

GOLDEN BRAIN

Scientific Journal

ISSN: 2181-4120

Volume 1, Issue 10

Google
Scholar

2023/10
April

ISSN 2181-4120
VOLUME 1, ISSUE 10
APRIL 2023

<https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/issue/view/72>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL**VOLUME 1, ISSUE 10, APRIL, 2023****EDITORIAL BOARD****G. Kholmurodova***Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***A. Madaliev***Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University***G. Sotiboldieva***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Rashidova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University***D. Darmonov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***X. Abduxakimova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***U. Ruzmetov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan***M. Yusupova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University***M. Kambarov***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University***S. Sadaddinova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies***M. Fayzullaev***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University***Z. Muminova***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***B. Kuldashov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine***Kh. Askarov***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute***S. Nazarova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University***O. Rahmonov***Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute***G. Tangirova***Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***Z. Koryogdiev***Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University***S. Ubaydullaev***Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology***R. Yuldasheva***Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University***M. Yuldashova***Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University****Editorial Secretary: J. Eshonkulov***

**O‘RTA MAKTABNING 5-6-SINF O‘QUVCHILARIDA TASVIRIY SAN’AT
ASARLARINI BADIY IDROK ETISH KO‘NIKMALARINI
SHAKLLANTIRISH**

Ibragimova Nigora Najmiddin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

nigoraibragimova270@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘rta maktabning 5-6-sinf tasviriy san’at fani misolida o‘quvchilarda san’at asarlarini badiiy idrok etish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan izlanishlar, o‘qitishning yangicha pedagogik metodlarini ishlab chiqish, pedagogik-psixologik masalalar bayoni keltirilgan.

***Kalit so‘zlar:** Badiiy idrok, ijodiy tafakkur, kognitiv jarayon, vizual faoliyat, tasviriy san’at, muloqot, intellectual tashabbus.*

ABSTRACT

The article is related to the preparation of students for processing works of art, the development of new pedagogical methods of teaching, and the description of pedagogical-psychological issues in the example of the 5th grade of high school visual arts.

***Key words:** Artistic perception, creative thinking, cognitive process, visual activity, fine art, communication, intellectual initiative.*

KIRISH: Insonning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish zamonaviy dunyoda umume’tirof etilgan qadriyatdir. So‘nggi paytlarda insoniyatni zamonaviy dunyoda doimiy ravishda yuzaga keladigan muammolarni hal qilishga qodir, barkamol, ijodiy faol shaxsni shakllantirish haqida jiddiy tashvishlantirmoqda. Kognitiv jarayonlar va

insonning atrofdagi dunyodan olingan taassurotlarni ijodiy qayta ishlash qobiliyatini rivojlantirish zamonaviy badiiy pedagogikada idrok, fikrlash va xotiraning ijodiy fazilatlarining yaxlit tizimini shakllantirish tushuniladi. Kognitiv jarayonlarning tuzilishida esa badiiy idrok etish qobiliyati alohida o‘rin tutadi. Badiiy ijod va san’at asarlarini idrok etish tadqiqotchilarining sa’y-harakatlari badiiy idrokni rivojlantirish muammosiga qaratilganligi bejiz emas. O‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilarda kognitiv jarayonlarning ijodiy fazilatlarini rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Buning sababi, bolalarda, o‘smirlikning o‘tish davrida, vizual faoliyatning o‘zgarishlari tufayli bo‘ladigan salbiy holatlarni bartaraf etish, tasviriy san’at sohasi orqali dunyoqarashlarini o‘zgartirish, estetik tarbiyalash, ijodkorlikni oshirish dunyoni bilish, san’atni idrok etishning boshlang‘ich bilimlarni berish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYASI: O‘quv-ijodiy faoliyat jarayonida bolalarning bilim qobiliyatlarini rivojlantirish muammolari psixologlarning tadqiqotlarida yoritilgan: L.A.Venger, L.S.Vygotskiy, E.I.Ignatiev, A.N.Leontiev, N.S.Leites, S.L.Rubinshteyn, B.M.Teplov. Tadqiqotchilar o‘z asarlarida 11-12 yoshli bolalarning bilim qobiliyatini, ijodiy faolligini rivojlantirishga alohida e’tibor beradilar. O‘rta maktab yoshidagi o‘quvchilarni tasviriy san’atga o‘qitish jarayonini samarali tashkil etish muammosiga tadqiqotchilarning alohida qiziqishi qaratilgan. Mualliflar (E.I.Ignatiev, V.S.Muxina) ta’kidlashicha, bolalarda o‘smirlik davrining o‘tish davrida, tasviriy faoliyatning, san’at asarlarining ahamiyati katta. Tasviriy san’at sohasidagi keyingi barcha inson faoliyatining tabiati ko‘p jihatdan bu o‘tishning qanday amalga oshirilishiga bog‘liq. Aytishimiz mumkinki, aynan shu vaqtda insonning muloqot qilish qobiliyati yanada rivojlanadi.

MUHOKAMA: Shuni ta’kidlash kerakki, organizmning tabiiy rivojlanishi jarayonida inson tanasining energiyani tejashga doimiy intilishi natijasida idrok etish jarayoni sxematiklashtiriladi. O‘rta maktab yoshidagi bolalarda badiiy idrokni rivojlantirish tadqiqotchilari G.N. Kudina, Z.N. Novlyanskaya o‘z ishida (1988) ko‘rsatadiki, bu tendentsiyalar ayniqsa o‘smirlik davrida, idrok tasvirlarini standartlashtirish, idrok etilgan ma’lumotni soddalashtirish mavjud bo‘lganda

namoyon bo'ladi. O'rta maktabning 5.6-sinf o'quvchilarida badiiy asarni idrok etish qobiliyatini eng samarali rivojlantirishni ta'minlaydigan asosiy pedagogik shartlar quyidagilardir: talabalarning individual badiiy tajribasini hisobga olgan holda, tasvirning hissiy, syujet-semantik va kompozitsion tuzilishini yaratish usullarini aniqlashga qaratilgan tasviriy san'at darsida san'at asarlarini tahlil qilish; badiiy obraz yaratishda amaliy ko'nikmalarni izchil va tizimli o'zlashtirish, mavzuli rasm va tabiatdan chizishda shaxsiy munosabatlar va niyatni etkazish; ko'nikmalarni shakllantirish metodologiyasini qo'llash.

XULOSA: 11-12 yoshdagi bolalarning kognitiv jarayonlarining psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan badiiy idrok etish va badiiy idrok etishning asosiy fazilatlarini rivojlantirish, u vazifalar va mashqlar tizimini o'z ichiga oladi, syujet va maqsadni samarali idrok etishni ta'minlaydi. tasviriy san'at asarlari bolaning ijodiy ishda o'z niyatini ifodali amalga oshirishiga olib keladi. Shunday qilib, badiiy asar tahlili bilan o'quvchilarning amaliy badiiy-ijodiy faoliyatini o'zida mujassamlashtirgan tasviriy faoliyatni tashkil etish kognitiv jarayonlarni, shu jumladan idrok va diqqatni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi, degan xulosaga kelamiz.

ADABIYOTLAR RO'YHATI / REFERENCES

1. N.S. Bogolyubov *"Turli yosh bosqichlarida tasviriy san'at yordamida ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishga individual yondashish tamoyillari"*, 1994 yil,
2. L.B. Ermolaeva-Tomina *"Kognitiv jarayonlarni rivojlantirish orqali o'rganish"*, 1998 yil,
3. S.E. Ignatiyev *"O'rganish. Rassomlik darslarida kichik yoshdagi o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish qonuniyatlari"*, 1982 yil,
4. Талипов Нозим Хамидович Байметов Ботир Болтабаевич. *Методическая последовательность работы над живописным портретом в педагогическом ВУЗе. 2016/4. Журнал. Научная дискуссия: вопросы педагогики и психологии. Том 1. Номер 4 (49). Страницы. 46-51. Издатель Наука, образование и культура.*

SHUKUR KHOLMIRZAYEV IS A LIVING WRITER

Istamova Shakhzoda Islomovna

Student Direction of Organization and Management of
Culture and Art Institutions Faculty of National Dress and Art,
Termez Staty University, Uzbekistan

ANNOTATION

Shukur Kholmirzayev's work is one of the brightest and meaningful pages of contemporary Uzbek literature. Shukur Kholmirzayev, who had a multifaceted talent, enriched the treasury of Uzbek literature by creating colorful works of art in various genres of literature. The article provides information about his colorful stories, journalistic articles, historical essays, realistic stories, and wonderful novels that he has taken a worthy place in modern literature.

KEY WORDS: *Uzbek literature, artistic skill, style, story genre, realistic spirit, high ideal stories, human relations, living writer.*

INTRODUCTION:

Shukur Kholmirzayev, the writer of Uzbekistan, who is in a living memory made a great contribution to the development of Uzbek literature of the 20th century. Shukur Xolmirzayev, a writer of Uzbekistan, was a winner of Uzbekistan's state , Oybek, Hamza, Termiziy and an order of cocktail fame rewards. Shukur Kholmirzayev was born in 1940 in Boysun district of Surkhandarya region. After graduating the school with honors, he entered Tashkent State University in 1956. Shukur Kholmirzayev remembers that he developed a passion for literature while studying at school. At the Faculty of Philology of Tashkent State University, this desire increases even more. In the same years, Shukur Kholmirzayev took his first steps in the field of artistic creation. Academician Matyakub Koshzhanov says about the writer's first work: "He was

sleeping in the mountain, wrapped in his winter fur like a polar bear. His neck was narrowly white. a paved path will pass."

MAIN PART:

The talented writer Shukur Kholmirzayev is one of the creators who has his own voice and style in modern Uzbek literature. He entered our literature in 1962 with the short story "White Horse". The story is written for children, it reflects the unique dreams and views of young people. Shukur Kholmirzayev has written many stories, short stories and novels in more than thirty years after publishing this story. It can be said without exaggeration that Shukur Kholmirzayev entered the literature like lightning, like a bright flame, the story "Who is not eighteen" has risen to the level of a guide for eighteen-year-olds. After reading this story, Odil Yakubov writes: "He details the image very darkly, as if he doesn't interfere. He works with paints, not with words, just like an artist and with a small brush. We don't read his works, as if or we watch it like a picture.

Continuing the traditions of his teacher, Shukur Kholmirzayev had a special attitude to literature and became famous as the author of high fiction stories. In an interview with journalist Tahir Yunus, he said: "Doctor Abdulla Kahhor was such a master. From his stories, it can be assumed that literature is a craft. I can't agree with that. On the contrary, I have a different opinion. Writing is not a craft, it is a destiny.

If you work on yourself, if you have talent, you can become a writer. I had to rewrite individual stories up to ten times, and it didn't always work." Constant, hard work on oneself, raising the level of skill quickly showed itself - Shukur Kholmirzayev to the famous writer and storyteller Of course, he also wrote novels, plays, essays, and novels. But stories brought him fame. Shukur Kholmirzayev reveals the lives of heroes with such attention and care, no matter what genre, what size, what work he creates. reveals every word, phrase, tool in the right scale, which indicates the realism of the whole creation.

It should be said that the color of Surkhandarya region (Surkhan), where he was born and raised, plays an important role in the formation of the writer's unique style. The reader feels the geographical climate, local customs, dialect, and even intonation of the inhabitants of Surkhan. At the same time, one can feel the character of Surkhandars - correctness, honesty, decency. The study of Shukur Kholmirzayev's work made it possible to identify another feature of his style: as a rule, the events described by him are dramatic, full of emotions, but the writer hides them, the reader must perceive them. According to literary critic U. Normatov, this image style "sometimes weakens the power of influence, the attractiveness of the image. After all, literature is art, it should be expressed."

CONCLUSION:

In conclusion, I would like to emphasize that Shukur Kholmirzayev follows the established tradition and has a real approach to everything depicted, including the hero. He is not a supporter of the position that a positive character should be distinguished by a pleasant appearance, and a negative one - on the contrary. No matter what the hero is, he has a special attitude towards it - he expresses it as it is in life.

Another characteristic feature of the writer's style is the use of scenery as an element describing the inner world of the hero. Not only landscape sketches, but also the skillful use of dialogic scenes serve as a means of characterization for the writer. His friends, relatives, and the literary community appreciate him as a tasteful, honest, proud, strong artistic thinking, honest, talented writer, possessor of unique skills, and a great writer. Shukur Kholmirzayev's 40-year creative cocktail is the result of searches, losses, entering and exiting the world's storytelling schools, and most importantly, lessons learned from his mistakes and experiences. We can say that the spiritual evolutionary growth of Shukur Kholmirzayev is also reflected in his works. That is probably why Shukur Kholmirzayev took a worthy place in Uzbek literature and gained fame as the author of highly ideological stories.

LIST OF REFERENCES:

1. Tavaldieva, G. N. (2020). *Artistic interpretation of nature and human relations in Shukur Kholmirezayev's stories. Academic research in educational sciences, (4), 1051-1059.*
2. Sarimsakov B. and others *Uzbek literature: textbook-reader. - Tashkent: "Teacher", 1993. - 226 p.*
3. Kholmirezayev Sh., Yunus T. *The happiness of reaching a person // Eastern Star. - 1993. - 124 p.*
4. Kholmirezayev Sh., Normatov U. *Style and literary form // Shark star. - 1997. - No. 8. - 218 p.*

XX ASR BOSHIDAGI O‘ZBEK TEATRLARINING IJTIMOIY - BADIY XUSUSIYATLARI

Istamova Shahzoda Islom qizi

Termiz Davlat Universiteti Milliy libos va san’at fakulteti

Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish

hamda boshqarish yo‘nalishi 2-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek milliy teatrining taraqqiy etishiga ta’sir ko‘rsatgan diniy mutaassiblar va ularning harakatlari, xalqni ma’rifatli qilish va ularning ongini oshirishni o‘zlariga maqsad qilgan jadidlar xarakati va teatr san’atining milliy xususiyatlari haqida keng miqyosdagi ma’lumotlar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: Maxmudxo‘ja Bexbudiy, “Padarkush” dramasi, teatr san’ati, spektakl, jadidlar, Teatr bu-ibratxonadir, etnomadaniyat, targ‘ibot vositasi, teatr xususiyatlari.

KIRISH: XIX asrning oxirlari va XX asrning birinchi choragida axoli orasida islom dini, shariat qoidalari ruhoniylar ta’sirining kuchli ekanligi, milliy madaniyat va qadriyatlarning xalq e’tiqodiga aylanganligi mustamlakachilik siyosatida bunga jiddiy qarshilik bo‘lishini taqozo etadi. Din ulamolarining Rossiya imperiyasiga Mqarshi ozodlik kurashlari va ularning mustamlakachilarga nisbatan olib borgan munosabatlaridan so‘ng, Rossiya imperiyasining Turkistondagi islom dini va o‘quv yurtlariga nisbatan qat’iy siyosat olib borishiga sabab bo‘ladi. Muayyan xalqning o‘zligini yo‘q qilish uchun avvalo, uning dini, milliy urf-odat va qadriyatlariga tajovuz qilingani kabi Rossiya imperiyasi ham xalq milliy qadriyatlarini mensimaslik, ularni oyoq osti qilish siyosatini olib borishadi. Turkiston ziyolilari (jadidlar) esa xalqni ogoh qilish uchun targ‘ibot ishlarida ta’lim, nashrlar va teatrlardan keng foydalanadilar.

O‘zbek milliy teatrining taraqqiy etishi ana shunday ziddiyatli va murakkab davrda kuchli ijtimoiy – siyosiy ehtiyoj sifatida paydo bo‘ladi. Uning asosiy maqsadi – xalqni ma’rifatli qilish, madaniyatini oshirish edi. Ushbu g‘oyalarni maqsad qilgan jadidlar teatr san’atidan juda keng miqyosda foydalanadilar.

ASOSIY QISM: Mahmudxo‘ja Behbudiy: “Teatr va’z va tanbex qilguvchi hamda zararli odat, urf va tamoyillarni, qabih va zararli odatlarni ko‘rsatuvchi” vosita ekanligini aytib o‘tadi. Mahmudxo‘ja Behbudiy teatrga yana shunday ta’rif beradi: “Teatr bu – ibratxonadir“.

Mahmudxo‘ja Behbudiyning 1913-yilda nashr etilgan “Padarkush” dramasi o‘zbek milliy teatrining tug‘ilish belgisidir. Ushbu asarda Behbudiy asosiy masalani xalqni ziyoli qilish, ma’rifatni targ‘ib qilish va shu bilan birga ovro‘pacha madaniyatni yoshlar tarbiyasidagi salbiy xolatlarni paydo bo‘lishiga sabab bo‘lganligi haqida millatni ogohlantirishga qaratadilar. Asar 1911-yilda yozilib, 1913-yilda nashr qilinadi. Ilk bor 1914-yil Samarqandda keyin esa Kolizey teatri binosida sahnalashtiriladi. Bu spektakl nafaqat o‘zbek teatrining birinchi spektakli balki jadidlarning ijtimoiy-siyosiy maqsadini teran va aniq ifodalaganligi bilan ahamiyatli bo‘ladi. Mahmudxo‘ja Behbudiy esajadidlarning g‘oyaviy rahnamosiga aylanadi. Dramada kitob o‘qimagan (ma’rifatsiz) bolaning maishatga berilishi oqibatida uyiga hamtovoqlarini o‘g‘irlikka boshlab kelishi natijasida yuz bergan fojia ko‘rsatiladi. Bu orqali muallif milliy axloqiy tarbiyaga zid harakatlar ochiqdan ochiq jamiyatimizga kirib kelishi, oqu-qorani tanimagan yoshlarning ongini zaxaralashi ochib berilgan. Behbudiy o‘z maqsadini asarining oxirida ziyoli bir inson tilidan ochiq bayon etadi: “bizlarni xonavayron, bewatan va bandi qilgan tarbiyasizlik va jaxolatdur, bewatanlik, darbadarlik, faqir va zarurat, xo‘rliklar hammasi ilmsizlik va betarbiyalikning mevasi, natijasidur “deydi. Teatrlarda xalq turmushini axshilashga to‘sqinlik qiladigan xar qanday udum, marosim aks etgan tomoshalar sahnalashtirila boshlaydi. Shu jumladan to‘y va undagi isrofgarchiliklarni o‘zida aks ettirgan Xoji Muin va Nusratilla ibn Qudratullaxo‘jayevning “To‘y” pyesasi ham sahnalashtiriladi.

To'y - davlatmand kishilarning o'z boyligi bilan maqtanib, obro' orttirish vositasiga aylanib qolganligi fojealari aks etgan pyesadir.

Jadid teatrida xalq etnomadaniyati, xususan an'anaviy teatr san'ati unsurlari, xalq og'zaki ijodining ta'siri sezilarli bo'ladi. Xar bir qahramon va u olib chiqadigan mavzu zamirida mustamlakachilik tuzumining asl yuzlari oshkor qilinar edi. Ayniqsa komediya janridagi asarlar katta ahamiyatga ega bo'ladi. XX asr siyosiy voqealarining deyarli barchasi milliy sahnalashtirilgan teatrlarda o'z aksini topgan edi. O'tgan asr 20-yillarida jadidlarning "Turkistonni savodli va ma'rifatli qilish, to'q va farovon, birinchi navbatda mustaqillikka erishish maqsadi" ni teatr san'atida targ'ib qilish kuchayib boradi. O'zligini bilmagan, milliy qadriyatlarini anglamagan xalqqa bu g'oyani singdirish qiyin ekanligi his qilgan jadidlar sahnada tariximizga murojaat qilishga e'tiborlarini qaratdilar. Shunday bir tahlikali zamonda Abdurauf Fitratning 1919- yilda yaratilgan "Temur sag'anasi" asari mustamlakachilarga qaqshatgich zarba bo'ldi desam adashmagan bo'laman. Ushbu pyesada Amir Temurning "ne bo'ldik bir zamonlarning sharafli va jasur bir millatning avlodlari boshqa bir millatning zulmi ostida qolmish.... sizlardan talab etaman, o'lkani tuzatingiz, avlodlarimning hur yashamoqliklarini ta'min etingiz. Agar bunday qilmasangiz, o'lkamiz buyuk bir mozorlik holatiga keladi " degan tahlikali murojaati ayniqsa juda e'tiborga molikdir. Bunday mavzudaga spektakllar ma'lum kamchiliklarga ega bo'lsada, ammo tomoshabinga o'z ta'sirini qisman bo'lsa ham o'tqaza olgan desam aslo mubolag'a bo'lmaydi. Jadidlar yangi ovro'pacha shakldagi teatr qonuniyatlarini ilhaq bo'lib, pog'onama – pog'ona egallay boradilar.

XULOSA: Mustamlakachilarning eskicha fikr va qarashlari singdirilgan g'oyalarga, eskicha qarashlar, mutaassiblik va jaholatga qarshi kurashishga qat'iy bel bog'lagan jadidlar va ma'rifatparvarlar mana necha yildir kim o'z maqsadlariga yetishgan deb bemalol ayta olishimiz mumkin. Ma'rifatparvar va ziyolilarimizning tashabbuslariga ko'ra yangi tipdagi maktablar, matbuot va eng muhimi, yozma dramaturgiya, teatr yuzaga keldi. Ma'rifat uchun birgina maktab emas, zamon va dunyoda bo'ladigan voqealar, millat va vatanning ahvolidan xabardor qiladigan bir

oyna kerak edi. Shu oynada xalq, millat o'z qabohatini ham, malohatini ham ko'rsin. XX asr boshlarida o'zbek professional teatri ham ommaviy sahnalarga murojaat qilib, tomosha san'atlari sahnadan – ko'chalar, maydonlar, xiyobonlarga chiqdi.. Diniy mutaassiblik qarash egalari bo'lgan mustamlakachilarning har qanday tarbiyasiz va ma'rifatsiz fikrlari, ularning shu boradagi qarashlari bizning ma'rifatparvar ziyolilarimiz tomonidan ilgari surilgan ilg'or qarshlar, yangicha usuldagi maktablarning ochilishi, matbuot, teatrlar, va asosiy kuchga ega bo'lgan asarlar yaratilishi – bularning barchasi kelajagimizning poydevori mustahkamligidan va shu yo'sinda davom etishimizdan dalolat beradi. Milliy teatr va kino san'atining poetikasi, kuchli milliy-ma'naviy sarchashmalardan qonib, kurtak otdi. Bir tomondan Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Mannon Uyg'ur, Abror Hidoyatov va boshqa bir qator ulkan ijodkorlar badiiy – estetik g'oyalari, ijodiy tajribalari zamirida shakllandi va taraqqiy topdi. Yuqorida keltirib o'tgan barcha fikrlarimiz buning isbotidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *N.G'.Karimova (2015)O'zbekiston teatr va kino san'atining rivojlanish jarayonlari.*
2. *Shermuxammedov C.Ijtimoiy taraqqiyot va san'at, teatr ma'naviyatining o'zaro ta'siri.-Farg'ona: 1999.-7 b.*
3. *Mannopov,C.(1852). Xodji Abdulaziz Abdurasulov (1852-1936).*
4. *Abdusattorov,A.About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments.International Journal of Economics,2(11),28-30*
5. *O.Q.Tojiboyeva (2010-2015)San'atshunoslik instituti. Toshkent: "SAN'AT"jurnali,2015-240 b.*

QALQONSIMON BEZNING O‘ZGARISHIDA KELIB CHIQUADIGAN KASALLIKLAR

Asatullayeva Iroda Asror qizi

Toshkent pediatriya tibbiyot institute

1-pediatriya va xalq tabobati fakulteti 3-kurs 317-guruh talabasi

Email: irodaasatullayeva4@gmail.com

Xaydarov Asadbek Xamidullo o‘g‘li

Toshkent pediatriya tibbiyot institute

1-pediatriya va xalq tabobat fakulteti 3-kurs 317-guruh talabasi

Email: xaydarovasadbek@gmail.com

Mamarajabova Go‘zalxon Sadirjon qizi

Toshkent pediatriya tibbiyot institute

1-pediatriya va xalq tabobati fakulteti 3-kurs 319-guruh talabasi

Email: mqmarajabovagozalxon@mail.com

ANNOTATSIYA

Endokrinologiya kasalliklari tarkibiga kiruvchi qalqonsimon bezning garmonal buzilshida soch to‘kilishi, tirnoq sinishi, semizlik, ozib ketish, stress, bepushtlik, xotiraning susayishi, ko‘z bilan bog‘liq muommolar kuzatiladi. Qalqonsimon bez bilan bog‘liq kasalliklar yuzaga kelmasligi uchun yodlangan osh tuzini istemol qilish tafsiya etiladi. Hududlarda endokrinologiya dispanserlarini zarur reaktivlar bilan taminlash yo‘li endokrinologik kasalliklarning zamonaviy diagnostika usuli ishlab chiqilmoqda.

Kalit sozlar: *Endokrinologiya, Buqoq kasallik, simptom, yod tanqisligi, bez, garmon, organizim.*

АННОТАЦИЯ

Гормональное нарушение щитовидной железы, являющееся частью эндокринологических заболеваний, вызывает выпадение волос, ломкость ногтей, ожирение, потерю веса, стресс, бесплодие, потерю памяти, проблемы со зрением. Рекомендуется употреблять йодированную поваренную соль для профилактики заболеваний, связанных с щитовидной железой. Разрабатывается современный метод диагностики эндокринологических заболеваний путем снабжения эндокринологических диспансеров необходимыми реагентами в регионах.

Ключевые слова: *Эндокринология, зоб, симптом, йодodefицит, железа, гормон, организм.*

ABSTRACT

Hormonal disorder of the thyroid gland, which is part of endocrinology diseases, causes hair loss, broken nails, obesity, weight loss, stress, infertility, memory loss, eye problems. It is recommended to consume iodized table salt in order to prevent diseases related to the thyroid gland. A modern diagnostic method of endocrinological diseases is being developed by supplying endocrinology dispensaries with the necessary reagents in the regions.

Key words: *Endocrinology, goiter disease, symptom, iodine deficiency, gland, hormone, organism.*

Qalqonsimon bez kasalligi-odam va hayvonlarning ichki sekretiya bezilari bilan bogʻliq boʻlgan kasallik hisoblanadi. Qalqonsimon bezning rivojlanish darajasi homilalik davrida boshlanib, bolalarda 1-yoshga yetganda uning vazni 1-2 gramni tashkil etadi, oʻsish jarayonida u kattalashib 14-20 gramgacha yetadi. Inson organizimida va hayvonlar organizimida turli shakilda shakillanadi. Qalqonsimon bez embrion jabra xaltachasi epiteliysidan rivojlanadi. Qalqonsimon bez odam embrioni taraqqiyotining 8-9 oyligida toʻliq shakllanib, gormonlarni ajrata boshlaydi va u

bo'yinda, hiqildoq tog'aylari sohasida joylashgan bo'lib 2 palla va bo'yinchadan iborat bo'ladi. Qalqonsimon bez tufayli kelib chiqishi mumkin bo'lgan salomatlikdagi 6 ta muammolar mavjud shularni birin ketin sanab o'tamiz.

1. Vazn o'zgarishi: Metabolizm tezligi qalqonsimon bezga ham bog'liq va shuning uchun uning ishidagi eng kichik o'zgarish darhol sezilarli bo'ladi. Qalqonsimon bez haddan tashqari faol bo'lsa, to'satdan va sezilarli darajada oz yoki hech qanday harakat qilmasdan vazn kamayishi mumkin. Agar, aksincha, bez odatdagidan ko'ra kamroq gormonlarni qonga chiqaradigan bo'lsa, shish boshlanadi va semirish kuzatiladi.

2. Uyquchanlik va charchoq hissi: Juda ko'p ishlash, yetarlicha dam ololmaslik qiynaydimi? Doimo uyquchanlik va yengil yumushlar ham charchatadimi? Xulosa chiqarishga shoshilmang: ehtimol bularning barchasi qalqonsimon bezning yaxshi ishlamasligidandir.

3. Termoregulyatsiya bilan bog'liq muammolar: atrofdagilarning hammasi issiqdan aziyat chekayotgan bir vaqtda sovqotish yoki aksincha, sovuq mavsumda terlash.

4. Hayz davrining buzilishi va homilador bo'lmaslik: ayollarning reproduktiv salomatligi endokrin tizim bilan bevosita bog'liq bo'lib, homilador bo'lish qobiliyati asosan qalqonsimon bezning yaxshi ishlashiga bog'liq.

5. Depressiya va tashvish: agar qalqonsimon bez juda ko'p gormon ishlab chiqarsa, organizmning umumiy ritmi kuchayadi, asab tizimi stressni boshdan kechiradi va asabiylik hamda tashvishlanish kuzatiladi.

6. Teri va soch muammolari: gipotireozning yana ikkita muhim belgisi soch to'kilishi va quruq teridir. Yozda ushbu alomatga duch kelishdan, ayniqsa ehtiyot bo'lish kerak. Gap shundaki, metabolizm bilan terlash ham kamayadi, buning natijasida teri kamroq namlanadi, quriydi va hatto tezroq suvsizlanadi¹.

Qalqonsimon bezni bir juft yuqori va bir juft pastki arteriyalar qon bilan ta'minlaydi, simpatik va parasimpatik nerv tolalari innervatsiya qiladi. U organizmda

¹ www.ziyonet.uz

modda va energiya almashinuvi regulyatsiyasida ishtirok etuvchi yodli gormon tiroksin, triyodtironin va tireokaltsitonin ishlab chiqaradi. Endokrinologik kasalik deganda hozirgi kunda insoniyat ongida Buqoq kasalligi ko‘z oldimizga keladi. Buqoq kasalligi bu -yod tanqisligi bo‘lib bezning kattalashishi kuzatiladi. Yod tanqisligi e‘sa, insonning turmush tarzidagi stresstda ekologik o‘zgarishlar kabi bir qancha narsalar sababdir. Yod yetishmovchiligi natijasida xotira susayishi, soch to‘kilishi, past bo‘ylik, tirnoqlar sinishi, ba‘zi turlarda e‘sa ozib ketish kabi holatlar yuz beradi. Garmonlarning sintezining buzilishi kuzatiladi. Yuqoridagi simptomlar sababli yurak urishi tezlashib yoki sekinlashib, qon bosimi odatdagidan o‘zgarishi yuz beradi. Yana asosiy belgilardan biri nafas qisilishi va puls tezlashishiga olib keladi. Kasalliklarning oldini olish uchun O‘zbekistonda ham, aholi o‘rtasida ko‘plab profilaktika ishlari olib borilmoqda. Respublikamizning turli xududlardagi ratsionida yod tanqisligi kuzatilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 26.01.2022 yildagi PQ-102-son Endokrinologiya xizmatini takomillashtirish va ko‘lamini kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida ². Bu qarorga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi aholisiga endokrinologiya yordamini ko‘rsatish bo‘yicha milliy dastur doirasida diagnostika va davolashning yangi standartlari tasdiqlandi. 75 mingga yaqin bemorlariga davlat butjeti asosida 100% insulin bilan bepul taminlanildi. Fuqorolar tomonidan kunlik o‘ratcha yod iste‘moli sezilarli darajada kamaygan bo‘lib, bor yog‘i 32-64 mkgni tashkil etadi. Bu degani minimal miqdorda 150-200 mkgni tashkil etadi. Endokrinologik kasalliklar bo‘yicha butun jahon SSTni ma‘lumotiga ko‘ra Buqoqning sporadic kasalliklari 5% ga kamayishiga erishilsa, yod tanqislik kasalliklarini bartaraf etiladi. Hozirgi kunda esa yod tanqisligi holati 31% ni tashkil etib, 2020-yilda esa 2.5 barobardan ortiq kamaygan. 202-yilga kelib esa 2% ni tashkil etadi. Bu borada faqatgina tadqiqotchilar emas balki bir guruh tibbiyot xodimlari ham kurashmoqda.

Xulosamiz shundan iborat endokrin tizimi kasalliklarining alomatlari, endokrin tizimi inson tanasida deyarli barcha hayotiy jarayonlarni tartibga solishda juda muhim rol o‘ynaydi. Ichki sekretiya bezlari garmonlar ishlab chiqaradi, bu jarayonni buzilishi

² <https://lex.uz/uz/docs/-5838968>

jiddiy kasalliklarga olib keladi. Ko'pchilik boshlang'ich davrda organizmdagi o'zgarishlarga befarq bo'ladi yoki charchoq, stress va boshqa holatlarga bog'lab, shifokorga murojaat qilmaydi. Kasallik kuchayib ketmasidan avval endokrinolog shifokori bilan maslahatlashib, boshlang'ich davridayoq davolash va salbiy oqibatlarining oldini olish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *A.Axmedov G.Ziyomudinova. Anatomiya, Fiziologiya va Patologiya.*
2. *R.E.Xudoyberdiyev, N.K.Axmedov, R.A.Alaviy, S.A.Asamov. Odam Anatomiyasi.*
3. *A.Qodirov. Odam anatomiyasi.*
4. www.ziyonet.uz
5. <https://lex.uz/uz/docs/-5838968>

HOW WOULD YOU MEASURE CREATIVITY AND INNOVATION? WHY?

Jabborova Aziza Jobirovna

Lecturer at Asia International University

ABSTRACT

This article represents various and reliable trials to measure creative and innovative abilities of people and organizations or countries. Underlining the necessity and applications of creativity and innovation metrics, I supplied with several opinions of researchers and limitations of some measurements which are far from being dealt with.

Key words: *Creativity level, measurement scope, creativity and innovation, capacity for creativeness, traditional measurement, intelligence checking tests, assessment system, divergent thinking, creative thinking, employee promotions, flexibility, fluency, elaboration, originality, measuring innovation, rote memory, ICT usage, “Innova” method, reliability of the tests.*

Introduction

The developing world is calling for people to be more or less creative and innovative, to look at the problem from another angle, and to take a different approach to tackle it. Hence, to thrive in this era every individual is using their creativity in a different way. There is no single area which does not require divergent thinking. Growing interest in the creativity level led to the enhancement of the measurement scope for creativity and innovation. It is truly said that there is no exact measurement of creativity which means everybody is creative in their own way, and one measurement cannot properly expose their capacity for creativeness. In this article, I will provide with the reasons why assessment is needed, some ways of measuring the level of creative and innovative thinking and limitations of assessing them.

The need for Specific Measurement of Creativity and Innovation

Conventionally, intelligence checking tests were used to indicate people's gifts. However, these kinds of traditional measurements do not require the application of divergent or creative thinking. It focuses on convergent thinking (Lubart, 2016) which means to give correct answers to standardized tests like multiple-choice tests. This hypothesis led to form separate measures to check intelligence and creativity. Besides that, measuring innovation and creativity is widely negotiated by several companies to yield some basic indexes. Particular assessment system is needed for Human Resource in the process of hiring employees or educational institutions to reform their curriculum. In the organizations innovation level metrics enable employers to make up their minds in terms of employee promotions and rewards. (Mitchell & Goffin, 2010). For being able to evaluate project team's innovation or creative performance, it is apposite for companies. However, there are only a few measures designed for organizational team work level. Several companies are implementing manifold activities, such as whiteboard for generating ideas, group workshops and coffee corners to boost their innovation performance (Kahlfuss, 2013). Most importantly, there is a need for enhancement of innovation culture in every country (Coy, 2015). They have to analyze which countries manage this task successfully, and measure their level to flourish. Whether it is certain organization or learning institution or even country, it needs special measures of creativity and innovation level to evaluate its current status, learn shortcomings and predict its future prospects.

Alternative Measurements of creativity and innovation

Creativity is not immutable. As a person gets old, it also advances only if it is worked on and practiced (Barbot, 2019). There are some measuring tasks, based on divergent thinking, which were opted for by various training studies. For instance, the application of the same task over time can be one of the effective creativity measurements. For doing this, respondents are asked to think about distinct uses of any object and after some time they are retested giving the same questions to check whether there is regression or progression in their creativity. Moreover, this task can be used in

a different way by changing the next questions at a follow-up occasion. The latter testing can expose participants' real change after comparing the first test's results. Another measurement is called "Multi-Trial Creative Ideation" which focuses on stimulus-dependency. In this test, respondents are given 12 various items divided into 4 groups 3 objects in each and assigned to produce a single alternate application. This test makes them generate unique ideas maximizing the likelihood of novelty and originality. The other metrics of creativity, Paul Torrance test put emphasis on problem-solving aspect. It was renewed 4 times dividing into two forms: verbal and non-verbal (figural), and translated into approximately 35 languages (Kim, 2006). It tests creativity with words or pictures that is appropriate for pre-schoolers through high school students to examine four different capacities: flexibility, fluency, elaboration and originality. The former form comprises of six activities based on making up questions, guessing the pictures and describing other usages. Each section is assessed according to fluency, flexibility and originality. The latter form sets three activities, such as drawing lines to make a single shape, or complete a picture with lines and generating a wide range of pictures as possible applying the same figure. This form is scored for elaboration, originality, fluency, titles' abstractness and being able to be open to not closed figures (Ker & Stull, 2019). It should be mentioned that particular measurements should be chosen depending on what aspect is going to be examined (ability, creative performance and so on).

When it comes to measuring innovation, we can conclude it as a challenging process. Some scientists, such as Huberman and Havelock (1997) even acknowledged how complex the innovation process is, and defined it consisting of outcomes and processes with three dimensions. In order to formulate the measurement for innovation scientists made a lot of efforts learning every dimensions of innovation and produced an electronic questionnaire, named "Innova" considering some factors. It contained 2 sections which cover educational institutions' innovational quality and particular creations and selections of organizations related to the innovation. This test examines

individuals' capacity for absorption and dynamism. The questions addressed to worker-initiated, smaller solutions and scored for fluency (Halasz, 2017).

Besides that, to measure the innovation level of countries, some people are offering “ Bloomberg innovation index” (Coy, 2015) whilst others apply “Innovation Capacity Indicator”(Lopez-Claros & Mata, 2012). The former method ranks countries based on their capacity for innovation using six 100 scored metrics: Research & Development, Manufacturing, High-tech companies, Postsecondary education, Research personnel and Patents. The latter methodological tool examines organizations or countries according to five pillars: its environment, ICT usage, research and development, regulatory and legal framework, and human capital, training and the presence of social inclusion. Next, Summary Innovation Index(European Innovation Scoreboard) measures states depending on two perspectives: input(the penetration and expenses of ICT, Research and Development and tertiary education) and output (trademarks and patents, high-tech exports and employment, and new product sales). Last but not least, Country Policy and Institutional Assessment evaluates public administration quality and financial sector efficiency (Lopez-Claros, 2009).

Limitations

The first method employed to assess creativity (using the same test over time) is likely to end up with the same results owing to repeated exposure. Although this task enables to measure numerous cognitive aspects, it is said that novelty is provided only in the initial participations in the test. As test-takers call on their rote memory by responding questions with already generated outputs, the effect of the test to measure the change can drop and it clouds actual transformation. To avoid this failure, alternate-forms can be utilized. By contrast, surveyors of creativity tests report the reliability of these tests rarely, and usually this kind of tests depend on small-sized samples.

Measuring innovation, as mentioned above, is complicated since innovation is a product or process or outcome. “Innova” method created the possibility to examine students' creativity and compare different groups of educational units. Producing

single instrument which can be employed in the entire subsystems of the education system, from kindergarten till university, was the primary difficulty of designing the research instrument.

Conclusion

These dimensions can examine participants' and countries' creativity level from different angles. However, innovation-based tests which seem to be complicated at the contemporary knowledge are still in need to be explored and developed. Moreover, by growing up, creativity tests become a choice. Torrance test may not be sufficient to adolescents' needs, though. Existing ones have to be critically analyzed to find out problematic sides to cover plausible resolutions. Surveyors should passionately carry on ascertaining new methodologies not relying on previous researches. These problems can be tackled with giving a try to leave behind conventions and not to satisfy with prevailing outputs.

REFERENCES

1. Barbot, B. (2019). *Measuring Creativity Change and Development*.
2. Coy, P. (2015). *The Bloomberg Innovation Index*.
3. Goffin, K., and Mitchell, R. (2010). *Innovation management: Strategy and implementation using the pentathlon framework (2nd ed.)*.
4. Halasz, G. (2017). *Measuring innovation in education: The outcomes of a national education sector innovation survey*.
5. Kahlfuss, B. (2013). *Partizipative Innovation: Ein Konzept zur Schaffung nachhaltiger Wettbewerbsvorteile*.
6. Ker, B. A. and Stull, O. A. (2019). *Measuring creativity in research and practice*.
7. Kim, K. H. (2006). *Can we trust creativity tests? A review of the Torrance. Tests of Creative Thinking (TTCT)*.
8. López-Claros, A., and Mata, Y.N. (2012). *Policies and Institutions Underpinning Country Innovation: Results from the Innovation Capacity Index*.
9. Lubart, T. (2016). *Creativity and Convergent Thinking: reflections, connections and practical considerations*.
10. Lopez-Claros, A. (2009). *The Innovation Capacity Index: Factors, Policies, and Institutions Driving Country Innovation*.

UDC: 538.9: 620.9

HYDROGEN ENERGY IN SOLVING PROBLEMS OF SUPERCONDUCTIVITY

Ahadov Abdullo Amrullojon o'g'li

Buxoro davlat tibbiyot instituti, "Tibbiyotda innovatsiyalar va axborot texnologiyalari, biofizika" kafedراسi assistenti.

ANNOTATION

In the article, the author described the important features of the phenomenon of superconductivity and its connection with hydrogen energy in some specific cases. In the article, some criteria for interrelation of hydrogen energy and superconductivity phenomenon of magnesium diboride superconducting cable as the constituents of a whole system are highlighted.

Keywords: *Superconductivity, hydrogen energy, hybrid energy transfer,*

Mg B₂ superconducting cable, liquefied natural gas, microwave plasma correction.

Introduction. Here are some examples of the practical significance of the superconductivity phenomenon [1]:

► Uninterruptible power supply in the superconducting mode can provide a constant power supply. Success in this area is very important to meet the needs of the population. In order to carry out thermonuclear reactions, it is necessary to create a strong magnetic field. This can only be done from packaging made of superconducting materials.

► Wires and tapes made of several kilometers of superconductors are widely used in industry. Such wires and tapes have good efficiency.

► In the field of medicine, there are superconductors. As an example, we can say that the magnetic coils used in modern tomography are made of superconductors.

► High-speed computing devices in electronics, magnesium field detectors, radiation detectors, microwave communication devices are made of superconductors. In transport, superconductors drive Maglev trains. Such trains move on the railway using an electromagnetic field and do not touch the rails.

There are many examples of this, which increases the need of mankind for the physics of superconductivity. A pertinent question arises: is there a connection between hydrogen and superconductivity? [3, 5-6, 9-11]. First of all, it should be noted that the chemical element hydrogen is associated with the phenomenon of superconductivity in the formation of superconductivity in the production of liquid hydrogen. It is also used in the manufacture of high-pressure superconductors in substances containing hydrogen, such as hydrogen sulfide. In recent years, extensive research has been conducted on the hybrid transfer of hydrogen and electricity in superconducting cables (H_3S). All this suggests that hydrogen energy and superconductivity have many unknown connections, and that their study could lead to problems in both areas.

Methods. Pipeline infrastructure is one of the applications of superconductivity for the hydrogen economy. When liquid hydrogen is supplied from renewable sources, superconductivity is found to be more widely used. This can be done in car manufacturing. Several car models that use liquid hydrogen are already available. The car tank can contain up to 100 liters of liquid hydrogen, and using its lower temperature, the car can be equipped with superconducting devices. The car is compact and efficient may have an engine; superconducting generator to meet the electrical needs of the car; superconducting energy storage unit; lossless superconducting similar; superconducting current limiter that protects the car's electrical system; superconducting computer, etc. Some of the superconductors, such as the flexible flat MgB_2 superconducting cable, have already been developed. It is also possible to design superconducting power units for the construction of superconducting trains, aircraft, ships, submarines, spacecraft and houses. Appliances should have about 200-300 liters

of liquid hydrogen and superconducting devices adapted for home use, as in a superconducting machine. The house will be self-sufficient for some time and will be immune to power outages. This will be of particular importance for hospitals and defense facilities. Superconductors can also be widely used in magnetic field screening. In particular, MgB_2 is attractive for space applications because it is lightly conductive and operates there in limited quantities or even without liquid hydrogen due to the low temperature in space. MgB_2 can be selected for these applications, especially on the Moon's surface or in Earth's orbit, where it also operates in an oxygen-free environment. MgB_2 small cylinders showing complete magnetic field screening have already been demonstrated. When liquid hydrogen is produced on a large scale, magnetic screening can spread to larger objects. In terms of materials, even a single superconducting tube could magnetically protect the entire planet. For example, the required amount of bar for the MgB_2 pipeline can be mined in 5 years for land. Other global projects, such as generating energy from solar wind or separating it from the subsurface in regions of magnetically active volcano, could also be undertaken [2].

Decentralized hydrogen economy-hydrogen cryomagnetics. Clearly, with the expected rising cost of helium, an alternative cryogen is required. Due to the risk of fire, neon is not suitable as a direct coolant and as a result of high costs. However, indirect hydrogen cooling of the closed helium cycle is a suitable solution, allowing the magnetic cooling to acquire helium resources that are constantly declining, and expected prices to rise. Considering all of the above reasons for the use of indirect cooling of liquid superconductors with liquid hydrogen in combination with a compressed closed helium gas cycle, let us consider a hospital-specific system common to the decentralized hydrogen economy. The link between hydrogen production, liquefaction, storage and use can be well established. In Figure 3.5, magnetic resonance imaging (MRI) from a renewable or zero-emitting source to a hydrogen atom in CO_2 , an outdoor liquor and a helium-enclosed loop that provides indirect cooling through a permanent data center cable for uninterruptible power supply superconducting bearings

of the flywheel energy storage system, which is transmitted through a closed loop of helium gas circulation (figure 1).

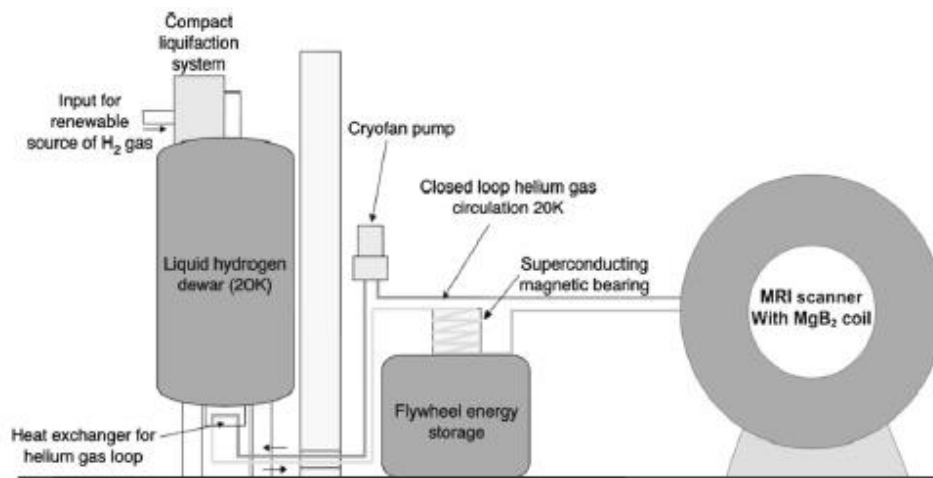

Figure 1. Infrastructure for the use of hydrogen and superconductors in hospitals.

Results. Decentralized scenario for the use of hydrogen in conjunction with a hospitable environment to meet future energy reserves, energy requirements and cryogenic requirements. The choice of hydrogen production is made by renewable and low-carbon emissions methods, as the world seeks to reduce carbon emissions to mitigate climate change. The importance of the hydrogen industry in the development of other industries can be determined by the production of carbon for the carbon industry as a product, the production of liquid hydrogen that provides 20 K for cryogenic applications that allow microwave plasma reforming and the superconducting industry. The use of liquefied natural gas as a method of natural gas transportation is used as a result of reduced costs and the increasing importance of liquefied natural gas (LNG) for transportation due to the ability to transport and store large volumes. The secondary use of natural liquefied gas in hydrogen liquefaction is described; however, this is only appropriate when hydrogen is diluted in place of the LNG plant. The traditional use of natural gas to generate electricity to supply the grid is also included. In this decentralized hydrogen scenario, compressed and liquefied

hydrogen is produced from wind energy by electrolysis of water and natural gas using microwave plasma reactors (figure 2).

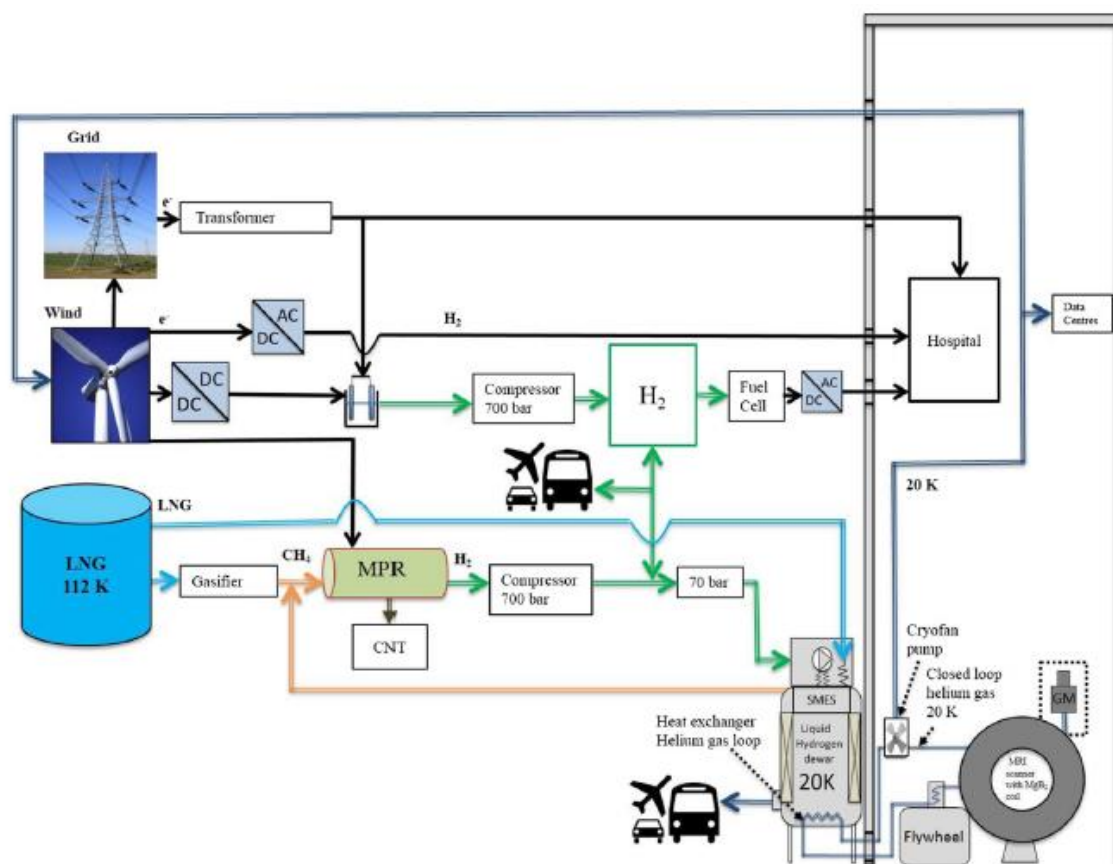

Figure 2. The decentralized production of hydrogen through zero CO₂ emission processes and the energy carrier, the energy storage medium, is used as the cooled cryogen. True superconducting devices for indirect contact with liquid hydrogen are superconducting magnetic energy storage, flywheel energy storage system, magnetic resonance imaging (MRI) and DC.

Discussion. The use of liquid hydrogen is a major focus, and hydrogen cryomagnetism is capable of creating a superconducting industry as it faces resource problems due to rising helium prices. From Figure 3.6, liquid hydrogen is also suitable for transportation applications for use in automobiles, e.g. BMW and buses and these vehicles use liquid hydrogen instead of compressed hydrogen. This reduced production of hydrogen can be used for domestic, transport and industrial purposes, it is cryogenic and can be used both as an energy carrier and as a cryogenic medium.

As the world strives for a low-carbon economy, hydrogen production from carbon-free technology is important. Microwave plasma reforming is a method of hydrogen production that produces hydrogen and valuable carbon nanoparticles. This means that the hydrogen industry can contribute to the growth of the carbon industry. From this process, two valuable products are produced. With the growth of the global wind industry, wind is another potential source of hydrogen production [4,7-8]. The wind industry is expected to reduce the world's fossil fuel consumption; however, with wind power outages, it is necessary to use energy reserves. Hydrogen can be produced and pressed when there is an excessive demand, and can be sold at a time when the price of electricity is high for profit. The superconducting industry is facing challenges in delivering a suitable and economical cryogenic environment. The use of liquid hydrogen allows the development of the superconducting industry.

After a successful study of the presence of helium from natural resources using system dynamics, a similar approach can be used to study the relationship between hydrogen and superconducting applications. The use of a professional system dynamics simulation program allows Vensim DSS to combine hydrogen production dynamics with wind energy and microwave plasma correction (MPR) in a decentralized system and simulate the results to determine the results. Based on the formula of the SD model of hydrogen production systems, wind energy is used to meet demand, as well as to supply excess energy to energy storage systems, as well as power supply. Electricity is used to meet any demand that cannot be met by renewable technologies and storage systems. Electrolysis of methane and microwave plasma reforming (MPR) is a potential source of liquid hydrogen. The dynamics of the system allows to simulate the system under analysis and change the results of different sources of wind energy, the demand and efficiency of technology and the need for liquid hydrogen. This approach allows testing of real systems to model and test how they respond, the instantaneous output of the model to the variable inputs can be tested in SyntheSim mode at the variable input. For the examample, Venice program was done. The use of system dynamics should give an idea of the amount of raw material required

for a microwave plasma reactor and the energy required from wind energy to produce liquid hydrogen. The use of MRI in hospitals is very important and has great cooling requirements as a power, which is reduced due to a decrease in the temperature required for magnetization; however, a small change appears to be below 30 K, and therefore a cryogen with a boiling point below 30 K is suitable for magnetic cooling.

Conclusions. However, helium is the cryogen of choice for the MRI magnets and superconducting industries, but due to the increased cost and lack of supply, indirect cooling with hydrogen is suitable for cryogenic engine solution. The superconducting industry of the model is divided into MRI requirements, the use of liquid hydraulic permanent cooling wires and the use of homopolar wind generators. The use of liquid hydrogen in transportation is also accounted for by a portion of the liquid hydrogen produced for indirect use.

LIST OF REFERENCES

[1]. Ahadov A.A. *Existing problems and solutions in hydrogen energy and superconductivity. Dissertation for a Master degree. Bukhara, 2022.*

[2]. Djuraev D.R., Ahadov A.A. *Physical properties of magnesium diboride superconductor and its role in hybrid energy transfer. European multidisciplinary journal of modern science, 5, 222-229. 2022.*

[3]. Djurayev D.R., Ahadov A.A. *The interrelationship of hydrogen energy and superconductivity is a new area research. Science and education, volume 3, issue 4. 272-281. 2022.*

[4]. Джуряев Д.Р., Ахадов А. А. “Проблемы водородной энергетики и их решения”. - “Zamonaviy mikroelektronikaning rivojlanishida fan, ta’lim va innovatsiya integratsiyasi” Respublika ilmiy-uslubiy anjumani, 247-249. Andijon, 2020.

[5]. D.R.Djurayev, Ahadov A.A. “Vodorod energetikasi va o‘ta o‘tkazuvchanlik”. “Tafakkur va talqin” mavzusida Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjumani. 35-39. Buxoro, 2021.

- [6]. Djurayev D.R., Ahadov A.A. *Existing problems and solutions in hydrogen energy and superconductivity. "Tafakkur va talqin" mavzusidagi Respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman to'plami (II qism), 456-460. Buxoro, 2022.*
- [7]. Djurayev D.R., Ahadov A. A. *"Hydrogen energy: advantages and disadvantages, problems of using". "Zamonaviy mikroelektronikaning rivojlanishida fan, ta'lim va innovatsiya integratsiyasi" Respublika ilmiy-uslubiy anjumani, 243-245. Andijon, 2020.*
- [8]. Ahadov A. A. *"Importance of hydrogen energy and some methods of its production". Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti. 54-61, 2022/4 (92).*
- [9]. Ahadov A.A. *Physical interpretation of efficiency in the use of hydrogen energy. PROBLEMS AND SCIENTIFIC SOLUTIONS, Session 2, Part 3. 11-20. Australia, Melbourne. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7735710>.*
- [10]. Ahadov A.A. *The practical significance and use of superconductivity. INNOVATIVE DEVELOPMENT IN THE GLOBAL SCIENCE, Vol. 2 No. 3(2023), 5-18.*
- [11]. Ahadov A.A. *Practical aspects of superconductivity in solving problems of hydrogen. Eksperimental tadqiqotlar jurnali: 3 pp. 20-24 (3). 2023.*

***BERBERIS INTEGERRIMA BUNGENING IKKILAMCHI
METABOLITLARINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI VA
BIOTEXNOLOGIK AHAMIYATI***

Shodiyeva Dildora G‘iyosovna SamDTU assistenti,

Annayev Muxriddin G‘iyos o‘g‘li SamDTU talabasi,

Mamarasulova Nafisa Isrofilovna SamDTU assistenti,

Odilova Gulnoza Maqsudovna SamDTU assistenti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Berberis integerrima Bungening ikkilamchi metabolitlarining ahamiyati, ularning paydo bo‘lishi, o‘simlikning qaysi qismlarida hosil bo‘lishi bilan bir qatorda bu moddalarning o‘simlik dorivorligini belgilashdagi o‘rni haqida aytib o‘tiladi. Berberis integerrima Bungening ikkilamchi metabolitlarining biotexnologik potentsiali va bu poptensialni belgilshdagi roli ko‘rsatiladi.

***Kalit so‘zlar:** Berberis integerrima Bunge, biotexnologik potentsial, ikkilamchi metabolit, qandli diabet, a-amilaza.*

Kirish. Zirk turkumiga 20 ga yaqin turlar kiradi, ular asosan shimoliy yarimshaming mo‘tadil zonasida 50° shimoliy kenglik va tropiklar orasida tarqalgan. Zirk turlari asosan tog‘li hududlarda o‘sadi. MDH davlatlarida zirkning 12 ta turi tarqalgan bo‘lib, ularning 8 ta turi Markaziy Osiyo, 5 ta turi Kavkaz florasiidan o‘rin olgan. O‘zbekistonda 3 zirk turi tabiiy holda tarqalgan. Zirklarda qirrasimon novdalar va oddiy tukli barglari mavjuddir. Novdalarida bir, uch hattoki beshtalik tikanlar bilan qoplangan. Gullari ikki jinsli, sariq rangda to‘plam holida yig‘ilgan. Barcha zirklar

berberin alkaloidiga ega. *Berberis integerrima Bunge* botanik olim Bunge tomonidan 1843- yilda Zarafshon daryosi havzasida tayyorlangan gerbariy asosida alohida tur sifatida turkumiga kiritilgan. Ushbu zirk tangasimon zirkka yaqin tur bo‘lib, undan cho‘zinchoq, elliptik to‘q-qizil rezavor mevalari bilan farqlanadi. Qizil zirk bo‘yi 4 metrgacha, ba‘zan 5 -6 metrgacha o‘sovchi ko‘p tanali butadir. Novdalarining diametri 5—6 sm, yumaloq, to‘mtiq burchakli. Barg qirralari tekis, tuxumsimon shaklda boiib, qirradi tishsimon tikanli 2—6 sm uzunlikda bo‘ladi. Novda tikanlari bir yoki uch bolakli. Murakkab to‘pgullarida gullari zich, 12—25 tadan boiib joylashadi. Rezavor mevalari awal qizil, toliq pishib yetilgach to‘q qizil rangga kiradi. Mevalari bilinar-bilinmas oq g‘ubor bilan qoplangan, uzunligi 9 mm gacha, diametri 3,5—4,5 mm atrofida boiadi. Uruglari silliq, cho‘zinchoq, uzunligi 5 mmga yetadi. 1 kg yangi terilgan rezavor mevalarida 5 ming dona mevachasi yoki 71,5 ming dona urug‘lari bo‘ladi. Qizil zirk areali ancha kengroq bo‘lib, Markaziy Osiyoda Jung‘or Olatovidan toki Afg‘onistonning togli hududlarigacha boigan oraliqda TyanShan va Pomir-Oloy tog‘ tizimida keng tarqalgan zirk turi hisoblanadi. Markaziy Osiyodan tashqarida Eron va G‘arbiy Xitoyning togli olkalarida o‘sadi. O‘zbekistonning G‘arbiy Tyan-Shan toglarida, Turkiston tog‘ tizmasida kamroq, Hisor va Boysun toglarida ko‘proq uchraydi, asosan 1400—2500 m balandliklarda tarqalgan. Ushbu tur mevalari farmasevtika va oziq-ovqat sanoati, o‘rmon melioratsiyasi uchun muhim ahamiyatga ega.

Mavzu yuzasidan adabiyotlar tahlili.

Atrofimizda tarqalgan deyarli barcha o‘simliklar shifobaxshlik xususiyatiga ega. Xo‘sh, shunday ekan, ularning shifobaxshlik xususiyati, quvvat kuchi nimalarga bog‘liq? Gap shundaki, o‘simliklar shunday bir murakkab tuzilishga ega bo‘lgan tabiiy laboratoriyaki, oddiy moddalardan murakkab organik moddalarni, ya‘ni biologik faol moddalarni sintez qiladi. Inson esa u yaratgan mo‘jizalar oldida hali hanuz lol bo‘lib kelmoqda. O‘simliklar tarkibidagi biologik faol moddalarning soni, miqdori hamda sifati ularning shifobaxshlik xususiyatlarini belgilashda muhim omil sanaladi. O‘simlik xom ashyolaridan dori - darmon tayyorlashda farmakologik ahamiyatga ega bo‘lgan

oqsillar, yog'lar, karbonsuvlar, alkaloidlar, efir moylari, saponinlar, flavonoidlar va boshqa faol moddalar muhim rol o'ynaydi. Shulaming ayrimlari haqida ma'lumot berib o'tamiz. Alkaloidlar o'simliklarning turli organlarida to'planadigan azot saqlovchi va ishqor xususiyatiga ega juda murakkab organik moddalardan tashkil topgan moddalardir. Fiziologik ta'sirchanlik xususiyatiga ega alkaloidlardan morfin, papaverin, xinin, kofein, kodein kabi turli xil dori - darmon ishlab chiqarishda xom - ashyo vazifasini o'taydi. Flavonoidlar organik moddalarning geterosiklik birikmalaridan tashkil topgan bo'lib, o'simlik organlarida sariq bo'yoq(pigment) holida uchraydi. Ular spazmologik(siqilishda) va balg'am ko'chiruvchi ta'sirga ega, yallig'lanish hamda o'n ikki barmoq ichak jarohatlarini davolashda yuqori samara beradi. Glikozidlar o'simlik organlarida eng ko'p to'planadigan, namlik va fermentlar ta'sirida ikkiga: qandli glikozid va qandsiz aglikon komponentlarga bo'linadi. 2018-yilda nashr qilingan adabiyotlarga qaraganda *Berberis integerrima* Bungening tarkibidagi moddalar haqida uning eng dastlabki ajratib olingan moddalari haqida so'z boradi. *Berberis integerrima* Bunge ildizlaridan efir moylari birinchi marta gidrodistillash (HD) va modifikatsiyalangan mikroto'lqinli gidrodistillash (MAHD) usullaridan foydalangan holda olingan. 2022- yilgi tadqiqotlar *Berberis integerrima* Bungening tarkibida qandli diabetga qarshi davolovchi moddalar borligini ko'rsatmoqda. Jumladan unda *Berberis integerrima* Bunge mevalaridan antotsianni ajratish va ushbu antotsiyanin tomonidan a-amilaza va a-glyukosidaza miqdorini baholashga qaratilgan. Olingan topilmalar shuni ko'rsatdiki, *Berberis integerrima* mevasi diabetga qarshi xususiyatlarga ega antosiyanin manbai sifatida qayd etilishi mumkin.

Qandli diabet kabi metabolik sindromning xarakteristikallari yuqori darajada glyukoza, qorin bo'shlig'ining semirishi va yuqori xolesterin va yuqori qon bosimini o'z ichiga oladi, bu yurak-qon tomir kasalliklari xavfini oshiradi. Insulin qarshiligi metabolik sindrom va 2-toifa diabetning muhim xususiyati hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyoda 2-toifa diabet bilan kasallangan 246 million bemor bor. Xalqaro qandli diabet federatsiyasi (IDF) 2025 yilda 380 million kishi diabetga chalinishini e'lon qildi. Ba'zi

o'simlik ekstraktlari va o'simlik birikmalari qon shakarini kamaytiradi va diabetning oldini oladi.

Material va metodlar.

Kimyoviy moddalar, PNPG (4-nitrofenil a-d-glyukopiranozid), 3, 5-dinitro salitsil kislotasi (DNSA) va a-glyukozidaza va a-amilaza fermentlari Sigma Aldrich, boshqa moddalar kerakli komponentlardan olingan. *O'simlik materiallari*. *Berberis integerrima Bunge* 2022-yil sentabr oyida Samarqanddan yig'ilgan va tibbiy fanlar universiteti, Farmakognosiya bo'limi, botanik olimlari tomonidan aniqlangan va olingan. *Ekstraksiya va tozalash*. Muzlatilgan quritilgan meva kukunining uch yuz yigirma ikki grammi etanol bilan singdirildi va olingan ekstrakt vakuum ostida aylanadigan evaporatorda konsentratsiya qilindi, so'ngra 140 g saqichli moddani olish uchun tez vakuumda konsentratsiya qilindi. Keyin 30 gramm xom ekstrakti 0,3% TFAda to'xtatildi. Keyin u filtrlanadi va etil asetat bilan aralashtiriladi. Keyin suyuqlik fazasi yig'ildi (bu ekstraksiya uch marta takrorlanadi); bu faza Amberlit ustuniga (2,5 × 45 sm) o'ralgan. Shundan so'ng, kolonka polisaxaridlarni chiqarish uchun 0,3% TFA o'z ichiga olgan distillangan suv bilan yuviladi. Tozalangan antosiyanin metanolda erigan 0,3% TFA bilan elutildi va keyin aylanuvchi bug'lantiruvchi [15] tomonidan konsentratsiyalandi. Olingan ekstraktlar miqdori va antosiyanin fraksiyasi mos ravishda 20% va 2,57% ni tashkil etdi [15].

Natija va Muhokama

In vivo tadqiqotda ko'k va qora malina antosiyaninining dietali iste'moli qon hujayralarini oksidlovchi stress va erkin radikallardan himoya qilishini sezilarli darajada tasdiqladi. Shuning uchun u antosiyaninning reaktiv kislorod turlariga qarshi muhim rolini ko'rsatadi.

Antosiyanin miqdori fasllarning o'zgarishiga ta'sir qilishi mumkin [21]. Antosiyanin tarkibi harorat, pH va fenollar va metallarning mavjudligi kabi ba'zi omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, antosiyaninlardan (ANC) foydalanish yurak-qon tomir kasalliklari, saraton, ateroskleroz [25] va diabet [26] kabi degenerativ kasalliklar xavfini kamaytirish bilan bog'liq bo'lishi kerak. Shuningdek,

boshqa bir tadqiqotda a-amilaza va a-glyukozidazani inhibe qilish uchun javobgar bo'lgan birikmalar, jumladan flavonoidlar, flavonol, fenolik kislota va antosiyaninlar [27]. Ilmiy hujjatlar asosida *Berberis integerrima* Bunge mevalaridan ajratilgan antosiyaninning diabetga qarshi xususiyati birinchi marta o'rganilgan bo'lishi mumkin. Biz antosiyaninlarning gipoglikemik xususiyatini ularning yarimasetal transformatsiyasiga va/yoki kalkon birikmalariga akkreditatsiya qilishimiz mumkin.

Xulosa

Berberis integerrima Bunge mevasida antosiyan olishini mumkinligi, a-glyukozidaza va a-amilaza borligi aniqlandi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'simlik ushbu moddalarga boy va bu orqali o'simlik mevalarining sog'lik uchun potentsiali yuqoligini ko'rsatib beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Annayeva, D. (2022). *CICHORIUM INTYBUS* LISOLATION OF ENDOPHYTIC MICROORGANISMS FROM PLANTS AND IDENTIFICATION OF BIOTECHNOLOGICAL POTENTIAL. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, 2(6), 54–61. *izvlecheno om* <https://www.in-academy.uz/index.php/EJMNS/article/view/1755>
2. Annayeva, D. G. Y., Azzamov, U. B., & Annayev, M. (2022). *ODDIY SACHRATQI (CICHORIUM INTYBUS L) O'SIMLIGIDAN ENDOFIT MIKROORGANIZMLAR AJRATIB Olish*. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 963-972. <https://cyberleninka.ru/journal/n/oriental-renaissance-innovative-educational-natural-and-social-sciences>
3. Azimovich, A. U. B., G'iyosovna, S. D., & Zokirovna, M. M. (2022). *XLAMIDIYANING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRINI MIKROBIOLOGIK TAHLILLI VA DIOGNOSTIKASI*. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(11), 153-161. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7305057>

4. Giyosovna, S. D. (2023). *ODDIY SACHRATQI (CICHORIUM INTYBUS L) O‘SIMLIK QISMLARIDAN ENDOFIT BAKTERIYALARNING SOF KULTURALARINI AJRATISH USULLARI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(6), 387-393. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/view/3573>*
5. Shodiyeva, D. (2023). *BIO-MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS, GEOGRAPHICAL DISTRIBUTION AND USE IN TRADITIONAL MEDICINE OF CICHORIUM INTYBUS. GOLDEN BRAIN, 1(2), 252-256. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1337>*
6. Shodiyeva, D. (2023). *SANOAT MIKROBIOLOGIYASINING BIOTEXNOLOGIYADAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(2), 116-120. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1310>*
7. Shodiyeva, D. (2023). *INDOLIL SIRKA KISLOTA MIQDORINI ANIQLASH. GOLDEN BRAIN, 1(2), 321-324. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1361>*
8. Dildora, S. (2023). *CICHORIUM INTYBUSDAN OLINGAN BACILLUS AVLODIGA MANSUB BAKTERIYALARINING BIOTEXNOLOGIK POTENSIALI VA MIKROBIOLOGIYADAGI ISTIQBOLLARI. O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(15), 726-732. <https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/3359>*
9. Annayeva, D. G. Y., Azzamov, U. B., & Annayev, M. O. S. (2022). *O‘SIMLIGIDAN ENDOFIT MIKROORGANIZMLAR AJRATIB Olish.*
10. Dildora, S., & Mekhriniso, B. (2023, January). *APPLICATION AREAS OF BIOLOGICALLY ACTIVE METABOLITES PRODUCED BY ENDOPHITE BACTERIA. In E Conference Zone (pp. 92-95). <http://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1941>*
11. Shodiyeva Dildora, & Bobakandova Mekhriniso. (2023). *APPLICATION AREAS OF BIOLOGICALLY ACTIVE METABOLITES PRODUCED BY ENDOPHITE BACTERIA. E Conference Zone, 92–95. Retrieved from <http://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/1941>*

12. Жамалова , Ф. А., Болтаев , К. С., & Шодиева , Д. Г. (2023). ВОЗБУДИТЕЛИ МИКОЗОВ СЛЕПНЕЙ НА ТЕРРИТОРИИ РАЗЛИЧНЫХ РЕГИОНОВ УЗБЕКИСТАНА. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 28–34. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1465>

13. Makhmudova Zakro Vahobovna, Shodiyeva Dildora, & Olimjonova Sadokat Gulomjon's daughter. (2023). *BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY OF ENDOPHITE MICROORGANISMS*. *World Bulletin of Public Health*, 18, 115-117. Retrieved from <https://scholarexpress.net/index.php/wbph/article/view/2074>

14. Olimjonova , S. G. qizi, & Shodiyeva , D. G. (2023). BAKTERIYALARNI SUYUQ VA QATTIQ OZUQA MUHITLARIDA O‘STIRISH SHAROITLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 182–188. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1496>

15. Shodiyeva , D. G., & Annayev , M. G. o‘g‘li. (2023). DOMINANT MICROORGANISMS IN CICHORIUM INTYBUS. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 175–181. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1492>

16. G‘iyosovna, S. D. (2023). ODDIY SACHRATQI (CICHORIUM INTYBUS L) O‘SIMLIGIDAN ENDOFIT MIKROORGANIZMLAR AJRATISH VA ULARNING BIOTEXNOLOGIK POTENSIALINI BAHOLASH. <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1506>

17. Shodiyeva , D. G. (2023). ODDIY SACHRATQI (CICHORIUM INTYBUS L) O‘SIMLIGIDAN ENDOFIT MIKROORGANIZMLAR AJRATISH VA ULARNING BIOTEXNOLOGIK POTENSIALINI BAHOLASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 230–240. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1506>

18. Shodiyeva Dildora G‘iyosovna, & Tohirova Jayrona Izzatullayevna. (2023). VAKSINA OLIISH TEXNALOGIYASI VA UNING AHAMIYATI. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 256–260. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7605291>

19. Boltayev , K. S., Jamalova , F. A., & Shodiyeva , D. G. (2023). MIKOZLARGA MIKROBIOLOGIK MIKROSKOPIK TASHXIS QO‘YISHNING O‘ZIGA XOS

XUSUSIYATLARI. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 35–40. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1466>

20. Shodiyeva , D. G., Jamalova , F. A., & Boltayev , K. S. (2023). BACILLUS THURINGIENSIS BAKTERIYALAR ASOSIDA YARATILGAN BIOPREPARATLAR. *GOLDEN BRAIN*, 1(3), 23–27. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1464>

21. Hamza, S., Muzaffar, A. ., Dildora, S., & Ulug‘bek, A. . (2023). BACILLUS THURINGIENSIS BAKTERIYA SHTAMMLARINING PHASEOLUS VULGARIS O‘SIMLIGI BIOMETRIK KO‘RSATKICHLARIGA VA RIVOJLANISHIGA TA‘SIRI. *Scientific Impulse*, 1(6), 327–332. Retrieved from <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/4355>

22. Shodiyeva, D. G., Shernazarov, F. F. o‘g‘li, & Tohirova, J. I. qizi. (2023). BAKTERIYALARNING IKKILAMCHI BIOLOGIK FAOL METABOLITLAR SINTEZ QILISH XUSUSIYATLARI VA ULARNING FARMASEVTIKADA QO‘LLANILISHI. *RESEARCH AND EDUCATION*, 2(1), 269–276. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/re/article/view/1455>

23. Azimovich, A. U. B., G‘iyosovna, S. D., & Akmalovich, M. A. (2023). ANTIBIOTIKLAR TA‘SIR DOIRASIGA KO‘RA KLASSIFIKATSIYASI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(17), 245-251. <https://cyberleninka.ru/article/n/antibiotiklar-tasir-doirasiga-kora-klassifikatsiyasi>

24. Azimovich, A. U. B., & G‘iyosovna, S. D. (2023). O‘SIMLIK O‘SISHI VA RIVOJLANISHIDA FOYDALI MIKROORGANIZMLARNING AHAMIYATI. *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali*, 1(17), 257-260. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-simlik-o-sishi-va-rivojlanishida-foydali-mikroorganizmlarning-ahamiyati>

25. Shodiyeva D., Ashirov F., Murodova A. EFFECT OF BACILLUS THURINGIENSIS BACTERIAL STRAINS ON PHASEOLUS VULGARIS PLANT BIOMETRIC INDICATORS AND DEVELOPMENT //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. D2. – C. 49-56. <https://cyberleninka.ru/article/n/effect-of-bacillus->

[thuringiensis-bacterial-strains-on-phaseolus-vulgaris-plant-biometric-indicators-and-development](#)

26. Shodiyeva D., Shernazarov F. ANALYSIS OF THE COMPOUNDS PROVIDING ANTIHELMITIC EFFECTS OF CICHORIUM INTYBUS THROUGH FRACTIONATION //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. D2. – C. 64-70.

<https://cyberleninka.ru/article/n/analysis-of-the-compounds-providing-antihelmitic-effects-of-chichorium-intybus-through-fractionation>

27. Vahobovna , M. Z. ., G‘ulomjon qizi, O. S. ., & G‘iyosovna , S. D. . (2023). CICHORIUM INTYBUSNI AN‘ANAVIY TIBBIYOTDA QO‘LLANILISHI, FITOKIMYOVIY TARKIBI VA FARMAKOLOGIYADAGI AHAMIYATI. *Scientific Impulse*, 1(6), 1386–1392. Retrieved from

<http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/4776>

28. Giyosovna, S. D. (2023). CICHORIUM INTYBUSDAN YANGI BIRIKMA OLISH VA ULARNING BIOLOGIK TASIRI. O‘ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(16), 156-164.

29. Giyosovna, S. D., Mansur ogli, S. S., & Izzatullayevna, T. J. (2023). CICHORIUM INTYBUS KOCHATLARIDAN OLINGAN YANGI KISLOTA FOSFATLARINING KINETIK VA TERMODINAMIK TADQIQOTLARI. *Новосту образования: исследование в XXI веке*, 1(7), 428-434.

30. Giyosovna, S. D., & Abdusalomovna, J. F. (2023). BACILLUS AVLODIGA MANSUB BAKTERIYALARNING ANTIMIKROB VA ANTOGONISTIK XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, 1(6), 1852-1858.

31. Bobakhandova Mekriniso Fazliddinovna, & Shodiyeva Dildora G‘iyosovna. (2023). USAGE OF CICHORIUM INTYBUS IN TRADITIONAL MEDICINE, PHYTOCHEMICAL COMPOSITION AND IMPORTANCE IN PHARMACOLOGY. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 43–49. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7663888>

32. G‘iyosovna, S. D., & Toshtemir o‘g‘li, X. X. (2023). HUMAN IMMUNITY.

33. Bobakhandova, M. F. (2023). *USAGE OF CICHORIUM INTYBUS IN TRADITIONAL MEDICINE, PHYTOCHEMICAL COMPOSITION AND IMPORTANCE IN PHARMACOLOGY. GOLDEN BRAIN, 1(5), 43-49.*

34. G'iyosovna, S. D., & Muxriddin G'iyos o'g, A. (2023). *DOMINANT MICROORGANISMS IN CICHORIUM INTYBUS.*

35. G'iyosovna, S. D. (2023). *BAKTERIYALARNI SUYUQ VA QATTIQ OZUQA MUHITLARIDA O'STIRISH SHAROITLARI.*

36. Boltayev, K. S., & Jamalova, F. A. (2023). *MIKOZLARGA MIKROBIOLOGIK MIKROSKOPIK TASHXIS QO'YISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(3), 35-40.*

37. Tohirova, J. I. (2023). *VAKSINA OLIISH TEXNALOGIYASI VA UNING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(3), 256-260.*

38. Jamalova, F. A., & Boltayev, K. S. (2023). *BACILLUS THURINGIENSIS BAKTERIYALAR ASOSIDA YARATILGAN BIOPREPARATLAR. GOLDEN BRAIN, 1(3), 23-27.*

39. Vahobovna, M. Z., & Giyosovna, S. D. (2023). *CICHORIUM INTYBUSNI ANANAVIY TIBBIYOTDA QOLLANILISHI, FITOKIMYOVIY TARKIBI VA FARMAKOLOGIYADAGI AHAMIYATI. Scientific Impulse, 1(6), 1386-1392.*

40. Giyosovna, S. D., Mansur ogli, S. S., & Izzatullayevna, T. J. (2023). *CICHORIUM INTYBUS KOCHATLARIDAN OLINGAN YANGI KISLOTA FOSFATLARINING KINETIK VA TERMODINAMIK TADQIQOTLARI. Новосту образования: исследование в XXI веке, 1(7), 428-434.*

41. o'g'li Shernazarov, F. F., & qizi Tohirova, J. I. (2023). *BAKTERIYALARNING IKKILAMCHI BIOLOGIK FAOL METABOLITLAR SINTEZ QILISH XUSUSIYATLARI VA ULARNING FARMASEVTIKADA QO'LLANILISHI. RESEARCH AND EDUCATION, 2(1), 269-276.*

42. Shodiyeva, D., Bobakandova, M., Annaev, M., & Tokhirova, J. (2023). *IDENTIFICATION AND ISOLATION OF ENDOPHYTIC FUNGI PRODUCING L-*

ASPARAGINASE IN REPRESENTATIVES OF THE ASTERATCEA FAMILY. *Science and innovation*, 2(D2), 107-112.

43. Giyosovna, S. D., Fazliddinovna, B. M., & Shodiyevich, S. H. (2023). FITOPATOGENLARGA QARSHI BAKTERIYALARDAN FOYDALANISH VA ULARNING SAMARADORLIGINI BAHOLASH. *IQRO JURNALI*, 2(1), 78-82.

44. Annayev, M., Shodiyeva, D., & Annayev, M. (2023). BACILLUS SAFENSIS BAKTERIYA SHTAMLARINING BIOTEXNOLOGIK POTENSIALINI BAHOLASH. *GOLDEN BRAIN*, 1(7), 25-30.

45. Shodiyeva , D. G., & Xoljigitov , X. T. o'g'li. (2023). HUMAN IMMUNITY. *GOLDEN BRAIN*, 1(5), 174–180. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/goldenbrain/article/view/1718>

46. Одилова, Г., Мамарасулова, Н., Саидов, С., Турдиев, Ш., Холбоев, Р., & Хамраев, Г. (2022). СЫВОРОТОЧНЫЕ ИММУНОГЛОБУЛИНЫ ПРИ САЛЬМОНЕЛЛЕЗНОЙ ИНФЕКЦИИ У ДЕТЕЙ. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 1197-1199.

47. Мамедов, А., & Одилова, Г. (2022). Частота обнаружения дрожжеподобные грибы рода *candida* с ассоциацией стафилококков. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(11), 1098-1102.

48. Болтаев, К. С., Жамалова, Ф. А., & Мамарасулова, Н. И. (2021). Экологическое группирование нематодофауны тугайных растений. *Вестник Хорезмской академии Маъмуна*, 5, 79.

49. Mamedov, A. N. (2022). Evaluation of the effectiveness of the treatment of genital herpes in adults. *Eurasian journal of medical and natural sciences*, 2(3), 55-58.

50. Mamedov, A. N. (2022). Methods of treatment and diagnosis of lichen planus. *Eurasian journal of medical and natural sciences*, 2(3), 59-61.

51. Одилова, Г. М., Шайкулов, Х. Ш., & Хусанов, Э. У. (2022). Ультрaструктура слизистой толстой кишки у больных острой дизентерией. *Астана медициналық журналы*, (S1), 62-68.

52. Болтаев, К. С., & Хамза, Ш. Ш. (2022). ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРДА ЎҚИТИШНИНГ БУГУНГИ КУНДАГИ ЎРНИ. *PEDAGOGS jurnali*, 4(1), 328-333.

ОИЛА-ЖАМИЯТ ТАЯНЧИ

Турдиева Моҳира Журақуловна,

Бухоро давлат университети,

Мактабгача таълим кафедраси ўқитувчиси

mohira.turdiyeva@bk.ru

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда болалар тарбиясида оила ва ота онанинг ўрни нечоғли аҳамиятли эканлиги ҳақида мутафаккирларимиз фикр мулоҳазалари орқали педагогик қарашлар баён қилинган ушбу мақолада фарзандларимизнинг ҳар томонлама етук шахс қилиб тарбиялаш масалалари ва методлари ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: оила, ота-она, тарбия, таълим, одоб, ахлоқ, бола, интеллектуал, жисмоний ва ахлоқий саломатлик, хулқ-атвор.

ПОДДЕРЖКА СЕМЬИ-СООБЩЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В данной статье изложены педагогические взгляды наших мыслителей на важность роли семьи и родителей в воспитании детей в наши дни.

Ключевые слова: семья, родитель, воспитание, образование, нравы, нравственность, ребенок, интеллектуальное, физическое и нравственное здоровье, поведение.

FAMILY-COMMUNITY SUPPORT

ANNOTATION

This article outlines the pedagogical views of our thinkers on the importance of the role of the family and parents in raising children today.

Keywords: *family, parent, upbringing, education, morals, morality, child, intellectual, physical and moral health, behavior.*

Оила-жамият таянчи. Дарҳақиқат, мамлакатнинг эртанги куни, тинч ва обод бўлиши энг олдин мана шу кичик жамиятда ўсиб-унаётган болаларимизга боғлиқ. Қайси оилада, қайси маҳаллада тарбия яхши йўлга қўйилар экан, ўша оила, ўша маҳалла ва ўша жамият гуллаб-яшнайдди. Фарзанд тарбиясини қачондан бошламоқ керак?, деган савол барчамизни ўйлантиради. Кўпчилик олимлар унга турлича жавоб бериб келганлар. Хусусан, Ибн Сино бола тарбияси билан унинг туғилишидан аввалроқ, она қорнидан бошлабоқ шуғулланиш лозим, деб жавоб берган экан. Оила, одоб-ахлоқ ва таълим-тарбияга эътибор қон-қонимизга сингиб кетган бурчларимиздандир. “Бир болага етти кўшни ота-она” деган ибратли мақол ҳам айнан бизнинг халқимизга хосдир. Мана шу мақолнинг ўзи ҳам фарзанд тарбияси, оилапарварлик биз ўзбеклар учун нечоғлиқ муҳим эканини кўрсатиб беради.

Фарзанд тарбия қилаётган ҳар қандай ота-она ҳар бир ҳаракати, юриш туриши, муомаласи, бошқалар билан ўзаро муносабатида олижаноб фазилатларни намоён эта билиши зарур. Биламизки, бола табиатан ниҳоятда тақлидчан ва кузатувчан бўлади. Шунинг учун унинг атрофдагилари, ота-оналар болага ўз одатлари билан баъзан ўзлари сезмаган ҳолда уларга салбий таъсир қиладилар. Оиладаги кўпол муносабатлар, кўп ёлғон гапириш, ёқимсиз хатти-

ҳаракат бола тарбиясига салбий таъсир қиладиган носоғлом муҳитни келтириб чиқаради.

Фарзанд тарбиясида ота-онанинг муомаласи муҳим ўрин тутди. Бола ота-она томонидан қўпол, дағал сўзлар эшитиб, калтак еб катта бўлса, бу унинг табиатига салбий таъсир қилади. Бу эса ўз навбатида оиладаги носоғлом муҳитда тарбияланаётган боладан “маънавий касал” инсонлар шаклланади. Улар эса жамият маънавиятига ҳам салбий таъсир кўрсатади. Оилада ота-оналар “оммавий маданият” таъсирига берилиб кетиши оқибатида фарзандларнинг тарбиясига ҳам салбий таъсир кўрсатмоқда.

Ҳар қандай миллат боласи учун ота-она биринчи устоз, улар ўз фарзандларининг ҳар томонлама интеллектуал, ахлоқий, эстетик ва жисмоний ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратиш муҳим эканлигини ҳис этган ҳолда, таълим-тарбия жараёнига бевосита иштирок этишлари ўқитишнинг интерактив методлари бўйича таълим мазмуни юзасидан ўзларининг билим, малака ва кўникмаларни мунтазам равишда янгилаб бориш имкониятига эга бўладилар.

Оила тарбиясидаги болалар ҳаётини тўғри уюштириш, уларни вақтидан тўғри ва унумли фойдаланишнинг асосий гарови эканлигини ота-оналар ўз фарзандларига ўқитишлари лозим. Оила тарбияси масалалари бўйича Абу Али Ибн Сино махсус «Тадбир ал-манозил» номли асарини ёзган. Унда олим ота-онанинг болаларни тарбиялашдаги вазифаларини ёритган.

Алломанинг фикрича, тарбия бергувчининг бутун диққат – эътибори “боланинг ҳулқ-атворини яхшилашга, тегишли парваришни амалга оширишга, боланинг теварагида у ёқтирмайдиган бирорта нарса ёки ҳодисанинг бўлмаслигини таъминлашга қаратилиши даркор. Буларнинг бариси икки томонлама наф келтиради: 1) боланинг қалби ёлғиз эзгуликларнигина билади ва унда мустаҳкам, ўзгармас ҳулқ-атвор шаклланади; 2) ҳулқ-атворни мана шундай

тартибда такомиллаштириш боланинг жисмоний ривожланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Шу боис, боланинг ҳам ахлоқий, ҳам жисмоний саломатлиги унинг тарбиясига боғлиқ бўлар экан”.

Унинг асосий тамойиллари қуйидагича: Алломанинг фикрича, авваламбор ота ўз фарзандига яхши исм қўйиб, унга ҳам жисмонан, ҳам маънан соғлом энага ёки тарбиячи ёллаши лозим. Гўдак эмизикли ёшдан ўтиши биланок, отаси у ҳақда қайғуриши, уни нохуш таъсир ва шу каби қўнғилсизликлардан ҳимоя қилмоғи зарур. Бола олти ёшга қадам қўйганда, уни мураккаб бўлмаган вазифаларни бажаришга ўргатиш керак. Бироқ буни, Ибн Синонинг тавсиясига кўра, эҳтиёткорлик билан, болани ҳаддан зиёд зўриқтириб юбормасдан амалга ошириш, боланинг топшириқни бажаришга қизиқиш билан қарабини назорат қилган ҳолда бажариш лозим бўлади. Ибн Сино бундай болаларнинг хулқ-атвори рисоладагидек ривожланиб, соғлом ва бардам ўсишларига ишонч билдирган. Асарда оилада ота-онанинг вазифаси ва бурчига ва оила муносабатларига тўхталар экан, айниқса ота-оналарнинг оилада меҳнатеварлиги билан фарзандларини ҳам касб ва ҳунарга ўргатиш борасида муҳим фикрлар баён этади. Ибн Сино тарбиявий қарашларида оила ва оилавий масалаларига кенг ўрин берилган.

Ота оилада ўз фарзандларига ҳар томонлама юриш-туришда, нутқ одобида, сўз маданиятида, ўзаро муомала жараёнида энг муҳими амалий иш фаолиятида тўғрилиқ ва ҳаққонийлик, самимийликка намуна бўлмоғи керак. Оилада фарзанд тарбиясининг тўғри йўлга қўйишнинг асосий воситаси унинг маънавий оламида эътиқодни шакллантириш, деб ҳисоблаган эди олим.

Кайковус «Қобуснома» пандномасида ўз фарзандинг сенинг ҳақингда қандай бўлишини тиласанг, сен ҳам ота-онанг ҳақида шундай бўлгил, нединким сен ота-онанг ҳақида не иш қилсанг, фарзандинг ҳам сенинг ҳақингда шундоқ иш қилур, чунки фарзанд мевага, ота-она мевали дарахтга ўхшайдир» деб ёшларни ота-онасини ҳурмат қилишга эъзозлашга, меҳр-оқибатли бўлишга

даъват этади. Ота-она ўз фарзанди учун ҳатто ўлимга ҳам тайёрлигини таъкидлайди. Ҳар бир фарзанд оқил ва доно бўлса, ота-она меҳр-муҳаббатини адо этмакдин бош тортмайди.

Таълим-тарбия – ота-оналар ва мураббийлардан катта сабр, меҳр ва бола тарбиясига илмий асосланган ягона ёндашувни талаб қилади. Фикримизча, олий таълим муассасалари талабалари тафаккурини ривожлантириш тизимини такомиллаштиришда таълим мазмунига мос, шунингдек, таълим жараёнининг бошланғич босқичида талаб этилган замонавий дунёқарашга эга бўлган рақобатбардош кадрларни иш билан таъминлаш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Албатта бола тарбияси ўта мураккаб ва маъсулиятлидир. Бу ҳар бир ота-онадан ўз устида мунтазам ишлашни, болалар тарбиясига оид барча маълумотлардан баҳобар бўлиб боришни талаб этади. Фарзанд тарбияси бу шунчаки тажриба, оддий кўрсатма ва билимлар жамланмаси эмас, балки ўз ичига диний-ахлоқий билимлар, тиббиёт, этика, психология, педагогика каби соҳаларига оид билимларни ҳам қамраб оладиган мураккаб жараёндир. Бугунги кунда оилавий тарбиянинг қийинлашуви шундаки, биринчидан, жамият тараққий этиб боргани сари ҳар томонлама етук инсонни шакллантириш талаблари ортиб бораверади. Бу эса оилада болага ахлоқий, меҳнат, экологик, эстетик, диний ва жинсий тарбия бериш сифати ва кўламини ошириш талабини кўяди.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, оилада ватанга садоқат, ота-онага оқибат, оила аъзолари ўртасида ўзаро ҳурмат, меҳр-мурувват омиллари ўсиб келаётган ёш авлод онгига сингдирилади. Оиладаги маънавий муҳитни барқарорлаштириш ота-онада фарзандлар, фарзандлар олдида ота-онага нисбатан бурчларини, уларнинг жамият олдидаги масъулиятини кучайтиришга хизмат қилади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Turdieva M. J. Content of development of creative skills of preschool children based on individual and innovative approach //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – T. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.

2. Jurakulovna, Turdieva Mokhira. "Pedagogical Creativity-Requirement Of Today." European journal of innovation in nonformal education 2.2 (2022): 236-240.

3. Турдиева М. Шахсга yo 'naltirilgan yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish modeli //Центр научных публикаций (Buxdu. Uz). – 2021. – T. 8. – №. 8.

4. Турдиева М. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda шахсга yo 'naltirilgan ta 'limning o 'rni //Центр научных публикаций (Buxdu. Uz). – 2021. – T. 8. – №. 8.

5. Turdiyeva M. J. Ta 'lim-tarbiya jarayonida pedagogik o 'yinlar va ularning шахс rivojlanishiga psixologik ta 'siri //Scientific Progress. – 2021. – T. 2. – №. 7. – C. 990-995.

6. Turdiyeva M. J., Davronova G. M. Q. Maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini yuzaga chiqarishda o 'yinchoqlarning roli //Scientific Progress. – 2021. – T. 2. – №. 7. – C. 996-1002.

USING AN APPROXIMATE METHOD OF SELECTING REDUCER SHAFTS IN PERFORMING A COURSE PROJECT IN THE SCIENCE OF MACHINE DETAILS

Associate Professor **Nazarov Asror Allanazarovich**.

Karshi Engineering Economical Institute, Karshi, Uzbekistan.

ABSTRACT

The shafts of the machines, which carry the working parts of the machine, except the gear parts, are called main shafts. A shaft that distributes mechanical energy to separate machines is called a transmission. In some cases, the shafts are made as one piece with a cylindrical or bevel gear or worm gear.

Keywords: *transmission, shaft, machine, dynamic balance, reducer.*

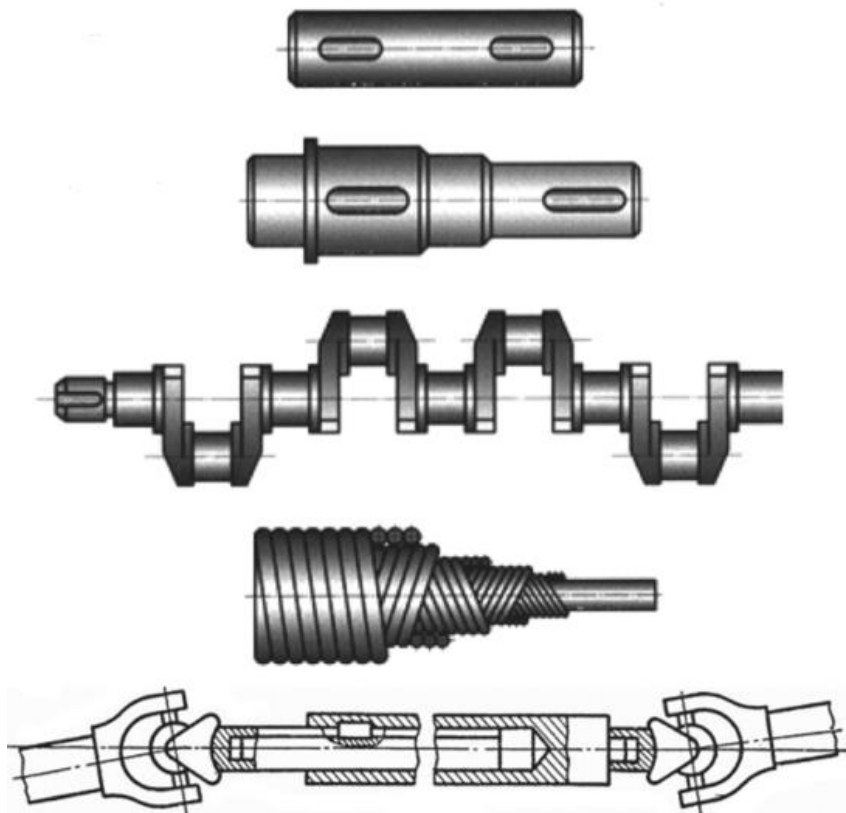
A shaft is a part of a machine or mechanism designed to support the parts installed on it and to transmit torque (pic. 1). During operation, the shaft performs bending and twisting, and in some cases - tension and compression are also performed. Moving parts can interact with moving parts, such as gears with moving parts in a gear train. For example, spherical bearings, which receive the load from the shafts, transfer it to the rigid housing, thereby ensuring the operation of the transmission. This interaction ensures the transmission of torque along the centerline of the shaft.

The shafts of the machines, which carry the working parts of the machine, except the gear parts, are called main shafts. A shaft that distributes mechanical energy to separate machines is called a transmission. In some cases, the shafts are made as one piece with a cylindrical or bevel gear or worm gear.

Crankshafts are used in crank mechanisms. Flexible and cardan shafts are used to transmit motion with frequent changes in the relative position of the nodes connected by a relatively large distance between them.

Custom metal processing allows the production of various types of shafts, taking into account the individual dimensions of the part, the scope of operation and the appearance of the product. The production of shafts consists of several main stages:

- calculation and design of the structure;
- selection of the processed material according to the required parameters of the part;
- turning and sharpening of shaft surfaces;
- welding of separate elements of the shaft and milling of holes in milling equipment;
- final polishing of the structure;
- dynamic balancing of the shaft;
- covering the functional surfaces of the product with a protective layer.

1 - picture. Construction and classification

There are the following material requirements for shafts:

- high fatigue strength (ability to withstand changing loads);

- hardness (has a high modulus of elasticity);
- mechanical processing ability.

These requirements are fully used by carbon and alloy steels. The performance requirements of shafts and axles are best produced by carbon and alloy steels, and in some cases by high-strength cast iron. The choice of material, thermal and chemical-thermal treatment is determined by the appearance of shafts and supports, technical characteristics of the product and its working conditions.

Ct45 and 40KX steels are used for heat treatment for most shafts, and steel 40KXN, 30XGT, etc. are used for important structures. Shafts made of these steels result in high frequency current enhancement or surface hardening.

Usually, the shafts are prone to twisting, so the workpieces are ground. Sometimes shaft surfaces are polished or hardened with surface work hardening.

1. The approximate calculation of reducer shafts is calculated in the following sequence.

As we know, the construction of shafts and axles is calculated mainly in 3 different ways:

- approximate method
- approximate method
- a relatively refined method.

In this course project work, we will consider the use of the approximate method of designing reducer shafts.

In this case, the torque that the shaft can transmit and the bending stress for the material of the shaft must be given.

We get the sequence of determination of the diameter for the drive shaft as follows:

The diameter of the end connecting the drive shaft to the coupling is determined as follows:

$$d_{\theta 1} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot T_1 \cdot 10^3}{\pi [\tau]}}, mm \quad (1.)$$

Where T – torque, $[\tau]$ – permissible torsional stress (for shafts made of St40, St45, 40X steel materials $[\tau] = 15 \dots 25 \text{ MPa}$).

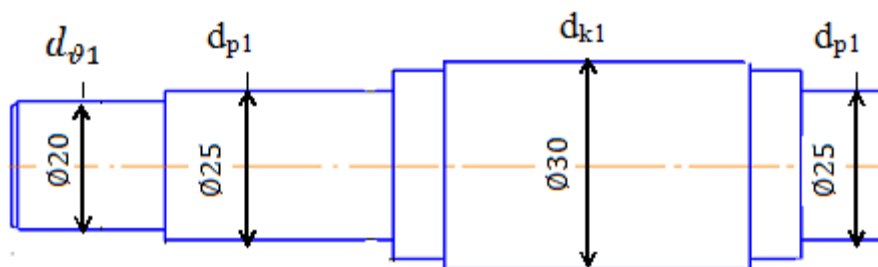
Basically, if we take into account the connection of the reducer and the electric motor to the clutch, $d_{\vartheta} \approx d_{elk}$ that is, they are connected through the clutch, the result is.

d_{elk} – a value close to the diameter of the electric motor rotor is obtained. The dimensions of the electric motor are selected from table 1.1 according to the brand of each one.

So, if we substitute the obtained values, we get the following result.

$$d_{\vartheta 1} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot 35 \cdot 10^3}{3.14 \cdot 25}} = 19.3 \approx 20 \text{ mm} \quad (2.)$$

$d_{\vartheta 1}$ The determined value of is rounded (10; 10.5; 11; 11.5; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 20; 21; 22; 24; 25; 26; 28; 30; 32; 33; 34; 36; 38; 40; 42; 45; 48; 50; 52; 55; 60; 63; 65; 70; 75; 80; 85; 90; 95; 100; 105; 110; 120; 125; 130) and the diameters of the remaining parts of the shaft are determined and we draw a sketch of the shaft. The remaining diameters are determined as follows for approximate drawing of the sketch. *This is drawn in pencil.*

2 – picture. Drive shaft construction.

d_{p1} - the diameter of the part where the bearing is installed on the first shaft, mm. This diameter is chosen based on the value of d_{v1} . For example: $d_{\vartheta 1} = 20 \text{ mm}$. 20mm is a number ending in 0 or 5. From now on, since the number is closer to 25 or 30 and

to reduce material consumption, we will take $d_{p1}=25$ mm. d_{k1} must be greater than d_{p1} . We can take $d_{k1}=30$ mm (26, 27, ...).

In some cases, the movement between the reducer and the electric motor can be transmitted from the clutch to the reducer through belt and chain transmissions. In such cases, d_{v1} is selected according to the conditions of the pulley or star shaft.

2. The intermediate shaft is calculated as follows:

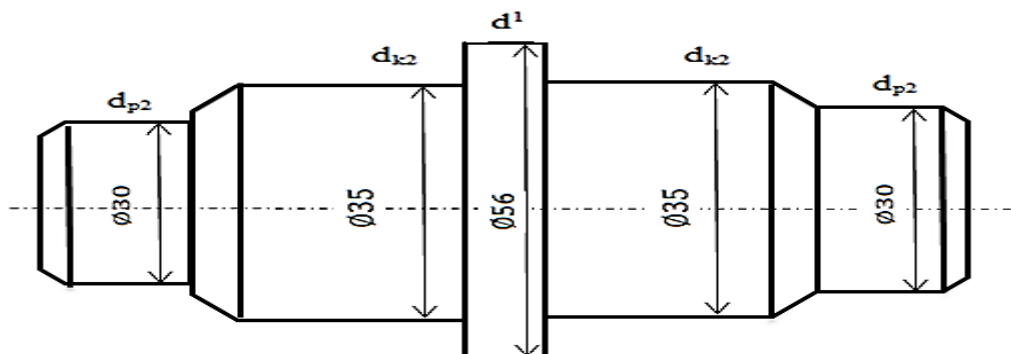
The intermediate shaft serves to transfer torque from the drive shaft to the drive shaft.

$$d_{\theta 2} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot T_2 \cdot 10^3}{\pi [\tau]}}, \text{ mm} \quad (3.)$$

Substituting the values, we get the following result

$$d_{\theta 2} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot 127.4 \cdot 10^3}{3.14 \cdot 25}} = 29.6 \text{ mm} \quad (4.)$$

We assume that according $d_{\theta 2} \approx 30$ mm to the standard.

3 – picture. Intermediate shaft construction

This is the shaft $d_{\theta 2} = d_{p2} + 5$, mm

Where, d_{p2} – As the diameter of the bearing on the intermediate shaft is the diameter, the value of is rounded $d_{\theta 2} = d_{p2}$ to a $d_{\theta 2}$ number ending in 0 or 5 after calculating.

3. The calculation part of the drive shaft is as follows.

$$d_{\theta 3} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot T_2 \cdot 10^3}{\pi [\tau]}}, mm \quad (5.)$$

If we replace all the obtained values, we get the following result.

$$d_{\theta 3} = \sqrt[3]{\frac{16 \cdot 648.6 \cdot 10^3}{3.14 \cdot 20}} = 55 mm \quad (6.)$$

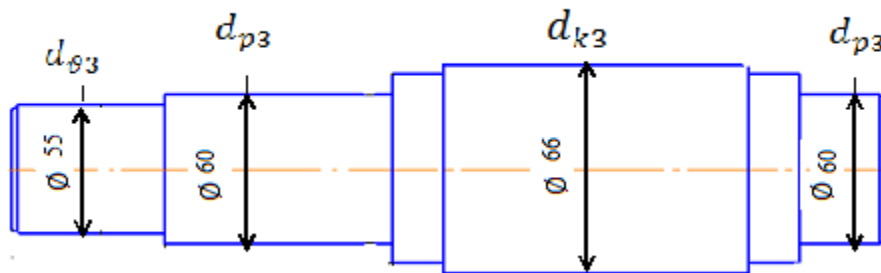

Figure 4. Drive shaft design

For general-purpose reducers, it is recommended to make smooth shafts with the same nominal diameter along the entire length, their design is very simple; to ensure the required fit of the parts, the corresponding sections of the shaft must have the provided deviations. However, if the mating points are located further from the shaft, it becomes difficult to install the parts. Therefore, when assembling and repairing the shaft, for the convenience of replacing bearings and other installed parts, the shafts are stepped. is processed.

LITERATURE

1. Nazarov A.A. *Principles of education that develop an innovative approach to engineering professional activities / International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) / <https://www.iiste.org/journals>.*

2. A.Nazarov and others. *Methods for Conducting a Course Project on Machine Parts / TEST INGeering management./ https://ejmcm.com/article_3873.html May – June 2020. ISSN: 0193-4120 Page No. 26595 – 26598.*

3. Nazarov A. A. *Principles of education that develop an innovative approach to engineering professional activities. / European Journal of Research and Reflection in*

Educational Sciences. Vol.8No.8,2020 ISSN 2056-5852. /
<https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/07/Full-Paper-PRINCIPLES-OF-EDUCATION-THAT-DEVELOP-AN-INNOVATIVE-APPROACH-TO-ENGINEERING-PROFESSIONAL.pdf>.

4. *Murtazaev E. M., Nazarov A. A., Nurova O. S. Training of Gears From the Course Machine Parts /* <https://media.neliti.com/media/publications/337075-training-of-gears-from-the-course-machin-c6b40ed9.pdf>.

5. *Nazarov A. A. Completion of the course project on the subject "Machine details" / Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences /* <https://cyberleninka.ru/article/n/completion-of-the-course-project-on-the-subject-machine-details>.

ANALYSIS OF INFLUENCE OF ROAD SURFACE QUALITY ON TRAFFIC SAFETY

Nazarov Asror Allanazarovich

Associate Professor

Zhonuzokov Choriyor

magistr

Karshi Engeneering Economical Institute, Karshi, Uzbekistan.

Calculated speed is the most important operational indicator in traffic on roads and serves as a basis for determining the parameters of the technical elements of the road. Estimated speed is determined depending on the category of roads, topography, traffic safety conditions. At the same time, it describes the maximum permissible speed, taking into account the safety of the movement of one car in narrow areas of the road under conditions of normal contact of the wheels with the road. Currently, there is a tendency to reduce the speed of movement in our country, as in foreign countries. According to the Russian scientist V. F. Babkov, the calculation speed during the reconstruction of the highway is lower than the construction of a new road of the same category. A number of scientists (A.K. Birulya, V.F. Babkov) believe that the choice of movement speed should be based on technical and economic reasons, another group of scientists believes that the optimal calculated speed for the construction and use of roads for the calculation period (20 years) believes that costs should be determined based on the minimum amount [1]. Deterioration of smoothness of the road surface leads to a significant decrease in the speed of movement of vehicles, and further deterioration of the flatness slightly reduces the speed of movement.

Determining the level of traffic danger of the road is the primary basic information for road use, proper organization of traffic, as well as development of recommendations

for improving traffic safety or road repair. Currently, the following methods are used to determine the dangerous parts of the car: safety coefficient; fatality rate; yth statistics; conflict situation. One of the main tasks in assessing the quality of road traffic use and traffic safety is to identify the parts of the road or its separate sections that have a significant impact on traffic procedures. traffic accidents often occur in such places. Prof. One of the methods of evaluating road sections in terms of traffic safety. is the safety coefficient developed by V.F. Babkov (3).

The safety coefficient is the ratio of the speed of movement V_{qis} on a certain part of the road to the maximum speed when entering this part, V_{kir} :

$$K_x = V_{qis} / V_{kir}$$

Using the safety factor, a graph of the safety factor is constructed to determine the dangerous section of the road. For this, a linear change of the speed of movement on the examined road is drawn. It is determined by calculating the theoretical speed of a car moving alone, or by driving a specially equipped laboratory car on the road. In practice, the fatality coefficient [2] is often used to determine dangerous road sections. The accident rate is the ratio of the number of accidents in various elements of the plan and section of the road section to the number of incidents on the reference section of the road. The volume of traffic does not exceed 5000 vehicles/day, two traffic lanes, the width of the carriageway is 7.5 m, the width of the road edge is 3.0 m, it does not pass through a residential area, the height of the rise does not exceed 1.0 meters, in plan and section A straight road section whose view is provided is called a standard road section. An accident on such a road is considered to have been caused by the driver's, pedestrian's negligence or the vehicle's failure [2].

According to statistics, accidents are sometimes recorded as a result of technical malfunctions of cars. In this, the condition of the vehicle's brakes, control system, tires, drive units and mechanisms is mainly taken into account. A faulty heating and cooling system in a car, an uncomfortable position of the driver's seat, an incorrectly installed rearview mirror or a malfunctioning windshield wiper do not at first glance seem to be the cause of an accident. it seems However, these shortcomings worsen the

psychophysiological condition of drivers and are the direct cause of accidents. Unfortunately, in practice, in most cases, such factors are considered not to be a technical fault of the car, but caused by the negligence of the driver. When analyzing the 10-year accident data of the Ministry of Internal Affairs and Communications of the Republic of Uzbekistan, it was found that the number of accidents caused by the failure of vehicles is 0-0.31% of their annual amount. According to the results of the previous union-level analysis of the National Security Agency, it was determined that 3-5% of the total number of incidents caused by car malfunctions were found to be 3-5%. The main guarantee of safety is the choice of the driver's behavior in accordance with the rules of the road. As noted by Professor V.F. Babkov, 75÷80% of accidents are caused by the fault of drivers. If the accidents caused by drunken drivers are excluded, at least 45% to 50% of accidents are caused by the driver's erratic movement. According to the long-term information on accidents caused by the fault of drivers in the Republic of Uzbekistan, the number of accidents caused by the fault of drivers is 81.8-90.6% of the total number. There is a big difference between the indicators determined by the researchers about the role of road conditions in the occurrence of accidents and the indicators presented in the state statistics. For example, in the 1970s and 1980s, researchers indicated that road conditions play a 65÷75% role in the occurrence of accidents [2], while in the statistics of the former Union 27 it is 7.1-12.1%.

In Uzbekistan, this indicator is defined as 0.27÷5.22%. As a result of the large-scale research carried out on highways in 1991, the employees of the former All-Union Research Center for Traffic Safety stated that road conditions are the direct or indirect causes of 40÷45% of accidents [2], but according to state statistics, the former indicators are recorded at a low level. For the highways of Uzbekistan, it is 0÷01%.

The methods of determining the level of danger of road sections, considered in the previous sections, are mainly based on the analysis of accidents, and in one case or another, as a result of a detailed study of the incidents that occurred on different parts of the road, certain conclusions were reached. Below, we will consider

determining the level of danger of road sections, depending on the situation before the occurrence of an accident. Among the participants of the movement, it is understood that it is a conflict situation that they continue their actions in a dangerous situation where an accident occurs in certain road conditions [2]. The conflict situation method is mostly used to determine the degree of danger of level crossings, curved sections of the road in plan and longitudinal section, as well as places of sudden braking. For this purpose, a simulation model of movement is created by observing the change in the traffic pattern on a real road section or using ehm.

Tracking is done during the hour with the highest traffic volume using the following methods:

- A car moving along the flow of traffic passes through the section of the highway that is being tested in the laboratory many times (6-10 times). In this case, the observers take into account the places of the driver's actions to apply sharp brakes, change the direction of movement and prevent other accidents;

- in places where accidents are likely to occur (near level crossings, railway crossings, curves with a small radius in the plan, etc.), measuring sudden changes in traffic with the help of observers at posts located along the road;

- Using sensors installed in a moving laboratory vehicle, recording changes in road speed and directions in "samopitses".

Using the conflict situation method, to determine the level of danger of a road section, it is necessary to draw a graph of the change of speed and direction on all road sections with the help of a car laboratory. In this method, determining the level of dangerousness of the road is measured by the value of longitudinal and transverse negative acceleration of the car in one or another position. The conflict situation is divided into three types according to its level of danger: light, medium and critical. light - when the driver approaches a conflicting point from a long distance, it is possible to understand the dangerous situation and assess the direction of movement of other traffic participants in time. average - it is characterized by the occurrence of an unexpected danger or due to an incorrect assessment of the traffic conditions at the

beginning. critical - the driver can avoid an accident by moving at a high speed on a short section of the road.

LITERATURE

1. I.S. Sodikov/ *Transport and operational indicators of highways / Textbook / T.-TAYLKEI. - 2019. 216 p.*

2. Azizov Q.Kh. *Ensuring road safety. Instruction manual - 94 pages. T.: -2019*

3. Nazarov A.A. *Principles of education that develop an innovative approach to engineering professional activities / International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE) / <https://www.iiste.org/journals>.*

4. A. Nazarov and others. *Methods for Conducting a Course Project on Machine Parts / TEST IN Gineering management. / https://ejmcm.com/article_3873.html May – June 2020. ISSN: 0193-4120 Page No. 26595 – 26598.*

5. Nazarov A. A. *Principles of education that develop an innovative approach to engineering professional activities. / European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol.8No.8,2020 ISSN 2056-5852. / <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2020/07/Full-Paper-PRINCIPLES-OF-EDUCATION-THAT-DEVELOP-AN-INNOVATIVE-APPROACH-TO-ENGINEERING-PROFESSIONAL.pdf>.*

6. Nazarov A. A. *Completion of the course project on the subject "Machine details". / Oriental Renaissance: innovative, educational, natural and social sciences / <https://cyberleninka.ru/article/n/completion-of-the-course-project-on-the-subject-machine-details>.*

KOORDINATALAR SISTEMALARIGA OID MASALA

A.A.Zaitov

Toshkent arxitektura va qurilish instituti professor

D.A.Bozorova

Buxoro davlat universiteti magistratura talabasi

ANNOTATSIYA

*Yon atrofimizda joylashgan ob'ektlarning, sodir bo'layotgan voqea, hodisalarning bizga nisbatan joylashuvi, vaziyati, fazoviy o'rni haqidagi ma'lumotlar ko'plab talab etiladi. Bu talablarni qondirish maqsadida o'rganilayotgan sirt yoki fazoga **koordinatalar sistemalari** kiritiladi. Dastlab **qutb koordinatalar va sferik koordinatalar sistemalari** keng qo'llanilgan.*

***Kalit so'zlar:** Koordinatalar sistemalari, qutb koordinatalar, sferik koordinatalar sistemalari*

KIRISH

Koordinatalar sistemalari

Qutb koordinatalar sistemasida tekislikdagi har bir nuqta ikkita son – qutb radius va qutb burchak – orqali aniqlanadi. Burchak va radius tushunchalari eraamizdan avvalgi birinchi ming yillikdayoq ma'lum bo'lgan.

Keyinchalik to'g'ri burchakli **koordinatalar sistemasi** qo'llanila boshlangan. To'g'ri burchakli koordinatalar sistemasini Dekart koordinatalar sistemasi ham deyishadi (Rene Dekart – [fransuzcha](#) *René Descartes*, lotincha *Renatus Cartesius* – fransuz matematigi (31.03.1596 – 11.02.1650). U 1637 yilda “Metod haqida mulohaza” asarida koordinatalar sistemasini kiritadi).

Koordinatalar sistemasi kiritilgach, jismlarni tavsiflashning ajoyib usuli – ularni tenglamalar yoki tengsizliklar orqali ifodalash usuli paydo bo‘ldi.

Dekart koordinatalar sistemasi

Biror to‘g‘ri chiziqda **hisob boshi** (kuzatuv nuqtasi, O nuqta) **ni** tanlaymiz. O nuqtadan to‘g‘ri chiziq bo‘ylab ikki tomonga yo‘nalish mumkin. Bu yo‘nalishlardan bittasini musbat yo‘nalish deb olish mumkin. Biz quyidagilarga kelishib olamiz. Agarda hisob boshi tayinlangan to‘g‘ri chiziq:

(x) kuzatuvchining qo‘llari yoyilgan holatiga parallel bo‘lsa, undagi (kuzatuvchiga nisbatan) chapdan o‘ngga yo‘nalishni;

(y) kuzatuvchining nigohiga parallel bo‘lsa, undagi (kuzatuvchiga nisbatan) orqadan oldga yo‘nalishni;

(z) kuzatuvchining tik holatiga parallel bo‘lsa, undagi pastdan tepaga yo‘nalishni **musbat yo‘nalish** deb qabul qilamiz.

Hisob boshi, musbat yo‘nalishi va birlik kesmasi tayinlangan to‘g‘ri chiziq **koordinata o‘qi** deb yuritiladi. Tayinlangan hisob boshi **koordinata boshi** deyiladi. Koordinata o‘qlari odatda x , y , z yoki Ox , Oy , Oz kabi belgilanadi.

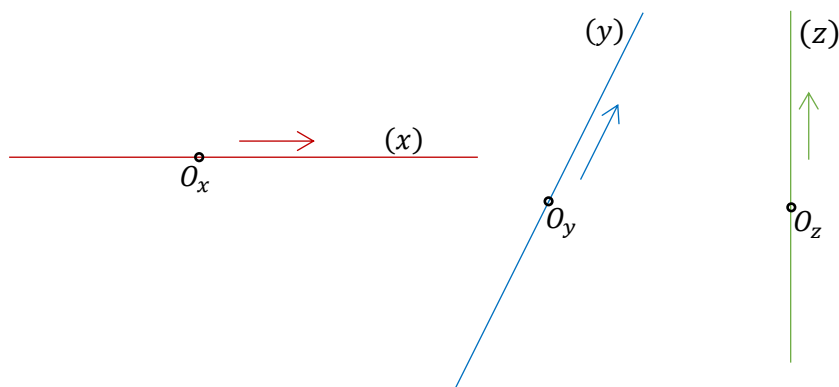
Tekislikda koordinatalar sistemasi quyidagicha kiritiladi.

Ikkita Ox , Oy koordinata o‘qlari shunday kesishsinki,

(P1) ular perpendikulyar bo‘lsin;

(P2) ularning koordinata boshlari ustma-ust tushsin;

(P3) Ox va Oy o‘qlarning musbat yo‘nalishlari ustma-ust tushguncha Ox o‘qini umumiy koordinata boshiga nisbatan eng qisqa burish soat strelkasi harakatiga qarama-qarshi bo‘lsin.

Yo‘nalish kelishib olingach, to‘g‘ri chiziqda birlik kesma ko‘rsatiladi.

Koordinata boshi, musbat yo‘nalishlari va birlik kesmalari tayinlangan, (P1), (P2), (P3) shartlarni qanoatlantiruvchi tekislik **to‘g‘ri burchakli koordinatalar tekisligi** deyiladi va odatda Oxy kabi belgilanadi.

Endi fazoda koordinatalar sistemasini kiritamiz. Buning uchun o‘ng qo‘l qoidasini bilish talab etiladi. Kafti gorizontal tutilgan o‘ng qo‘lning bosh barmog‘ini gorizontal kerilgan holatda, ko‘rsatkich barmog‘ini gorizontal yoyilgan holatda, o‘rta barmoq kaftga perpendikulyar tutilgan bo‘lsin. Musbat yo‘nalishlarni bosh barmoq, ko‘rsatkich barmoq va o‘rta barmoqning shu holati bo‘yicha aniqlash **o‘ng qo‘l qoidasi** deyiladi.

Uchta Ox , Oy va Oz koordinata o‘qlari shunday kesishsinki,

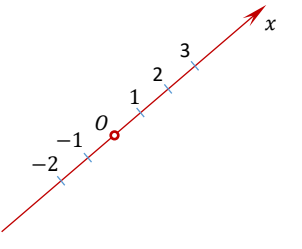
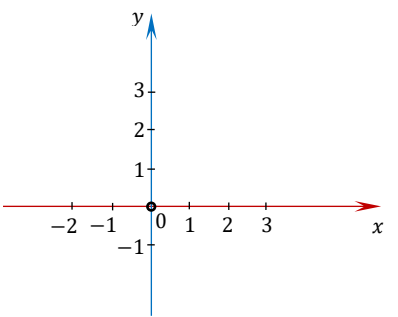
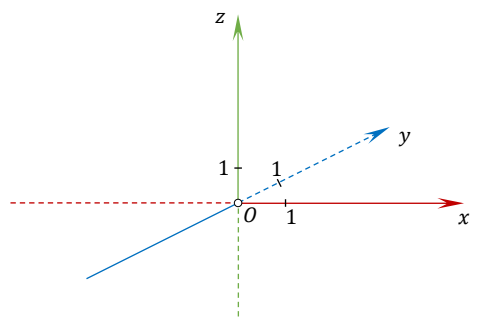
(S1) ular o‘zaro perpendikulyar bo‘lsin;

(S2) ularning koordinata boshlari ustma-ust tushsin;

(S3) Ox , Oy va Oz o‘qlarning musbat yo‘nalishlari o‘ng qo‘l qoidasi asosida belgilansin. Bunda Ox o‘qning musbat yo‘nalishi bosh barmoq yo‘nalishi, Oy o‘qning musbat yo‘nalishi ko‘rsatkich barmoq yo‘nalishi va Oz o‘qning musbat yo‘nalishi o‘rta barmoq yo‘nalishi bilan bir xil bo‘lishi talab etiladi.

Koordinata boshi, musbat yo‘nalishlari va birlik kesmalari tayinlangan, (S1), (S2), (S3) shartlarni qanoatlantiruvchi fazo **to‘g‘ri burchakli koordinatalar fazosi** deyiladi va odatda $Oxyz$ kabi belgilanadi.

(P3) shart tekislikda, (S3) shart fazoda **orientatsiyani** aniqlaydi deyishadi.

 <p>Son o‘qi (hisob boshi, musbat yo‘nalish va birlik kesma ko‘rsatilgan to‘g‘ri chiziq)</p>	 <p>Tekislikdagi Dekart koordinatalar sistemasi</p>	 <p>Fazodagi Dekart koordinatalar sistemasi</p>
---	--	---

Demak, **koordinata o‘qi** (yoki **son o‘qi**) deganda koordinata boshi, birlik kesmasi va musbat yo‘nalishi aniqlangan to‘g‘ri chiziq tushuniladi.

Koordinata boshi, koordinata o‘qlari va orientatsiyasi yuqoridagi usulda aniqlangan koordinatalar sistemasi mos ravishda tekislikdagi yoki fazodagi **Dekart koordinatalar sistemasi** deyiladi.

1. Son o‘qidagi (umuman olganda har qanday to‘g‘ri chiziqdagi) har bir nuqtasi bitta va faqat bitta haqiqiy son bilan ifodalanadi. Bu son shu nuqtaning **koordinatasi** deyiladi.

Aytaylik, x son o‘qida A nuqta berilgan bo‘lsin. A nuqtaga mos sonni x_A orqali belgilaylik. U holda x_A son A nuqtaning koordinatasi bo‘ladi. Bu holat $A(x_A)$ kabi belgilanadi.

Son o‘qidagi $A(x_A)$ va $B(x_B)$ nuqtalar orasidagi masofa

$$\rho(A, B) = |x_B - x_A|$$

kabi aniqlanadi. Bu masofa AB orqali ham ifodalanadi: $AB = |x_B - x_A|$.

2. Oxy Dekart koordinatalari sistemasi kiritilgan tekislik **koordinatalar tekisligi** deb ham yuritiladi. Oxy koordinatalar tekisligidagi har bir nuqta ikkita haqiqiy sonlarning tartiblangan jufti orqali yagona usulda (yoki, boshqacha aytganda, o‘zaro bir qiymatli) ifodalanadi. Bu sonlarning tartiblangan jufti mazkur nuqtaning **koordinatalari** deyiladi.

Oxy koordinatalar tekisligidagi A nuqta haqiqiy sonlarning tartiblangan (x_A, y_A) jufti orqali ifodalangan bo‘lsin. Bu holda (x_A, y_A) juftlik A nuqtaning koordinatalari bo‘ladi va $A(x_A, y_A)$ kabi belgilanadi. x_A son A nuqtaning **absissasi**, y_A son esa A nuqtaning **ordinatasi** deyiladi.

Oxy koordinatalar tekisligida $A(x_A, y_A)$ va $B(x_B, y_B)$ nuqtalar orasidagi masofa

$$AB = \rho(A, B) = \sqrt{(x_B - x_A)^2 + (y_B - y_A)^2} \quad (1.1)$$

formula orqali topiladi.

3. $Oxyz$ Dekart koordinatalari sistemasi kiritilgan fazodagi har bir nuqta uchta haqiqiy sonlarning tartiblangan uchligi orqali yagona usulda ifodalanadi. Bu sonlar uchligi mazkur nuqtaning **koordinatalari** deyiladi.

$Oxyz$ koordinatalar tekisligidagi A nuqta haqiqiy sonlarning tartiblangan (x_A, y_A, z_A) uchligi orqali ifodalangan bo'lsin. Bu holda tartiblangan (x_A, y_A, z_A) uchlik A nuqtaning koordinatalari bo'ladi va $A(x_A, y_A, z_A)$ kabi belgilanadi. x_A son A nuqtaning **abssissasi**, y_A son A nuqtaning **ordinatasi**, z_A son esa A nuqtaning **applikatasi** deyiladi.

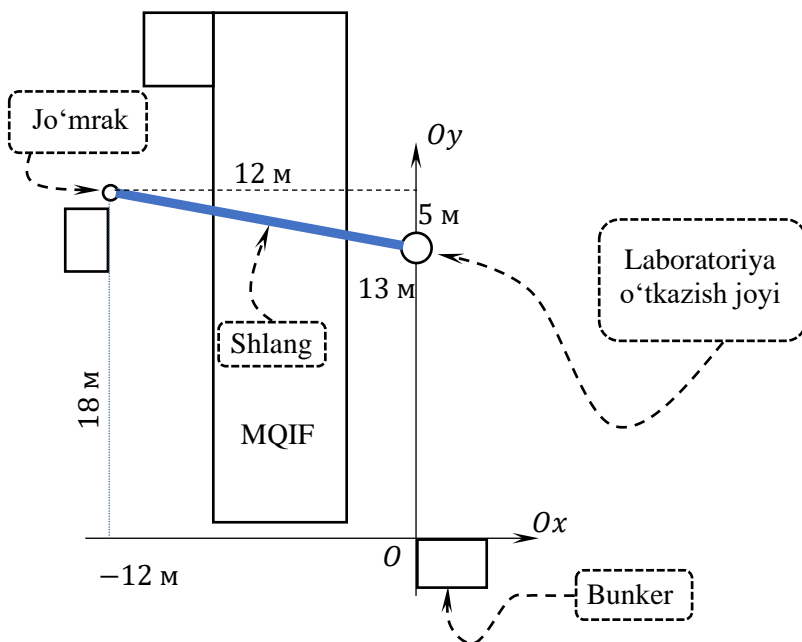
$Oxyz$ koordinatalar tekisligida $A(x_A, y_A, z_A)$ va $B(x_B, y_B, z_B)$ nuqtalar orasidagi masofa

$$AB = \rho(A, B) = \sqrt{(x_B - x_A)^2 + (y_B - y_A)^2 + (z_B - z_A)^2} \quad (1.2)$$

formula orqali topiladi.

Ushbu masalani qaraylik.

1. Toshkent arxitektura qurilish instituti Muhandislik qurilish infrastrukturasini fakulteti (MQIF) binosi orqa tomonida laboratoriya ishi o'tkazilishi rejalashtirildi. Laboratoriya o'tkazishda ko'p suv talab etiladi. Suv jo'mragi binoning old tomonida

joylashgan. Shlangni bino derazalari orqali o'tkazishga ruxsat berildi. Laboratoriya o'tkaziladigan joy "Bunker" kanselyariya mollari do'konidan janubga qarab 13 metr masofa bo'lib, suv jo'mragi "Bunker" dan sharqqa 12 metr, janubga 18 metr masofada joylashgan. Talab

etiladigan shlang uzunligini toping.

Yechish. MQIF binosi yonida joylashgan "Bunker" kanselyariya mollari do'konini koordinata boshi deb olib, janubga yo'nalgan o'qni Oy o'q, g'arbga yo'nalgan o'qni Ox o'q, birlik kesma deb 1 m ni olamiz.

Hosil bo‘lgan Dekart koordinatalar sistemasida jo‘mrak koordinatalari $J(-12, 18)$, laboratoriya o‘tkazish joyi koordinatalari $L(0, 13)$ bo‘ladi. JL kesma uzunligi topilsa, masala echilgan bo‘ladi.

$$JL = \sqrt{(0 - (-12))^2 + (18 - 13)^2} = \sqrt{169} = 13 \text{ m.}$$

Javob: 13 metr.

Izoh. Agar shlang bino atrofi bo‘ylab o‘tkazilsa, $18 + 12 + 13 = 43 \text{ m}$ shlang talab etilar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.A. Zaïtov. *Элементы линейной алгебры и аналитической геометрии. Учебное пособие.* – Ташкент: «Zuxra baraka biznes.» – 123 с.
2. A. A. Zaïtov. *Элементы дифференциального исчисления. Учебное пособие.* – Ташкент: изд-во ТГПУ. – 131 с.
3. A. A. Zaitov, A. Ya. Ishmetov. *Matematika 1. O‘quv qo‘llanma.* – Toshkent: “Zuxra baraka biznes” – 225 bet.
4. D. U. Bozarov. (2022). *Determinantlar mavzusini mustaqil oqishga doir misollar. Fizika-matematika fanlari jurnali, 3(1).*
5. A.R. Qutlimurotov. O‘.H.Bozorova. *Geometrik almashtirishlar-Academic research in educational sciences, 2(5), 1497-1501, 2021*
6. Bozarov D. U. *Chiziqli va kvadratik modellashtirish mavzusini mustaqil o‘rganishga doir misollar //Eurasian journal of mathematical theory and computer sciences.* – 2022. – T. 2. – №. 6. – C. 24-28.
7. . <https://t.me/zaamath>
8. <https://in-academy.uz/index.php/EJMTCS/article/view/2606>

IoT ASOSIDA AQLLI QISHLOQ XO‘JALIGIDA M2M TEKNOLOGIYASINI QO‘LLASH

Alevtina Aleksandrovna Muradova

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU,
Telekommunikatsiya inqiniringi kafedrsa dotsenti

Ramazon Qodir o‘g‘li Qosimov

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU,
Telekommunikatsiya tarmoqlari mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Maqola aqlli qishloq xo‘jaligi uchun Narsalar Interneti (Internet of Things - IoT) tizimlari bo‘yicha eng so‘nggi tadqiqotlarni taqdim etadi. Ma‘lumotlar M2M texnologiyalari va aqlli qishloq xo‘jaligi o‘rtasidagi munosabatlarni aniqlash uchun statistik usullardan foydalangan holda yozildi.

***Kalit so‘zlar:** IoT, M2M “mashinadan-mashinaga” aloqasi, monitoring, aniq qishloq xo‘jaligi, aqlli logistika.*

АННОТАЦИЯ

В статье представлены последние исследования систем Интернета вещей (IoT) для умного сельского хозяйства. Данные были записаны с использованием статистических методов для выявления взаимосвязи между технологиями M2M и умным сельским хозяйством.

***Ключевые слова:** IoT, межмашинная связь M2M, мониторинг, точное земледелие, умная логистика.*

ABSTRACT

The article presents the latest research on Internet of Things (IoT) systems for smart agriculture. Data were written using statistical methods to identify the relationship between M2M technologies and smart agriculture.

Keywords: *IoT, M2M machine-to-machine communication, monitoring, precision agriculture, smart logistics.*

Dunyo aholisi tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. 1800-yildagi 1 milliarddan 2012-yilda 7 milliardga o'sgan holda, 2050-yilga borib, tezlashishda davom etishi va 9,6 milliarddan oshishi kutilmoqda. 2,5 milliarddan ortiq odamni oziqlantirish va keyingi bir necha o'n yilliklarda keng tarqalgan ocharchilikning oldini olish uchun BMTning Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi tashkiloti hisob-kitoblariga ko'ra, 2050-yilga kelib oziq-ovqat ishlab chiqarishni 70 foizga oshirish kerak. Bu qishloq xo'jaligi sektoriga katta bosim o'tkazadi, bu energiya narxlarining ko'tarilishi, yer osti suvlarini barqaror ravishda qazib olish orqali suv sathining pasayishi, qishloq xo'jaligi yerlarining urbanizatsiya natijasida yo'qolishi va qishloq xo'jaligi faoliyatining atrof-muhitga ta'sirini cheklash uchun tartibga solishning kuchayishi. Shu sababli, fermerlar va qishloq xo'jaligi korxonalarini hosilni maksimal darajada oshirishga, xarajatlarni kamaytirishga intilayotgani sababli, yanada oqilona va samaraliroq qishloq xo'jaligiga talab ortib bormoqda.

Qishloq xo'jaligi resurslariga nisbatan yuqori bosimni hisobga olgan holda, M2M fermerlarga asoslangan qarorlar qabul qilishda va o'z resurslaridan maksimal hosil olishda yordam berishning bir usuli bo'lib xizmat qilishi mumkin. Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan M2M ilovalari fermerlarga boshqa faoliyat turlari qatorida mobil telefonlar, kompyuterlar va boshqa qurilmalar orqali tuproq holatini masofadan turib o'lchash, asbob-uskunalarini kuzatish, ob-havoni kuzatish, chorvachilik va ekinlarning sog'lig'ini baholash imkonini beradi. M2M harorat, vazn, joylashuv va boshqa qishloq xo'jaligi omillari haqidagi ma'lumotlarni, shuningdek, bir-biriga va markaziy boshqaruv tizimlariga so'rovlarni avtonom tarzda yuborish va qabul qilish uchun

ishlatilishi mumkin. M2M qiymat zanjiridagi manfaatdor tomonlar modul sotuvchilari, ulanish provayderlari, M2M platformasi va ilovalari provayderlari, uyali aloqa operatorlari, agregatorlar va mobil virtual tarmoq operatorlari. Ma'lumotlar aktivlarga o'rnatilgan M2M modullari orqali yig'iladi va ulanish provayderlari (bu holda uyali aloqa operatorlari) orqali uzatiladi. Ushbu ma'lumot keyinchalik mobil yoki veb-illovalar orqali oxirgi foydalanuvchilarga ko'rsatilishi uchun ma'lumotlarni to'playdigan va qayta ishlovchi tizim integratorlari va yechim provayderlari tomonidan qabul qilinadi.

Mashinalararo o'zaro ta'sir - bu mashinalarga bir-biri bilan ma'lumot almashish yoki uni inson aralashuvisiz qurilmalar o'rtasida avtomatik rejimda bir tomonlama uzatish imkonini beruvchi texnologiyalarning umumiy nomi. Mashinadan mashinaga aloqalar Internet ashyolarining muhim tarkibiy qismidir. Mashina va mashinaning o'zaro ta'siri g'oyasi uchta elementdan iborat. Tasavvur qiling, raqamli qurilma (mashina) A, har qanday ma'lumotni yig'ish bilan band. Yig'ilgan ma'lumotlar aloqa kanali B (simli yoki simsiz) orqali A qurilmasidan ma'lum masofada joylashgan C qurilmasiga (mashina) uzatiladi, olingan ma'lumotlarni tahlil qiladi va natijalarni saqlaydi va kerak bo'lganda A qurilmasi uchun boshqaruv buyruqlarini ishlab chiqaradi (1-rasm). Bunday sxema inson aralashuvisiz ishlaydi (mashina mashina bilan aloqa qiladi).

1 - rasm. M2M “mashinadan-mashinaga” aloqasi

M2M kontseptsiyasi turli texnologik va biznes jarayonlarini avtomatlashtirish uchun telekommunikatsiya va axborot texnologiyalarini birlashtiradi. M2M texnologiyalari turli sohalarda – qishloq xo'jaligi, energetika, logistika, yuk tashish,

moliya, savdo, xavfsizlik, menejment, sog'liqni saqlash, ta'lim va boshqalarda qo'llaniladi. [1]

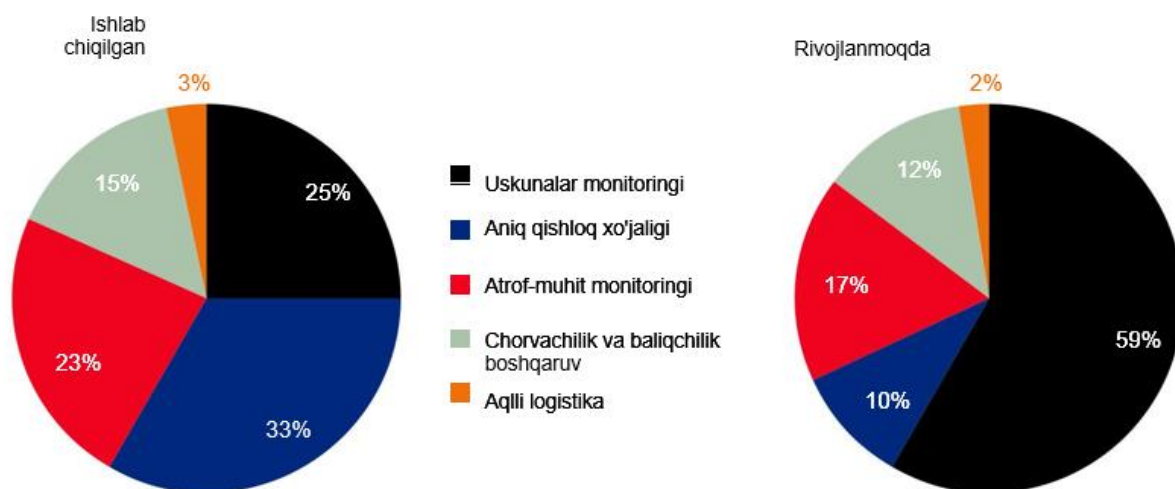
Mashinadan mashinaga aloqani amalga oshirish uchun barcha mumkin bo'lgan ma'lumotlarni uzatish vositalari elektr liniyalari, optik tolali liniyalar, radio liniyalaridan foydalaniladi. Simsiz M2M aloqalaridan foydalanish aniq afzalliklarni beradi. Birinchidan, simli ulanishni o'rnatish murakkab bo'lgan masofaviy ob'ektlarni kuzatish va boshqarish qobiliyati. Ikkinchidan, yangi qurilmalarni qo'shimcha xarajatlarsiz tez va oson ulash imkoniyati.

M2M texnologiyasi uzoqdan joylashgan ob'ektni kuzatish va boshqarishga yordam beradigan, insonning bevosita aralashuviga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradigan, shuningdek, jarayondagi potentsial inson xatolarini cheklashga yordam beradigan bir qator innovatsion ilovalarni ochdi. Qishloq xo'jaligida M2M quyidagi sohalarda samaradorlikni oshirish potentsialiga ega: Real vaqt rejimida monitoring va ogohlantirish xizmatlari orqali ekinlar va chorva mollarining holati to'g'risida ma'lumotlar mavjudligini yaxshilash; Real vaqt rejimida masofadan boshqarish va monitoring qilish orqali qishloq xo'jaligi texnikasining samaradorligi va uzoq umr ko'rishini maksimal darajada oshirish; Logistika kuzatish orqali mahsulotni distribyutorlar va chakana sotuvchilar orqali oxirgi foydalanuvchilarga tashishda yo'qotishlarni kamaytirish.

M2M ning qishloq xo'jaligidagi mumkin bo'lgan ilovalarini beshta segmentga ajratish mumkin; uskunalarni boshqarish va monitoringi; aniq qishloq xo'jaligi; atrof-muhit monitoringi; chorvachilik va baliqchilikni boshqarish; aqlli logistika.

Ushbu turli xil Agri M2M ilovalariga nazar tashlaydigan bo'lsak, eng keng tarqalgan foydalanish holati uskunalar monitoringi, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda (2 - rasm). Buning sababi shundaki, monitoring M2M qo'llash uchun eng oson ilovadir va u eng muhimi hisoblanadi, chunki u qimmat uskunalarini masofadan boshqarish, kuzatish va ularga qarash imkonini beradi. Kuzatilgan ma'lumotlarga ko'ra, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda logistika menejmenti (masalan,

aqlli logistika) eng kam tarqalgan dastur hisoblanadi. Buning sababi shundaki, sun'iy yo'ldosh texnologiyasi yuklarni kuzatishda juda tez-tez qo'llaniladi.

2 - rasm. Agri M2M ilovalari (ma'lumotlar xizmatlar namunasi asosida ko'rsatilgan)

Uskunalar monitoringi. Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab chuchuk suvdan foydalanishning qariyb 70% qishloq xo'jaligi hissasiga to'g'ri keladi. Bundan tashqari, har yili qishloq xo'jaligi o'zi ishlatadigan suvning 60 foizini yoki 1500 trillion litrni isrof qiladi. Bu kuniga to'rt trillion litrga teng. Suv isrofgarchiligining asosiy sabablari sug'orish tizimlarining oqishi, dalalarga suv taqsimlashning samarasiz usullari va quruq muhitga mos bo'lmagan ekinlarni yetishtirishdir. Sug'orish tizimlarining aqlli monitoringi fermerlarni texnika buzilgan taqdirda ogohlantirish, suv nasoslarini masofadan boshqarish imkonini berish orqali ushbu muammoni hal etish imkonini beradi, bu esa suv isrofgarchiligini sezilarli darajada kamaytirish imkonini beradi. M2M yechimlari orqali kuzatilishi mumkin bo'lgan boshqa uskunalarga traktorlar, kombaynlar, tanklar va nasoslar kiradi, bu erda joylashuvi, holati, ish holati va boshqa diagnostika masofadan va avtomatik ravishda kuzatilishi mumkin.

M2Mga asoslangan uskunani monitoring qilish dasturiga misol sifatida, sug'orish sensorlari datchiklar o'simlikning sug'orishga bo'lgan ehtiyoji va suvga bo'lgan talabini kuzatish hamda masofadan turib suvdan foydalanishni optimallashtirish uchun

tuproqqa oʻrnatilgan. Tadqiqotchilar sugʻorish sensorlaridan foydalanish suv istemolini taxminan 70% ga kamaytirishi mumkinligini maʼlum qildi.

Aniq qishloq xoʻjaligi (yoki ekinlarni boshqarish). Aniq qishloq xoʻjaligi ekinlar va uskunalarni masofadan kuzatish, oʻlchash va monitoring qilish, shuningdek, ob-havo, tuproq va havo sifati va boshqa omillar toʻgʻrisidagi real vaqt maʼlumotlaridan fermerlarga oʻz faoliyatida yanada samaraliroq va aniqroq boʻlishiga yordam beradigan tahliliy modellarni yaratish bilan bogʻliq. Ekinlarni ekish, oʻstirish, yigʻish va tashish boʻyicha qarorlar, bu narxning yaxshilanishiga va barqaror taʼminot zanjiriga olib keladi. IBM hisob-kitoblariga koʻra, barcha hosil yoʻqotishlarining 90 foizi ob-havo bilan bogʻliq va aniq qishloq xoʻjaligi tizimlarini qoʻllash orqali ob-havoni bashorat qilish natijasida hosil boʻlgan zararni taxminan 25 foizga kamaytirish mumkin.

M2M asosidagi ekinlarni boshqarish zararkunandalarga qarshi kurashda ham qoʻllaniladi. Misol tariqasida Kanadada ishga tushirilgan Semios zararkunandalariga qarshi kurash tizimi boʻlib, u aniq qishloq xoʻjaligi, zararkunandalarga qarshi biologik nazorat va maʼlumotlarni boshqarishni birlashtiradi. Tizim hasharotlar zararkunandalari, oʻsimliklar kasalliklari va mikroiklimlarni kuzatib boradi. U ob-havo stansiyalaridan, zararkunandalarning kunlik faolligini kuzatuvchi kamerali tuzoqlardan va zararkunandalarning juftlashishini buzish uchun masofadan boshqariladigan aerezolli feromon dispenseridan iborat (feromonlar pestitsidlarga nisbatan kamroq zaharli va tejamkor muqobildir). Barcha toʻplangan maʼlumotlar simsiz ravishda Semios asboblar paneliga uzatiladi va keyin deyarli real vaqt rejimida smartfon yoki planshet orqali fermerlarga uzatiladi. Zararkunandalarni nazorat qilish qobiliyati kimyoviy pestitsidlarga qaramlikni kamaytiradi.

Atrof-muhit monitoringi. Koʻpgina mamlakatlarda qishloq xoʻjaligi pestitsidlar, oʻgʻitlar va agrokimyoviy moddalarni qoʻllash orqali ifloslanishning yetakchi manbai boʻlib, ular dalalardan daryolarga oqishi va dengiz muhitining ifloslanishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, qishloq xoʻjaligi, oʻrmon xoʻjaligi va boshqa yerdan foydalanish issiqxona gazlari chiqindilarining taxminan 24% ni tashkil qiladi.

Qishloq xo'jaligi jarayonlari hozirda asosan inson tekshiruvi orqali nazorat qilinadi, bu vaqt va xarajatlar cheklovlari bilan to'sqinlik qiladi. Bundan tashqari, potentsial ekologik tahdidlarning aksariyati ko'pincha inson ko'ziga sezilmaydi va shuning uchun tekshirilmaydi. M2M atrof-muhit monitoringi yechimlaridan foydalanish, ko'pincha kam quvvatli qurilmalarga ega bo'lgan joylarda uzatilishi mumkin bo'lgan ma'lumotlar miqdorini oshirish bilan birga monitoring xarajatlarini kamaytirish potentsialiga ega. Ushbu yechimlar suv toshqini uchun suv sathining monitoringi, turli gazlar (masalan, oltingugurt dioksidi, uglerod oksidi va boshqalar) darajasiga asoslangan havo sifati, fotoelektr va quyosh tizimlari va issiqxona monitoringida foydali bo'lishi mumkin.

Chorvachilik va baliqchilikni boshqarish. Chorvaning joylashishini kuzatishdan tortib, sog'lig'i va odatlarini nazorat qilishgacha chorvachilikni boshqarish hozirgi vaqtda fermerlarning yuqori darajadagi kuchini talab qiladigan bir qator masalalarni qamrab oladi. M2M yechimlari fermerlarga chorvaning salomatligi va farovonligi haqida aniq ma'lumot olishga yordam beradi, aks holda ularni kuzatish va tahlil qilish qiyin bo'lishi mumkin. Misol uchun, fermerlar sigirlari qachon issik yoki buzoqlash arafasida ekanligini bilish, ularning sog'ish chastotasini kuzatish yoki qo'ylarining harakatini kuzatish va istalgan vaqtda ularning aniq manzilini aniqlash uchun o'z podalarini masofadan turib kuzatishi mumkin. Bundan tashqari, hayvonlardan kelib chiqadigan bir qator kasallik epidemiyalari bilan chorva mollarining sog'lig'ini nazorat qilish zarurati sezilarli darajada oshdi. Bir qator M2M yechimlari veterinariya shifokori aralashuvisiz aniqlash qiyin bo'lgan kasalliklarni erta aniqlashda yordam berish uchun sigir va parrandachilarga tana harorati va ovqatlanish odatlari haqida ma'lumot olishga yordam beradi.

Aqlii logistika. Dunyo miqyosida ishlab chiqarilgan umumiy oziq-ovqatning 40% dan ortig'i har yili isrof qilinadi va uning 20% dan sal ko'prog'i transport va saqlash bilan bog'liq isroflarga to'g'ri keladi. Ushbu yo'qotishlar qishloq xo'jaligini etkazib berish zanjirining turli nuqtalarida, transportdagi kechikishlar (ko'proq tez buziladigan mahsulotlar uchun) yoki noto'g'ri saqlash, shu jumladan kemiruvchilar tomonidan

zararlanishi yoki noqulay saqlash sharoitlari yoki ishlab chiqarishdan tortib to yetkazib berishgacha bo'lgan boshqa ko'plab bosqichlarda sodir bo'lishi mumkin. Mahsulotni isrof qilish, past mahsuldorlikka qaraganda kattaroq muammodir, chunki bu ishlab chiqarishning dastlabki bosqichlariga sarflangan barcha vaqt va resurslarni behuda sarflashdan dalolat beradi.[2]

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini flot, yuk va baliq ovlash kemalari orqali tashishni nazorat qilish uchun M2M dan foydalanish ushbu muammoni samarali hal qilish imkonini beradi. Flotni boshqarishda M2M yechimlari oziq-ovqat isrofgarchiligini yiliga 10-15% ga kamaytirishi mumkin, bu butun O'zbekiston aholisini oziqlantirishga teng. Bu M2M asosidagi flotlarni boshqarish ilovalarini, ayniqsa rivojlanayotgan bozorlarda qishloq xo'jaligi sohasida kengaytirish uchun muhim imkoniyatni taqdim etadi.

M2M uskunalari bozorining rivojlanishining taxminlari va prognozlari juda optimistik va rivojlanayotgan M2M sanoatining salohiyati juda katta. Ushbu bosqichda M2M texnologiyasi faol rivojlanishda davom etmoqda, tizimlar yanada yuqori aqlli bo'lib qoldi va ularni qo'llash doirasi deyarli cheksiz kengaydi. Simsiz aloqa qurilmalari narxining pasayishi, ularning ishlashi va funkcionalligi oshishi hisobiga turli M2M yechimlarini amaliy amalga oshirish imkoniyatlari ham oshdi. Simsiz signal yordamida masofaviy qurilmalarni boshqarish imkoniyati joy va vaqtga bog'liqlikni minimallashtirish imkonini berdi. M2M modullarining so'nggi avlodi GSM/GPRS, GPS, Bluetooth, ZigBee va boshqalar kabi asosiy texnologiyalarni qo'llab-quvvatlaydi.

M2M ilovalari, ayniqsa, qishloq xo'jaligi sektoriga mos keladi, bu fermerlar va qishloq xo'jaligi korxonalariga boshqa faoliyat turlari qatorida jihozlarni kuzatish, o'z ekinlari va chorva mollarini aniq boshqarish, ishlab chiqarishning atrof-muhitga ta'sirini baholash, traktorlar, kombaynlar va boshqa transport vositalarini kuzatish imkonini beradi. Qishloq xo'jaligi resurslariga yuqori bosimni hisobga olgan holda, M2M (mashinadan mashinaga) fermerlarga asoslangan qarorlar qabul qilish va

hosildorlikni oshirishga yordam berish, shuningdek, qishloq xo'jaligining kengroq qiymat zanjirlarida shaffoflik va samaradorlikni oshirish uchun xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] ETSI TS 102 690 V2.1.1 (2013-10) Technical Specification Machine-to-Machine communications (M2M); Functional architecture

[2] Jan Stryjak, Akanksha Sharma, Barbara Arese Lucini, Sylwia Kechiche. ANALYSIS Agricultural machine-to-machine (Agri M2M): a platform for expansion. March 2015

AVTOMOBIL SUG'URTASIDA SUG'URTA QOPLAMALARI DINAMIKASIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Ikromov Ahmadjon Shavkat o'g'li

O'zbekiston milliy universiteti Iqtisodiyot fakulteti

“Ekonometrika va iqtisodiy modellashtirish kafedrası”

1-kurs tayanch doktoranti

E-mail: ikromvakhmadjon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada avtomobil sug'urta qoplamalariga bo'lgan talab va unga ta'sir etuvchi omillar asosida modeli, talab uzoq muddatli dinamikasining vaqtli qatorlar modeli va neyron to'rlari orqali modeli tuzilgan. Avtomobil sug'urtasida sug'urta qoplamalariga bo'lgan talab kontsepsiyasi bo'yicha tadqiqotchi olimlarning izlanishlari o'rganildi. Tuzilgan modellarning prognoz xatoligi o'lchovlari orqali solishtirma tahlili amalga oshirilgan.

Kalit so'zlar: *avtomobil sug'urtasida sug'urta qoplamalariga bo'lgan talab; korrelyatsiya koeffitsiyenti; ko'p omilli regressiya; vaqtli qatorlar; ARIMA modeli; neyron to'rlari; prognoz xatolik o'lchovlari.*

ANNOTATION

The article develops a model based on the demand for car insurance coverage and the factors affecting it, a model of long-term dynamics of demand through time series and neural networks. Researchers have studied the concept of demand for insurance coverage in car insurance. Comparative analysis of the constructed models was carried out by means of forecasting error measurements.

Keywords: *demand for insurance coverage in car insurance; correlation coefficient; multifactor regression; time series; ARIMA model; neural networks; forecast error measurements.*

Kirish

Sug'urta tashkilotlari o'z imkoniyatlaridan tashqaridagi risklarni qabul qilishi ularning moliyaviy muammolarga duch kelishi bilan birga, iqtisodiyotning boshqa ishtirokchilariga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Hozirda ko'pgina horijiy mamlakatlar sug'urtalovchilarning moliyaviy risklarini baholashning zamonaviy usullarini joriy qilishgan. Mamlakatimiz sug'urta tizimida ham moliyaviy risklarni oldindan baholash va bunda ekonometrik modellardan foydalanish hozirgi kunda dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Avtomobil sug'urtasi mijozlarining narxga nisbatan sezgirligi va bu ularning saqlanishiga qanday ta'sir qilishini ko'rishimiz mumkin. Turli mijozlar guruhlarini aniqlash uchun metodologiyalar ishlab chiqilgan potentsial qiymatini baholash uchun modellarni qo'llash bilan sug'urta kompaniyasi mijozlar, va ularning narxlari egiluvchanligini hisobga olgan holda, farqni taklif qilish foydali bo'ladi ularni sug'urta portfelining mijozlari sifatida saqlash uchun ta'riflar yaratish imkonini beradi. Ayniqsa avtomobil sug'urtasida da'volari paydo bo'lgan taqdirda bir nechta modellarni ko'rib chiqish mumkin.

Jahon tajribasida sug'urta tushumlarini tadqiq qilishda nafaqat omillar ta'sir orqali GLM ya'ni umumiy chiziqli modellashtirishdan foydalanilgan, balki boshqa ko'plab davlatlarda sug'urta mukofotlari xususiyatlarini tadqiq etishda, uning dinamikasiga ko'proq e'tibor qaratishgan. Xususan, Harvey(1985,1989) o'z tadqiqotlarida sug'urta tushumlari, polislar soni yoki sug'urta kompaniyalarining aktivlar hajmini sug'urtaga bo'lgan talab uchun proksi o'zgaruvchisi sifatida kiritgan holatda uning dinamikasini vaqtli qatorlar orqali o'rganish kerakligini, bunda ularning siklik xususiyatlari yaqqol ko'zga tashlanishni ta'kidlaydi.

Avtomobil sug'urtasida sug'urta qoplamalari dinamikasini tahlil qilish usullarini takomillashtirish bo'yicha horij mamlakatlari olimlaridan Alma Cohen, Rajeev H. Dehejia[1], Wilson Mayorga va Diego Torres[2], Muhammad Zand, Amir Samimi, Xashayar Xavarian[3], kabilar ilmiy izlanishlar olib borishgan bo'lsa, mamlakatimizda bu sohani Sh.S.Nasretdinova[4] , Abdug'afforov A.[5] , S.S.Nasretdinov[6] kabi olimlar o'z ishlarida o'rganganlar.

Natija va muhokamalar

Avtomobil sug'urtasida sug'urta qoplamalarini modellashtirishning eng asosiy ikkita ko'rsatkichi bor. Birinchisi da'volar sonidir. Chunki polis egasining qayta qayta murojati sug'urta kompaniyasining zarariga sababchi bo'ladi. Bu turdagi haydovchilarni anqilash sug'urtalash uchun muhim. Ikkinchisi da'voning jiddiyligi. Polis egasi deyarli sug'urta da'volarini yuzaga keltirmagan bo'lsada, kam bo'lgan da'volar ancha jiddiy bo'lishi ham kompaniyaga yirik xavf tug'dirishi mumkin.

Keltirilgan holatga ko'ra ikkala modelni ham anqilash maqsadga muvofiq.

"Da'vo chastotasi uchun model"							
Call:							
	glm(formula = numclaims ~ 0 + offset(log(exposure)) +						
	factor(agecat) +						
	area + veh_value + veh_age + veh_value:veh_age +						
	area:veh_value,						
	family = poisson, data = subset(kangtrain))						
Deviance							
Residuals:							
	Min	1Q	Median	Max			
	-0.8100	-0.4473	-0.3437	4.0577			
Coefficients:							

		Estimate	Std. Error	z value	Pr(> z)		
	-				4.42e-11		
factor(agecat)1	1.16006	0.17606	-6.589	***			
	-				4.03e-16		
factor(agecat)2	1.38318	0.16997	-8.138	***			
	-						
factor(agecat)3	1.41954	0.16979	-8.361	< 2e-16 ***			
	-						
factor(agecat)4	1.41954	0.16887	-8.754	< 2e-16 ***			
	-						
factor(agecat)5	1.72748	0.17682	-9.770	< 2e-16 ***			
	-						
factor(agecat)6	1.62521	0.18110	-8.974	< 2e-16 ***			
	-						
areaB	0.24402	0.13895	-1.756	0.079069			
	-				0.004159		
areaC	0.35506	0.12390	-2.866	**			
	-				0.001023		
areaD	0.56327	0.17151	-3.284	**			
	-						
areaE	0.25571	0.19805	-1.291	0.196669			
	-						
areaF	0.41857	0.24618	-1.700	0.089078			
Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1							

1-rasm. Da'vo chastotasi uchun model koeffitsientlari.

[Muallif tomonidan R Studio]

Bu yerda ikki bosqichli modellardan foydalanilgan – rasm yuqoridagi jadvaldan biz da'vo chastotasini bashorat qiluvchi model tuziladi. Bu yerda Y sifatida da'volar sonini (numclaims) qabul qilamiz:

$$\text{Numclaims} = \text{offset}(\log(\text{exposure})) + \text{factor}(\text{agecat}) + \text{area} + \text{veh_value} + \text{veh_age} + u$$

Bu yerdagi erkli o'zgaruvchilar koeffitsienlari polis egasi bo'lgan shaxsning qaysi hududda yashashi yoki qancha tajribaga ekanligi va boshqalarga qarab yuqoridagi jadvaldan foydalanish orqali yoziladi.

"Da'vo jiddiyligini hisoblovchi model"					
Call:					
	glm(formula = (claimcst0/numclaims) ~ 0 + gender + veh_age + agecat				
Deviance					
Residuals:					
	Min	1Q	Median	3Q	Max
	-0.065718	-0.042700	-0.023112	0.000102	0.116266
Coefficients:					
		Estimate	Std. Error	z value	Pr(> z)
	genderF	7.43716	0.17132	43.412	< 2e-16 ***
	genderM	7.65216	0.18625	41.086	< 2e-16 ***
	veh_age	0.12697	0.04548	2.792	0.00531 **
	agecat	-0.09286	0.03323	-2.795	0.00526 **
	Signif. codes: 0 '***' 0.001 '**' 0.01 '*' 0.05 '.' 0.1 ' ' 1				

2-rasm. Da'vo jiddiyligi modeli koeffitsientlari.

[Muallif tomonidan R Studio]

Ikkinchi modelning o'zi ikkiga bo'linadi. Bu polis egasining jinsiga qarab ikkiga ajraladi. Modelning umumiy ko'rinishi.

$$\frac{claimst0}{numclaims} = gender + veh_age + agecat + u$$

Modelning birinchi qismi ayollar uchun mo'ljallangan

$$\frac{claimst0}{numclaims} = 7.43716genderF + 0.12697veh_age - 0.096286agecat + u$$

Modelning ikkinchi qismi erkaklar uchun mo'ljallangan

$$\frac{claimst0}{numclaims} = 7.65216genderM + 0.12697veh_age - 0.096286agecat + u$$

Modellardan koeffitsientlardan ko'rinib turibdiki erkaklar yuzaga keltiradigan sug'urta da'volari ayollarga nisbatan 3% ga jiddiydir.

Xulosa

Avtomobil sug'urta qoplamalari dinamikasini o'rganish jarayonida shuni aniqladikki sug'urtalashda har bir faktorga juda ham yuqori ahamiyat berish zarur. Bu albatta kompaniyaning moliyaviy ahvoriga juda katta ta'sir etuvchi jarayon hisoblanadi. Avtomobillarni majburiy sug'urtalash bo'yicha polis narxini hisoblayotgandagi ko'zda tutilgan faktorlarning deyarli barchasini qaytadan ko'rib ularni baholab chiqish zarur. Masalan bizda hudud bo'yicha faqatgina 3 ta ko'rsatkich mavjud. Polis narxini hisoblayotganimizda Toshkent shahri, Toshkent viloyati va boshqa viloyatlar deb kiritilgan ilmiy ishimiz ko'rsatib turgan natijlarga ko'ra har bir hudud bo'yicha bu faktorni alohida o'rganib chiqish zarur.

Avtomobillardan foydalanilgan yillar ortib borgani sari uning sozlik holati ham kamyib boradi bu holat ham sug'urta hodisasi yuz berish ehtimolligini oshirib yuboradi. Tadqiqotimiz natijlariga ko'ra bu ham ahamiyatli faktor hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *The Effect of Automobile Insurance and Accident Liability Laws on Traffic Fatalities* // Prepared by Wilson Mayorga and Diego Torres Presented to ASTIN and AFIR/ERM Colloquia 20-24 August 2017 Panama

2. *Improving automobile insurance ratemaking using telematics: incorporating mileage and driver behaviour data* // Research Group on Risk in Insurance and Finance www.ub.edu/riskcenter Working paper 2017/01 // Number of pages 20

3. *Car Insurance Plans Could Make a Society Safer* // [Journal of Geoscience and Environment Protection](#)

Volume 4, Issue 12 (December 2016) SSN Print: 2327-4336 ISSN Online: 2327-4344 [Google-based Impact Factor: 0.89 Citations](#)

4. S.S.Nasretdinov, "Koronavirus pandemiyasi davrida sug'urta tashkilotlarining faoliyati" - T.: *Innovation rivojlanish-nashriyot-matbaa uyi*, 2020. – 329b.

5. Насретдинова Ш.С., Абдугаффаров А., Хусаинов Г.Л. Худудлар сугурта бозорининг потенциални баҳолаш: *Жамоавий монография* – Т.: "Молия", 2015

6. <http://forinsurer.com>. ("Forinsurer" onlayn jurnal rasmiy sayti)

7. <http://www.insur-info.ru> («Страхование сегодня» sayti)

8. <http://www.swissre.com>. (Swiss Re group sayti)

9. <http://insurance.uzreport.uz>. (Uzreport sayti)

10. <http://www.insuranceeurope.eu> (Yevropa sug'utasi sayti)

FAVVORA QUDUQLARIDA ASFALTMOLAPARAFIN TO‘PLANISHIGA QARSHI KURASHNING ISSIQLIK VA FIZIKAVIY USULLARI

Usmonov Kuvonchbek Mannonovich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

quvonch_uz2@mail.ru

ANNOTATSIYA

Asfaltmolaparafin (ASP) to‘planishiga qarshi kurash texnika va texnologiyasining rivojlanishi uzoq tarixga ega. Lekin hozirgi kunda kelib bu muammoni yechish bilan bo‘lgan qiyinchiliklar bartaraf etilmagan.

Kalit so‘zlar: *Asfaltmolaparafin, issiqlik, fizikaviy, kimyoviy, mexanik.*

ABSTRACT

The development of techniques and technology to fight against the accumulation of asphalt tar paraffin has a long history. But until now, the difficulties of solving this problem have not been solved.

Asfaltmolaparafin to‘planishiga qarshi ko‘rash ikkita yo‘nalishdagi ishlarini bajarishni ko‘zda tutadi. Birinchidan, to‘plamlar hosil bo‘lishini oldini olish bo‘yicha. Bunday tadbirlarga quyidagilar kiradi: silliq qoplamalardan foydalanish; kimyoviy usullar (modifikatorlar, depressatorlar, dispergatorlar, namlovchilar); fizikaviy usulda (tebratma, ultra tovushli, elektrik va elektromagnit maydonlarining ta’siri). Ikkinchi yo‘nalish – ASP to‘planishini ketkazish. Bu issiqlik usullari (qaynoq neft yoki suv bilan yuvish issiqlik toshuvchi sifatida o‘tkir bug‘ elektr qizdirgichlari, induksion qizdirgichlar, ta’sirlashganda issiqlik ajralib chiqadigan kimyoviy reagentlar); mexanik usullar (qirg‘ichlar, qirg‘ich-markazlovchilar); kimyoviy usullar (erituvchilar va ketkazuvchilar) [1, 5].

Bugungi kunda bundan bir necha o'n yilliklardagi kabi neftchilar quyidagi usullardan foydalanib kelishmoqda: issiqlik, fizikaviy, kimyoviy, mexanik va qoplamalarni qo'llash. Alohida konlarda eksperimental sifatida tebranma va magnitli usullarni qullash bo'yicha ishlar amalga oshirilmoqda. Sanab o'tilgan usullar katta bo'lmagan o'zgarishlar, ko'pincha o'zgarishsiz turli ishlatish usullari bilan quduqlarda qo'llanib kelinmoqda.

Issiqlik usullari. Issiqlik usullari asfaltsmolaparafinning 50 °C dan yuqori haroratlarda erishi va qizigan yuzadan oqib uni tark etishiga asoslangan. Yuqori haroratda ta'sir etish usullari bevosita to'planish zonasiga joylashadigan yoki quduq ustida issiq agent ishlab chiqaradigan maxsus issiqlik manbayini talab qiladi.

Hozirgi vaqtda quyidagilar qo'llaniladigan texnologiyalardan foydalaniladi:

- issiqlik tashuvchi sifatida qaynoq neft yoki suv;
- o'tkir bug';
- yer ustida va quduqda foydalaniladigan elektr pechlari;
- issiqlik ajralib chiqadigan kimyoviy reaksiyalarga olib keladigan agentlar.

Issiqlik tashuvchilarni qo'llash texnologiyasi suyuqlikni maxsus qizdirgichlar-harakatlanadigan qozonxona uskunalari qizdirish va uni to'g'ri yoki teskari yuvish usulida quduqqa haydashni ko'zda tutadi.

Bu maqsadda sanoat maxsus agregatlar – suyuqlikni 150 °C haroratgacha qizdiradigan qozonxona va 16 MPa gacha bosim hosil qiladigan nasoslar bilan jihozlangan deparafinizatsion harakatlanadigan qurilmalar ishlab chikaradi. Qizdirilgan agent to'plamlarni eritish va ketkazishni ta'minlab quduqda ma'lum vaqt aylanib turishi mumkin. Odatda quduqlarni teskari yuvish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki teskari yuvishda to'g'ri yuvishdagi kabi asfaltsmolaparafin tiqinlari hosil bo'lmaydi. PPUA-1200/100 rusumidagi 310 °C gacha harorat va 10 MPa gacha bosim hosil qiladigan harakatlanadigan qurilmalar ishlab chiqaradigan o'tkir bug'dan foydalanish to'plamlarga qarshi kurash maqsadlari uchun samarasiz. Bug' quduqqa haydalganda bug'ning jadal kondensatsiyasi bo'ladi va avtorlarning

ta'kidlashicha 300-400 m chuqurlikda bug'ning harorati quduqning haroratigacha pasayadi.

Fizikaviy usullar. Fizikaviy usullar elektrik, magnitli, elektromagnitli maydonlar, mexanik va ultratovushli tebranishlarni qo'llashga asoslangan. Bu usullardan nisbatan samaradorligi yuqorisiga asfaltmolaparafinli neftga o'zgaruvchan elektromagnit maydonlarni ta'sirini kiritish mumkin. Laboratoriya va kon tadqiqotlari natijasida aniqlanganki, neftga elektromagnit maydoni bilan ishlov berilganda quvilarning parafinlanishi ahamiyatli darajada kamayadi. Maydonning to'plamlar hosil bo'lish jadalligiga ta'sir qilish darajasi neftning fizik-kimyoviy xossalari, tarkibi, maydonning jadalligi va neft oqimiga maydon bilan ishlov berish rejimiga bog'liq.

Ma'lumki, neft turli magnitli qabul qiluvchanlik xarakteri va ko'rsatkichi hamda elektr qutblanishiga ega bo'lgan aralashma moddari o'zida namoyon qiladi. O'zgaruvchan elektr maydoni o'zgaruvchan elektr maydonining kuchlanishi va o'zgaruvchan magnit maydonining kuchlanishi bilan xarakterlanadi.

Neft oqimiga maydon bilan ishlov berilganda neft oqimining butun hajmi bo'ylab parafinning qo'shimcha kristallanish markazi hosil bo'ladi. Kristallar jihozlarning devorida emas balki neftning hajmida o'sadi va jihozlarda ASP to'mlanish jadalligini kamaytiradi. Hozirgi vaqtda kimyoviy reagentlar va maxsus jihozlarni olish qiyinligi tufayli doimiy magnitlar asosidagi ASP hosil bo'lishini bartaraf qiladigan qurilmalar nisbatan samarador hisoblanadi. Oxirgi 5 yil mobaynida bumaqsadda "Petroleum Magnetik Interneshnl" kompaniyasi (Odessa sh. va Texas shtati, AQSH) ishlab chiqaradigan "Magniflo" petromagnitli qurilmasi taklif qilinmoqda. Rossiyada bu qurilmalar turli firmalar orqali 8-12 ming AQSH dollariga sotiladi. Bu jihozlarni qurilmani olish va keltirib ishlatish O'zbekiston sharoitida yaxshi iqtisodiy va texnologik natijalarga erishish imkonini bermaydi.

Yuqorida takidlab o'tilganidek, ASP to'planishini oldini olish va bartaraf qilish issiqlik, fizikaviy, kimyoviy, mexanik va qoplamlarni qo'llash usullarini o'z ichiga oladi. Bu usullarning barchasini o'ziga xos afzalliklari va mavjud kamchiliklari bor. Jahon neft qazib chiqarish amaliyotida asfaltmolaparafin to'planishiga qarshi kurash

muammosi bundan 120 yildan avval yuzaga kelgan. Hozirgi kunda qayta ishlashga yuqori eruvchan parafin uglevodorodli, smolali va asfaltenli komponentlar bilan boyigan og'ir neftlar kiradi. Bundan tashqari, yildan yilga qotish harorati va qovushqoqligi yuqori bo'lgan yangi ishga tushirilayotgan neft konlarining soni ortib bormoqda [2].

Hozirgi vaqtda neft konlari jihozlarida asfaltmolaparafin to'plamlari hosil bo'lishini bartaraf qilishning ma'lum bo'lgan usullari bu muammoni to'liq yechish imkonini bermaydi va to'plamlarni bartaraf qilish muammosi dolzarbligicha qolmoqda.

Yuqori qovushqoqli neft konlaridagi quduqlarni ishlatish jarayonida ularda asfaltmolaparafin to'plamlari hosil bo'lishini asosiy omillari aniqlandi. Ular quduq tubida haroratning pasayishi, quduq stvolida haroratning pasayishi, neftdan undagi gazning ajralib chiqishi, quvurlarning g'adir-budirligi va boshqalar hisoblanadi.

Quduqlarda asfaltmolaparafin to'plamlari hosil bo'lishini oldini olish va bartaraf qilish usullari tahlil qilindi. Bu usullar orasida eng samarador usul quduqlarni ishlatish jarayonida neft oqimida ingibitorlarni qo'shish hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Хохлов Н.Г., Ваганов Р.Р., Шагитов З.М., Мустафин А.С. Удаление асфальто-смолистых веществ и парафина из нефтепроводов НГДУ «Южарланнефть» // Нефтяное хозяйство. 2006, №1, С, 110-111.

2. Юдина Н.В., Прозорова И.В, Турфикини Л.М., Лоскутова Ю.В. Композиции для очистки нефтепромыслового оборудования от асфальтосмолопарафиновых отложений // Химия в интересах устойчивого развития. №7. 1999. 315-319.

3. Axmedov X.R., Panjiyev H.A., Usmonov K.M. Surxandaro neftgazli regionidagi yuqori qovushqoqli neft konlarida quduqlarning qazib chiqarish samaradorligini oshirish texnologiyasi. *Academic Research in Educational Sciences*. January 2022.

4. Axmedov X.R., Panjiyev H.A., Usmonov K.M. Yuqori qovushqoqli neft va tabiiy bitum konlarini qazib chiqarish samaradorligini oshirish. *Academic Research in Educational Sciences*. November 2022.

5. Mansoori G.A. "Paraffin/Wax and Waxy Crude Oil. The Role of Temperature on Heavy Organics Deposition from Petroleum Fluids" an Internet publication <http://www.uic.edu/~mansoori/Wax.and.Waxy.Crude.html>

АРЫСТАНДАЙ АЙБАРЛЫ БОЛҒАН МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ**Азада Махаммадкәрім қызы Абдуғафурова**

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті Қазақ тілі және әдебиеті

бағытының 2-курс студенті

Azadaabdugafurova2@gmail.comҒылыми жетекші: **Ж.А.Байзақов****АННОТАЦИЯ**

Ақын Мағжан Жұмабаев қазақ халқын бойына дарытып өлеңдерін сөз маржанындай терген кемеңгер жырау. Мағжан ақын "Алаш" партиясының озат мүшесі. Ақынның өлеңдері баға жетпес байлық.

Кілімті сөздер: *Дарынды тұлға, философ ақын, партия мүшесі, қазақтың қайратты ұлы, қазақтың деп қазақты оятқан жан.*

ANNOTATION

Poet Magzhan Zhumabayev is a talented poet, who wrote his poems like pearls of words, educating the Kazakh people. Magzhan is an outstanding member of the "Alash" party. Poet's poems are a priceless treasure.

Key words: *A talented person, a philosopher, a poet, a party member, a brave son of Kazakhs, a person who awakened Kazakhs to the fact that they are Kazakhs.*

Қазағымда ақын көп қой туылған

Туылғаннан жыр жазуға бұрылған.

Шәкәрім мен Абайлардай алыптың,

Ізін қуған ақынның бірі Мағжан!

Мағжан Жұмабаев Бекенұлы — 1893 жылы 25 маусымда Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Мағжан Жұмабай ауданы Сасықкөл жағасында дүниеге келген. Ол Арғын тайпасының Атығай руының Құдайберді тармағынан шыққан. Атасы Жұмабай қажы, әкесі Бекен саудамен айналысқан дәулетті болған. Анамының есімі — Гүлсім. Мағжан ауыл молдасынан сауатын ашып 1905—1910 жылдары Қызылжардағы мешіт жанында белгілі татар зиялысы, мұсылман халықтарының азаттығы жолында күрескен М. Бегишевтің ұйымдастыруымен ашылған медреседе оқыды. Медреседе ақын Фирдауси, Сағди, Хафиз, Омар хайям, Низами, Науаи секілді шығыс ақындарының дастандарын оқып, талқылады.

1910—1913 жылдары Уфа қаласындағы "Ғалия" медресесінде білім алды. Онда татар жазушысы Ғ. Ибрагимовтен дәріс алып, белгім қайраткер С. Жантөринмен тығыз қарым-қатынас орнатады, болашақ көрнекті жазушы Б. Майлинмен танысады. Ақын 1918—1916 жылдары Омбы мұғалімдер семинариясында оқыды. Мағжан ақын "Алаш" партиясының Ақмола облысының комитетінің мүшесі. 1918—1919 жылдары Петропавл уездік земство басқармасында қызмет етті. Ол кездерінде-ақ:

*Сорлықазақ жаны алқымға тығылып,
Қара күн кеп, тіккен туы жығылып,
Алға баспай, барлық ісі кер кетіп
Нәр тата алмай, күшсіз, әлсіз бүгіліп,
Оқу-білім жақындатпай, жолатпай
Қырын қарап, қазақ ісін ұнатпай.*

—деп бастапқы өзінің ой пікірлеріндегі ұйқасты әуенін сонау "Сорлықазақ" атты өлеңіне төгіп салды. Сол соғыс дәуірінің келеңсіз сәттерін, қаншама жастардың оқу-білімге деген құштарлығы сөнуі, бұған дәлел.

1924 жылы 24 қарашада Мәскеу қаласындағы Шығыс еңбекшілері коммунистік университетінде қазақ жастарының жерлестік ұйымында жиналыс өтіп, олар Мағжанның 1922 жылы Қазанда 1923 жылы Ташкентте басылып шыққан жыр жинақтарын талқыға салды.

Ақынның "Күншығыс", "Жарыма", "Қазағым", "Жаралы жан", "Мен жастарға сенемін", "Туған жерім—Сасықкөл" секілді тырнақалды өлеңдерін "Шолпан" жинағында бастырып шығарады.

Ақынның философиялық көзқарасы өз өлеңдерінде жақсылық пен жамандық, әділет пен әділетсіздік тәрізді қарама-қаршылықты философиялық ұғымдарды шебер шендестіре білуінен байқалады. Ол дүниені біртұтас құбылыс ретінде алып, адамды сол ұлы табиғат, жаратылыстың бір туындысы, бөлшегі ретінде суреттейді. Табиғатсыз, жаратылыссыз адам жоқ. Ал табиғат адамсыз да күн көре береді. Бірақ сана оған бағынбайды. Сондықтан ол бұлқынады, серпінеді, үстем болғысы келеді.

Мағжанның әйгілі өлеңдерінің бірі " мен жастарға сенемін" деп аталатын.

*Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Қырандай күшті қанатты
Мен жастарға сенемін !*

Кеңестік жүйенің құғын _ сүргінінің құрбаны болған мағжан есімін ақтау ісі 1958 жылы қолға алынды. Осы жылы ресми комиссия құрылып ақынның таңдамалы лирикаларын жариялау жөнінде ұйғарым жасалады. Бірақ одан нәтиже шықпай, мағжан шығармалары басылмай қалды.

Қорыта келе, Мағжан Жұмабаев репрнцияға душар болып , түрлі ауыртпалықтардың зардабын шегіп, өмірдің оған сыйға тартқан қанды соғыстарына тайсалмаған , бірақ та көп өтпелі ақын қараланған қағазы ақталып, өлеңдері өңделді. Бірақта ұлы дарын иесі ақын өлеңдерінде мәңгі қалмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақ мәдениеті. Энциклопедиялық анықтамалық. Алматы 2005
2. Абай Энциклопедиялық " Атамұра" Алматы 2005
3. Отырар. Энциклопедиялық _ Алматы "Арыс" 2005

ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ФОНЕТИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА УЧАЩИМИСЯ ШКОЛ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Эшмуратов Бегзод

студент 4 курса факультета русского языка и литературы ДГПУ

Научный руководитель: **Шарипова Н.И.**

преподаватель ДГПУ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена вопросам изучения русской фонетики, также в статье рассматриваются методы решения проблем возникающих при обучении фонетики в школах с узбекским языком обучения

Ключевые слова: *фонетика, согласные и гласные буквы, система гласных и согласных фонем, слог, ударение.*

В наши дни русский язык имеет неопределенный статус в Узбекистане, так как в новых школьных учебниках русский язык изучается как иностранный, но до этого момента он изучался как международный и второй язык. Не смотря на все сложности сам язык привлекает очень много внимания со стороны коренных жителей, ведь русский язык сохранил исторически сложившиеся значение в укреплении духовых, культурных и экономических связей двух стран. В русском языке имеются свои особенности в изучении фонетики, морфологии, лексики и синтаксисе. При изучении русского языка в школах с узбекским или другими языками обучения наибольшую трудность вызывает именно фонетика. Это объясняется тем, что дети еще не готовы воспроизводить экзотические для них звуки. По этому с одной стороны это очень важно изучать русский язык как иностранный, ведь тогда будут соблюдаться все аспекты изучения иностранного,

а что еще важнее международного языка. Это можно объяснить тем, что при изучении иностранного языка на первом месте стоит фонетика, т.е. правильно воспроизводить определенные звуки. Многие лингвисты отмечают, насколько важно изучение звуковой стороны языка на ее первом этапе. В школах с узбекским языком обучения русский язык начинают преподавать со 2 класса по 11 класс. Если трезво оценивать знания и умения разговаривать, или же владение литературой и грамматикой в средней школе, то результаты радовать не будут. В школах как известно особую роль играет изучение анологийского языка. Так как изучение данного языка издавна была в статусе иностранного. Но на сегодняшний день ученики начальных и старших классов обучаются по всем аспектам языка как иностранного, т.е. на уроке развиваются определенные навыки обучаемого это аудирование, говорение, лексика, грамматика, чтение и письмо.

Несмотря на новшества учащиеся не готовы принимать их сразу. трудности в произношении есть как у учащихся начальных, так и у старших классов. Многие ученики часто используют фонетику родного языка, из-за этого испытывают большие затруднения в изучении новой фонетической системы.

Трудности возникают при таких звуках как : "ц", "мягкие согласные", "е,й,э", ударное и безударное "о", сочетания согласных "сч" и другие. Устранение этих трудностей предполагает исследование характера восприятия и воспроизведения звуков русского языка учащимися, особенностей русского ударения, слога, интонации, осуществления сопоставительного анализа сегментных, суперсегментных единиц, определение психологических и лингвистических причин при усвоении иностранного языка. С учетом чего и должна разрабатываться специальная методика обучения школьников с узбекским языком обучения русской фонетике. Русский язык как неродной изучается во всех типах учебных заведений Узбекистана, в том числе и в сельских школах. Это требует продолжения серьезной работы по дальнейшему совершенствованию. Основной целью преподавания русского языка в

национальной школе является овладения языком как средством общения. Особая роль в реализации этой цели принадлежит начальному этапу обучения русскому языку в школе. Обучение русского языка как неродного имеет много общего с изучением русского языка как родного. И в этом объединяет их система русского языка как предмета изучения: владение на основе знаний фонетическими особенностями, словарным составом, грамматическим строем русского языка, владение навыками и умениями свободного пользования языком в его устной и письменной формах. Для изучения иностранного, неродного языка необходимо сообщать ученику важные для практического владения языком знания в виде правил, инструкций, предусматривать выполнение специальных упражнений, которые обеспечивают закрепление усвоенных знаний и образование на их основе речевых навыков и умений. [1]. При обучении второму языку учащихся, учителям необходимо обратить внимание на применения различных методов и приемов. Учителя должны стремиться вводить различные инновационные подходы, чтобы используемые средства обучения были полезными и научно обоснованными для методики обучения. Выбор средств обучения зависит от уровня развития и совершенствования технологий, а их прогресс способствует появлению и внедрению в практику обучения языкам самых современных и передовых средств обучения. В Узбекистане при обучении русскому языку как неродному основной задачей является подготовка носителя языка, способного вести межкультурный диалог. Язык необходим человеку для общения в разных сферах жизни общества в качестве реального средства коммуникации. Умение обучаемых общаться на изучаемом языке признано главной задачей, и основным результатом процесса обучения языку. Специалист, обучающий языку, должен знать, что прежде всего, обучение людей речевой деятельности на изучаемом языке предполагает навыков рече-производства и восприятия устной и письменной речи. Говорение, письмо, аудирование, и чтение, которые составляют основу коммуникации, являются основными видами речевой деятельности [2]. В методике выделяют 2 вида речевой деятельности:

продуктивную и рецептивную. К продуктивным методам относят передачу информации (говорение) и письменную речь, к рецептивным – прием информации аудирование и чтение. Оба вида речевой деятельности играют большую роль в методике обучения, которая помогает ученикам грамотно передавать свои мысли как в устной форме, так и в письменной. На практике школьники смотрят во время уроков видеоматериалы на иностранном языке для того, чтобы научиться воспринимать иноязычную речь на слух. Методика изучения грамматики и фонетики являются одним из важнейших разделов методики преподавания языка в средней школе. Анализ позволяет учителю русского языка предупредить появление типичных ошибок. При обучении второму языку перенос языковых явлений с родного языка на изучаемый язык и выявление сходных и несходных явлений родного и изучаемого языков помогает быстрому усвоению чужой речи. В связи с этим в учебном процессе очень важно шире объяснять возможности совпадающих и не совпадающих языковых средств в сопоставительном плане. Фонетика – раздел языкознания, изучающий звуковую строй языка. Фонетика рассматривает особенности образования и произношения звуков, их классификации, фонетические процессы, происходящие в речи, также устанавливает соотношение произношения и писем, выявляет особенности ударения и словообразования. Каждый язык имеет свою фонетику. Совершенное знание фонетики русского и узбекского языков, а также знание основных различий звукового строя их в сопоставительном аспекте помогает учителю русского языка при обучении учащихся русскому литературному произношению[3]. Фонетика узбекского языка имеет две особенности, благодаря которым узбекский язык намного отличается от других тюркских языков. Например, в узбекском языке отсутствует гармония гласных фонем и оканье. Для узбекского языка по сравнению с русским языком характерны: более задняя артикуляционная система образования звуков и произношение гласных и согласных букв при более низком подъеме. Фонема в русском языке – произносимый звук, наименьшая звуковая единица языка,

которая различает слова и формы слов. Рассмотрим гласные фонемы (и) в русском языке и (i) в узбекском языке. Русская фонема (и) произносится так: передне-средняя часть языка поднимается к передней части твердого неба, встречается с воздухом и не вытягивается. Фонема (и) в русском языке может встречаться в начале слова, например: игра, ирис, ива; после мягких фонем: аист; после мягких согласных: литр, тигр, тир. Узбекская фонема (i) произносится также, как и русская, только значительно короче, например: в словах o'qish, tish, ish. Фонема (i) в узбекском языке часто встречается после согласных и после заднеязычных фонем, и она произносится как буква (ы), например: qirq – (ы), qizq – (ы), g'isht – (ы). Гласные и согласные фонемы отличаются друг от друга акустическими и артикуляционными признаками. Гласные звуки характеризуются звучностью, которые образуются вибрацией голосовых связок и отсутствием смычки органов речи в полости рта, что воздушная струя проходит свободно и произносится без затруднения. Согласные звуки характеризуются меньшей степенью звучности. Некоторые особенности согласных букв узбекского языка. Узбекские согласные (g) и (k) мягче, чем русские буквы (г) и (к); узбекский (j) – мягкий аффрикат; узбекских согласных (q), (g'), (h) в русском языке нет; узбекский дифтонг (ng) является заднеязычным носовым звуком, сонорным. А в русском языке он отсутствует. Рассмотрим ошибки в произношении гласных и согласных букв. Большинство учащихся национальной школы допускают ошибки в смещении гласных [е-и] в положении под ударением [и-ы] во всех позициях (например: мышка – мишка). Причиной этого является отсутствие в родном языке не лабиализованной буквы [ы]. Основные трудности в произношении согласных возникают при усвоении твердости и мягкости, глухости и звонкости, так как в узбекской фонетической системе отсутствуют фонемы [ц, ч, щ]. Особенности русского ударения. В русском языке ударение свободное, разноместное (мо-ре – мо-ря, пи-шу – пишешь), также существуют особые правила постановки ударения, а в узбекском языке ударение в основном падает на последний слог слова, при добавлении

аффиксов ударение передвигается на последний слог. Например: yozuv – yozuvchi – yozuvchilar. Это явление представляет собой большие трудности и несовпадение в обучении русскому языку учащихся. В произношении слов ученики сталкиваются с трудностями постановки ударения и большинство из них допускают большие ошибки при неправильном произнесении слов. В русском языке ударение значительно сильнее и поэтому гласные фонемы подвергаются редукции (то есть ослаблению), и изменяется не только длительность произношения, но и качество.[4]. В русском языке ударение свободное, то есть оно может падать на 1, на 2 и на 3 слоги. Трудности освоения русских звуков учащимися узбекских школ вызваны, прежде всего, различием русской и узбекской артикуляционной базы, под которой следует понимать начальные положения органов речи, особую систему движения этих органов, которые свойственны каждому языку. Обучение русскому языку, как неродному это сложный многоаспектный процесс передачи и усвоение знаний, умений, навыков, способов познавательной деятельности.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

- 1. Рыжова В.Н. Методика преподавания русского языка как неродного: Традиции и новации. Статья, Москва, 2006 г.*
- 2. Халилов Ф. Опыт создания учебного пособия по РКИ, ориентированного на носителей узбекского языка. ВКР, Челябинск, 2018 г.*
- 3. Дедаханова, М. М. (2021).Нейролингвистика в развитии речи учеников с 12-15 лет.*
- 4. Файзуллаева, Х. Э. (2021).Обогащение русской речи студентов общезыковыми метафорами.*

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПОЛИУРЕТАНОВОЙ НИТИ НА ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ И ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЭЛАСТИЧНОЙ ТКАНИ

Хамраева С.Б., Кадирова Д.Н., Даминов А.Д

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены технология изготовления эластичной ткани с использованием нитей из смеси натурального и искусственного волокна и эластановых нитей. Соединение положительных свойства растяжимости полиуретановых нитей с уникальными свойствами натуральных и химических волокон, дает возможность выработать ткань с большей производительностью при улучшении ее качества

Ключевые слова: эластичная ткань, растяжимый, натуральный, химический, искусственное волокно, полиуретановая нить,

ABSTRACT

The paper considers the technology of manufacturing elastic fabric using yarns from a mixture of natural and artificial fibers and elastane yarns. The connection of positive tensile properties of polyurethane threads with unique properties of natural and chemical fibers enables to produce the fabric with higher productivity at the improvement of its quality

Keywords: elastic fabric, stretchable, natural, chemical, artificial fiber, polyurethane thread,

Введение. В внутреннем рынке в основном преобладают, импортные ткани производства Китая, Кореи, Турции.

Для этих тканей характерны насыщенная цветовая гамма, неповторимый дизайн и новые функциональные свойства. Использование в составе подобных тканей, как правило, преобладающего количества синтетических нитей объясняет их новые функциональные свойства, которые обусловлены строением, возможностью изменять геометрические характеристики волокон при получении, переработке и рациональным их использованием при формировании тканей.

Применение химических волокон в смеси с природными позволяет придать тканям свойства, которые отсутствуют у натуральных волокон или в максимальной степени использовать специфические свойства синтетических волокон. В последнее время производители практически не указывают состав ткани, а говорят о том или ином проценте натуральных волокон в составе последних[1-6].

Обеспечение конкурентоспособности отечественных предприятий легкой промышленности возможно при большей их гибкости и маневренности, систематическом обновлении ассортимента выпускаемой продукции с высокой степенью готовности и с новыми функциональными возможностями, при разработке и внедрении комплекса научных и технологических мероприятий. При создании новых текстильных материалов следует учитывать решение таких вопросов как: новизна материала и его преимущества; качество ткани и ее конкурентоспособность; экономические и экологические аспекты.

Сфера использования тканей с применением полиуретановых (эластановых) нитей расширилась так, что эти ткани со своими специфическими свойствами используются практически для всех видов текстильных изделий. Замечательные свойства растяжимости и восстановления размеров эластичного волокна повышают качество всех видов тканей и изделий одежды, в которых оно применяется, придавая им удобство и свободу движениям. Ткани, облагороженные с помощью эластановых нитей, сохраняют внешний вид и гриф

основного волокна. В большинстве случаев речь идет о растяжимых тканях, в составе которых преобладают искусственные и синтетические волокна.

Кроме того, способность растяжимых нитей обладать большим спектром заданных параметров открывает неограниченные перспективы для мобильного реагирования на изменение моды.

Актуальность работы заключается в том, что она направлена на производства ткани с использованием нитей из смеси натурального и искусственного волокна и эластановых нитей, соединив положительные свойства растяжимости эластановых нитей с уникальными свойствами натуральных и химических волокон, выработать ткань с большей производительностью при улучшении ее качества[7-11].

Известно, что одними из главных требований, предъявляемых к современной одежде, являются:

- достаточно легкая растяжимость тканей, обеспечивающая свободу движений и создающая ощущение комфорта;
- высокая степень восстановления первоначальных размеров изделий после прекращения действия деформирующего усилия.

Объекты и методы исследования

Растяжимые ткани создают комфортные условия при эксплуатации одежды и оказывает непосредственное влияние на технологический процесс ее изготовления. Ткань должна быть мягкой, гигиеничной, обладать хорошей воздухопроницаемостью и иметь определенную прочность.

С целью исследования влияния полиуретановой нити на технологические параметры и физико – механические свойства эластичных тканей в производственных условиях СП ООО “RealTex” на станках JAT810 TOYODA (Япония) выработано 4 варианта экспериментальных образцов новой структуры. В качестве сырья основных нитей использовалась хлопчатобумажная пряжа и уточной нити использовалась смесовая пряжа из натуральных и химических

волокон, хлопчатобумажная с вложением модалного или вискозного волокна и полиуретановой нити.

Образцы ткани выработаны при одинаковых технических условиях и отличаются друг от друга толщиной полиуретановой нити. I вариант выработан из основных нитей хлопчатобумажной пряжи линейной плотностью 15,4x2 текс, в качестве уточной нити использовалась пряжа линейной плотностью 30 текс, который состоит из смеси Модалного волокна (50%) и хлопчатобумажных волокон (50%), а также смешивается полиуретановая нить 40 Den.

При выработке II варианта использовалась в качестве основных нитей хлопчатобумажной пряжи линейной плотностью 15,4x2 текс, в качестве уточной нити из смеси Модалного волокна (50%) и хлопчатобумажных волокон (50%). А также смешивается полиуретановая нить 70 Den. Линейная плотность нити составляет 30 текс.

При выработке III варианта в качестве основных нитей использовалась хлопчатобумажная пряжа линейной плотностью 15,4x2 текс, а уточные нити из смеси вискозного волокна (50%) и хлопчатобумажных волокон (50%). А также смешивается полиуретановая нить 40 Den. Получаем пряжу с линейной плотностью 30 текс.

При выработке IV варианта использовалась в качестве основных нитей хлопчатобумажной пряжи линейной плотностью 15,4x2 текс, в качестве уточной нити линейной плотностью 30 текс, который состоит из

смеси вискозного волокна (50%) и хлопчатобумажных волокон (50%) и полуретановой нити 70 Den.

Однако следует учитывать, что ткань, снятая с ткацкого станка, не имеет возможности значительного упругого удлинения. Оно появляется в результате проведения терморелаксации ткани воздействием влажной среды при температуре около 95°C. Такая ткань, имеющая упругое удлинение по ширине 35...45 %, может быть использована либо для изготовления швейных изделий, не стесняющих движения при их значительной амплитуде (спортивная, рабочая,

детская), либо для пошива легкой, хорошо облегаящей фигуру верхней одежды молодежного сегмента. В том случае, если речь идет о плательно-костюмных тканях, то предельное упругое удлинение по ширине должно составлять величину порядка 15 %.

Результаты и их обсуждение

Технологические параметры и физико-механические свойства эластичной ткани новой структуры определены по стандартной методике в аккредитованной сертификационной лаборатории “CENTEXUZ” и приведены в табл. 1.

На основе проведенного анализа технологических параметров следует отметить, что поверхностная плотность в образцах I и II из смеси Модальных и хлопчатобумажных волокон и полиуретановой нити имеет близкие значения, а в образцах, выработанных из хлопчатобумажной пряжи совместно с полиуретановой нитью со смесью хлопчатобумажного и вискозного волокна поверхностная плотность значительно увеличивается.

Технологические параметры эластичной ткани

Таблица 1

№	Образцы	Волокнистый состав и линейная плотность пряжи, Текс		Плотность нити в ткани Нить/см		Переплетение	Поверхностная Плотность г/М ²
		Основа	Уток	Основа	Уток		
1	Вариант I	100% хлопков 15,4x2	50% Модал+полиуретан 40Den	200	250	Плотняное	170,5

			30				
2	Вариант II	100%х лопок 15,4х2	50%хб 50% Модал+по луретан 70Den 30	200	250	Полотнян -ное	171,3
3	Вариант III	100%х лопок 15,4х2	50%хб 50% вискоза +полурета н 40Den 30	200	250	Полотнян -ное	171,8
4	Вариант IV	100%х лопок 15,4х2	50%хб 50% вискоза +полурета н 70Den 30	200	250	Полотнян -ное	180,8

Таким образом, включение в состав ткани Модалной нити и полиуретановой нити поверхностная плотность увеличивается не значительно. Использование смесовых нити Модалной и полиуретановой пряжи придает ткани растяжимость по ширине ткани, мягкость, улучшенные физико-механические свойства, обладать хорошей воздухопроницаемостью и определенную прочность.

Основными физико-механическими свойствами тканых полотен являются характеристики, определяющие их сферу использования.

Исследуемые образцы тканей предназначены для изготовления верхней одежды. Поэтому наиболее важными являются такие свойства, как

воздухопроницаемость, прочность и разрывное удлинение. Разрывное удлинение тканей характеризуется растяжимостью, долей обратимой деформации и усадкой. Физико-механические свойства выработанных образцов ткани испытывались экспериментальным способом по стандартной методике. Полученные результаты занесены в таблицу 2.

Применение смесовых волокон из хлопчатобумажной и модалного с включением полиуретановой нити улучшает гигиенические свойства.

При оценке одежды с гигиенической точки зрения воздухопроницаемость текстильных материалов имеет весьма важное значение, так как обуславливает вентиляцию воздуха под одеждой и в значительной мере определяет также теплозащитные свойства материала.

Воздухопроницаемость эластичной ткани, в состав которого включена хлопчатобумажная, модалная и полиуретановая нить, больше, чем у эластичной ткани, состоящего из хлопчатобумажной вискозной и полиуретановой пряжи.

По сравнению с III образцом воздухопроницаемость I образца увеличилась на 92,3%, у II образца – по сравнению с IV образцом – на 83,3%. При этом надо отметить, что показатель воздухопроницаемости у образцов I и II отвечает требованиям к полотнам, предназначенным для верхних изделий.

Истирание всех образцов ткани отвечает требованиям, при этом наблюдается увеличение разрывной нагрузки эластичной ткани II образца с увеличением содержания лайкровой нити в структуре ткани.

Таблица 2

Физико-механические свойства растяжимых тканей

№	Наименование		Ед. изм.	образец 1	образец 2	образец 3	образец 4
1	Волокнистый состав	основа		хлопок	хлопок	хлопок	хлопок

		уток		X+M 40 Den	X+M 70 Den	X+B 40 Den	X+B 70 Den
2	Воздухопроницаемость		см ³ /см ² сек	56,2	53,4	51,9	44,6
3	Истирание		цикл	23 600	21 000	23 600	18 900
4	Разрывная нагрузка	основа	Н	339	420	459	507
		уток	Н	411	556	489	457
5	Разрывное удлинение	основа	%	12,4	12,8	12,6	12,6
		уток	%	19,4	19,6	17,4	22
6	Деформация по основе	обратимая	%	98	96	98	98
		необратимая	%	2	4	2	2
7	Деформация по утку	обратимая	%	98	97	98	98
		необратимая	%	2	3	2	2

ЛИТЕРАТУРА

1. Телицын А.А. *Высокорастяжимые льняные и полульняные ткани / Первый региональный форум «Высокие технологии, инновации, инвестиции», Кострома, 2004.*

2. Делекторская И.А. *Создание технологии формирования комбинированных нитей с эластомерами усовершенствованным самокруточным способом. Дисс. ... канд. техн. наук. — Кострома, 2005.*

- 142 с.

3. Юферова Л.В. *Разработка методов оценки и исследование формуемости и формоустойчивости эластичных камвольных тканей.* - Кострома, 2005.
4. Денежкина О.А. *Разработка методов оценки и исследование изменений линейных размеров эластичных тканей. Дисс. ... канд. техн. наук.* —Кострома, 2005.
5. Андреева Е.Г. *Основы проектирования одежды из эластичных материалов: монография.* - М.: ИИЦ МГУДТ, 2004. - 134 с.
6. Даунорене Г.К. *Исследование физико-механических свойств определенных полиуретановых эластомерных нитей: Автореф. Дисс. на соиск. уч. ст. к.т.н.* - Каунас, 1973. - 30 с.
7. Цветкова Л.А. *Льняные ткани: достоинства проверенные тысячелетиями. Текстильная промышленность №3.* - 2004.
8. Живетин В.В., Гинзбург Л.А., Рыжов А.И. *Лен вчера, сегодня, всегда.* - М.: ИПО «Полигран», 1995.-120 с.
9. Телицын А.А. *Высокорастяжимые льняные и полульняные ткани / Первый региональный форум «Высокие технологии, инновации, инвестиции», Кострома, 2004.*
10. Пустыльник Я.И. *Особенности применения эластичных тканей для изготовления одежды // Швейная промышленность.* - №5. - 1997.
11. Хо 'jayev R., Kadirova D.N; *Highly elastic fabrics with polyester and cotton blends; International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology; Vol. 9, Issue 11 , November 2022 ISSN: 2350-0328*
12. Старкова Г.П., Грудин Б.Н., Слесарчук И.А. *Исследование структурных характеристик высокоэластичных полотен методами оптической микроскопии // Актуальные проблемы создания и использования новых материалов и оценки их качества: Материалы II межд. научн.-практ. конф. «Материаловедение-2002».* - М.: ПАИМС, 2002. - с. 90-92.

**MAKTAB O‘QUVCHILARDA MUSTAQIL SO‘Z TURKUMLARI
BO‘YICHA BILIM VA KO‘NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHNING
NOAN‘ANAVIY TEXNOLOGIYASI**

Obidjonova Nodiraxon Ismoiljon qizi

ADPI O‘zbek tili va adabiyoti magistranti

bibimaryam.2022@inbox.ru

ANNOTATSIYA

Maqola mustaqil so‘z turkumlarini o‘quvchilar dunyoqarashini inobatda olib, noan‘anaviy dars texnologiyasidan foydalangan holda samarali o‘rgatish yo‘llari haqida so‘z yuritadi. Xususan, mazkur texnologiyada bir-biriga uzviy bog‘liq holda qo‘llanadigan uch metod berilgan bo‘lib, bular yordamida o‘quvchilarning darsga bo‘lgan rag‘bati oshishi ta‘kidlanadi.

***Kalit so‘zlar:** noan‘anaviy dars, zamonaviy texnologiya, noan‘anaviy dars, aktuallik, mustaqil so‘z turkumlari, empatik tinglash, sinergiya, avtoritar dars, an‘anaviy dars, professional pedogog.*

KIRISH

Bugun zamon shu qadar shiddat bilan rivojlanmoqdaki, bir soniya nafas rostdash uchun to‘xtasak, keyin yugurib ham unga yetib bo‘lmaydi. Yoshlar bugun texnologiyalar qurshovida ulg‘ayishmoqda. O‘quvchilarning qo‘llarida telefon, telefonlarida esa internet bor. Dars tayyorlash jarayonida biror savol tug‘ilsa, ilgargidek ustozni yoniga chopish o‘rniga qo‘llariga telefonlarini olib “*Xo‘sh, Google tog‘am nima der ekan?*”, deya o‘zlarining “*mehribon tog‘a*”lariga suyanish hollari yoshlar o‘rtasida aktuallashib ulgurgan. Mana shunday vaziyatda zamonaviy

o'qituvchi qanday bo'lishi kerak? Bizningcha, bugungi kun o'qituvchisi **Googledan o'tadigan darajada bo'lishi kerak!**

Tahlil, talqin va xulosaga asoslangan an'anaviy ta'lim o'quvchilarga anchayin jo'n ko'rinib, hatto darsdan zerikish hollari ko'p kuzatilayotdan bir paytda ta'lim sifatini yuksaltirish davlat ahamiyatiga molik ishga aylandi. Bu vaziyatning dolzarbligi sababli muhtaram prezidentimiz ShavkatMirziyayev raisligida 2022-yil 28-yanvar kuni maktab ta'limini rivojlantirish masalalari bo'yicha videosektor yig'ilishi bo'lib o'tdi. "Mamlakat kelajagi, barcha sohalar va loyihalar muvaffaqiyati bilimli insonlarga bog'liq. Shu bois oxirgi to'rt yilda ta'lim sifatini yaxshilash, o'qituvchilar mavqeyini yuksaltirish bo'yicha ko'p ishlar qilindi. Endi mamlakatimiz yangi davrga qadam qo'yimoqda. O'zbekistonning 2022-2026- yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasida to'rtinchi ustuvor yo'nalish aynan ta'lim sohasini, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan. Mamlakatimiz rahbari bu hayot- mamot masalasi ekanini ta'kidladi. "Bu sohadagi islohotlarni kechiktirishga haqqimiz yo'q. Maktab ta'limida poydevorni bugundan mustahkam qo'yishimiz kerak. Bunga barcha e'tiborimiz va resurslarimizni safarbar qilamiz. Qiyin yo'lni tanlayapmiz, lekin shu yo'l muammolarni yechadi" ,-dedi Shavkat Mirziyoyev. 1

Bu vaziyatda darslarni innovatsion shakllarda tashkil etish, o'quvchilarda mavzularga qiziqish uyg'otish uchun zamonaviy texnologiya va metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

O'qitishdan ko'zlanadigan maqsad bu davlat ta'lim standartlarida belgilangan bilim va ko'nikmalarni o'quvchiga etkazishdan iborat. Qachonki o'quvchi tomonidan bilim qabul qilinsa va tushunib yetilsa hamda egallangan malaka va ko'nikmalarini amalda namoyish etib bera olsa o'qitish muvaffaqiyatli kechdi, deb hisoblasa bo'ladi. Bu natijaga erishishda noan'anaviy darslardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Sababi bunday darslar markaziga o'quvchi shaxsi qo'yilgan bo'lib, an'anaviy darslardan asosiy farqi ham shundadir .

1.Sh.M.Mirziyoyev. Maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha videoselektor
28.01.22

O'quvchiga markazlashgan o'quv jarayonining maqsadi va uning ijobiy jihatlari quyida keltirilgan asoslarga tayanadi:

- 1.O'quvchining o'qishga bo'lgan ishtiyoqini oshirib borish;
2. Ilgari egallangan bilimlarini ham inobatga olish;
- 3.O'qish jarayoni tezligini muvofiqlashtirish;
- 4.O'quvchi tashabbusi va majburiyatini qo'llab-quvvatlash;
- 5.Amaliyot orqali o'rganish;
- 6.Ikki tomonlama fikr-mulohazalar bilan ta'minlash;
- 7.O'qish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish;
- 8.O'qituvchi –o'quvchilar uchun o'quv jarayonini yengillashtiruvchi shaxs;
- 9.O'quv jarayonini baholash.

Til ta'limida morfologiya bo'limini o'rganish asosiy o'rinni egallaydi. Shu boisdan o'zbek tili o'qitish nazariyasi va metodikasi fanida morfologiya hamda morfologik vositalarni o'rganish masalalari metodist olimlar tomonidan chuqur o'rganilgan. Ular tomonidan yaratilgan dissertatsiyalarda, monografiyalarda, o'quv-uslubiy qo'llanma va tavsiyalarda, davriy nashrlarda chop etilgan maqola va tezislarda bu masalaga juda ko'p marotaba qo'l urilgan. Ularni o'rganish va tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, bu bo'lim mavzularini o'qitish masalasiga nafaqat bugungi kunda, balki uzoq davrlardan buyon dolzarb mavzu sifatida e'tibor qaratilib kelinayotganligini guvohi bo'lamiz, chunki bu bo'limni o'rganishda grammatik bilim berishgina emas, balki tilimizning so'z boyliklari orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish, ularda mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin va ravon bayon qila olish malakalarini shakllantirish muammolari birinchi planga chiqadi.

Ma'lumki, morfologiya bo'limi o'quvchilarga kichik sinflardan o'rgatila boshlanadi. Shu boisdan ularning dunyoqarashini anglab, hali hamon ertak va multfilmlar bag'rida kezib yurganini inobatga olgan holda so'z turkumlarni ertak yoki multfilm qahramonlariga qiyosiy tarzda tushuntirish anchayin samarador natija

beradi. Quyida ertaklar olamiga sayohat orqali mustaqil soʻz turkumlarini oʻquvchilarga tushuntirish texnologiyasini, olingan bilimlarni oʻquvchi faolligi asosida mustahkamlash metodlarini koʻrib oʻtamiz.

“Soʻz turkumlar diyorida **oʻz mustaqilligiga** ega bir saltanat bor ekan. 6 viloyatdan tashkil topgan bu saltanatda barchamiz uchun sevimli multfilm qahramonlari hukmronlik qilar ekan. “Ot” viloyatini Toʻngʻich botir, “Sifat” viloyatini Oʻrtanja botir, “Son” viloyatini Kenja botir boshqarsa, “Olmosh” viloyatini Ropunzel, “Ravish” viloyatini Oppogʻoy, “Feʻl” viloyatini Zolushka oʻz tasarrufiga olgan ekan. Bugun 6 hukmdorning har biri sizlarga “Sirli maktub” yoʻlladi. Maktubda oʻzlari boshqarayotgan viloyatlar haqida maʼlumotlar boʻlib, zukko oʻquvchilardan qaysilari maktublarni oʻqisa, bu viloyatlarni ziyraklik bilan oʻrgansa oʻz oʻrinlarini unga boʻshatib berishlarini taʼkidlaganlar.

Multfilm koʻrish paytida qalbida ming havas uygʻotgan bu qahramonlar oʻrnida oʻzini koʻrish imkoniyati oʻquvchilar diqqatini jamlaydi. Dars ummoniga butun vujudlari bilan shoʻngʻib ketadilar. Dars jarayoni bir butunlik hisoblanib uning uzluksiz, pauzalarsiz boʻlishi, bir element ikkichisiga bogʻliq holda rejalashtirilishi muhim boʻlib, oʻquvchilarda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan chalkashliklarning oldini oladi. Shu sababli mavzuning mustahkamlanishini ham uning tushuntirish jarayoniga mos tarzda tashkil etamiz.

“Sirli maktub” metodi

Mustaqil soʻz turkumi viloyatlari hukmdorlaridan yuborilgan maktublar tepasida manzil yozilgan 6 ta konvertda boʻladi: “Ot viloyati hukmdori Toʻngʻich botirning maktubi” tarzida. Maktub matni esa quyidagicha: “**Mustaqil** diyori viloyati Ot oʻzining adolatliligi bilan dong taratgan. **Kim** boʻlishidan, **nima** boʻlishidan yoki **qayer** boʻlishidan qatʼiy nazar bizning hududda barcha teng huquqlidir. Butun olamga mashhur *ota-ona, doʻst, ustoz, kitob, maktab* kabi soʻzlarning barchasi bizning viloyatdadir.” Maktubning sirli deya taʼriflanishiga sabab u yuqidagidek emas, maxsus kodlangan tarzda yoziladi.

Bunda harflarning alifbodagi tartib raqamidan foydalaniladi va maktub quyidagi holatga keladi.

“12,20,18,19,1,16,8,11 / 3,8,23,14,17 / 21,8,11,14,23,1,19,8 / 14,19 / 25,24,8,13,8,29 / 1,3,14,11,1,19,11,8,11,8,6,8 / 2,8,11,1,13 / 3,14,29 / 19,1,17,1,19,6,1,13.
10,8,12 / 2,25,11,8,27,8,3,1,13/, 13,8,12,1 / 2,25,11,8,27,8,3,1,13 / 16,1,23,4,17 / 2,25,11,8,27,8,3,1,13 / 16,1,19,30,8,23 / 13,1,24,1,17 / 2,1,17,28,1 / 19,4,29 / 7,20,16,20,16,11,8,3,8,17.”

Qolgan maktublar ham shu tarzda yoziladi. O‘quvchilar kichik guruhlariga bo‘lingan holatda maktublarni birga o‘qiydilar. Ushbu jarayonda o‘z-o‘zidan o‘quvchilarning fonetika bo‘limi yuzasidan olgan bilimlari yodga olinadi va bu orqali uning yanada mustahkamlanishiga erishiladi. Kichik guruhlarda ishlash o‘quvchilarda tengdoshlari bilan o‘zaro hurmat, o‘z jamoasi sha’ni uchun kurashish kabi insoniy fazilatlarining shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Maktublar o‘qib bo‘lingach jamoalardan bir nafardan o‘quvchi tegishli viloyatlarda “o‘zi uchun qasr” quradilar.

“O‘z qasringni o‘zing qur” metodi

Mazkur metodni amalga oshirish uchun qasr maketi uch qismga ajratiladi. O‘qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berish natijasida o‘quvchilar qasr qismlarini yig‘ib boradi.

- 1) qasrning beton qismi - Boshqarmoqchi bo‘lgan viloyatingiz haqida ma’lumot bering!
- 2) qasrning devor qismi – Ushbu viloyatda “yashovchi” so‘zlarga misollar ayting!
- 3) qasrning tom qismi - Boshqarmoqchi bo‘lgan viloyatingizda yashovchi so‘zlarni ishtirok ettirib gap hosil qiling!

Barcha savollarga javob bergan o‘quvchi “Ot” viloyatining hukumdori sifatida tan olinib, olqishlar ostida ramziy ma’nodagi To‘ng‘ich botirning toji taqdim etiladi.

Xulosa

Avtoritar dars oqibati hisoblangan o'qituvchi va o'quvchi oralig'idagi to'siq ko'p hollarda darsning inqiroziga sabab bo'ladi. Aksariyat ustozlar o'zining vazifasini faqatgina gapirish, uqtirish deb hisoblayotgan bir paytda yuqoridagi metodlar orqali o'quvchilarni empatik darajada tinglay olish, ular kabi fikrlash bir so'z bilan aytganda, sinergiyaga erishish professional pedagogning sifatlaridir.

Zero "Avvalo tushunish, so'ngra tushunarli bo'lish" barcha uchun o'zgarmas qoidadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Sh.M. Mirziyoyev . Maktab ta'limini rivojlantirish masalalari bo'yiha videoselektor yig'ilishi 28.01.22*
2. *6-sinf ona tili darsligi . 2017. N.Mahmudov, A. Nurmonov, A.Sobirov, D.Nabiyeva*
3. *O'zbek tili o'qitish metodikasi. B.To'xliyev, M.Shamsiyev, M.Ziyoyeva*
4. *O'zbek tili va adabiyoti o'qitishning zamonaviy texnologiyalari. Sh.Yusupova, ma'ruza matn*
5. *Internet saytlari:*
www.markaz.tdi.uz
youtobe

ALISHER NAVOIYNING “MAHBUB UL-QULUB” ASARIDA UMUMINSONIY XISLATLAR

Shamsiddinova Saodat Baxriddin qizi

Buxoro shahri Buxoro Davlat Pedagogika

Instituti 2- kurs talabasi

shamsiddinovasaodat08@gmail.com

ANNOTATSIYA

Muallif ushbu maqolada buyuk alloma Alisher Navoiy siymosi va uning “Mahbub ul-qulub” asarida keltirilgan ibratli fikr va mulohazalarning bugungi kunda yoshlar va kattalar uchun insoniy fazilatlar namunasi, ya’ni insoniyatni umuminsoniy xislatlar bilan tarbiyalashda katta ahamiyatga ega ekanligini bir nechta isbotlar bilan ochib bergan.

***Kalit so‘zlar:** Alisher Navoiy, “Mahbub ul-qulub” asari, komil shaxs, loqaylik va befarqlikka qarshi, ota-onani e’zozlash, adolatli davlat arbobi, yoshlar tarbiyasida Navoiy asarlari.*

Alisher Navoiy... Bu nom zamon va makon silsilasini dog‘da qoldirib, insoniyatning unutish va unutilish qoidalari ustidan g‘alaba qilib kelmoqda. Haligacha hech bir kuch yo‘qki, uning “panjasiga panja urgani” dahl eta oladigan. Chunki u nafaqat mohir yozuvchi va shoir, balki adolatparvar davlat arbobi, insoniylik bog‘ining ko‘rkam chinori, namunali ustoz va komil shaxs sifatida tarix zarvaraqlarida o‘chmas iz qoldirib kelmoqda. Uning asarlari mana besh asrdirki, o‘z qadr-qimmatini yo‘qotmay, she’riyat osmonida porlamoqda. Ustozning hayot yo‘llari va u nuqsonsiz ijodlari haqida to‘laqonli gapiramiz desak, bu ziyo ko‘zlarimizni qamashtirib yuboradi. Keling u kishidan serhosil bog‘idan bir mevani tahlil qilishga urinib ko‘ramiz.

Buyuk alloma o'zining durdona asarlarida umuminsoniy tarbiya, go'zal xulq va insonga xos ma'naviyat chegaralarini yorqin tarzda tasvirlagan. Bu zaminda tiriklik shohi sanalmish Inson adib nazdida aziz va qadrli xilqat. Shunga ko'ra, u o'zining asarlarida insonga xos komillik sifatlarini ko'plab tarannum etadi. Har bir so'z matn zanjiriga o'ziga xos qolip bilan joylanganki, ularni mutolaa qilar ekansiz so'zning qudratiga lol qolasiz va unda hech qanday ortiqcha jumla yoki so'zga duch kelmaysiz. Bu asarlar bugun yoshlarni insoniylik tuyg'ulari bilan tarbiyalashda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Har bir jumlasida olam-olam ma'no bo'lib, ular go'yo hikmatli so'z kabi insonlar tiliga tezda o'rinish qoladi. Uning ta'lim va tarbiyaga oid qimmatli fikr-mulohazalarini bugungi kunda ham har bir inson o'zi uchun dasturilamal qilib olishi shart va zarur. Chunki hozirgi kunda hayotimizning har bir jabhasida Navoiy bobomizning qarashlari o'rinli va ibratlidir. Shu sababdan ham bugun dunyoning yirik davlatlarida bobomizning haykallari qad rostlagan. Bu, albatta, qalbimizni cheksiz g'urur va iftixorga to'ldiradi.

Hayotning tarix deb atalmish kitobi peshtoqidan o'rin egallab kelayotgan Navoiy bobomizning asarlari ichida hayot yo'llarining oxirlab qolgan davrida yozilgan kitoblari "Mahbub ul-qulub"- bugun yoshlar orasidan komil shaxslarni vositasi sifatida alohida ahamiyatga ega. Nafaqat yoshlarni, balki insoniyatni odamiylik tuyg'ulari bilan sug'oruvchi bebaho manba desak, yanglishmagan bo'lamiz. Bunga yorqin misol sifatida xalqimizga allaqachon yod bo'lib ketgan:

"Odami ersang demagil odami

Oniki yo'q xalq g'amidin g'ami" - hikmatli so'zini olsak, bunda adib har bir insonni o'zining yashayotgan xalqi va jamiyatining to'laqonli qismi sifatida his qilgan holda, har doim uning g'amiga va qayg'usiga malham bo'lishga va har qanday vaziyatda ham u bilan birga bo'lishga undaydi. Bu orqali esa davrimiz odamlari orasida avjiga chiqqan befarqlik va loqaydlik kasalini qoralaydi.

Boshni fido ayla ato qoshig'

Jismni qil sadqa ano boshig'a.

Tun-kuningg'a aylagali nur fosh,

Birsin oy angla, birsin quyosh.

Yuqoridagi misralar allaqachon xalqimiz yuragidan joy olib ulgurgan. Bunda zamonamizning asosiy muammolaridan biri ota-onalarimizni qadrlash, ularga hurmat va mehr bilan munosabatda bo‘lish farzandlarga nasihat etilgan. Hilm(muloyimlik) esa insonno boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan eng go‘zal xislat ekanligini chiroyli dalillarda izohlagan: “Hilm inson vujudining xushmanzara bog‘idir va odamiylik olamining javohiriga boy tog‘idir. Yumshoq ko‘ngillik hodisalar to‘la dengizdagi kishilik kemasining langari desa bo‘ladi va insoniyat qadrini o‘lchaydigan tarozining toshiga tenglashtirsa ham bo‘ladi.” Umuman olganda, Alishe Navoiyning o‘zini ham davrimiz insonlariga umuminsoniy xislatlar jamlangan komil shaxs sifatida namuna desak bo‘ladi. Chunki u adolatparvar davlat arbobi va xalq dardini jon qulog‘i bilan eshitib, ularga malham bo‘lgan zotdir. Shu sababli ham xalq orasida “Amiri Kabir” (ulug‘ amir) nomini olgan.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, zamon va makon tanlamas bu kitob bugungi kunda komil shaxslarni tarbiyalashda, ular qalbiga umuminsoniy xislatlarni joylashda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Navoiy bobomizning nafaqat bu asarlari , balki barchasida yoshlar va kattalarni ma’naviy, ma’rifiy va estetik jihatdan tarbiyalaydigan dono fikrlar mujassamdir. Bugun har bir kitobxonning kitob javonida Navoiy bobomizning asarlari bo‘lishi – kelgusida bizni chiroyli kelajak kutayotganini anglatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Sanaqulov U. O‘zbek tili tarixi. Toshkent, 1998.*
2. *Abduraxmanov G‘., Mamajanov S. O‘zbek tili va adabiyoti. Toshkent, 1995.*
3. *«O‘zbek tili va adabiyoti» jurnali. 1992 yil, 8-son.*

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИИ МЕЖМОЛЕКУЛЯРНЫЙ «СВОБОДНЫЙ ОБЪЁМ» ЖИДКОСТЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ДАВЛЕНИЯХ ПО ГИПЕРАКУСТИЧЕСКИМ ДАННИМ

Бурханов Б.Н., Усаров А.А., Темиров Ф.Н.

Самаркандский государственный медицинский институт,

Самарканд, Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Большой вклад в изучение жидкого состояния может внести выяснение характера изменения межмолекулярной пространства (свободный объем) между молекулами жидкости при различных параметров состояния. Оптические методы даст нам возможность получить более полные сведения о характере изменения свободный объем между молекулами жидкостей. Один из этих методов основан на изучении спектров Мандельштам-Бриллюэновского рассеяния света. В работе была исследована скорости распространении гиперзвука по спектрам Мандельштам-Бриллюэновского рассеяние света, и на основании скорости гиперзвука вычислена объем микро пустот (свободный объем) между молекулами жидкостей.

Как видно из полученных результатов с повышением давления и молекулярной масса спиртов объем микро пустот между молекулы жидкости уменьшается. Это полностью согласуются с основными положениями дырочной теории Я.И.Френкеля.

Ключевые слова: *Жидкость, спирты, давления, микропустот, «дырочная теория», свободный объём, гиперзвук, рассеяния света.*

Развитие молекулярной теории жидког о состояния вещества способствует решению прикладных задач в многих отраслях науки и техники. Однако,

молекулярная теория жидкого состояния вещества намного отстаёт в своём развитии от подобной теории газов и твёрдых тел.

В модельной теории сыграли огромную роль в понимании структуры и природы жидкого состояния вещества. В основы этих теории лежит понятие свободного объёма жидкости. Это понятие впервые было введено Ван-дер-Ваальсом и рассматривается как объём, не занятый молекулами, в жидкости. В дальнейшем понятие свободного объёма развито в работах Я.И.Френкеля, Эйринга [1-2], и оно широко используется в современных исследованиях при интерпретации экспериментальных результатов.

Согласно ячеечной теории [1, 3] добавочный объём, который вещество получает при давлении кристалла, равномерно распределен между ячейками.

Согласно дырочной теории Я.И.Френкеля [1], основным фактором, определяющим структуру жидкостей, является свободный объём. Избыточный объём, называемый обычно «свободным объёмом» жидкости и создает тот «простор», который обеспечивает индивидуальную подвижность частиц жидкости и тем самым её текучесть. Теория предполагает, что все отличие жидкости от кристалла обусловлено наличием в решетке значительного количества незаполненных узлов, т.е. «дырок».

Согласно дырочной теории зависимости скорости гиперзвука от давления имеет следующий вид:

$$\vartheta = \vartheta_0 \exp\left(\frac{P \cdot V_h}{2kT}\right) \quad (1)$$

Если из этой уравнения определить «свободный объём» т. е. объём микропустот - имеем следующий формула:

$$V_h = \text{Ln} \frac{\vartheta}{\vartheta_0} \frac{2kT}{P} \quad (2)$$

Где, V_h - объём микропустот между молекулами жидкостей (свободный объём), ϑ_0 - скорость гиперзвука при нормальных условиях, ϑ - скорость гиперзвук при различных давлениях, k – постоянный Больцмана, T – абсолютная температура, P – давления создаваемый с помощью ячейка высокого давления.

Для решения поставленной задачи была использована спектральный аппарат собранная на базе интерферометра Фабри-Пьеро с области дисперсии 0.625 см^2 . Источником возбуждающего света служил гелий-неоновый лазер с длина волн $\lambda = 6328 \text{ \AA} / 4$.

Барические исследования проводилось в специальном ячейки высокого давления. Ячейка высокого давления представляет собой цилиндр с рабочим объёмом 30 см^3 и изготовлена из нержавеющей стали. Принцип создания давления в ней заключается в том, что в камере высокого давления, внутри исследуемой жидкости находится металлический сильфон, поверхность которого хромирована. В сильфон при помощи УНГР 2000 через стальной капилляр высокого давления накачивается масло, при этом сильфон расширяется и создаёт давления в жидкости. Значение давления внутри камеры контролируется жидкостным манометром. Камера имеет четыре взаимно перпендикулярно расположенных окошек из кварца. Спектров Мандельштама-Бриллюэновского рассеяния снимается под углом 90° из боковых окошек.

Учитывая поставленные задачи мы исследовали спектров Мадельштамма - Бриллюэновского рассеяния света в ряда нормальных спиртов и по смещению и полуширины компонент, при различных давлениях, по формуле (3) рассчитана скорость распространение гиперзвука:

$$\vartheta_{\text{ГЗ}} = \frac{\Delta v \cdot c \cdot \lambda}{2 \cdot n \cdot \sin \frac{\theta}{2}} \quad (3)$$

Где, Δv - смещении компонента Мандельштамма-Бриллюэна, c – скорость света, λ - длина волн лазерного излучения, n - показатель преломлении изучаемого жидкости, θ - угол рассеяния.

Нами была исследована скорости распространении гиперзвука по спектрам Мандельштам-Бриллюэновского рассеяние света, ряда нормальных спиртов и на

основании скорости гиперзвука вычислена объем микро пустот (свободный объем) между молекулами ряда нормальных спиртов при различных давлениях.

Полученные результаты проведены в таблице 1.

$$V \sim 10^{-27} \text{ м}^3$$

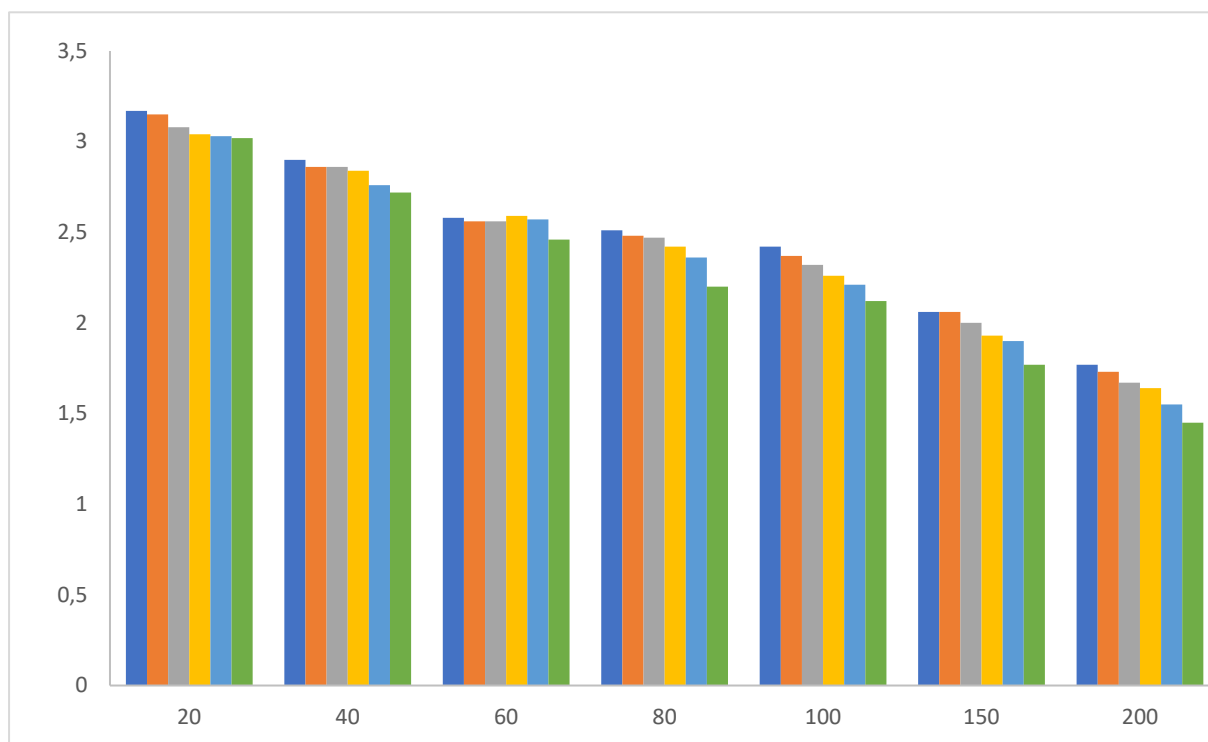
Вещество	C ₂ H ₅ OH	C ₃ H ₇ OH	C ₄ H ₉ OH	C ₅ H ₁₁ OH	C ₆ H ₁₃ OH	C ₇ H ₁₅ OH
P, МПа						
0.1	3.22	3.20	3.14	3.11	3.07	3.04
20	3.17	3.15	3.08	3.04	3.03	3.02
40	2.90	2.86	2.86	2.84	2.76	2.72
60	2.58	2.56	2.56	2.59	2.57	2.46
80	2.51	2.48	2.47	2.42	2.36	2.20
100	2.42	2.37	2.32	2.26	2.21	2.12
150	2.06	2.06	2.00	1.93	1.90	1.77
200	1.77	1.73	1.67	1.64	1.55	1.45

Как видно из полученных результатов с повышением давления и молекулярной массой спиртов объем микро пустот между молекулами жидкости уменьшается. Это полностью согласуются с основными положениями дырочной теории Я.И.Френкеля.

Результаты, полученные из табличной формы в форму гистограммы, отображаются более четко.

1 - C₂H₅OH, 2 - C₃H₇OH, 3 - C₄H₉OH, 4 - C₅H₁₁OH, 5 - C₆H₁₃OH, 6 - C₇H₁₅OH

$$V \sim 10^{-27} \text{ м}^3$$

P, МПа

Рис.1.

ЛИТЕРАТУРА

1. Я.И.Френкел, *Кинетическая теория жидкостей.*-Л., Наука, 1978 , -592 с.
2. Eyring H. Hirschfelder J. *The theory of the liquid state. J. Phys. Chem.* 1987. – V/41. –P. 249.
3. ГирифельдерД., Кертис Ч., Берд Э., *Молекулярная теория газов и жижкостей.*, - М., ИЛ., 1981. – 929 с.
4. Xudoykulova Sh. N.; Burkhonov B.N. *Hyperacoustic parameters of a series of alcoholsat different state parameters. Academicia: An International Multidisciplinary Research journfl* ISSN: 2249-7137 Vol. 11. Issue 11. November 2021 pp. 892-895.
5. Исроилов М. *Хисоблаш методлари, Тошкент. «Укитувчи»* 1988. С. 350.

ANVAR OBIDJONNING IJOD LABARATORIASINING SHAKLLANISHIGA BIR NAZAR

Muydinov Muhammadzoir Zafarjon o‘g‘li

O‘ZMU jurnalistika fakulteti

adabiyotshunoslik yo‘nalishi 2 -kurs magistranti.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining iste’dodli vakili – shoir, nosir, dramaturg Anvar Obidjon bolalar adabiyotining yirik vakili sifatida adabiyotga kirib kelishi, ijod qilishni also tark etmasdan maqsadi yo‘lida jonini ayamagan insonning hayot yo‘llari haqida bayon etadi. “Ajinasi bor yo‘llar” avtobiografik qissasida adibning o‘z turmush kechinmalari haqida nutq so‘zlaydi.

Kalit so‘zlar: *modernistik obraz, biografik asar, ohang, tahlil, syujet.*

XX asr o‘zbek bolalar adabiyotining so‘nggi choragi hamda istiqloq davri nasri va nazmidagi shakliy, janriy rang-baranglik, mavzu dolzarbligi, mazmundorlik ko‘lami haqida so‘z borganda uni Anvar Obidjon ijodisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. U har qanday mavzuni yoritishda bola qalbiga mos ohang, davr ruhini aks ettira oladigan va ayni paytda g‘oyat qiziqarli uslub, o‘ziga xos jilo bera olgan shoir, adib va dramaturgdir. Ayniqsa, zamon bilan hamnafaslik, jahon adabiyoti an‘analarini o‘zbek bolalar adabiyotiga singdirish, jumladan, bolalar nasrida ham modernistik obraz va detallar yaratishda milliy ohang uyg‘unligida talqin etish ham Anvar Obidjon ijodiga xos tamoyildir.

Adibning "Dahshatli Meshpolvon", "Oltin yurakli Avtobola" asarlari yoki "Alamazon va uning piyodalari", "Yaltirok tugma" dilogik qissalari shu jihatdan o‘zbek bolalar adabiyotida yangi voqelik hisoblanadi. Bu asarlardagi obrazlar ham shu kunning qahramonlari. Va ular oddiy bola emas: dahshatli Meshpolvon, g‘aroyib,

olovqalb Alamazon yoki temirtan Avtoboladir. Ular tinib-tinchimasgina emas, ozodlik va haqiqat uchun, o‘z erki va xaq-xuquqi uchun kurashchuvchan, jasur hamda erkparvar bolalar. Bu asarlarning yozilishi adibning ichki olami va hayot qiyinchiliklarini boshidan o‘tkazgan inson sifatida tasvirlaydi. Yoshligida juda qiynalgan va hayot mashaqqatlarida toblangan bolakay katta hayotga erta qadam qo‘yadi. Bu voqelarini badiiy tasviriy ifodalar bilan yoritib, yangi bir asar yaratadi. Ijod mahsuli sanalgan biografik asarga “Ajnasi bor yo‘llar” deb nom beradi. Asar kirish qismidayoq “og‘zinga kelganini gapirayverma, esingga kelganini yozaver” deb boshlaydi. Bu jumla orqali yozuvchi bosib o‘tgan yo‘lini har bir esda qolarli voqealarini yozib boradi va hammasini to‘plab biografik asar holiga keltiradi. Adib yoshligini shunday eslaydi:

“Kunchiqarga qaratib solingan, shiplari vassali, dahlizining to‘rida o‘chog‘i bo‘lgan, ayvonsiz do‘ngalak uyda biz bolalar dadam va ayam bilan birga turardik. Unga biqindosh bo‘lgan shipi bo‘yrali, dahlizsiz, bittagina kichkina derazasi bor pastak uy Sarviniso buvimiz va uning biz bilan birga yashaydigan duvonaxonroq ukasi Usmon tog‘amizga tegishli edi. Polsiz, bo‘yra ustidan kigiz yozilgan bu uylardan yozda ham zaxning isi anqib turardi. Oldimizga ovqat qo‘yilishi bilanoq, shipdagi o‘rgimchaklar o‘zini dasturxonga tashlagudek bo‘lardi. Ba‘zan, hali g‘o‘rligiga borib, odamdan hurkishni uncha o‘rganmagan sichqonchalar bir-birini quvalab o‘ta boshlardi. Qishda esa, pechkaga yolchisang, ko‘mirga yolchimaysan, o‘tin yoqsang, bir lovullab isitadi-yu, yana tafti so‘nadi. Sandalning ahvoli ham shu. Qor yoki yomg‘ir yog‘sa, tomdan chakka o‘tgani-o‘tgan, suv tomchilayotgan joylarga terib qo‘yilgan turli idishlardan taralayotgan “chak-chuk”, “tiring-tiring”larga ko‘rinmas ajinalar o‘yin tushayotgandek. Maktabga bora boshlagan chog‘larimda dadam tushlikka teskarilatib sinchli, guvalakli (ba‘zi qariyalar guvalak tipratikonga o‘xshagani uchunmi “kirpicha” deyishardi) uy qurdi. Buvim bilan ayam kattaroq qilib qurishni, tomiga shifer qoqtirishni qanchalar zorlanib so‘rashmasin, dadam: “Zamoni ko‘rib turibsizlar, kattaroq to‘y qilsang ham, shuncha pulni qayoqdan topding, deb so‘roqqa tutadiganlar ming so‘m oylik bilan buni qanday qurding, demaydimi? Nima, meni qamattirib

yubormoqchimisizlar?” – deya bezilloqlanib, ixchamgina uy soldirdi. Tomi tuproqli bo‘lsa-da, harqalay tagi taxta polli, shipi fanerli, pechi pishiq g‘ishtdan yasalgan, dahlizi ancha keng, ayvonli edi. Do‘ngalak uy endi buvimizga berilgach, avvaliga opalarim, keyinchalik, maktab yoshiga yetganimiz sayin, men va ukalarim ham birin-ketin shu yoqqa ko‘chib o‘taverdik. Pastak uyda Usmon tog‘amiz bir o‘zi qoldi. Iloji boricha kunduzi dars tayyorlashga urinardim. Qorong‘iga qolsang, kerosin isi anqib turadigan lampa-chiroq ko‘zingni toliqtirgandan toliqtirib tashlaydi. Endigina paydo bo‘lgan elektr chiroqlari oyiga uch-to‘rt yiltillagan bo‘ladi, shundayam shamdan xira. Bu yetmagandek, umumiy qilib solingan ko‘rpada qatorlashib yotgan opa-ukalaring: “Chiroqni o‘chir! Uxla!” – deb tixirlik qila boshlaydi”³

Ikkinchi jahon urushi tugagandan so‘ng ko‘plab insonlarning oilaviy sharoiti yo‘qsil holatga tushib qoladi. Buning shabadalari Anvar Obidjonlarning ham oilasini chetlab o‘tolmadi. Turmush qiyinchiliklari, oila boshlig‘ining ro‘zg‘or tashvishlariga bardoshi yetmayotganligi asarda yaqqol ko‘rsatib berilmoqda. Asarda shu vaziyatda ham yoshlik shijoati bilan o‘qishga vaqt topganligi, adabiyotga qiziqishlari ortib borayotgani, she‘r yozishni har kuni mashq qilishga vaqt topganligini anglab olish qiyin emasdi. Juda ko‘p kitoblarni o‘qib, tafakkur olamini kengaytirib borayotgan yosh Abdulla tengdoshlarining orasida yaqqol ko‘rina boshladi. O‘zi sinfda eng oldi bo‘lishini va tengdoshlari uning ortidan ergashishini maqsad qilib qo‘ydi. Keyinchalik bunga ham qanoat qilmasdan ham bilimda, ham urushqoqlik borasida o‘zidan kattalar bilan ham bellashadigan bo‘ldi. Bu voqealar uning ichki qobilyat va energiyasi juda boy ekanligidan dalolat beradi. Maktabda o‘qib yurgan kezlarda (5-6-sinflik paytlariga to‘g‘ri keladi) jahonga mashhur asarlar va uning mazmuniga tushunish qiyin bo‘lgan badiiy adabiyotlarni o‘qib ular haqida ongida mushohada qilishni boshlaydi. Bulardan “Go‘ro‘g‘li”, “Alpomish”, “Orzigul”, “Ravshan va Zulxumor”, “Kuntug‘mish” singari xalq dostonlari edi. Orada “O‘tkan kunlar”, “Sarob”, “Qo‘shchinor chiroqlari” kabi asarlar, tarjimada “Ko‘r muzikachi”, “Mumu”, Mopassan va Lermontov hikoyalari, Shota Rustaveli dostoni, Shekspir pesalari o‘qib

³ “Sharq yulduzi” jurnali, 2014 yil 1-2-sonlar

tamomlagan edi. Bulardan olgan taassurotlari va soʻz sehrini amalda qoʻllashga ishtiyoq tugʻiladi. Natijada soʻz xazinasidan sheʼrlar yozishni boshlaydi. Yozgan sheʼrlarining siyohi qurimasdan peshma-pesh “Gʻuncha” jurnaliga joʻnataveradi. Bu jurnal xodimi Miraziz Aʼzam bilan yozgan sheʼrlari orqali juda yaqin boʻlib qoladi. Keyinchalik katta badiiy asarlar yozganida ham Miraziz Aʼzam bilan maslahatlashar va adibga adabiy tavsiyalar berib borgan.

Yettinchi sinfga oʻtganida uning hayotida yangi sahifa ochildi, yaʼni boʻljak yozuvchi mahalladoshi Alijon aka degan sayyor kinochiga shogirdlikka tushadi. U bilan dalada, shiyponda, mahallalarda tasmaga yozilgan kinolarni qoʻyib kinochilik sohasida ham ancha tajribaga erishadi. Oʻsha vaqtlarda hammaga taniqli boʻlgan kinolardan “Biz – Kronshtatdanmiz”, “Amirlikning yemirilishi”, “Tinch oqar don”, “Chapaev”, “Turnalar uchmoqda”, “Fargʻonadan besh kishi”, “Daydi”, Charli Chaplin (ovozlilari), “Maksimka”, “Janob 420”, “Ruslan va Lyudmila”, “Tohir va Zuhra”, “Lenin Smolniyda”, “Nasriddin Buxoroda” singari filmlarning goh oʻzbekchasi, goh oʻrischasini berishardi. Bu filmlarni qoʻyish va qayta-qayta koʻrish natijasida Anvar Obidjon ruschada ham gapirishni ancha oʻrganib oladi. Natijada maktabda past baho oladigan Anvarjon rus tilidan “toʻrt” va “besh” baho oladigan boʻldi.

Ayni kuchga toʻlgan oʻsmirlik paytida ogʻir kasalga chalingan Anvarjon toʻshakka mixlanib qoladi. Yuray desa darmoni yoʻq, taom yemoq uchun ishtahasi yoʻq holatda bir necha kun uydan tashqariga chiqolmasdan dardlanib yotdi. Ota-onaning uzluksiz qarovi natijasida avvalgi quvvati qaytib, chorbogʻlarni aylandi. Hovlidagi yumushlarga avvalgidek qarashadigan boʻldi. Koʻchaga chiqib oʻrtoqlari bilan sayr qilib yurgan vaqtida qishloq ijroqoʻmining raisi Eminjon karvonga dush kelib qoladi. Uning buzilib qolgan motorli velosipedini tuzatib bergandan soʻng, ishsiz yurgan Anvarga mahallasidagi kutubxonada mudirligida ishlashni taklif qiladi. Ishsiz yurgan Anvarjon bu taklifni tezda qabul qilib, ertasi kundan ish faoliyatni boshlaydi. Bu joyda ishlash natijasida koʻplab badiiy asarlarni ham oʻqib tamomlab chiqadi. Bu haqida yozuvchi “Ajnasi bor yoʻllar” qissasida shunday deydi: “Kutubxonachilik davrim, bosib sheʼrlar yozishdan tashqari, badiiy kitoblarni toʻyib-toʻyib oʻqiganligim

bilan yodimda ko‘proq iz qoldirgan. O‘shanda Abdulla Qodiriy, Abdulla Qahhor, Asqad Muxtor, Mirtemir, Shuhrat, Shayxzoda, Said Ahmad, Sharof Rashidov, G‘afur G‘ulom, Sobit Muqonov, Oybek, Berdi Kerboboev, Hamid G‘ulom, Ibrohim Rahim singari “o‘zimiznikilar”dan tashqari, Pushkin, Ekzyuperi, Balzak, Rodari, Chukovskiy, Nekrasov kabi “yotlar”ning asarlarini suv qilib ichvorgan edim. O‘qigan kitoblarim yuzasidan ko‘pincha Abdusalom bilan fikrlashardim. Bahsimiz ba’zida janjalga aylanib ketishiga sal qolsa-da, baribir bir-birimizdan ajragimiz kelmas, o‘qigan kitobimiz haqida yayrab gurung qurish mumkin bo‘lgan boshqa zotni bu atrofdan topish mushkul edi. Abdulla Qodiriyning hajviy hikoyalari o‘sha damlarda ikkovimiz uchun alohida sevimli bo‘lib qolgandi. Kalvak maxzumni, Toshpo‘lat tajangni qayta-qayta esga olib, bu chapani qahramonlarning xurmacha qiliqlari, jaydaricha gaplaridan har safar yumalab-yumalab kulardik. Bu kitobni goho ukalarimga o‘qib bersam, ularga ham rosa nash’a qilardi”.⁴

Ilmning ortidan tinmay chopgan Anvarjon o‘qish uchun azim Toshkentga keladi. Imtihonlarni namunali bajarib, oliy o‘quv yurtiga talabalar safiga qabul qilinadi. O‘qib yurgan kezlari she’rlar yozar, “Almazon va uning piyodalari” asarining qoralamasini tayyorlashga kirishib ketgan edi. Bu asarda Almazonning jahongashtaligi, barcha narsaga qiziquvchanligi haqida badiiy tasvirlar bilan yoritiladi. O‘qishni tamomlagandan so‘ng “Paxta uchun” gazetasiga adabiy hodim lavozimiga ishga kiradi. Ish faoliyat yuritish bilan birgalikda redaksiya qoshida adabiy to‘garak ham tashkillaydi. To‘garak ishtirokchilarining orasida keyinchalik Yozuvchilar uyushmasiga qabul qilingan Enaxon Siddiqova, Maqsuda Ergashevalar ham bor edi. Oiladagi moddiy qiyinchiliklarga qaramasdan maqsad sari intilgan Anvar Obidjon yetuk bir yozuvchi bo‘lib taniladi. Adib yozgan nasriy hamda she’riy asarlari xalq qalbidan, kutubxonalarning nodir asarlar qatoridan joy oladi. Bolalar adabiyotiga o‘zining sermahsul ijodi bilan kirib kelgan Anvar Obidjon O‘zbekiston xalq shoiri unvoniga sazovor bo‘ladi. Hozirgi kunda bolalar adabiyotini bu yozuvchisiz tasavvur

4 A.Obidjon. Ajinasi bor yo‘llar. – T,: “Sharq yulduzi” jurnali, 2014 yil

etish juda qiyin. yozuvchining fantastik va qiziq yumorlarga boy asarlari qo‘ldan-qo‘lga otib, sevib mutola qilinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI

1. *A.Obidjon. Ajinasi bor yo‘llar. – T,: “Sharq yulduzi” jurnali, 2014 yil*
2. *A.Obidjon. Alamazon va Gulmat. T.: Cho‘lpon", 1998-yil*
3. *A.Obidjon. Juda qiziq voqea. T.: "Cho‘lpon", 1997-yil*
4. *A.Obidjon. Ketmagil. T.: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1985- yil*
5. *Said Ahmad. Farg‘onada bittagina "Xalq so‘zi". 2000 yili 19 aprel*
6. *Rahmon Qo‘chqor. Ajabtovur idrok usuli. "Fidokor", 2000-yil 20-avgust.*

КОЛЕБАНИЕ ТРЕХСЛОЙНЫХ ПЛАСТИН С ПУЛЬСИРУЮЩИМ СЛОЕМ ЖИДКОСТИ

Ахмедов Мақсуд Шарипович.

Бухарский инженерно - технологический институт. Доцент, (PhD). кафедры

«Высшая математика».

maqsud.axmedov.1985@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В работе разработана математические модели гидроупругости трехслойных пластин, взаимодействующих с пульсирующим слоем вязкой несжимаемой жидкости. Исследованы на их основе динамики взаимодействия упругих трехслойных стенок канала со слоем вязкой несжимаемой жидкости, находящейся в нем, в условиях вибрации.

Ключевые слова: пластинка, вязкая жидкость, нагрузка, амплитуда колебаний, частота колебания.

Исследование динамических процессов взаимодействия упругих трехслойных пластин со слоем вязкой жидкости представляет теоретический интерес, а его результаты имеют важное практическое значение для расчета и анализа работы ряда систем и объектов новой техники. Задачи деформирования трехслойных пластин при статических и динамических нагрузках изучены достаточно хорошо. Работ, посвященных взаимодействию трехслойных пластин с вязкой жидкостью, крайне мало [1,2].

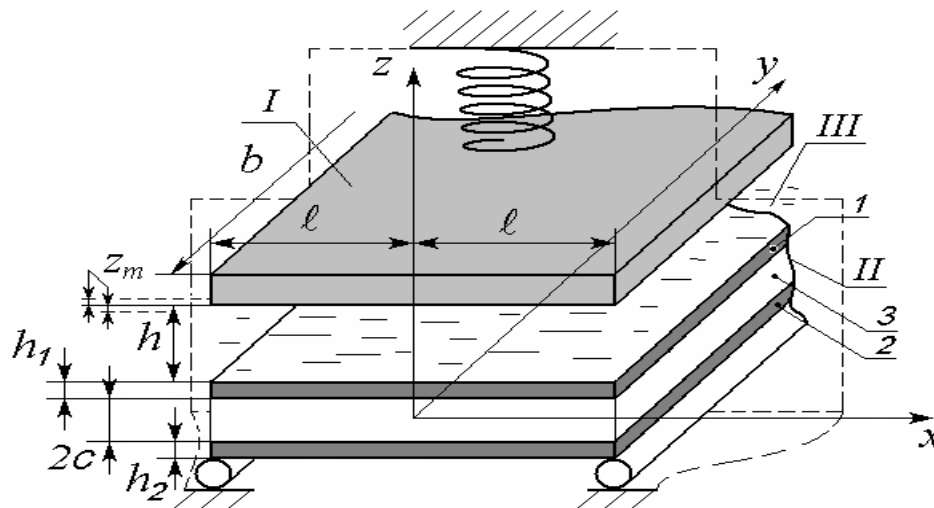

Рис.1. Расчетная схема

Щелевой канал представлен на рис.1. Одна из его стенок - абсолютно жесткое тело – штамп I, имеющий упругий подвес и совершающий колебания в вертикальной плоскости. Длина штампа b значительно больше ширины 2ℓ . Частота его колебаний ω , а амплитуда колебаний z_m . Возбуждение штампа происходит за счет воздействия пульсирующего давления на торцах и переносного виброускорения основания канала. Вторая стенка канала – трехслойная пластина II, представляющая собой пакет, набранный из несущих слоев 1, 2 толщиной h_1 и h_2 и легкого несжимаемого заполнителя 3 толщиной $2c$. На торцах пластины предполагается наличие жестких диафрагм, препятствующих относительно сдвигу слоев, но не мешающих деформированию из своей плоскости. Ширина и длина пластины, как у штампа. На торцах она свободно оперта, ее деформации считаются малыми. Канал полностью заполнен вязкой несжимаемой жидкостью III. Средняя толщина жидкости в канале h_0 . Штамп, трехслойная пластина и жидкость заключены в едином корпусе, имеющем справа и слева торцевые полости, заполненные той же жидкостью, что и жидкость в канале. В левой торцевой полости поддерживается заданное давление $p_0 + p_1^-(\omega t)$, в правой – давление $p_0 + p_1^+(\omega t)$ (p_0 – постоянное давление, $p_1^-(\omega t)$, $p_1^+(\omega t)$ – гармонические изменяющиеся по времени давления). Истечение из канала в полости свободное. Основание

корпуса совершает гармонические колебания в вертикальном направлении с заданным виброускорением \ddot{z}_0 .

Рассматривая плоскую задачу, вводили декартову систему координат $Oxuz$, связанную со срединной поверхностью заполнителя пластины, и следующие безразмерные переменные и малые параметры:

$$\zeta = (z - c - h_1)/h_0, \quad \xi = x/\ell, \quad \tau = \omega t, \quad w = w_m W, \quad u = u_m U, \quad \varphi = \varphi_m \Phi, \quad (1)$$

$$p_1^+ = \frac{\rho v z_m \omega}{h_0 \psi^2} P_1^+(\tau), \quad p_1^- = \frac{\rho v z_m \omega}{h_0 \psi^2} P_1^-(\tau), \quad p = p_0 + \frac{\rho v z_m \omega}{h_0 \psi^2} P - \rho \ddot{z}_0 (z - h_0 - h_1 - c - z_m f_z(\tau)),$$

$$V_z = z_m \omega U_\zeta, \quad V_x = \frac{z_m \omega}{\psi} U_\xi, \quad \lambda = z_m/h_0 \ll 1, \quad \psi = h_0/\ell \ll 1,$$

где ψ – относительная толщина слоя жидкости; λ – относительная амплитуда колебаний штампа; V_x, V_z – компоненты скорости жидкости; w_m, u_m – амплитуды упругих перемещений пластины; φ – угол поворота нормали в заполнителе; ρ, ν – плотность и коэффициент кинематической вязкости жидкости.

Поставленная задача гидроупругости канала с трехслойной пластиной включает:

- уравнения динамики слоя жидкости (с точностью до ψ)

$$\frac{\omega h_0^2}{\nu} \left[\frac{\partial U_\xi}{\partial \tau} + \lambda \left(U_\xi \frac{\partial U_\xi}{\partial \xi} + U_\zeta \frac{\partial U_\xi}{\partial \zeta} \right) \right] = -\frac{\partial P}{\partial \xi} + \frac{\partial^2 U_\xi}{\partial \xi^2}, \quad \frac{\partial P}{\partial \zeta} = 0, \quad \frac{\partial U_\xi}{\partial \xi} + \frac{\partial U_\zeta}{\partial \zeta} = 0, \quad (2)$$

- уравнение динамики трехслойной пластины (трехслойной балки-полоски)

$$u_m \frac{\partial^2 U}{\partial \xi^2} = \frac{b_1}{\ell} w_m \frac{\partial^3 W}{\partial \xi^3}, \quad \varphi_m \frac{\partial^2 \Phi}{\partial x^2} = \frac{b_2}{\ell} w_m \frac{\partial^3 W}{\partial \xi^3}, \quad (3)$$

$$\frac{a_4 - a_7 b_1 - a_3 b_2}{\ell^4} w_m \frac{\partial^4 W}{\partial \xi^4} + m_0 \omega^2 w_m \frac{\partial^2 W}{\partial \tau^2} = -p_0 - \frac{\rho v z_m \omega}{h_0 \psi^2} P + \rho h_0 \ddot{z}_0 \left(\lambda \frac{w_m}{z_m} W - 1 - \lambda f_z(\tau) \right)$$

,

- уравнение движения штампа

$$m_1 \ddot{z}_0 + m_1 \ddot{z}_1 + n_1 z_1 = N_3 \quad (4)$$

-выражение для силы, действующей на штамп со стороны жидкости

$$N_3 = 2\ell b p_0 + \rho v z_m \omega (h_0 \psi^2)^{-1} \int_0^1 \int_{-1}^1 P \ell d\xi dy, \quad (5)$$

где a_4, a_7, b_1, a_3, b_2 – коэффициенты, отражающие жесткостные свойства пластины; $m_0 = \rho_1 h_1 + \rho_2 h_2 + 2\rho_3 c$, ρ_k – плотность материала k -го слоя, $k = 1, 2, 3$ – номер слоя; m_1 – масса штампа; n_1 – коэффициент жесткости подвеса штампа; N_3 – сила, действующая на штамп со стороны слоя жидкости при $\zeta = 1 + \lambda f_z(\tau)$.

В качестве граничных условий задачи выступают:

- условия прилипания жидкости к штампу и пластине

$$U_\xi = 0, U_\zeta = \frac{df_z(\tau)}{d\tau} \text{ при } \zeta = 1 + \lambda f_z(\tau), U_\xi = \psi \frac{u_m}{z_m} \frac{\partial U}{\partial \tau}, U_\zeta = \frac{w_m}{z_m} \frac{\partial W}{\partial \tau} \text{ при } \zeta = \lambda \frac{w_m}{z_m} W \quad (6)$$

- условия свободного торцевого истечения жидкости на торцах

$$P = P_1^+ \text{ при } \xi = 1; P = P_1^- \text{ при } \xi = -1, \quad (7)$$

- условия опирания пластины (балки-полоски) на торцах для прогиба

$$W = 0, \frac{\partial^2 W}{\partial \xi^2} = 0 \text{ при } \xi = 1; W = 0, \frac{\partial^2 W}{\partial \xi^2} = 0 \text{ при } \xi = -1. \quad (8)$$

Напряжения в слоях определяются выражениями

$$\sigma_x^{(1)} = (K_1 + (4/3)G_1) \frac{\partial^2 w}{\partial x^2} (b_1 + cb_2 - z), \text{ при } c \leq z \leq c + h_1 \quad (9)$$

$$\sigma_x^{(2)} = (K_2 + (4/3)G_2) \frac{\partial^2 w}{\partial x^2} (b_1 - cb_2 - z), \text{ при } -c \leq z \leq -c - h_2$$

$$\sigma_x^{(3)} = (K_3 + (4/3)G_3) \frac{\partial^2 w}{\partial x^2} (b_1 + zb_2 - z), \sigma_{xz}^{(3)} = b_2 G_3 \frac{\partial w}{\partial x} \text{ при } -c \leq z \leq c,$$

где G_k, K_k – модули сдвиговой и объемной деформации в k -м слое.

В ходе решения поставленной задачи гидроупругости (1)-(9) исследовались вынужденные установившиеся колебания стенок канала при заданных гармонических законах движения основания канала и пульсации давления жидкости на торцах. Решение проводилось методом возмущений по малому параметру λ , т.е. представляется в виде асимптотического разложения

$$P = P_0 + \lambda P_1 + \dots, U_\xi = U_{\xi 0} + \lambda U_{\xi 1} + \dots, U_\zeta = U_{\zeta 0} + \lambda U_{\zeta 1} + \dots, W = W_0 + \lambda W_1 + \dots \quad (10)$$

Подставляя разложение (10) в уравнение гидроупругости (2)-(8) и

рассматривая первый член разложения, осуществили линейризацию задач. Для решения полученной задачи определяется частное решение неоднородных линейных уравнений в виде гармонических функций по времени с коэффициентами, зависящими от координат. Таким образом, решение уравнений (2), (3), записанных в нулевом приближении по λ , искали в виде $T_0 = A_T \cos \tau + B_T \sin \tau$. Здесь под T_0 понимаются $P_0, U_{\zeta 0}, U_{\zeta 0}, W_0$ коэффициенты A_T, B_T для P_0 и W_0 зависят только от ξ , для $U_{\zeta 0}, U_{\zeta 0}$ они зависят от ξ и ζ .

Решая уравнения динамики жидкости, определили давление в виде

$$P_0 = \frac{1}{2}(\xi^2 - 1) \left[2\varepsilon^2 \alpha(\omega) \frac{d^2 f_z}{d\tau^2} + 12\gamma(\omega) \frac{df_z}{d\tau} \right] + \frac{w_m}{z_m} \int_0^{\xi} \int_0^{\zeta} \left(2\varepsilon^2 \alpha(\omega) \frac{\partial^2 W_0}{\partial \tau^2} + 12\gamma(\omega) \frac{\partial W_0}{\partial \tau} \right) d\xi d\zeta + \quad (11)$$

$$+ \frac{1}{2}(\xi - 1) \frac{w_m}{z_m} \int_0^{\xi} \int_{-10}^{\zeta} \left(2\varepsilon^2 \alpha(\omega) \frac{\partial^2 W_0}{\partial \tau^2} + 12\gamma(\omega) \frac{\partial W_0}{\partial \tau} \right) d\xi d\zeta + \frac{1}{2}(P_1^+ + P_1^-) + \xi \frac{1}{2}(P_1^+ - P_1^-),$$

где $\alpha(\omega), \gamma(\omega)$ - частотозависимые коэффициенты; $2\varepsilon^2 = \omega h_0^2 / \nu$.

Форма прогиба пластины представлялась в виде бесконечного ряда

$$w = w_m W_0 = w_m \sum_{k=1}^{\infty} \left((R_k^0 + R_k(\tau)) \cos \frac{2k-1}{2} \pi \xi + Q_k(\tau) \sin k \pi \xi \right) \quad (12)$$

После подстановки (11), (12) в уравнения движения трехслойной пластины (3) и штампа (4) с учетом заданных законов вибрации основания и пульсаций давления на торцах

$$\ddot{z}_0 = E_z \omega^2 \sin(\tau + \varphi_0) = kg \sin(\tau + \varphi_0),$$

$$\frac{1}{2}(p_1^+ + p_1^-) = p_m f_p(\tau) = p_m \sin(\tau + \varphi_p), \quad \frac{1}{2}(p_1^+ - p_1^-) = q_m f_p(\tau) = q_m \sin(\tau + \varphi_p)$$

были найдены законы движения штампа и трехслойной пластины

$$z = \frac{2\ell b}{n_1} p_0 + p_m \Pi_{zp}(\omega) \sin(\tau + \varphi_p + \Psi_p(\omega)) + kg \Pi_{z_0}(\omega) \sin(\tau + \varphi_0 + \Psi_0(\omega)), \quad (13)$$

$$w = \sum_{k=1}^{\infty} \left\{ \frac{4(-1)^k}{(2k-1)\pi} \left\{ \left(\frac{2\ell}{(2k-1)\pi} \right)^4 Dp_0 + p_m \Pi_{wpc}(k, \omega) \sin(\tau + \varphi_p + \Psi_{wpc}(k, \omega)) + \right. \right. \\ \left. \left. + kg \Pi_{w_0c}(k, \omega) \sin(\tau + \varphi_0 + \Psi_{w_0c}(k, \omega)) \right\} \cos \left(\frac{2k-1}{2} \frac{\pi x}{\ell} \right) + \right. \quad (14)$$

$$+ \frac{2(-1)^k}{k\pi} q_m \Pi_{wps}(k, \omega) \sin(\tau + \varphi_p + \Psi_{wps}(k, \omega)) \sin k\pi\xi \Bigg\},$$

где k – коэффициент виброперегрузки; g – ускорение свободного падения; p_m, q_m заданные амплитуды пульсаций полусуммы и полуразности давления на торцах; φ_p, φ_0 – заданные фазовые сдвиги пульсации давления на торцах и вибрации основания, D – коэффициент, характеризующий жесткость трехслойной пластины. Выражения для $\Pi_{zp}, \Pi_{z0}, \Psi_p, \Psi_0, \Pi_{wpc}, \Pi_{w0c}, \Pi_{wps}, \Psi_{wpc}, \Psi_{w0c}, \Psi_{wps}$ не приведены ввиду их громоздкости. Как частный случай, рассмотрена возможность перехода к задаче гидроупругости для стенок канала с однородной упругой пластиной.

Найденные законы движения штампа и прогиба пластины с учетом (9), (11) позволяют исследовать напряженно-деформированное состояние пластины, давление в жидкости, перемещения штампа и определить резонансные частоты колебаний в рассматриваемой механической системе применительно к гидроопорам, гидродемпферам, системам смазки и охлаждения.

Результаты расчетов амплитуд колебаний стенок канала на различных частотах при $E_z \omega^2 = 1g$, $p_m = q_m = 1$ Па для варианта канала с параметрами: $\ell = 0,1$ м; $h_0/\ell = 0,04$; $h_1/\ell = 0,05$; $h_2/\ell = 0,07$; $c/\ell = 0,05$; $b/\ell = 10$; $\mu_0 = 0,3$; $\rho = 1,84 \cdot 10^3$ кг/м³; $\nu = 2,5 \cdot 10^{-4}$ м²/с; $m_1 = 15$ кг; $n_1 = 9,5 \cdot 10^9$ кг/с², несущие слои пластины – сплав Д16Т, наполнитель – фторопласт, представлены на рис.1. Расчеты показали, что в случае удержания 1-го члена ряда в (14) наблюдаются две резонансные частоты у штампа и трехслойной пластины, которые практически совпадают. Учет каждого последующего члена ряда приводит к появлению дополнительной резонансной частоты, расположенной выше предшествующих. Амплитуды, соответствующие дополнительным частотам, значительно меньше амплитуд при удержании одного члена ряда. Поэтому для практических целей достаточно удержания первых 1-2 членов ряда в решении. При этом расчёты подтверждают введённое при постановке задачи

предположение, что $z_m/h_0 \ll 1$.

Использование трехслойной пластины приводит к сдвигу резонансных частот в низкочастотную область по сравнению с однородной. Изменение материала первого несущего слоя (взаимодействующего с жидкостью) незначительно изменяет резонансные частоты и амплитуды колебаний штампа и пластины. Амплитуды нормальных напряжений в несущих слоях не достигают предела прочности при пульсации давления до десятков атмосфер и виброускорения до десятков g. На ряде резонансных частот амплитуда давления в жидкости становится равной давлению насыщенного пара. Таким образом, на резонансных частотах возникает кавитация, которая может приводить к кавитационной коррозии стенок канала в гидроопорах, гидродемпферах, системах смазки и охлаждения.

Выводы

В работе построены и исследованы математические модели сложных механических систем, включающих трехслойную пластину (балку-полоску) или круглую трехслойную пластину, взаимодействующие с абсолютно жестким телом, имеющим упругий подвес, через слой вязкой несжимающейся жидкости с пульсирующим давлением в условиях вибрации основания. Математические модели представляют собой систему уравнений динамики вязкой несжимаемой жидкости, упругой трехслойной пластины (прямоугольной или круглой) с несжимаемым заполнителем и абсолютно твердого штампа, образующих щелевой канала, с соответствующими граничными условиями.

2. Для исследования разномасштабных динамических процессов в рамках рассматриваемых механических систем решена сложная задача по формированию безразмерных переменных и произведен выбор малых параметров рассматриваемых задач гидроупругости. Это позволило сформулировать в безразмерном виде новые нелинейные задачи гидроупругости трехслойных пластин, образующих стенки каналов, и корректно осуществить их линеаризацию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеев Р.В. Математическое моделирование динамических процессов в гидродинамической опоре с трехслойным статором, установленным на вибрирующем основании // Вестник Саратовского государственного технического университета. – 2010. – №4(49). – С. 7-14.

2. Бозоров М.Б., Сафаров И.И., Шокин Ю.И. Численное моделирование колебаний диссипативно однородных и неоднородных механических систем. Новосибирск: Изд. СО РАН. 1996.189 с.

ИНТЕРПОЛИРОВАНИЕ СПЛАЙНАМИ

Юлдошева Озода Олимжоновна.

Бухарский инженерно - технологический институт.

Преподаватель кафедры «Высшая математика»

АННОТАЦИЯ

Одним из способов интерполяции на всем отрезке является интерполирование с помощью сплайн-функций. Сплайн-функцией или сплайном называют кусочно-полиномиальную функцию, определенную на отрезке $[a,b]$ и имеющую на этом отрезке некоторое число непрерывных производных.

***Ключевые слова.** Сплайном, кубический сплайн, интерполяционным кубическим сплайном.*

Интерполирование многочленом Лагранжа или Ньютона на отрезке $[a,b]$ с использованием большого числа узлов интерполяции часто приводит к плохому приближению, что объясняется сильным накоплением погрешностей в процессе вычислений. Кроме того из-за расходимости процесса интерполяции увеличение числа узлов не обязательно приводит к повышению точности. Для того, чтобы избежать больших погрешностей, весь отрезок $[a,b]$ разбивают на частичные отрезки и на каждом из частичных отрезков приближенно заменяют функцию $f(x)$ многочленом невысокой степени (так называемая кусочно-полиномиальная интерполяция). Слово „сплайн” (английское spline) означает гибкую линейку, используемую для проведения гладких кривых через заданные точки плоскости.

Преимущество сплайнов перед обычной интерполяцией является, во-первых, их сходимость, и во-вторых, устойчивость процесса вычислений.

Рассмотрим частный, но распространенный в вычислительной практике случай, когда сплайн определяется с помощью многочленов третьей степени (кубический сплайн).

Пусть на $[a, b]$ задана непрерывная функция $f(x)$. Введем узлы (сетку):

$$a = x_0 < x_1 < \dots < x_{n-1} < x_n = b,$$

и обозначим $f_i = f(x_i), i = \overline{0, n}$.

Интерполяционным кубическим сплайном, соответствующим данной функции $f(x)$ и данным узлам, называется функция $s(x)$, удовлетворяющая следующим условиям:

а) на каждом сегменте $[x_{i-1}, x_i], i = \overline{1, n}$ функция $s(x)$ является многочленом третьей степени;

б) функция $s(x)$, а так же ее первая и вторая производные непрерывны на $[a, b]$;

в) $s(x_i) = f(x_i), i = \overline{0, n}$.

Последнее условие называется условием интерполирования.

Докажем существование и единственность сплайна, определяемого перечисленными условиями (плюс некоторые граничные условия, которые будут введены в процессе доказательства). Приводимое ниже доказательство содержит также способ построения сплайна.

На каждом из отрезков $[x_{i-1}, x_i], i = \overline{1, n}$ будем искать функцию $s(x) = s_i(x)$ в виде многочлена третьей степени

$$s_i(x) = a_i + b_i(x - x_i) + \frac{c_i}{2}(x - x_i)^2 + \frac{d_i}{6}(x - x_i)^3, \quad (1)$$

$$x_{i-1} \leq x \leq x_i, i = \overline{1, n},$$

где a_i, b_i, c_i, d_i - коэффициенты, подлежащие определению. Выясним смысл введенных коэффициентов. Имеем

$$s_i'(x) = b_i + c_i(x - x_i) + \frac{d_i}{2}(x - x_i)^2,$$

$$s_i''(x) = c_i + d_i(x - x_i), s_i'''(x) = d_i,$$

поэтому $a_i = s_i(x_i), b_i = s_i'(x_i), c_i = s_i''(x_i), d_i = s_i'''(x_i)$.

Из условий интерполирования $s_i(x_i) = f(x_i), i = \overline{1, n}$, получаем, что

$$a_i = f(x_i), i = \overline{1, n}.$$

Доопределим, кроме того, $a_0 = f(x_0)$.

Далее, требование непрерывности функции $s(x)$ приводит к условиям

$$s_i(x_i) = s_{i+1}(x_i), i = \overline{1, n-1}.$$

Отсюда, учитывая выражения для функций $s_i(x)$, получаем при $i = \overline{0, n-1}$

уравнения

$$a_i = a_{i+1} + b_{i+1}(x_i - x_{i+1}) + \frac{c_{i+1}}{2}(x_i - x_{i+1})^2 + \frac{d_{i+1}}{6}(x_i - x_{i+1})^3. \quad \text{Обозначая} \quad h_i = x_i - x_{i-1},$$

перепишем эти уравнения в виде

$$h_i b_i - \frac{h_i^2}{2} c_i + \frac{h_i^3}{6} d_i = f_i - f_{i-1}, i = \overline{1, n}. \quad (2)$$

Условия непрерывности первой производной $s_i'(x_i) = s_{i+1}'(x_i), i = \overline{1, n-1}$,

приводят к уравнениям

$$c_i h_i - \frac{d_i}{2} h_i^2 = b_i - b_{i-1}, i = \overline{2, n}. \quad (3)$$

Из условий непрерывности второй производной получаем уравнения

$$d_i h_i = c_i - c_{i-1}, i = \overline{2, n}. \quad (4)$$

Объединяя (2) - (4), получим систему $3n-2$ уравнений относительно $3n$ неизвестных $b_i, c_i, d_i, i = \overline{1, n}$.

Два недостающих условия получают, задавая те или иные граничные условия для $s(x)$. Предположим, например, что функция $f(x)$ удовлетворяет условиям $f''(a) = f''(b) = 0$. Тогда естественно требовать, чтобы $s''(a) = s''(b) = 0$. Отсюда получаем $s_1''(x_0) = 0, s_n''(x_n) = 0$, т.е. $c_1 - d_1 h_1 = 0, c_n = 0$.

Заметим, что условие $c_1 = d_1 h_1 = 0$ совпадает с уравнением (4) при $i=1, c_0 = 0$. Таким образом, приходим к замкнутой системе уравнений для определения коэффициентов кубического сплайна:

$$h_i d_i = c_i - c_{i-1}, \quad i = \overline{1, n}, \quad c_0 = c_n = 0, \quad (5)$$

$$h_i c_i - \frac{h_i^2}{2} d_i = b_i - b_{i-1}, \quad i = \overline{2, n}, \quad (6)$$

$$h_i b_i - \frac{h_i^2}{2} c_i + \frac{h_i^3}{6} d_i = f_i - f_{i-1}, \quad i = \overline{1, n}. \quad (7)$$

Убедимся в том, что эта система имеет единственное решение. Исключим из (5)- (7) переменные $b_i, d_i, i = \overline{1, n-1}$, и получим систему, содержащую только $c_i, i = \overline{1, n-1}$. Для этого рассмотрим два соседних уравнения (7) :

$$b_i = \frac{h_i}{2} c_i - \frac{h_i^2}{6} d_i + \frac{f_i - f_{i-1}}{h_i}, \quad b_{i-1} = \frac{h_{i-1}}{2} c_{i-1} - \frac{h_{i-1}^2}{6} d_{i-1} + \frac{f_{i-1} - f_{i-2}}{h_{i-1}},$$

и вычтем второе уравнение из первого. Тогда получим

$$b_i - b_{i-1} = \frac{1}{2}(h_i c_i - h_{i-1} c_{i-1}) - \frac{1}{6}(h_i^2 d_i - h_{i-1}^2 d_{i-1}) + \frac{f_i - f_{i-1}}{h_i} - \frac{f_{i-1} - f_{i-2}}{h_{i-1}}.$$

Подставляя найденное выражение для $b_i - b_{i-1}$ в правую часть уравнения (6), получим

$$h_i c_i - h_{i-1} c_{i-1} - \frac{h_i^2}{3} d_{i-1} - \frac{2h_i^2}{3} d_i = 2 \left(\frac{f_i - f_{i-1}}{h_i} - \frac{f_{i-1} - f_{i-2}}{h_{i-1}} \right). \quad (8)$$

Далее, из уравнения (5) получаем

$$h_i^2 d_i = h_i (c_i - c_{i-1}), h_{i-1}^2 d_{i-1} = h_{i-1} (c_{i-1} - c_{i-2}).$$

И подставляя эти выражения в (8), приходим к уравнению

$$h_{i-1} c_{i-2} + 2(h_{i-1} + h_i) c_{i-1} + h_i c_i = 6 \left(\frac{f_i - f_{i-1}}{h_i} - \frac{f_{i-1} - f_{i-2}}{h_{i-1}} \right).$$

Окончательно для определения коэффициентов c_i получаем систему уравнений

$$h_i c_{i-1} + 2(h_i + h_{i+1}) c_i + h_{i+1} c_{i+1} = 6 \left(\frac{f_{i+1} - f_i}{h_{i+1}} - \frac{f_i - f_{i-1}}{h_i} \right), \quad (9)$$

$$i = \overline{1, n-1}, c_0 = c_n = 0.$$

В силу диагонального преобладания система (9) имеет единственное решение. Так как матрица системы трехдиагональная, решение можно найти методом прогонки. По найденным коэффициентам c_i коэффициенты b_i и d_i определяются с помощью явных формул

$$d_i = \frac{c_i - c_{i-1}}{h_i}, b_i = \frac{h_i}{2} c_i - \frac{h_i^2}{6} d_i + \frac{f_i - f_{i-1}}{h_i}, \quad (10)$$

$i = \overline{1, n}.$

Таким образом, доказано, что существует единственный кубический сплайн, определяемый условиями а)-в) и граничными условиями $s''(a) = s''(b) = 0$. Заметим, что можно рассматривать и другие граничные условия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алгебра и начала анализа для 9-10 классов / Под ред. А.Н. Колмогорова. – М.: Просвещение, 1986. – 336с.
2. Бродский Я.С., Слипченко А.К. Производная и интеграл в неравенствах, уравнениях, тождествах. – К., Вища школа, 1988. – 120с.
3. Дороговцев А.Я. Интеграл та його застосування. – К.: Вища школа. 1974. – 125с.
4. Дорофеев Г.М. Применение производных при решении задач в школьном курсе математики // Математика в школе. – 1980. – №5 – с. 12-21, №6 – с. 24-30.

BOLALAR VA O'SMIRLARDA TEMIR TANQISLIGI ANEMIYASI

Soatov Mirmuhsin Maxmatmurot o'g'li

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Tibbiy profilaktika fakulteti Gigiyena kafedrası

2 - bosqich magistratura rezidenti

E-mail: mirmuhsinsoatov@gmail.com

ANNOTATSIYA

Sayyoramizdagi ko'plab odamlar organizmda ba'zi foydali moddalarning yetishmasligidan aziyat chekmoqda. Inson tanasida temirning uzoq vaqt etishmasligi ertami-kechmi "temir tanqisligi anemiyasi" deb nomlanuvchi kasallikning rivojlanishiga olib keladi. Bu kasallik hozirgi kunga kelib bolalar va o'smirlar qatlamida ham keng tarqalib bormoqda. Bu kasallikning hozirgi kunga kelib ayniqsa yosh organizmlar o'rtasida ham ko'plab uchrab turishi ularning faqargina sog'lig'iga ta'sir etibgina qolmasdan, balki ularning har tomonlama yetuk darajada rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

***Kalit so'zlar:** bolalar, o'smirlar, temir tanqisligi anemiyasi, tashxis, davolash, temir preparatlari, oldini olish.*

Muammoning dolzarbligi.

Sayyoramizning zamonaviy epidemiologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, temir tanqisligi anemiyasi tarqalishi bolalarning yoshiga, yashash va ovqatlanish sharoitlariga bog'liqligi aniqlangan. Inson tanasida temir mavjud bo'lmagan deyarli bitta to'qima yoki organ yo'q. Gemoglobinning tarkibiga kiruvchi temirning butun organizm to'qimalariga kislorod yetkazib berishda muhim rol o'ynaydi. Organizmda temir elementining yetishmasligi yosh organizmda bir qancha o'zgarishlarga olib keladi. Jumladan: Organizmda temir yetishmasligi mushaklar

ishining buzilishiga olib keladi natijada mushaklarda tez charchash holatlari yuzaga keladi. Ko'plab tekshiruvlar natijasi shuni ko'rsatadiki yosh bolalarning markaziy asab tizimi postnatal rivojlanishi uchun temirning alohida ahamiyati muhim hisoblanadi. Temir yetishmagan xollarda yosh bolalarda nutq rivojlanishining kechikishi, jismoniy faollikning pasayishi kuzatilishi mumkin. Bundan tashqari xotiraning sustlashishi, dars paytida umuman olganda biron - bir ma'lumotlarni qabul qilish vaqtida uni o'rganish va diqqatni jamlash sustlashgani aniqlangan.

Inson organizmida u yosh yoki katta bo'lishidan qat'iy nazar temirning uzoq vaqt etishmasligi ertami-kechmi "temir tanqisligi anemiyasi" deb nomlanuvchi kasallikning rivojlanishiga olib keladi.

Bolalik davrida temir tanqisligi anemiyasi barcha anemiyalarning 90 foizini tashkil qiladi. Temir tanqisligi anemiyasining bunday suratda tarqalishi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga, aholi daromadlariga, ovqatlanish xususiyatiga va boshqa omillarga bog'liq. Ko'krak yoshidagi bolalar, o'smirlar, tug'ish yoshidagi ayollar, homilador va emizikli ayollarda bu kasallikning rivojlanish xavfi yuqori.

Temir tanqisligi anemiyasi etiologiyasi JSST mutaxassislarining fikriga ko'ra organizmda temir yetishmasligi noto'g'ri ovqatlanishdir. Kamdan kam hollarda surunkali postgemorragik anemiya natijasida rivojlanadi.

Bolalar va o'smirlarda temir tanqisligi anemiyasi rivojlanish sabablari:

- oilaning past ijtimoiy-iqtisodiy;
- erta tug'ilish yoki kam vazn;
- bola tug'ilganda temir tanqisligi;
- noto'g'ri ovqatlanish tufayli temir tanqisligi;
- organizmning temirga bo'lgan ehtiyojining ortishi (1 - 3 yoshli bolalar va 14 - 16 yoshli o'smirlarda organizmning tez o'sishi)
- sigir sutini ko'p iste'mol qilish yoki tarkibida temir miqdori kam bo'lgan parhez taomlar

Bundan tashqari ovqat hazm qilish organlari faoliyatidagi muammolar tufayli ham organizmda temir tanqisligi anemiyasi rivojlanishi mumkin.

- qon yo‘qotishiga olib keladigan yaralar va erroziya hosil bo‘lgan patologiyalar;
 - ichak shilliq qavatining yallig‘lanishli va shikastlanishi, oziq-ovqatdan mikroelementning so‘rilishini qiyinlashtiradi.

1 - jadval. Turli yosh guruhlarida kamqonlikning tarqalishi % larda.

№	Aholi guruhi	Rivojlangan mamlakatlar	Rivojlanayotgan mamlakatlar
1	0 yoshdan 4 yoshgacha bo‘lgan bolalar	20,2	39,5
2	5 yoshdan 14 yoshgacha bo‘lgan bolalar	5,9	48,2
3	Homilador ayollar	22,8	52,1
4	15 yoshdan 59 yoshgacha bo‘lgan barcha ayollar	10,4	42,2
5	15 yoshdan 59 yoshgacha bo‘lgan erkaklar	4,4	30,1
6	60 va undan katta yoshdagi shaxslar	12,2	45,3

Organizmدا turli kamqonlik xolatlari ularning rivojlanishida asosiy patogenetik omili sifatida temir tanqisligidir. Organizmدا temir yetishmasligi tufayli gemoglobin (Hb) sintezi o‘zgaradi va eritrositlar tarkibida gemoglobin miqdori kamayadi. Natijada qizil qon tanachalari soni kam miqdorda bo‘lsa ham kamayishi mumkin. Eritrositlar va gemoglobin (Hb) ni miqdori notekis kamayganligi sababli qizil qon tanachalarining gipoxromiyasi rivojlanadi va bu esa o‘z navbatida rang ko‘rsatkichining kamayishiga olib keladi. Organizmga temirning tushishi kamayishi davom etadigan bo‘lsa, temir zaxiralari kamaya boshlaydi va oqibatda to‘qimalarda oksidlanish - qaytarilish reaksiyalarining buzilishiga olib keladi, bu esa terining, shilliq pardalarning, tarkibida

temir saqlovchi ko‘plab fermentlar faolligining pasayishi, oshqozon - ichak traktining disfunktsiyasi va boshqalar kuzatilishiga olib kelishi mumkin.

Temir yetishmasligi organizmda turli xil klinik ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Jumladan;

- ishtahaning pasayishi
- uyquchanlik
- jismoniy mashqlar bajarilishda mushaklarning tez charchashi
- asabiylashish
- bosh og‘rig‘i
- bosh aylanishi
- nafas siqishi
- hushidan ketish
- teri vashilliq pardalarning oqarishi
- taxikardiya
- yurak chegaralarining kengayishi
- yurak tonlarining sustlashishi kabi belgilar bilan namoyon bo‘la boshlaydi.

Temir tanqisligi bir qancha og‘ir oqibatlarga olib kelishi mumkin. Temir tanqisligi uzoq muddat davom etadigan bo‘lsa, qaytarilmas oqibatlarga olib kelishi mumkin. Og‘ir xollarda jiddiy oqibatlardan biri yosh organizmda psixomotor rivojlanishning kechikishi bilan tavsiflanadi. Bunday xollarda bolalar maktabdarsni o‘zlashtirishi jihatdan sustlashadi, tenqurlariga nisbatan rivojlanishda ortda qolishi va o‘rta yoshdagi xatti-harakatlarida ko‘proq muammolarga duch kelishadi. Temir tanqisligi, shuningdek, jinsiy rivojlanishning kechikishiga olib kelishi, surunkali charchoq sindromini keltirib chiqarishi, immunitet holatiga ta’sir qilishi, yuqumli kasalliklar xavfini oshirishi, endokrin bezlar, asab tizimining ishini buzishi va yana bir qancha og‘ir oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Voyaga yetgan bolalarda va kattalarda temir tanqisligi natijasida xotiraning pasayishi aniq va sezilarli darajada yomonlashadi, psixikada o‘zgarishlar paydo bo‘ladi, ayniqsa uning kech shakllanadigan elementlarida (masalan, jamoaviy

muloqotga kirishish, do'stlik o'rnatish, qobiliyati). Natijada, insonda asabiylashish xolatlari kuchayadi.

Temir tanqisligi anemiyasi og'irlik darajasiga ko'ra quyidagi 3 turga bo'linadi.

I yengil daraja - Hb 110 - 90 gr/l;

II o'rta daraja - Hb 90 - 70 gr/l;

III og'ir darajda - Hb 70 gr/l dan kamroq

Temir tanqisligi anemiyasini davolashda bir qancha chora tadbirlar qo'llash mumkin. Bu kasallikni davolashdan ham oldin temir tanqislik anemiyani oldini olishga qaratilgan chora tadbirlar ko'rilsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Birinchi navbatda temir tanqisligi anemiyasini oldini olishda ovqatlanish muammosidir. Shu sababdan ham har bir voyaga yetgan inson uchun kunlik ovqati tarkibida temir miqdori yetarli miqdorda bo'lishi kerak. Katta yoshdagi inson uchun temirning kunlik ehtiyoji taxminan 1 - 2 mg, bolalar uchun esa 0,5 - 1,2 mgni tashkil etishi kerak. Ovqat hazm qilish traktida oziq - ovqat tarkibidagi temirning 10-15% qismi so'riladi.

Chaqaloq hayotining dastlabki 4 oyida yetarli miqdorda temir zaxirasiga ega boladilar. Keyinchalik ko'krak sutida temir miqdorining kamligi sabab 4 oylikdan boshlab qo'shimcha ovqatlarni kiritishdan oldin temir moddasiga boy bo'lgan maxsulotlar (temir moddasiga boy bo'lgan don maxsulotlari) qo'shimchsa sifatida kiritilishi kerak (kuniga 1 kg tana vazniga 1 mg temir).

6 - 12 oylik bolalar kuniga 10 - 11 mg temir o'zlashtirishlari kerak. Buning uchun qo'shimcha ovqatlantirishda go'sht va tarkibida temir moddasini saqlovchi sabzavotlar buyurilishi kerak. Bu oziq - ovqatlardan yetarlicha miqdorda temir moddasi o'zlashtirilmasa, bolaning boshqa organlariga ziyon yetkazmaydigan temir preparatlari va siroplar tavsiya etiladi.

1 - 3 yoshli bolalar kunlik temirga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun 6 - 7 mg miqdorda temir organizmiga qabul qilishlari kerak. Bunda temir moddasini saqlovchi sabzavotlar va C vitaminiga boy bo'lgan mevalar tavsiya etiladi.

Davolashning asosiy maqsadi nimada? Davolashning asosiy maqsadi temir tanqisligi anemiyasini og‘ir darajalariga o‘tib ketishini oldini olishdan iborat.

2 - jadval. Temir tanqisligi anemiyasini davolashda turli yoshdagi bolalar uchun og‘iz orqali qabul qilinadigan temir preparatlari dozasi.

Bolaning yoshi	Temir elementining kunlik dozasi
Temir preparatlari	
3 yoshgacha bo‘lgan bolalar	3 mg/kg
3 yoshdan katta bolalar	45 - 60 mg
O‘smirlar	120 mg
III valentli temir preparatlari GPK asosida	
Har qaysi yoshdagilar uchun	5 mg/kg

GPK - gidroksid polimaltoza kompleksi

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki temir elementi bolalar va o‘smirlar uchun balki, butun insoniyat uchun muhim hisoblanadi. Bu elementning yetishmasligi inson organizmida bir qator buzilishlarga olib keladi. Hozirgi kunda o‘sib kelayotgan yosh avlodni imkon qadar sog‘lom ovqatlanishiga e‘tiborli bo‘lish, ularning kunlik temirga bo‘lgan ehtiyojini imkon qadar qondirish kerak. Har bir oilada ota - onalar o‘z farzandlariga e‘tiborli bo‘lishi va farzandlarining ushbu kasalliklarga chalinmasligi uchun yetarlicha bilim va ko‘nikmalarga ega bolishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. И.С. Тарасова Железодефицитная анемия у детей и подростков ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ПЕДИАТРИИ /2011/ ТОМ 10/ № 2
2. ЛАТЕНТНЫЙ ДЕФИЦИТ ЖЕЛЕЗА У ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ: СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ Тарасова И. С. 1, 2, Чернов В. М. 1, 2 Педиатрический вестник Южного Урала № 2, 2020

3. Eshnazarovich T. B. et al. *Hygiene Requirements for School Furniture //Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 2. – №. 2. – C. 245-248.*
4. Tuxtarov B. E., Soatov M. M. O. G. L., Saydaliyeva M. Z. Q. *UMUMTA 'LIM MAKTABLARI VA MAKTABGACHA TA 'LIM MUASSASALARILARDA BOLALAR VA O 'SMIRLAR GIGIYENASINING TUTGAN O 'RNI //Scientific progress. – 2023. – T. 4. – №. 2. – C. 12-17.*
5. Mirmuhsin S. et al. *MAKTAB JIHOZLARNING O 'QUVCHILAR SALOMATLIK HOLATIGA TA 'SIRINI GIGIENIK TAHLILI //Involta Scientific Journal. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 193-202.*
6. Musayeva O., Nomozboyeva M., Khalilova B. *FEATURES OF PROVIDING MEDICAL CARE TO ELDERLY AND SENILE CITIZENS //Евразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – T. 3. – №. 2 Part 2. – C. 36-40.*
7. Tuichievna M. O., Abdukhamidovna N. M., Rasulovna K. B. *Risk Factors for the Development of Diseases in Old Age and their Prevention //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 15-21.*
8. Tuichievna M. O., Elmurodova L. K., Rasulovna K. B. *The Main Age-Related Diseases and Conditions Common among Elderly Men and Women //Scholastic: Journal of Natural and Medical Education. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 37-43.*
9. Tuxtarov B. E., Elmurodova L. X. Q. *O 'ZBEKISTONDA TERI LEYSHMANIOZINING TARQALISHI VA UNING OLDINI OLISH CHORATADBIRLARI //Scientific progress. – 2023. – T. 4. – №. 2. – C. 42-48.*
10. Мусаева О. Т., Соатов М. М., Халилова Б. Р. *Основные Возрастные Заболевания И Состояния Распространенные Среди Мужчин И Женщин Пожилого Возраста //Research Journal of Trauma and Disability Studies. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 14-25.*

13-15 YOSHLI O‘SMIRLARNING JISMONIY MADANIYAT DARSINI VA SPORT MASHG‘ULOTLARI JARAYONIDA O‘Z- O‘ZINI TARBIYALASH USULLARI

Xaydarova Nazokat Rustam qizi

O‘zbekiston-Finlandiya Pedagogika Instituti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada 13-15 yoshli o‘smirlarning jismoniy madaniyat darsi va sport mashg‘ulotlari jarayonida o‘z-o‘zini tarbiyalash usullarini mazmuni va ahamiyati haqida so‘z borgan.

Kalit so‘zlar: *O‘z-o‘zi, dars jarayoni, tarbiyalash, jamoatchilik, bosqich, o‘smirlar, axloqiy, irodaviy*

O‘z-o‘zini tarbiyalash ikki shaklda amalga oshiriladi : 1) jamoatchilik va 2) individual shakllarda. Jamoatchilik shaklida o‘quvchilarning o‘zini-o‘zi tarbiyalashi, jismoniy madaniyat darsida, o‘quvchining o‘z qiziqishlari bo‘yicha turli xil mashqlarni, jamoat ishlarini birgalikda bajarish jarayonida amalga oshiriladi. Dars jarayonida birorta ham qoloq o‘quvchi bo‘lmasligi kerak. Huddi shuningdek, jamoatchilik majburiyatlarini olish va bajarish ishlari o‘zini-o‘zi tarbiyalash imkonini beradi. Yuqori sinf o‘quvchilari o‘zlarining xulq-atvorini to‘g‘ri baholashga o‘rgatilsa, jamoatchilik fikrining barqarorligi paydo bo‘ladi. O‘zini-o‘zi tarbiyalashni tashkil etishda quyidagi qoidalarga amal qilishga to‘g‘ri keladi: 1) o‘zini-o‘zi tarbiyalash rejasi aniq va mazmundor bo‘lishi lozim; 2) yangi majburiyatlar, eskisi bajarilgandan keyin qabul qilinadi; 3) o‘quvchilarning o‘z ustida mustaqil ishlashi jamoatchilik tomonidan baholab borilishi kerak; 4) o‘zini-o‘zi tarbiyalashda, qanday tarbiya vositalaridan foydalanishni ko‘rsatib berish. Masalan, VII sinf o‘quvchilari o‘zini-o‘zi tarbiyalash uslubini shunday tuzganlar: a) eng og‘ir sharoitlarda ham o‘zini yo‘qotmaslik;

b) arzimagan narsalarga ham xafa bo'lavermaslik; v) irodasizlikka yo'l qo'ymaslik, ya'ni "muvaffaqiyatsizlikda ham o'zini yo'qotmaslik". O'zini-o'zi tarbiyalash quyidagi bosqichlar to'g'ri tashkil etilgan taqdirdagina ijobiy natijalar beradi:

I bosqich- o'smirlarni axloqiy, irodaviy va jismoniy sifatlarning yetishmaslik tomonlarini to'g'ri baholashga o'rgatish hamda jismoniy mashqlar bilan doimo shug'ullanish uchun nimalar halaqit berayotganligini to'g'ri anglash va ularni bartaraf qilishga o'rgatish, o'zini-o'zi tarbiyalashning g'oyaviy tomonlarini o'stirish, o'zini himoya qilish xususiyatlarini shakllantirish, o'zining jismoniy kuchlilik sifatlari ustida mustaqil ishlashga odatlantirish, sport musobaqalarida faol ishtirok etish.

II bosqichda o'smirlarning o'zini-o'zi tarbiyalash faoliyatining amaliy tomonlarini tashkil etishda quyidagi uslublardan foydalanish mumkin:

a) o'quvchi o'zining xohishi bilan yozma majburiyat vazifalarini qabul qilishi;

b) ma'um bir vaqt davomida, o'zining xulq-atvorini baholash va o'zi qabul qilgan vazifalarni o'z vaqtida bajarishi, o'zidagi axloqiy, irodaviy va jismoniy sifatlari to'g'risida hisobot berish;

v) o'quvchining o'zi olgan majburiyatlarini yozma tahlil qilish: ishda, o'qishda keltirgan muvaffaqiyatlari va mag'lubiyatlarining sabablarini ochishi va o'zligini anglash qobiliyatlarini shakllantirishi;

g) o'quvchi o'zining kundalik daftarida o'zini-o'zi nazorat qilib borish zarurligini anglab olishi;

d) o'quvchi o'zini-o'zi baholashda, o'zida yetishmaydigan xususiyatlarni to'g'ri his etish yordamida xulosa chiqarishga o'rganishi kerak.

III bosqichda o'quvchi o'z ustida mustaqil ishlash ehtiyoji bilan yashashga odatlanishi lozim.

Maktabda o'quvchilar jamoasini to'g'ri boshqarish o'qituvchilar jamoasining mustahkamligiga va ularning tashkilotchilik va pedagogik mahorati, bilim va qobiliyatlariga bog'liq bo'ladi. Jumladan, jismoniy madaniyat o'qituvchisining talabchanligi, o'quvchilar jamoasi bilan to'g'ri va o'zaro hurmat munosabatlarini o'rnatishi hamda o'quvchilarda jismoniy madaniyat darsiga bo'lgan qiziqishlarini

oshirish imkoniyatini beradi. O'qituvchi va o'quvchilar jamoasini to'g'ri boshqarishda quyidagilarga alohida e'tibor berishi zarur: bir-biriga bo'lgan talabchanlikni to'g'ri baholash, o'zini ishontirish, sport musobaqalarida to'g'ri raqobatlashish, bir-biriga yordamlashish, jismoniy zaif o'quvchilarni to'g'ri tushunish va ular to'g'risida g'amxo'rlik qilish, guruh o'quvchilari kayfiyatini ko'tarish. Jismoniy madaniyat o'qituvchisi o'quvchilardagi kamchiliklarni bilishi, jismoniy mashqlarning bajarilishini to'g'ri baholashi lozim. Masalan, 7-sinf o'quvchisi K.Ahmedov juda faol, chaqqon, sinfni yaxshi tashkil qila oladi., lekin o'qishi pastroq. Sevimli fanlari: geografiya va jismoniy madaniyat fanlari. Biroq geografiyadan olgan baholari notekis, uyga berilgan vazifalarni o'z vaqtida bajarmaydi, o'quv materiallaridan boshqa materiallarni qiziqib o'qiydi, oxirgi yillarda jismoniy madaniyat fanidan faqat "a'lo" baholarga o'qiydi. Jismoniy chiniqishi yaxshi, yangi mashqlarni qiziqib bajaradi; o'qituvchiga darsni tashkil qilishda yordam beradi, o'qituvchi bu o'quvchini boshqalarga misol tariqasida yaxshi ta'riflaydi, o'zidan jismonan ojiz o'quvchilarga yordam berishga doimo tayyor bo'ladi, voleybol, basketbol, yengil atletika to'garaklariga qatnashadi; fiziorg sifatida maktabda va sinf birinchiligi musobaqalarni tashkil etishda hamma vaqt yordam beradi.

Shundan ko'rinib turibdiki, jismoniy madaniyat o'qituvchisi VII sinf o'quvchisi K.Ahmedovni o'z kuchiga ishontirish vazifasini ijobiy hal qildi. Ba'zi bir hollarda darsni yaxshi o'zlashtirmagan o'quvchilar sinfdagi davomatni pasaytirib yuborishga sabab bo'ladi. Bu o'quvchilar ko'pchilik holatlarda o'zlarini jamoa uchun keraksiz o'quvchilardек his qiladilar, ba'zan ularning qiziqishlari maktabdan va sinfdan tashqari ishlar bilan bog'liq bo'ladi. O'quvchilarning ruhiy faollik darajasi ko'pincha jismoniy madaniyat darslari va musobaqalarining yuqori darajada sifatli o'tkazilishiga bog'liq bo'ladi.. Shuningdek, musobaqalashish uslubi sport turlari uchun "lider"larni aniqlashda, o'quvchilarning bo'lajak sport musobaqalarini o'zlari mustaqil tashkil etishlarida yordam beradi.

Xulosa

Jismoniy madaniyat darsi va sport mashg'uloti jarayonida o'smirlarning axloqiy va irodaviy xislatlarini rivojlantirishning asosiy maqsadi- o'quvchi va o'smirlarda jismoniy tarbiya muammolarini ijobiy hal etishda irodani shakllantirishning ahamiyati juda kattadir.

1. Irodaviy sifatlarni vujudga keltirish maqsadida jismoniy madaniyat darsida o'smirlarning bor kuchini sarf qilish asosida o'z-o'zini irodaviy majburlashga o'rgatish.

2. O'qituvchi maktabda, o'smirlarda irodaviy chidamlilikni tarbiyalashda, uyga berilgan mashqlarni talab qilish, o'z kuchiga ishontirish, to'g'ri bajargan mashqlarni baholash, majburlash, musobaqalashish, maqtash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Y. Masharipov " Umumiy va sport psixologiyasi " Darslik. Samarqand-2020-y

2. Y. Masharipov " Umumiy va sport psixologiyasi " O'quv qo'llanma. Toshkent " Ilm ziyo " nashriyoti 2012, 2016, 2017-y.

3. E. Tashlanov Sport turlariga saralashda ruhiy tayyorgarlikning ahamiyati. " XXI asr psixologiyasining nazariy va amaliy muammolari " ni o'rganishga bag'ishlangan. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallar. Toshkent-2012-y. 177-178-betlar.

4. T.X. Xoldorov, U. Rahmonqulov, B. Bo'riboyev. Bolalar sportini ommalashtirishda ixtisoslashtirishning ahamiyati. Bolalar va yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. Termiz-2003-y. 74-76-betlar.

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ

Хамроева Зилола Кахрамоновна

Бухарский инженерно - технологический институт.

Старший преподаватель кафедры «Высшая математика».

АННОТАЦИЯ

Каким бы ни был тип учебной деятельности, именно «задания» вовлекают учащегося и побуждают его думать. Способность вспоминать и применять новые знания в различных процессах обучения, обобщать и усваивать полученные знания напрямую связана с учебными задачами, а задачи являются средством развития знаний учащегося (эти идеи ниоткуда не копируются). Я пришел к такому выводу, наблюдая за учениками, когда был в школах для экспериментального тестирования и работы с учителями. Действительно, чтобы получить новые знания, ученик использует свои предыдущие знания, применяет и подкрепляет полученные знания примерами и задачами.

Ключевые слова. *нестандартные задачи, задачи сравнения, логические задачи, сложные задачи.*

Учебные задания различаются (нестандартные задачи, задачи сравнения, логические задачи, сложные задачи), логические задачи, входящие в их состав, предназначены для формирования мышления учащегося и играют очень важную роль в развитии мыслительных способностей учащегося. Ни одно из заданий не может конкурировать с логическими задачами в развитии умственной деятельности учащихся, формировании мышления.

Особенность описанных ниже логических упражнений заключается в том, что они не требуют для своего выполнения больших математических способностей. Данные упражнения имеют преимущественно занимательный характер, они моментально привлекают к себе и тех, кто недолюбливает математику. Решение логических задач развивает математическое мышление, не только вызывает подлинный интерес к математике, но и приводит к ее обстоятельному пониманию, усвоению, что способствует успешному усвоению не только математики, но и других учебных предметов.

Отдельные из них способны решить логические задачи, но не могут пояснить в какой форме, какими способами они это сделали. Для предотвращения подобных проблем необходимо учить учеников начальной школы решать логические задачи, уметь делать правильные выводы из полученных знаний и результатов, чтобы ясно понимать решение логической задачи.

В нашей повседневной жизни при общении с окружающими людьми мы сталкиваемся с такими явлениями или проблемами, когда данная ситуация служит толчком для разрешения этих неожиданностей, подвигает человека к созданию новшеств. Наслаждаясь каким-то рисунком, какой-либо игрой, на основе математического мышления нам приходят на ум занимательные упражнения. Мы в ходе своих научных изысканий подобные, вызывающие у учеников стремление к творчеству, задачи назвали “Вопросы раскрытия творческих способностей” и остановились на следующих аспектах. Таких задач вовсе немного и они возникают при воздействии с задачами из других предметов и дисциплин или вдохновляясь научными исследованиями и открытиями в других сферах науки.

Задание 1. Рассмотрите рисунок (рис. 1).

Рис.1. Заяц и волк.

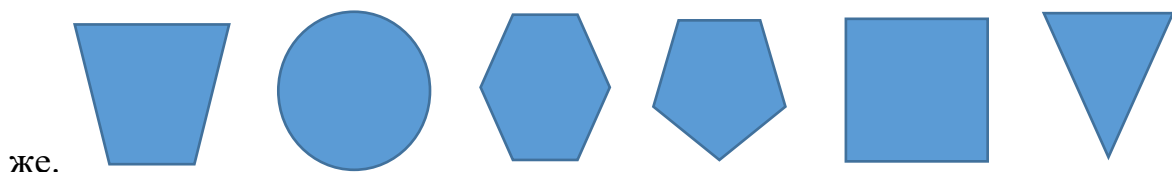
Ученики отвечают на вопрос: “Какое животное изображено на рисунке?”
Анализируя иллюстрацию, они учатся быть внимательными и наблюдательными.

Теперь просим учеников взглянуть на картинку с обратной стороны (Учитель поворачивается на 180 градусов) Естественно, ученики снова увидят «Заяц и волк », изображенную на предыдущем рисунке. Они начинают рассматривать картинку, переворачивая ее. С помощью соответствующих примеров показываем учащимся, что подобного рода единообразие можно наблюдать и в математических фигурах.

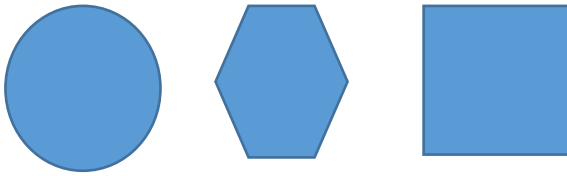
Задание 2. Начертите данные геометрические фигуры в тетрадь.

Посмотрев на фигуры в обратном порядке (повернув тетрадь на 180 градусов), снова найдите фигуры, которые образовались точно так

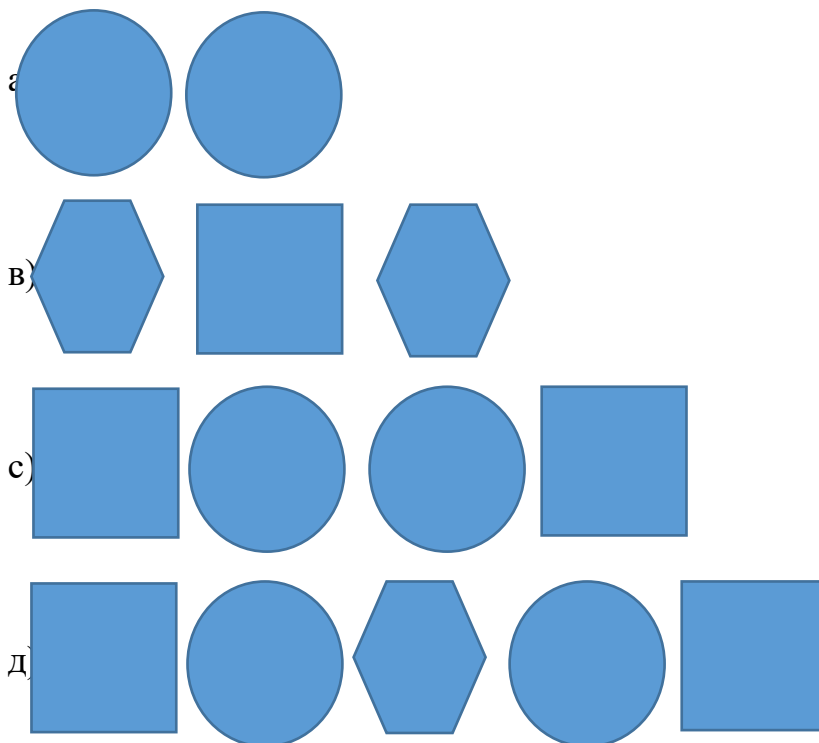
Из геометрических фигур выбираются одинаковые формы (круг, шестиугольник, квадрат).

Из выбранных фигур учитель предлагает составить комбинации из 2, 3 и 4 фигур, соблюдая следующие условия:

- в комбинации из двух фигур они должны быть одинаковыми;
- в комбинации из трех фигур первая и третья – одинаковые, вторая – произвольная, отличная от них;
- в комбинации из четырех фигур, то 1 и 4-я фигуры одинаковые, а 2 и 3-я фигуры сходные;
- в комбинации из пяти фигур, то 1 и 5-я фигуры одинаковые, а 2 и 4-я фигуры сходные и 3-я произвольная.

Приведем примеры описанных комбинаций фигур.

Причина, по которой мы выбрали геометрические фигуры выше, заключается в том, что ученику начальной школы будет легко и интересно

понять задачу, разработанную с помощью наглядных пособий. Ученику будет легче работать с числами и цифрами в следующих заданиях.

Логические задачи являются хорошим подспорьем для развития ума. Учащихся постепенно переносим из мира картинок в мир цифр, а далее – в мир чисел. После того как учащиеся начальной школы познакомятся с миром цифр, указанные выше аспекты с фигурками, посредством их записи при помощи цифр, можно показать следующим образом:

Задание 3. Напишите все цифры в тетрадь.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Переверните их.

6 8 7 9 5 4 3 2 1 0

Какие цифры можно прочесть? (0, 6, 8, 9.)

Какие цифры не изменились после поворота? (0 и 8.)

Учитель обращает внимание на то, что остальные цифра 6 после поворота стала цифрой 9, и наоборот.

Следующее задание ученики могут выполнить после знакомства с двузначными числами.

Задание 4. Напишите двузначные числа, которые можно прочесть после поворота. Для записи двузначных чисел используйте только цифры 0, 6, 8 и 9.

Ученики записывают числа 60, 66, 68, 69, 80, 86, 88, 89, 90, 96, 98 и 99.

Затем они показывают, как числа будут выглядеть после поворота:

60→09, 80→08, 90→06;

66→99, 86→98, 96→96;

68→89, 88→88, 98→86;

69→69, 89→68, 99→66.

Среди них если мы посмотрим на обратное, они снова образуются 69, 88, 96. Ученики могут подумать, что числа 66, 86, 68, 98, 89, 99, если их перевернуть, вновь предстанут в прежнем виде, но в ходе выполнения задания они убеждаются в ошибке этой гипотезы. Рассуждая аналогично, младшие

школьники могут найти самообразующиеся трехзначных, четырехзначных и т.д. числа.

Задание 5. Напишите 3-значные и 4-значные числа, которые будут получены в обратном порядке (используйте задачи 3 и 4).

Для выполнения задания среди цифр самообразующихся двузначных чисел младшие школьники записывают 0 и 8:

69 → 609, 689.

88 → 808, **888**.

96 → 906, 986.

Из каждого из приведенных 3 числа (69, 88, 96) с помощью 2 цифр образуем еще по 2 числа и образующиеся при рассмотрении с обратной стороны **6** трехзначных чисел.

Для обнаружения подобных четырехзначных чисел ученики записывают 00, 69, 88, 96 среди цифр двузначных чисел:

69 → 6009, 6699, 6889, 9966.

88 → 8008, 8698, 8888, 8968.

96 → 9006, 9696, 9886, 9966.

Мы нашли среди четырехзначных чисел образующиеся вновь при их рассмотрении с обратной стороны числа. Из каждого 3 и 2-значного числа (69, 88, 96) образовали по 4 и определили, что их количество составляет **12**.

Для того чтобы найти самообразующиеся девятизначные числа между четвертым и пятым разрядами самообразующегося восьмизначного числа надо записать 0 и 8.

Чтобы найти восьмизначное число, мы сначала находим шестизначное число. Чтобы найти шестизначное число, используйте 2-ю и 3-ю цифры четырехзначного числа (6009, 6 699, 6 889, 9 966, 8 008, 8 698, 8 888, 8 968, 9 006, 9 696), (9 886, 9 966). Между ними пишем цифры 00, 69, 88 и 96: 600009, 606909, 608809, 609609, 660099, 666999, 668899, 669699, 680089, 686989, 688889, 689689, 990066, 996966, 998866, 999666, 800008, 806908, 808808, 809608, 860098, 866998,

868898, 869698, 880088, 886988, 888888, 889688, 890068, 896968, 898868, 899668, 900006, 906906, 908806, 909606, 960096, 966996, 968896, 969696, 980086, 986986, 988886, 989686, 990066, 996966, 998866, 999666.

Мы создаем восьмизначное число, записывая числа 00, 69, 88 и 96 между ячейками 3 и 4 из полученных 48 шестизначных чисел. В этом случае мы создаем еще 4 числа из каждого шестизначного числа:

600009→ 60000009, 60069009, 60088009, 60096009;
 606909→ 60600909, 60669909, 60688909, 60696909;
 608809→ 60800809, 60869809, 60888809, 60896809;
 609609→ 60900609, 60969609, 60988609, 60996609;

 999666→ 99900666, 99969666, 99988666, 99996666.

Восьмизначные числа - это 192, и мы используем их для записи девятизначных чисел (384):

60000009→ 600000009, 600080009;
 60069009→ 600609009, 600689009;
 60088009→ 600808009, 600888009;
 60096009→ 600906009, 600986009;

 99996666→ 999906666, 999986666.

А чтобы найти десятизначное (768) число, между единицами 4- и 5-значного восьмизначное число вписываются числа 00, 69, 88 и 96.

60000009→ 6000000009, 6000690009, 6000880009, 6000960009;
 60069009→ 6006009009, 6006699009, 6006889009, 6006969009;
 60088009→ 6008008009, 6008698009, 6008888009, 6008968009;
 60096009→ 6009006009, 6009696009, 6009886009, 6009966009;

 99996666→ 9999006666, 9999696666, 9999886666, 9999966666.

Обобщая вышеизложенное отметим, что для обнаружения самообразующихся чисел при их рассмотрении с обратной стороны среди $2n$ -значных чисел среди цифр $n-1$ и n $2n-2$ -значных чисел вписываются цифры 00, 69, 88 и 96. А для определения среди $2n+1$ -значных чисел среди цифр n и $n+1$ $2n$ -значных чисел вписываются цифры 0 и 8.

Зная закономерности построения самообразующихся чисел, можно определить их количество. Ученики выяснили, что среди однозначных чисел самообразующихся 2, среди двузначных - 3, среди трехзначных - 6, среди четырехзначных - 12, среди пятизначных - 24, Записываем эти числа по порядку:

2, 3, 6, 12, 24, 48, ...

Данную последовательность можно записать следующим образом:

2, 3×1 , 3×2 , 3×4 , 3×8 , 3×16 ,

Среди n -значных чисел количество вновь образующихся при их наблюдении с обратной стороны чисел равно $3 \times 2^{n-2}$ ($n \geq 2$).

Если уже в начальной школе научить учащихся видеть нестандартные моменты в интересных заданиях, то они вырастут личностями с высоким уровнем мышления.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Рейтман У.Д. *Познание и мышление. Пер. с англ.* – М.: Мир, 1968.
2. Касимов Ф.М. *Система творческих заданий на уроках математики в начальных классах: Diss.* – Бухоро, 2007. – С.14.
3. Гончарова О.С. *Развитие логического мышления на уроках математики в начальных классах // Молодой учёный. 2012. №10. - С.329-331.*
4. *Беседы с учителем. Методика обучения: Первый класс четырёхлетней начальной школы./Под ред. Л.Е.Журовой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. Вентана – Графф, 2002.*
5. *Истомина Н.Б. Методика обучения математике в начальной школе. Учебное пособие. Смоленск: Ассоциация XXI века, 2005.*

KARBONATLI JINSLARNI HOSIL BO‘LISHI VA SANOATDAGI AHAMIYATI

Panjiyev Hikmat Ahadillayevich

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

E-mail: hikmat.panjiyev02@mail.ru

Shukurov Zovqiddin Baxtiyor o‘g‘li

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti talaba

ANNOTATSIYA

Maqolada karbonatli jinslarni mineral tarkibi va hosil bo‘lish shroitlari yoritilgan Karbonatli jinslar yer po‘stida tarqalishi va hosil bo‘lish bosqichlarida suv va suvda erigan komponentlarga bog‘liq.

***Kalit so‘zlar:** Karbonat, ohaktosh, dolomit, oolitlar, konkretsiyalar, kalsit, gips, angidrit, opal, alb-senon, yura, neokom-apt, alb-senon, turon va neogen-antropogen suv.*

ABSTRACT

The article describes the mineral composition and formation conditions of carbonate rocks. Carbonate rocks depend on water and water-dissolved components during the stages of distribution and formation in the earth's crust..

***Key words:** Carbonate, limestone, dolomite, oolites, concretions, calcite, gypsum, anhydrite, opal, Alb-senon, Jurassic, Neocom-apt, Alb-senon, Turonian and Neogene-anthropogenic water.*

Karbonatli jinslarga turli ohaktoshlar, bo‘r, ohakli tuflar, dolomitlar va aralash tarkibli jinslar kiradi. Ular qatlamlar, ba‘zan yuzlab va minglab metr qalinlikdagi

qatlamlar va noto'g'ri shakldagi tanalar, linzalar, konkreziyalar holida bo'lib, asosan kalsit guruhidagi minerallar yoki ohakli organizmlarning skeletlaridan tuzilgan bo'ladi.

Karbonatli jinslarning asosiy jins hosil qiluvchi minerallari kalsit, dolomit, ba'zan aragonit, ankerit, temir-magnezial karbonatlardir. Aralash tarkibli jinslarda muhim komponentlar bo'lib gil minerallari, angidrit, gips, opal, xalsedon va kvars sanaladi. Ba'zi bir karbonatli jinslar tarkibida sezilarli miqdorda glaukonit, organik uglerod va bitumli moddalar, temir va og'ir metallarning sulfidlari uchraydi. Ko'plab karbonatli jinslar turli terrigen jinslar bilan boyigan bo'ladi. Gil minerallari gidroslyuda va montmorillonitdan iborat. Ularda yangitdan hosil bo'lgan minerallar ko'plab uchraydi. Aksessor minerallar orasida karbonatli jinslar uchun xos bo'lgan barit va boshqa minerallar uchraydi.

Karbonatli jinslarning muhim jins hosil qiluvchi organizmlari bo'lib foraminiferalar, mshankalar, marjonlar, ignatanlilar, braxiopodalar, mollyuskalar, ostrakodalar va turli ohakli suv o'tlari sanaladi.

Karbonatli jinslar kelib chiqishi va mineral tarkibi bo'yicha tasniflanadi. Ular kelib chiqishi bo'yicha bo'lakli, biogen va kimyoviy; mineral tarkibi bo'yicha – kalsitli, dolomitli va aralash tarkibli turlarga bo'linadi. Ko'plab karbonatli jinslarning asosiy massasi deyarli to'laligicha qayta kristallangan bo'ladi. Bunday hollarda ularning hosil bo'lish sharoitlarini aniqlab bo'lmaydi.

Karbonatli jinslarning hosil bo'lish sharoitlari.

Qadimiy ohaktoshlarning parchalanishi va ohakli organizmlarning skeletlari mexanik dumoloqlanishi natijasida bo'lakli ohaktoshlar hosil bo'ladi.

Chig'anoqlarning mexanik dumoloqlanishidan hosil bo'lgan jinslarga organogen-bo'lakli ohaktoshlar deyiladi.

Biogen ohaktoshlar hayvon va o'simliklarning hayot-faoliyati mahsulotlari hisoblanadi. Ularning orasida o'sish holatida saqlangan, substratga yopishib o'sgan organizmlarning to'plami – biogermlar deyiladi.

Biogermlarga marjonli, mshankali, suvo'tli va boshqa rifli ohaktoshlar kiradi.

Kimyoviy ohaktoshlar sedimentatsiya va dastlabki diagenoz jarayonlarida hosil bo'ladi. CaCO_3 ning cho'kmaga o'tishi hozirgi zamon dengiz va okeanlarida hamda arid iqlimli quruqlik suv havzalarida kuzatiladi. Lekin CaCO_3 ning cho'kmaga o'tishi geologik o'tmishda sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Kimyoviy cho'kish jarayonida pelitomorf va oolitli ohaktoshlar, terrigen jinslar tarkibida ko'plab karbonatli konkretsiyalar hosil bo'ladi.

Karbonatlarning cho'kmaga o'tishi jarayoni mexanizmi quyidagicha; quyi kengliklardagi dengiz va okeanlarning sayoz joylarida hamda quruq issiq iqlimli kontinental suv havzalarida kalsiy karbonat to'yinish darajasigacha yetadi.

Yer po'stining rivojlanishida dolomit hosil bo'lish jarayoni bosqichli kechganligi va uning vaqt o'tishi bilan susayib borganligi kuzatiladi. Yer yuzasida eng faol dolomit hosil bo'lish tokembriy va devon davrlarida kuzatiladi. Bu paytlarda hosil bo'lgan dolomitli yotqiziqlarning qalinligi minglab metrga boradi va yirik hududlarni qoplab yotadi.

Kaynozoy erasiga kelib dolomit hosil bo'lish jarayoni keskin susaygan va u faqat paleogendagi platforma rejimidagi regionlargagina xos. Jumladan, kam qalinlikdagi dolomitli yotqiziqlar o'rta Osiyoning Farg'ona va Tojik-Afg'on botiqliklari hamda Qizilqumdagi erta paleogen kesmalarida kuzatiladi.

Dolomitli jinslar Chotqol tizmasining janubiy-g'arbiy etaklaridagi Oqsoqota daryosi havzasida eotsenning oloy va turkiston yaruslari kesmalarida ham kuzatiladi. Bunda toza dolomitlar qatlamchalar va linzalar shaklida oloy yarusi ohaktoshlari orasida va dolomitli gillar sifatida turkiston yarusida mavjud.

Eotsenda (o'rta paleogen) Toshkentbo'yi regionida sayoz dengiz havzasi mavjud bo'lgan. Oqsoqota rayoni esa ushbu havzaning qirg'oq qismiga to'g'ri kelgan.

Platformali tektonik rejim, relyef yuzasining maksimal tekislanganligi va quruq (arid) iqlim suv havzasining sho'r va sayoz laguna xarakterida bo'lishini ta'minlagan. Shu bilan bir qatorda laguna havzasida vaqti-vaqti bilan dolomit hosil bo'lish uchun qulay sharoitlar vujudga kelgan. Bu qanday sharoitlar va ular qaysi ko'rsatkichlari bilan

ifodalangan? Bunda asosiy shart-gidrokimyoviy sharoitlar mavjud bo'lishi zarurligidir. Gidrodinamik sharoitlar esa uncha katta ahamiyatga molik bo'lmagan.

Gidrokimyoviy sharoitlar suv havzasining pH muhiti, ishqoriylik rezervi va suvda erigan moddalar kationlarining o'zaro munosabatlari bilan ifodalangan.

Karbonatli birikmalarning cho'kmaga o'tishi faqat ularning to'yinganlik darajasi bilangina emas, balki muhitning pH ko'rsatkichiga ham bog'liq. Karbonatli birikmalar miqdori eritmada to'yinish darajasida bo'lsa ham, nordon muhitda ular cho'kmaga o'tmaydi, balki kalsiy va magniy gidrokarbonatlari shaklida eritmada qolaveradi. pH 7,5-8,0 bo'lganda kalsiy karbonat (CaCO_3) va pH 8,5-9,0 bo'lganda magniy karbonat (MgCO_3) cho'kmaga o'tishi mumkin.

Hozirgi paytda dolomitlarning uch guruhi mavjudligi isbotlangan.

1. Birlamchi – sedimentatsion dolomitlar. Ular havza suvlaridan kimyoviy cho'kish natijasida hosil bo'ladi. Sedimentatsion dolomitlar qadimiy yotqiziqalarda keng tarqalgan.

2. Diagenез jarayonida dengiz va il suvlarining ohakli va ohak-dolomitli cho'kmalarning o'zaro ta'siri tufayli hosil bo'lgan dolomitlardir.

3. Katagenез, metagenез va gipergenез (ohaktoshlarga magniyli suvlarning ta'siri) jarayonlarida metasomatoz tufayli hosil bo'luvchi dolomitlar.

Respublikamiz hududida karbonatli jinslar turli davr yotqiziqalari orasida keng tarqalgan bo'lib, juda yirik konlarni hosil qilgan. Paleozoy erasining devon va karbon davrlarida hosil bo'lgan ohaktoshlar va dolomitlar butun bir tog' tizmalarini tashkil etadi. Ular qurilish materiallari sifatida va sement ishlab chiqarish sanoatida juda keng qo'llaniladi.

Hozirgi kunda foydalanilayotgan va razvedka qilinayotgan dolomit konlari orasida Dehqonobod va Vaush konlarini ko'rsatish mumkin.

Vaush dolomit koni Janubiy Nurota tizmasining janubiy yonbag'ridagi Vaush tog'larida joylashgan. Bunda paleogen yotqiziqalari kesmasining asosini tashkil etuvchi dolomit qatlamlari Vaush antiklinalining janubiy qanotida ochilib yotadi

Vaush koni dolomitlari sanoat sohalarida ishlatiladigan dolomitlarga qo‘yiladigan talablarga mos keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR

1. Логвиненко Н.В. Петрография осадочных пород. М., 1984.
2. Страхов Н.М. Основы теории литогенеза. Т. I, II и III. 1960.
3. Страхов Н.М. Типы литогенеза и их эволюция в истории Земли. М., 1963.
4. Справочник по литологии. М., 1983.
5. Рейнек Г.Э., Сингх И.Б. Обстановки терригенного осадконакопления. М.: 1981.
6. Попов В.И. и др. Руководство по определению осадочных фациальных комплексов и методика фациально-палеогеографического картирования. Л., 1968.
7. [Строение юрско-меловых отложений центральной части бухаро-хивинского нефтегазоносного бассейна.](#) ХР Ахмедов, ХА Панжсиев, АП Эшмуродов - StudNet, 2021

HEMINGUEY ASARLARIDAGI VOQEA VA VAQT RIVOJI

Baxtiyorova Gulhayo Shavkatjon qizi

NamDU, Adabiyotshunoslik (ingliz tili) 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada taniqli Amerikalik yozuvchi Heminguey Ernest Miller asarlaridagi voqealar rivoji va aynan o'sha paytdagi vaqt ta'siri haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, yozuvchi asarlari orqali inson va jamiyatdagi tuzum, urush o'rtasidagi munosabatlarni badiiy mahorat bilan tasvirlab berilgani ham aytib o'tilgan.

***Kalit so'zlar:** Alvido, qurol, asarlar, Parij, Amerika, journalist reportyor, Parij, Kuba.*

СОБЫТИЕ И ВРЕМЯ РАЗВИТИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ХЕМИНГУЭЯ

Бахтиёрова Гулхайо,

Литературоведения НамГУ (английский язык) 2 курс аспирант

АННОТАЦИЯ

В данной статье представлена информация о развитии событий в творчестве известного американского писателя Хемингуэя Эрнеста Миллера и о влиянии времени на то время. Упомянулось также, что в произведениях писателя с художественным мастерством описаны взаимоотношения человека и строя в обществе, войны.

***Ключевые слова:** До свидания, оружие, произведения, Париж, Америка, журналист-репортер, Париж, Куба.*

EVENT AND TIME DEVELOPMENT IN THE WORKS OF HEMINGWAY**Baxtiyorova Gulhayo**

NamSU Literature (English language) 2nd year graduate student

ABSTRACT

This article provides information about the development of events in the works of the famous American writer Hemingway Ernest Miller and the influence of that time. It was also mentioned that the relations between man and society, the system and war are described with artistic skill through the writer's works.

Keywords: *farewell, weapons, works, Paris, America, journalist reporter, Paris, Cuba.*

Ushbu maqola E. Xeminguey 20-asr madaniyatida asarlarini rivoji bilan katta ta'sir ko'rsatganiga bag'ishlangan bo'lib, oltmishinchi yillar romantik davr — sargardonlik, sarguzashtlarga sig'inish, esingizda bo'lsa, talabalar inqiloblari, notinchlik yillari edi. Birinchi hikoyalar kitobi — “Bizning zamonda”, “Quyosh chiqadi”, “Alvido, qurol” romanlarida urushning mantiqsizliklari, inson haquhuqlari, erkiga tajovuz, ayni paytda, insoniy mardlik, qadrqimmat va muxabbatning har qanday yovuz kuchlardan ustunligi yorqin ifodalangan. Heminguey asarlarida dastlabki jurnalistik kuzatuv o'rnini tahliliy, qiyosiy mulohaza va mushohadalar egallaydi. U har qanday urushni qoralaydi, shu tufayli insoniyat aziyat chekayotganiga e'tibor qaratadi. Inson huquqlari yo'lida, ozodlik kurashida yolg'iz maydonga tushishning halokatli oqibatlariga olib kelishini oddiy kishilar obrazi orqali ifodalaydi.

“Alvido, qurol” romanlarida urushning bemisl mantiqsizliklari, inson haquhuqlari, erkiga tajovuz, ayni paytda, insoniy mardlik, qadrqimmat va muxabbatning har qanday yovuz kuchlardan ustunligi yorqin ifodalangan.⁵

⁵ Jahon adabiyoti jurnali, 2011-yil, 2-son 55-bet

1930 yillarning birinchi yarmida Heminguey ijodida tushkunlikni kuzatish mumkin. Shu davrda yozuvchi hayot yo'lini qayta mulohaza qilib ko'rishga, o'z ijodining muayyan yo'nalishlarini aniqlashga intiladi. Brend tushunchasi haqida gapirar ekanmiz, avvalo, u o'zi nima, bu tushuncha tilimizda qanday ma'no anglatadi kabi savollarga javob berishimiz lozim. Brend tushunchasiga adabiyotlarda umumiy ta'rif keltirilmagan, shuning uchun mavjud ta'riflarning izohi bilan tanishib chiqamiz.

Ikkinchi jahon urushidan keyin Heminguey ijodida yangi davr boshlangan. Biroq bu davrda yuzaga kelgan "Xavfli yoz" va "Okeandagi orollar" romanlari avvalgilariga qaraganda badiiy jihatdan ancha bo'sh asarlar sanaladi. Lekin ma'lum muddat o'tib, Heminguey insonning ruhiy holatini tadqiq etish bilan jamiyatdagi mavjud vaziyatni ochib berishga qodir asarlarni yaratdi. Badiiy jihatdan ancha yuksak bo'lgan "Daryoning naryog'ida, daraxtlar soyasida" romani, "Chol va dengiz" qissasi Xemingueyga katta shuhrat keltirdi. Heminguey XX asrda o'zigagina xos bo'lgan qat'iy holislikka asoslangan xarakterli uslubni yaratdiki, keyinchalik Amerika qit'asidan yetishib chiqqan yozuvchilar bu uslubga teztez murojaat qiladigan bo'lishdi.

Yozuvchi ijodi har doim o'z davrining ma'naviy muammolari bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Ernest Xeminguey ijodi ham bundan mustasno emas. Ammo Xeminguey o'z davrining oddiy solnomachisi yoki tarixnavisi emasdi. U o'zi yaxshi bilgan, o'z ko'zi bilan ko'rgan, boshidan kechirganlari haqida yozgan, shaxsiy hayot tajribasi esa u qurayotgan ijod qasrining poydevori bo'lib xizmat qilgan edi. Xemingueyning o'zi ushbu tamoyilni quyidagicha ta'riflaydi: "Roman yoki hikoyani yozish – bu yaxshi bilgan narsalarning asosida badiiy to'qima yaratish demakdir... Badiiy to'qima yaxshi chiqqanda, haqiqatga yaqinroq bo'ladi".

Jurnalda bosilib chiqqan ilk maqolalari va "Uch hikoya va o'nta she'r" (Three Stories and Ten Poems) nomli mo'jazgina kitobidan so'ng, Xeminguey "Bizning davrimizda" (In Our Time, 1925) novellalar to'plamini e'lon qildi va o'z uslubiga ega yozuvchi ekanligini namoyish etdi. Bu kitob kamolotga erishgan yozuvchi ijodining debochasi bo'ldi. Aslini olganda, to'plam ko'p jihatdan Nik Adams obrazi orqali bir-biriga chambarchas bog'langan novellalardan iborat turkum edi. To'plamga kirgan 15

novella ijtimoiy hayot mavzuiga bag'ishlangan bo'lib, ularda na syujet, na kompozitsiya jihatidan yaqin bo'lmagan "interlyudiya"lar to'plamni bir butun yaxlit holga keltirganini kuzatish mumkin.

Yozuvchining eng yaxshi hikoyalardan biri "Kilimanjaro qorlari" ham davr va inson qismati mavzuiga bag'ishlanadi. Hikoya qahramoni yozuvchi Garri obrazida Xemingueyning Parijdagi hayoti, Yaqin Sharq-qa ijodiy safari bilan bog'liq ko'p sahifalar bor. Garchi Xeminguey o'z ijodida jiddiy siyosiy va ijtimoiy hayot muammolarini batafsil yoritishga keng o'rin bermagan bo'lsa-da, "Eskvayr" jurnalida muntazam chop etilgan maqolalarida ziyrak siyosatdon, urush va fashizmga qarshi mustahkam pozitsiyada turgan publitsist sifatida namoyon bo'ldi. Ayni paytda, u ijtimoiy hayotdagi o'ta dolzarb muammo, ya'ni urushdan so'ng nochor ahvolda qolgan odamlar turmushi mavzusiga qayta-qayta murojaat qildi. Heminguey bu davrda Florida shtatidagi Ki-Uest shahrida yashab, mahalliy aholi bilan yaqindan tanishdi, ularning tashvish va quvonchlariga sherik bo'ldi.

Romanda muallif jamiyatda hukm surayotgan vaziyatni hech bir mubolag'asiz va bo'rttirishlarsiz ko'rsatishga harakat qiladi. Adib tasvirlagan jamiyatning bir tomonida nochor ahvolga tushib qolgan, hatto oddiy yashash imkonidan mahrum etilgan qashshoq odamlar, ikkinchi tomonida umrini ko'ngilxushlikda o'tkazayotgan "oqsuyak"lar joy olgandi. Asar g'oyasini kuchaytirish niyatida Xeminguey Garri Morgan taqdiriga mantiqiy nuqta qo'yuvchi bir lavhani ham kiritadi. O'lim to'shagida yotgan Garri Morgan quyidagi chuqur ma'noli so'zlarni aytadi: "Odam yolg'iz yashay olmaydi. Odamni yolg'izlatib qo'ymaslik kerak. – U to'xtab qoldi. – Baribir, odamning bir o'zi hech narsa qilolmas ekan. – U ko'zini yumdi. Shuni aytish uchun unga ko'p vaqt kerak bo'ldi, buni anglab yetishi uchun esa butun hayotini sarfladi".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *Jahon adabiyoti jurnali, 2011-yil, 2-son.*
2. *O'ZME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.*

SONLARNI 99 SONIGA KO'PAYTIRISH

Razokova Nargiza Kamarovna

Chirchiq davlat pedagogika unversiteti

nrazokova90@mail.ru

ANNOTATSIYA

Biz ushbu maqolada 9 sonining o'ziga xosligini qaraymiz. 99 sonini ikki xonali, uch xonali, to'rt xonali sonlarga ko'paytirishni boshlang'ich maktab o'quvchilariga og'zaki bajarish usullari ko'rib chiqilgan. Bundan tashqari pedagogik ta'lim klasterini yaratishning va maktab matematika faninida ustivor yo'nalishlari ko'rsatilgan.

***Kalit so'zi:** 9 universal raqam, \overline{ab} ikki xonali son, \overline{abc} uch xonali son, \overline{abcd} to'rt xonali son, 99 ni ko'paytirish.*

KIRISH

Ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar hozirda ta'lim shakli va mazmunini butunlay o'zgartirdi. O'qitish jarayonida ijodiy qobiliyatni o'stirish uslublarini ishlab chiqish davr talabi hisoblanmoqda. O'quvchilarning tafakkurni, bilim salohiyatini va fikr teranlini oshirish uchun ularni boshlang'ich sinflarda amalga oshirishimiz kerak.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 8-maydagi qarorida kiritilgan: "Ta'limning barcha bosqichlarida matematika fanini o'qitish tizimini yanada takomillashtirish, pedagoglarning samarali mehnatini qo'llab-quvvatlash ilmiy tadqiqot ishlar ko'lamini kengaytirish" matematika faniga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Evristik ta'lim metodi - "Evristika" so'zi qadimgi yunon tilidan olingan bo'lib, "izlayman", "kashfqilaman" degan ma'noni bildiradi. Evristik metod bilan o'qitish maktablarda asosan XIX asr boshlaridan boshlab qo'llana boshladi.

Mashg'ulotlar qiziqarli bo'lishi uchun, bu mashg'ulotlardagi xar bir masala yoki topshiriq so'zma so'z quruq yodlash uchun emas, balki ularning oliy faoliyatini ishga soladigan xarakteri bo'lishi kerak. Amerikalik olim D.Poya evristik ta'lim metodi to'g'risida shunday degan edi. Evristikani maqsadi yangiliklarga olib boruvchi metod va qoidalarni izlash demakdir. U evristik metod mohiyatini quyidagidek izchillikda tuzilgan reja orqali amalga oshirishni tavsiya qilinadi:

- masalaning qo'yilishini tushinish;
- masalaning yechish rejasini tuzish;
- tuzilgan rejani amalga oshirish;
- orqaga nazartashlash (hosil qilingan yechimni tekshirish) (qarang [2]).

NATIJALAR

9 eng universal raqam bo'lib, har qanday ish uchun mos keladi. Har qanday ishda ko'makchi, biroq turli kutilmagan tuhfalarga sabab bo'ladi. To'qqiz raqami bitmas-tuganmas kuch qudrat, har qanday mushkul vaziyatdan osonlik bilan chiqa olish ramzidir. 9 o'zida qolgan barcha raqamlar salohiyatini jamlagan.

Masalan buni ko'paytirishda ko'rishimiz mumkin:

$1 \times 9 = 09$	$6 \times 9 = 54$
$2 \times 9 = 18$	$7 \times 9 = 63$
$3 \times 9 = 27$	$8 \times 9 = 72$
$4 \times 9 = 36$	$9 \times 9 = 81$
$5 \times 9 = 45$	$10 \times 9 = 90$

Keling og'zaki matematikada qanday qilib miyada hohlagan ikki xonali sonni 11 ga ko'paytirish mumkin.

$$\overline{ab} \times 11$$

tenglikni hisoblaylik, bunda \overline{ab} ikki xonali son. Buning uchun qo'shishni bilsak bo'lgani.

a) Birinchi qadam: Agar $1 \leq c \leq 9$ bo'lsa, u holda

$$\overline{ab} \times 11 = \overline{acb}$$

tengkil o‘rinli bo‘ladi. Bu yerda $c = a + b$.

b) Ikkinchi qadam: Agar $c > 9$ bo‘lsa, u holda c sonining ikkinchi raqami o‘rtaga yozilib, bir raqami esa a ga qo‘shiladi. Bu c sonining birlik raqami \overline{ab} sonlar orasiga joylashtiramiz. Ya’ni

$$\overline{ab} \times 11 = \overline{(a+1)c'b}$$

Misol 1:

$$25 \times 11 = 2(2+5)5 = 275$$

Misol 2:

$$79 \times 11 = 7(7+9)9 = 869$$

MUHOKAMA

Endi har qanday \overline{ab} va \overline{cd} ikki xonali sonlarni ko‘paytirishni qaraylik.

$$\overline{ab} \times \overline{cd}$$

Bu amalni bajarishni quyidagi tartibda olib boramiz.

Birinchi qadam. Ikki sonning oxirgi raqamlarini olib ko‘paytiramiz yani $b \times d$. Bu ko‘paytmada bir xonali son hosil bo‘lsa, shu sonni o‘zini. Agar ikki xonali son hosil bo‘lsa, bu sonning oxirgi raqamini yozib ikkinchi raqamni yodda saqlaymiz.

Ikkinchi qadam. Birinchi sonning birinchi raqamiga ikkinchi sonning oxirgi raqami ko‘paytiriladi va birinchi sonning ikkinchi raqamiga ikkinchi sonning birinchi raqami ko‘paytirilib qo‘shiladi. Ya’ni $(a \times d + b \times c)$. Agar bu yig‘indida ikki xonali son hosil bo‘lsa, birinchi qadamda qolgan yodda qolgan sonni qo‘shib oxirgi raqamini yozib, yana qolganini yodda saqlaymiz.

Uchinchi qadam Berilgan ikki sonlarning birinchi raqamlarini ko‘paytiramiz ya’ni $a \times c$ va yodimizdagi sonni qo‘shamiz. Oxiri natijani yozamiz.

Misol 3: Bizga

$$72 \times 18$$

sonni hisoblash berilsin.

$$2 \times 8 = 16 \text{ bu sonni oxirgi raqamini yozib, 1 ni yodda saqlaymiz:}$$

$$72 \times 18 = \dots 6$$

$7 \times 8 + 2 \times 1 = 56 + 2 = 58$ bu songa yodda saqlangan sonni qo'shamiz ya'ni $58 + 1 = 59$ bu sonni oxirgi raqamini yozib 5 ni yodda saqlaymiz:

$$72 \times 18 = ..96$$

$7 \times 1 = 7$ va yodda saqlangan 5 sonni qo'shamiz: $7 + 5 = 12$ hosil bo'lgan sonni to'liq yozamiz.

$$72 \times 18 = 1296$$

hosil bo'ldi.

Ikki, uch, to't xonali sonlar (\overline{ab} , \overline{abc} , \overline{abcd}) ni 99 ga ko'paytirishni ko'raylik.

Izoh1: Har qanday \overline{ab} ikki xonali sonni 99 ga ko'paytirish quyidagicha:

$$\overline{ab} \times 99 = \overline{nmcd}$$

Bu yerda, $\overline{nm} = \overline{ab} - 1 = \overline{a(b-1)}$ va $\overline{cd} = 100 - \overline{ab}$ hosil bo'lib, ikkalasini birlashtirib yozsak \overline{nmcd} hosil bo'ladi.

Misol4.

1) 45×99 tenglikni hisoblash uchun $45 - 1 = 44$ bo'ladi, keyin $100 - 45 = 55$ natijada ikkala yechimni birlashtirsak, $45 \times 99 = 4455$ hosil bo'ladi.

Izoh 2: Berigan uch xonali son $\overline{a01}$ uch xonali songa teng yoki undan katta bo'lishi kerak. Natijada har qanday uch xonali sonni 99 ga ko'paytirish uchun quyidagicha yo'l tutamiz.

$$1) \overline{abc} - (a+1) = \overline{adk}$$

$$2) 100 - \overline{bc} = \overline{nm}$$

3) bu ikki ishni birlashtirsak

$$\overline{abc} \times 99 = \overline{adkmn}$$

bo'ladi.

Endi to'rt xonali sonlarni 99 ga ko'paytirishni qaraylik. Buning uchun ixtiyoriy to'rt xonali sonni \overline{abcd} ko'rinishda olaylik.

$$\overline{abcd} \times 99 = \overline{astkmn}$$

bo'ladi. Bu yerda $\overline{mn} = 100 - \overline{cd}$, \overline{astk} uchun quyidag ikki holati mavjud:

$$1) \overline{astk} = \overline{ab00} - \overline{ab}$$

$$2) \overline{asdk} = \overline{abcd} - (\overline{ab} + 1)$$

Misol 5:

$$1. 2000 \times 99 = (2000 - 20)(100 - 64) = 198036$$

Yuqorida biz \overline{ab} ikki xonali, \overline{abc} uch xonali va \overline{abcd} to'rt xonali sonlarni 99 soniga ni ko'paytirishni ko'rdik. Keling, bu sonlarni 999 soniga ham ko'paytirish haqida masalani ham qarash.

Endi ikki xonali sonni 999 ga ko'paytirishga ko'raylik.

$$\overline{ab} \times 999 = \overline{k9d}$$

Bu yerda k va d ikki xonali sonlar bo'lib, $k = \overline{ab} - 1$ va $d = 100 - \overline{ab}$ teng bo'ladi.

Misol 6:

$$56 \times 999 = \overline{k9d}$$

Demak, $k = 56 - 1 = 55$ va $d = 100 - 56 = 44$ bo'ladi. U holda

$$56 \times 999 = 55944$$

hosil bo'ladi.

Bu hol \overline{abc} uch xonali son bo'lganda o'zgaradi. Biz bilamiz uch xonali sonni uch xonali songa ko'paytirganimizda olti xonali son hosil bo'ladi.

Misol 7:

$$1. 156 \times 999 = 155844$$

$$2. 320 \times 999 = 319680$$

$$3. 613 \times 999 = 612387$$

$$4. 991 \times 999 = 990009$$

Yuqoridagi misolda quydagicha xulosa qilish mumkin.

XULOSA

Bunday ko'paytirish usullari o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi. Tartib bilan qilingan ishlarni esga olaylik: \overline{abc} uch xonali sonni 999 ga ko'paytirishda:

1-qadam: Berilgan uch xonali sondan birni ayiramiz ya'ni $\overline{abc} - 1 = \overline{mnp}$.

2-qadam: 9 raqamidan berilgan sonning birinchi raqamini ayiramiz ya'ni

$$9 - a = k$$

3-qadam: 100 da berilgan sonningoxirgi ikki raqamini ayiramiz ya'ni
 $100 - \overline{bc} = \overline{xy}$

Demak,

$$\overline{abc} \times 999 = \overline{mnpkxy}$$

formula hosil bo'ldi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Д. Поя, *Математик открытие, Решение задач: основные понятия изучение и преподавание.* – М: Наука, 1970. - 452 с.

2. Benjamin A, and Sherme M, *The Mathematician's Guide to lightning Calculation and Amazing Math Tricks.*

2. Э. Катлер, И.Р. Мак-Шейн, “Система быстрого счета по Трахтенбергу”- сокращенный перевод с англ. Москва 1967 г.

4. N. K. Razokova, Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikani o'qitishning o'quvchilarni tarbiyalovchi ahamiyati, *Academic research in educational sciences*.2021.№2 pp. 637-645

5. B. I. Ashurov, N. K. Razokova, Aqli zaif bolalarga matematikani o'qitish xususiyatlari, *Academic research in educational sciences*. №2, 2021. Cmp. 652- 662.

6. N. K. Razokova, F. O. Husanov, *Parametrli tenglamalarni tahliliy yechish. Fizika, matematika va informatika*. №4,2019. Cmp.89

JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARINING BOLALAR SALOMATLIK HOLATI VA JISMONIY RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

Kurbanova Xurliman Amangeldiyevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Gigiyena kafedrası assistenti

19810310kha@gmail.com

Almamadova Sakinabonu

Samarqand davlat tibbiyot universiteti 3-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Maqolada bolalar va o‘smirlar organizmining funksional holatiga jismoniy tarbiya va sportning tizimiy mashg‘ulotlarining ta’siri haqidagi masalalar ko‘rsatilgan. Bundan tashqari jismoniy tarbiya va chiniqtirish mashqlari jismoniy tarbiyaning asosiy qismlari, jismoniy tarbiyalash tizimi turlari aytib o‘tilgan.

***Tayanch so‘zlar:** jismoniy tarbiya, sport, salomatlik holati, bolalar va o‘smirlar, jismoniy yuklama, charchash.*

Bolalar va o‘smirlar aholisining salomatligi ularda kasalliklarning bor yoki yo‘qligi bilan aniqlanibgina qolmasdan, balki yoshiga mos ravishda uyg‘un (garmonik) rivojlanganligi, shuningdek organizmning asosiy ko‘rsatkichlarining meyoriy darajadagi holati bilan belgilanadi. Bu ko‘rsatkichlar asosida bolalar va o‘smirlar salomatligini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan profilaktik chora-tadbirlar ishlab chiqiladi va hayotga tatbiq etiladi.

Jismoniy madaniyat - jismoniy tarbiyaning mahsuli bo‘lib, inson umumiy madaniyatining bir qismidir. Bolalar va o‘smirlar jamoasini barkamol va yetuk garmonik ravishga mos qilib tarbiyalashda barcha ekologik va ijtimoiy tadbirlar turkumiga kiradigan jismoniy tarbiya hamda sportning ahamiyati beqiyosdir.

Bolalar va o'smirlar uchun jismoniy tarbiya va chiniqtirish mashqlari jismoniy tarbiyaning asosiy qismlari bo'lib, ularning keyingi mehnat faoliyatiga tayyorgarlik darajasi hisoblanadi. Jismoniy tarbiya - bolalarning har tomonlama barkamol va sog'lom yetilishiga yaratiladigan zamindir.

Respublikamizda jismoniy tarbiya ilmiy asoslangan holda olib boriladi, bunda eng avvalo bolalar organizmini morfo-funksional imkoniyatlari, bolalar va o'smirlar kontingentining yoshi va jinsiy xususiyatlarini inobatga olish kerak.

Bolalar va o'smirlar salomatlik holati ko'rsatkichlarining taxlili shuni ko'rsatadiki, unda ijtimoiy-gigiyenik omillar ichida optimal xarakter tartibining o'rnini beqiyosdir. Jismoniy tarbiya va uning vositalari salomatlik holatini mustaxkamlash, surunkali kasalliklarning nospetsifik darajada oldini olishida katta o'rin tutadi. Bu o'z o'rnida sog'lomlashtirish chora-tadbirlarini ilmiy asoslash va o'suvchi organizmning jismoniy tarbiyalashni to'g'ri tashkillashtirishni talab qiladi. Bolalar va o'smirlar organizmining funksional holatiga jismoniy tarbiya va sportning tizimiy mashg'ulotlari ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jismoniy yuklamalar organizmning nafas olish va yurak-qon tomir tizimi faoliyatini jadallashtiradi, asosiy almashinuv jarayonlari faolligini oshiradi, shuningdek jismoniy rivojlanishni garmoniklik holatini ta'minlaydi.

Jismoniy tarbiya darslarini ochiq havo sharoitida o'tkazish, xonani kislorod bilan ta'minlanishini tezlashtirib, aqliy ish samaradorligini ta'minlaydi. Bolalar va o'smirlarni jismoniy tarbiyalash tizimi 4 ta kichik bo'limlar yoki ta'lim turidan iborat: asosiy, qo'shimcha fakultativ va mustaqil ta'lim. Birinchi uchta ta'lim turi davlat dasturi bo'yicha tashkillashtiriladi.

Asosiy ta'lim turi - o'z ichiga jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va darslarini oladi. **Qo'shimcha ta'lim** turi jismoniy sog'lomlashtiruvchi va jismoniy sport chora-tadbirlarini o'z ichiga oladi: bunda gigiyenik badantarbiya, jismoniy mashqlar, tanaffusdagi o'yinlar, kuni uzaytirilgan guruxlar, kun tartibidagi sport soatlari, sport bayramlari va salomatlik kunlari kiradi.

Ta'lim-tarbiya muassasalarida tarbiyalanayotgan bolalar va o'smirlar kun tartibida asosiy va qo'shimcha jismoniy tarbiya turini bajarish va o'zlashtirish majburiydir. U

bolaning salomatlik holati va jismoniy tayyorgarligini inobatga olgan holda ketma-ket tarzda qo'llaniladi. **Fakultativ ta'lim** turi ta'lim va tarbiya muassasalarining ish faoliyatida majburiy bulmasada biroq sport tayyorgarligiga, salomatlik xolati organizmdagi nuksonlarni bartaraf etishda va harakat faolligini oshirishda asosiy hisoblanadi. Ushbu ta'lim turi maktab va sinfdan tashkari mashg'ulotlarda, maxsus dastur asosida sport to'garaklarida, davolovchi jismoniy tarbiya va shaxsiy uslub asosida davolash-sog'lomlashtiruvchi mashg'ulotlarda qo'llaniladi. Mustaqil ta'lim jismoniy tarbiyaning turli vositalarini qo'llash bilan birgalikda sport va sog'lomlashtirish markazlarida shaxsiy va ommaviy tarzda tashkillashtiriladi.

Jismoniy tarbiya mashg'ulotining umumiy zichligini aniqlashda foydali vaqt xamda asosiy harakatlarni bajarishga ketgan vaqtlar inobatga olinadi, tarbiyachining ko'rsatmalarn va tushuntirishiga, saf tortish va tarkibiy tuzilishi, sport jihozlarini tozalash, harakat qilmaydigan vaqtlar inobatga olinmaydi. Umumiy zichlik deb-darsning foydali vaqtini darsning umumiy vaqtiga nisbatining % lardagi ifodasiga aytiladi. Ushbu ko'rsatkich 80-90% dan kam bo'lmasligi kerak. Motor zichlik - bu darsda bolalar tomonidan mashg'ulotning asosiy xarakterlarini bajarnshga ketgan vaqtining umumiy vaqtga nisbatining % lardaga ifodasiga aytiladi. Yetarli darajadagi xarakter faolligida bu ko'rsatkich 60-85% lar oralig'ida bo'lishi kerak.

Jismoniy yuklamaga nisbatan organizmning eng asosiy belgilaridan biri bo'lib, puls soni hisoblanadi. Jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida puls sonining o'zgarish va tiklanish darajasi organizmning yuklamaga nisbatan funksional imkoniyatiga va mashg'ulot tarkibiy qismining tuzilishiga bog'liq bo'ladi. Bola organizmining puls soni mashg'ulot boshlanguncha 10 soniyali daqiqalar oralig'ida, kirish qismidan keyin, umumiy rivojlantiruvchi mashqlar, asosiy harakatlar, harakatli o'yinlar, xulosa qismida va tiklanguncha 3-5 daqiqa ichida aniqlanadi.

Olingan ma'lumotlarga asoslanib, mashg'ulotning fiziologik egriligi tuziladi, fiziologik egrilikdagi gorizontaal yo'nalish bo'yicha dars davomiyililigining tarkibiy qismi ko'rsatilgan holatda vaqt daqiqalarida ko'rsatiladi, vertikal yo'nalishda puls soni,

100 deb qabul qilingan dastlabki holatdagidan ko'tarilish soni ko'rsatiladi. Mashg'ulot to'g'ri tashkillashtirilgan vaqtda fiziologik egrilik dars boshiga nisbatan darsning asosiy qismida ko'tariladi. Maksimal puls soni harakatli o'yinlar vaqtida qayd qilinadi, bu esa yuklamaning oshirilganligi, bolalarni emotsional zo'riqqanligini ko'rsatadi. Odatda mashg'ulotning kirish qismida puls 15-20 %ga, asosiy qismida 50-60%, harakatli o'yinlar davomida 70-90% ga oshadi. Xulosa qismida puls soni pasayadi, dastlabki holatda atigi 5-10% ga oshadi, dars tugagandan, 2-3 daqiqalardan keyin dastlabki darajaga qaytadi.

Jismoniy tarbiya mashtulotlarida shug'ullanshi samaradorligida puls sonining o'rtacha darajasining oshishi 5-7 yoshda daqiqasiga 140-150 tagacha, 3-4 yoshda - 130-140 tagacha yetadi. Puls sonining o'rtacha darajasi mashg'ulotning har bir 5 ta tarkibiy qismida olingan ma'lumotlar yig'indisining 5 ga bo'linmasi nisbati bilan baholanadi.

Charchashning tashqi belgilari, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining turli vositalarni o'tkazishda yuklamalar darajasini oshirilganligini ko'rsatadi. Charchashning 3 ta darajasi ajratiladi: eng yuqori, sezilarli, kuchli eng yuqori darajadagi charchashda - jismoniy yuklamaga organizmning to'liq javob ta'siri ko'rsatiladi. Sezilarli darajadagi charchash belgilari kuzatilganda, bolada tarbiyachi yuklamalarni chegaralab qo'yishi kerak qaytadan bajaradigan mashqlarni kamaytirishi kerak, dam olshini uzaytirish kerak. Agar bolada kuchli charchash belgilari kuzatilsa, bu esa tavsiya etilgan yuklamani bola organizmining jismoniy tayyorgarlik darajasiga mos kelmasligini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Власов Евгений Анатольевич, Лебединский Владислав Юрьевич Влияние занятий физической культурой оздоровительной направленности на показатели физического развития студентов вузов // Вестник ИрГТУ. 2011. №11 (58).

2. Курбашев А.Х. ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ЖАРАЁНИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯНИНГ РИВОЖЛАНИШ АСОСЛАРИ. СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ 2014, 6

3. Якимова Елена Алексеевна, Куржаев Вячеслав Николаевич ВЛИЯНИЕ ЗАНЯТИЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ НА ПОКАЗАТЕЛИ ЗДОРОВЬЯ, РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ И ФИЗИЧЕСКУЮ ПОДГОТОВЛЕННОСТЬ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ КЛАССОВ // *Science Time*. 2017. №5 (41).

4. Kurbanova Hurliman Amangeldievna. (2023). Assessment of the Sanitary and Hygienic Well-Being of Preschool Institutions. *International Journal of Studies in Natural and Medical Sciences*, 2(3), 18–22. Retrieved from

5. Kurbanova Hurliman Amangeldievna. (2023). The Role and Importance of the Nutritional Factor in Maintaining and Strengthening the Health of Children and Adolescents. *International Journal of Studies in Natural and Medical Sciences*, 2(3), 28–32.

6. Kurbanova Hurliman Amangeldievna, & Shopurova Gulibona. (2023). Hygienic Foundations of the Educational Process in Preschool Institutions. *International Journal of Studies in Natural and Medical Sciences*, 2(3), 23–27

7. Kurbanova Hurliman Amangeldievna. (2023). Healthy Nutrition is the Basis for the Prevention of Iron Deficiency Anemia in Children. *Eurasian Research Bulletin*, 17, 260–263.

8. Kurbanova H. A. ASSESSMENT OF PARENTS' AWARENESS OF HEALTHY EATING, EATING HABITS AND FREQUENCY OF CONSUMPTION OF INDIVIDUAL FOODS // *Scientific progress*. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 287-291.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA PUL MUOMALASI VA KREDIT TIZIMI

Izbosarov Boburjon Baxriddinovich

Toshkent moliya instituti dotsenti

Ne‘matov Iftixor Ilg‘or o‘g‘li

Toshkent moliya instituti talabasi

Pul muomalasi pulning bajarilgan ishi, ko‘rsatilgan xizmatlar, sotib olingan tovarlar haqini to‘lash, hisob-kitoblar va to‘lovlarni amalga oshirish, nafaqalar berish, qarzlarni qaytarish vositasi sifatida foydalanish jarayonidagi uzluksiz harakati. Pul muomalasi har bir mamlakat pul tizimi miqyosida amalga oshadi. Pul muomalasi naqd va naqd bo‘lmagan muomalaga bo‘linadi. Naqd pul bankdan chiqqach, korxonalar, tashkilotlar kassasiga va aholi qo‘liga o‘tadi. Oldi-sotdi va to‘lov harakatlari bajarilgach, yana bankka qaytadi. Naqd bo‘lmagan pul muomalasiga firma, korxonalar, tashkilotlarning bankdagi hisobida turgan pulning harakati kiradi va bunday muomala chek, kredit kartochkasi, veksel, obligatsiya, sertifikat va boshqa vositalar harakati shaklida olib boriladi. Pul muomalasi jarayonlariga ishtirok etadigan pullar 2 ga bo‘linadi;

1-aktiv pullar;

2-passiv pullar.

Mustaqil O‘zbekistonimiz rivojlanishi uchun pul muomalasini to‘g‘ri tashkil qilishimiz shart. Pul siyosati haqida prezidentimizning PQ-4611 8-son 83-modda qarorlariga binoan “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish qo‘shimcha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi. Pul muomalasini to‘g‘ri boshqarish orqali vujudga keladigan bir qancha muomalani hal qilishimiz mumkin. Jumladan birinchi navbatda

xuxfiyona iqtisodiyotni oldini olishimiz mumkin. Ya'na bundan boshqa davlatlararo global muammolardan biri inflatsiyani ham oldini olsak bo'ladi.

Kredit, bo'sh turgan pul mablag'larini ssuda fondi shaklida to'plash va ularni pulga muhtoj bo'lib turgan yuridik va jismoniy shaxslarga ishlab chiqarish va boshqa ehtiyojlari uchun ma'lum muddatga, foiz to'lovlari bilan qaytarish shartida qarzga berish munosabatlarini ifodalaydi. Kreditning tijorat, bank, davlat, iste'mol, xalqaro, ipoteka va boshqa shakllari bor.

Tijorat krediti — bir xo'jalik yurituvchi sub'yekt tomonidan beriladi va odatda, veksel bilan rasmiylashtiriladi.

Bank krediti— jismoniy va yuridik shaxslarga pul shaklida banklar tomonidan beriladi. Bank kreditining forfeyting, faktoring, xaridorga qarz berish kabi ko'rinishlari bor.

Davlat krediti — davlatning qarz beruvchi va qarz oluvchi sifatida ishtirokini nazarda tutadi. Davlat qarz beruvchi sifatida bank tizimi orqali byudjetdan tarmoq, hudud, korxonalarini kredit ajratib moliyalashtiradi. Qarz oluvchi sifatida aholiga davlat zayomlari, obligatsiyalarini sotish bilan jismoniy yoki yuridik shaxslardan qarz oladi, natijada ichki davlat qarzi, chet davlatlardan olingan kreditlar hisobidan tashqi davlat qarzi paydo bo'ladi.

Iste'mol krediti— aholiga iste'mol tovarlari, xizmatlarni nasiyaga sotish, uy-joy qurilishi harajatlari uchun, lombardlardagi mulk garovi hisobiga, o'zaro yordam kassasi qarzlari va boshqa ko'rinishlarda beriladi.

Xalqaro krediti — muddatli, qaytimli va foiz to'lash shartlari bilan bir mamlakatdagi kreditor tomonidan ikkinchi mamlakatdagi qarz oluvchiga pul yoki tovar shaklida beriladigan qarz shuningdek, chet el obligatsiyalari, chet el korxonalari aksiyalari va qimmatli qog'ozlariga fonda olish maqsadlarida kapital qo'yish.

2017-yilda boshlangan iqtisodiyotni liberallashtirish va bozor mexanizmlari rolini oshirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlarning yangi bosqichi o‘rta muddatli istiqbolda bank tizimi va pul-kredit siyosatini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi. Valyuta kursi shakllanishida tamomila yangi yondashuvdan foydalanilishi, o‘z navbatida, Markaziy bankning asosiy e‘tiborini ichki bozordagi narxlar barqarorligiga qaratish asnosida pul-kredit siyosatini takomillashtirish imkoniyatini beradi. Ayni vaqtda valyuta bozorini liberallashtirish borasidagi islohotlarning muvafaqqiyatli amalga oshirilishi ko‘p jihatdan pul-kredit siyosatini takomillashtirish, tijorat banklari faoliyatini mustahkamlash hamda bank tizimini rivojlantirish choralari samaradorligi bilan chambarchas bog‘liq.

Shundan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Valyuta bozorini liberallashtirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora –tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni e‘lon qilinishidan ko‘p o‘tmay O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Pul-kredit siyosatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi va pul-kredit siyosatini yanada rivojlantirish va inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o‘tish bo‘yicha chora-tadbirlar kompleksi tastiqlandi. Hozirgi kunda har bir davlat uchun banklarni o‘rni juda muhim bo‘lib bormoqda, mamlakatimizda banklar va kredit tizimini yuksak darajalarga olib chiqishimiz kerak. Bunday ishlarni amalga oshirish uchun birinchi navbatda mamlakatdagi narxlar darajasida muvozanatda bo‘lishi lozim, chunki agar mamlakat iqtisodiyotida inflatsiya daraja yuqori bo‘ladigan bo‘lsa, bu o‘z-o‘zidan kredit foizi ham yuqori bo‘lishiga va shu bilan birgalikda banklar ham kredit berishga yuqori foiz taklif qiladi. Agar inflyatsiyaning past va barqaror darajasi aholi hamda yuridik shaxslar omonatlarini uzoq muddatli investitsiyalarga aylanishi uchun kerakli sharoit yaratadi hamda ichki bozordagi narxlar nomutanosibligini kamaytirib mavjud iqtisodiy resurslarning samarali taqsimlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. T.T.Jo‘rayev, X.S.Asatullayev, Z.G.allaberganov. "Iqtisodiyot-2" (darslik) – T; "Nihol print"
2. O‘Zme. Brinchi jild. Toshkent, 2020-yil
3. . O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son bilan tasdiqlangan "O‘zbekiston Respublikasi banklar tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi", 1-ilovasi, 9- bandi.
4. <https://www.xabar.uz/kredit-tizimi-haqida> . 22:40/15.05.2022
5. <https://xs.uz/uzkr/post/pul-muomalasi> 23:00/15.05.2022
6. [https://kun.uz/news/2020/07/22/mamlakatda-banklar-va-kredit-tizimini-to‘g‘ri-tashkil-qilish](https://kun.uz/news/2020/07/22/mamlakatda-banklar-va-kredit-tizimini-to'g'ri-tashkil-qilish) 22:34/15.05.2022
7. [https://xs.uz/uzkr/post/ozbekistonda-pul -kredit -siyosati](https://xs.uz/uzkr/post/ozbekistonda-pul-kredit-siyosati) 20:03/15.05.2022

**БУХОРО ВИЛОЯТИ СУҒОРИЛАДИГАН МАЙДОНЛАРИДА ҒЎЗАНИ
ГИДРОМОДУЛЬ РАЙОНЛАР БЎЙИЧА ИЛМИЙ АСОСЛАНГАН
СУҒОРИШ ТАРТИБЛАРИНИ КОМПЬЮТЕР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ
АСОСИДА ИШЛАБ ЧИҚИШ**

Хамидов Ахмад Мухаммадханович

“ТИҚХММИ” МТУ

Бухоро табиий ресурсларини бошқариш институти проф.в.б.

Гадаев Нодиржон Носиржонович

“ТИҚХММИ” Миллий тадқиқот университети доценти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада йилдан - йилга глобал иқлим ўзгариши ҳамда сув танқислигининг охири борилиши муносабати билан Бухоро вилоятида ғўзанинг сувга бўлган талабини метеорологик параметрлардан фойдаланган ҳолда ФАО услубиёти, яъни CropWat 8.0. модел дастури асосида суғориш меъёри ва тартибларини тупроқ-гидрогеологик шароитларни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқиш бўйича олиб борилган илмий тадқиқотларнинг натижалари келтирилган. Ғўзани суғоришида сувтежамкор, илмий асосланган суғориш тартиблари умум қабул қилинган гидромодуль районлар Н.Ф.Беспалов шкаласи бўйича ишлаб чиқилди. Ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрлари гидромодуль районлар бўйича Бухоро вилоятида 3900 (VIII) – 7200(I) м³/га ни таъкил этди.

***Калит сўзлар:** Бухоро, ФАО услубияти, CropWat дастури, гидромодуль, ғўза, суғориш, суғориш тартиби, сувтежамкор суғориш технологияси.*

Кириш

Ўзбекистон Республикаси Гидрометеорология хизмати марказининг таҳлилларига кўра 2030 йилга қадар сув ресурслари ҳозирги меъёردа сақланиб

қолади. Ҳаво ҳароратининг янада ошиши билан дарёлар оқими камаяди, иқлим исишининг Амударё ҳавзаси дарёлари ва кичик сойларга таъсири нисбатан сезиларли бўлади, барча ҳавзаларда оқимнинг ўзгарувчанлиги ошади. Иқлимнинг исиши бўйича кўриб чиқилган иқлимий сценарийларнинг ҳеч бирида мавжуд сув ресурсларини ошиши башорат қилинмайди, кутилаётган иқлимнинг исиши шароитида умумий буғланишнинг ортиши суғориладиган майдонлардан сувнинг йўқотилишини оширади, бу эса қўшимча сув сарфини талаб қилади [1].

Иқлим ўзгариши сув юзаларидан сувнинг буғланишини 10-15% га, ўсимликлар транспирацияси ва суғориш меъёрларининг ортиши туфайли сувнинг 10-20% кўпроқ сарфланишига олиб келади. Бу эса, сувнинг тикланмай истеъмол қилинишини ўрта ҳисобда 18% га ортишига олиб келади. Иқлим шароитларининг ўзгариши ҳисобига суғориладиган ерларда сув истеъмолининг мумкин бўлган ошишини баҳолаш (турли хил экинларнинг сув истеъмоли, йўқотишлар, ерларнинг мелиоратив ҳолатини ўзгариши) бугунги куннинг долзарб муаммосидир [2].

Ўзбекистон Республикаси Орол денгизи ҳавзасида жойлашган бўлиб, унинг асосий сув манбаи Амударё ва Сирдарё дарёлари, шунингдек, ички дарё ва сойлар ҳамда ер ости сувларидир. Орол денгизи ҳавзасидаги барча манбаларнинг ўртача кўп йиллик сув оқими 114,4 млрд м³ ни ташкил этади, шундан 78,34 м³, Амударё ҳавзасида ва 36,06 м³ и Сирдарё ҳавзасида шаклланади. Ер ости сувларининг умумий захираси 31,2 млрд м³ ни ташкил этиб, унинг 47,2 % и Амударё ҳавзасига, 52,8 % и эса, Сирдарё ҳавзасига тўғри келади. «Амударё» ва «Сирдарё» ҳавзалари сув ресурсларидан комплекс фойдаланиш ва уларни муҳофаза қилиш схемаларига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси учун ўртача кўп йиллик сув олиш лимити 64 млрд м³ ни ташкил этади, аммо сўнгги йилларда глобал иқлим ўзгариши, шунингдек трансчегаравий дарёлар сув ресурсларидан фойдаланиш муаммолари туфайли, фойдаланилган ўртача йиллик сув миқдори 51 - 53 млрд м³ ни ташкил этиб, жами сув ресурсларининг ўртача 90-91 фоизи қишлоқ хўжалигида, 4,5 фоизи, коммунал-маиший хўжалик соҳасида, 1,4 фоизи

саноатда, 1,2 фоизи балиқчиликда, 0,5 фоизи иссиқлик энергетикасида, 1 фоизи эса, иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида фойдаланилади [3,4].

Республикамизда қишлоқ ва сув хўжалиги учун суғориш сувининг жиддий танқислиги кузатилмоқда ҳамда иқлим ўзгариши натижасида қишлоқ хўжалиги экинларини сувга бўлган талаби ортиб бораётганлиги сабабли қишлоқ хўжалигида сувдан самарали фойдаланиш устувор йўналиш ҳисобланади. Бухоро вилоятида ёғингарчиликни таҳлил қилиш бўйича муддатли маълумотлар шуни кўрсатадики, йиллик ёғин миқдори 140-145 мм ни ташкил этади. Ёғингарчиликнинг нотекис тақсимоти ва миқдорини камлиги, тупроқларнинг сувни ушлаб туриш қобилиятини пастлиги экинлар стрессининг асосий сабабларидандир [5,6]. Шунинг учун мамлакатимизнинг турли иқлим, тупроқ-гидрогеологик шароитларида қишлоқ хўжалиги экинларининг сувга бўлган эҳтиёжини ФАО услубиёти асосида CropWat 8.0. моделидан фойдаланган ҳолда аниқлаш долзарб ҳисобланади.

Тадқиқот методикаси

Экинларни сувга бўлган эҳтиёжи ФАО томонидан ишлаб чиқилган CropWat 8.0 дастури асосида аниқланди. Алоҳида агроэкологик бирликларнинг эвапотранспирацияси (E_{T_0}) Penman Monteth усули бўйича аниқланди [7]. Тадқиқотларни олиб боришда тизимли таҳлил ва математик статистика услубларидан ҳамда ПСУЕАИТИ нинг “Дала тажрибаларини ўтказиш услублари” дан фойдаланилди [8].

Натижалар ва муҳокама

Минтақамизда, жумладан Республикамизда суғориладиган майдонларни гидромодуль районлаштириш [9] ҳамда ҳар бир гидромодуль район бўйича қишлоқ хўжалиги экинларини илмий асосланган суғориш тартибини CropWat 8.0 дастурига биноан ишлаб чиқиш Республикамизда кузатилаётган ва таборо ошиб бораётган сув танқислиги шароитида долзарб ҳисобланади. Бухоро вилоятида ғўзанинг сувга бўлган талабини метеорологик параметрлардан фойдаланган ҳолда Озиқ – овқат ва қишлоқ хўжалиги ташкилоти (ФАО)

услугиёти, яъни CropWat 8.0. дастури асосида суғориш тартибларини тупроқ-гидрогеологик шароитларни ҳисобга олиб ишлаб чиқиш учун асосий метеорологик кўрсаткичлар Бухоро метеорологик станцияларининг маълумотлари бўйича олиб борилди.

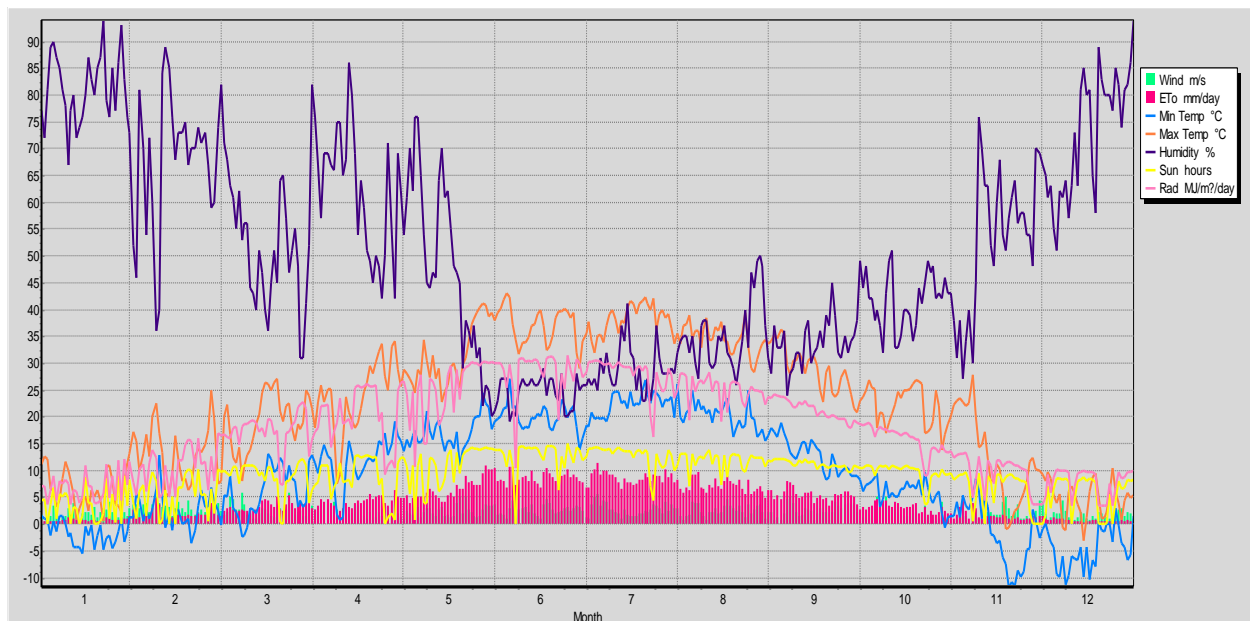
Бухоро вилоятидаги Бухоро метеостанцияси бўйича координаталари аниқланиб (Давлат: uzb 2020 Станция: Баландлик: 225 м.; Кенглик: 39.46 °С; Узунлик: 64.26 °В) ва метеорологик станциянинг дастур учун талаб қилинадиган хаво харорати, хавонинг нисбий намлиги, ёғингарчилик, шамол тезлиги ва қуёшнинг нур сочиш давомийлиги маълумотлари олинди (1-жадвал), шу асосда маълумотлар ишлаб чиқилди.

1-жадвал. Бухоро метеорологик станцияси маълумотлари (2021й).

Ойлар	Хаво хароати, С		Хавонинг нисбий намлиги %	Ёғингарчил ик, мм	Шамол тезлиги и, м/с	Қуёшнинг нур сочиш давомийлиги, кун.
	Мах	Мин			Ўртача	
Январ	5,7	-2,5	75	0,4	0,9	3,6
Феврал	11,1	0,3	71	29	1,2	5,6
Март	17,4	4,1	50	3	1,3	8,9
Апрел	23,7	10,1	51	4,8	1,3	8,9
Май	31,6	17,3	45	6,2	1,4	11,1
Июн	36,3	21,4	47	7,0	1,1	12,7
Июл	37,1	22,8	46	0,4	1,0	12,7
Август	33,2	19,7	50	0,3	1,1	11,8
Сентябр	26,9	12,1	46	0,0	1,1	11,2
Октябр	20,4	4,8	48	0,0	0,9	9,6
Ноябр	8,9	-1,9	62	8,6	1,2	6,3
Декабр	-0,6	-8,9	72	1,0	1,3	5,7
Ўртача	21	8,3	55	60,7	1,1	9,0

Манба: Гидрометеорология хизмати маркази маълумотлари.

Бухоро вилоятида 2021 йилда эвапотранспирация миқдори мм/кун, ёғингарчилик ва фойдали ёғин миқдори мм, мах ва мин хаво харорати °С, хавонинг нисбий намлиги %, шамол тезлиги м/с, қуёшнинг нур сочиш давомийлиги соат, радиация мдж/мл/сут маълумотларининг ойлар бўйича ўзгариш графиги (1-график).

1-график. Бухоро вилоятида табиий иқлим маълумотларининг ўзгариш графиги.

Манба: “Муаллифлар томонидан тузилган”

Мавжуд дастур доирасида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш мумкинлиги аниқланди. Суғориш сувдан самарали фойдаланиш ҳозирги ва истиқболдаги ривожланиш даражасида сувни иқтисод қилиш билан сув таъминоти пасайиш жараёнида сувдан фойдаланиш критериясини белгилаш ва экинларни ҳосилдорликка таъсири, ғўзани сувга бўлган талабни аниқлаш, шунингдек, сув ресурсларини оқилона бошқаришнинг ўзига хослигини баҳолаш имкониятига асосланган.

Penman Monteth формуласидан фойдаланилган ҳолда дастур ёрдамида эталон эвапотранспирация ҳисобланди (2-жадвал) [12].

$$ET_o = \frac{0.408\Delta(R_n - G) + \gamma * \left(\frac{900}{T + 273}\right) u_2 * (e_s - e_a)}{\Delta + \gamma(1 + 0.34u_2)}; \quad (1)$$

Бу ерда: ET_o –эталон эвапотранспирация [мм кун⁻¹]; R_n - ўсимлик сатҳига тушадиган соф радиация [МДж м⁻² кун⁻¹]; G - тупроқдаги иссиқлик оқимининг зичлиги, [МДж м⁻² кун⁻¹]; T - ер сатҳидан 2 м баландликдаги ҳавонинг ўртача кунлик ҳарорати [°C]; u^2 - ер сатҳидан 2 м баландликдаги шамолнинг тезлиги [м с⁻¹]; e_s - тўйинган буғ босими [кПа]; e_a - амалдаги буғнинг ҳақиқий босими [кПа]; $(e_s - e_a)$ буғнинг тўйиниш босими дефицити [кПа]; Δ -буғ босимининг эгри чизик градиенти [кПа °C⁻¹], γ - психрометрик турғунлик (константа) [кПа °C⁻¹] [12].

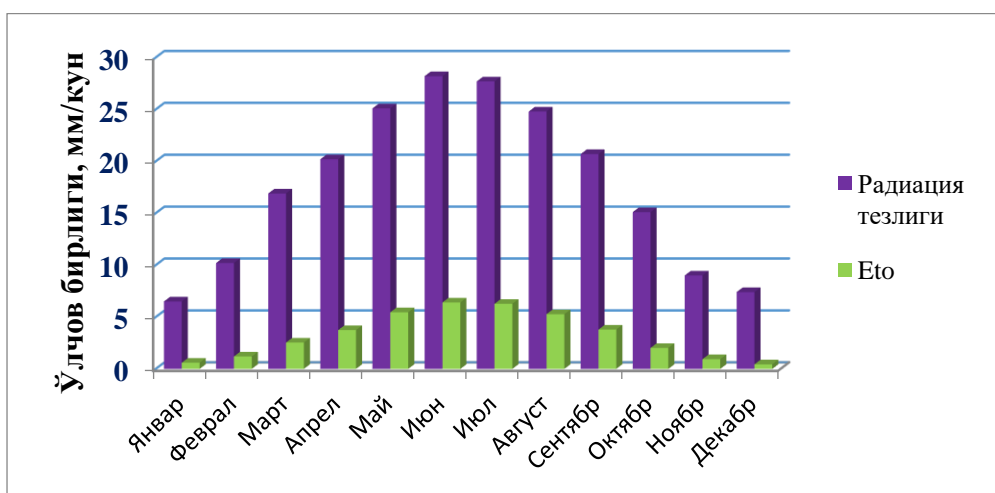
2-жадвал. Бухоро вилоятида эталон эвапотранспирация ва радиация тезлиги ҳисоби.

Ойлар	Хаво хароарти, С		Хавонинг нисбий намлиги и %	Ёғингарчилик, мм	Шамол тезлиги, м/с Ўртача	Қуёшни нур сочиш давомийлиги, кун.	Радиация тезлиги и MJ/мл / кун	Ето мм/кун
	Мах	Мин						
Январ	5,7	-2,5	75	0,4	0,9	3,6	6,9	0,77
Феврал	11,1	0,3	71	29	1,2	5,6	10,7	2,03
Март	17,4	4,1	50	3	1,3	8,9	17,4	3,33
Апрел	23,7	10,1	51	4,8	1,3	8,9	20,5	4,13

Май	31,6	17,3	45	6,2	1,4	11,1	25,3	6,56
Июн	36,3	21,4	47	7,0	1,1	12,7	28,3	8,56
Июл	37,1	22,8	46	0,4	1,0	12,7	27,9	8,69
Август	33,2	19,7	50	0,3	1,1	11,8	25,1	7,09
Сентяб р	26,9	12,1	46	0,0	1,1	11,2	21,2	5,34
Октябр	20,4	4,8	48	0,0	0,9	9,6	15,7	3,09
Ноябр	8,9	-1,9	62	8,6	1,2	6,3	9,6	1,58
Декабр	-0,6	-8,9	72	1,0	1,3	5,7	7,9	0,68
Ўртача	21	8,3	55	60,7	1,1	9,0	18,0	4,32

Манба: Гидрометеорология хизмати маркази маълумотлари асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Бухоро вилоятидаги Бухоро метеостанциясидан олинган ҳаво ҳарорати, ҳавонинг нисбий намлиги, ёғингарчилик, шамол тезлиги ва қуёшнинг нур сочиш давомийлиги маълумотлари ва CropWat дастуридан фойдаланиб Эталон эвапотранспирация ва радиация тезлиги ҳисобланди (2-график).

2-график. Бухоро вилоятида радиация тезлиги ва эталон эвапотранспирацияни ойлар бўйича ўзгариш графиги

Бухоро вилояти учун ғўзанинг умумий сув меъёрлари ва экин коэффициентлари 3-жадвалда келтирилган. Биз экин коэффициентларини

Ирригация ва сув муаммолари илмий – тадқиқот институти томонидан тавсия этилган қийматлар асосида ишлаб чиқилди [10]. Жами Бухоро вилояти бўйича ғўзанинг сув талаби 3900 дан 7200 м³/га қайд этилган. Қисқа муддатли экинларда куруқ худудларда ғўзанинг сувга бўлган талаби вегетация даврида айниқса юқори бўлади, чунки метеорологик параметрлар жуда юқори бўлиб, ёғингарчилик жуда кам бўлган. Бизни Ўзбекистон шароитида ўтказилган тажрибалар ҳамда халқаро ФАО услубини маҳаллий шароитга мослаштирилган ҳолатда таҳлил қилинган [11].

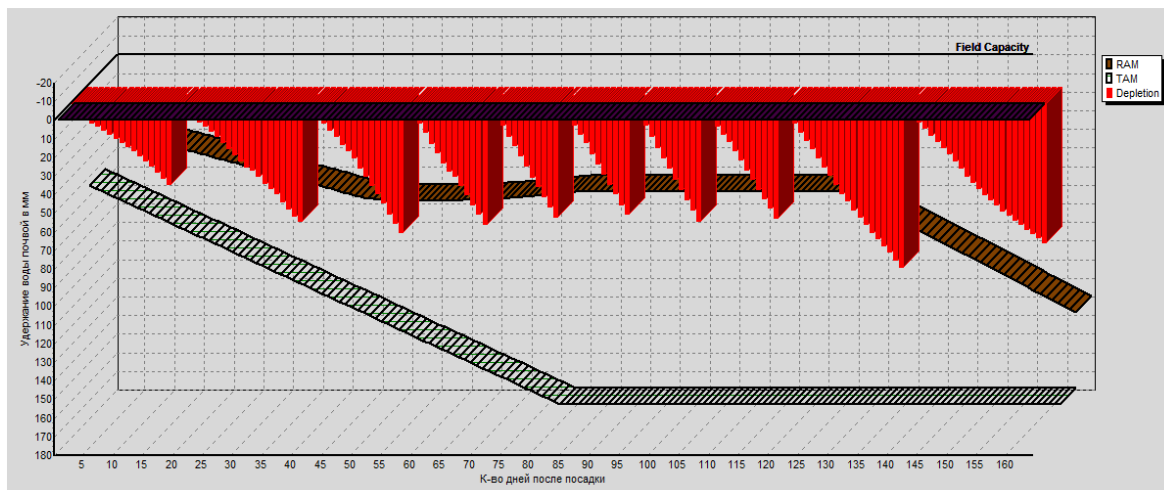
3-жадвал. Ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрлари, м³/га.

Гидромодуль район	Мавсумий суғориш меъёрлари, м ³ /га	Мавсумий суғориш меъёрлари, м ³ /га	Экин коэффицентлари
	Бухоро вилояти бўйича ТИҚХММИ, МТУ олимлари тавсияси	Бухоро вилояти Ф.Н.Беспалов тавсияси	
I	7200		0,42-0,89-0,65
II	6800	7900	0,39-0,82-0,60
III	6000	7500	0,38-0,82-0,55
IV	6300	8100	0,40-0,85-0,60
V	6000	5500	0,34-0,74-0,50
VI	5800	6800	0,33-0,74-0,50
VII	5500	6400	0,35-0,72-0,55
VIII	3900	3800	0,31-0,56-0,50
IX	4200	4900	0,30-0,56-0,50

Манба: Муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

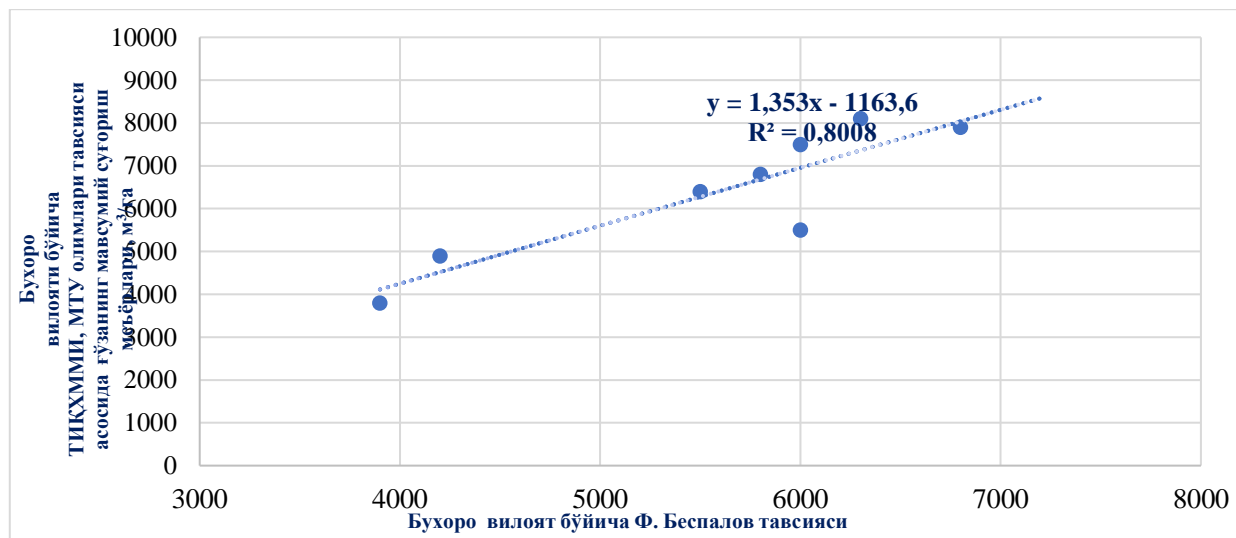
CropWat дастуридан фойдаланиб, ғўзани мавсумий суғориш меъёрлари ҳамда сув истеъмоли ҳисобланди. Дастур ёрдамида вегетация даври учун

ғўзанинг сувга бўлган талабини қайси вақтларда қанча меъёр билан суғориш кераклиги ҳамда меъёрларни ўзгариш графиги ва нетто сув сарфларини ҳисоблаб чиқилди (3-график).

3-график. Бухоро вилоятида FAO услубиёти бўйича ғўзани суғориш тартиби кўрсаткичлари.

Бухоро вилояти бўйича профессор Н.Беспалов томонидан ўтказилган тавсиялар бўйича ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрларини ишлаб чиқилган ва ҳозирги кунга қадар ушбу тавсиялар бўйича суғориш ишлари амалга оширилмоқда. CropWat 8.0 дастуридан фойдаланиб, тадқиқот объектлари бўйича ғўзанинг мавсумий суғориш меъёри ишлаб чиқилиб, корреляция коэффицент координаталар тизими ишлаб чиқилди ва корреляция коэффиценти $R^2=0,80$ тенг бўлди. Ҳар бир қиймат жуфтлиги маълум бир белги билан белгиланади (4-график).

4-график. Ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрларини солиштириш корреляция коэффиценти.

Манба: Муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.

Хулосалар

1. CropWat 8.0 дастуридан фойдаланиб, тадқиқот объектлари бўйича эталон эвапотранспирация ва радиация тезлиги аниқланди. Бу кўрсаткичлар Бухоро вилоятида 18,0 мдж/мл/кун ва 4,32 мм/кун га тенг бўлди.
2. ФАОнинг CropWat 8.0 дастуридан фойдаланиб, Бухоро вилояти суғориладиган ерларида асосий қишлоқ хўжалиги экини – ғўзанинг илмий асосланган суғориш тартиби ишлаб чиқилди.
3. Бухоро вилояти учун ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрлари гидромодуль районлар бўйича корреляция коэффиценти $R^2=0,80$ тенг бўлди
4. Бухоро вилояти бўйича ғўзанинг мавсумий суғориш меъёрлари гидромодуль районлар бўйича 3900 - 7200 м³/га га тенг бўлди.
5. Бухоро вилоятидаги гидромодуль районлар бўйича ғўзанинг суғориш меъёрлари (нетто) 600-1050 м³/га ни ва сони 6-8 тани ташкил этди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Agaltseva N. *The impact of climate change on the water resources of Uzbekistan.* Uzhydromet. Tashkent. 2019
2. Khamidov, M., Muratov, A. *Effectiveness of rainwater irrigation in agricultural crops in the context of water resources. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 2021, 1030(1), 012130*
3. Mirziyoev Sh.M. *About approval of the Concept of development of water economy of the Republic of Uzbekistan for 2020-2030. Farmon. Tashkent. 2020y.*
4. Khamidov, M.K., Balla, D., Hamidov, A.M., Juraev, U.A. *Using collector-drainage water in saline and arid irrigation areas for adaptation to climate change. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 2020, 422(1), 012121*

5. Khamidov, M., Khamraev, K. *Water-saving irrigation technologies for cotton in the conditions of global climate change and lack of water resources. IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 2020, 883(1), 012077
6. Bekmirzaev, G., Ouddane, B., Beltrao, J., Fujii, Y., Sugiyama, A. *Effects of salinity on the macro-and micronutrient contents of a halophytic plant species (Portulaca oleracea l.). Land*, 2021, 10(5), 481
7. United Nations Food and Agriculture Organization. www.fao.org.
8. *Field observational methods. A handbook UzPITI, Tashkent*, 2007, 146 p.
9. Rachinsky A.A. *Results of studying the irrigation regime in South Khorezm // Cotton growing. No. 6 - Moscow*, 1964. p. 15.
10. *Develop a unified system for assessing water requirements, water consumption and sanitation standards in various sectors of the economy of countries in the Aral Sea basin. SANIIRI Report*, 1998.pp.36-37.
11. Sherov A, Amanov B, Gadayev N, Tursunboev Sh, Gafarova A. *Basis of cotton irrigation cultures taking into current natural conditions and water resources (on natural conditions of the Republic of Uzbekistan). IOP Conf. Series: Materials Science and Engineering 1030*, 012146. 2021.
12. *FAO Irrigation and Drainage Paper №56. Crop Evapotranspiration. p.50.*
<http://www.climasouth.eu>
13. **OfentseMoseki, Michael Murray-Hudson, KeotshephileKashe. Crop water and irrigation requirements of *Jatropha curcas L.* in semi-arid conditions of Botswana: applying the CROPWAT model.Okavango Research Institute, University of Botswana, Private Bag 285, Maun, Botswana. Agricultural Water Management Volume 225, 20 November 2019, 105754.**
<https://doi.org/10.1016/j.agwat.2019.105754>
14. **Christopher Conrad, Maren Rahmann, Miriam Machwitz, Galina Stulina, Heiko Paeth, Stefan Dech. Satellite based calculation of spatially distributed crop water requirements for cotton and wheat cultivation in Fergana Valley, Uzbekistan. Global and Planetary Change. Volume 110, Part A, November 2013, Pages 88-98.**
<https://doi.org/10.1016/j.gloplacha.2013.08.002>.

THE POTENTIAL AND IMPORTANCE OF DIPLOMATIC ETIQUETTE

Student: **Anvarbekov Hikmatillo**

3rd year bachelor's student of Andijan State Institute of Foreign Languages.

E-mail: hikmatillo473@gmail.com

Teacher: **Axmedov Azimjon, Qodirov Xalilillo.**

ANNOTATION

The article explores the rule and importance of diplomatic etiquette. Based on the given information, it should be said that diplomatic relations without etiquette will not be as positive as expected. Diplomatic etiquette is a manifestation of good behavior in relations between officials, political and public figures representing their country. Diplomats interact with their counterparts in government, public, and business circles according to long-established rules, deviations from which can lead to unwanted complications in the relationship. The rules of diplomatic etiquette contain certain forms of addressing, correspondence, as well as visits, meetings and talks, diplomatic receptions, etc. They set strict requirements for the appearance of a diplomat, civil servant, businessman. Etiquettes are defined by the Oxford Dictionary as the customary code of polite behavior in society or among members of a particular profession or group. Diplomats represent themselves with professionalism and respect to foster positive relationships and advance the interests of their nation.

Key words: *etiquette, diplomacy, diplomats, diplomatic protocol, diplomatic etiquette, negotiation, ceremony, international relations.*

Introduction. Diplomatic etiquette is the set of rules and customs that guide the behavior of diplomats and government representatives when representing their country

on the international stage. Diplomatic etiquette refers to the protocol and rules of behavior that are followed by diplomats and other government officials when interacting with each other and with foreign dignitaries.

Etiquette is a phenomenon that changes over the course of history and culture, and therefore assumes new forms and shapes. The norms of manners change over time. Social transformations, changes in culture, industrialization, urbanization, dissemination of radio and TV, Internet, mobile phones and the development of other means of communication, as well as increasingly common globalization, have caused a change in living conditions and, as a consequence, the emergence of new customs. This creates new challenges for everyone, especially for persons busy in international and diplomatic missions. It requires a good understanding of foreign cultures and a sense of tact. Knowing and practicing the rules of etiquette allows freely find yourself in a variety of circumstances and minimizes the incivility.

These rules and behaviors are designed to ensure that interactions between different countries and their representatives are respectful and productive and to help prevent misunderstandings or conflicts. Diplomatic etiquette also includes formalized procedures for handling issues such as the presentation of credentials, establishing diplomatic relations, and the accreditation of diplomats.

While in another country, there are specific rules or protocols that a diplomat must observe. A diplomat must observe the protocols and traditions of the host country apart from showing respect for the culture and customs of the country of residence.

A diplomat also must be mindful of body language and nonverbal communication behavior while practicing diplomacy in another country. It is also important for the diplomat to be reliable and punctual, discreet and confidential in communication. Establishing diplomatic ranks and preferences is an important achievement of the diplomatic protocol, because it has caused serious conflicts numerous times in history.

There are three levels in diplomacy which are interconnected but not identical: protocol, ceremony and etiquette. The protocol regulates relations between states and their representatives. The ceremonial serves the organization of official ceremonies,

especially state ones. And the diplomatic etiquette is the observance of principles of behavior and dress in public places. “The principle of priority is an important element in the contacts of all communities. In diplomatic contacts, it occurs primarily during ceremonies, greetings and farewells of guests, making speeches, bursting guests at the table and in the car, raising toasts, serving to the table, etc. The basic criteria of this rule are class and rank, duration of function and such standards as: guest before the host, guest from abroad before the guest from the country, woman before the man (applying the seniority principle), and senior before the younger. We distinguish between personal priority, mission priority and priority within the mission”.

The historical roots of diplomatic protocol come from court etiquette and the traditions of individual countries. The protocol evolved with the development of diplomatic international relations and reached its first summit during the Congress of Vienna in 1815, when international relations took place in such proximity that they required rules. The emergence of the presidency, ceremonial, correspondence, immunities and the establishment of a diplomatic etiquette (unleashing it from a court etiquette), these are the achievements of the European diplomatic policy of the last two centuries. If once the main tools in diplomacy were such savoir-vivre principles as tactfulness, discretion, skills in negotiating, then today diplomatic etiquette and various ceremonies are components of the diplomatic protocol, which employees of diplomatic units must know exactly. The protocol that it became is a collection of traditions and principles derived from the cultural traditions of various countries and was regulated for the first time after the Congress of Vienna primarily as a term for presidency in political relations. After changing the political system in Europe and the principles of redundancy, it was again developed and included in the Vienna Convention on Diplomatic Relations on April 18, 1961.

An important element of the diplomatic protocol is the ceremonial. It is a concept that defines the organization of official ceremonies and a set of rules and customs which are applicable to the preparation of various ceremonies. The ceremony, according to the dictionary, is an official ceremony or rite, according to the established

plan of the people of the ritual. Usually it is a solemn act in keeping with traditional symbolic forms. The diplomatic ceremony includes all norms which are applicable to diplomatic representatives who hold official relations with the head of the state in which they are accredited, as well as the authorities of that state and the norms which are applicable to the mutual relations of those diplomatic representatives operating in the same post. The ceremonial norms have created centuries-old customary traditions and they have established themselves in diplomatic exchange between states, so that today they are one of the major areas of international law.

Etiquette is a phenomenon that changes over the course of history and culture, and therefore assumes new forms and shapes. The norms of manners change over time. Social transformations, changes in culture, industrialization, urbanization, dissemination of radio and TV, Internet, mobile phones and the development of other means of communication, as well as increasingly common globalization, have caused a change in living conditions and, as a consequence, the emergence of new customs. This creates new challenges for everyone, especially for persons busy in international and diplomatic missions. It requires a good understanding of foreign cultures and a sense of tact. Knowing and practicing the rules of etiquette allows freely find yourself in a variety of circumstances and minimizes the incivility.

The contemporary development of communication technologies and increasing relationships via the Internet has also evoked the concept of “netiquette”, i.e. a set of principles of decent behavior on the Internet, a kind of etiquette applicable on the web. Netiquette also plays an important role in the process of international relations and diplomacy. For example, in the event of a high-profile event, a consular or diplomatic mission must notify the residents of its country on its official website of the event and associated recommendations. In addition, electronic correspondence is also used, which is subject to the specific rules in this area. The last type of communication takes the name “email etiquette”.

The practical use of etiquette is already on the border of the concept of “good manners”, which refers to the ability to behave, self-presentation and communication

with other people. The practical etiquette, often appointed, is more rigid and requires the implementation of certain rules of the surrounding society or environment. Another type of etiquette is *savoir-vivre* (“etiquette for the people”), which is intended for the general public and incorporates the principles of good tone (i.e. the ability to behave and behave in relations with other people in accordance with the social rules prevailing in that country, in a given culture or the environment). *Savior-vivre* pays more attention to aspects of everyday and social life: age, gender, family and friendship, social prestige, religious affiliation, party, etc.

As modern technology makes war more costly, negotiations within and outside diplomatic conferences are becoming increasingly important. This PIN Policy Brief analyses the nature and evolution of diplomatic negotiation and the challenges to its effectiveness. It argues that negotiations are vulnerable, unless they are protected by procedural frameworks, comprising rules and conventions, such as those adopted in conference diplomacy conducted by organizations such as the United Nations. This policy brief also raises questions about the future role of diplomatic negotiation processes in a globalizing world in which diplomats are losing their traditional predominance in international relations. It concludes with several recommendations for enhancing the effectiveness, and thereby the significance, of diplomatic negotiation in the future.

In view of the observations above, and focusing on the role of the diplomat as a negotiator, four recommendations are useful.

- First, it would be wise to give researchers and trainers more access to real negotiation processes.
- Second, the diplomatic negotiator might be specialized communicator
- Third, diplomats will have to be a superb manager.
- Diplomatic negotiation itself will have to be more efficient.

Negotiation is as old as human history. Diplomatic negotiation entered the world stage some five millennia ago. Conference diplomacy as a mode of international negotiation has been around for 300 years, yet it established its organizational format

only in the last 100 years. It is therefore a relatively recent phenomenon in human history. It is enormously helpful in protecting the vulnerable process of international negotiation from failure.

When conducting conversations important to keep a low profile and with dignity, not to interrupt the interlocutor, to avoid excessive gesticulation. Of great importance is the culture of speech: the use of literacy literary verbal speed and a rich vocabulary It helps a person to establish itself as a well-read and well-educated diplomat and a partner with whom pleasant to deal with.

In no case should not allow himself such liberties as the use of obscene language while any dispute, to talk with business partners did not develop into open conflict or skirmish.

Conclusion. **Everything you have just learn is seen as formal and diplomatic etiquette in “western” countries(Exception: Nordic countries/Eastern European countries) thus it is absolutely vital that; if you are attending a gathering in a culturally different community to properly inform yourself on the do’s and the don’t’s of their cultural etiquette; as it might differ significantly from previously stated in the article.

REFERENCES

1. *Barburska O., Milczarek D. Historia integracji europejskiej w zarysie. Warszawa, 2013.*
2. *Bliźniak D. Unia Europejska – podstawowe informacje. Warszawa 2009.*
3. *Bortnowski A.W. Protokół dyplomatyczny i savoir-vivre dla każdego. Ciechanów, 2003.*
4. *Bortnowski A.W. Współczesny protokół dyplomatyczny savoir-vivre i ceremoniał w praktyce, Toruń, 2012.*
5. *Bortnowski A.W. Współczesny savoir-vivre kluczem do sukcesu. Praktyczne rady dyplomaty. Toruń, 2009.*
6. *Cholawo-Sosnowska K. Unia Europejska słownik terminów i pojęć. Warszawa, 2004.*
7. *Etiquette [Web resource] // Cambridge Dictionary. 2020. URL: <https://goo.su/2Hf0> (reference date: 11.03.2020).*
8. *Filipowicz B. Ogólne zasady protokołu dyplomatycznego. Warszawa, 1969.*
9. *Gesteland R.R. Różnice kulturowe a zachowanie w biznesie. Warszawa, 2010.*
10. *Ikanowicz C., Piekarski J.W. Protokół dyplomatyczny i dobre obyczaje. Warszawa, 2009.*

GLOBALIZATION AND THE SPREAD OF ENGLISH

Anvarbekov Hikmatillo Valisherjon o'g'li,

3rd year bachelor's student of Andijan State Institute of Foreign Languages.

E-mail: hikmatillo473@gmail.com

Teacher: **Qodirov Xalilillo.**

ANNOTATION

English language is a language before Globalization; English is the language after Globalization. Globalization and English language are said to work as pull factors for one another. English language plays a major role in the progress of Globalization. Globalization of trade and commerce, increasing diversities of work force with different setup values have increased the importance of English language usage.

Man has been using language as a medium of communication for the ages, today due to Globalization English language has become the most prized possession of communication. In this Global village, English language acts as a repository of wisdom and wit. English language is a propeller for advancement of career and a machine to mint money. And it is a telescope to view the vision of future. In this Global world, communication in English is now recognized as an inseparable part rather the life blood of every activity which occurs in our day to day life. Now a day's every organization functions through a communication process, wherein mutually independent persons create and exchange messages to articulate and achieve commonly held objectives and goals.

English language can be rightly regarded as the key to the store house of production and productivity. We can make use of this language to promote our world view and spiritual heritage and promote cultural and traditional aspects across the

globe. Globalization has brought English language into limelight. The scenario of the usage of the language has changed drastically. The Queen's language has become a common man's curriculum. The language has become a silver bowl to earn one's bread and butter.

In this Global world English is the language of the latest business management. English language is not only a means for international commerce, it has become increasingly essential for inter-state commerce and communication. It is the official language of air transfers and shipping, the leading language of science and technology, computers and commerce and a major medium of education. In an era of increased communication through the telephones, fax machine, television and modem, the world is becoming more and more globally oriental. Business, families, friends and many other groups with common interests are able to form small tele or cyber communications that transcend geographical boundaries.

Key words: *globalization, international language, economics, cultural, political, science, technology, entrepreneurs.*

INTRODUCTION:

The word Globalization is the buzzing word to all economists, a magical word to entrepreneurs and a material word to the governments and all other business people. Globalization is the trump card for the rapid development across the globe in terms of language, culture, tradition, customs, lifestyle, economy and science and technology.

If we go back to the origin and existence of this term Globalization, the term has been there in the annals of history and it got its significance just a decade ago. It started on the point of business then spread like a wild fire to all aspects of human's survival. Technological advances in production, transportation, and tele-communication and more advancement with internet the firms got access to customer's supplies and collaborators around the world. Globalization originated with trade and marketing and crossed the national boundaries to connect people. Globalization has brought

everything together but the English language made Globalization more possible and effective one.

Due to globalization, English language emerged as a global force. As statistics say English language is the most widely spoken tongue in the world today. It is English language, however, a bigger impact on the world as a whole and has become the global de-facto standard used in business, cultural, political and linguistic exchange.

One of the main reasons why English is the international language in the world today is the fact that Britain was the global superpower in the nineteenth century and America is the global superpower in the twentieth and twenty-first. For example, these two English-speaking countries were the most important countries in terms of the military and trade. By conquering and colonizing sum of the world, their customs, culture and way of life became common in those parts of the world. This is why so many ex-British colonies now have English as the national language, with many of their people speaking English as a first language.

Another reason for the spread of English is economics. By being the global political and military superpower, these two countries also became the leading trading nations and many countries and territories needed to learn English in order to trade with them. The USA is currently a major trading partner with almost every other country on the planet due to the size of the consumer economy. This explains why in many countries, English is a compulsory subject in all levels at school.

Therefore, the factors of political history and finance are the most important reasons why English is the current global language.

Nowdays English is no longer a very unusual thing, but English has become the norm especially in the era of globalization. Able to speak well and fluently English no longer be an added value, but it has become demands or needs for every people in today's era of globalization. This is because English language influence in almost all aspects in life.

English not only as an academic requirement for mastery is limited in aspects of language knowledge, but also as a language of science and technology. It means that

English is used to communicate and interact in science and technology. Seemingly that most of the utilizing terms of English, and even a variety of documents and technical guidelines for the use and improvement of a device that speaks English. According to the research that have been noted by Maurais and Morris (2003), the field of science and technology also rely on the English language. From one billion documents on the website in 1999s, amounting to 86,5 % used in English.

English also used to cooperate in the world of business with entrepreneurs from various countries. Job opportunities for someone who mastered the English language is wide open to welcome work in companies or private organizations or government agencies, also be able to get a good position in that company or institution. It is complicated for someone to gain the considerable job without skill of English. In an increasingly globalized business world, a number of local companies including the Indonesian company has entered into the world trade and use English as the main communication tool, and at the height of international companies that enters to the local trade due to the use of English language of business which became increasingly perceived as a necessity.

English will become an international lingua franca for at least the next fifty years and no single language will occupy the monopolistic position in the twenty first century (Graddol, 1997). As an international lingua franca, English not only called as a medium of global communication, but also plays in more important role in education, business, diplomacy, technology, commerce, industry, banking, computing, medicine, aviation, engineering, cultures, social instructions, even in all aspects of life.

Looking at the fact, the capability of English will become the contributing factor of success in academic and job. Therefore, in this era of globalization it is important to learn or speak English or other foreign languages. Most people believe that the era of globalization is very important to master at least English or other foreign languages. Another claim that if without mastery of English language is good, a country will not advance.

“English rules” is an old phrase, “English language rules” is the new phrase emerged out of Globalization. Knowledge of English is very essential because countries are becoming globally integrated and coupled with each other in all aspects in terms of culture, economy, trade and commerce. This integration can happen only when language spoken is the same.

As per the international publication “Economist”, said India has multi languages out of these English is the only language understood all over India. Language remains potentially a communicating medium capable of expressing ideas and concepts as well as moods, feelings, thoughts and ideas. English language has revolutionized science and technology. It has become the main tool in computer languages and components. The purpose of the language and its influence leading to common objective. Computers are the most important technical tool that has revolutionised all walks of life and communication is no exception to the phenomenon. The English language has taken u-turn after globalization. The musing language has become an item of economic value. Due to Globalization the companies are using English language as a medium to sell their products across the globe. There are constant advertisements in print and electronic media English language sweeps all the advertisements. Globalization leaves no stone unturned, as current Globalization seems to demand comprehensive transformation of a society, its impact on language and culture be detected in every facet of life.

The parliament has also recognized English as an official language in addition to Hindi. Realising the importance of English language then railway minister Laloo Prasad yadav demanded teaching of English language in schools. The greater demand for admission in English medium schools throughout the country is a testimony to the attraction of English to the people of India.

We can make use of English language to promote our world view and spiritual heritage throughout the globe. Some spiritual gurus have been using this language to establish cultural identity. Swami Vivekananda established our identity in overseas and manifested our culture with this language.

The main reasons for language Globalization are a] rule of British colonies b] exchange of socio-economic, political and technological advancements c] new trends in education system d] changing trends in market and world economy e] improved means of communication.

Conclusion: There is no doubt that Globalization has changed the face of English language. In fact, Globalization has changed the life style of human beings altogether, the English language has given a new life to the modern man.

A sea change has taken place in the selection process especially at corporate sector that is because of Globalization. Communication in English is the major requirement in the day-to-day selection process.

Today English is news; the language continues to make news daily in many parts of the world. If English language is not your mother tongue you may still have mixed feelings about it. You may be strongly motivated to learn the English language because you know it will put you in touch with more people than any other language. It gives you scope to work anywhere across the globe. More over it will give you economic, political and cultural status in the society.

As I started “English” is a language before Globalization and “English” is the language after globalization and I end with the same phrase.

Finally, English and Globalization are inseparable, living one on another in the present day world like body and soul of a human being.

REFERENCES

1. Crystal, D. (2001). *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Graddol, David (1998). *The Future of English*. London: The British Council.
3. Jenkins, Jennifer (2003). *World English*. London: Routledge.
4. Mc Kay, Sandu (2002). *Teaching English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press.

5. Caine, T. M. 2008. *Do you Speak Global?: The Spread of English and the Implication for English Language Teaching. Canadian Journal for New Scholars in Education, Vol. 1, Issue 1.*
6. Crystal, D. 1997. *English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press.*
7. Fairclough, N. 1989. *Language and Power. London: Longman.*
8. Graddol, D. 1997. *The Future of English? London: The British Council.*
9. Maurais, J. and Morris, M. A. 2003. *Language in a Globalising World. Cambridge: Cambridge University Press.*

MARKETING OPPORTUNITIES ON DEVELOPING TOURISM

Ziyodullaeva Marjona

Karshi State University

marjonaziyodillayeva856@gmail.com

ANNOTATION

In the article, importance of marketing in tourism and several ways of developing tourism by marketing are explained. Also recommendations are presented for companies which based on touristic services.

Key words: *Tourism, distination, product, customer, consumer,marketer, Strategy.*

Tourism is the departure (travel) of an individual from the place of permanent residence for a long period of one year without engaging in paid activities in the destination (country) for health, educational, professional-practical or other purposes. . The application of marketing in the field of tourism is to produce a special tourist product in the market and direct it to a specific consumer. is related to the development of a strategy for increasing sales and choosing the 406 most effective means of advertising information. The movement of tourist services to the consumer is not carried out directly. In this way, tourist services become tourist products through tour operators and distribution system, i.e. tourist agencies, and reach the consumer. In general, the complex of activities from the development of tourist services to the consumer reflects the marketing complex. About the importance of tourism marketing, American expert G. Harris says the following: "Tourism does not need simple marketing. It should be able to make the steps more attractive. This means preservation and beautification of the natural tourist object. In the end, unique cultural heritage, wild nature or beautiful landscape attract tourists in the first place. This definition shows the

role of the state in tourism marketing. The World Tourism Organization (WTO) distinguishes three functions of tourism marketing: contact with customers, development and control. The main purpose of customer communication is to convince the customer that the proposed trips meet the full standards. The development function consists of introducing innovations into the system to further improve the service and meet customer demand. The control function means the analysis of the level of tourist services and the quality of the tourism market.

Tourism marketing consists of systematic and unified actions of national tourism organizations or tourism institutions, depending on the satisfaction (optimization) of the needs of tourists at the national and international level. In order to appreciate people's free time, the desire and need to travel in a region, country or between countries for the purpose of work, family, conference, caused the establishment of tourist enterprises. These enterprises are creating a number of methods and techniques in order to make tourist groups, who are consumers, travel in the most suitable places and in the best conditions. Marketing is an ongoing process. Tourist products and services are sold directly to tourists by tourist enterprises or through intermediary firms, travel agencies or tour operators. In tourism marketing, new needs of tourists should be continuously searched and studied. The needs of the traveler come first.

Tourism marketing is simply any marketing strategy used by businesses within the tourism industry. This includes, for example, hotels and other forms of accommodation, along with airlines, car rental services, restaurants, entertainment venues, travel agents and tour operators. Like any other marketing activity, the purpose of tourism marketing is to promote the business, make it stand out from rivals, attract customers, and generate brand awareness. Digital channels such as social media, search engine marketing, etc. Traditional channels like printed ads, billboards, radio, or TV.

Tourism marketing is not only for companies and businesses operating in the industry. On a state level nations compete with each other to get the biggest share of visitors. They utilize tourism marketing to create a "country brand". A country brand is the intangible characteristics and associations that people relate to the name of the

country. Paris is the city of light, entertainment, fashion, and nightlife. Thailand is known for its paradise-like islands.

People love to talk about their travels. Especially if the place is exotic or far away from their home country. If visitors are recommending the country to their friends and relatives, their experience must have been positive.

The main purpose of customer communication is to convince the customer that the proposed trips meet the full standards. The development function consists of introducing innovations into the system to further improve the service and meet customer demand. The control function means the analysis of the level of tourist services and the quality of the tourism market. Renting car or booking a hotel stay does not require much innovation. Two hotels may be in the same location and have the same facilities, but one of them could be making more profit than the other. What differentiates a service is creating a familiar, cosy atmosphere. Guests, visitors and users like that feeling of familiarity; the feeling of being home. They want the same comfortable car they have tried before, the same clean and sunny room they stayed in last time. That's not the case with product marketing where consumers are continuously looking for new experiences. The important characteristics of tourism compared to other products or services make the use of marketing in this area very necessary. The tourism product, unlike other goods and services, has the characteristics of a mixed product that is finished compared to other institutions. Tourist demand for tourism products is also sensitive to social and political changes and shows great elasticity.

Customers want to know about products and services in a pertinent and time-sensitive manner; too much information and selling can be off-putting for them. A knowledge base is a great way to provide existing customers with the information they

need when they need it. Now, in such a transforming around the-clock industry, customers are confused. They need simple and direct answer.

One the biggest mistakes that tourism marketers make is ‘yelling at’ clients with services rather than ‘speaking with’ the customer about the functional benefits and emotional benefits. Watch half an hour of TV one night and you will see brand after brand yelling service after service after service. This type of tourism marketing just forces the consumer to have to figure out what they get from your brand. In crowded market, where your potential clients are chased around by 7000 brand messages per day, you have just lost out on the oppirtunity to find a set of customer- oriented benefits that your brand can use to motivate them instead of owning these benefits as you build the reputation of your brand.

Let’s devide marketing strategies on developing business, we’ll cover the five elements you need to create a tourism marketing strategy. You can tailor each step to your brand to help you stand out from the competition.

1. A mobile-responsive website
2. An email marketing tool
3. A primary social media channel
4. Up-to-date business listings
5. A way to easily create content

Tourism development cannot be imagined without marketing. Because marketing plays a key role in studying the tourism market. However, marketing services are not well established in the tourism system of our republic. For this, it is necessary to study foreign tourist markets and try to sell national tourist products there. Currently, the price policy cannot be called good, even if the demand for our national products is at an average level. Prices are very high compared to products from the world market. Therefore, the demand of tourists is decreasing. They are visiting for organizational purposes only.

REFERENCES

1. *Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated December 2, 407 2016 No. PF-4861 “On measures to ensure rapid development of the tourism sector of the Republic of Uzbekistan”.*
2. *Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 3, 2018 No. PF-5326 “On additional organizational measures to create favorable conditions for the development of the tourism potential of the Republic of Uzbekistan”.*
3. *Tukhliyev I.S. and others. Explanatory dictionary of modern terms of the field of tourism: a collection of data. - S.: Nowruz. 2020. - 264 p.*
4. *Author development as a result of research*
5. <https://profiletree.com>

ХАЛЫҚ АРАСЫНДА "ШАЛ" АТАНҒАН ТІЛЕУКЕ ҚҰЛЕКЕҰЛЫ

Байдуллава Гүлжайнар Бектай қызы

Шыршық мемлекеттік педагогика университеті
Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 2-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Жандос Абдуазимович Байзаков**

АНАТАЦИЯ

Шал өлең шығарып айтуымен ерте айналысқан. Жасынан сөзге үйір, тілге ділмәр, ойлы жас болып көзге түскен. Ақынның тұла бойында, жыр шығарушылық қабілет дарыған.

Кілімті сөз_Беделді тұлға. Ауыз әдебиет үлгісін ұстанған суырып салма ақын. Дарын иесі. Халықтың жанашыр өкілі.

ANATATSIYA

Shal was engaged in reciting poetry early on. From his age, he was distinguished as a eloquent, eloquent, thoughtful young man.

Key words_ Reputable person. A poet who followed the example of oral literature. A gifted person. A sympathetic representative of the people.

Қара шал- қара бура, жарап алып,
Бір кепке он оралып соғады анық
Шетінен әңгіменің кіріп көріп,
Талайлар шығып жатыр жараланып.

Өткен дәуір әдебиетінің беделді өкілінің бірі-Шал. Ол(1748-1819) жырдар аралығында ғұмыр кешкен ақын. Еңбекші халық ортасынан шыққан, ауыз әдебиеті үлгісін ұстанған суырып салма ақын. Шығармалары баспа бетін

кейінірек көргендіктен, ақын шығармашылығы ұзақ жылдар бойы зерттеусіз қалып, тек кейінгі жылдарда ғана ғалымдар назарын аударып, ақын әдебиет тарихынан берік орын алды.

Шалдың бір - ақ өлеңі 1929 жылы "жаңа әдебиет" журналының 5- санында басылды. Ол өз өмірі туралы айтылған. "Он бес деген жасым ай" деп басталатын 19 жолды туынды. 1960 жылдардан бастап Шал шығармашылығы арнайы зерттеле түсті. Оның қазақ әдебиетінің дамуына сүбелі үлес қосқан өз заманының белді, ақынның бірі болғаны айқындалды.

Әкесі Құлеке, ағасы Байжігіт- сол кездегі жорықтарға қатынасқан белгілі адамдар. Шалдың шын аты Тілеуке. Өзінің жастайынан ақ үлкендерше сөйлеп, төрде отырып төрелік айтқан мінезіне қарай жұрт оны "Шал" деп атап кеткен. Оның сүйегі Есіл өзені бойындағы Қаратал деген жердегі зияратқа қойылған.

Ақын өзінің жас шағын еске алған сөздерінде кедейлік көріп өскенін жыр жолдарына қосқан. Мәселен: мына бір өлеңінде.

Кедейлік жабыстынғой бала жастан.

Мені ұятты қылдыңғой қарындасқа.

Аш белімнен құшақтап айырманың.

Көз танысың жоқ па еді меннен басқа.

- деп ашық айтады. Бұл сөзбен біз- Шалдың жастайынан кедейлік тауқыметін көріп өскендігін, анық аңғарамыз. Өмірдің қиын - қыстау заманын ашық айтқан. Өз көрген қиындықтарын өлең жолымен жеткізген, әділеттілікті көксеген суырып салма ақын.

Шалдың жас кезінен айтқан, суырып салма өлеңдерімен бірге "өлеңге тоқтамайды Шал дегенің" деп басталатын бір шығармасы белгілі. Бұл өлеңде қотандағы малды ертемен тұрып аралап жүрген ханды көріп, малжандылығын бетіне басады. Мәселен: мына өлеңінде анық байқалады.

Өлеңге тоқтамайды Шал дегенің

Болмайды қайғы пана тал дегенің

Таң ата жалаң айақ тоқты арқалап

Хан ата қымбат па екен мал дегенің

Сыйлайды ханымыз деп үлкен кіші

Біреудің хақын жемес жақсы кісі

Тақтағы хан таптағы биді еңкейткен

Хан ата қалай екен малдың күші

- дейді. Құдіретті хан алдында айтылған бұл сөз елге тез тарап, ақынның атын көпке жаяды. Халық оның батырлығына сүсінеді. Ел аңызында осы өлеңін тыңдаған хан бала ақынға ұрыспай біраз тіл қағысып, әзілдеседі. Оған сен малды жек көресің бе? мен саған ат мінгізгелі отырмын, алмайсың ба? - деп күледі де, баланың әкесі Құлекеге, мына балаң тумай жатып қартайған бірдеңе ғой, маған үлкен шал адамша сөйлейді. депті

Осыдан кейін жас Тілеукенің Шал аты елге тарап кетті - мыс. Ақынның "Шал" атануы қарттарша сөйлеп халық алдында, төрде отырып, төрелік еткен күннің өзінен ақ мәлім болған.

Қорыта айтар болсақ - Ақын өз дәуірінің аса беделді тұлғасы. Өз жанынан өлең шығарып халықтың көңілінен орын алған, шапағатына бөленген, әділдікті көздеген ақын деп танымыз. Сонымен қатар сол дәуірдің қатыгездігін ашық айтқан, зұлымдықтарымен күресе білген дарын иесі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қанғали Сүйіншіәлиев - қазақ әдебиет тарихы - Алматы 1968.

2. Ертедегі қазақ әдебиеті хирестоматиясы - Алматы 1967.

3. Қазақстан Ұлттық Энциклопедия Бас редакциясы 1998.

ҚАЗАҚ ТІЛІ БІЛІМІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛОГИЯНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТЫ

Байдуллаева Гулжайнар Бектай қызы

Ташкент облысы Шыршық мемлекеттік педагогика университеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 2-курс студенті.

Ғылыми жетекші: **Өсербай Байкабылов**

АННАТАЦИЯ

"Қазіргі қазақ тілі" атты пәндердің лексикалогия бөлімдерінде, аталған тілдердің лексикасының осы заманғы қалпы, сөздің мағыналық құрылымын қарастырады.

***Кілт сөздер:** Лексикология, этимология, тарихи лексикалогия, сипаттамалы лексикалогия, көнерген сөздер.*

ANNOTATION

In the lexicology sections of the subjects "Modern Kazakh language", the modern state of the lexicon of the mentioned languages, the semantic structure of the word is considered.

***Key words:** Lexicology, etymology, historical lexicology, descriptive lexicology, obsolete words.*

Лексикалогия - сөз байлығын зерттейтін ғылым. Лексикалогия іштей семасология, этимология, фразеология және лексикография салаға бөлінеді. Қазақ тілінің сөз байлығын дағы негізгі сөздік қор мен сөздік құрам деп бөлінеді. Сөздік қор талай ғасырдың жемісі. Ал сөздік құрам тілдегі сөздердің барлығының жиынтығы. Сөздік құрамның аясы, көлемі сөздік қордан әлдеқайда

мол. Аталмыш пәннің тақырыптарында лексикологияның басқада салаларының ерекшелігі мазмұндалған. Сөздік құрам және сөздік қор. Тілдегі сөздердің тұтас жиынтығы сөздік құрам не лексика деп аталады.

Қазақ тілінің сөздік құрамына ғасырлар бойы сақталып келе жатқан байырғы сөздер де, кірме сөздер де, кейін пайда болған неологизмдер мен терминдер де, әдеби сөздер мен ауызекі сөйлеу тіліне тән қарапайым сөздер де, диалектілер де, кәсіби сөздер қысқасы тіліміздегі барлық сөз қабаттары енеді.

Сөздік құрам өз ішінен бірнеше топқа бөлінеді. Сөздік құрам сөздердің қолдану жиілігіне қарай актив және пассив сөздер деп, ең алдымен екі салаға бөлінеді. Пассив топтарға көнерген сөздер кіреді. Актив топтарға неологизмдер кіреді. Сонымен бірге негізге сөздік қордағы термин сөздер, профессионалды сөздер, эмоционалды экспрессивті сөздер жатады. Бұл сөздер негізінде сөздерге енеді.

Көнерген сөздер тарихи орнына қарай екі топқа бөлінеді: архаизмдер мен историзмдер. Заттар мен құбылыстардың бұрынғы атаулары архаизмдер деп аталады.

Тілдегі кейбір сөздердің белгілейтін заттар мен құбылыстары бір жола жоғалып кетпей, олар қазірде басқа сөздермен аталып келеді. Мысалы ескі ай аты: желтоқсан - декабрь, қаңтар - январ, қараша - ноябрь.

Тілдегі кейбір сөздер өздері белгілейтін заттар мен құбылыстар жоғалуымен байланысты көгереді де, сөздердің пассив тобына айналысып мүлде қолданудан шығып қалады. Мұндай сөздерді историзмдер деп атаймыз. Мысалы: М. Әуезовтың " Абай жолы" эпопеясынан мынадай сөздерді көруге болады: "Абайдың келесі ұрын келу деп, жыртыс сала келу деп, кейде есік көре келу деп, қол ұстату деп те атайды. Ең алғашқы келіс осы"

Бұл тарихи эпопеядағы келтірілген үзіндіден ұрын келу, жыртыс сала келу, қол ұстату ескі әдет- ғұрыптан тұған көне пассив сөздер. Ал неологизмдер деп тілде жаңа ұғымдарды білдіретін тың сөздерді айтамыз. Неологизм сөздер жаңадан пайда болған зат атауын және жаңа ұғымды білдіретін сөздер болып

табылады. Мысалы: депутат, коллектив т.б. Қазіргі өзіміз қолданып жүрген, компьютер, слайд, қолтелефон, интернет т.б. деген сөздер болып келеді.

Қазақ тілі лексикологиясының өзінің даму тарихы болады дедік, біз оны екі салаға бөліп қараймыз.

- 1.Тарихи лексикология
- 2.Сипаттамалы лексикология

Тарихи лексикологияда тілдің сөздік құрамы, шығуы замандар бойында қалыптасуы, даму, лексикасын құрастырушы арналар тарихи тұлғалар мен зерттелінеді.

Тарихи лексикологияның күрделі саласы - этимология.

- 1.Халықтық этимология
- 2.Ғылыми этимология.

Этимология сөздердің шығу төркінін зерттеп, олардың ең алғаш қандай болғанын айтады. Мәселен, арық адамды қазақ: қылдырықтай болып қатып қалыпты - дейді. Қылдырық - О баста бидайдың қабығы деген мағыналы сөз екен. Мұндайды сөздің этимоны деп атайды. Сөз мағынасын бұлайша бастапқы мағынасын аша түсіндіру ғылыми этимология деп аталынады.

Сипаттамалы лексикалогия қазақ тілі лексикасындағы бүгінгі күнгі жалпы мағынасының құрамы лексикасын құрастырушы арналар мен қат - қабаттар, сөздердің активті және пассивті топтары, сөз мағыналарының топтастырылуы сияқты мәселелерді қарастырады.

Қорытынды:

Қорыта айтқанда, тіл білімінің лексикология саласы, сөзді біріншіден мағынасы жағынан, екіншіден шығу тегі жағынан, үшіншіден қарым - қатынас жасауда қолданылу аясы мен шеңбері жағынан, төртіншіден экспрессивті - стильдік сипаты мен қызметі жағынан, бесіншіден сөздің сөздік құрам мен сөздік қордан алатын орны жағынан жан - жақты қарастырып зерттейді.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- 1. К.Аханов. "Тіл білімінің негіздері"*
- 2. Болғанбаев Ә. "Қазақ тілінің" Лексикологиясы.*
- 3. melimde.com*
- 4. stud.baribar.kz*

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСАЖДЕНИЯ ЧАСТИЦ ОТКРЫТОГО МНОГОФАЗНОГО ПОТОКА В УЧАСТКЕ РАЗВЕТВЛЕНИЯ

Ганишер Гафирович Юнусов

Доцент БухИТИ, кафедра Высшая математика

Олим Исмоилович Жураев

Докторант БухИТИ, кафедра Высшая математика

АННОТАЦИЯ

В статье экспериментально исследовано кинематические и динамические параметры многофазного потока при разветвление. Получены ряд экспериментальных данных.

Ключовые слова: Поток, Наносы, Осаждения, Разветвления, Скорость потока, Расход жидкости, Водоворотная область

Обеспечение народного хозяйства и населения водой, нефтепродуктами и природным газом связано в настоящее время, с изучением природных процессов с описанием описывающих сложных гидравлических режимов на основе теории струй и фундаментальных экспериментальных работ.

В последние время в Узбекистане остро ощущается дефицит водных ресурсов, что приводит к необходимости их экономного расходования. Поэтому каждый участник водопользователь заинтересован в правильном учете распределяемой воды. Для этого необходимо иметь хорошо отлаженную систему водоучета т.е. изучения характера движения воды в руслах рек, каналах, потери на фильтрацию, испарение и изменение потери энергии вдоль пути движения, а также местные сопротивление.

Рациональное использование воды и связанное с ним распределение водных ресурсов для фермерских хозяйств имеет непосредственное отношение к экономической обстановке региона.

Использование водных ресурсов и распределение их связано с применением современных научных достижений гидромеханики, гидравлики и мелиорации. Незнание новых полученных зависимостей и неприменение их на практике приводит к заилению, заболачиванию и опустыниванию огромных территорий земельных угодий и в конечном итоге низкой урожайности сельхоз культур.

Вовремя изучение течения потока возникают определенные трудности за счет изменчивости, мутности и расхода, а также появления местного сопротивления, вихреобразования в период обеспечения их надежной работы особенно в вегетационный период. Вегетационные каналы требуют и устройства многочисленных узлов деления, которые подвергаются значительным деформациям в виде гряд и барханов [1-12].

Существующие исследования в этой области не позволяют выбрать оптимальные конструкции систем, которые создавали бы благоприятный режим отвода потока.

Проведенные исследования по вопросам деления потока выполнены, в основном, для установившегося режима течения. Мало изучено влияние режима течения на участке деления канала. Однако, на практике все распределительные узлы каналов имеют неустановившееся течение потока и изменчивость степени турбулентности, что приводит к сложным процессам движения жидкого потока на участке отвода [4-12].

В разветвленных каналах в области разветвления, течение резко меняется. Вокруг упомянутой зоны кинематические характеристики потока резко меняются структуры потока, в связи с этим в отводном участке канала появляется вихревая зона, изменяется скорость, давление потока и геометрия канала в этом участке. Появление вихрей и их размеры, а также место нахождения этих вихрей, изменяют гидравлические и местные сопротивления потока и осаждение инородных частиц. Изменение характеристики вихря напрямую зависит от выбора угла отвода потока [1-3, 8-19].

Поэтому наибольшее внимание исследователей занимают проблемы рационального использования водных ресурсов создание разработка новых эффективных методов теоретико- экспериментальных исследований движения одно- и многофазных жидкостей в трубе с учетом истечения в каналах с боковым отводом и использование их результатов при моделировании физических процессов.

Таким образом, решение указанных проблем представляется актуальным и требует проведения широких теоретических и экспериментальных исследований, которые позволят глубже понять реальные физические явления гидродинамических процессов движения одно и двухфазных смесей в безнапорных потоках с учетом канала в зоне разветвления.

Рассмотрим экспериментальное исследование течения жидкости с наносами и без наноса в канале с разветвлениями при постоянном угле отвода.

Эксперимент осуществляли начиная с малого расхода воды постепенно его увеличивая. Расход воды измерялся объемным способом на трёх участках: при подаче в успокоительный бассейн, в продолжение канала и в отводном канале [6-12, 15-19].

Специальный опыт ставили на углах отвода в 90^0 , при различных расходах воды и глубинах в основном и отводных руслах.

Результаты эксперимента приведены в таб.1.

Таблица .1

Результаты эксперимента измерения кинематических и геометрических параметров потока

h_2	h'_2	h_1	h'_1	z	Q_1	Q_2	Q_3	V_1	V_2	V_3	l_1	l'_1	l_2	l'_2
18	17	3,5	2,5	4,5	230	80	150	12,66	8,85	14,08	6	9	12	8
20	16	3,5	2	5,5	445	230	215	16,66	12,99	18,52	6	8	14	8
21	15	4,5	1,5	6	570	310	260	18,89	17,54	19,95	4	5	17	10
26	14	4,5	1,3	6	870	520	350	26,32	28,57	21,28	4,5	4,5	21,5	9,5
22	11	4	0,8	9,5	1350	900	450	52,62	24,39	28,57	4	3,5	18	7,5

где обозначения:

h_2, h'_2 – длина водоворотной области соответственно в отводной и продолжении канала (см).

h_1, h'_1 – максимальная ширина водоворотной области в отводной и продолжительной части канала (см) соответственно.

Q_1, Q_2, Q_3 (см³/с) – объемные расходы воды соответственно в начальной, продолжении и отводной части канала.

V_1, V_2, V_3 – осредненные скорости потока жидкости соответственно в начальной, продолжении и отводной части канала (см/с).

l_1, l'_1 – длина сегмента в отводной и продолжении канала (см).

l_2, l'_2 – длина водоворота от максимальной его части соответственно в отводной и продолжении канала (см).

z – изменение длины от кромки отводной части до появления водоворота в продолжении участка канала (см).

Все обозначения приведены на рис. 1.

Схема разделения потока при 90° с указаниями вихревой области

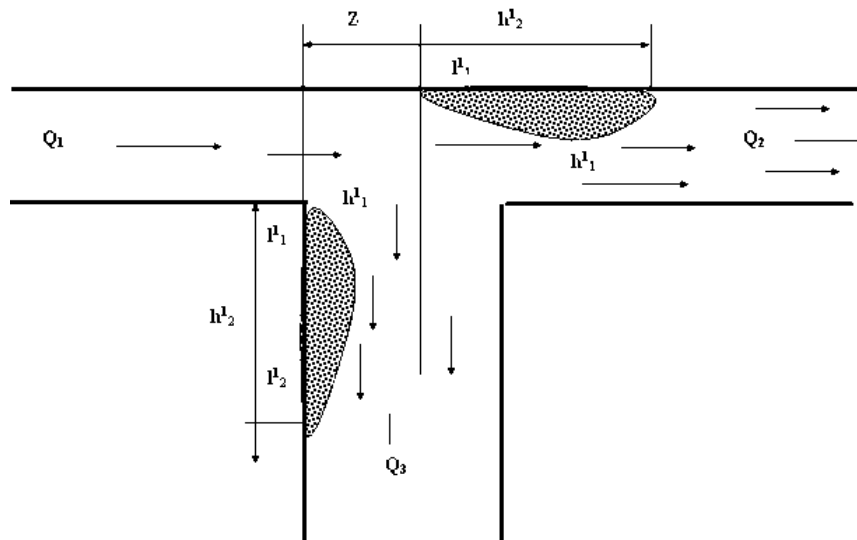

Рис.1

Таблица изменения кинематические и геометрические размеры потока

Таблица 2.

h_2	h'_2	Q_1	Q_2	Q_3	Re_1	Re_2	Re_3
26	14	230	80	150	18296,98	13317,96	9200,571
22	11	445	230	215	31168,57	18090,28	11954,63
21	15	570	310	260	12418,3	8001,383	6950,624
20	16	870	520	350	10132,78	5933,701	6095,626
18	17	1350	900	450	5893,527	2366,854	4319,769

Из таблицы видно, что с увеличением расхода воды изменяются режим течения и геометрические размеры водоворотной области в отводном и продолжении канала. При $h_2 > h'_2$, z продолжает расти и также в отводной части длина водоворота.

При делении потока (рис.1.) условия протекания жидкости зависят от соотношения расходов Q_1 и Q_2 . При определенном соотношении этих расходов здесь могут образоваться две водоворотные области, показанные на чертеже (рис.2).

Общая картина рельефа дна канала в отводном участке при $Q=80\text{см}^3/\text{с}$.

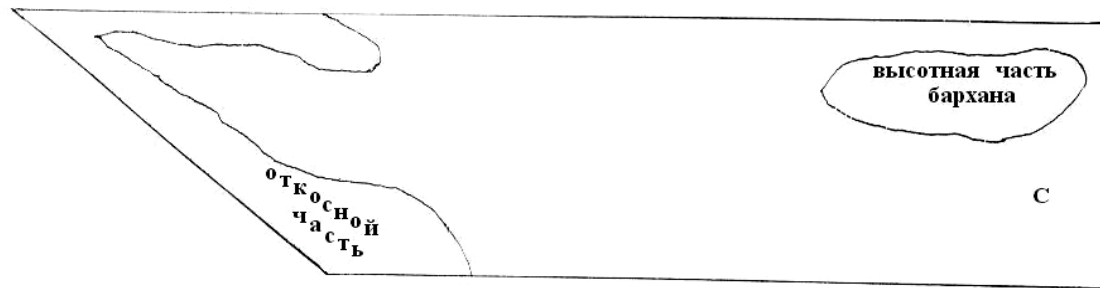

Рис.2

Изменение гидродинамических параметров наносонесущего потока с учетом разветвления канала при $\chi\pi = 30^\circ$

Таблица 3

F, %	Q _a , мл/с	Q _b , мл/с	Q _c , мл/с	M _a , гр	M _b , гр	M _c , гр	M _d , гр	M _a *, гр/см ²	M _b *, гр/см ²	M _c *, гр/см ²	M _d *, гр/см ²
0,65	255	150	105	0,1	8,7	8,5	0,1	0,001	0,087	0,005	0,17
0,70	235	140	95	3,3	4,7	5,2	1	0,033	0,047	0,046	0,104
0,94	145	85	60	6	13	28	3	0,06	0,13	0,139	0,56
1,13	91	48	43	1	4	10,5	0,7	0,01	0,04	0,032	0,21
1,14	241	145	96	1,5	12	17	0,5	0,015	0,12	0,023	0,34
1,26	163	93	70	4	30	67	3,5	0,04	0,3	0,162	1,34
1,32	208	125	83	2	9,5	11	0,5	0,02	0,095	0,023	0,22
1,37	100	55	45	11	14	20	7	0,11	0,14	0,323	0,4
1,57	65	53	12	8	4,2	4	3,6	0,08	0,042	0,166	0,08
1,61	255	150	105	1	3,2	8	0,1	0,01	0,032	0,004	0,16
1,64	100	60	40	11	14,5	32	6	0,11	0,145	0,277	0,64
1,78	115	70	45	5	7	14,4	2	0,05	0,07	0,092	0,288
1,89	48,25	40	8,25	6	4	3,4	2,5	0,06	0,04	0,115	0,068
2,39	38	30	8	9,8	5	9,5	4,2	0,098	0,05	0,194	0,19

Где а- участка основного канала, б- участка продолжения канала, с- участка отводящего канала, d- центральная зона разветвляющая участка канала.

Q_a, Q_b, Q_c- Расходы воды участки каналов.

M_a, M_b, M_c, M_d - Массы осажденных наносов в участки каналов.

$M_a^*, M_b^*, M_c^*, M_d^*$ - Массы осажденных наносов в единичном объеме на участках каналов.

С увеличением скорости общего потока в продолжение канала уменьшается размер водоворота около разделенного участка. В связи с этим расход в отводной части уменьшается.

В таблице 3 видно, что с увеличением концентрации наносонесущего потока в разветвленном участке канала масса осаждаемого наноса меняется колебательно. Но их осреднение показывает тенденцию к увеличению массы осаждения наноса с увеличением концентрации потока.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Хамидов А.А., Шакиров А.А. Взаимодействие основного канала с боковыми // Узбекский журнал «Проблемы механики».- Ташкент: ФАН.- 1997.- №6.- С.34-39.

2. Шакиров А.А., Умаров А.И., Юнусов Г.Г. Гидродинамические методы эффективной технологии в системе русел и орошения // Материалы Республиканской научно- практической конференции «Юридические и научно-технические основы обеспечения безопасности гидротехнических сооружений».- Ташкент, 2003. 30 май.

3. Шакиров А.А., Хабибуллаев М. О расчете донных скоростей открытого потока с учетом отвода канала и концентрации наноса // ДАН Уз ССР.- Ташкент- 1979.- №7.- С.31-32.

4. Шакиров А.А., Хамидов А.А., Юнусов Г.Г. Теоретико- экспериментальное исследования структуры однородной и неоднородной жидкости в зоне разделения потока // Узбекский журнал «Проблемы механики».- Ташкент: ФАН.- 2001.- №1.- С.51-53.

5. Шакиров А.А., Юнусов Г.Г. Исследование параметров потока в зоне отрыва канала с изменением концентрации смесей // Республиканская научная

конференция «Математическое моделирование и вычислительный эксперимент».- Ташкент, 2002.- 25-27мая. С.292- 293.

6. Юнусов Г.Г. Бир жинсли ва бир жинсли булмаган суюқликларнинг оқим ажралишиидаги назарий ва амалий тадқиқоти // «Механик ёш олимлар» илмий-амалий конференцияси.- Тошкент, 2006 йил 12 апрель.

7. Юнусов Г.Г. Очиқ оқимнинг ажралиши соҳаси атрофидаги гидродинамик муаммолар // Республика илмий- амалий конференцияси «Мустақил республикамизнинг ривожига ёш олимларнинг ўрни».- Тошкент, 2002 йил 13-14 июнь.

8. Ganisher Yunusov., Maqsud Axmedov. Theoretical study of the side flow of the liquid from the channel. Lambert Academic Publishing. Beau Bassin. 2018y. 65 pages.

9. Ganisher Gafirovich Yunusov, Olim Ismoilovich Juraev. Study of Geometric Parameters of Open Branching Flow. International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology. Volume 7, Issue 10, 2020y. p. 15406-15413.

10. Ганишер Юнусов, Бахтияр Нуриддинов, Олим Жураев Теоретическое исследование бокового оттока жидкости из канала. Lambert Academic Publishing. Saarbrucken. 2016y. 61 pages.

11. Г.Г.Юнусов. Гидродинамическая структура открытого потока на участках разветвления. Автореферат диссертации на соискание ученой степени к. т. н. Ташкент 2007г.

12. Ганишер Гафирович Юнусов. Влияние числа Фруда при определении угла отвода струи от основного потока. Журнал Технических исследований. Volume 3, Issue 5, 2020y. p. 15406-15413.

13. NU Kuldashov, AM Marasulov, GG Yunusov, A Sh Ruzimov, TS Hojiev. Stationary stress-strain state of a three-layer viscoelastic cylindrical shell under normal loading. Journal of Physics: Conference Series Volume 2373, Issue 2, 2022y. p. 022039.

14. GG Yunusov, NQ Esanov, Sh N Almuratov, Sh Ablokulov, R Sobirov. On numerical simulation of vibrations in radio-electronic structures. Volume 2467, Issue

1, 2022у. р. 060038.

15. Ганишер Гафирович Юнусов. Гидродинамическая структура открытого потока на участках разветвления. Диссертация на соискание ученого степеня кандидат технических наук. Институт механики и сейсмостойкости сооружений имена М.Т.Уразбаева. Ташкент 2007г.

16. АА Шакиров, АА Хамидов, ГГ Юнусов. [Кавитационное течение смеси идеальных жидкостей в канале с разветвлением \(модель Эфроса\)](#). Узбекский журнал Проблемы механики, изд. ФАН 2003г. №4., стр.30-34.

17. ТР Рашидов, РХ Мухитдинова, ГГ Юнусов. [Проблемы безопасности гидротехнических сооружений](#). Узбекский журнал Проблемы механики, изд. ФАН 2004г. №1., стр.26-30

18. АА Шакиров, ГГ Юнусов. [Образование струйной каверны с изменением концентрации при заданном угле отвода](#). Узбекский журнал Проблемы механики, изд. ФАН 2002г. №3., стр.24-26

19. Анвар Адылович Шакиров, Ахмаджон Абдуллаевич Хамидов, Ганишер Гафирович Юнусов. Теоретико- экспериментальное исследование структуры однородной и неоднородной жидкости в зоне разделения потока. Узбекский журнал Проблемы механики, изд. ФАН 2001г. №1., стр.51-53

PEDAGOG XODIMLARNING TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVI VA INTERFAOL TEXNALOGIYALARNING AHAMIYATI

¹Omonov Sherzod Baxtiyor o'g'li, ²Taniyeva Farzona Xolmo'min qizi,

³Keldiyorova Zarinabonu Sherzod qizi

¹SamDU Urgut filiali Biznesni boshqarish va tabiiy fanlar fakulteti dekani

^{2,3}Samarqand davlat universiteti Urgut filiali talabalari

E-mail: sherkakreml@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada innovatsion o'qitish metodlari va ularning nazariy asoslari, zamonaviy ta'limning dolzarb masalalari, interfaol texnologiyalarning amaliy ahamiyati xususida so'z boradi. Shuningdek, innovatsion ta'limning mezonlari hamda bugungi kun pedagoglari oldida turgan vazifalar haqida fikr yuritilgan.

***Kalit so'zlar:** innovatsiya, texnologiya, innovatsion ta'lim, pedagogik innovatsiya, interfaol texnologiya, prezentatsiya, multimedia taqdimot.*

INNOVATIVE APPROACH OF TEACHERS AND IMPORTANCE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION

ANNOTATION

This article talks about innovative teaching methods and their theoretical foundations, current issues of modern education, practical importance of interactive technologies. Also, the criteria of innovative education and the tasks facing today's pedagogues were discussed.

***Key words:** innovation, technology, innovative education, pedagogical innovation, interactive technology, presentation, multimedia presentation*

KIRISH

Axborot texnologiyalari taraqqiy etgan va virtual dunyoning imkoniyatlari kengaygan bugungi globallashuv davrida kerakli axborotni saralab olish hamda uni qabul qilishning dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Aynan mana shu muammolar bugungi ta'lim tizimi zimmasiga ham katta mas'uliyat yuklaydi. Mana bir necha yillardirki, sifatli ta'limni rivojlantirish bo'yicha kiritilgan yangiliklar amaliyotga tadbiiq etilmoqda. Jumladan, elektron hujjatlashtirishning amaliyotga joriy etilishi, elekttron darsliklarning yaratilishi, masofaviy ta'limning olib borilishi bo'yicha ijobiy ko'nikmalar shakllantirildi. Mazkur jarayonlar bugungi shiddatli davrda o'qituvchi va talabalar uchun anchagina qulayliklar yaratayotgani hech kimga sir emas. Bugungi kunda har bir soha va tizim faoliyatini innovatsion g'oyalar va texnologiyalar asosida olib borish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan mavzuga kirishishdan oldin "innovatsiya" so'zining ma'nosiga biroz to'xtalishni lozim topdik. Innovatsiya tushunchasi (lotincha novus yangi) tadqiqotlarda va ilmiy ishlarda XIX asrlarda qo'llanila boshlagan. Avval u alohida elementlarni bir sohadan boshqa sohaga kiritishni ifodalagan. Texnikaviy yangiliklar kiritish qonuniyatlarini o'rganib firmalar foyda olish uchun "innovatsion siyosatni" butun bir tizim sifatida o'zlashtirishdi. Mazkur faoliyat jamiyat hayotining ixtiyoriy bo'g'inini yangilash bo'yicha umumiy belgilarga, qonuniyatlar, yangilik kiritish mexanizmiga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

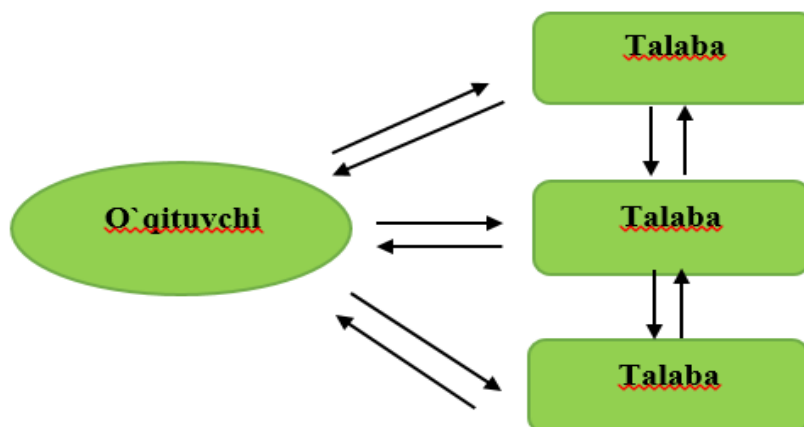
Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayonda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullarga quyidagilar kiradi: ma'ruza, munozara, "aqliy hujum", o'quv o'yinlari, keys metodi, treninglar, masofaviy ta'lim, loyiha metodi, sinfdan tashqari metodlar, ijodiy topshiriqlar, test, ko'rgazmali material bilan guruhda ishlash, videofilmlar muhokamasi, davlat resurslari va boshqalar. Ta'limning interfaol shakllari yuqori motivatsiya, bilim kuchi, ijodkorlik va tasavvur, muloqot qobiliyatlari, faol hayotiy pozitsiya, jamoaviy ruh, individuallik qadriyati, fikr erkinligi, faollikka urg'u berish, o'zaro hurmat va demokratiyani ta'minlaydi.

Zamonaviy innovatsion o'qitish metodlari xususida so'z borar ekan, avvalo, tilimizda o'zlashma bo'lgan, lekin ayni damda kundalik hayotimizga singib ulgurgan "innovatsiya" so'zining lug'aviy ma'nosini, uning tub mohiyatini tushunib olish foydadan holi bo'lmaydi. Innovatsiya so'zi "yangilik", "yangilanish" degan ma'noni anglatadi. Innovatsiya - bu biron narsaga yangilik kiritish, demakdir. U har qanday sohaga tegishli bo'lishi mumkin: ilm-fan, tibbiyot, ta'lim. Ishlab chiqarish faoliyatiga turli xil innovatsion texnologiyalarini joriy etish asosan har qanday kompaniyaning, xoh ishlab chiqarish shirkati bo'lsin, xoh universitet, xoh maktab bo'lsin, muvaffaqiyatini belgilab berishi isbotlangan[1].

Ta'limdagi innovatsiyalar ^{ijtimoiy davlatni} (1-rasm.) muntazam rivojlantirish, ilm-fan rolini kuchaytirish, aholi farovonligini oshirish va ijtimoiy tanglikni kamaytirishdan manfaatdor davlatlar uchun ustuvor vazifadir. Ta'lim yangilanishlarining maqsadi qobiliyatlarni qo'llashning har qanday sohasida muvaffaqiyatga erishishga qodir shaxslarni tarbiyalashdir[2].

NATIJALAR

Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir o'quvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish o'quvchi uchun qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Interfaol usullar qo'llanilganda o'quvchilar o'qituvchilar yordami va hamkorligida mustaqil ishlash ko'nikma va malakalariga ega bo'ladi. Interfaol usullar trening ishtirokchilari o'rtasida ikki tomonlama ma'lumot almashishga asoslangan.

(1-rasm.)

1-rasm. Interfaol darslarda o‘qituvchi va talabalarning o‘zaro muloqoti.

Innovatsion ta’lim ijtimoiy ahamiyatga molik bo‘lgan, inson shaxsini rivojlantirishga qaratilgan amaliyot sifatida muhimdir. Zamonaviy ta’limning maqsadi talabalarga nafaqat ko‘proq bilim berish, balki olingan ma’lumotlar bilan birga mustaqil ishlashga qodir bo‘lishni o‘rgatishdir. Innovatsiya va taraqqiyot sifatli ta’limga yo‘l ochadi, bu esa o‘z navbatida o‘quvchi va talabalarning yuqori salohiyat va intellektga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi. G‘arbiy Yevropada “pedagogik innovatsiya” 50-yillarning oxiridan boshlab qo‘llanila boshladi. Bizda esa XXI asrning boshlariga kelib muomalada paydo bo‘ldi.

Pedagogik innovatsiya – bu belgilangan maqsadlarga samarali erishishga yordam beradigan ta’lim sohasidagi yangiliklarni ishlab chiqish, amalga oshirish, sinovdan o‘tkazish va baholash jarayoni. Innovatsiyalar va maqsadlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq: ta’lim jarayoni vaqt o‘tishi bilan o‘zgarib boradi, mehnat bozori kelajakdagi xodimlarga yangi talablar qo‘yadi va yangi maqsadlarga moslashgan holda o‘qitish o‘zgarib boradi, bunga erishish uchun yangi pedagogik usullar, uslublar va usullar zarur. Innovatsiyalarning asosiy mezoni uning yangiligi va dolzarbligidadir. Pedagogik innovatsiyalar ikkita asosiy yondashuvga asoslanadi:

➤ Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv. Bunda o‘quv jarayonini har bir talaba shaxsiga yo‘naltirishni nazarda tutadi. Zamonaviy pedagogika har bir talabaning o‘ziga xos tajribasi va xarakterini hisobga olishi, uning shaxsiyati va iste’dodini rivojlantirishi lozim. Ushbu yondashuvni amalga oshirishda talabaning tanlov printsiplari, ijodkorlik va muvaffaqiyat omillari, sub’ektivlik, individuallik jihatlari e’tiborga olinadi.

➤ Malakaga asoslangan yondashuv. Mazkur yondashuvda o‘rganish natijasiga diqqatni qaratadi, natijada bilimlar majmuasi emas, balki ko‘nikmalar to‘plami, talabaning muammolarni, nizolarni hal qilish va turli vaziyatlarda harakat qilish qobiliyati shakllanadi. Talaba o‘zgarishlarga munosabat bildirish, egiluvchanlik, his-tuyg‘ularni boshqarish va to‘g‘ri ma’lumotni tanlash ko‘nikmasiga ega bo‘lib boradi. Ushbu yangilik ta’lim tizimini tubdan qayta ko‘rib chiqishni, ta’limni baholash va

tashkil etish tamoyillarini isloh qilishni talab qiladi. Zamonaviy pedagogika ana shunday innovatsion pedagogik texnologiyalarni taklif etadi[3].

Innovatsion texnologiyalarning vazifasi sub'yekt shaxsini an'anaviy tizimga nisbatan sifat jihatidan o'zgartirishdan iborat bo'lib, pirovard natijada nostandart fikrlashni shakllantirishga va talabalarning qobiliyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga erishish ko'zda tutiladi.

Yaponlar shuni ta'kidlaydiki, siz o'zingiz o'rgangan narsalarni o'rgatsangiz, 90 foizini eslab qolasiz. Agar o'qituvchilar o'rnida turib faqat ma'ruza o'qisa, o'quvchilar ancha kamroq, masalan, 40 foiz ma'lumotni eslab qoladi, shuning uchun muammolarni muhokama qilish va bir-birlariga o'rgatish juda foydali. Quyida biz faol innovatsion texnologiyalarning ba'zilarini ko'rib chiqamiz. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'qituvchi faol yoki passiv o'qitish dasturini tanlashda mavzuni, mavjud resurslarni, dars uchun ajratilgan vaqtni va boshqa omillarni hisobga olishlari kerak hisoblanadi. Sokratik seminar. Bunda o'qituvchi mavzuga oid ma'lumotlarni va savollarni avvaldan taqdim etadi hamda barcha talabalarni mavzuni o'zlashtirishga jalb qilinishlarini ta'minlashga harakat qiladi. Mazkur seminarining ahamiyati talabalarning mustaqil ta'lim bilan mashg'ulliklarini ta'minlaydi va mavzuni yodda qolishiga ko'mak beradi.

Multimedia taqdimoti. Multimedia taqdimot usullari slaydshoularni yoki filmlarni o'z ichiga oladi. Taqdimotni tayyorlashda pedagog turli rasm, jadval, diagrammalarga murojaat qiladi. Vaholanki, aksariyat olimlarning fikricha, filmlar va prezentatsiyalardagi ma'lumotlar, grafika, rasm va har qanday vizual komponentlar ulkan matnga qaraganda yaxshiroq samarali bo'lishi mumkin ekan.

Talabalar taqdimoti. Mazkur ta'lim metodi ma'ruza ham seminar mashg'ulotlari uchun qo'l keladi. Talaba mavzu bo'yicha prezentatsiyani, ya'ni mavzu bo'yicha ma'lumotni auditoriyaga taqdim etadi. Bu nafaqat talabalarga ma'lumotni yanada chuqurroq o'rganishga, balki omma oldida nutq so'zlash ko'nikmasining shakllanishiga ham yordam beradi.

Shuningdek 10/20/30 qoidasi ya'ni 10 tadan ko'p bo'lmagan slayd, 20 daqiqadan ko'p bo'lmagan taqdimot, 30 dan kichik bo'lmagan shrift asosida bir nechta talaba

taqdimot qiladilar. Talabalardan katta mavzunu qisqa fursatda aniq va lo‘ndalik bilan tushuntirib berishlari talab qilinadi. Bu metod muloqot nutqiga xos miqdor, sifat, muqobillik kabi tamoyillarning shakllanishiga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, yosh avlodning ta‘lim-tarbiyasi masalasi hamma davrlarda ham dolzarbligini yo‘qotmagan. Zero, Prezidentimiz qachon ta‘lim-tarbiya haqida gapiradigan bo‘lsa, albatta, Abdulla Avloniy haqida to‘xtaladi. Uning ibratomuz so‘zi va ishini misol qilib aytadi: “Men Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir” degan fikrini ko‘p mushohada qilaman,” – deb, bu muallimning bosib o‘tgan hayot yo‘lini yoshlarga ibrat qilib ko‘rsatadi. Kelajak avlodni xalq ehtiyojlariga muvofiq holda har tomonlama rivojlantirish va tarbiyalash ta‘lim oldida turgan asosiy vazifadir.

Yuqorida keltirilgan innovatsion yondashuvlar asosida talabalar kelajakda malakali mutaxassis bo‘lib chiqishiga yordam beradi, dars jarayoniga bo‘lgan qiziqishi ortadi, yangicha fikrlaydi.

MUHOKAMA

Pedagogik innovatsiyalarning mazmuni, uni qo‘llash metodlarini bo‘ljak o‘qituvchilar tajribasiga singdirish muhim ahamiyatga ega. Ta‘lim muassasasi hayotiga pedagogik innovatsiyalarni keng ko‘lamda olib kirish uchun unda yangilik muhitini yaratish, muayyan axloqiy psixologik holatni shakllantirish, tashkiliy, metodik, psixologik xarakterdagi choratadbirlarni qo‘llash talab etiladi. Shu maqsadda bo‘ljak o‘qituvchilarning kreativ funksiyalarini rivojlantirish, ularni pedagogik innovatsiyalar bilan izchil qurollantirib borish, innovatsion usullarni tahlil va tatbiq qilishga o‘rgatish vazifasini qo‘yish lozim[4].

Xususan, turli xil innovatsion jarayonlarning hayotiy davrlarini o‘rgangan pedagogik innovatsiyalar sohasi mutaxassisi V.I.Zagvyazinskiy ta‘kidlashicha yangilikni rivojlantirish natijasida ijobiy natijalarga erishgan holda, o‘qituvchilar uni asossiz ravishda uni universallashtirishga, uni pedagogik amaliyotning barcha sohalariga tatbiq etishga intilayotganliklarini ta‘kidlaydilar. Ko‘pincha muvaffaqiyatsizlik bilan tugaydi va umidsizlikka olib keladi. Boshqa bir tuzilmani

(hozir aytilganiga juda yaqin) aniqlash mumkin. Bu moddiy ishlab chiqarish sohasidagi innovatsiyalar nazariyasidan olingan innovatsiya kelib chiqishining tuzilishi. Ammo o'quvchi yetarlicha rivojlangan tasavvurga ega bo'lsa, maktabdagi innovatsion jarayonlarga o'tish juda qulay:

- ✓ g'oyaning paydo bo'lishi
- ✓ rivojlanishi
- ✓ dizayn (qog'ozda nima bor)
- ✓ ishlab chiqarish (ya'ni amaliy ishda o'zlashtirish.
- ✓ boshqa odamlar tomonidan foydalanish. [5]

Yuqoridagilardan tashqari har qanday innovatsion jarayonda yangiliklarni yaratish va yangiliklardan foydalanish (o'zlashtirish) kabi tuzilmalarni ko'rish oson, bir-biri bilan bog'liq bo'lgan mikroinnovatsion jarayonlardan iborat bo'lgan butun maktabning rivojlanishi asosida yotadigan murakkab innovatsion jarayon.

XULOSA

O'qituvchilarda ijodkorlikni shakllantirishning muhim pedagogik sharti uni mustaqil bilim olish va ijodiy fikirlashga yo'naltirishdan iborat. Shu bilan bir qatorda, o'qituvchilar orasida ijodiy muhit, muayyan ma'naviy-ruhiy holat, tashkiliy, metodik, psixologik chora-tadbirlar qo'llashga ham alohida e'tibor qaratish lozim.

Oliy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish o'zining ijobiy va salbiy tomonlariga ega. Afzalliklari: vaqt va pulni tejash; masofaviy ta'lim texnologiyalarini rivojlantirish; o'qituvchilarning elektron kitob va kurslarni tayyorlashni takomillashtirish; kasal bo'lish xavfini kamaytirish; talabalarning bilim olishlari uchun teng imkoniyatlar yaratilishidir. Kamchiliklari: individual ishlash qiyinchiliklari; bilimlarni baholashning murakkabligi; ilmiy tadqiqot faoliyatining pasayishi; talabalar o'rtasidagi texnologik tengsizlik; talabalar bilan bevosita aloqaning yo'qligi.

Ta'limda zamonaviy innovatsion texnologiyalaridan foydalanish o'qituvchining dars jarayonidagi faoliyatini sezilarli darajada osonlashtiradi. Innovatsion vositalar ta'limni tashkil qilish, uni individuallashtirish, sifatini oshirishga yordam beradi.

Innovatsion texnologiyalari talabalarning bilim olish istagi va ehtiyojini oshirishda va kelajakda yaxshi kadr bo‘lib chiqishiga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Deberdeeva, T.X. *Axborot jamiyatida ta'limning yangi ma'nosi / TH Deberdeeva // Ta'limdagi innovatsiyalar. - 2005. - No 3. – 79*
2. Ibragimova G.N. *Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari talabalarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish. I Monografiya. - T.: «Fan va texnologiyalar», 2016. -77-b.*
3. Panfilova A.P. *Innovatsion pedagogik texnologiyalar: Faol o'rganish: Oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik / A.P. Panfilov. – M., Akademiya, 2009 y.*
4. Alekseeva L.N. *Innovatsion texnologiyalar eksperiment uchun resurs sifatida / L.N. Alekseeva // O'qituvchilar. - 2004. - No 3. - B. 28*
5. Axmetvaleeva E.M., Mullagayaova G.S. *Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar, 2017 yil*

LIST OF REFERENCES:

1. Deberdeeva, T.Kh. *The new meaning of education in the information society / TH Deberdeeva // Innovations in education. - 2005. - No. 3. - 79*
2. Ibragimova G.N. *Interactive teaching methods and technologies to develop students' creativity. I Monograph. - T.: "Science and technology", 2016. - p. 77.*
3. Panfilova A.P. *Innovative pedagogical technologies: Active learning: a textbook for students of higher educational institutions / A.P. Panfilov. - M., Academy, 2009.*
4. Alekseeva L.N. *Innovative technologies as a resource for experimentation / L.N. Alekseeva // Teachers. - 2004. - No. 3. - P. 28*
5. Akhmetvaleeva E.M., Mullagayaova G.S. *Innovations in education, 2017*

RUBOB VA RUBOBSIMON CHOLG‘ULARNING SHAKLLANISH TARIXI

Aziz Sami Elbek Fayoz o‘g‘li

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

“Cholg‘u ijrochiligi” mutaxassisligi 2-kurs magistranti

elbekazizsami@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada rubob va rubobsimon cholg‘ularning shakllanish tarixi hamda Sharq mutafakkirlarining cholg‘u sozlarini takomillashuvi yo‘lidagi xizmatlari yoritiladi.

***Kalit so‘zlar:** rubob, rubobsimon cholg‘ular, Sharq mutafakkirlari, Farobiy, Ibn Sino, Markaziy Osiyo, cholg‘ular tasnifi.*

HISTORY OF FORMATION OF RUBOB INSTRUMENTS

ABSTRACT

The article describes the history of the formation of rubob instruments, as well as the contributions of Eastern thinkers to the improvement of musical instruments.

***Key words:** rubob instruments, Eastern thinkers, Farabi, Ibn Sina, Central Asia, classification of instruments.*

KIRISH

Musiqiy cholg‘ular insoniyat ma’naviyatini tarannum etuvchi vosita, ya’ni xalq ijodiyoti mahsuli bo‘lib, azal - azaldan omma orasida shakllanib, mohir soz ustalari tomonidan yasilib, tobora mukammallashib kelayotgan mo‘jizaviy ifoda vositalaridandir. Tarix davomida, doimo musiqiy cholg‘ularga bo‘lgan e’tibor katta bo‘lishi bilan birga tarbiyaviy tomonlari bilan ham alohida ahamiyatga ega bo‘lib

kelgan. Zamonaviy jarayonda o'tmish an'alariga yangicha qarash, ilg'or rivojlangan texnikadan munosib foydalanish hamda komil insonni tarbiyalash kabi omillarga alohida e'tibor qaratilmoqda. Hozirgi davr o'zbek musiqa madaniyatida asrlar davomida sayqallanib kelgan ijro an'analari va musiqa cholg'ularining tarixiy ahamiyatini ilmiy - nazariy, ilmiy - amaliy tadqiq etish ishlari jadal olib borilmoqda. Ayniqsa, musiqa merosida milliy cholg'u ijrochiligi san'atining jonli urf - odatlari hamda ularga bevosita aloqador bo'lgan nodir yozma manbalar va arxeologik izlanishlar natijasida topilgan qadimiy yodgorliklar alohida o'rin egallaydi. Shunday qadriyatlarning o'q ildizlarini tashkil etuvchi milliy musiqa va uning ilmiy - amaliy asoslari, benazir qadriyatlari jahon musiqa ahli tomonidan e'tirof etilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So'nggi yillarda madaniyat va san'at sohalariga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida.⁶

2022/2023-o'quv yilidan boshlab ta'lim muassasalarida o'quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko'nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo'lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste'dodlarni aniqlash va qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi amalga oshirilishi belgilab qo'yildi. Shu bilan bir qatorda madaniyat va san'at sohasi xodimlarining ish haqlari oshirilib, ularning huquqiy himoyasi ta'minlandi. Madaniyat va san'at yo'nalishidagi yangi ta'lim muassasalari, yangi yo'nalishlar va ixtisosliklar ochilib, muassasalarning moddiy texnik bazalari mustahkamlanmoqda. Ushbu ishlar Prezidentimiz va Vazirlar Mahkamasining tegishli farmoyish va qarorlari asosida amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini (keyingi o'rinlarda – Konsepsiya) tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega,

⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-112, 02.02.2022. Lex.uz

mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida:⁷

NATIJALAR

Rubob va rubobsimon cholg'ularning tarixan shakllanishi va cholg'ularni qay yo'sinda rivojlantirish masalasi va cholg'ulardagi ayrim muammolar, cholg'ularning yanada takomillashuvi uchun qilinayotgan ishlar, fikr va takliflar haqida bayon qilindi.

MUHOKAMA

Musiqiy ta'lim jarayonida (boshlang'ichdan to oliygacha) rubob va rubobsimon cholg'ulari haqida keng bilimni qamrovchi yangi o'quv dasturlar, o'quv qo'llanma va darsliklarni ishlab chiqishda;

- ta'lim jarayoniga "ustoz-shogird" an'ana tizimini va zamonaviy ijro uslublarini joriy qilishda;

- sozgar ustalar uchun rubob cholg'usini takomillashtirish bo'yicha yangi tavsiyalar ishlab chiqishda;

- maqolaning tarixiy va nazariy-metodologik asoslari negizida an'anaviy va zamonaviy musiqa merosini rivojlantirish hamda o'zbek xalq cholg'ularini takomillashtirish va cholg'u musiqasini yangi tizimini shakllantirishda;

- sozandalar, bakalavr, magistr va doktorantlarning ilmiy izlanishlarida ma'lumotlar manbai sifatida xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, har qanday jamiyatning rivojlanishi hamda har tomonlama ravnaq topishida ustoz va murabbiy deb atalmish kasb egalarining fidokorona mehnati muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblangan yoshlar tarbiyasini olib borish va vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani o'z zimmalariga olgan bu kasb egalariga har qancha hurmat va e'tibor qaratsak kamlik qiladi. Qadimdan hozirgi davrgacha

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son

shakllanib, bevosita professional ta'limda davom etib kelayotgan cholg'ularni ravnaq topishidagi an'analarini tizimli ravishda turli xil manbalarga asoslangan holda yoritishga harakat qildik.

Rubob va rubobsimon cholg'ularning shakllanish tarixini o'rganishda o'rta asrlar musiqa ilmiga oid asarlar asosiy manbalardan hisoblanadi. Milliy cholg'ularimizning tarixiy shakllanish jarayonini bilish aynan o'sha davrda yashab ijod qilgan olimlarning asarlarida keltirilgan.

“O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati” mavzusida Samarqandda 2014 yilning 16 may kuni bo'lib o'tgan xalqaro konferensiyada Respublikamizning birinchi prezidenti I.A.Karimovning so'zlagan nutqida, Sharq xususan, Markaziy Osiyo mintaqasi IX-XII, XIV-XV asrlarda bamisoli po'rtanadek otilib chiqqan ikki qudratli ilmiy-madaniy yuksalishning manbai hisoblanib, jahonning boshqa mintaqalaridagi Renessans jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan Sharq uyg'onish davri – Sharq Renessansi sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan” deb ta'kidlaydi .⁸ Haqiqatan ham Sharq xalqlari musiqa madaniyati tarixini o'rganishda O'rta asrlar musiqa ilmiga oid yozma yodgorliklar asosiy manbalar sifatida qaralishi kerak. Demak, milliy cholg'ularimizning kelib chiqish tarixi ham O'rta asr musiqa manbashunosligiga oid yozilgan asarlar bilan bog'liq. Sharq olimlarining nazariy qarashlari ijrochilik san'ati tajribasi asosida shakllangan bo'lib, ular o'z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o'rni va ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berganlar.

Tarixiy asarlarda keltirilgan cholg'ulardan hozirgi davrga qadar takomillashib kelgan va musiqa ijrochiligida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan cholg'u sozlaridan biri – bu “rubob” (Qashqar rubobi, Afg'on rubobi, Pomir rubobi, Badahshon rubobi va h.k) va o'zbek milliy musiqasida XX asrning 30-40-yillarida qayta ishlangan

⁸ Zokirjon Oripov “X-XV asrlar O'rta Osiyo musiqa manbashunosligi” Toshkent 2017 y 3-bet

(rekonstruksiya) va amaliyotga tadbiiq etilgan rubob oilasi tarkibiga kiruvchi (prima rubobi, metsosoprano rubobi, kichik rubob va alt rubobi va h.k) cholg'ular hisoblanadi.

Markaziy Osiyo xalqlari musiqiy madaniyatida rubob cholg'usi keng tarqalgan cholg'ular oilasidan biri sanalib, xususan: o'zbeklar, tojiklar, uyg'urlar orasida qadimiy va ommalashgan cholg'ulardan biri hisoblangan. Qashqar rubobi qachon va qayerda paydo bo'lganligi haqida hozirgi davrga qadar aniq ma'lumotlar yo'q. Lekin ba'zibir tarixiy manbalarda "rabob", "rebab", "rubob" cholg'usi haqida ma'lumotlar keltirib o'tiladi. Bu cholg'ular to'g'risida yuqorida nomlari sanab o'tilgan allomalardan Abu Nasr al-Farobiy, Abdulqodir Marog'iy, Darvishali Changiy, Abdurauf Fitrat kabi mutafakkirlar asarlarida kuzatish mumkin.

Manbalarda qashqar rubobining Shinjon uyg'urlari orasida tarqalgan dastasi pardasiz, naqshinkor qulog'i hamda uchta asosiy va bir necha rezonator torlardan iborat, mizrob bilan chalinadigan "do'lon rubobi" turi mavjudligi haqida so'z yuritiladi. Bu cholg'u qadimgi Torin va Yorkent daryosi bo'ylaridagi vohalarda yashagan Do'lon qabilalarining qadimiy cholg'u sozi hisoblanib, miloddan 4 asr oldin qo'llanilgan degan ma'lumotlar bor.⁹

Xitoy tarixchilari tomonidan yozib qoldirilgan "Tan podshohligi davrining muhim bayonlari" kitobining 33-jildida "Qashqarlik besh torli rubob ustasi Pilol (Xitoyda uni Pey Shin Fu deb atashgan) rubobni mizrob bilan chaladi va keyinchalik uning bu xildagi qadimgi chalish uslubi tarqalib ko'plab xalqlar, mamlakatlar tomonidan ijobiy qabul qilingan" degan fikrlar keltiriladi.¹⁰

Bugungi kunda uyg'ur xalq musiqasi ijrochiligida rubob cholg'usining "Podachi rubobi", "Do'lon rubobi", "Qashqar rubobi", "Bas rubobi" deb nomlangan 4 turi keng qo'llanilmoqda.

Uyg'ur qashqar rubobi – uyg'ur xalqining eng ommalashgan cholg'usi sifatida e'tirof etiladi. Uning birinchi tori 1-oktava "do" notasiga sozlanib to'rttadan-oltitagacha rezonator torlari bo'lgan.

⁹ Ne'matillo Mo'jaziy "Tavorixi musiqiy". Pekin millatlar nashriyoti. 1982

¹⁰ "Uyg'ur 12 maqomining melodiya alohidaligi" 1995. Shinjon xalq nashriyoti

Do‘lon rubobi – “qumul rubobi” deb ham yuritilib asosiy uchta tori “lya-re-lya” yoki “lya-mi-lya” tovushlariga sozlanib o‘ntagacha rezonator torlari ham bo‘lgan.

Bas rubobi esa “re-lya-re” yoki “re-sol-re” tovushlariga sozlanib orkestrlarda keng qo‘llanilgan.¹¹

REFERENCES

1. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son*
2. *Zokirjon Oripov “X-XV asrlar O‘rta Osiyo musiqa manbashunosligi” Toshkent 2017 y 3-bet*
3. *O‘.Toshmatov, S.Turatov Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi T: 2016 3-bet. Шу китоб 19-бем.*
4. *O‘.Toshmatov, S.Turatov Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi T: 2016 20 bet.*
5. *З.Орипов “X-XV асрлар Ўрта Осиё музыка манбаишунослиги” Тошкент 2017 ў. 46-бем.*
6. *Ne‘matillo Mo‘jaziy “Tavorixi musiqiy”. Pekin millatlar nashriyoti. 1982*
7. *“Uyg‘ur 12 maqomining melodiya alohidaligi” 1995. Shinjon xalq nashriyoti.*
8. *Tursunjon Latip. “Uyg‘ur cholg‘u asboblari”. Shinjon universiteti nashri 1997.*

¹¹ Tursunjon Latip. “Uyg‘ur cholg‘u asboblari”. Shinjon universiteti nashri 1997.

NAVOIY SHAHRI SANOAT CHIQUINDILARINING EKOLOGIK USULDA BARTARAF ETISH

Shakirova Zarina Rustam qizi

Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti

Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi yoʻnalishi 2-bosqich talabasi

shokirovazarina@8gmail.com +99891951-26-16

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Navoiy shahridagi "Navoiyazot" aksiyadorlik jamiyatidan chiqadigan chiqindilarni qanday qilib ekologik usulda bartaraf etish kerakligi aytilgan.

***Kalit soʻz:** "Navoiyazot" aksiyadorlik jamiyati, mineral oʻgʻitlar, nitron tolasi, sirka kislotasi, tiomochevina, xlor mahsulotlari, kaustik soda, fenol, ogʻir metallar....*

АННОТАЦИЯ

В данной статье упоминается, как экологическим способом ликвидировать отходы АО «Навоиазот» в городе Навои.

***Ключевые слова:** АО "Навоиазот", минеральные удобрения, нитроновое волокно, уксусная кислота, тиомочевина, хлорпродукты, едкий натр, фенол, тяжелые металлы...*

ANNOTATION

In this article, it is mentioned how to eliminate the waste from the joint-stock company "Navoiyazot" in the city of Navoi in an ecological way.

***Key words:** "Navoiyazot" joint-stock company, mineral fertilizers, nitron fiber, acetic acid, thiourea, chlorine products, caustic soda, phenol, heavy metals...*

“Chang va g‘ubor bo‘lmaganda inson ming yil yashar edi”

(Abu Ali ibn Sino)

Vatanimizning mustaqillikka erishishi ekologiya muammolarini hal qilish, insonning tabiatga bo‘lgan munosabatini yangi bosqichga ko‘tarish imkonini beradi.

Tabiat, uning go‘zalligi va tabiiy boyliklarni saqlash borasidagi ishlarni oila, bog‘cha bolalari va maktab o‘quvchilari orasida olib borishdan boshlab, yosh va o‘sib borayotgan avlodni atrof-muhit, undagi o‘simlik, hayvon, suv va tuproqqa, mehr-shafqatli, ularni asraydigan, boyitadigan jonkuyar qilib tarbiyalash kerak.

Inson va atrof-muhitning umumiy belgilari bilan birga o‘ziga xos tomonlari ham bor. Inson yashashi uchun zarur bo‘lgan barcha narsalar: ozuqa, kiyim, qurilish materiallari va boshqalar tabiatdan olinadi. Bundan ko‘rinib turibdiki, sanoat korxonalarini nafaqat mahsulotlar ishlab chiqaradi balki atrof-muhitga chiqindilar ham tashlaydi, bu esa tabiatga o‘zining salbiy ta‘sirini ko‘rsatadi. Shu munosabat bilan 2014-yil 5-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “Davlat ekologik nazoratini amalga oshirish tartibi to‘g‘risida”gi 216-sonli qarori e‘lon qilindi. Nizom 16-dekabr 2021-yilda yangilandi. Unga ko‘ra, barcha sanoat korxonalarida ekologiya bo‘limlarini tashkil etish, ekologik nazoratni kuchaytirish chora- tadbirlari reja asosida amalga oshirilmoqda.

Sanoat mintaqasining yuragi, cheksiz cho‘l va dalalar, bapoyon yaylovlar deyilganda ko‘z oldimizga Navoiy viloyati gavydalanadi. O‘zbekistondagi eng yosh viloyat hisoblangan Navoiy viloyatining Navoiy shahrida 820 ta sanoat korxonalarini mavjud. Maqolada “Navoiyazot” misolida masalaga yondashamiz. Korxonada ishlab chiqariladigan asosiy mahsulot turlari: mineral o‘g‘itlar, nitron tolasi, sirka kislotasi, tiomochevina, xlor va xlor mahsulotlari, kaustik soda. Bundan tashqari, 70 dan ortiq turdagi mahsulotlar, organik va noorganik kimyoviy mahsulotlar ishlab chiqariladi. Mahsulot bormi demak chiqindi ham bo‘ladi. “Navoiyazot” AJdan atmosferaga tarqaydigan chiqindilar va oqava suv chiqindilari korxonaning ekologik tahlil laboratoriyasi tomonidan nazoratga olingan.

“Navoiyazot” AJ shaharda joylashganligi sababli shahar atmosferasiga juda kata salbiy ta’sir ko’rsatadi. Korxonadan chiqayotgan zaharli gazlar natijasida kislotali yomg’irlarning tez-tez sodir bo’lishi kuzatiladi. Natijada tuproq tarkibi keskin o’zgarishga uchraydi, o’simliklar o’sishi sekinlashadi, ba’zi hududlarda hosilning keskin kamayishi kuzatiladi. Insonlarda esa turli kasalliklar paydo bo’lishiga sabab bo’ladi.

Rivojlanayotgan yurtimizda ekologiya sohasiga e’tibor yanada kuchganini ekologiyani tahlil etuvchi sanitariya laboratoriyasi misolida ko’ramiz. Korxonaning sanitariya muhofazasi zonasi, Navoiy shahri va unga tutash hudud doirasidagi atmosfera havosidan namuna olish ishlarini olib borayotgani fikrimiz dalilidir. Shamol yo’nalishini hisobga olgan holda Navoiy shahri hududidagi atmosfera havosi holatini monitoring qilish natijalari tahlili “Navoiyazot” AJ korxonalariga xos bo’lgan fenol, og’ir metallar va shu kabi boshqa ifloslantiruvchi moddalarning yo’qligini, azot oksidlari hamda ammiakning esa standart tarkibi mavjudligini ko’rsatadi.

Korxonada joylashgan hududdagi ekologik vaziyatni yaxshilash va ekologik xavfsizlikni oshirish bo’yicha barcha chora-tadbirlar “Navoiyazot” AJning o’z mablag’lari hisobidan moliyalashtiriladi.

Atmosferaga chiqindi chiqishini kamaytirishning asosiy usuli korxonadagi filtr qurilmalarini yangilash, zamonaviylashtirishdir. Undan tashqari shahar hududida atmosferani tozalash uchun “Yashil makon” umumilliy loyihasi doirasidagi ishlarni davom ettirish, transport vositalaridan chiqadigan chiqindi miqdorini nibatan kamaytirish talab etiladi. Elektromobillarni ishga solish tavsiya etiladi.

Yurtimiz tabiatini muhofaza qiluvchi qonunlar endi yangi konstitutsiyamizda o‘z aksini topmoqda. Amaldagi konstitutsiyaning 50-moddasida atrof-muhitni muhofaza qilish kerakligi, 55-moddada esa o‘simlik va hayvonot dunyosini asrab avaylashimiz kerakligi aytib o‘tilgan.

Yangilanayotgan konstitutsiyamizda yurtdoshlarimizga sog‘lom ekologik muhitni yaratish, ekologik madaniyatni oshirish, ekologik huquqlarini ta‘minlash muhim masala sifatida qo‘yilgan.

Xulosa o‘rinda shuni aytishimiz mumkinki, tabiatni asrash har birimizning burchimiz ekanligini unutmasligimiz kerak. Zero, atrof-muhit sofliqi – hayot-mamot masalasidir!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Навои. Тошкент наشريёти-2000*
- 2.Навоий viloyatining sanoat ishlab chiqarishi. Navoiy-2021(yanvar-aprel)*
- 3.Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish asoslari. Toshkent-2007*
- 2.lex.uz*
- 3.uz.atomiye.com*
- 4.uz.m.wikipedia.org*
- 5.uzkimyosanoat.uz*
- 6. vaqt.ucoz.com*

OILANING MAKTABGACHA TA'LIM MUASASASI BILAN OLIB BORILADIGAN FAOLIYATIDAGI HAMKORLIGINI TASHKIL ETILISHI

Toshova Shaxnoza Tojinorovna

TerDUPI Maktabgacha ta'lim mutaxassisligi 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Maktabgacha yoshdagi bolalarda sog'lom turmush tarzini shakllantirishning qanchalik ahamiyatga ega ekanligi hamda bu jarayonda ota-onalar bilan hamkorlikni qanday tashkil etish haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, sog'lom bola, rivojlanish, talablar, rivojlanish sohalari, rasmiy, norasmiy, tarbiyachi.

АННОТАЦИЯ

Идет дискуссия о важности формирования здорового образа жизни у дошкольников и о том, как организовать сотрудничество с родителями в этом процессе.

Ключевые слова: дошкольное образование, здоровый ребенок, развитие, потребности, направления развития, формальное, неформальное, воспитатель.

ANNOTATION

There is a discussion about the importance of creating a healthy lifestyle in preschool children and how to organize cooperation with parents in this process.

Keywords: preschool education, healthy child, development, requirements, areas of development, formal, informal, educator.

Har bir oilada ta'lim terbiya berishning o'ziga xos usul vosilari va bir qator qonun qoidalari bor. Bu tamoyillar esa bolaning tarbiyalanish faoliyatini samarali bo'lishini

taminlaydi. Bu qonun-qoidalar, rejimlarni nisbiy deb qabul qilish maqsadga muvofiqdir. Chunki har bir bola –betakror ijtimoiy mavjudod bo‘lib, ularning o‘ziga xos shaxsiyati, ruhiyati va xulq-atvor bor. Shuning uchun shunga qarab muomila qilish zarurdir. Tarbiyada ota-onalarning masuliyati, etibori, obroi juda ahamiyatlidir. Maktabgacha ta’lim tashkilotida tashkil etiladigan ota-onalar majlisining ahamiyati tarbiya jarayonida ota-onalarga yordam berish, ular orasida tajribalar almashish imkoniyatlarini yaratishdan iboratdir. Maktabgacha tarbiya tashkilotlari va boshlang‘ich sinflarda ota-onalar hamshira, psixolog hamda pedagoglar bilan birga tashviqot ishlari olib borish maqsadga muvofiqdir. Har bir bolaning o‘z dunyosi o‘z olami, dunyoqarashi, qiziqishlari bir olam bo‘ladi. Bola tarbiyasini tog‘ri yo‘lga qo‘yishga barchamiz birdek masulmiz. Ayniqsa psixologlar mashlati bugungi kunda juda muhim hisoblanadi.

Uzluksiz ta’limning quyi qismi bo‘lgan maktabgacha ta’lim yoshlarimizning yuksak ma’naviyatli, jismonan sog‘lom, har tomonlama barkamol shaxs bo‘lib yetishishiga muhim poydevor bo‘lib hizmat qiladi. Bugungi kunda yutdboshimiz SH.M. Mirziyoyev tomonidan bu ta’lim turiga juda katta etibor qaratilgan holda ko‘plab qonun, qaror va farmoniyishlar qabul qilishi bilan birgalikda Prezidentimizning 2018 yilda 28-dekabrda Oliy Majlisga murojotnomasida quyidagi fikrlarni etirof etgan edilar. ”Ta’lim sohasidagi davlat siyosati uzluksiz ta’lim tizimi prinsiplariga asoslanishi lozim, ya’ni ta’lim jarayonlari maktabgacha ta’lim tashkilotlardan boshlanishi va bu jarayon butun umr davom etishi lozimligini “takidlab o‘tganlar.¹² Bunda tarbiyachilar ota-onalarni o‘quv jarayonida faol ishtirok etishga jalb qilishi lozim. Buning uchun esa har bir oyda deydik haftada bir kuni ota-onalar kuni sifatida tashkil etilishi lozim. Bu jarayon xorijiy tajribalarga tayangan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu jarayonda ota-onalar o‘z farzandlari bilan birgalikda o‘quv jarayonida ishtirok etadi. Albatta bu jarayon bolalar uchun juda maroqli va qiziqarli hisoblanadi.

¹² Maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.

Har bir jarayon faoliyat o'zining tarixiga egadir. Aynan pedagogik jarayon tarixiga nazar soladigan bo'lsak, pedagogik faoliyatning paydo bo'lishi insoniyat tarixining qadim zamonlariga borib taqaladi. Bu kasb tarbiyachilik faoliyatining tarkibiy qismi sifatida vujudga kelgan. Ma'lumki, umumiy ta'lim maktablarda, kasb-xunar kollej va akademik liseylarda ta'lim-tarbiya beruvchi yoshlarni xayotga mexnatga tayyorlovchi kishilarni o'qituvchi, muallim, pedagog, ustoz deb yuritiladi. O'qituvchilik kasbi eng qadimiy kasblardan xisoblanib pedagogik mahoratning paydo bo'lishi xam kishilik jamiyatida o'qitishning paydo bo'lishi, ya'ni insonlar to'plagan tajribalar: yurish-turish, xatti-xarakatlarining, mexnat sohasidagi dastlabki tajribalarni, urf-odatlarini aqliy, axloqiy, iloxiy bilimlarni yoshlarga o'rgatish: yozuv ixtiro qilingach, o'qish, yozishni o'rgatish, u tashkil etilgan dastlabki maktablarning paydo bo'lishi bilan uzviy bog'liq. Odamlar to'plagan turmush tajribasini yoshlarga o'rgatish. Ularni xayotga, mexnat faoliyatiga tayyorlash extiyoji natijasida qadim zamonlarda yoki ta'lim va tarbiya mustaqil ijtimoiy faoliyat sifatida paydo bo'ldi. Iloxiy ta'limotga ko'ra tarbiya bu -o'zligin anglash, o'z -o'zini boshqarish, tevarak atrofdagi olamni bilib olish yer yuzida va jamiyatdada yashash uchun xozirlik ko'rish. Tangri dargoxiga intilishdan iborat. Dinlar paydo bulgach, diniy tarbiya qutlug' kitoblardagi g'oyalar asosida ota-onalar yoki maxsus tayorlangan kishilar tomonidan amalga oshirilgan. Mashxur chex pedagogi Ya.A.Komenskiy «Buyuk didaktika» asarida ko'rsatishicha, qadim zamonlarda ota-onalar, odatda o'z bolalarini oilada o'zlari tarbiyalaganlar. Lekin ota-onalar xam o'sha davrda bolalarga xar xil tarbiya berishgan, bu albatta ota-onalarni talablaridan kelib chiqilgan. Bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ba'zi ota-onalarda tajriba yetarli bo'lgan bo'lsa-da, ko'pchiliklarida yetarli bilim, ko'nikma, malaka yetishmagan. Ba'zan ota-onalar farzandlari tarbiyasi uchun kerakli vaqt ajratmaganlar.²¹³ Shu sababdan ko'p oilalar, o'z bolalarini bilimli, og'ir tabiatli, tajribali maxsus kishilarga berib o'qitishgan. Yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi bunday kishilarni pedagoglar deb atashganlar. Dastlabki ta'lim-tarbiya berishda ancha

¹³ Yan.A.Komenskiy«Buyuk didaktika»

murakkab vaziyatlarda bo‘lishgan. Buning asosiy sababi ta’lim -tarbiya bilan shug‘ullanuvchilarda pedagogik mahorat yetishmagan.

Bugungi kunda esa tajribali o‘qimishli kadrlar yetarlicha bo‘lgan etabda biz endi ta’lim –tarbiya jarayonini mazmunli va bolalarni bilimli qilib tarbiyalash masalalari ustida bosh qotirmoqdamiz. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyatning qanday olib borilishi qanday tashkil etilishi xususida juda ko‘p qo‘llanmalar ko‘rsatmalar ishlab chiqilgan .Bulardan biri ”Ilk qadam “davlat dasturini misol qilib aytish mumkin. Bu dastur maktabgacha ta’lim tashkilotining asosiy hujati sifatidir. Unda bir qator masalalar ko‘rsatib berilgan .

-Ota –onalarning maktabgacha ta’lim tashkiloti borasidagi fikrining inobatga olinishi .

- Ilk rivojlanish masalarida ota –onalarga bilim berish
- ota onalarning o‘quv tarbiya jarayonida faol ishtirok etishga jalb etish
- ota-onalarning tashkilot hayotida ishtirok etishi borasidagi tashabbusini qo‘llab –quvvatlash.

Ota-onalar bilan MTT xodimlari birgalikda faoliyatni tashkil etsish va uning mazmun mohiyati Mtt dagi sharoitlarga bog‘liqdir. Birgalikdagi faoliyati krakli darajada amalga oshirilayotgan joyda o‘zaro yordam bir-birini tushunish ,topshirilgan ishga javobgarlik holati vujudga keladi. Ota-onalar bilan faoliyat rashkil etish – tarbiyachining ,bolalarning pisixologik salomatligini saqlashga qaratilgan eng muhim jihatlardan biri bo‘lib ,u bolaning atrifidagi umumiy “ta’lim” maydonini shakllantirish ,kattalar tas’irini muvofiqlashtishni taminlaydi. Maktabgacha ta’lim tashkilot-birinchi ijtimoiy institut, ota-onalar kiradigan birinchi o‘quv tashkiloti ularning pedagogik ta’limi boshlanadigan dargoh hisoblanadi .Oila va bolalar maktabgacha ta’lim tashkiloti o‘rtasidagi tushunmovchilik bolaga ko‘proq bog‘liq .Bizga ma’lumki ko‘pgina ota-onalar faqat bolaning ovqatlari bilan qiziqishadi ,ular bolalar maktabgacha ta’lim tashkilotlari bu ota-onalar ish vaqtida faqat bolalarni boqadigan joy deb qarashadi.²Shu sababli biz tarbiyachilar ko‘pincha ota-onalar bilan aloqa qilishda katta qiyinchiliklarga duch kelamiz .

Yuqorida keltirilgan muamolarni bartaraf etish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim .

-Ota-onalar bilan o‘zaro aloqada bo‘lish uchun qulay sharoit yaratish .

-Ota-onalarning o‘quv va tarbiyaviy ko‘nikmalarini tiklash va boyitish .

-Bolalarni oilada va MTT da tarbiyalash va o‘qitish bo‘yicha yagona yondashuvni amalga oshirish .

Bugungi kunda ,yangi normative va mazmunli yondashuvlarni amalga oshirish sharoitida maktabgacha ta‘lim tashkilotlarida ota-onalar bilan ochiqlik yaqin hamkorlik va o‘zaro aloqalarni nazarda tutadigan maqsadlar qo‘yiladi.

Ota-onalar nafaqat tashqi kuzatuvchilar,balki ta‘lim jarayoning faol ishtirokchilari hamdir.Maktabgacha ta‘lim tashkilotining ota-onalar bilan o‘zaro aloqasi bu –har bir tarbiyalanuvchining oilasi bilan hamkorlikda aloqalarini o‘rnatish ,bolalarni rivojlantirish va o‘qitish uchun harakatlarni birlashtirish ;o‘zaro tushunish manfaatlarining birlashishi ,oz’aro qo‘llanb quvvatlash ,ota-onalarning ko‘nikmalarini faollashtirish va boyitish muhitini yaratish,ularning o‘zlarining pedagogik imkoniyatlariga bo‘lgan ishonchini qo‘llab-quvvatlash .Ochiqlikni o‘rnatish jarayonida maktabgacha ta‘lim tashkilotining asosiy ijtimoiy buyurtmachilari bo‘lgan ota-onalar katta ro‘l ega bo‘lgan kichik maktab hisoblanadi .Ularning ta‘limiy funksiyalari har xil ,ammo ularning o‘zaro ta’siri bola rivojlanishi uchun har tomonlama zarur.

Oila tarbiyasi bola uchun ustuvor ahamiyatga ega,lekin ota-onalar har doim ham to‘g‘ri harakat qilishmaydi o‘z hatti harakatlarini nazoratga olishmaydi,shu sababdan oil aba maktabgacha ta‘lim tashkilotlarining yangi aloqa nuqtalarini topishdir.Bu munosabatlarning zamonaviy ko‘rinishi “Hamkorlik” “O‘zaro tasr” kabi tushunchalar bilan uzviy aloqadordir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *“Maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan 802-sonli davlat ta’lim standarti ” 2021-yil*
2. *O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirining 2020-yil 27-martdagi 54-son buyrug‘ining 1-ilovasi*
3. *Qodirova Fotima “Maktabgacha pedagogika. “ T.: Tafakkur bo‘stoni-2019*
4. *Qurbonov M“ Ijtimoiy pedogogika ” Nizomiy nomidagi TDPU-2017*

INGLIZ TILI DARSLARIDA REPRODUKTIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV MASHQLAR

Toshova Gulnoza Tojinorovna

Termiz davlat Pedagogika instituti, Xorijiy til va
adabiyot yo'nalishi 2 bosqich magistranti,

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada biz zamonaviy innovatsion texnologiyalardan, samarali pedagogik usullardan, darslarda, chet tili darslarida va mustaqil ta'lim jarayonida ulardan foydalanish usullarini o'rganishga va ma'lumot berishga harakat qildik. Maqolada lug'at, grammatika, og'zaki nutq qobiliyatlari va boshqalarni rivojlantirish uchun foydali bo'lgan usullarning qisqacha ro'yxati keltirilgan.

***Kalit so'zlar:** zamonaviy innovatsion texnologiyalar, til kompetensiyasini shakllantirish, og'zaki nutq va nutq ko'nikmalarini rivojlantirish.*

Hozirgi kunda chet tillari kasbiy tayyorgarlikning zaruriy tarkibiy qismiga aylanib bormoqda. Ko'p sohalarda xorijlik hamkorlar bilan aloqa o'rnatish, o'z g'oyalarini, fikrlarini qanchalik ravon va to'g'ri tushuntirishni bilish zarurati tug'iladi. O'zbekistonda xorijiy tillarni o'qitish sifatini oshirish maqsadida har yili ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "Ta'lim to'g'risida"gi qonun [1], "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" [2], 2012-yil 10-dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi qaror [4] o'qituvchilar uchun muhim hujjatlardir chet tillari.

Shularni hisobga olgan holda o'qituvchi va talabalar xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy usullarini yaxshi bilishlari kerak. Bundan tashqari, ular o'z maqsadlariga erishish uchun eng samarali usullarni tanlashlari mumkin.

Bizning maqolamizning vazifalari:

- og‘zaki nutqni o‘rgatishning nazariy asoslarini tadqiq etish;
- og‘zaki nutqni o‘rgatishning zamonaviy usullarining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- og‘zaki nutqni o‘rgatishning to‘g‘ri va innovatsion usullarini o‘rganish.

20-asrning oxiriga kelib pedagogika chet tillarini o‘qitishda, ayniqsa og‘zaki nutqni o‘rgatishda juda ko‘p qiziqarli va samarali metod va yondashuvlarni to‘pladi. Olimlar chet tillarini o‘qitish metodikasini boyitdilar, shuning uchun u murakkab va ko‘p qirrali fanga aylandi.

Kitoblar orqali o‘qitishning yuqori texnologiyali odatiy usullarining rivojlanishi bilan shunga o‘xshash grammatika mashqlari, matnlarni o‘qish va tarjima qilish ikkinchi o‘rinda turadi. An’anaviy grammatika-tarjima usullari til ko‘nikmalarini shakllantirmaydi. Talabalar turli matnlarni yuqori darajada o‘qish va tarjima qilish qobiliyatiga ega, lekin u chet tilidagi bilimlarini hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olmaydi. Kommunikativ yondashuv nutq va yozish qobiliyatlari shaklida grammatik bilimlardan foydalanishga imkon beradi.

O‘qituvchilar an’anaviy grammatika va tarjima mashg‘ulotlaridan uzoqlashmoqda. Ular turli xil texnikalardan foydalanadilar va kerakli natijaga erishish uchun ularni bir-biri bilan birlashtiradilar. Talabalar nutqiy ko‘nikmalarni shakllantirish uchun grammatik bilimlardan foydalanadilar. Mashqlar tinglash, o‘qish, yozish va hokazolarni o‘z ichiga oladi. Muloqot akti chet tillarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydigan muloqot faoliyatining asosiy birligidir. Talaba og‘zaki nutqni shakllantirish va kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishga qodir bo‘lishi kerak. Muayyan mashqlar yordamida bajariladigan og‘zaki nutqni rivojlantirish.

E.I. Passov va boshqa olimlar shartli nutq mashqlarining maqsadga muvofiqligi haqida gapirdilar [1]. Ularni bir nechta kichik turlarga bo‘lish mumkin. Imitativ (model bo‘yicha fikrni ifodalash). O‘zgartirish (ma’no doirasida tegishli gapni tanlash).

Transformatsiya (boshqa ma’lumotlarni uzatish uchun replikalarni o‘zgartirish). O‘z-o‘zini reproduktiv (talaba mustaqil ravishda bayonotlar uchun takliflar beradi).

Olimlarning fikricha, eng muhim maqsadlardan biri ikkinchi darajali til shaxsini shakllantirishdir.

Talabalar/talabalar yangi tilni tubdan yangi darajaga olib chiqishlari kerak. Buni qilish uchunmi? Idrok etishda xatolikka yo'l qo'ymaslik uchun uni ona tilidan ajratish muhimdir. Talabalar asta-sekin o'z qobiliyatlarini rivojlantirishning turli bosqichlaridan o'tadilar. Kelajakda ular olingan ko'nikmalardan foydalanib, mustaqil ravishda muloqot qilishlari kerak. Mashqlar tizimi nutqning yuqori darajasiga erishishga yordam beradi.

Ular mashg'ulotlarning turli bosqichlarida qo'llanilishi kerak. Pedagogika o'quvchi shunchaki ma'lumotni idrok etuvchi passiv ob'ekt emas, balki jarayonning to'liq ishtirokchisi bo'lishi kerak degan xulosaga keldi. Muammoli o'rganish bugungi kunda chet tillarini o'qitishning innovatsion usullarini anglatadi. Bu o'quvchilarning o'z-o'zini rivojlantirish va fikrlash qobiliyati uchun vosita bo'lib xizmat qiladi.

Mashg'ulotlarda muammoli yondashuvdan foydalanadigan o'qituvchilar guruhdagi talabalarning mustaqil ishlarini tizimli rivojlantirishga e'tibor berishlari kerak. Asosiy maqsad ularning o'zlari bilim olishga yordam berishdir.

Xulosa

Shunday qilib, Z avlod o'quvchilari uchun ingliz tilini o'qitish jarayonini modernizatsiya qilishning yangi usullarini izlashda, Internet-memlar muhim motivatsion salohiyatga ega bo'lgan tegishli materialdir. Turli mavzulardagi memlarning katta tanlovi, jonli vizual tasvirning istehzoli mazmun bilan uyg'unligi va memlarning dolzarbligi ushbu kreollashtirilgan matnlardan o'quvchilarning chet tilidagi kommunikativ kompetensiyasini tashkil etuvchi bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish uchun foydalanish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Tadqiqot davomida texnik universitet talabasining chet tilini o'rganish jarayoniga bo'lgan motivatsiyasining tarkibiy qismlari aniqlandi va ularning ingliz tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish usuli sifatida chet tilidagi memlar bilan ishlashni tashkil etish modeli taqdim etildi. Taklif etilayotgan model doirasida

talabalarning memlar bilan ishlash algoritmi, ya'ni ushbu ishning samaradorligini ta'minlaydigan uslubiy apparat aniqlandi.

"Kasbiy faoliyatda chet tili" dasturiga muvofiq talabalarning memlar bilan ishini tashkil etishning mumkin bo'lgan mazmunli yo'nalishlari aniqlandi, talabalarning ingliz tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasining rivojlanishini aniqlash uchun mezon-baholash apparati taqdim etildi. Ushbu modelni amalga oshirish imkoniyatlari ma'lum bir mem bilan ishlash misolida keltirilgan. O'tkazilgan uslubiy tajriba bo'lajak muhandislarning ingliz tilini o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini rivojlantirishda ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda.

Til o'rganish motivatsiyasini rivojlantirish texnik universitet talabalari uchun o'quv jarayonini tashkil etishning muhim omili bo'lib, talabalarning til hodisalarini chuqur anglashlarini shart qilib, ularning mustaqil ishlashga intilishlarini ochib beradi. Memlardan foydalangan holda ingliz tilini o'rganish jarayonini tashkil etish usullari tilni o'rganish jarayoniga nisbatan kasbiy yo'naltirilgan va kommunikativ-shaxsiy motivlarni shakllantirishda o'z samaradorligini ko'rsatdi.

ADABIYOTLAR

1. *Passov E.I. Communicative method of teaching a foreign language. Moscow Prosveshchenie, 1985.*

2. *The Law "About Education" of the Republic of Uzbekistan // Young generation – the foundation of development of Uzbekistan. Tashkent. Shark, 1997.*

3. *The national training of personnel program of the Republic Uzbekistan. // Young generation – the foundation of development of Uzbekistan. Tashkent. Shark, 1997.*

4. *The Republic of Uzbekistan Decree PQ –1875. December 10, 2012. About further improving the system of learning languages.*

TRIGONOMETRIYA TARIXI HAQIDA

Omonov Baxtiyor Yusupovich

Qarshi ixtisoslashtirilgan san'at maktabi

matematika fani o'qituvchisi

(O'zbekiston)

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada trigonometriyaning shakllanishida qadimda olimlar qanday ilmiy izlanishlar olib borishgani haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *trigonometriya, uchburchak, diametr, segment, sinus, kosinus, radian.*

ANNOTATION

This article talks about how ancient scientists conducted scientific research in the formation of trigonometry.

Keywords: *trigonometry, triangle, diameter, segment, sine, cosine, radian.*

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассказывается о том, как древние ученые проводили научные исследования при формировании тригонометрии.

Ключевые слова: *тригонометрия, треугольник, диаметр, отрезок, синус, косинус, радиан.*

“Trigonometriya” atamasi grekcha “trigonon” — uchburchak va “metrio” — o'lchayman so'zlaridan olinib, birgalikda “Uchburchakni o'lchash” ma'nosini anglatadi.

Burchaklarni o'lchashga bo'lgan talab masofani o'lchash ehtiyoji kabi juda qadimdan paydo bo'lgan. Trigonometriyaning rivojlanish omillaridan biri vaqtni aniqlash, ochiq dengizdagi kemaning yoki sahrodagi karvonning o'rnini aniqlash zaruriyatidan kelib chiqqan.

Uchburchakning tomonlari va burchaklari orasidagi bog'lanishni o'rganib, qadimgi odamlar uchburchakning turli elementlarini hisoblash usullarini topishdi.

Qadimgi Vavilon olimlari trigonometriyadan ba'zi bilimlarga ega bo'lganlar. Bunga vavilonliklarning Quyosh va Oy tutilishlarini bilishlari dalolat beradi. Qadimgi Vavilonning (miloddan 2 ming yil avval) loy jadvalchalarining birida bir masala yechiladi: unda doiraning ma'lum diametri va segmentning balandligiga ko'ra vatarning uzunligi hisoblanadi, bu esa sinus bilan kosinus orasida bog'lanish o'rnatilishiga mos keladi.

Qadimgi grek olimlari to'g'ri burchakli uchburchaklarni yechish usullarini bilishgan. Astronom va matematik Gipparx (milodgacha II asrda) vatarlar jadvalini — birinchi trigonometrik jadvallarni tuzdi.

Trigonometrik jadvallarni tuzishdagi buyuk muvaffaqiyatlardan biri K. Rolemeyning (II asr) "Almagest" asari bo'ldi. Bu asarda astronomiya va unga yaqin bo'lgan fanlardan o'sha davrda ma'lum bo'lgan turli ma'lumotlar to'plangan va umumlashtirilgan. Shu yerning o'zida 0 dan 180° gacha yarim gradus oraliq oltinlik sanoq sistemasida tuzilgan vatarlar jadvali keltirilgan. Aslida vatarlar jadvali 0 dan 90 gradusgacha sinuslar jadvalining o'zidir. Ptolemey, shuningdek, zamonaviy belgilashlarda quyidagicha ko'rinishda bo'lgan formulalarni ham keltirib chiqaradi:

$$\sin^2 a + \cos^2 a = 1, \sin(a - \beta) = \sin a \cdot \cos \beta - \cos a \cdot \sin \beta, \sin^2 \frac{\alpha}{2} = \frac{1 - \cos \alpha}{2}$$

Bu ma'lumotlardan, asosan, amaliy astronomiya masalalarini hal qilish uchun, borib bo'lmaydigan joylarga masofalarni aniqlash uchun foydalanilar edi.

Trigonometriyani undan keyin Hindiston, Yaqin va O'rta Sharq olimlari rivojlantirishdi. Ular sinus, kosinus, tangens, kotangensni kiritishdi, burchakning radian o'lchoviga asos solishdi.

O‘zbek xalqining ajoyib farzandi, mashhur qomusiy olim Beruniy o‘rta asrlarning azob-uqubatlari va turli qiyinchiliklariga qaramay, butun umrini fan va madaniyat taraqqiyoti yo‘lida sarfladi. Beruniy fan xazinasini shunday bebaho javohirlar bilan to‘ldirdiki, butun insoniyat bu bilan cheksiz faxrlanadi.

Beruniyning matematik ijodini baholashda “Qonuni Mas’udiy” asari, ayniqsa, uning trigonometriyaga bag‘ishlangan uchinchi maqolasi diqqatga sazovordir.

Beruniy bu asarida o‘tmishdoshlari Muhammad ibn Jobir al-Battoniy (929), Abul Vafo al-Buzjoniy (940-998), Abu Nasr ibn Iroq va boshqalar hosil qilgan natijalarni o‘z kuzatishlari bilan to‘ldirdi va umumlashtirdi. U avvalo, astronomiya uchun muhim vosita deb hisoblangan tekis va sferik trigonometriyani mustaqil fan sifatida bayon qildi.

Ilk maqola 10 ta bobdan iborat bo‘lib, 1 - bobda vatarlar yasash orqali ichki chizilgan muntazam uchburchak va o‘nburchakning tomonlarini hisoblash masalalari yechilgan. 2- bobda ikki burchak yig‘indisi va ayirmasining sinusi, ikkilangan va yarim burchak sinusini ifodalovchi teoremlar berilgan. 3-bobda muntazam ichki chizilgan to‘qqizburchakning tomonini yasash masalasi qo‘yilgan, bu masala uchinchi darajali tenglamalarni yechish orqali va maxsus hisoblash jarayoni yordamida hal etilgan. 4- bobda burchakni teng uchga bo‘lish masalasi bo‘lib, bu masalani yechish uchun Arximed zamonidan beri ba’zi matematiklar tomonidan berilgan 12 xil usul bayon etiladi. 5- bobda o‘tgan boblar natijalariga asoslanib, aylana uzunligining diametriga nisbati hisoblanadi. Bu qiymat $\pi \approx 3,1417\dots$ ga teng. 6-bobda sinuslar jadvali berilgan. 7-bobda esa shu sinuslar jadvalidan foydalanish qoidalari beriladi. 8-bobda esa tangenslar jadvali va undan foydalanish, tekislik trigonometriyasidagi sinuslar teoremasining isboti berilgan. 9-10-boblar sferik trigonometriyaga bag‘ishlangan.

Beruniy “Qonuni Mas’udiy” asarining V maqolasida Yer shari meridianining bir gradusli yoyi uzunligini aniqlashni ko‘rsatadi. Beruniy bu maqolada yer shari radiusini ham juda oddiy usul bilan aniqlaydi.

Beruniy 1029 — 1034-yillar orasida yozgan “Kitob at-tafhim” asariga geometriya va arifmetika, astronomiya va geodeziyaga doir bo‘limlarni kiritadi. Uning bu asari

boshqa asarlaridan farqli o'laroq, savol-javob tarzida tuzilgan hamda u bizgacha arabcha va forscha nusxalarda yetib kelgan.

Jahon fani va madaniyati tarixida o'zlarining juda ko'p boy ijodlari bilan nom qoldirgan olimlar orasida o'zbek xalqining ko'p vakillari borki, bular orasida Ulug'bek va uning ilmiy maktabi vakillari alohida o'rin egallaydi.

Ulug'bek maktabida mashhur olimlar Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Jamshid-al-Koshiy va Ali Qushchi, keyinchalik bu akademiyada Hasan Chalabiy, Muhiddin al-Koshiy, Mansur al-Koshiy va boshqa olimlar ishlagan.

Ulug'bek maktabida erishilgan ilmiy tadqiqotlarning yirigi yulduzlar va sayyoralar harakatiga bag'ishlangan "Yangi astronomik jadvallar" nomli Ulug'bek qalamiga mansub ilmiy asardir. Bu asar "Ulug'bek ziji" yoki "Ziji Ko'ragoniy" nomlari bilan mashhur. ("Zij" forscha "Zik" so'zidan olingan va u "Jadval" degan ma'noni bildiradi.) "Ulug'bek ziji" avval fors tilida yozilgan, keyin esa uni G'iyosiddin Jamshid al-Koshiy arab tiliga tarjima qilgan.

"Ulug'bek ziji" kirish, ya'ni nazariy qism, rasadxonada o'tkazilgan kuzatishlar asosida tuzilgan jadvallardan iborat.

"Zij" ning birinchi kitobi astronomiyaning nazariy va amaliy masalalariga bag'ishlangan bo'lib, kalendar (taqvim) tuzish bilan bog'liq bo'lgan masalalar, arablar, yunonlar, eron, xitoy va uyg'ur sanalari, davrlar, yil va oylarning bir-biriga munosabatlari, Quyosh va Oyning harakati bayon qilingan. Demak, bu kitobda uchta asosiy miqdorlardan biri, vaqtni o'lchash muammosi ilmiy hal qilingan.

"Zij"ning ikkinchi kitobi matematika va sferik astronomiyaga bag'ishlangan. Uchinchi kitob trigonometrik jadvallarga bag'ishlangan. Ular o'nta o'nli xona aniqligida hisoblangan. Bu XV asr uchun juda katta aniqlik hisoblanadi. Uchinchi kitobning amaliy astronomiyaga tegishli qismida ekliptikaning ekvatorga og'maligi, osmon yoritgichlarining koordinatalarini aniqlash, yulduzlar va sayyoralar orasidagi masofalarni aniqlash kabi masalalar qaraladi.

Ekliptika tekisligining ekvatorga qiyaligini Ulug‘bek $23^{\circ}30'17''$ bo‘lishini hisoblab topgan, nazariy hisoblashlar bo‘yicha bu burchak $23^{\circ}30'49''$ bo‘lishi kerak. Bu yerda Ulug‘bek juda arzimas darajadagi xatoga, atigi $0'32''$ ga yo‘l qo‘ygan.

Ulug‘bek yulduz yilini 365 kun 6 soat 10 minut 8 sekund deb hisoblagan, bu hisoblashda uning xatosi 1 minut-u, 2 sekund bo‘lgan.

Ushbu manbalar orqali nafaqat trigonometriyaning ilk shakllanish davri balki algebra fanining mukammal darajada rivojlanish davrini ham kuzatishimiz mumkin bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Trigonometriya>
2. A.Narmonov, N.Narmuratov. *Matematika tarixi*.

INGLIZ VA O‘ZBEK XALQLARIDA NIKOH BILAN BOG‘LIQ LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI

Qahhorova Mavluda Mukarramovna

Farg‘ona Davlat Universiteti nemis tili kafedrası mudiri

Abdiolimova Qizlarxon Subhonali qizi

Farg‘ona Davlat Universiteti lingvistika (ingliz tili)

yo‘nalishi 2-kurs magistr talabasi

E-mail: abdiolimovaq@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek xalqlarida nikoh bilan bog‘liq leksik birliklarning o‘zaro o‘xshash jihatlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: etnografiya, etnolingvistika, sheva so‘zlari, madaniy taraqqiyot, to‘y an‘analari etnografiyasi.

KIRISH. Ma‘lumki, til har bir xalqning milliy o‘zligini namoyon qiluvchi, an‘ana va urf -odatlarini aks ettiruvchi muhim omildir. Tilshunos N.Kurbanazarova o‘zining "Surxondaryo vohasi to‘y marosimi etnografizmlarining semantiktadqiqi va lingvomadaniy tadqiqi" deb nomlangan dissertatsiyasida quyidagilarni bildirib o‘tadi: "Bugungi kungacha tilshunos olimlar tomonidan yaratilgan ikki va ko‘p tilli lug‘ atlar, shuningdek, izohli, etimologik va terminologik lug‘atlarning yuzaga kelganligi, o‘zbek tili shevalarining leksik, morfologik va fonetik xususiyatlarining atroflicha o‘rganilganligi, o‘zbek xalq shevalariga oid etnografik-dialektal leksikaning areal-hududiy xususiyatlarini mukammal talqin etib, ilmiy-nazariy va ilmiy-amaliy tahlil qilishga asosdir. Chunki, dialektal leksika tarkibida xalq, urug‘ va qabilalarning turmush tarzi ko‘rinishlarini ifodalovchi etnografik leksikaning o‘ziga xos o‘rni,

mavqei, mohiyati va shu bilan birga ijtimoiy, tahlimiy-tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyati ham bor. Etnografik leksika kattta hajmdagi leksik birliklarni o'zida jamlagan bo'lib, faqat uning bir bo'lagi - to'y marosimlari etnografizmlari hisoblanadi". Muayyan xalqning turmush tarzi, urf-odatlar shu xalqning etnomadaniyatini tashkil qiladi. Maqolada ingliz va o'zbek nikoh to'ylari bilan bog'liq bir nechta marosimlar haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, ular jarayonida qo'llaniladigan leksemalardan namunalar keltirilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR Hozirgi zamon to'y marosimlari nomlari bilan bog'liq tadqiqotlar A.Jo'raboyev Sh.Nurillayeva H.Ismoilov, Z.H.Orifxonova], M.Qaxarovalar tomonidan amalga oshirilgan. Sho'rolar davrida nikoh to'yi marosimlarida yangi urf-odatlarining paydo bo'lishi O.A.Suxareva, M.A.Bikjanova, N.P.Lobachyova, L.F.Monogarova, T.X.Toshboyeva va M.B.Savurovlarning ilmiy ishlarida o'z aksini topgan. Tadqiqotchi Z.Alimova ham o'z ilmiy ishida forsha-tojikcha to'y marosimlari haqida to'xtalib o'tgan. Etnolog olimlarning qayd etishicha, kishilar doimiy ravishda o'zligini anglashga, an'anaviy turmush tarzi, urf-odat va ma'naviyatini tushunib olishga ehtiyoj sezgan. Bu ehtiyoj natijasida turli sohalar, fanlar vujudga kelgan. Lingvistikaning maxsus sohasi bo'lgan etnolingvistikaning maydonga kelishida ham rasm-rusumlari, urf-odatlar, an'analari bilan bir-biridan farqlanuvchi xalqlar va Bo'riyev ularning tillari asos bo'lgan. Chunki avval har qanday etnik omil tilda o'z ifodasini topadi. Til muayyan tilda so'zlashuvchilarning turmush tarzini, mahnaviyatini, urf-odatlarini ifodalovchi Подобрать и оформить по ГОСТ список литературы vositadir. Chunonchi, har bir tilda shu tilda muloqot qiluvchilarning etnografik olamini ifodalovchi maxsus so'zlar bo'lib, ular etnografik leksikani tashkil qiladi. A.Jo'raboyev Andijon guruh shevalari materiallari asosida to'y marosimlari nomlarini ifodalovchi so'zlarni tahlil qilar ekan, tilshunoslikning muhim nazariy va amaliy masalalarini ochib berishda etnografik terminologiyaning muhim o'rnini borligini qayd etadi Dissertant to'y marosimlari nomlari, ularning qo'llanilishi va ma'nolari xususida fikr yuritir ekan, 120 ta xatna, 130 dan ziyod nikoh to'yi bilan bog'liq bo'lgan nomlarni o'zbek tilining boshqa

shevalari bilan qardosh turkiy, tojik va boshqa tillar bilan solishtirib, qiyoslab o'rganishga harakat qilgan

NATIJALAR VA MUHOKAMA To'y har bir xalq madaniyatida o'ziga xos tarzda nishonlanadi va turli xalqlar tomonidan bir-biriga o'xshash bo'lmagan urf-odatlar, ramzlar va so'zlar orqali ifoda etiladi. To'y - o'zbek tilida faqatgina ijobiy ma'noda qo'llaniladigan leksema bo'lib, uning barcha ko'rinishlari, xususan, "tug'ilish to'yi", "beshik to'yi", "chilla to'yi", "sunnat to'yi", "muchal to'yi", "nikoh to'yi", "payg'ambar to'y", "hoji to'y", "uy to'y", "moshina to'y" kabilar xursandchilik bilan elga osh berib, o'yin-kulgu, to'kin-sochinlik bilan nishonlanadi [9,45]. Nikoy to'yi bilan bog'liq leksemalarga quyidagilarni kititish va mazkur ta'riflarni ko'rish mumkin: Oq libos. Qadim- qadimdan britaniyalik kelinlar to'y kuni o'z bisotlaridagi eng yaxshi liboslarini kiyganlar. Ko'p asrlar davomida ingliz madaniyatida kelinlar uchun rangning ahamiyati bo'lmagan, hatto aksar xalqlarda salbiy taassurot qoldiruvchi qora rangli libos ham nikoh to'ylarida kiyilavergan. Biroq XIX asrda qirolicha Viktoriya shahzoda Albert bilan nikoh to'yida oppoq va uzun libosda namoyon bo'lgach bu rang inglizlarda o'zgacha taassurot qoldirdi va shundan beri nikoh oqshomi oppoq ko'ylak kiyish urfga kirdi. Bu odat hozirgacha hashamat va ulug'vorlik ramzi sifatida kelinlarga zeb bag'ishlaydi. Kelinni uzatish. To'y kuni kelinning otasi uning qo'llaridan tutib kuyovga uzatadi. Buning ma'nosi : "Qiz otaning mulki edi va endi u kuyovga sotildi." Nikoh uzugi. Ingliz madaniyatida to'y kuni kelin -kuyov bir -birlarining barmoqlariga nikoh uzugini taqadilar va to'y qasamyodini qiladilar. Nikoh uzugi mangu muhabbat ramzi sifatida taqiladi. Kelin - kuyov bir -birlarining o'ng qo'llaridan ushlab quyidagi nikoh qasamyodini aytadilar: I, (name), take you, (name) To be my wife/husband, To have and to hold From this day forward; For better, foe worse, For richer, for poorer, In sickness and in health, To love and to cherish, Till death us do part, According to God's holy law. In the presence of God I make this vow. Подобрать и оформить по ГОСТ список литературы Ma'nosi: men (ism) seni (ism) rafiqam/ erim qilib olar ekanman, bugundan boshlab yaxshida ham, yomonda ham, boylikda ham, nochorlikda ham, sog'likda ham, xastalikda ham to o'lim bizni

ajratguncha sevishga va g'amxo'rlik qilishga Xudoning muqaddas qonuniga ko'ra Xudo oldida ont ichaman. Guruch sepish. To'y kuni kelin -kuyov boshidan guruch yoki bug'doy donlari sochiladi va shunday tilak qilinadi : "May your life abundance and wealthy". Ma'nosi : "Hayotingiz mo'l-ko'l va farovon bo'lsin". To'y torti. Necha -necha asrlar davomida tort Britaniya to'ylarida an'anaviy va sevimli ne'matlar sifatida qadrlanib kelinadi. Boshlovchi : " So I'd like (bride) and ... (groom) to walk around to the front of the bridal table to perform their first duty as husband and wife"- deb kelin va kuyovni chaqiradi. O'zbek tilida ma'nosi: "Shunday qilib ... (kelin) va .(kuyov) ni ularning er va xotin sifatidagi birinchi burchlarini bajarish uchun nikoh stoli qarshisiga kelishlarini so'rayman". Kelin-kuyov tort oldida birgalikda bitta pichoqni bir qo'llari bilan ushlab, ikkinchi qo'llari bilan bir-birlarining qo'llarini tutishga harakat qilishadi, ya'ni tortni kesayotganda kimning qo'li eng tepada tursa, oiladagi ustuvorlik u tomonda bo'ladi, degan qarash mavjud. Gul uloqtirish. XV asrda Britaniyada to'y so'nggida bir g'ayrioddiy odat o'tkazilardi. To'yga tashrif buyurgan mehmonlar kelinning libosi, gullari va hatto sochlaridan yulib olishga harakat qilardilar. Bu orqali kelinning baxti va omadi ularga ham yuqadi deb hisoblashgan. Keyinchalik bu an'ana madaniylashdi. Bunda kelin mehmonlarga orqa o'girib qo'lidagi guldastasini ularga qarata otadi, bu gulni chaqqonlik bilan ilib olgan mehmonga esa (ular odatda hali turmushga chiqmagan qizlar bo'lishadi) albatta baxt kulib boqadi deya ishonishadi. Ostonadan kelinni ko'tarib kirish. Bu udum qadimdan kelinning ilk oqshomdagi hayajonini kamaytirish maqsadida qo'llaniladi. Shuningdek, uning iffatiga hurmat sifatida ham qaraladi. O'zbek xalqida ham to'y kunlari maxsus kiyim -boshlar kiyishgan. Bu kiyimlar joylashgan vohasiga qarab bir-biridan farq qilgan. Masalan , Samarqand, Buxoroniki bir toifa bo'lsa, Surxon va Qashqa vohasiniki ikkinchi toifa, Farg'onaniki o'zi bo'lak bo'lsa, xorazmlik kelin-kuyovning kiyim-boshi tamoman boshqacha bo'lgan. Qo'lushtalar. Kelin -kuyovning butun umrga bog'lanishi, bir-biriga yelkadosh bo'lib , yaxshi-yomon, og'ir -yengil kunlarida , sog'ligida yoki bemorligida bir- birini tashlab ketmaslik ramzi sifatida ushbu marosim o'tkaziladi. Urf-odatlarni bajarishda bosh-qosh bo'layotgan yoshi ulug' ayol bir qo'lga kelinning, bir

qo'liga kuyovning qo'lini ushlab, ikkalasani birlashtiradi, ya'ni qo'llarini ushlattiradi. 1 So'ngra quyidagicha duo qiladi: "Umrlaringning oxirigacha birga bo'linglar". "Ushlagan qo'llaring, birlashgan yo'llaring hech qachon ayrilmasin"; "Bir-birlaringga sadoqatli bo'linglar". An'anaga ko'ra, kelin ibo-hayo ramzi sifatida qo'llarini kuyovdan tortib olmoqchi bo'ladi, biroq kuyov uning qo'lini qo'yib yubormaydi. Atrofdagilar esa kuyovni qo'llab quvvatlaydilar: "Kuyov, kuchli bo'ling!" "Kuyov, kuchingni ko'rsat!" Oyoqbosar. Kuyov kelinning uyidan chiqib ketayotganida ushbu marosim o'tkaziladi. Bunda qarindoshlar, kuyovjo'ralar va kelinning dugonalari ishtirokida kuyov kelinning oyog'ini bosadi. Buning mazmuni shuki, birinchi bo'lib oyoqni bosgan kishi oilada yetakchi bo'ladi. Подобрать и оформить по ГОСТ список литературы. Lekin ko'p hollarda kelin kuyovga o'z xohishi bilan oyog'ini bostiradi. Bu uning dini va oilada ko'rgan tarbiyasi ta'siri o'laroq, erkakning o'zidan bir pog'ona yuqorida turishi va oilada erkakning yetakchiligini tan olishi bilan xarakterlanadi. Guruch berish. Kuyov kelinni uyidan olib ketayotganda kelinning yaqin qarindoshlari bir kosada guruch va loviyani aralashtirib ularga beradi. Bu odat ikki yosh ko'p farzandli bo'lib, farovon yashashsin degan niyatda qilinadi. "Baxtli- saodatli bo'linglar"; "Mana shu guruch va loviyaday o'zlaringdan ko'payinglar, o'g'il- qizli bo'linglar"; "Serdavlat va serfarzand bo'linglar" singari iboralar bilan duo qilinadi.

XULOSA

Xalq og'zaki ijodi, tarixiy kitoblar va ajdodlardan qolgan yodgorliklarda qayd etilgan urf -odatlar xalqlarning fikrlashini, ular uchun nima to'g'riligini va ezgulik haqidagi tushunchalarini ifodalaydi. Ular xalqlarning tarixi va diniy qarashlari bilan bog'liq. Shunday ekan, lingvomadaniy tushunchalar ham turlichadir. Biroq yuqorida ko'rganlarimiz- ingliz va o'zbek xalqlarida nikoh to'y marosimi bilan bog'liq udumlar va odatlar bir -biriga mazmun jihatdan o'xshab ketadi. Va eng asosiysi, ularning zamirida kelin -kuyovning oilaviy hayotlariga mustahkam poydevor qo'yish va shakllangan yangi oilada an'anaviy udumlarning saqlanishi kabi ezgu maqsadlar yotadi.

REFERENCES

1. Alimova, Z. V. (2021). *ABOUT COMMON WORDS IN UZBEK LANGUAGES, THEIR SEMANTICS. Theoretical & Applied Science, (5), 101-104.*
2. Alimova, Z. V. (2019). *BORROWINGS-LINGUISTIC PHENOMENA. Theoretical & Applied Science, (4), 367-370.*
3. Alimova, Z. V. (2021). *The role of borrowings in the growth of language vocabulary. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 10(3), 261-267.*
4. Арифханова З.Х. *Современная жизнь традиционной махаллы Ташкента. - Т.: Узбекистан 2020.*
5. Asqarov M. *To 'y : kecha , bugun, ertaga: etnografik tahlil. 1 minute read uz.team. February13, 2019*
6. Буриев О ва бош;. *Узбек оиласи тарихидан. - Т.:Ук;итувчи, 1995.*
7. Джурабаев А. *Названия свадебных церемоний в Узбекском языка (На материалах андижанской группы говоров). Дисс... канд. филол. наук. - Ташкент, 1971. - С. 9.*
8. Исмоилов Х. *Узбек туйлари. - Т.: Узбекистан, 1992;*

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА КОММУНИКАТИВ ЁНДАШУВ

Муртозаева Нилуфар Жуманазаровна

Бухоро Давлат Университети

Қиёсий тилшунослик, лингвистик таржимашунослик факултети

2-курс магистратура талабаси

E-mail: nilushka_9222@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Бугунги кунда замонавий жамиятлар ҳаётнинг ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий жиҳатларига таъсир кўрсатадиган тез ва чуқур ўзгаришлар ва кескинликларга дуч келмоқдалар. Таълимнинг роли ҳам минг йиллик даврда ўзгара бошлади. Дарҳақиқат, 21-аср таълими талабалар ўқув муҳитида ривожланиши керак бўлган турли хил ваколатларни ҳисобга олган ҳолда ўқув режаси тузилишини босқичма-босқич ўзгартиришни талаб қилади. Замонавий билимга асосланган тил таълими, талабалар олиши керак бўлган кўникма ва малакалар турлари ўтмишда ишлатилганидан фарқ қилади. Коммуникатив компетенция тил таълимининг энг муҳим жиҳатларидан биридир. Инглиз тилини ўқитишда коммуникатив ёндашувни жорий этиши ўқитилаётган тил кўникмаларининг мумкин бўлишига ёрдам беради ўз эҳтиёжлари, қизиқишлари ва имкониятларидан келиб чиқиб, ўз мамлакатидан ташқарида фойдаланиши.

Калит сўзлар: *коммуникатив методология, алоқа, тил ўрганиши, функционалик, амалий билим, коммуникатив компетенция, коммуникатив ёндашув, ижтимоий тил, вазифаларга асосланган тил ўрганиши, матнга асосланган ўқитиши.*

КОММУНИКАТИВНЫЙ ПОДХОД В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Муртозаева Нилуфар Джуманазаровна

Бухарский Государственный Университет

Факультет сравнительного языкознания, лингвистического перевода

Студент 2-курса магистратуры

E-mail: nilushka_9222@mail.ru

АННОТАЦИЯ

Сегодня современные общества все чаще сталкиваются с быстрыми и глубокими изменениями и напряженностью, которые затрагивают социальные, экономические и политические аспекты жизни. Роль образования также стала меняться в тысячелетнюю эпоху. На самом деле, образование 21-го века требует постепенного изменения структуры учебного плана с учетом различных компетенций, которые студенты должны развивать в условиях обучения. Современное языковое образование, основанное на знаниях, типы навыков и компетенций, которые должны получить обучаемые, отличаются от тех, что использовались в прошлом. Коммуникативная компетентность является одним из наиболее важных аспектов в языковом образовании. Внедрение коммуникативного подхода в преподавание английского языка способствует тому, что обучаемые языковые навыки могут

использоваться за пределами своей страны на основе собственных потребностей, интересов и возможностей.

Ключевые слова: коммуникативная методология, коммуникация, изучение языка, функциональность, практические знания, коммуникативная компетентность, коммуникативный подход, социальный язык, изучение языка на основе задач, текстовое обучение.

COMMUNICATIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Murtozayeva Nilufar Jumanazarovna

Bukhara State University

Comparative linguistics, linguistic translation faculty

2nd year student of Master's degree

E-mail: nilushka_9222@mail.ru

ABSTRACT

A communicative technique today is undoubtedly the most effective way to learn English. It appeared abroad around the 60s of the last century, and came to our country around the mid-90s. The communicative technique is focused on the possibility of communication. Of the four "whales" on which any language training (reading, writing, speaking and perception of speech by ear) rests, increased attention is paid to the last two. The communicative method is designed primarily to relieve fear of communication. Communication is manifested in the functionality of training. Functionality assumes that both words and grammatical forms are absorbed immediately in the activity, based on its implementation.

Keywords: *communicative methodology, communication, language learning, functionality, practical knowledge, communicative competence, communicative approach, social language, task-based language learning, text-based teaching.*

Introduction

Like any method of learning a foreign language, the communicative method has its drawbacks, but together with the methodologists of our school we managed to correct them, which contributed to improving the effectiveness of our classes, as well as increased the results of our students. The main disadvantage is that it is quite difficult for a beginner to learn a foreign language to delve into the difficult grammatical basics

presented immediately in a foreign language, which is why education in our school is gradually from simple to complex. In addition, the following disadvantages can be identified: 1. "Complete abandonment of the native language, which is mandatory for communicative teaching methods, can cause stress for untrained students." For this, the teachers of the Star Talk school gradually introduce their students into the language environment, at the first lessons explanations are made in their native language, as they get used to it, the teacher completely switches to a foreign language. As you know, the goal of teaching a foreign language is practical language proficiency, assimilation of the language system and the acquisition of language skills. However, experience shows that often after graduation, even the best students do not have the skills of spontaneous speech, their poor vocabulary and the same type of design of grammatical structures are felt. Specially conducted studies have shown that more than 90% of training sessions in a foreign language are mainly aimed at teaching the language system, and not at mastering it. The main subject and object of training under the traditional method is the teacher. He directs speech activities, gives comments and organizes the training process as a whole: [1; 15-16-page]). At the same time, teaching methods and techniques are not aimed at the formation and development of speech skills and skills of students. The traditional method of learning English is also called grammar-translation. It consists in a systematic study of grammatical material, phonetics, and forms translation and reading skills. Students make dialogues, memorize them, teach words on topics, retell texts, perform written grammatical exercises.

Methods

The main features of this approach are memorizing the material and being thorough. A feature of the traditional methodology is that in the process of work, students must master all types of speech activities in a given volume. Currently, the so-called communicative method of mastering the language is also widely used. A communicative approach to language learning (communicative approach) is not a new technique at all: it appeared abroad around the 60s of the last century, and came to our country around the mid-90s [1; 23-24-pp.]) and they cannot speak. Adherents of a

communicative approach took the path of combating this discrepancy. Since then, the communicative technique has changed significantly and has become widespread around the world. She originally envisioned group classes with a native speaker. From the very first lesson, the training was conducted in English. The approach later underwent some changes and is now used in both the group and individual sessions. Much has been said and written about its effectiveness. The results are achieved by minimizing the use of the native language of the student during classes. With this approach, it is very important to teach a person to think in a foreign language so that he perceives foreign speech without any associations with his native language. With this teaching method, the study of theoretical moments is minimized or absent at all, and the main attention is paid to live communication, that is, spoken language. Discussion of real life situations attracts students, arouses keen interest and a desire to share their ideas. The main place in communicative learning of a foreign language is occupied by game situations, working with a partner, tasks for finding errors that not only allow you to increase the lexical stock, but also teach you to think analytically. Many advocates of a communicative approach support the use of authentic materials in the class. These can be different language realities, such as magazines, advertisements and newspapers, or visual sources around which communication can be built (maps, graphs, tables, etc.). The main task of the communicative technique is to help the student get rid of the notorious language barrier. About 70% of the communication method class is devoted to conversational practice on various topics. And yet it would be a mistake to assume that communicative approach is exclusively English language conversations. The communicative approach is designed to develop oral and written speech, vocabulary, grammar, listening and reading skills. The teacher goes through three stages of training with the student: engagement (involvement), study (study) and activation (activation - use). At the engagement stage, the teacher involves the student in the learning process: initiates an exciting discussion, offers to discuss the picture, problem, film, etc. [1; 51-52-page]). At the stage of study, the student is explained the grammatical theme and the use of new words and expressions,

that is, they are working on expanding the vocabulary and mastering grammar. At the knowledge activation stage, the student performs various exercises to consolidate the new grammar and words. This may be a continuation of the discussion of the topic under study, but already using the knowledge gained.

Results and Discussion

Like any other way of learning the language, the communicative approach has transformed over time, yet its founding principles have not changed. These include the following: 1. The student begins to speak English from the first lesson. Even those who learn the language from scratch master a couple dozen phrases in the first lesson. This allows you to quickly get used to the sound of speech, warns the appearance of a language barrier or gets rid of it. 2. When learning a language using this method, you do not need to choose whether to speak freely or speak correctly. The challenge is to make speech fluent and literate at the same time. Modern authentic aids are used in training. Carefully developed English-language texts contain fascinating practical material that can be used in life and in professional activities. The ability to speak competently is the main skill that a communicative technique is working to improve. Students are taught not only to talk about different topics, but also to monitor the correctness of speech. It is no secret that the language barrier often develops from the fact that a person is afraid to make a mistake in a conversation. And this fear is successfully fought by a communicative approach: up to 70% of the lesson time is devoted to the development of the speaking skill. Communicative approach helps to remove both the language and psychological barriers directly: students lose their fear of talking in English. The more and more often the student speaks English, the faster he learns to formulate his thoughts. And in classes using a communicative technique, students talk most of the lesson. The teacher builds a dialogue in such a way that students are interested in answering questions and they can use the knowledge gained to the maximum. [2; 11-13-page]). The communicative method teaches coherent speech, various colloquial phrases and clichés that allow later fluent speech. Students learn not only to hear, but also to understand English speech. In the classes, students

listen to and disassemble small audio and video materials with the teacher. Usually such material is used as a basis for discussion. The communicative method of teaching English is aimed at developing the ability to spontaneously speak on various topics. The classes use mainly only the language they learn. The teacher sometimes explains complex nuances in Russian, but 90% of the lesson is held in English. This technique allows not only to "rebuild" to use the English language, but also to stop mentally translating Russian phrases into English and vice versa. Grammar and vocabulary are studied for communication, not "for show." The communicative technique assumes a very correct and simple principle of studying grammatical constructions: no one shakes the theory. The teacher explains this or that rule and, together with students, begins to work it out in practice, bringing the skill of its use to automatism. They do the same with new words: no cramming, only repeated practical use. Recently, it has become fashionable to talk about how children learn their native language in order to try to copy this process when learning a foreign language. Remember how children learn the language: they speak first, and already in the process of communication, adults explain to them how to speak correctly. So, if you ask any of us how a child learns the pronunciation, phonetics of his language, then most of us will say: imitating parents. Children, unlike us, talk, even having a meager vocabulary and having no idea about grammar, are not afraid to make a mistake and do not judge themselves for mistakes made. The lack of complexes helps children immerse themselves in a foreign language without unnecessary baggage. The communicative approach is applied in much the same way: students discuss an interesting topic and learn to apply a new construction or vocabulary during the conversation. For example, the teacher explains the second type of conditional offers and offers to talk about dreams: If I won much money, I would buy a Ferrari (If I had won a lot of money, I would have bought a Ferrari). After 5-10 sentences, students easily memorize this construction and understand the principles of its use. That is, grammar and vocabulary are not actually the main subject of study, but are used as auxiliary material and learn automatically. Life does not stand still, and the communicative technique continues to develop. So, they began to use it

in an individual form of education and in online lessons. Moreover, the communicative approach in English classes on Skype has its own distinctive features. 1. Individual approach. An individual approach means that the teacher adapts the training program to a specific student. After all, people differ from each other both in natural properties (abilities), and in the ability to carry out educational and speech activities, and in their characteristics as a person: personal experience, the context of the activity, a set of certain feelings and emotions, interests, status (position) in the team [2; 27-28-page]). In English classes on Skype according to a communicative method, all the teacher's attention is focused on only one student. This allows you to detect gaps in knowledge and quickly eliminate them. Thus, the student will not be too easy or too difficult in the lesson, he will have an incentive to develop, and at the same time he will thoroughly understand all the topics studied. 2. Choosing the scope and type of homework for students. It is worth noting that homework should not be completely abandoned, since homework is the best way to fix material in memory and check how well it is learned. Homework in a communicative sub-27th course is never boring - it can be online tests and crosswords, songs and various resources in English to test knowledge. 3. Using grammar and vocabulary as an auxiliary material and learning them automatically. As in ordinary, classroom classes, in online classes, students do not teach dry wording of the rules. They learn the natural use of grammatical constructs and really useful words and expressions in practice. 4. Maximum practice in class. For most of the class, students exercise in speaking. A few minutes are devoted to reading an interesting text, which later becomes a topic for discussion. Tasks for improving writing and listening skills are most often given at home. So, you can listen to the text or write a letter, taking your time, in a calm atmosphere. If something is not clear, the teacher will definitely come to the rescue and explain everything in the lesson. This approach allows you to save time and engage in the development of colloquial speech, because this skill, as a rule, is mastered the hardest. [3; 39-40-page]). This solves the problem described at the beginning of the article: "I understand everything, but I cannot speak." The communicative technique, despite the lack of "novelty" and "innovative approach," has

many advantages. To date, this is undoubtedly the most effective way to learn English. Thus, we can say with confidence: the communicative method of teaching English is suitable for absolutely everyone, and it will be especially appreciated by those who have not had a very pleasant experience of learning the language in ancient textbooks.

Conclusion

The communicative technique is focused on the possibility of communication. Of the four "whales" on which any language training (reading, writing, speaking and perception of speech by ear) rests, increased attention is paid to the last two. The communicative method is designed primarily to relieve fear of communication. Communication is manifested in the functionality of training. Functionality assumes that both words and grammatical forms are absorbed immediately in the activity, based on its implementation. Based on the above, it can be concluded that communicativity is necessary in the learning process, since it serves to ensure that communication occurs in adequate conditions, such as taking into account the personality of each student, the speech orientation of the learning process, the functionality of training, situational communication, and the constant novelty of the learning process.

REFERENCES

1. Ampatuan, Ramlah A., and Ariel E. San Jose. "Role Play As An Approach In Developing Students Communicative Competence." *International Journal for Innovation Education and Research* 4.1 (2016).
2. Canale, Michael, and Merrill Swain. "Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing." *Applied linguistics* 1.1 (1980): 1-47.
3. Savignon, Sandra J. *Communicative competence*. John Wiley & Sons, Inc., 1983.
16. Wang, Qiaoying, and Carolyn D. Castro. "Classroom interaction and language output." *English language teaching* 3.2 (2010): 175.
17. Widdowson, Henry George. *Teaching language as communication*. O.U.P., 1978

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ALLUSION AND ITS IMPORTANCE IN LITERATURE

Mastura Karimova,

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti

O‘zbek tilshunosligi kafedrası

e-mail: karimovam94@gmail.com

ANNOTATION

The study of allusion can have a literary or linguistic direction, be carried out in the field of cognitive linguistics, the study of intercultural relations or the problem of intertextuality. The range of issues that the problem of allusion may concern is quite wide, and therefore the allocation of a specific related area of research or problem directly depends on the tasks set. In this article, we can discuss information about the history of the development of allusion, and its importance in literature.

Keywords: *allusion, precedent text, intertextuality, implicit allusion, literature, importance, development.*

Introduction. The origin of the term "allusion" from the Latin "alludere" 'to laugh, to hint' ("ludere" — to play) dates back to the middle of the XVI century and means "an expression designed to call something to mind without mentioning it explicitly; an indirect or passing reference". Studying the course of the historical development of this concept, G. Bloom defines the term "illusion" (illusion) as a synonym for the concept of allusion. In the early Renaissance, allusion was identical to a pun, or a play on words, and for this reason it was used mainly in satirical works.

Literature review. At the time of F. Bacon (1561-1626), this term was used to refer to any symbolic similarity in allegory, parabola or metaphor, so criticism singled out along with "descriptive", "representative" and "allusive" poetry. And only since the

beginning of the XVII century, according to G. Bloom, the only correct meaning of allusion has been developing as an indirect, hidden reference that contains a hint. The active study of allusion begins only in the XX century, when it was identified with any explicit, direct reference, and it caused various judgments and the greatest controversy of a large number of researchers. The works of E.Y. Abramova, O.S. Akhmatova, I.V. Gubbenet, E.M. Dronova, A.S. Evseev, M.I. Kiose, A.G. Mamaeva, L.A. Mashkova, I.G. Potylitsyna, E.V. Rosen, I.N. Sofronova, Z. Porat and other linguists are devoted to the problems of studying allusion.

In addition, allusions act as the main means of implementing the socio-historical vertical context. According to L.A. Mashkova, the vertical context of a work of art is a complex information category, which in its structure combines two contextual planes or two types of context: socio-historical and philological. The first context informs the reader about the form and means that the author used to display certain fragments of real or imaginary reality. The second one provides proper philological information, i.e. an analysis of the ways the authors use the content and forms of literary works of their predecessors.

Research methodology. The issues of literary traditions and the influence on the works of writers of their literary predecessors have long been of interest to philologists. Literary critics have always been concerned about the dependence of the creativity of various writers on historical events or on the works of other authors. Since the culture surrounding the writer during his life inevitably leaves an imprint on his works, the author himself unconsciously or consciously uses its achievements in his work. Cultural experience is celebrated in various forms, mainly in the form of texts. According to the French philosopher and literary theorist J. Derrida, "The world is a text". However, this is not a set of unrelated components.

Allusion serves as a certain "bridge" that connects the previous with the next, is a kind of way of turning thoughts to the past and helps to comprehend and categorize knowledge about the world. The use of various references to literary, biblical,

mythological facts has existed in English literature for a long time. The founder of English literature, Geoffrey Chaucer, freely used allusions in his work. Also characteristic, but less common, is the use of allusions to the English critical realism of the XIX century. In the works of the authors of the XX century, allusion as an element of figurative means is most actively used in literature. The authors of this period use allusions to mythological themes to highlight the key motives of people's behavior. The allusion, due to its expressiveness and frequent use, as well as the ability to convey additional information in a special way, deserved the detailed attention of researchers.

Discussion. In the study of allusion, linguists tend mainly to literary, linguistic-stylistic and semiotic approaches. Before offering an interpretation of an allusion within the framework of this study, it is necessary to determine what is not an allusion in reality. Allusion differs from intertextuality, because it is purposeful; from plagiarism, because the writer does not submit references as his own; from citation, because it is not a quotation that is taken in quotation marks; and from cliché, because it has a single source.

The previous textual referent is called a precedent text, which is a complete and self-sufficient product of speech-thinking activity, or a complex sign, the number of values of elements of which is not equal to its essence. According to the definition of a large encyclopedic dictionary, allusion (Latin allusion — hint, sharpness) is a stylistic figure, a hint, by means of a similar—sounding word or mention of a well-known real fact, historical event, literary work. It is used in artistic, oratorical, scientific and everyday language for a more prominent, more voluminous delineation of a certain reality through its correlation with an analogue that is well known from the course of historical events, the lives of prominent people, folklore, literary works, etc.

Modern foreign linguists in the study of allusion give preference to the literary approach. The purpose of using allusion is to enrich the elementary utterance and the entire work with accompanying knowledge and experience. At the same time, allusion

plays the role of an economical way to actualize history, literary tradition. Therefore, the allusion used by the authors can be either a well-known fact and respond to the background knowledge of the average reader, or it can be highly specialized, the meanings of which can be understood by readers of a certain circle. The definition of allusion is suggested in various dictionaries and encyclopedias, which either provide a definition of complicated allusions in the text, or provide encyclopedic information about events and persons whose names are used allusively. According to the English language dictionaries of literary terms, the most complete classification of types of allusion consists of:

- 1) allusions — links to recent events (topical allusion);
- 2) personal allusion — links to the facts of the writer's biography (personal allusion);
- 3) metaphorical allusion, the purpose of which is to convey related information;
- 4) implicit allusion that imitates the style of other writers (imitative allusion);
- 5) structural allusion, which displays the structure of another work (structural allusion).

Conclusion. An analysis of the views and statements of researchers in the field of literary allusion has shown that the phenomenon under study is complex and multifaceted. There remain many contradictory points regarding the definition of the very essence of the allusion and its main characteristics. Tracking the functioning of the allusion helps to determine the direction and strength of the impact of stylistically marking elements of the utterance on neutral parts of the text and, in the final result, explains the formal and semantic links between the individual parts of the whole work. The main stylistic functions of allusion are the following: the study of time, characterization of characters, the creation of local color, the study of the conditions of action, etc. The mechanism of creation and functioning of allusions is justified by certain laws and resembles the mechanism of transformation of data stored in human memory.

REFERENCES

1. Dronova E.M. (2004). *Problems of translation of the stylistic device of allusion in Anglo-Irish literature of the first half of the twentieth century* // *Bulletin of VSU*. No. 1. pp. 83-86.
2. Evseev A.S. (1990). *Fundamentals of the theory of allusion (based on the material of the Russian language) spec. 10.02.04 "Russian language"*. M.
3. Kiose M.I. (2002). *Linguistic-cognitive aspects of allusions: Based on the headings of English and Russian journal articles: Candidate of Philology: 02/10/20*. Moscow.
4. Mashkova L.A. (1989). *Allusivity as a category of vertical context [Allusivity as a category of vertical context]* // *Bulletin of the Moscow University. Series 9. Philology*. No. 2. pp. 25-33.
5. Ben-Porat Z. (1976). *The Poetics of Literary Allusion*. *PTL: A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature* 1. P. 105—128.

JEK LONDON HAYOTINING “MARTIN IDEN” ASARIDAGI AKSI

Bobonazarova Gulxayo Habibulla qizi

Samarqand davlat chet tillar instituti Ingliz tili va adabiyoti

kafedrasi o‘qituvchisi va mustaqil tadqiqotchisi

guliii.bobonazarova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada hayoti davomida yozgan asarlari orqali tanilgan va bestseller kitoblar chop ettirgan amerikalik yozuvchi Jek London va uning mashxur romani “Martin Iden” haqida o‘xshashlik va farqlari, adabiyotda tutgan o‘rni haqida bayon etilgan.

Tayanch so‘z va birikmalar: Martin, Ruf, Klondayk, avtobiografik, Brissenden, burjuaziya.

Yoshligidanoq murakkab hayot qiyinchiliklariga duch kelgan Jek London, ancha mulohazali va sabr toqatli bo‘lib o‘sdi. Uning ijtimoiy va siyosiy vaziyatlarga qarashi ancha teranlashdi. O‘sha paytdagi AQShning Klondayk vodiysida topilgan oltin koni tufayli, hamma tomondan minglab kishilar “oqib” kela boshlaydi. U yerga olib boruvchi yo‘l ancha mashaqqatli edi – Chilkut dovonining tik devorlaridan oshib, to‘lqinli Linderman ko‘lidan suzib o‘tib, Yukon daryosi bo‘ylab minglab chaqirimlarga cho‘zilgan yo‘l ancha muncha azamatlarni dog‘da qoldirgandi. Lekin yigirma yoshli Jek buni uddaladi va shunga o‘xshash xavfli sinovlarda yetildi.

Shunga o‘xshash mashaqqatli hayot yo‘li yozuvchini hikoyalarida o‘z aksini topdi. U o‘z hikoyalarida va romanlarida jasur, oliyjanob, sevgi bobida vafodor, erkparvar kishilarning hayotini bosh qahramon sifatida yoritdi.

Qisqa janr ustalaridan farqli o‘laroq, Jek London o‘z hikoyalarida qahramonlarni olis, kimsasiz o‘lkalarga tashlaydi, ulari yolg‘izlikda, ochlikda, og‘ir turmush

sharoitlarida haqiqiy insoniylik sinovidan o'tkazadi, xudbinona intilishlar shaxsni qanday fojiaiy ahvolga olib borishi mumkinligini real tasvirlarda ko'rsatadi ("Intixo", "Oltin dara", "Hayotga muhabbat", "Lahm go'sht" bunga yorqin misoldir).

Jek Londonning avtobiografik romanlaridan biri bo'lgan "Martin Iden" asarida optimizm va yuqori energiyaga erishish inson irodasiga bog'liq ekanligini oddiy dengiz ishchisi Martin siymosida yoritib bergan. Zero, hayotda boshdan kechirgan qiyinchiliklarini Martin ham o'tkazadi va aslo hayotidan nolimaydi, ammo Rufni bir ko'rishdayoq sevib qolgan Martin uni barcha ayollardan eng yuqori pog'onaga chiqaradi va zodagonlar hayotini ideal deb o'ylaydi. Ular erishgan lavozimlarga bilim bilan erishish mumkin deya o'zini ilmga bag'ishlaydi va tinimsiz kitoblarni o'qiy boshlaydi, gaplashish madaniyatidan tortib to siyosatgacha o'qib o'rganadi va u ideal deb bilgan barcha narsalar ro'yo ekanligini tushunib yetadi.

Jek va uning qahramoni Martin hayotda qiynalgan, hechkimning yordamisiz kun kechira oladigan yigitlar bo'lib, ular to'g'riso'zlik, sadoqat va sevgini mukammal darajada qadrlaydigan insonlar deyish mumkin, zero ular hayotida shu narsalar kamdan-kam uchragan fazilatlaridir.

Bundan tashqari, yozuvchi qahramonini siyosiy vaziyatlarga zid qarashlari bilan namoyon etadi, har xil siyosiy uchrashuvlarda o'zining siyosiy fikrlarini qo'rqmasdan bayon qilgan Martin barcha vakillar tomonidan uchrashuvdan chetlatiladi. Lekin hayotda Jek London siyosiy vaziyatlarda faol inson bo'lgan. Balki, o'sha paytdagi tanqidiy ichki holatini qahramoniga ko'chirgan bo'lishi mumkin degan tahminlar ham bo'lgan.

O'zining yuksak maqsadlaridan voz kechmagan Jek, ushbu karakterini Martinda ham ifoda etadi va yuqori mansabdor shaxslar bilan bir stolda o'tirib ovqatlansada, ulardan nafratlanishini, lavozim va obro' e'tibor qozonish uchun ularni nimalarga qodir ekanliklarini yuzlariga aytib tashlaydi. Lekin, shu gaplari uchun Martin va Rufning o'rtasiga sovuqchilik tushadi, shunda Martin Rufning sevgisidan shubhalana boshlaydi, va bu shubha Martin Mariyaning bolalarini do'konda olib yurganida Rufni uchratib qolganida o'z isbotini topadi.

Yozuvchilik faoliyatida yuqori falsafiy ma'nolar bilan sug'orilganlik darajasi Martinda ham uchraydi. Martin ham hikoyalarni o'zi boshdan kechirgan voqealar orqali tasavvur qilib yaratadi va kech bo'lsada mashxurlikka erishadi. U hikoyalarni ko'pgina nashrlarga chop etish uchun yuboradi, ammo, nega qaytib kelganidan hayron qolar edi. Negaki, bu hikoyalarni yozishdan oldin barcha gazetalar va jurnallarda chop etilgan maqola va hikoyalarni o'qib ko'rib, ulardan ming chandon ma'noliroq qilib yozar edi. Do'sti Brissenden aytgan edi, "Sening hikoyalaring bir kun kelib albatta chop etiladi, mashxur inson bo'lasan", degan gaplariga u ishonmagan edi. Martin sevgisini isbotlash maqsadida Ruf asarlarini gazetalarda o'qishini va u bilan faxrlanishini xohlagan edi. Ammo, uning birinchi "Sarguzasht" hikoyasi bosilib gonorarini olganida, Ruf undan voz kechgan, Martinda yozish ishtiyoqi so'ngan edi.

Jek Londonning ba'zi muxlislari aytganidek, uning asarlarida murakkab g'ayrimantiqiylik yetakchilik qiladi, ya'ni bir o'qishda tushunilgan ma'no emas, uning ichiga yashiringan manoni anglab olish juda muhim hisoblanadi.

O'n olti yillik sermahsul ijodi davomida hayotni, yengilmaslikni, kurashni madh etib kelgan yozuvchi negadir 40 yoshida o'z joniga qasd qiladi – 1916 yili 22 noyabrda yarim tunda Jek London katta miqdordagi uyqu dorini ichib yuboradi va hayotdan ko'z yumadi. O'sha paytda eng qimmat yozuvchi hisoblangan Jek London har bir asari uchun 50 ming dollardan kam bo'lmagan qalam haqi olgan. Lekin bunday, o'z hayotini qurbon qilish uchun unga nima sabab bo'lganligi faqat o'ziga ayon xolos. Balki, o'zining asarida tasvirlagan Martin kabi Jek ham eng yuqori pillapoyaga ko'tarilgan holda barchaning yodida qolishni hohlagandir. Martin ham hechkim anglamagan va yetarlicha miqdorda mablag'ga ega holda o'zini ummon qa'riga otadi.

Xulosa qilib aytganda, Jek Londonning barcha asarlari inson qadr qimmatini yuksak darajaga qo'yadi, u uchun hech qanday tabaqa yo'q, sevgi va mehr hech qanday sharoit va tabaqa tanlamasligini uning o'quvchilari juda yaxshi biladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Jek London. Martin Iden. Roman, T., - G'.G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti, 1968.*
2. *Jek London. Muhabbat va matonat. Hikoya va esselar, T., -O'zbekiston 2018.*
3. *Bobonazarova, G. H. Q. (2021). TILSHUNOSLIKDA PARADIGMA VA UNING KELIB CHIQISHI. Scientific progress, 1(6), 1229-1233.*
4. *qizi Bobonazarova, G. H., & kizi Bobonazarova, G. H. TILSHUNOSLIKDA PARADIGMA VA UNING KELIB CHIQISHI.*

BOSHLANG'ICH SINFDAN O'QUVCHILARNI MEHNATGA PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH

Qarshiyeva Shaxnoza Doniyor qizi

GulDU 2-kurs pedagogika-psixalogiya magistiri

ANNOTATSIYA

Mehnat tarbiyasida yutuqlarga erishishning to'g'ri yo'li uning g'oyaviy yo'nalishi. U boshlang'ich sinf o'quvchilariga mehnatga to'g'ri munosabatda bo'lishni shakllantirishi kerak. Binobarin, boshlang'ich sinf o'quvchilari o'z olidilariga qo'yilgan vazifalarni faqat tushunishi bilan cheklanmay, balki yosh xususiyatlariga muvofiq o'z mehnatlari bilan bu vazifani bajarishda faol ishtirok etishlari lozim.

***Kalit so'zlar:** bog'cha, tajriba, aql, iroda, mehnat, o'quvchilar, o'quvchilar, bolalar, yutuq va kamchiliklar.*

Oilada mehnatga o'rgatilgan bolalar bog'chada va maktabda o'zlariga berilgan mehnat topshiriqlarini erkin va oson bajaradilar. Oilada hech qanday topshiriqni bajarmagan bolalarga mehnat tarbiyasi berish ancha qiyin bo'ladi, ular uchun arzimagan narsalarni ham kattalar bajaradilar. Bunday bolalarni mehnatga o'rgatish mushkul ish ular mehnat qilishdan qutulishga, uni boshqalar zimmasiga yuklab qo'yishga intiladilar. Ba'zi otalar, ko'pincha onalar o'z bolalarining mehnatga jalb etilishidan norozi bo'ladilar. Mehnat o'qishga halaqit beradi. Bolalarni qiynab qo'yadi deb biladilar, ular o'z bolalari "qora" ishda, og'ir mehnatda ishtirok qilishini hohlamaydilar. Bunday oilalardan majbur etilgan taqdiridagina ishyoqmaslik bilan mehnat qiladigan va yigitlar etishib chiqadi. O'quvchilarni mehnatga psixologik jihatdan tayyorlashda ularning aql va irodasiga emas, balki his-tuyg'ulariga ta'sir etish nazarda tutiladi. Bunda badiiy adabiyot va san'at nihoyatda katta ro'l o'ynaydi.

Yosh bolalarni mehnatga psixologik tayyorlashda imkoni bor joylarda kishilarning mehnat qahramonliklari tasvirlangan suratlarni namoyish qilish va bu bilan bolalarda mehnatda o'zini ko'rsatish istagini uyg'otish yaxshi natija beradi. Shu maqsadda kishilarning mehnat jarayonidagi o'zaro munosabatlarini ifodalovchi badiiy filmlar, fan va texnika yangiliklariga bag'ishlangan televideniye eshittirishlaridan, gazeta-jurnal maqolalaridan foydalanish, ularning ta'sirini kuchaytirish uchun maxsus muhokama va munozaralar o'tkazish lozim.

Ma'lumki, boshlang'ich sinf o'quvchilarining xulq-atvoriga faqat idrok qilingan narsagina emas, balki o'ylangan his qilingan narsalar ta'sir etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatga psixologik tayyorlash mohiyati va vositalari boshlang'ich sinf o'quvchilari mehnatining samaradorligiga erishish uchun o'quvchi-o'smirlar ongida mehnat tufayli vujudga keladigan narsa timsolini aniq va ravshan gavdalantirishga erishish kerak. Mehnat faoliyati va murakkab yoki oddiy bo'lishdan qat'i nazar, boshlang'ich sinf o'quvchilariga mehnatning maqsad va vazifalari aniq tushuntirilishi kerak. Bolalar mehnat natijalarini yaxshi tushunishlari uchun mehnatga psixologik jihatdan tayyorlashning birinchi va muhim sharti ularni yoshligidan boshlab, kelajakda qilinadigan mehnati maqsadlarini anglab olishga o'rgatish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ulg'ayib borgan sayin ularning mehnat tajribalari tobora kengayib va chuqurlashib boradi. Mehnatning shaxsiy va ijtimoiy hayotda qanday ro'l o'ynashini aniqroq tushunib, zarurligi va ahamiyatini anglab boradilar. O'smirlik, ayniqsa, yoshlik chog'larida mehnatning ro'li hamda ahamiyatini tushunishi umumiy yo'sinda bo'ladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari mehnat faoliyatining dastlabki kurtaklari ularning yuqori sinf o'quvchilari mehnatiga qiziqish va unda ishtirok etishga intilishida namoyon bo'ladi. Mehnat topshiriqlarini bajarishda qo'lga kiritilgan yutuqlar mehnatga ehtirosli munosabatni asta-sekin o'zgartiradi, uning butun jamiyat hamda har bir inson hayotida tutgan o'rnini, har bir inson tomonidan mehnatga qo'yilgan talablarini yaxshi anglashda yordam beradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatga psixologik jihatdan tayyorlash uni jismoniy yoki aqliy, murakkab yoki oddiy bo'lishidan qat'iy nazar, jamiyat uchun zarur har qanday mehnatga hurmat ruhida tarbiyalashga asoslanadi. Mehnat qilish harch vaqt uyat emasligi, shu bilan birga inson hamisha o'z mehnati bilan go'zalligi haqidagi fikr yosh avlod ongiga singdirilishi lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kelgusidagi mehnat faoliyatiga tayyorlash uchun maktabda butun o'quv yili davomida ularning mehnatini yo'lga qo'yish muhim ro'l o'ynaydi. Psixologiyada isbotlanganidek, ko'nikma va malakalarni hosil qilish qanchalik erta boshlansa, shunchalik tez shakllanadi.

Boshlang'ich sinflarning mehnat darslarida mehnatini yo'lga qo'yish zarur sharti ustaxonada va dalalarda ishlashda o'quvchilarni qiziqtiradigan qimmatli natijalarga erishish. Bolalar o'z qo'llari bilan yasagan buyumlar o'zlariga va boshqalarga foydali ekanligini anglaganlaridagina qilgan mehnatlaridan mamnun bo'ladilar.

Mehnat tarbiyasida yutuqlarga erishishning muhim vositalaridan biri mehnat quro'llari, ashyolar va mehnat me'yori o'quvchilarning yosh va o'ziga xos xususiyatlarga mosligi. Buni isbotlash uchun uzoq vaqt kuzatish olib borish shart emas. Og'ir bolg'a, uzun arra va egov, katta qaychi, belkurak va xaskash bilan ishlash kichkintoy, zaif va o'g'il va qizlarni tezda charchatib qo'yadi. Istagan natijaga erisha olmagan bolalarda mehnatga ixlos qolmaydi. Shunday ish sharoitida yangi topshiriqlar berilganda bolalar ularni bajarishdan qochishga intiladilar. Ish quro'llari boshlang'ich sinf o'quvchisining yoshi va jinsiga yarasha bo'lsagina mehnat topshiriqlari bajarilishi mumkin ekanligini isbotlashga hojat bo'lmasa kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.E.G.G'oziyev "Bolalar psixalogiya" Toshkent -1997*
- 2.V.M.Karimova "Psixalogiya" Toshkent-Sharq -2002*
- 3.M.M.Mamatov "O'spirin psixalogiyasi" Toshkent-1992*

SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS AND RESEARCH OF THE POETICS OF STYLE IN LITERATURE

Mamarasulova Fotima,

Graduate student of Navoi State Pedagogical Institute

ABSTRACT

The article contains comments on the theoretical foundations of methodological research in today's Uzbek poetry and the study of its theoretical aspects in literary studies. It has been shown through scientific-theoretical ideas that style and its factor in Eastern and classical Uzbek literature show the individual skills of the creator.

Key words: *style, comparative thinking, poetics, poetry, image, word, essence, form and content.*

By the time of independence, the principles of renewal in terms of form and content are gaining strength in Uzbek literary studies. Researching and improving style is one of the needs in this update. The style of this or that writer is not only the use of image tools, language skills. The style is inextricably linked with the poetic idea, and the artistic idea is connected with the creator's worldview. Therefore, approach to issues of creative personality, humanistic worldview and style has its own logical basis, it is important in terms of enriching our literature with experiences of the recent past, effectively influencing the development of national-aesthetic thinking.

It is known that the poetic skill that reveals the unique image of the word artist is his style. One cannot separate poetic discovery, originality from imitation, creative innovation from traditionalism without having an idea of individual style. Alisher Navoi's lyrical style is somewhat different from his predecessors, even from the poetic style of his contemporaries.

In the interpretation of Navoiist Abduqadir Hayitmetov, style is used in two senses: the first is an individual style, and the second is a stylistic flow. The scientist's article "On the poetic style of the great poet" was written in 1974. The article, presented in the form of general comments, draws attention to another aspect of Alisher Navoi's poetry that needs to be studied. "There are reasons why this issue is being studied relatively late," writes the literary scholar. - Because, literary experience it shows that the question of the style of this or that artist is usually better studied only after the general scope of his work is known. [1;21]

We witness that Alisher Navoi used the term "style" in a broader sense than the current concept of style, that is, literary skill, sometimes ghazal style, rubai style (in this case, weight, column, bahr, summary, aruz paradigm) and the traditional way of the genre. Regarding style, Yo. Ishakov says: "... correctly determining the main trends and stages of the development of our classical poetry, allows to objectively assess the specific aspects of each literary process, the innovation of the representatives of this process" [2;304]. Yo. Ishakov classifies style in Uzbek classical literature (from the point of view of the period) into three. These are: 1. Turkana style; 2. Classic style; 3. High or low style.

Speaking about Turkona style, he believes that its main feature is in rhyme and gives examples of this from Atoyi's work. In addition, the simplicity of the poetic syntax, the use of light weights (ramal and hajaz bahr), simple and simple narration (autology) are the main essence of Turkish style. Taking the leading position of ghazal and ode in classical style; He considers the enrichment of the ghazal theme and the improvement of poetics as the main feature of this style. He concludes that the high or low style is a direct expression of the discoveries of the great creator, who was brought up on the ground of rich literary experiences accumulated over five centuries. The main feature is the extremely rich and colorful inner layer. In the poet's style, the entire gamut of tones and colors is in motion. Yo. Isakov concludes that "characteristic features of the poetics of Navoi's lyrics indicate the formation of a complex and significant artistic style."

Literary critic Izzat Sultan, while focusing on Navoi's work, examines his style as a high style on the example of his work "Farhad and Shirin". Izzat Sultan admits: "This style is characterized by the desire to express the idea through as many similes, metaphors and ironies as possible, figurative parallelisms. As a result, the language of the work written in this style becomes more complicated, and a certain level of preparation is required from the reader to understand it. ...The language of Alisher Navoi's works is an example of the so-called "high style". One is higher as mentioned above (superior) style, the latter is simple style. In addition to the works of Alisher Navoi, Furqat's works are included in the high style. The works of Lutfiy and Babur belong to the simple style.

At the beginning of the 20th century, the term style began to interest not only Russian literary studies, but also Uzbek literary studies. At the beginning of the 20th century, A. Sa'diy and A. Fitratlar are writers who paid special attention to the issues of language and style and began to study it as a poetic phenomenon. A. Saadi, while studying the style from the point of view of language, recognizes abbreviations, obsolete words and barbarisms characteristic of the style as the most important signs. Shows their importance in style perfection. According to A. Sa'di: "Style is the shadow of the poet's brain." "Based on this, the scientist sees the originality of the style in talent, in saying something new, in people's patriotism, and believes that the viability of the work also depends on the style. It distinguishes the following types of style. The first is that there can be several forms of style in one writer's work. Their difference can be seen in the change of genres and different periods of creativity. Also, the style can change with social conditions, social class and the personality of the creator.

The following four aspects are considered important for the internal structure of the style. a) openness - this means simplicity of language, thought, easy understanding; b) purity - the language should be rich in homonyms and synonyms, words that are difficult to understand, in particular, elements of archaism, neologism, and barbarism should not be used; c) appearance and imagery - emphasis is placed on the creator's

fantasy; g) emotionality - it is meant that the style is imbued with a beautiful feeling, it has an emotional effect on the reader" [4; 98].

A. Fitrat's style views are close to A. Saadi's views. He also gives information about the following important feature of style in "Rules of Literature". According to him, style: a) with personality and talent; b) with space and nation; c) with time and period; g) with artistic forms; d) defined by social class or classes. In general, "Rules of Literature" reveals the essence of style as a result of comparing the concept of style with artistic and scientific styles. After all, it is impossible to imagine an artistic style without such elements as order, purity, tone, openness, and harmony. In particular, A. Fitrat's view of elements such as characterization, simile, metaphor, irony, simile, revitalization, adoration, and exaggeration as internal elements has preserved its position even today. "So, in the works of Fitrat and A. Saadi issues of style are widely explored. It was considered mainly as a poetic phenomenon. The connection of the style with the national language, national literature, the creative worldview and social environment, and the connection with the artistic form were in the center of attention" [4;101].

B. Valikhojhaev attaches special importance to the issue of style in classical literature. The scientist reflects on the fact that the words "Turkish" and "Turkish" are used in a specific language sense. "At the same time, Alisher Navoi used the word "Turkish" not only in the sense of belonging to one language, but also as a literary term" [5; 56]. "The theoretical aspects of this style in Turkish poetry are understood in two works of Navoi - "Majolis un-nafais" and "Mezon ul-Avzon" through general thoughts and special notes." "... simple and simple narration (autology) without allusions through thoughts and individual notes is the main essence of the Turkana style. Also, the simplicity of the poetic syntax, the use of light weights (ramal and hazaj bahri with more light weight), closeness to folklore in the matter of rhyme (i.e. preservation of the alliteration-intonation principle), dominance of the genre (more closed), poetics (volume, composition, theme of the ghazal) also has a Turkoan identity, but although various complex poetic figures are not characteristic for poems

of this nature, tajnis art has an important position" [6; 10]. From these points, it can be understood that the Turkish style has been expressing one direction.

Literary critic D. Salohi in his methodological manual entitled "Turkona Style Traditions in Alisher Navoi's Poetry" talks about the creative development of the Turkoan style features in the poet's lyrics, which are one of the theoretical bases of Alisher Navoi's poetic style, the unique manifestations of Turkic and Turkic style, and the phenomena of creative renewal (7; 5). In general, there are several views on the Turkish style. Literary critic A. Hayitmetov emphasizes that two main styles have been active in the history of Uzbek literature since the 15th century, and he states that one of them is the "Turkistan style" (Turkona) and it was founded by Ahmad Yassavi and the second one is the "Khurasan style" by Alisher Navoi. "Turkistan style" is observed in the works of poets such as Ahmad Yassavi, Ahmad Yugnaki, Babur, Mashrab, Sufi Olloyar, Turdi, Muqimi, and Zavqi. "Khurasan style" in the works of such poets as Navoi, Nishoti, Munis, Ogahi, Kamil, Avaz, giving a wide place to traditional themes and images, it is manifested in the extremely strong influence of Persian literature and Persian language on them". Therefore, A. Hayitmetov also uses the term "style" in relation to the period, as well as the creative group, from the point of view of the placement of the idea and the style of artistic expression, the style of narration.

Literary critic A. Ulug'ov's views on this matter are also noteworthy. The scientist talks about the creative style in the textbook "Theory of Literary Studies". He attaches special importance to the concepts of "creative method" and "creative style". As a result, "Creative method" is a comprehensive concept of "creative style", which embodies the general principles of artistic reflection of life. The concept of "creative method" refers to the general characteristics of the works of many artists, not of a specific poet or writer. The works of O. Balzac, F. Dostoevsky, L. Tolstoy and M. Sholokhov, who lived and worked in different times and places, belong to the creative method of realism. But each of them is a word artist who has shown his own creative style in his works. When the texts of A. Qahhor, Oybek, Gafur Ghulam are compared side by side, it is clear that they have their own style. The artist's style is closely related

to the social period and literary process in which he lived. He comes to the conclusion that there is a serious difference between the works of poets and writers who lived in Navoi's time, before and after him, first of all, in the style of expression in their text.

Literary critic D. Kuronov says: "If the method, which means artistic way of thinking, is an epistemological (that is, related to artistic knowledge) category, then the style is anthropological, that is, related to the personality of the creator and determines his creative individuality. From this it can be seen that the method is an ideological phenomenon, and the style is an artistic phenomenon. The style determines the creative individuality of the writer, and the creative individuality is equally manifested at all levels of the work he created (the structure of the artistic text - rhetoric, the principles of creating artistic reality - poetics). That is, style is not an element of an artistic form, but a characteristic of it. The style ensures that the form elements in the work are combined into a whole based on a certain regularity, and determines the essence and function of the entire composition of each element.

Style is an art that reflects individual features, word, sentence, color of poetry, text in artistic and historical works, specific aspects of language. As each era is distinguished by the events that reflect that era, its own aspects, each era There are creators who show the progress (as well as vices and shortcomings) and describe the times. When these creators reflect their time, they describe the vices and shortcomings and achievements of that time in their own way. Although they depict the same events or the same process, the artist's "I", that is, his style, shines through in these images.

REFERENCES

1. *Ҳайитметов А. Табаррук излар изидан // Улуг шоир поэтик услубига доир. Тошкент, 1979.*
2. *Исҳоқов Ё. Сўз санъати сўзлиги. Тошкент: Ўзбекистон, 2014.*
3. *И.Султон. Адабиёт назарияси. -Тошкент: Ўқитувчи, 2005.*
4. *Жўрақулов У. Худудсиз жилва. –Тошкент: Фан, 2006.*
5. *Валихўжаев Б. Алишер Навоий туркий ва туркийгўйлик ҳақида. 1988.*
6. *Салоҳий Д. Алишер Навоий шеърятисида туркона услуб анъаналари. – Самарқанд, 2003.*

SYMBOL AND ARTISTIC-PHILOSOPHICAL OBSERVATION IN TODAY'S UZBEK PROSE

Zuhra Adizova,

Navoi State Pedagogical Institute 2nd year graduate student

ANNOTATION

The article examines the artistic image and theoretical issues such as imagery and symbolism in Uzbek prose created in recent years. Through the works of the writer Khurshid Dostmuhammad, some comments on the artistic-philosophical essence of symbolic images were expressed.

Key words: *symbol, image, story, artistic thinking, style, poetics, philosophy, observation.*

Symbol - (symbol) is derived from the Greek word "symbol" and in the ancient Greeks it meant a conventional sign used by the members of a secret organization to recognize each other. In fiction, a symbol is one of the widely used methods of representation, which means the representation of events or concepts that are difficult to clearly imagine through things that people can clearly see in front of their eyes. Literary textbooks provide theoretical information on symbols and symbolic imagery as follows: "Symbol is one of the most common types of movement. An abstract moral quality that is more difficult for the reader to understand is called a symbol, which is expressed through things and animals that have more of these qualities. A symbol is also referred to as a symbol or a symbol in the science of literature. In Uzbek literature, may is a symbol of life, ant is a symbol of diligence, a flower is a symbol of a lover, an eagle is a symbol of pride, etc. has been used since ancient times.

It is known that associativeness is characteristic of human thinking in general, as soon as an image of something appears in our mind under the influence of the external

world, associations related to it also arise. For example, when we say "winter", we associate concepts such as "snow", "cold", "fur", "sled" in our mind. The reason why pictorial thinking is considered highly associative is that something seen in reality can evoke in the artist's mind something completely different, something completely unrelated to him. Therefore, the artist finds the above similarities and reflects them in the artistic image, as a result of which the image acquires a high level of associativeness, on the basis of which it becomes multi-meaningful. We can see this especially clearly in the case of symbolic images with a high level of associativeness. For example, if we take the natural landscape in Oybek's poem "Namatak" as an artistic image, then naturally, its first meaning is the natural landscape itself. However, at the time, the poet associatively saw the fate of the creator in the conditions of the tyranny system in this scene and expressed this meaning. At the same time, the scope of meaning of the image is not limited to these: the reader can find a completely different meaning, his own meaning in it, depending on his life experience, his mental state at the time of reading the poem. Ambiguity is characteristic not only of symbolic, but also of realistic images in the literal sense, only in this case the mechanism of emergence of ambiguity is different, it is related to the incompleteness of the artistic image in a good sense. The idea that the artist wants to express is not fully expressed in the artistic image (that is, it is not chewed in the reader's mouth), some lines of the artistic image are drawn with dots (ring lines). That is, the artist creates certain opportunities in the artistic image, but leaves it to the reader to realize them. These possibilities are especially strongly manifested in the works that follow the path of "objective image", where the writer is in the position of an impartial observer. Although the thing depicted in the work is the same, since the students (according to the possibility of creative imagination, character, outlook, etc.) are different, the concrete artistic image is reflected in their minds in different ways and leads to different conclusions.

Writers such as Erkin Azam, Khurshid Dostmuhammad, Sabir Onar, Abduqayum Yoldosh, Nazar Eshonqul, Ulug'bek Hamdam, and Zulfia Kurolboy's daughter are

shaking their pen in contemporary Uzbek prose. The stories and narratives they create are changing both in terms of style and form.

In particular, it can be observed that Uzbek storytelling is developing in two different methodological directions: traditional realist and modernist. Modern Uzbek writers, with the creative experiences of master Uzbek storytellers, as well as world storytellers, widely use modernist forms and methods characteristic of Western literature in terms of symbolic and metaphorical images and style, and create new artistic and aesthetic updates in storytelling. They include a deeper insight into the hero's psyche, literary hallucinations, illusion-like images, new symbolic-psychological images, and even the interpretation of artistic-romantic textile images created by the writer's fantasy. In this sense, in the Uzbek storytelling of the last ten years, Khurshid Dostmuhammed's "Curse of the Innocent Bird", Sabir Onar's "Chambilbey's Maiden", Nazar Eshonqul's "Yalpiz Hidi", Abduqayum Yoldosh's "One Night and One Life", and Ulugbek Hamdam's "Uzozdagi Dilnura" The collected books deserve attention. Therefore, in Khurshid Dostmuhammad's story "The Silent Man", the life of Kurbanali, a scientist who served in one scientific institute for forty years, in particular, his pessimistic character, Therefore, in the text of the story, the author describes the strange character of Kurbanali in the following way: "When he is angry or angry, he comes up with tricks that no believer has ever dreamed of. Let's say that when he leaves his house, he closes his eyes and continues on his way as soon as he sees an acquaintance approaching in front of him. The way is known as five hands - neither stumbling nor pushing. The acquaintance who came one after another, wondering whether to say hello or not, reached Kurbanali station before making a decision. He is impressed by his actions and laughs inside. Yes, this person has mastered the art of laughing inside, rejoicing inside, being angry inside, absorbing everything inside." In the story, Ilyasvoy's (neighbor of Kurbanali's) god-maraka held after the death of his mother, the crowd of old men who came to mourn, the unknown person who gave a special interpretation to this dispute appeared in front of the hero of the story almost every day and reminded the event of the maraka, supposedly,

symbolically, he gained the status of a scientist in the society. The tragic life of Kurbanali, who did not achieve the status of humanity, is discussed. Every day, Kurbanali calls this person, who unexpectedly appears in front of him and reminds him of the incident in the campaign, "Kimsan". In our opinion, as the writer named this character "Kimsan" with the language and gaze of the hero of the story, "Kimsan", the specific artistic goal of the story writer is also indicated in this expression.

In our opinion, the image of Kimsan represents the main character of the story, Kurbanali, his whole life, life work, forty years of scientific work, "Who are you? What did you achieve? What did you lose?" - gives the impression of raising a series of thorny questions. Therefore, Kimsan is considered to be a clearly purposeful, logical image that forms the plot of the story and its important compositional idea.

Therefore, the invented image "Who are you" is a key to uncovering the artistic idea of the work. After Kimsan's harsh words, such as "the person who sits silently is the most dangerous person", Kurbanali's legs are twitching like a burnt chicken, and his conscience is tormented. The writer does not dwell on details such as what field of science Kurbanali was engaged in, what scientific discovery he made. Two important ideas put forward in the work appear like the arrow vein of a plant. First of all, the example of Kurbanali's life shows a popular philosophy: "It is easy to be a scientist, but it is difficult to be a person."

Khurshid Dostmuhammad's characters in the story (Kurbanali, Kimsan, Kurolobov, Tolash tarasha, Ilyasvoy, Adilkhan Yuvosh) and in the campaign: "What qualities should a scholar have?" gives both national and philosophical-symbolic meaning to the controversial debate. Most importantly, the tragedy of the Shura period, which caused the language of the nation to remain locked, and the tragedy of the people who are afraid to speak their religion and beliefs, is reflected in the example of the life of Kurbanali and his father, and through the words of the head of the institute. The staircase of the office, which is in disrepair, is cemented at the initiative of Kurbanali, and then, after the social change in the society, the simple cement is made of marble up to the roof of the stairs. In these images, in particular, from the following words of

Kurbanali's office worker, Odil Khan Yuvosh, we know how poor the life of an intellectual is: "- Brother Kurban, - he said with a wink. He poked his index finger into his glasses. Then, as if he were revealing a secret news, he paled and whispered: "The stairs are stuck, the walls and roof are covered with marble, and I haven't been able to break the window for eight years!" . But it is not at all a positive feature that human feelings become cold, pessimistic and dehumanized, like the cold, shiny and slippery marble stairs in the office. The second bullet line in the story "The Silent Man"–

In some sense, the marble stairs in the story artistically expressed the meaning of the symbolic representation of people "shiny on the outside, trembling on the inside".

The time is fast day by day, it needs new information technology, resourceful young people and individuals who can quickly learn new information and apply it to life. People like Odil Khan Yuvosh are not able to lead a good life in such fast society. Because the system, society and time have changed.

The hero of the story, Kurbanali Odilkhan, sees the reason for the short-handedness of the yuvosh not from the times, but from himself: "Your glasses are cracked, and if your eyes are blurry, you can pull your own cart with your own hands, sotak!

If you push, the sudra will carry your chariot and drag the street on your head, if you don't push - my lord's prison is endless!" It is clear from the thoughts expressed through Kurbanali's internal monologue that he is not a backward person who has fallen behind the times, he can think, evaluate, but does not express what he says in his language. . This is his biggest flaw. After all, in the inner monologue of the hero above, he objected to the behavior of his colleague who has not been able to repair his broken glasses for eight years. Kurbanali's innocent father was imprisoned twice because of his bad language. Therefore, the panic of fear that sank into the heart of the father, the principle of interpreting a piece of meat in the mouth as an enemy gradually conquers the heart of the child. As if fear is a hereditary disease passed from generation to generation, the family tree of the hero who mastered the art of living without language and swallowing his tongue is embodied before our eyes.

In sacrificial care, he is so obsessed with not using the language in vain that, as a result, he falls into a pitiful image, deprived of human qualities. Adib describes the image of Kurbanali by bringing it to the level of a satirical image: "At such moments, Kurbanali laughs heartily. He laughs and does not show it, even in such a joyful situation, his frown remains faithful to the image of calm, gentle, restrained and carefree. The more correct the picture, the fewer people who talk in vain and who are fathering. In this psychological portrait, in the psychological portrait of Khurshid Dostmuhammed, Russian writers Gogol, Chekhov and well-known Uzbek writers such as Abdulla Qadiri, Abdulla Qahhor, and Said Ahmed, in creating comic prose and satirical images, it is obvious that creative experiences have reached him.

As a result of his sacrificial and fruitless life, he was an ordinary scientist who could only rise to the level of a "neighborhood sop", he could not see beyond his nose. In fact, a scientist should be able to be interested in world science, the problems of the world public opinion, debate with them, and at least be able to think at their level. The example of Adib Kurbanali's fruitless life, which has passed before the end, makes today's intellectuals feel the need to work harder, not only in a narrow field, but also to acquire foreign knowledge.

In the story, emphasizing words such as Kimsan, marble zina, telechronitel, among them, we can hear the second meaning in the words of the people who suspected that Kurbanali has a personal bodyguard.

This is, in fact, a reference to the past of the Uzbek who lived in colonial conditions. It is inevitable that the name of the hero "Kurbanali" has a clear artistic and aesthetic purpose. As we have seen, the story of Khurshid Dostmuhammad has layers of meaning, so it can be said that the writer's work has polyphonic artistic thinking.

Literary critic Bahadir Sarimsakov dwells on the theoretical nature and characteristics of metaphor, metaphorical image, and in his book "Fundamentals and Criteria of Art" gives the following opinion: "Increasing the intensity of experience in a work of art is characteristic of a metaphorical image. Metaphor also serves to directly express the artist's negative attitude towards this or that thing, event. Agreeing with

the opinion of the scientist, we would like to emphasize that the writer can sometimes express his impartial and open attitude, not only expressing his negative attitude when naming the image he portrays in a work of art. However, as Bahadir Sarimsakov rightly pointed out, a negative attitude is embodied in a metaphorical image. Khurshid Dostmuhammad's attitude to art and real creativity is very vividly expressed in the story "The copyist's heir". The hero of the story, the artist, works in the portrait genre all his life, making his work a source of livelihood. As a result, it becomes a simple copycat. The word "copier", which has become the name of the hero, finds expression in the metaphorical movement of this story and shows the open attitude of the writer.

REFERENCES

1. *Adabiyot nazariyasi. 1-jild. Toshkent, 1978.*
2. *O'zbek adabiyoti (7-sinf uchun darslik-majmua)-Toshkent, "O'qituvchi" nashriyoti, 2007.*
3. *www.kh-davron.uz. (taniqli shoir va adib Xurshid Davron kutubxonasi) sayti*
4. *Sarimsoqov B. Badiiylik asoslari va mezonlari. Toshkent, "Fan", 2008.*
5. *I.Sulton. Adabiyot nazariyasi. -Toshkent: O'qituvchi, 2005.*
6. *Jo'raqulov U. Hududsiz jilva. -Toshkent: Fan, 2006.*

A.P. CHEKHOV AS AN IDEA

teacher of FSU **Nematjonova N.B.**

graduate student of FSU **Zhumabayeva X**

ANNOTATION

The work of A.P. Chekhov is analyzed through the prism of the concept of "phenomenon of culture". The expediency of its application to the creator of culture is substantiated. Proved insufficiency of historical and philological studies of fiction and the expediency of forming an idea of the creator as a cultural phenomenon on the basis of synthesis of his texts, texts about him, symbolic and associative elements associated with his name. In line with this approach, the work of A.P. Chekhov and an array of his studies creativity.

Keywords: *A.P. Chekhov, fiction, writer's work, cultural phenomenon, studies of A.P. Chekhov.*

Is A.P. Chekhov as a phenomenon of culture (including modern)? In fact, is however, a positive answer to this general question will inevitably lead the researcher to many important particular issues, the main of which is the need to specify the concept of "phenomenon of culture" and justify the appropriateness of its application to the creator of culture in general and to A.P. Chekhov in particular. The problem is complicated by the fact that in a significant array material devoted to the writer, there are practically no works of cultural studies character. Predominate - and this is natural - works of historical and philological orientation. This article attempts to outline cultural options for the interpretation of A.P. Chekhov as a complex holistic phenomenon of culture.

Why did we choose A.P. Chekhov? There are two reasons, one of which is local in nature, while the other is more global and not controversial. On the one hand, we were curious illustrative material is needed for those general theoretical propositions which are put forward in this work. This is a local reason. On the other hand, A.P. Chekhov is currently, in our opinion, the most relevant representative domestic classical literature. V.Ya. Zvinyatskovsky notes: "To prove that Chekhov its artistic language belongs not so much to the 19th century ... as to the 20th century - that means break on the open door" [3, p. 123]. We believe that the writer belongs to the 20th century not only according to the mentioned formal criterion, but also mentally. Chronologically A. P. Chekhov is the last classic who does not require detailed historical and cultural preambles for perception of his texts. At the same time, it is necessary to draw a clear line between perception, on the one hand, and understanding and interpretation, on the other. The latter may not correspond to the tasks that the writer set for himself. Before proceeding to the presentation of the main idea of the study, it is necessary to substantiate it. expediency. Why is the historical-philological approach, in our opinion, insufficient? Due to the fact that this approach one way or another closes on the work of A.P. Chekhov: on the text. Thus, all the results of research in this direction, as however fundamental they may be, they involuntarily suffer from a certain kind of incompleteness. A.P. Chekhov as phenomenon is the text of his works, and biography, and all the connotations, interpretations and distortions of hic et nunc in a specific cultural space (modern, late or early XX V. and so on.). You can get an idea of the creator as a cultural phenomenon by synthesizing it texts, texts about him, symbolic and associative elements associated with his name; outside cultural approach, such work cannot be done, and one can only be surprised

At the same time, one important and paradoxical aspect must be emphasized: between the "real" A.P. Chekhov and "the idea of A.P. Chekhov" often there are no points of contact. Idea A. P. Chekhov is that in each specific group of recipients of Chekhov's creativity, biographies, etc. labeled as "A.P. Chekhov": as belonging to his pen, or one way or another associated with his name. The idea is never completely the

same as the "real" writer, but the degree of its adequacy varies depending on the specific group of recipients or individual members of these groups. At the same time, it is not possible to achieve perfect completeness. maybe the adequacy of "the idea of A.P. Chekhov, developed in each individual period, is relative value: it correlates post factum with the interpretation of the Chekhovian phenomenon, dominant at a particular moment in this particular group of recipients.

In conclusion, I would like to recall one curious passage from the Gutenberg Galaxy. M. McLuhan notes that representatives of non-literate societies cannot perceive movies and photographs without prior preparation. The researcher explains it this way: "Writing develops in people the ability to focus their eyes on some distance in front of the image, so that we perceive the whole picture at a glance. At non-literate people have not developed such a habit; they see objects differently. They rather scan objects and images, just as we do with printed text – segment behind the segment. In other words, they are not able to move away from the subject, to see it from the side. and completely merge with it or empathically penetrate it. The eye is not used as an organ perspective vision, but, so to speak, as an organ of tactile perception. Euclidean space, which is based on the separation of vision from tactility and hearing, is unknown to them. [5, 56-57]. The "space" of cultural theory at the present stage is similarly suffering incompleteness, not paying due attention to the study of such phenomena of culture as its creators. The development of "skills" for studying the idea of a creator of culture in general and A.P. Chekhov in particular may in the future become a fruitful problematic field for cultural thought.

LIST OF USED LITERATURE

1. Нематжоновна Н. Б. Концепт «Человека И Природы» В Литературе // *Miasto Przyszłości*. – 2022. – T. 30. – C. 223-225.

2. Bohodirovna N. N., Khafizova D. *The Connection Between Nature and Man in the Works of Isajon Sulton and Paulo Coelho* // *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*. – 2021. – T. 1. – №. 5. – C. 191-193.

3. Nematjanova N. *Person as a subject of the world in literary criticism* // *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*. – 2021. – T. 10. – №. 3. – С. 506-509.

4. Bohodirovna N. N. *Symbolic and Mythological Interpretation of the Feminine Principle in the Novel by P. Coelho "The Witch with Portobello"* // *International Journal of Development and Public Policy*. – 2021. – T. 1. – №. 4. – С. 34-36.

5. Nafisa N., Diana K. *Analysis of Nabokov's "Lolita"* // *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences*. – 2023. – T. 2. – №. 2. – С. 9-11.

6. Нематжоновна Н. Б., Каримов Ж. *ЯВЛЕНИЕ ГЛОБАЛИЗМА В РУССКОМ ЯЗЫКЕ* // *GOLDEN BRAIN*. – 2023. – T. 1. – №. 3. – С. 281-284.

7. Nematjonova N. B., Fariza M. *Artistic World of Iskander Fazil* // *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*. – 2023. – T. 2. – №. 3. – С. 32-34.

8. Nematjonova N. B., Dilafruz R. *The Question of the Division of Parts of Speech in the Russian Language* // *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*. – 2023. – T. 2. – №. 3. – С. 29-31.

9. Nematjonova N. B., Samandar M. *The Question of the Category of Noun Gender* // *Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress*. – 2023. – T. 2. – №. 3. – С. 39-42.

**HARBIY JAMOALARDAGI NIZOM QOIDALARINI BUZILISHI
IJTIMOIY-PSIHOLOGIK MUHITGA SALBIY TA'SIR
KO'RSATUVCHI OMIL SIFATIDA**

mayor **Qosimov Mirolimjon Abdufattox o'g'li**

O'zbekiston Respublikasi JXU magistranti

*Ishonchim komilki, jangda g'alaba son va qurol emas,
balki kimning ruhi kuchli bo'lsa o'sha g'alaba qozonadi.*

Ksenofont

ANNOTATSIYA

Hozirgi kunda harbiy jamoalardagi nizom qoidalarini buzilishining sabablari, ularning salbiy oqibatlari va bartaraf etish usullari.

Kalit so'zlar: ijtimoiy – psixologik muhit, psixologik muhit, konflikt, nizo, ziddiyat:

АННОТАЦИЯ

Причины нарушения устава в воинских частях, их негативные последствия и методы устранения.

Ключевые слова: социально – психологическая среда, психологическая среда, конфликт.

ANNOTATION

The reasons for violation of regulations in military communities, their negative consequences and methods of elimination.

Keywords: Social psychological environment, psychological environment conflict.

Ijtimoiy hayotda, shaxslararo munosabatlarda ayrim aloxida nizolar, o'zaro kelishmovchiliklarni bo'lib turishi muqarrar. SHuning uchun ba'zan olimlar ziddiyat yoki nizolarning nafaqat salbiy, balki ijobiy tomonlari ham bo'lishi mumkinligini ochiq e'tirof etadilar. Masalan, *G.Andreeva* ayrim ziddiyatlarning konstruktiv oqibatlari to'g'risida yozadi. Uning fikricha, ba'zan ikki shaxs o'rtasida kelib chiqqan nizo ularning istiqbolda to'g'ri xulosa chiqarib, shunday xarakterni boshqa qaytarmaslikka, xushyorlikka undaydi. Yoki bir qarashda tanbexga asoslangan shaxslararo ziddiyat shaxsni o'z ustida muttasil ishlashga, o'z xulqini o'zi tuzatishiga olib keladi.¹⁴ Bu o'rinda shaxsning ijtimoiy psixologik muhiti ham katta ahamiyatga ega.

Ijtimoiy psixologik muhit – murakkab tushuncha bo'lib, u o'z ichiga har bir harbiy xizmatchidagi his-tuyg'ularni, ulardagi ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilganlik darajasini (muloqot, o'zaro hurmat, do'stlik, qobiliyatlarini namoyon qilish darajasi va xokozo) va jamoa kayfiyatini oladi. Harbiy jamoadagi ijtimoiy – psixologik muhitni belgilab beruvchi omillardan yana biri, o'zaro munosabatlarning o'ziga hos shakli bo'lgan obro' (obro'-e'tibor yoki nufuz) hisoblanadi.¹⁵

Psixologik muhit (ijtimoiy – psixologik iqlim) ham harbiy xizmatchiga katta ta'sir ko'rsatadi va har bir jangchining umumiy faoliyati samaradorligi, ahillik darajasi, intizomi, mehnati va xulq-atvorini namoyon etadi.

Yaxshi psixologik holat va bo'linish, xushchaqchaqlik, ishonch, o'zaro tushunish, bir-birini hurmat qilish, xayrixohlik, o'zaro talabchanlik, o'rtoqlik, do'stlik harbiy xizmatchilarning umumiy faoliyatini muvofiqlashtirish uchun zarur shart va sharoitlardir. Va aksincha, ishqalanish, nizolar, nosog'lom fikrlar, tushkun kayfiyat, psixologik mos kelmaslik har qanday jamoaning faoliyati natijalarini va oldida turgan vazifalarni bajarish imkoniyatlarini keskin pasaytiradi.

So'nggi paytgacha konflikt odamlar o'rtasidagi munosabatlar tizimida, shu jumladan bir bo'linma va birlikda bo'lgan mutlaqo salbiy hodisa sifatida qaraldi.

¹⁴Психология и педагогика ВОЕННАЯ ПСИХОЛОГИЯ Москва 2005 г 255-270 б ;

¹⁵ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИЯ Тошкент 2020 й 63-64 б.

Mojarolarni hal qilish yoʻnalishi va sifati shaxsning oʻzaro taʼsirning yangi darajasiga erishish qobiliyatini belgilaydi. Samarali nizolar shaxsning, guruhning rivojlanishini ragʻbatlantiradi. Buzgʻunchi nizolar jamoaning oʻzaro munosabatlarining buzilishini nomaʼlum rolga aylantiradi, bu unga hurmat, eʼtirof va ishonch, iltifot va qoʻllab-quvvatlash, yordam va gʻamxoʻrlikni taʼminlaydi.

Harbiy jamaolarda nizolar asosan boshliq va boʻysunuvchi, bir-biriga tobe boʻlmagan harbiy xizmatchilar, harbiy unvoni katta va kichik boʻlgan harbiy xizmatchilar oʻrtasida kelib chiqadi. Harbiy jamaolarda nizoning kelib chiqish sabablari asosan Oʻzbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari umumharbiy nizom talablarini va Jinoyat kodeksi moddalalarini lozim darajada bilmasligi va aniq rioya etmasligi oqibatida kelib chiqadi. Bu oʻz navbatida harbiy jamaolardagi ijtimoiy-psihologik muhitga salbiy taʼsirini koʻrsatadi. Harbiy xizmatchilar doimo Oʻzbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari umumharbiy nizomlarining Ichki xizmat nizomi, Intizom nizomi, Qorovullik va garnizon xizmati nizomi, saf nizomi va Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi talablarini bilishi uni soʻzsiz bajarishi, ularga toʻliq amal qilishi oʻz oʻrnida harbiy jamaolarda ijtimoiy-psixologik muhitni buzilishini oldini oladi desak mubologʻa boʻlmaydi. Harbiy jamaolarda asosan boshliqlar umumharbiy nizom talablariga asosan harbiy xizmatchilarga buyruq beradi. Umumharbiy nizom talablariga asosan buyruq oʻzi nima? **Buyruq** - komandirning (boshliqning) boʻysunuvchilarga qaratilgan va maʼlum amallarning majburan bajarilishini, u yoki bu qoidalarga rioya qilinishini talab etadigan yoxud u yoki bu tartib, qoidalarini belgilaydigan koʻrsatmasidir. Buyruq bir yoxud guruh harbiy xizmatchilarga yozma, ogʻzaki yoxud aloqaning texnik vositalari orkali berilishi mumkin. Yozma buyruq harbiy kism komandirlari (muassasalarning boshliqlari) yakkaboshchilik asosida chiqaruvchi harbiy boshqaruvning asosiy idora xizmat xujjati (xukukiy xujjati) sanaladi. Ogʻzaki buyruqlar barcha komandirlar (boshliqlar) tomonidan beriladi.¹⁶ Demak boshliq tomonidan berilgan buyruqni harbiy jamaolardagi harbiy xizmatchilar aniq va belgilangan vaqtda bajara olmasa boshliq va boʻysunuvchi oʻrtasida oʻzaro

¹⁶Ўзбекистон Республикаси Қуролли кучларининг Умумҳарбий низомлари Тошкент 2004 й 18 б.

nizo kelib chiqadi. Bunday holatlarni oldini olish uchun harbiy jamoadagi har bir harbiy xizmatchi o'z majburiyatlarini yuqori darajada bilsa, ularga aniq rioya etsa va belgilangan vaqtda bu vazifani bajarsa bunday nizolar kelib chiqmaydi desak ham bo'ladi. Shu o'rinda

Xo'sh, ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida nizo yoki ziddiyatga qanday ta'rif berish mumkin?

Konflikt, nizo yoki ziddiyat - bu ayrim aloxida olingan shaxs ongida, yoki shaxslararo muloqot jarayonida, guruh doirasida yoki guruhlararo o'zaro muloqot va ta'sir jarayonida biror muammo, masala yoki qarashlar borasida bir-biriga to'g'ri kelmaydigan, qarama-qarshi fikr, qarash va pozitsiyalarning to'qnashuvi oqibatida paydo bo'lgan salbiy xisssiyotlarga to'la munosabatlar maromini bildiruvchi ijtimoiy-psixologik xodisadir¹⁷.

Konfliktni keltirib chiqaruvchi omillar, sabablar nixoyatda ko'p, lekin ularni 5 ta asosiy guruhga bo'lib o'rganish mumkin;

1-guruh. *Informatsion-axborot omillari:* muloqot jarayonida sheriklarga noto'g'ri tarzda etib keladigan noto'liq, mish-mishlarni yetkazilishi;

2-guruh. *Jamiyat miqyosidagi ayrim tizimlarning faoliyatiga bog'liq omillar:* mulkchilikka oid muammolar, ijtimoiy maqom talashish, xokimiyat yo'nalishidagi amal va xisobotlarga oid janjallardagi kuzatiladigan nizolar;

3-guruh. *Qadriyatlarga aloqador omillar* (o'zimiz e'tirof etgan yoki rad etgan tamoyillar): jamoaviy, guruxiy yoki shaxsiy e'tiqod, ishonmagan va ishongan qadriyatlarimiz va ularning xulqda namoyon bo'lishi, mafkuraviy, diniy, extiyojlar borasida kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizolar;

4-guruh. *Munosabatlar omili:* bunday omillar bevosita o'zaro aloqalar va muloqotdan insonning qoniqishi yoki noma'qul, deb e'tirof etishidan kelib chiqadi;

5-guruh. *Xulq-atvor bilan bog'lik, omillar:* manfaatlar, qiziqishlar, o'ziga bo'lgan bahoga zid keladigan yoki xavf-xatar tug'diruvchi vaziyat paydo bo'lishi yoki ikkinchi tomonning xudbinligi, adolatsizligi, mas'uliyatsizligi yoki loqaydlik,

¹⁷ Ижтимоий психология Тошкент 2020 й 60 б

beparvolik oqibatida kelib chiqadi.

SHaxs va guruh o'rtasida sodir bo'ladigan nizolar odatda bir shaxs qarashlari, xatti-xarakatining u mansub bo'lgan yoki ishi tushgan guruhning normalari, xulq-atvor maromlariga zid kelishi, shaxs kutishlarining guruh normalaridan og'ishi oqibatida kelib chiqadi. Agar bu harbiylar jamoasida ro'y bersa, bu guruh a'zolarining malakasizligi yoki raxbarning odamlarni boshqarishdagi o'quvsizligi natijasida kelib chiqishi mumkin. Demak, bunday jamoada ijtimoiy-psixologik muhit nosog'lom bo'ladiki, natijada bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasida o'zaro nizo chiqishi oqibatida bir-biriga tan-jaroxati yetkazadi. Bu o'z o'rnida O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining¹⁸ **Yettinchi bo'lim(harbiy xizmatni o'tash tartibiga qarshi jinoyatlar)ning 285-moddasida. Bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga oid ustav qoidalarini buzish; Bir-biriga tobe bo'lmagan harbiy xizmatchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarga oid ustav qoidalarini buzish, ya'ni muntazam xo'rlash, azob berish, sog'liqning buzilishiga sabab bo'lgan badanga engil shikast yetkazish yoki o'rtacha og'ir shikast yetkazish, qonunga xilof ravishda ozodlikdan mahrum qilish —**

ikki yilgacha xizmat bo'yicha cheklash yoxud bir yilgacha intizomiy qismga yuborish yoki besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish:

- a) bir guruh shaxslar tomonidan;
- b) qurol ishlatib sodir etilgan bo'lsa;
- v) badanga og'ir shikast etkazilishga sabab bo'lsa, —

besh yildan o'n yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish odam o'lishiga sabab bo'lsa, —

O'n yildan o'n besh yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

O'sha qilmish:

- a) odamlarning o'limiga;
- b) boshqa og'ir oqibatlarga sabab bo'lsa, —

¹⁸Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Тошкент 2015 й 36 б

o‘n besh yildan yigirma yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi.

Nizolarni bartaraf etish usullari

Nizolarning oldini olish yoki u paydo bo‘lgan bo‘lsa, bartaraf etish uchun uning kelib chiqish sababini, asosiy aybdorlarni yoki ob‘ektiv sabablarni aniqlash lozim. Mutaxassislar nizolarni bartaraf etishning ko‘plab usullari va yullari borasida tavsiyalar ishlab chikkanlar. Masalan; *X.Kornelius* va *SH.Feyerlar* uni xal qilish uchun **nizo xaritasini** tuzishni taklif etadi. Unga ko‘ra, nizoli vaziyatni aniqlash uchun quyidagilar inobatga olinishi lozim:¹⁹

- 1) Nizoni keltirib chiqqan muammoning umumiy qirralarini ochish;
- 2) Nizoning haqiqiy ishtirokchilarini aniqlash — aloxida shaxsmi, guruxmi;
- 3) Nizoga sabab bo‘lgan shaxsiy hoxish, istaklar, nizokashlarning aynan nimani istayotganligini aniqlash;
- 4) Bevosita nizoda ishtirok etmagan, lekin uning ijobiy xal etilishidan manfaatdor bo‘lgan shaxslarning nizoga munosabatini aniqlaydi.

SHunday qilib, real xayotda nizoning kelib chiqishi, uning qanday kechishi va yechimi uni keltirib chiqargan vaziyatdan xam ko‘ra, ushbu vaziyatda ishtirok etayotgan insonlarning unga nisbatan sub‘ektiv munosabatlariga bog‘lik bo‘ladi.

Xulosa: SHunday qilib, nizolarning oldini olish va hal qilish muammosi juda murakkab masalalardan biridir. Nizoli vaziyatlarni malakali hal qilish va ularning paydo bo‘lishining oldini olish uchun zamon talablaridan kelib chiqqan holda komandirlarning yuksak psixologik qobiliyati katta ahamiyatga ega. SHu bilan birga harbiy jamoadagi ofitserlarning yuqori kasbiy tayyorgarligi, mukammal amaliy ko‘nikmalarga egaligi va doimiy ravishda o‘z bo‘ysunuvchilarini bilishi, ularning muammolarini to‘g‘ri baholashi, adolatli qaror qabul qilishi va nizom qoidalari buzilishiga yo‘l qo‘ymasligi, harbiy jamoadagi ijtimoiy-psixologik muhitni barqarorlashtirishga va jamoa oldiga qo‘yilgan har qanday topshiriqni muvaffaqiyatli bajarilishini ta‘minlaydi.

¹⁹ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИЯ ТОШКЕНТ 2012 й 59-65 б.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *A.G.Maklakova. Psixologiya i pedagogika voennaya psixologiya Moskva 2005 g 255-270 b;*
2. *O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlarining Umumharbiy nizomlari Toshkent 2004 y 18 b*
3. *L.A.Kandiboevich, S.L.Kandyboevich, A.G.Karayani, I.V.Syrovyatnikom Harbiy psihologik lug'at – ma'lumot Moskva 2010 y. 104 b;*
4. *V.M.Karimova Ijtimoiy psihologiya. Toshkent 2012 y 60 b:*
5. *O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Toshkent 2015 y 186 b;*
6. *V.M.Karimova Ijtimoiy psihologiya. Toshkent 2012 y 59-65 b:*

**BO‘LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI
TAYYORLASHDA INFOKOMMUNIKATSION
TEXNOLOGIYALARNING ROLI**

Ravshanov Bexruz Xasanovich

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

bexruzravshanov5@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada jismoniy tarbiya va sport sohasidagi bo‘lajak mutaxassislar, va sportchilar farazida infokommunikatsion texnologiyalaridan foydalanishning dolzarb muammolari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: infokommunikatsiya, axborot, axborot texnologiyalar, kompyuter dasturlar, ijtimoiy tarmoqlar, check, stabiloplatforma.

**THE ROLE OF INFOCOMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TRAINING
FUTURE PHYSICAL EDUCATION SPECIALISTS**

Abstract. This article highlights the current problems of using information and communication technologies in the case of future specialists and athletes in the field of physical education and sports.

Key words: information, Information Technology, Information Communication Technology, Computer Applications, social networks, check, stabiloplatforma.

KIRISH. Mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, barcha tarmoqlar va sohalarda, eng avvalo, davlat boshqaruvi, ta’lim, sog‘liqni saqlash, sportda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, elektron hukumat tizimini takomillashtirish, dasturiy mahsulotlar va axborot texnologiyalarining mahalliy bozorini yanada rivojlantirish, respublikaning barcha hududlarida IT-parklarni tashkil etish, shuningdek, sohani malakali kadrlar bilan ta'minlashni ko'zda tutuvchi 220 dan ortiq ustuvor loyihalarni amalga oshirish boshlangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktabrdagi PF-6079-son Farmoniga binoan tasdiqlangan «Raqamli O'zbekiston – 2030» Strategiyasida hududlarda hokimlar, davlat organlari va tashkilotlar xodimlarining raqamli savodxonligini va malakasini oshirish, ularni axborot texnologiyalari va axborot xavfsizligi bo'yicha o'qitish uchun tegishli oliy ta'lim muassasalari birlashtirilgan hamda ularning 12 ming nafar xodimi axborot texnologiyalari sohasida o'qitiladi.

Jismoniy tarbiya va sport sohasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish hozirgi zamon talabiga aylangan. Soha mutaxassislarini kompyuter texnologiyalari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalari asosida sport ta'lim jarayonlar samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va faoliyatini takomillashtirish yo'nalishlaridagi mavjud vaziyatlarni, ehtiyoji va qiziqishini o'rganish masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA. I.V.Robertning fikricha "Ta'limni kompyuterlashtirish - bu ta'limni, tarbiyalashning psixologik va pedagogik maqsadlarini amalga oshirishga yo'naltirilgan zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va ulardan maqbul foydalanish metodologiyasi va amaliyoti bilan ta'minlangan jarayon." Ta'rif yetarlicha aniq, ammo uni bevosita amaliy qo'llash uchun, ayniqsa, maxsus ta'lim ehtiyojlari uchun juda umumiydir.

Jismoniy tarbiya va sportda axborot texnologiyalaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlari birinchi navbatda quyidagilarga bog'liq.

- shaxsni rivojlantirish va bo'lajak mutaxassislarni axborot jamiyatida farovon hayot uchun tayyorlash bilan;

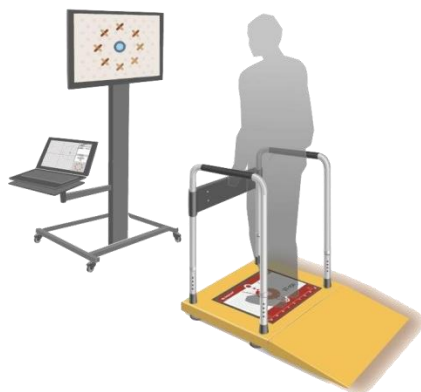
- jismoniy tarbiya va sport sohasini axborotlashtirish tufayli jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislar uchun ijtimoiy buyurtmani amalga oshirish bilan;

- barcha darajadagi o'quv va o'quv jarayonlarining kuchayishi bilan. Shuni yodda tutgan holda, biz jismoniy tarbiya va sportda axborot texnologiyalaridan foydalanish sohalarini aniqlashimiz mumkin.

NATIJARLAR. Soha mutaxassislari sportchilarning trenirovka jarayoni borishini samarali boshqarish, ularning yetakchi jismoniy va sport ko'rsatkichlarini tizimli baholab borishi kerak bo'ladi. Sportning asosiy turlarida bunday yetakchi jismoniy ko'rsatkichlar sifatida kuch, tezlik, chidamlilik, egiluvchanlik va ularning birgalikdagi namoyon bo'lishi – quvvat hisoblanadi. Har qanday mutaxassis va sportchiga yordam beradigan juda foydali texnik yangilik Finning FAM SPORTS kompaniyasi tomonidan ishlab chiqilgan. Bu past kuchlanishli tok uchun mo'ljallangan portativ qurilma. Bu miyaning ma'lum bir nerv-mushak reaksiyasini qo'zg'atish uchun xizmat qiladi. Qurilma deyarli 15 soniya ichida sportchining holatini baholaydi. U yaqinlashib kelayotgan mashg'ulot yuki charchoq va hatto mumkin bo'lgan jarohatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan vaqtni e'lon qiladi.

Mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan qurilma Check deb nomlanadi.

Sportchi holatini va organizmi funksional faoliyati darajasini aniqlash jismoniy tarbiya va sport faoliyatidagi eng muhim va hal qiluvchi jarayon bo'lib, uning qanchalik to'g'ri tashkil etilganlik hamda ulardan samarali foydalanish darajasiga ko'p narsa bog'liq bo'ladi. Bular qatoriga sportchining holatini aniqlash, ma'lumotlarni jamlash, tahlil qilish, xulosalar chiqarish va shart-sharoitga bog'liq holda kerakli tuzatmalar kiritish kabilarni kiritish mumkin. Bunday tadqiqotlarni ma'lum ketma-ketlikda amalga oshirish maqsadga muvofiq. Odatda, ular sportchining tinch holatidan boshlanadi. Sportchini tinch holatini stabiloplatforma va kompyuter yordamida tahlili va tekshirish sinovdan boshlanadi.

Sportchini tinch holatida “Stabiloplatforma” va kompyuter tahlili yordamida tekshirish

MUHOKAMA

Kompyuterning amaliy dasturlari ma'lum bir sport yo'nalishi bo'yicha sportchini o'quv-mashq va musobaqa jarayonidagi holatini nazorat va tahlil qilishga mo'ljallangan. Bunday amaliy dasturlar yordamida sportchilar uchun eng maqbul dasturni tanlash va amalda qo'llash sport rejasini tuzish imkoniyatini beradi. Kompyuter dasturlaridan foydalangan sport mutaxassislari jarayonning vaqt va fazoviy harakatini hisobga olgan holda ob'ektning batafsil o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ushbu texnologiyalar tufayli qisqa vaqt ichida o'quv-mashq va musobaqa faoliyati samaradorligini oshirishga erishish mumkin. Hozirgi vaqtda jismoniy tarbiya va sport bo'yicha o'quv-mashq jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish asosida sport-ta'limidagi pedagoglar, murabbiy-o'qituvchilar, sport yo'riqchilari va sport uslubchilari yuqori samarali kasbiy yo'naltirilgan tayyorgarlik imkonini beradigan kompyuter dasturlarini tahliliy tizimlarida qo'llashi zamon talabidir.

XULOSA

Xulosa sifatida jismoniy tarbiya va sport sohasiga zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari keng joriy etilishi sportchilarning o'quv-mashg'ulot va musobaqa jarayonini samarali boshqarish, ularning jismoniy hamda sport ko'rsatkichlarini tizimli ob'ektiv baholashda, ilmiy axborotni taqdim etish, tahliliy qayta ishlash, saqlash hamda amaliyotda qo'llashning eng maqbul yo'llarini ishlab chiqishni alohida ahamiyat kasb etishini ta'kidlash mumkin. Sport ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish usullari qanday bo'lishidan qat'iy nazar samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Metodik jihatdan pedagogik dasturiy vositalar sifatida quyidagilardan foydalanish samaralidir: elektron darsliklar, trenajyor dasturlar, nazorat qiluvchi dasturlar (test qobiqlari), ma'lumotnomalar

(ensiklopediyalar), virtual laboratoriyalar, modellashtiruvchi dasturlar, taqdimot va namoyish dasturlari (slydlar yoki videofilmlar), o‘quvo‘yin dasturlari (mantiqiy o‘rgatuvchi va h.q.).

O‘qituvchining faoliyati uning axborotlardan xabardorligi va axborotlardan samarali foydalanish qobiliyatiga ko‘p jihatdan bog‘liq. Demak, birinchidan, Zamonaviy sport mutaxassis axborot oqimlarida erkin yo‘nalish olishi uchun kompyuterlar, telekommunikatsiya va axborotning boshqa vositalari yordamida axborotlarni olishni, qayta ishlashni va ulardan foydalanishni bilishi lozim. Ikkinchidan, mutaxassisning zarur bo‘lgan axborot madaniyati darajasini ta’minlash, faqatgina bitta o‘quv fanining maqsadi bo‘lib qolmasligi lozim. Uchinchidan, zamonaviy axborot texnologiyalarini barcha o‘quv fanlariga tatbiq etish lozim va bu holat o‘qituvchilarning ma’lum bir kasbiy tayyorgarligini, axborot texnologiyalarining imkoniyati bilan tanishganligini, ushbu imkoniyatlar dan o‘zining ilmiy va amaliy faoliyatida foydalana olishini talab qiladi.

Ushbu holat juda dolzarb va pedagogik jihatdan ahamiyatli hisoblanadi, chunki o‘quvchilar o‘quv mashg‘ulotlari jarayonida, ilmiy tadqiqotlarni o‘tkazishda zamonaviy axborot texnologiyalarining imkoniyatlari va ustunliklarini o‘zlarida sinab ko‘rishadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 28 apreldagi “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-4699-sonli Qarori.* <https://lex.uz/docs/4800657>

2. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PF-5349-sonli Farmoni.* <https://www.lex.uz/docs/3564970>.

3. Gurev S. V. "Sovremennye informatsionnye texnologii v fizicheskoy kulture i sporte"/ Monografiya, Rossiyskiy gosudarstvennyy professionalno-pedagogicheskiy universitet, Yekaterinburg, 2014.

4. Tolametov A.A. Jismoniy tarbiya va sport ta'limida axborot kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligini oshirish omillari. // "Jismoniy tarbiya va sport" jurnal № 10, 2019. 8-9 betlar.

5. Mirzayev O. S., Ravshanov B. X. SPORTNING VOLEYBOL TURI BO'YICHA MASHQLARNING KETMA-KETLIGINI TASHKIL ETISH //Scientific Impulse. – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 163-166.

6. Тухтамурадова Н. А., Равшанов Б. Х. ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION". – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 122-126.

O‘TA O‘TKAZUVCHANLIK SOHASIDA NOBEL MUKOFOTI SOVRIDORLARI VA AMALIY AHAMIYATI HAQIDA

M.A.Qaxramonova, BuxDU, 2-bosqich magistri

N.O.Bozorova, BuxDU, 2-bosqich magistri

U.U.Usmonov, BuxDU, 2-bosqich magistri

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘ta o‘tkazuvchanlik sohasida kashfiyotlar va Nobel mukofoti bilan taqdirlanganlar haqida yoritib beriladi.

***Kalit so‘zlar:** o‘ta o‘tkazuvchanlik, yuqori haroratli o‘ta o‘tkazuvchanlik, past haroratli o‘ta o‘tkazuvchanlik, BKSh nazariyasi, yarim o‘tkazgichlar va o‘ta o‘tkazgichlar, Keramik materiallar o‘ta o‘tkazuvchanligi.*

Kirish.O‘ta o‘tkazuvchanlik hodisasining yaratilishini insoniyat uchun naqadar kerakli ekanligini, fanda yangi bir yo‘nalish, ya’ni «o‘ta o‘tkazuvchanlik» sohasi ochilganidan bilish mumkin. Jismlarni past temperaturagacha sovitish uchun, odatda suyultirilgan gazlardan foydalaniladi. Kislorodni birinchi marta 1877-yilda fransuz injeneri L.Kalete (-183°C) temperaturada va 1878-yilda (-196°C) azotni suyultirdi. Shu yilning o‘zida shivetsariyalik oli R.Pikte havoni suyultira oldi. Absolut nol tomon keyingi qadamni qo‘ygan J.Dyuar ($-252,6^{\circ}\text{C}$) bo‘lgan suyuq vodorod hosil qildi. Suyuq geliy undanda past haroratda qaynash haroratiga ega ($-268,8$). Past temperaturani faqatgina yaratish emas, uni tutib tura bilish ham kerak edi. Uni birinchi bo‘lib niderland olimi Kamerling Onnes hosil qildi. 1912- yilda Gayk Kamerling Onnesga “Suyuq geliyni ishlab chiqilishiga olib kelgan, moddalarning xossalari past haroratlarda tadqiqi uchun” Nobel mukofoti bilan taqdirlandi.

1932-yilda D.Kokroft va E.Uoltonlar Kavendish laboratoriyasida tunellanish g'oyasiga tayangan holda yadrolarning parchalanishini ochdilar, alfa –yemirilish hodisasini ham tunell effekti tushuntirib berdi.

1933-yilda kashf etilgan Meyssner va Oksenfeldning tadqiqotlari o'ta o'tkazgichlarning nafaqat ideal o'ta o'tkazgichlar, balki ideal diamagnetlik xossaga ham ega materiallar ekanligini tasdiqladi.

O'ta o'tkazuvchanlikning nazariy asoslanishi fanda ilk bor 1935-yilda aka-uka Frits va Xeyne Londonlar tomonidan amalga oshirilgan bo'lib, umumiyroq nazariya esa 1950 yilda L.D.Landau va V.L.Ginzburg tomonidan taklif etilgan. Ushbu nazariya Ginzburg-Landau nazariyasi nomi bilan mashhur, biroq bu nazariya fenomenologik xarakterga ega bo'lib, o'ta o'tkazuvchanlik mexanizmini ocha olmagan edi. 1962-yilda Lev Davidovich Landau (1908-1968) "Kondensatlangan muhitlar, xususan suyuq geliyning pionerlik nazariyasi uchun" Nobel mukofoti bilan taqdirlandi. Ammo bu hodisani uzil –kesil tushunib olish haliyam qiyin edi chunki, u har bir butun spinga ega bo'lgan zarralar kollektivigina o'ta oquvchan holatga o'ta olishi mumkin edi, elektronlarning spini esa $\frac{1}{2}$ ga teng.

O'ta o'tkazuvchanlik hodisasi uzoq davom etgan ilmiy izlanishlardan 46 yil o'tkach, 1957 - yilda bir-birlari bilan bog'lanmagan holda Djon Bardin (1908-1991 y), Leon Nil Kuper (1930 y) va Djon Robert Shriflerlar (1931-2019 y) tomonlaridan yaratilgan. Bu nazariya mualliflar familiyasining bosh harflaridan tashkil topgan qisqacha "BKSh nazariyasi" nom bilan mashhur. 1972-yil Djon Bardin, Leon Nil Kuper va Djon Robert Shriflerlar "BKSh-nazariyasi" uchun Nobel mukofoti bilan taqdirlandilar. Hozirgi zamon nazariyasida o'ta o'tkazuvchanlik hodisasini metallarda Kuper juftlaridan tashkil topgan elektronlar kollektivining hosil bo'lishi bilan tushuntiriladi (elektronlarning juft-juft birlashmalari).

1973-yil Leo Esaki (1925y) va Ayvor Djayeverlar (1929 y) "Yarim o'tkazgichlar va o'ta o'tkazgichlardagi tunelli hodisalarni eksperimental kashf etganlari uchun" Nobel mukofoti bilan taqdirlandilar.

1973-yil Brayan Devid Djozefson (1940-) “Tunelli to‘siq orqali o‘tayotgan tok xossalarini, ya’ni xususan barchaga ma’lum bo‘lgan Djozefson samarasi deb nomlanuvchi hodisani nazariy bashorat qilgani uchun” Nobel mukofoti bilan taqdirlandi. Jozefson effektini eksperimental tarzda dastlab amerika fiziklari P. Anderson va J. Rouell 1963-yilda qayd qildilar. Amerikalik olimlar o‘ta o‘tkazuvchanlik toki o‘tishini aniqlash bilan cheklanib qolmadilar va ular tokning nazariy farazlariga muvofiq tashqi magnit maydonga nihoyatda nozik bog‘liq ekanligini isbotlab berishdi.

1978-yil Pyotr Leonidovich Kapitsa (1894-1984y) “Past haroratlar fizikasidagi kashfiyotlari va uning fundamental tadqiqotlari uchun” Nobel mukofoti bilan taqdirlandi. 1938-yilda Kapitsa suyuq geliyni 2,17 K dan past haroratda geliyning yopishqoqligini aniqlagan. Uning fikricha suyuq geliyda mo‘jizalar ko‘p, xuddi ikki suyuqlikka o‘xshaydigan bir-biriga hech qanday halaqit bermaydi. Birinchisi, o‘ta oquvchan, yopishqoqlikka ega emas, ikkinchisi normal suyuqlik.

1987-yil Georg Bednorts (1950y) va Karl Myuller (1927-2023y) “Keramik materiallarda o‘ta o‘tkazuvchanlikni kashf etilishida aks etgan fizikadagi muhim yangilik uchun” Nobel mukofoti bilan taqdirlandilar.

2003-yil Aleksey Alekseevich Abrikosov (1928-2017 y); Vitaliy Lazarevich Ginzburg (1916-2009) va Entoni Legget (1938y) “O‘ta o‘tkazgichlar va o‘ta oquvchanlik nazariyasiga qo‘shgan pionerlik ishlari uchun” ya’ni “Ikkinchi tur o‘ta o‘tkazuvchanlik nazariyasini va suyuq geliy-3 o‘ta oquvchanlik nazariyasini yaratganliklari uchun” Nobel mukofoti bilan taqdirlandilar. Kuchli magnit maydonlarda o‘ta o‘tkazuvchanlik barbod bo‘ladi, va ayrim quyulanmalar ko‘rinishida ya’ni, Abrikosov uyurmaları orqali kiradi. Aniq bir porsiyasi – oqim kvanti $2,07 \times 10^{-15}$ Vb bo‘ladi. Yuqori haroratli o‘ta o‘tkazuvchanlik (YuHO‘O‘) hodisasini o‘rganish 1960 -yillardan beri davom etib kelmoqda. Ushbu davr ikki bosqichga bo‘lingan. Birinchi bosqich Ginzburg va Littning ilk ishlaridan, ya’ni YuHO‘O‘ ni elektronlarning fononlar bilan emas, fononlar energiyasidan ancha katta bo‘lgan elektron qo‘zg‘alishlar bilan o‘zaro ta’sirlashishi hisobidan mavjudligini bilamiz.

Ikkinchi bosqich esa, Bednorts va Myullerlarning $\text{La}_{2-x}\text{Ba}_x\text{CuO}_4$ birikmasidagi o'ta o'tkazuvchanlikka o'tishning rekord kritik haroratini kuzatganliklaridan boshlangan.

Xulosa. Bizning ona O'zbekistonimizda quyosh energiyasidan va qayta tiklanuvchi manbalaridan foydalanilsa, o'ta o'tkazgichlardan keng miqdorda foydalanib mavjud muammolar yechimini topish mumkin. O'ta o'tkazuvchanlik tabiatan juda qiziqarli bo'lib, uni oddiy qilib-moddaning o'zidan elektr tokini qarshiliksiz o'tkazishi deb aytsak bo'ladi. O'ta o'tkazuvchanlik sohasida O'zbekistonlik olimlarimiz ham izlanishlar olib borganlar va hozirda ham izlanishlar olib borishmoqda.

Sovet fizigi O'zSSR fanlar akademiyasi akademigi Ubay Orifov Orifovich (1909-1976 y) O'zSSR da xizmat ko'rsatgan fan arbobi, Berubiy nomidagi O'zSSR Davlat mukofoti laureate, O'zSSR FA prezidenti (1962-1976 y) "Qattiq jismlar fizikasi" bo'yicha ko'p ishlaganlar. Bundan tashqari, past temperaturalarda maxsus o'ta o'tkazuvchanlik holati mavjud bo'lib, bu holatda elektr tokiga qarshilik nolga teng bo'ladi. Yarim o'tkazgich-kichik energiya tirqishiga ega bo'lgan dielektrik, issiqlik harakati tufayli elektronlar erkin zonaga ya'ni o'tkazuvchanlik zonasiga o'tadi degan fikrlari, izlanishlari mujassam bo'lgan.

Respublikamizda ham ushbu sohada nazariy va amaliy sohalarda asosiy ilmiy tadqiqot ishlari O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasining Yadro fizikasi institutida (prof.Djumanov S.), Materialshunoslik institutida (prof.D.Dj.Gulyamova), Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy Universitetida (dots.B.Abedullaev) va Buxoro davlat universitetida (prof.D.R.Djurayev) olib borilmoqda. Olingan natijalar ilmiy maqolalar, monografiyalar, ilmiy anjumanlar materiallarida va daesliklar hamda o'quv qo'llanmalarda o'z aksini topgan. Mazkur yo'nalishda xalqaro hamkorliklar ham yo'lga qo'yilgan. Ushbu yo'nalishdagi faoliyat samaradorligini yanada oshirish uchun, "fan-ta'lim -ishlab" chiqarish hamkoriligini yo'lga qo'yish va uning bajarilisida yoshlarni ishtirokiga alihida e'tibor berishni taklif qilamiz. O'ta o'tkazuvchanlik sohasining rivojlanishi kelajak energetikasi, harakat vositalari, ayniqsa transport, buginlari moylanmaydigan qurilmalar, super kompyuterlar va boshqa ko'pgina

yoʻnalishlarda revolyutsion oʻzgarishlarga olib keladi va boshqa bir nechta oʻquv-uslubiy va ilmiy ommabop hamda patentlar muallifi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *“Yosh fizik” ensiklopedik lugʻati. Toshkent -1989*
2. *Джуроев Д.Р. Связь электронных характеристик соединений со структурой перовскита, В1 и А15 с их сверхпроводящими параметрами Узбекский Физический Журнал, 2003,*
3. *D.R.Djuraev. “O‘TA O‘TKAZUVCHANLIK nazariyasiga kirish”. Buxoro-2004*
4. *D.R.Djuraev. “O‘TA O‘TKAZUVCHANLIK FIZIKASI”. Buxoro-2013,*
5. *D.R.Joʻrayev va boshqalar “O‘ta o‘tkazuvchanlikning baʼzi masalalari”Toshkent Press-Dizayn,2012-yil*
6. www.ziyo.uz.com kutubxonasi
7. <http://www.physicsweb.org>

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У МОЛОДЕЖИ

Ахмедов Малик Баракаевич, Равшанов Бехруз Хасанович

Преподаватель кафедры физической культуры Бухарского инженерно-технологического института Бухара, Узбекистан

АННОТАЦИЯ

Здоровый образ жизни — это такой образ жизни, который способствует укреплению здоровья, профилактике болезней и несчастных случаев.

Ключевые слова: молодежь, здоровый образ жизни, диета

FEATURES OF THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE AMONG YOUNG PEOPLE

Akhmedov Malik Barakaevich, Ravshanov Bekhruz Khasanovich

Lecturer at the Department of Physical Culture of the Bukhara Institute of Engineering and Technology Bukhara, Uzbekistan

Annotation: A healthy lifestyle is a lifestyle that promotes health, prevents diseases and accidents.

Key words: youth, healthy lifestyle, diet

Образ жизни — одна из важнейших социологических категорий, интегрирующая представления об определенном типе жизнедеятельности людей, характерном для исторически конкретных социальных отношений.

Социально_экономические, культурные и природные условия формируют и обуславливают образ жизни, но не сводятся к сумме и ли совокупности тех или

иных обстоятельств. Взятый в единстве объективного (способ совместной деятельности, общественная связь людей, определяющие характер их общения и поведения) и субъективного (цели общения, интересы и мотивы деятельности, ценностные ориентации) аспектов, образ жизни выступает как целостная структура, состоящая из элементов материальной и духовной жизни общества. Образ жизни воплощает в себе синтез социально _

типичного и индивидуально неповторимого в поведении, общении и складе мышления отдельного человека

В современном обществе отношение к здоровью стало меняться: модно не курить, не злоупотреблять спиртным, не использовать наркотики, заниматься спортом. Большинство людей понимают, что только здоровье даст им возможность реализовать свои самые смелые социальные планы, создать семью и иметь здоровых и желанных детей. Здоровье имеет непреходящую ценность в любом возрасте для каждого человека.

Как же сохранить и укрепить здоровье? Совет один — вести здоровый образ жизни.

Здоровый образ жизни — это такой образ жизни, который способствует укреплению здоровья, профилактике болезней и несчастных случаев.

Факторы, положительно влияющие на здоровье подростка: соблюдение режима дня, рациональное питание, закаливание, занятия спортом, хорошие взаимоотношения с взрослыми, родителями и друзьями. Факторы риска для здоровья подростка: гиподинамия, нерациональное беспорядочное питание, курение, употребление алкоголя, наркотиков и других токсичных веществ, эмоциональная и психическая напряженность дома, в школе, с друзьями, а также экологические факторы риска.

«Береги здоровье смолоду!» — эта пословица имеет глубокий смысл. Формирование здорового образа жизни должно начинаться с рождения ребенка, для того чтобы у молодого человека уже выработалось осознанное отношение к своему здоровью.

Соблюдая простые правила, ведя здоровый образ жизни, читая статьи о здоровье и следуя их советам, мы можем избежать серьезных проблем со здоровьем, различными заболеваниями даже таких, как онкологические, и просто продлить себе жизнь на несколько лет.

Нет, наверно, человека, который не хочет быть здоровым.

Немецкий философ Артур Шопенгауэр утверждал: “Девять десятых нашего счастья основано на здоровье. При нем все становится источником наслаждения, тогда как без него решительно никакие внешние блага не могут доставить удовольствия, даже субъективные блага: качества ума, души, темперамента при болезненном состоянии ослабевают и замирают. Отнюдь не лишено основания, что мы, прежде всего, спрашиваем, друг друга о здоровье и желаем его друг другу: оно поистине главное условие человеческого счастья”. А что такое здоровье, здоровый образ жизни.

В Уставе Всемирной организации здравоохранения указано, что здоровье – это “состояние полного физического, душевного, духовного и социального благополучия, а не только отсутствие болезней и физических дефектов”.

В ритме современной жизни мы не успеваем следить за своим здоровьем. А зря!!!

Понятие молодежи как самостоятельной группы населения связано с достигнутой на данный исторический момент ее социально экономической зрелостью, а также совокупностью личных особенностей и отличительных черт. Специфика группы молодежи заключается в том, что именно в молодом возрасте закладывается фундамент нравственных позиций, трудовых отношений, формируются ценностные ориентации. Вместе с тем для данной социально_демографической группы характерно максимальное число важнейших переходов из одной социальной среды в другую, обозначаемых психологами как дезорганизация ближайшей социальной среды. К таким переходам относятся окончание школы, поступление в профессиональные

образовательные учреждения, начало производственно_трудовой деятельности и т. п. В течение этого периода происходит формирование семьи, рождение детей, что также требует качественной перестройки всего уклада жизни.

Задумайтесь о своем здоровье, довольны вы им?

Выберите пункты, которые вам наиболее подходят, и соблюдайте их каждый день:

1. Никого не удивлю, сказав, занимайтесь физической культурой, хотя бы 30 мин в день. А если у вас и на это нет времени, то совершайте пешие прогулки. Старайтесь больше двигаться.

2. Рационально питайтесь. Ешьте больше пищи, содержащей клетчатку и цельные зерна, и меньше – пищу, содержащую сахар и приготовленную из пшеничной муки. Не забывайте об овощах и фруктах. Готовьте пищу на растительном масле, уменьшите потребление жира.

3. Избегайте избыточного веса, не ужинайте позднее 6 часов вечера. Питайтесь 3 раза в день.

4. В течение дня пейте больше жидкости. К тому же это благотворно сказывается на состоянии кожи, позволяя продлить ее молодость.

5. При приготовлении пищи используйте низкие температурные режимы и готовьте короткое время. Это позволит сохранить в пище полезные витамины.

6. Соблюдайте режим дня. Ложитесь и вставайте в одно и то же время. Это самый простой совет выглядеть красивым, здоровым и отдохнувшим.

7. Будьте психологически уравновешены. Не нервничайте, ведь нервные клетки не восстанавливаются. Хотя, говорят, восстанавливаются, но очень – очень медленно. Так что находите везде положительные моменты.

8. Закаливайте свой организм. Лучше всего помогает контрастный душ – теплая и прохладная водичка. Не только полезно, но и помогает проснуться.

9. И конечно не курите, не злоупотребляйте алкоголем и другими вредными привычками. Ведь это основные факторы, ухудшающие здоровье.

10. Почаще гуляйте в парке, на свежем воздухе, подальше от автомобилей и других загрязнителей воздуха.

11. Творите добро. Ведь на добро отвечают добром. Оно обязательно к вам вернется в виде хорошего самочувствия и настроения.

Здоровый образ жизни, это вопрос, которому в последнее время уделяется повышенное внимание. Многие уже знают, что существует только одно правильное руководство, которое позволяет поддерживать оптимальное здоровье и иметь достаточное количество энергии для работы и любимого увлечения в свободное время. Существуют всевозможные определения здоровому образу жизни и огромное количество статей, которые говорят о различных путях, ведущих к здоровому образу жизни. Но каждому хочется быть уверенным в том, что выбранный один из известных путей действительно гарантирует, что вы станете здоровыми и красивыми. Хотя многие уже знают, что существует только одно правильное руководство, которое позволяет поддерживать оптимальное здоровье и иметь достаточное количество энергии для работы и любимого увлечения в свободное время.

Здоровый образ жизни - сочетание сбалансированной диеты, которая включает в себя достаточное количество витаминов, высокое качество употребляемого белка, волокон и других важных компонентов питания в оптимальных пропорциях. Все это соответствует улучшению состоянию вашего здоровья и физической активности.

Если вы действительно серьезно рассматриваете переход к здоровому образу жизни, то не стоит забывать о спорте. Ведь благодаря физическим упражнениям в значительной степени можем поправить и сохранить здоровье, и, как следствие занятие спортом продлевает жизнь. Необходимо с учетом вашего физического состояния уделять не менее 30 минут каждый день, что является чрезвычайно важным в любом возрасте.

Также еще очень важный фактор – здоровое питание. При составлении сбалансированного рациона здорового питания, следует не забывать о

полноценном и обязательном завтраке. Есть клинические исследования, которые ясно показывают, что если вы пропустите завтрак, то позже из-за чувства голода вы за обедом съедаете гораздо больше, чем, если бы вы позавтракали. Как это ни парадоксально отсюда появляется лишний вес и даже ожирение.

Поэтому старайтесь за завтраком использовать продукты с низким содержанием жира и сахара. Белый хлеб лучше заменить на хлеб грубого помола, в котором больше содержится пищевых волокон. Прекрасным источником белка в нашем рационе являются яйца, но если вы не любитель яиц, то можно добавлять горстку орехов или не жирное куриное мясо.

Мы уверены, что если вы будете придерживаться здорового образа жизни, результаты не заставят себя ждать.

ИСПОЛЬЗУЕМАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ахатов. Л.К., Расулов.А.Г. «Использование активного предпринимательства, инновационные идеи и технологии в области физической культуры и спорта». Против 2018 года.

2. Ф.х. Усарава является кандидатом политологии, которая координирует последнюю историю Республики Узбекистан в Академии наук Республики Узбекистан.

3. Научно-практическая «стратегия реализации государственной политики реализации молодежи: нынешняя ситуация и перспективы развития»

Пакет конференций. Роль спорта в достижении духовного и морального совершенства молодых людей

4. Ахмедов Малик Баракаевич Бухара Институт технических технологий «Особенности лечения физического воспитания в реабилитации тела» DOI: https://doi.org/10.53885/edinres.2021.95.62.044_335-339 см

5. Ахмедов Малик Баракаевич// Преподаватель Кафедры Физической Культуры Бухарского Инженерно-Технологического Института // Здоровье

человека и экологическая культура // «Глобальная Наука и Инновация 2020: Центральная Азия» № 6(11). Декабрь 2020. 71-73 стр.

6. Ахмедов Малик Баракаевич // Преподаватель Кафедры Физической Культуры Бухарского Инженерно-Технологического Института // Здоровье Человека и экологическая культура // *Central Asian Journal Of Medical And Natural Sciences* // Volume: 03 Issue: 06 | Nov-Dec 2022 Issn: 2660-4159 [Http://Cajmns.Centralasianstudies.Org](http://Cajmns.Centralasianstudies.Org)

7. Mirzayev O. S., Ravshanov B. X. SPORTNING VOLEYBOL TURI BO‘YICHA MASHQLARNING KETMA-KETLIGINI TASHKIL ETISH // *Scientific Impulse*. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 163-166.

8. Тухтамурадова Н. А., Равшанов Б. Х. ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ // "INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION". – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 122-126.

BOLALARNI TARBIYASI VA RIVOJLANISHIDA O‘YINLARDAN FOYDALANISH MUAMMOSI

Safoyev Hasan Aminovich, Mamurov Baxrom Baxshulloyevich

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti

ANNOTATSIYA

Sog‘lomlashtirishni muhofaza qilish tadbirlariga eng avvalo jismoniy mashklar bilan muntazam shug‘ullanish, ular bilan do‘stlashish, mustaqillikni tarbiyalash, ommaviy jismoniy sog‘lomlashtirish tadbirlarini o‘tkazish va doimiy an‘analarga aylantirish kiradi, Buning uchun shunday tarbiyani eng kichik yoshdan boshlash lozim.

***Kalit so‘zlar:** iroda, mahorat, g‘urur, axloq va odoblilik, faoliyaturf-odat, bilim, ko‘nikma, malaka*

THE PROBLEM OF USING GAMES IN THE EDUCATION AND DEVELOPMENT OF CHILDREN

Safoyev Hasan Aminovich, Mamurov Bakhrom Bakhshulloyevich

Bukhara engineering and technology institute

ANNOTATION

To begin with, health care actions include regular exercise, making friends with them, increasing independence, holding mass physical health events, and establishing permanent traditions. It is essential to begin at a young age.

***Key words:** independence education, wellbeing, physical, national, primary, friendship, permanent traditions.*

Kirish. Milliy va harakatli o'yinlarni bolalarni rivojlantirish vositalaridan biri sifatida chuqur o'rganish va uni pedagogik jihatdan baholash masalasini qo'yish vaqti allaqachon kelgan. Keyingi yillarda kichik yoshdagi bolalar mashg'ulotlari va sporti bilan bog'liq ravishda bu masalaning ahamiyati yanada ortdi, ayniksa, 2010 yil « Barkamol avlod yili » deb atalishi bilan. Bu masala yechimining dolzarbligi yana shu bilan bog'liqki, milliy va harakatli o'yinlarga bir qator holatlarda yetarlicha baho berilmaydi va har doim ham bolalarni tarbiyalashda munosib o'ringa ega bo'lmaydi masalan, arkon bilan sakrash. Maktabgacha jismoniy tarbiya tashkilotchilari oldida turgan turli xil muammolar orasida 5-6 yoshli bolalarda harakat ko'nikmalarini tashkil etish masalasi alohida o'rinni egallaydi. Bu ular maktabga kelgach o'qish-o'rganishning yanada uyushgan darajasiga o'tishlari, jismoniy tarbiya darslarida yanada murakkab vazifalarni bajarishlari bilan bog'liq.

Tomsk shahridagi qator maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga boshlang'ich harakat texnikasini o'rgatish metodikasini qo'llash bo'yicha olib borilgan kuzatishlarning ko'rsatishicha, bunga ketadigan vaqtning bir qismi oqilona sarflanmaydi. Shu munosabat bilan Tomskdagi № 63, xamda № 21-sonli maktabgacha ta'lim muassasalari bazasida tadqiqot o'tkazildi. Unda olti yoshli bolalarni harakat texnikasiga o'rgatishda yuklamani oqilona taqsimlash bo'yicha 160 ta o'g'il va qiz bolalar ishtirok etdilar.

Tadqiqot natijasida olti yoshli bolalarga bitta mashg'ulotda beshta harakat ko'nikmasini o'rgatish harakatlarning o'xshash jihatlari bo'lgandagina mumkinligi aniqlandi. Olti yoshlilarning harakatlar texnikasini o'zlashtirishi mashg'ulotlar jarayonida ularni takrorlashga bog'liq. Harakatlanish tartibini 10 dan ortiq takrorlash orqali o'rganish bolalardan katta psixologik va amaliy kuch sarflashni talab qiladi. Bitta jismoniy tarbiya mashg'uloti jarayonida o'xshash tuzilishga ega bo'lgan 5 ta harakat ko'nikmasini o'rganish mumkin. Biroq kamida 4 marta takrorlash bilan 2-3 tadan ortiq bo'lmagan elementni o'rganish yetarli hisoblanadi.

I.P. Voloshinaning tajriba ishida umumiy ta'lim dasturi doirasini salomatlik darsi, musiqa mashg'uloti, ashulaga mos harakatlanish, ertalabki gigiyenik badantarbiya

vaqtida va uyqudan keyingi ovoqli harakatlanish va musiqaviy daqiqa bilan to'ldirib kengaytirdi. Olingan natijalar tajriba metodikasi ijobiy natija berdi, degan xulosaga kelish imkonini berdi: (tajriba guruhi) dagi 79,5% bolalar eng maqbul darajadagi harakat faolligiga ega.

Moskva shahrining janubi G'arbiy okrugidagi «Futbol o'quv-sog'lomlashtirish markazi» nodavlat ta'lim muassasasining № 1286, № 1141- sonli bolalar bog'chalari bazasida ertalabki badantarbiya, jismoniy tarbiya mashg'ulotlari, musiqa mashg'ulotlari, musiqa jo'rligidagi ritmik harakatlar, harakatli o'yinlar bilan bog'liq sayrlar, psixolog bilan o'yin terapiyasi mashg'ulotlari, uyqudan uyg'otish gimnastikasi, barmoqlar bilan mashq qilish, mutaxassislarning ko'rsatmasi bo'yicha qo'shimcha mashg'ulotlarni o'z ichiga oluvchi maktabgacha tarbiya yoshidagi darajada yaxshilandi

Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim muassasalari ish tajribasi tahlilining ko'rsatishicha, ko'plab o'yinlar, mashg'ulotlar, maishiy tadbirlar kamharakatlilik xususiyatiga ega, buning oqibatida gipodinamika muammosi yuzaga keldi, u maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar sog'ligiga halokatli ta'sir qiladi A.I.Kravchuk harakatli o'yinlarni tashkil etish jarayonida harakatlanishni tarbiyalashda ularni tasnifladi: bular tirmashish, sakrash, yurish, koptokni ilish, yugurish, irg'itish bilan bog'liq o'yinlar.

Tadqiqotchi Y.A.Kirilova maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning harakat faolligini oshirish uchun tajriba guruhidagi bolalar bilan 2 marta-ertalab va kechqurun 25 daqiqa davomida qo'shimcha jismoniy ta'lim mashg'ulotlaridan foydalandi. Tekshirilayotgan davrda bolalarning nafaqat jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari, balki ularning salomatlik ko'rsatkichlari ham yaxshilandi. Biroq muallif bu mashg'ulotlar mazmunini keltirmaydi.Y.N.Chernishenko, V.A.Bolondin .ijtimoiy sport tadqiqotlar natijasida 6-10 yoshli bolalar uchun har xil sport turlarining muhimligini aniqladilar. 6 yoshli bolalarning eng ommaviy mashg'ulot turi sport yo'nalishidagi, harakatli o'yinlar ekanligi ma'lum bo'ldi. Ular bilan 44,6% o'g'il bolalar va 25,6% qiz bolalar shug'ullanadi. Yosh o'sib borishi bilan bolalarning sport

o‘yinlariga nisbatan qiziqishlari saqlanib qoladi va 10 yoshda ular bilan 40,3% o‘g‘il bolalar hamda 26,2% qiz bolalar shug‘ullanadilar yoki shug‘ullanishni xohlaydilar.

G.N. Golubeva kuzatuvlarga asoslanib, bolaning atrof muhit sharoitlariga moslashishining asosiy davrlarini shakllantirdi.

Bu davrlar orasida quyidagilar alohida ajralib turadi: kontenatal, yangi tug‘ilgan davr, hayotining birinchi yili, maktabgacha ta’lim muassasasiga qatnay boshlagan davr va maktabgacha ta’lim muassasasidagi ta’lim berish jarayoni. Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, harakat faolligini kuchaytirishda tajriba guruhida quyidagilardan foydalanilganda ta’lim jarayonida ko‘rsatkichlarning sezilarli yaxshilanishi yuz beradi:

a) dinamik holatlar tartibidan: mustaqil holatlar faoligining ortishi; mashg‘ulotlarning alohida va umumiy nutqiy aniqligi; diqqat darajasining yaxshilanishi;

b) G.Domanning qo‘l panjalari mosligini yaxshilash metodikasidan: asab tizimining muvofiqlashgan vazifasi, qo‘llarning kuchi, bukiluvchanlikning ortishi;

v) 6 yoshgacha bo‘lgan bolalarni jismoniy tarbiya jarayonida ishlab chiqilgan konsepsiyani amalda ro‘yobga chiqarish quyidagilarni taqozo qiladi:

- harakat faolligi darajasining o‘ziga xosligi va harakatchanlik turini hisobga oluvchi individual tabaqalashtirilgan yondashuv;

- rivojlantiruvchi jismoniy tarbiya — sport muhitini faol harakat tartibining asosiy qo‘zg‘atuvchisi sifatida yaratish.

Muallif maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarga ta’lim berish davrlarida 5-6 yoshli bolalar bilan olib boriladigan jismoniy tarbiya sport ishlarining samaradorligini oshirishda qanday vositalardan foydalanish kerakligini ko‘rsatmaydi.

Asosiy qism. T.S. Usmonxo‘jayev K.M. Maxkamdjonov, F.Xo‘jayevlar fikricha jismoniy tarbiya darsi maktabda o‘quv-tarbiyaviy jarayonning va umumiy tartibning asosiy qismi bo‘lib, kun tartibda, katta tanafusda, kuni uzaytirilgan guruhlarda harakatli o‘yinlarning ahamiyati katta. Ular bolalar orasida do‘stlikni mustaxkamlaydi, axlokiy tarbiyani shakllantiradi, bir-biri bilan bo‘lgan munosabatni yaxshilaydi, ularning xarakat faolligini va qizikishini oshiradi.[3]

Harakatli o'yinlarni tanlash va tashkil etishda jamoali do'stlik munosabatini shakllantiradigan o'yinlarni saralab olish lozim. Bu esa bolalarni jismoniy rivojlanishi va tayyorgarligini yaxshilaydi T.Usmonxujayev Y.Oripov D.D.Sharipova o'tkazilgan ilmiy ishlari bo'yicha ham bolalarda xarakat faolligini oshirish uchun jismoniy sifatlarni kuch, tezkorlik, chakkonlik, chidamlilikni rivojlantirishga karatilgandir. Xarakat sifatlarini tarbiyalada va rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar o'yin tarzda o'tkaziladi, bunda bolalarda qiziqish, faollik, maqsadga intilish oshadi, ko'rsatilgan natijalar yuqori bo'ladi. Bu mashg'ulotlarni imkoni boricha tashkarida, ochiq havoda o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

M.M. Barkoshev o'tkazilgan ilmiy tadqiqot ishi Qirg'iz Respublikasining janubidagi maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash metodikasini uzgachaliklarini ochib bergan .

Keyingi yillarda ekologiyaning salbiy ta'siri natijasida kichik va katta yoshdagi xalk orasida kasallik kupayib uzok umr kurish kamayib bormokda.

Sog'lomlashtirishni muhofaza qilish tadbirlariga eng avvalo jismoniy mashklar bilan muntazam shug'ullanish,ular bilan do'stlashish, mustaqillikni tarbiyalash,ommaviy jismoniy sog'lomlashtirish tadbirlarini o'tkazish va doimiy an'analarga aylantirish kiradi, Buning uchun shunday tarbiyani eng kichik yoshdan boshlash lozim [4].

Adabiyotlar taxlili jismoniy tarbiyaning ko'p qirraliligini ko'rsatadi, uning samaradorligini oshirish xaqida fikrlar xam turli-tumandir.

Bir kator olimlar jismoniy tarbiyaning tibbiy- pedagogik muammolariga katta e'tibor bilan qarab ilmiy tadqiqot ishlarini olib borganlar.Bu to'plagan ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalar jismoniy rivojlanish xolatini iqlim sharoit, region,urf-odatlarini aniqlashga ko'maklashadi,ularni hisobga olgan holda jismoniy tarbiya tizimida xalq va milliy o'yinlarni musobaqa shaklga olib kelish, bolalar organizmining rivojlanishiga yordam beradi hamda bolalar oldiga yangi talablar qo'yish imkoniyatlar yaratadi.

Bulardan tashqari bolalarning jismoniy rivojlanishi, jismoniy tayyorgarligi sathini aniqlashda nafaqat region va iqlim sharoit balki yil faslini xam hisobga olgan holda maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni jismoniy tarbiya masalalarini rejalashtirish lozim.

Jismoniy rivojlanish va jismoniy tayyorgarlik salomatlikning asosiy omillaridan bo'lib ko'pgina olimlar tomonidan o'rganilgan. Masalan: X.A.Meliyev .O'zbekistonning hozirgi sharoitida maktabgacha va kuyi sinf yoshidagi bolalarning xarakat faoligini o'rganib borib, respublikaning tabiiy,iklimi va ijtimoyi xususiyatlarini fasllar almashinuvi, xarakatning keskin o'zgarishi kuyosh radiatsiyasining oshib ketishi, milliy urf-odatlar va xakozolar ko'rsatadiki, bularsiz o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash jarayonini rejalashtirish xamda amalga oshirish mumkin emas.

N.V.Meredith ma'lumotiga ko'ra bolalarning bir asrlik (1860-1960) o'zgarishi xar o'n yil ichida o'g'il bolalar 10 yoshda va qiz bolalar 8 yoshda 1,3 sm.ga qo'shildi. O'smirlik yoshida bu ko'rsatkich 14 yoshli bolalarda va 12 yoshli kiz bolalarda 1,3 sm.ni tashkil qildi. Shunday kilib 100 yil ichida o'smirlar gavda uzunligi 19 sm.ga uzaydi.

Uchinchi gurux olimlar A.A. Gujalovskiy, V.M. Zatsiorskiy V.P.Filin, N.A. Fomin V.A. Ashmarin A.G.Suxaryov E A. Seytxalilov o'tkazishgan tadqiqotlaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, yoshiga nisbatan jismoniy sifatlarni rivojlanishi notekisdir, ya'ni bir xil emas.

Harakatli o'yinlardan bolalar, o'smirlar va yoshlarni umumiy jismoniy rivojlantirishdagi kabi, ayrim sport turlari uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni egallash va takomillashtirishda ham foydalanish mumkin.

Harakatli o'yinlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolaning madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi, aql-idroki, tasavvuri, fantaziyasi takomillashadi.

Ijodiy faoliyat sifatida harakatli o'yinlar nafaqat bolalarning harakatga bo'lgan tabiiy ehtiyojini amalga oshiradi, balki harakat masalasining to'g'ri yechimini topish malakasini tarbiyalaydi. O'yin yordamida bola nafaqat atrof olamni bilib oladi, balki uni kashf etadi.

D.B. Elkonin harakatli o'yinlarni 5 guruhga ajratadi:

1. O'xshatma-protsessual o'yinlar va buyumlar bilan o'ynaladigan o'yin-mashqlar.
2. Ma'lum syujet asosida dramalashtirilgan o'yinlar.
3. Murakkab bo'lmagan qoidali syujetli o'yinlar.
4. Syujetsiz qoidali o'yinlar.
5. Ma'lum yutuqqa qaratilgan sport o'yinlari va o'yin-mashqlar (1-jadval).

1.1-jadval

O'yin guruhlariga yosh bo'yicha taqsimlash

O'yin guruhi	Yoshi					
	3-4		5-6		7-8	
	Soni	%	Soni	%	Soni	%
Birinchi	3	20	1	2	-	-
Ikkinchi	8	53	5	11	2	3
Uchinchi	3	20	18	39	22	29
To'rtinchi	1	7	22	48	42	55
Beshinchi	-	-	-	-	10	13
Hamma uchun uchun	15	100	46	100	76	100

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta ta'lim Vazirligi va Respublika metodika kabineti tomonidan tasdiqlangan, K.M. Mahkamjonov, F.K. Nasriddinov, L.M.Semyonova, M.I.Islomova, SH.S.Mirzamahmudovlardan iborat mualliflar guruhi tomonidan tayyorlangan nashr etilgan Maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiya bo'yicha namunaviy dasturda 3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan har bir yosh uchun jismoniy rivojlanish va harakat tayyorgarligi ko'rsatkichlari yetarlicha to'liq ko'rsatilgan hamda ularni 1 dan 10 gacha ball tizimidan foydalanib baholash tavsiya etilgan, bu esa yetarlicha yuqori baholashdir.

Shu bilan birga, dasturda mashq estafetalar ham berilgan, lekin harakatli va milliy o'yinlardan jismoniy tarbiya tizimida foydalanish haqida hech narsa deyilmagan. Zero, o'yin faoliyati ayniqsa 5-6 maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarda harakat faolligining asosiy shakli hisoblanadi, 6 yoshli bolani maktab jismoniy tarbiya tizimiga tayyorlashda uning ahamiyati yanada ortadi.

Shuni ta'kidlash muhimki, o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talab ularning ma'lum darajasidagi murakkablikda bo'lishi. Vazifa juda oson bo'lmasligi kerak, u maktabgacha tarbiya yoshidagi bola uchun yetarlicha murakkab bo'lishi lozim. Faqat faol harakatlanish jarayonidagina, qiyinchiliklarni yengishda bolalar zarur jismoniy tayyorgarlikka ega bo'ladilar, bular sport yo'nalishidagi harakatli o'yinlar hisoblanadi.

Tatariston Respublikasining yoshlar, sport va turizm ishlari bo'yicha vaziri M.M. Bariyevning fikriga ko'ra, bolalar va maktab o'quvchilarining maktabgacha ta'lim muassasalaridan boshlab jismoniy mashqlar bilan shug'ullanishlari jismoniy tarbiya daqiqalari, harakatli o'yinlar, qo'shimcha mashg'ulotlar kabi turli shakllarda kundalik va majburiy bo'lishi kerak.

Naberejniye Chelni shahridagi maktabgacha ta'lim muassasalarida 2006 yildan boshlab Pedagogika instituti talabalarini jalb qilgan holda bolalar bilan jismoniy tarbiya bo'yicha beshta mashg'ulot o'tkazilmoqda.

Tadqiqotlar Naberejniye Chelni shahridagi № 19-sonli maktabgacha ta'lim muassasasi va «Shatlik» nomli №1-sonli bolalar bog'chasi bazasida o'tkazildi

amaliy tavsiyalar maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash jarayonida harakatli o'yinlarga bo'lgan e'tiborni sport mashg'ulotlari foydasiga pasaytirish maqsadga muvofiq emas. Ularni tabaqalashtirib aniq yo'nalishga muvofiq: alohida jismoniy sifatlar va psixik jarayonlarni, shuningdek, ularni o'zaro aloqador ravishda qo'llagan ma'qul.

Bunda ulardan maktabgacha yoshdagi bolalarni jismoniy tarbiyalash amaliyotida foydalanishda quyidagi xususiyatlarni nazarda tutish kerak.

Xar bir jismoniy sifatni rivojlantirish besh hafta mobaynida amalga oshirilishi tavsiya etiladi. Bu vaqt orasida bolalar u yoki bu harakatli o'yinni kamida 12 marta

qo'llab ko'rishlari shart. Bolalarning kun tartibiga harakatli o'yinlar ko'pi bilan 2-3 marta (ertalab va kechqurun yoki ertalab, kunduzi va kechqurun) kiritiladi. Bunda har bir o'yin 3 dan 5 martagacha ketma-ket kichkina tanaffus bilan bajariladi.

Jismoniy sifatlar rivojlanish darajasini baholash maqsadida nazorat testi o'tkaziladi. Keyin ilgarigi rejani takrorlash boshlanadi, lekin endi boshqa harakatli o'yinlar guruhlarini bilan. Shunday qilib, barcha jismoniy sifatlarni qamrab oladigan jarayon nazorat sinovlarini ham inobatga olganda ko'pi bilan 6-8 oyni tashkil etadi.

Xulosa.

Nazariy tahlil, pedagogik testlash asosida Buxoro shahri maktabgacha tarbiya muassasalarida jismoniy mashg'ulotlarning mavjud yo'nalishi hamda amaliyotiga bolalarning harakat potentsiallarini rivojlantirishga urg'u bergan holda o'zgarishlar kiritish zarurati mavjudligi aniqlandi. Shu maqsadda 3-6 yoshli bolalarning jismoniy sifatlarini maqsadli rivojlantirish texnologiyasi ishlab chiqildi.

-Pedagogik tajriba shuni ko'rsatadiki, barcha jismoniy sifatlar o'zgarishlarining tabiiy yosh xususiyatlarini saqlab qolishgina emas, ayrim hollarda hatto bu jarayonni tezlashtirishga ham erishildi. Bu ko'proq darajada chaqqonlik va egiluvchanlikning rivojlanishiga, kamroq chidamlilik, kuch va tezkorlikning rivojlanishiga taalluqlidir.

- Maktabgacha tarbiya muassasalaridagi jismoniy tarbiya mashg'ulotlarida tabaqalashtirilgan harakatli o'yinlarni qo'llash texnologiyasi 3-6 yoshli bolalarning harakat potentsiallarini, jismoniy tayyorgarligi potentsiallarini rivojlantirishga yordam beradi, shuningdek, ularni kichik maktab yoshi davriga o'tish uchun tayyorlash sifatini oshiradi [1].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. Darslik A. Abdullaev tahriri ostida. 2001.

Qurbonov Sh., Qurbonov A. Jismoniy mashqlarning fiziologik asoslari. T., "OAJBNT" markazi. 2003.

Абдуллаев М.Ж., Олимов М.С., Тўхтабоев Н.Т. Енгил атлетика ва уни ўқитиш методикаси. Дарслик. “Баркамол файз медиа” нашриёти Тошкент-2017 й. 620 бет

Safojev H. A. *Academy nauchno – metodicheskiy jurnal.* – Moskva. 2020g. Mart, – № 3 (54). S.82-83

Mirzayev O. S., Ravshanov B. X. *SPORTNING VOLEYBOL TURI BO‘YICHA MASHQLARNING KETMA-KETLIGINI TASHKIL ETISH //Scientific Impulse.* – 2022. – T. 1. – №. 4. – С. 163-166.

Тухтамурадова Н. А., Равшанов Б. Х. *ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION".* – 2022. – T. 1. – №. 3. – С. 122-126.

ЁШЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА ОММАВИЙ СПОРТГА ЖАЛБ ҚИЛИШ ХАМДА ЖИСМОНИЙ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ САМАРАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Рахимов Махмуд Шодмонович

Бухоро муҳандислик-технология институти

“Жисмоний маданият” кафедраси катта ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада ёшларни жисмоний тарбия ва оммавий спортга жалб қилиш ҳамда жисмоний кўникма ва малакаларини самарали ривожлантириш ҳамда бошқа ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликлари ёритиб берилган.

***Калит сўзлар:** Ёшлар, жисмоний маданият, жисмоний тарбия, спорт, компетенция, мотивациялаш, маҳалла, соғлом турмуш тарзи.*

ABSTRACT

This article describes the involvement of young people in physical culture and mass sports, as well as the effective development of physical skills and abilities, as well as their interaction with other organizations.

***Keywords:** Youth, physical culture, physical education, sports, competence, motivation, neighborhood, healthy lifestyle.*

Ҳар қандай мамлакатнинг тараққий этиши ва янада ривожланиши, қисқа қилиб айтганда эртанги куни бевосита улғайиб келаётган ёшларга боғлиқ. Айни патда ёшлар дунё аҳолисининг тез кўпайиб бораётган қисмини ташкил этади.

Ёшлар мамлакат миқёсида ривожланиш жараёнини жадаллаштириш учун инновацион ғояларни яратишга қодир кудратли ресурс, жамиятнинг ғайратшижоатга тўлиб-тошган фаол қатлами, ижтимоий ўзгаришларга сабаб

бўладиган, бунёдкорлик ғояларини ҳаётга татбиқ этадиган катта кучдир Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.Мирзиёев ташаббусига кўра қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича 2017-2021–йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида” ги фармоннинг бешта устувор йўналишидан тўртинчиси ижтимоий соҳанинг ривожлантирилишига қаратилган.

Унга кўра аҳоли ва айниқса республикамиздаги ёшлар қатлами бандлигини таъминлаш, ёшларнинг соғлом вояга етишишлари ҳамда спорт ва жисмоний тарбия масалалари билан боғлиқ чора-тадбирлар ҳам қамраб олинган ва уларни жисмоний тарбия ва спортга жалб қилиш ҳақидаги долзарб масалалар алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Ўзбек халқининг қаҳрамонлик эпоси “Алпомиш” достонида эса кураш, мерганлик ва чавондозлик мусобақаларига катта эътибор берилган. Достонда ёзилишича, қизлар Алпомишдек олдиларига қўйилган шартларни бажарган йигитларнигина куёвликка лойиқ кўришган. Жисмоний тарбия ва спорт орқали соғлом ёшларни тарбиялаш бутун бир жамиятнинг вазифаси бўлмоғи керак.

Ҳар бир инсон, оила, маҳалла, ота-она жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишни одат даражасига чиқариши билан бирга, қадрият сифатида эъзозлаши жамиятнинг узлуксиз равишда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишига олиб келади.

Шундай экан жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш инсонга жисмоний жиҳатдан янги имкониятларни яратиб беради. Шу нуқтаи назардан н ёшлардаги маълум бир хусусиятлар ҳамда жисмоний тарбия ва спорт ўртасидаги алоқадорликни ўрганиш зарур ҳисобланади.

Жисмоний тарбия ва спорт инсонни жисмоний, ахлоқий баркамолликка эришишнинг муҳим омилidir. Спорт иродани, одамнинг мақсадга эришишга интилишини мустаҳкамлайди, қийинчиликларга сабр-тоқат билан чидашга ўргатади, одамда ғалабага ишонч, Ватанимиз, халқимиз шон-шуҳратини жаҳон ҳамжамияти олдида улуғлайдиган ютуқлардан фахрланиш ҳиссини тарбиялайди.

Бундан кўришиб турибдики ёшлар онги ва қалбида мустақиллик ғоясига юқори маънавият ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғулари янада чуқур илдиз отиши, радикализм ҳамда экстремизмдек ёт ғояларга қарши иммунитетини мустаҳкамлаш, жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларни олдини олишга қаратилган мақсадли ва тизмли равишда жисмоний тарбия ва спорт мусобақаларини ҳамда тадбирларни ўтказиб боришни йўлга қўйишимиз, жисмоний тарбия ва спорт орқали ёшларни жамиятда ўз ўринларини топиб олишларига имкониятлар яратишимизда ҳамкорлик тизимини йўлга қўйишимиз зарур.

Бунинг учун ёшлар орасида жисмоний тарбия ва оммавий спортга оид амалий компетенцияларни ҳамкорликда ривожлантириш бўйича ҳамкор ташкилот ва бошқармалар рўйхатини шакллантириш (оила, маҳалла, ҳар бир тумандаги сектор раҳбарлари, ёшлар иттифоқи, ички ишлар, соғлиқни сақлаш, халқ таълими, жисмоний тарбия ва спорт бошқармалари, муҳофаа бўлимлари, спорт федерация ва клублари, сиёсий партиялар, диний ташкилотлар ва бошқалар) улар ўртасида ҳамкорлик бўйича ўзаро низом ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш долзарб масалалардан бўлиб турибди.

Бундан ташқари қуйида келтирилган вазифаларни ҳамкор ташкилот ва бошқармалар билан биргаликда узлуксиз амалга ошириш глобаллашув даврининг устувор вазифаларидан:

- барча туманлардаги тўртта сектор раҳбарлари ушмаган ёшлар бўйича қуйидаги вазифаларни бажарилишини ўз назоратига олишлари,

-маҳалла фуқаролар йиғинлари (МФЙ) аъзолари штат таркибида маҳаллалар ёшларининг қатламини жисмоний тарбия ва спортга жалб қилиш учун олий маълумотга эга жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларини ишлашнинг таъминлаш,(Маҳалла спорти етакчиси)

- маҳаллаларда ёшлар қатлами орасида жисмоний тайёргарлиги ҳамда саломатлиги даражасини белгиловчи «Алпомиш» ва «Барчиной» махсус тестларини қабул қилиб бориш,

- маҳаллалар ҳудудларида маҳаллий хомийларни жалб этган ҳолда бир нечта спорт турларига ихтисослаштирилган универсал спорт майдонларини қуриш, ушбу майдонлардан мақсадли фойдаланишни ташкиллаштириш, ёшлар билан ўтказиладиган машғулотларга спорт федерациялар ва клублар билан ҳамкорликда тажрибали мураббийларни жалб этиш,

- тўй ва давлат байрамларида оммалашган спорт турлари бўйича мусобақалар ташкил этишни ва ўтказишни янада оммалаштириш, уюлмаган ёшлар ўртасида оммавий спорт турлари бўйича маҳаллалар, туман секторлари, туманлараро ва вилоят босқичи мусобақаларини узлуксиз ўтказиб бориш;

- Осиё, жаҳон миқёсидаги ҳамда олимпиада ўйинларида фахрли ўринларни эгаллаган таниқли ўзбек спортчилари билан учрашувлар, семинар тренинглар ва маҳорат дарсларини ташкил этиш ва ўтказиш орқали ёшларни жисмоний тарбия ва оммавий спортга мотивациялаш,

- маҳалла фуқаролар йиғинлари бинолари олдида “Маҳалламиз ифтихорлари” номли тасвирий ойна ташкил этиб у ерда маҳалладаги иқтидорли спортчи ёшларни фотосурафтларини ўртак сифатида илиб қўйиш,

- ёшлар агентлиги раҳнамолигида вилоят босқичи мусобақаларида совриндор бўлган ва саралаб олинган иқтидорли спортчи ёшларни олий таълим муассасаларининг жисмоний тарбия йўналишига имтиёзли равишда таълим олишларини таъминлаш,

- ёшлар билан соғлом турмуш тарзи, диний экстримизм ва терроризм, жинойтчилик ва ҳуқуқбузарликлар, одам савдоси ҳамда ватанпарварлик мавзуларида шу соҳа вакиллари ҳамкорлигида семинар тренинглар, учрашувлар ташкил этиш,

- болалар ва ўсмирлар спорт мактаби мураббийлари, мактаб, коллеж жисмоний тарбия фани ўқитувчилари, спорт клуб ва федерацияларни маҳалла спортга кўмаклашишини ташкил этиш,

- ҳафтанинг бир кунини “Маҳаллада спорт” шиори остида турли тадбирларни узлуксиз ўтказиб бориш,

- олий таълим муассасалари жисмоний тарбия факултетининг битирувчи талабаларини маҳаллада ёшларни жисмоний тарбия ва спортга жалб этиш учун амалиётларга йўналтириш,

-ўрта мактабларнинг 10-11 синф ўқувчиларини мактабдан ташқари маҳалла спорти машғулотларига қамраб олиш ва улар орасидан иқтидорли спортчиларни саралаб олиш Ўзбекистон аҳолисининг 60 % дан ортиғи ёшлар ташкил қилишини инobatга оладиган бўлсак бу масалага умуммиллий масала сифатида қараш соҳа вакиллари билан ишлашни талаб этади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, маҳаллаларда ёшлар онги ва қалбида мустақиллик ғоясига юқори маънавият ва инсонпарварлик анъаналарига садоқат туйғулари янада чуқур илдиз отиши, радикализм ҳамда экстремизмдек ёт ғояларга қарши иммунитетини мустаҳкамлаш, жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликларни олдини олишга қаратилган мақсадли ва тизмлив равишда жисмоний тарбия ва спорт мусобақаларини ҳамда тадбирларни ўтказиб боришни йўлга қўйишимиз, жисмоний тарбия ва оммавий спортга оид амалий компетенцияларини узлуксиз ривожлантириш орқали ёшларни жамиятда ўз ўринларини топиб олишларига имкониятлар яратилиши шубҳасиз.

Фойдаланилган адабиётлар

1. *Ўзбекистон Республикаси Шавкат Мирзиёевнинг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони.7 феврал 2017 йил. Лех.уз.*

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “ Оммавий спортни ривожлантириш ва соғлом турмуш тарзини ҳар бир фуқаронинг ҳаётига киритишга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида” ги ПҚЛ-1211/20 Қарори
3. <https://olamsport.com/uz/news/10793> 2020.11.01
4. Ahatov. L.K, Rasulov.A.G “Jismoniy tarbiya va sportda faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalardan foydalanish”. Qarshi 2018.
5. Ф.Х. Усарова Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси ҳузуридаги Ўзбекистоннинг энг янги тарихи масалалари бўйича мувофиқлаштирувчиметодик марказ, сиёсий фанлар номзоди.
6. Mirzayev O. S., Ravshanov B. X. SPORTNING VOLEYBOL TURI BO‘YICHA MASHQLARNING KETMA-KETLIGINI TASHKIL ETISH //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 163-166.
7. Тухтамурадова Н. А., Равшанов Б. Х. ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ ДЛЯ ЗДОРОВЬЯ //INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE" INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION". – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 122-126.

ВЫЯВИТЬ МЕДИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

Хайитов Жумакул Негматович,

профессор кафедры «Физическая культура»

Бухарского инженерно-технологического института.

АННОТАЦИЯ

Физическое развитие (ФР), характеризующее процессы роста и развития ребенка, по праву считается одним из важнейших критериев, отражающих состояние здоровья детского населения, а данные, полученные при комплексных морфофункциональных обследованиях детей, являются основой для популяционного мониторинга состояния здоровья школьников на конкретной территории. Проведен анализ структуры медико-социальных факторов, влияющих на физическое развитие обследованных детей, и определены значимые факторы.

Ключевые слова: *Физическое развитие, медико-социальное значение, социальной гигиены и физиологии, экстрагенитальной патологии.*

Актуальность. Один из основных этапов управления развитием физической культуры и спорта предполагает наблюдение за внешней обстановкой с целью выявления и использования ее благоприятных возможностей для достижения определенных целей и избежания при этом угрозы препятствий. Этого добиваются изучением внешней среды и составлением перечня возможностей и угроз, которые в дальнейшем позволят использовать благоприятные возможности для развития отрасли [1]. Данный процесс называется анализом факторов внешней среды.

Успешное решение проблем функционирования и развития отрасли физической культуры и спорта возможно только на нормативно-правовой основе [3]. Анализ нормативно-правовой базы показал, что законодательство Узбекистана в области физической культуры и спорта направлено на обеспечение и защиту прав граждан на занятие физической культурой и спортом; Создание правовых гарантий функционирования и развития системы физического воспитания и спорта Республики Узбекистан; определение прав, обязанностей и обязанностей физических и юридических лиц в области физической культуры и спорта, а также правовое регулирование их отношений. Также законодательно гражданам предоставляется обеспечиваемый государством необходимый единый стандарт физического воспитания, объема и состава услуг в сфере физической культуры и спорта, время и информация для обучения жизненно необходимым двигательным умениям и навыкам, а также гарантируются равные для всех граждан правовые возможности физического совершенствования, в том числе овладения спортивным мастерством, поощряется деятельность, способствующая развитию физической культуры и спорта и укреплению здоровья человека.

Изучение состояния здоровья детей и факторов, влияющих на его формирование, является одной из актуальных задач педиатрии, социальной гигиены и физиологии.

Физическое развитие имеет важное медико-социальное значение. Медико-социальные факторы, как правило, реализуются в ближайшей к ребенку микросфере, то есть в семье с различными сторонами своей жизнедеятельности [6]. При выраженной социальной стратификации общества представители различных групп не только обитают в существенно различающейся среде, но и по-разному реагируют на воздействие одних тех же факторов.

ЦЕЛЬ РАБОТЫ

Выявить медико-социальные факторы, влияющие на формирование физического развития детей раннего возраста.

МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Исследование проводили в периоде с 2018 по 2023 гг. Было обследовано 2136 детей в возрасте от 1 месяца до 3 лет. В обследовании участвовали дети только I и II групп здоровья. В ходе исследования проводили измерение основных антропометрических показателей. Для анализа и оценки результатов полученных измерений обследованные дети были распределены на группы. Критериями групп были определены: декретированный возраст, пол и антропометрические показатели (вес и рост). Учитывая изменчивость антропометрических показателей у детей с возрастом, для оценки и сравнения показатели приведены к единой шкале центильных коридоров (центильные таблицы А. В. Мазурина и И. М. Воронцова).

В соответствии с классификацией Ю. А. Князева [цит. по Соловьевой И. Е. и соавт. (5)], обследованные дети региона были распределены по морфотипам. Для разрешения вопроса, были ли у детей изначально такие же параметры развития, нами проведена выкопировка данных из ф. № 112/у о параметрах веса и роста обследованных детей при рождении. Выкопированные данные также были разбиты на центильные коридоры и сгруппированы по морфотипам. Кроме того, для определения изменений физического развития с возрастом обследованные дети были разделены на группы по возрастам от 1 месяца до 1 года и от 1 года 1 дня до 3 лет, между которыми было проведено сравнение.

С целью медико-социального обследования ребенка и его семьи была разработана и использована анкета-опросник. Анкета содержала ряд вопросов, определяющих условия проживания и материальный доход семьи обследуемого ребенка. Анкетирование проводили анонимно, среди матерей, дети которых проходили обследование в кабинете «Здоровый ребенок».

Дополнительная информация о состоянии здоровья родителей, особенностях течения беременности и акушерско-гинекологическом анамнезе матерей обследованных детей, о доходе семьи и характере брака была получена

при обработке патронажных карт. Условия проживания и материальный доход семьи оценивали по данным анкетирования.

Для выявления влияния медико-социальных факторов на формирование физического развития обследованных детей использовали процедуру многофакторного дисперсионного анализа. При этом одним из факторов дисперсии служила половая принадлежность исследуемых детей, что позволило разделить влияние половых различий и остальных факторов. В ходе анализа статистическая достоверность долей дисперсии оценивалась с помощью F-критерия Фишера по уровню вероятности ошибочной оценки достоверности (p), который не должен превышать 0,05 (при принятом уровне значимости 5 %). Обработку данных проводили при помощи пакета «Статистика» программы Microsoft Office Excel и программ SPSS 13.0 for Windows, STATGRAPHICS Plus for Windows и STATISTICA 6.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ И ИХ ОБСУЖДЕНИЕ

Среди обследованных пациентов чаще всего встречались дети с «гиперсомией» (31 %). Остальные морфотипы составили: «нормосомия» и «макросомия» по 20,9 %, «лептосомия» — 7,4 %, «пахисомия» — 7 %, «микролептосомия» — 6,2 %, «микросомия» — 4,1 %, «макролептосомия» — 1,7 % и «микрпахисомия» — 0,8 %. Обращает на себя внимание то, что для основной массы обследованных детей характерны «крупные» типы телосложения, их доля составляет 51,9 % от всех обследованных.

На рис. 1 отчетливо видно, что при рождении дети соответствовали нормосоматическому типу телосложения в 42,9 %, что значительно больше, чем количество детей с другими типами телосложения ($p < 0,001$). Однако данный показатель в процессе роста и развития детей снизился более чем в 2 раза и на момент обследования составил всего 20,9 % ($p < 0,001$).

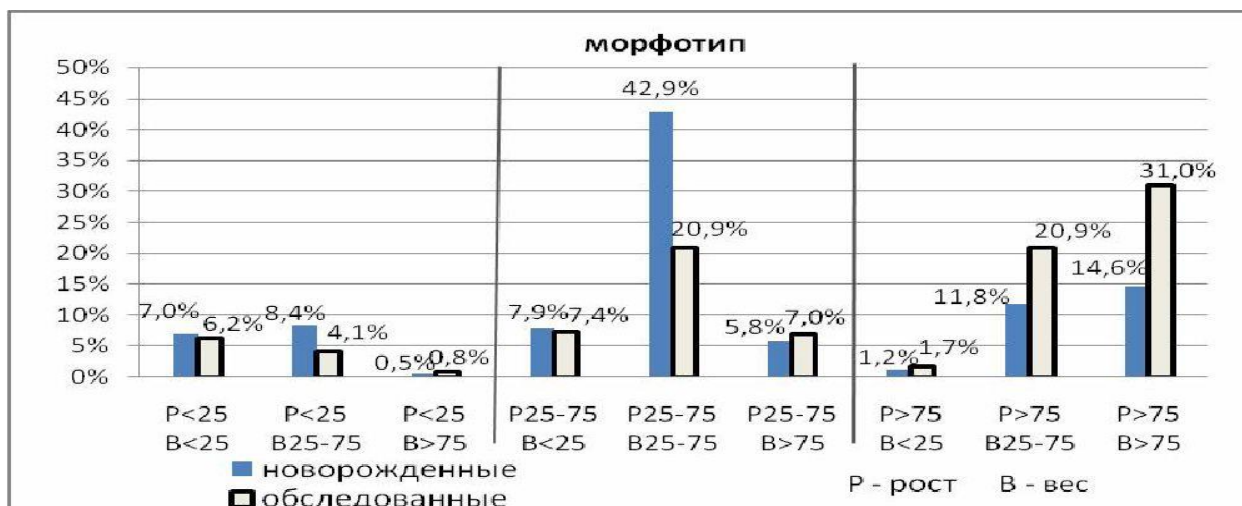

Рис. 1. Процентное распределение детей по морфотипам при рождении и на момент обследования

Более половины обследованных детей были рождены от матерей в возрасте от 20 до 24 лет. Основной возраст отцов к моменту зачатия ребенка составил от 20 до 30 лет (70,1 %).

Среди матерей обследованных детей только у 22 % отсутствовала экстрагенитальная патология. По одному из экстрагенитальных заболеваний зафиксировано у 53 % матерей. Одновременно две патологии было определено у 31,5 % и у 15,5 % матерей обнаружено три и более экстрагенитальных заболеваний. На рис. 2 отображена структура экстрагенитальной патологии матерей обследованных детей, проживающих в регионе. Среди экстрагенитальной патологии лидирующее место занимали заболевания эндокринной системы, представленной в 98 % случаев диффузным увеличением щитовидной железы с сохранением эутиреоза, приводящего к изменениям гормонального фона в организме женщины. Полученные результаты структуры экстрагенитальной патологии у беременных совпадают с данными литературы. Наиболее часто во время беременности диагностируется диффузное увеличение щитовидной железы с сохранением эутиреоза [4].

В 39,2 % случаев обследованные дети были рождены от женщин, у которых беременность протекала на фоне анемии. Патология желудочно-кишечного тракта встречалась у 15,5 % матерей обследованных детей. Среди патологии желудочно-кишечного тракта был зафиксирован хронический гастрит (89,7 %), поражение билиарной системы (21,4 %) и язвенная болезнь двенадцатиперстной кишки (3,6 %).

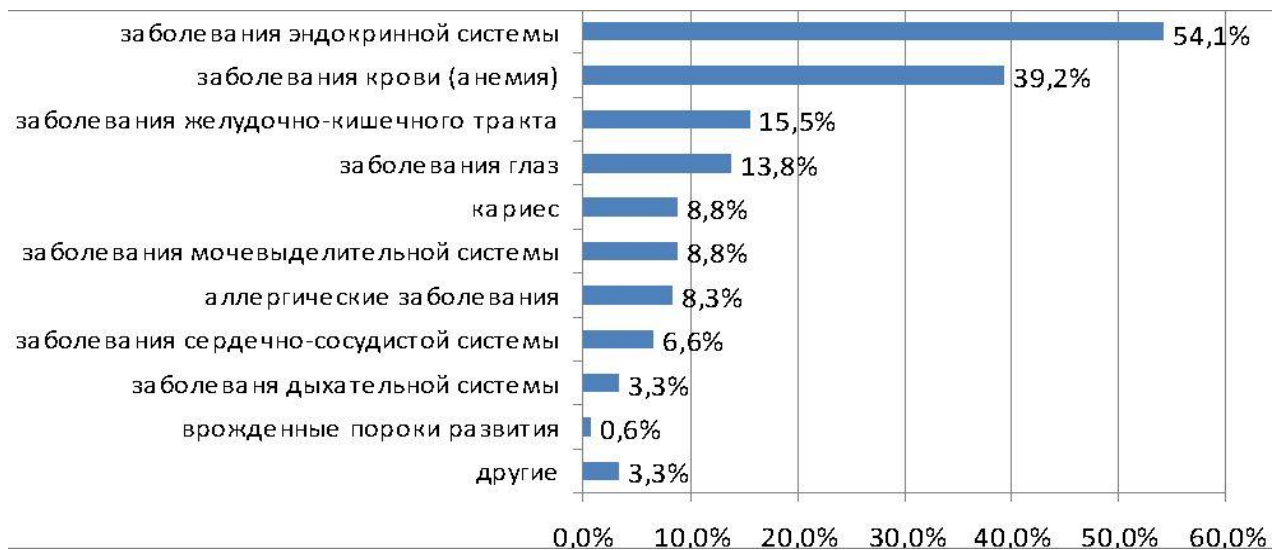

Рис. 2. Структура экстрагенитальной патологии матерей обследованных детей

Важным социальным фактором, влияющим на формирование здоровья детей, является рождение ребенка в браке. По данным исследования, дети, рожденные в зарегистрированном браке, составили чуть более половины от обследованных детей (53,9 %), рожденные в сожительстве — 25,4 % и от матерей-одиночек — 20,7 %.

Исследование социального фактора «рождение детей в браке» влияющего на формирование здоровья детей, выявило высокий уровень детей, рожденных вне брака. Однако учитывая, что, по данным литературы [7], здоровье и развитие детей, рожденных в сожительстве, не хуже, а по отдельным показателям даже лучше здоровья детей, рожденных в зарегистрированном браке, к группе риска следует относить лишь детей рожденных от «одиноких матерей». Доля таких детей не превышала 20,7 %, что значительно меньше, чем детей, развивавшихся в семьях с обоими родителями ($p < 0,001$).

В большинстве демографических исследований отмечают сильное влияние на рождаемость, отношение к качеству здоровья и пищевому статусу ребенка, социального статуса женщины [2].

Не менее важным показателем является и уровень доходов семьи. По данным анонимного анкетирования, только 32,6 % респондентов отметили, что не испытывают проблем с деньгами и живут в достатке. Этот показатель совпадает с результатами, полученными при обработке выкопированных данных из патронажных карт о среднемесечном доходе на одного человека в семье. У 63,7 % семей доход был ниже прожиточного минимума, то есть ниже черты бедности. В семьях с низким материальным доходом 80,4 % анкетированных отметили, что денег хватает на приобретение продуктов питания и товаров первой необходимости, 16 % — только на продукты питания и 3,6 % опрошенных указали на нехватку денежных средств даже на приобретение продуктов питания.

Проведенный анализ соответствия эмпирических распределений нормальному показал, что распределение эмпирических показателей ребенка (вес, рост, окружность груди) соответствует нормальному распределению при уровне значимости $p < 0,05$.

Изучение влияния различных факторов на показатели физического развития обследованных детей проводилось методом многофакторного дисперсионного анализа.

Установлено, что на формирование морфотипа в возрасте от 1 месяца до 1 года значимо влияют течение беременности ($p < 0,003$), характер брака ($p < 0,013$) и уровень доходов семьи ($p < 0,012$). При исследовании возможных отдаленных последствий влияния различных факторов на морфотип детей в возрасте от 1 года до 3 лет в анализ включались только те факторы, воздействие которых было статистически доказано для детей в возрасте до 1 года.

Результаты исследования показателей подтверждают отдаленное влияние на формирование морфотипа обследованных детей акушерско-

гинекологического анамнеза ($p < 0,013$) и влияние характера брака ($p < 0,003$). Достоверного влияния других изучаемых медико-социальных факторов на формирование физического развития детей региона не выявлено.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате исследований уровень физического развития у детей, обследованных в нескольких отделениях детского развития Бухарской области, ухудшился по сравнению с уровнем физического развития тех же детей при рождении. Изменения в показателях физического развития обследованных детей, проживающих в регионе, в большей степени связаны с акушерско-гинекологическим анамнезом матерей и характером течения беременности у матерей обследованных детей, характером брака и уровнем доходов семьи. Наиболее значимые медико-социальные факторы, приводящие к ухудшению физического развития у обследованных детей региона, реализуются в периоде внутриутробного развития и продолжают воздействовать на протяжении периода их роста и развития. Необходимо дополнительное изучение биологических факторов влияющих на формирование физического развития детей после рождения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Полунин А.Н. Индивидуализация спортивной тренировки на основе учета возрастных различий: лекция. - М.: ФКиС, 2010. - 38 с.
2. Сорокин Н.Н., Коджаспиров Ю.Г. Специальные упражнения для развития гибкости и укрепления мышц позвоночного столба для мальчиков 12 лет // Ежегодник. - 2011. - С. 28-29.
3. Туманян Г.С, Харацидис К.С. Гибкость как физическое качество. - М.: Теория и практика физической культуры, 2012. - № 2. - С. 48-50.
4. Исамухамедова М. Т., Шарипова М. К. // Цитокины и воспаление. — 2010. — № 1, Т 9. — С. 39—44.

5. Малева Т. М., Синявская О. В. Социально-экономические факторы рождаемости в России: эмпирические измерения и вызовы социальной политике // Малева Т. М. Родители и дети, мужчины и женщины в семье и обществе. — М.: НИСП, 2017. — С. 171—216.

6. Пантюхина Н. В. Оптимизация акушерской помощи женщинам с артериальной гипертензией // Новые технологии в диагностике и лечении гинекологических заболеваний. — М.: МЕДИ Экспо, 2010. — С. 267—268.

7. Петунина Н. А. // Трудный пациент. — 2006. — Т 4, № 6. — С. 17—21.

8. Соловьева И. Е., Гребова Л. П. Психологический портрет девочек-подростков различных морфотипов // Материалы II Международного Конгресса «Молодое поколение XXI века: актуальные проблемы социально-психологического здоровья». — Минск: РИТМ СОЦИАЛЬНЫЙ ПРОЕКТ, 2003. — С. 96—97.

9. Шамаева О. В. // Врач-аспирант. — 2006. — № 1(10). — С. 87—95.

10. Юрьев В. К., Арефьева Н. Е., Рубин А. Д., Сагитова Г. Р. // Вопросы современной педиатрии. — 2007. — № 2, Т. 6. — С. 13—16.

11. Bożilow W., Roślak M., Stolarczyk H. Zależność między wysokością i masą ciała rodziców i dzieci w dwóch różnych środowiskach // Pomorska Akad. Ped. w Słupsku «Słupskie Pr. Biol.». — 2015. — № 1. — S. 27-35.

12. Johnston F., Harkavy I. The Obesity Culture: Strategies for Change // Public Health and University Community Partnerships. — Smith-Gordon, 2019. — 164 p.

13. Karlberg J. The human growth curve // The Cambridge Encyclopedia of Human Growth and Development — Cambridge; New York: Cambridge Univ. Press, 2018. — P. 108—113.

14. Kozłowska M. A. Wpływ czynników genetycznych i środowiskowych na rozwój somatyczny jedenastoletków lubelskich // Studies in Human Ecology. — 2018. — Suppl. 2. — S. 195-200.

HARBIY XIZMATCHILARDA DINIY BAG‘RIKENGLIKNI RIVOJLANTIRISHNING SHAKL, METOD VA VOSITALARI

Ergashev Shohruh Bahromjonovich

JXU magistranti

ANNOTATSIYA

Millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik demokratik jamiyatning asosiy tamoyillaridan biridir. Bag‘rikenglik fuqarolar o‘rtasida totuvlikni ta‘minlaydi, jamiyatda tabiiy ravishda yuzaga keladigan ijtimoiy tafovutlarning kuchayishiga, ijtimoiy ziddiyatlar paydo bo‘lishining oldini oladi. Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarda diniy bag‘rikenglik, tolerantlikni rivojlantirishning ayrim metod, shakl-vositalari muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: *Diniy bag‘rikenglik, tolerantlik, demokratik jamiyat, tafovut, irq.*

KIRISH

Harbiy sohada diniy bag‘rikenglik muhim ahamiyatga ega. Ushbu soha vakillari bir xil fuqarolikka ega bo‘lgan holda, turli din va irq egalari bo‘lishi mumkin. Undan tashqari faoliyat davomida shunday holatlar yuzaga keladiki, diniy bag‘rikenglik bilan xulosalar chiqarish asosiy rol o‘ynaydi. Jahon tajribasidan ma‘lumki, davlatning barqarorligi ko‘p jihatdan millatlararo munosabatlardagi turli muammolarni hal etish qobiliyatiga bog‘liqdir.

ADABIYOTLAR SHARHI

Odamlarning dunyoqarash, fikrlash tarziga asoslanuvchi murakkab hodisa bo‘lmish millatlararo munosabatlarning holati va rivojlanishi ko‘p jihatdan mamlakat aholisining bag‘rikenglik darajasiga bog‘liqdir. Milliy bag‘rikenglik (millatlararo bag‘rikenglik) uning ustuvor jihatlaridan biridir. Bu esa millatlararo totuvlik va bag‘rikenglik madaniyatini umumbashariy qadriyatga aylantirish

masalasining qanchalik muhimligini ko'rsatib turibdi. 2017 yil 19 mayda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmon e'lon qilinganligi bilan yanada ahamiyatli va O'zbekiston hududida ko'pmillatlilikning shakllanishi va o'zbek xalqi orasida boshqa xalq va millat vakillarining taraqqiy etishi jarayonini ko'rsatib beradi [1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Harbiy xizmatchilarda milliy bag'rikenglik qadriyatlarini shakllantirish vazifasi ijtimoiy psixologiya oldida turgan g'oyat dolzarb ilmiy-nazariy muammolardan birini tashkil qiladi. Harbiy xizmatchilarda bag'rikenglik madaniyatini shakllantirish davlatni mustahkamlash, uning xavfsizligini muhofaza qilish, yoshlarni turli mafkuraviy yot g'oyalardan asrash, ularni bag'rikenglik, ayniqsa, milliy bag'rikenglik asoslarida hayotga tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Bag'rikenglik dunyoviy davlatning eng zarur xususiyatlaridan hisoblanadi. Ammo bag'rikenglik (tolerantlik) nima, uning zamonaviy mohiyati nimada degan savolga ilmiy javob jamiyat oldida turgan va o'z ilmiy yechimini kutayotgan muammolardandir.

Tolerantlik biror-bir "omillarning" mexanik jarayoni (tashqi yoki ichki) natijasi hisoblanmaydi; haqiqiy tolerantlik – bu insonning ma'lum munosabatlarni (ekzistensial-insonparvar munosabat) tashkil etishdagi egallagan o'rni, uning shaxsiy pozitsiyasi va faolligini ongli, anglangan va mas'uliyatli tanlovining namoyishi bo'lib hisoblanadi.

Tadqiqot mavzusi yuzasidan olib borilgan izlanishlar asosida milliy bag'rikenglik tamoyillarining o'zbek xalqi milliy qadriyatlari tizimida tolerantlik tushunchasi tarkibiga an'anaviy tarzda quyidagi insoniy xislatlar kiritilganligi va shakllantirilganligi ma'lum bo'ldi.

Harbiy xizmatchilarda diniy bag'rikenglikni rivojlantirishda bir qator komponentlarni e'tiborga olmoq lozim:

Motivatsion komponent - madaniy tafovutlarni tan olish va shu asosda boshqa madaniyat vakillari bilan ijobiy munosabatlarni o'rnatish. Ushbu tuzilma shaxsning

yoshi, mavqei, ma'lumoti, moddiy farovonligi, tarbiya darajasi va hattoki yashash joyining o'zgarishi bilan bog'liq bo'lgan ustun motivlarning o'zgarishi bilan tavsiflanadi. Va shubhasiz, ma'lum motivlarning ustunligi to'g'ridan to'g'ri ma'lum bir shaxsning yo'nalishigabog'liq.

Kognitiv-informatsion komponent - qadriyatli yo'nalishlarga asoslangan mutaxassislarning professional aloqa modellari bo'yicha madaniyatlararo bilim va boshqa madaniyatlarga nisbatan salbiy stereotiplar va dogmalarning yo'qligi. Shaxsga o'zi va dunyo haqidagi kognitiv tasavvurlarning uyg'unligiga intilish xosdir. Kognitiv dissonans paydo bo'lishi nomuvofiqlikdan xalos bo'lish istagini keltirib chiqaradi, qochish motivini vujudga keltiradi va qadriyatlar tizimining o'zgarishiga olib keladi. Dissonans kognitiv tuzilish elementlarini o'zgartirish uchun turtki vazifasini bajaradi. Masalan, rad etish, jazolash va boshqalar qo'rquvi tufayli ijtimoiy guruhlarning e'tiqodlari, qadriyatlarini majburan qabul qilish. G.M. Andreevaning fikriga ko'ra, kelishmovchilik, o'tmishdagi shaxsiy tajribaning mavjudligi va hozirgi zamondagi ob'ektiv vaziyat o'rtasidagi farq tufayli yuzaga keladi. Boshqa tomondan, kognitiv elementlarning madaniy "naqsh"lar, me'yorlarga mos kelmasligi, shuningdek kognitiv elementning kengroq tasvirlash tizimiga mos kelmasligi kognitiv kelishmovchilikni keltirib chiqaradi [4].

Affektiv empatiya va xulq-atvor komponenti - Muloqotning ijobiy asosini yaratish qobiliyati, hissiyotlarni tartibga solish qobiliyati, boshqa madaniyatlarda kasbiy xulq-atvor madaniyatiga ega bo'lish. A.V. Kozina, muloqot jarayonida empatiyani o'rganib, uni murakkab tuzilishga ega bo'lgan aqliy jarayon deb ataydi. U uchta tarkibiy qismni o'z ichiga oladi: affektiv (empatiya elementi); kognitiv (boshqaning pozitsiyasini tushunish va uni oqlash) va xulq-atvor (sharikka haqiqiy samarali yordamni ifodalash, hamdardlikning taqlid va og'zaki shakllari). A.Y. Axmetzyanova empatiyaning psixologik tuzilishini (jarayon sifatida) quyidagicha ta'riflagan: boshqa odamning hissiy holatini tushunishga yo'naltirilganligi asosida; unga nisbatan hamdardlik, ya'ni unga unga o'xshash tuyg'uni boshdan kechirish; og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan muloqot orqali qo'llab-quvvatlash. Empatiya (insonning sifat

xarakteristikasi sifatida) insonning shaxslararo muloqotda empatiya jarayonini amalga oshirishga tayyorligi va qobiliyatidan iborat.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday ekan, harbiy xizmatchi shaxsini rivojlanishini modellashtirish vazifasi qo'yilgan ekan, biz uning markazidatabiiy ravishda nazariy ma'lumotlar va bilimlarni keltiramiz. Uning nazariy asoslari tarkibiga falsafiy, psixologik, pedagogik, texnologik bilimlarni mujassam etamiz. Unda harbiy xizmatchilaning ijtimoiylashuv jarayoni, madaniy muvofiqlik holati hamda bevosita xizmat jarayonidagi ishtiroki asosiy prinsip sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. *O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do'stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Farmon. //“Xalq so'zi” gazetasi. 2017 yil 20 may.*
2. *O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasini o'rganish va keng jamoatchilik o'rtasida targ'ib etishga bag'ishlangan ilmiy-ommabop qo'llanma. – T.: Ma'naviyat, 2019. 264-265- betlar.*
3. *Umarova, N. Sh. (2021). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING IQTISODIY IJTIMOIYLASHUV HAQIDAGI QARASHLARI. Academic research in educational sciences, 2(11), 1225-1233.*
4. *Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. «Inson Huquqlari bo'yicha xalqaro shartnomalar (To'lam). O'zbekcha nashrining mas'ul muharriri prof. A.H.Saidov. – T.: «Adolat», 2014.*
5. *PULATOV SH.N. XIX asr oxiri - XX asr boshlarida Hindistondagi ijtimoiysiyosiy vaziyat. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468- 474 P.*

УДК 612.75, 612. 06-04

MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF PHYSIOLOGICAL INDICATORS IN ATHLETES

Safojev Hasan Aminovich, Mamurov Baxrom Baxshullojevich

Bukhara Institute of Engineering and Technology

***Abstract:** The methods of performing and implementing exercises, the duration of rest between workouts and exercises in the physiological direction is based on a quick analysis of the dynamics of the adaptation phases. Everyone involved in athletics, walks, runs, jumps and throws, improves the functioning of organs and systems throughout the body, restores impaired activity, increases mental and physical activity. Maintaining these indicators is an urgent physiological problem, and this article will discuss these indicators.*

***Key words:** education, sport, athletics, result.*

***Аннотация:** Методика выполнения и выполнения упражнений, продолжительность отдыха между тренировками и упражнениями в физиологическом направлении основана на экспресс-анализе динамики адаптационных фаз. Все, кто занимается легкой атлетикой, ходит, бегают, прыгает и метает, улучшает работу органов и систем во всем организме, восстанавливает нарушенную деятельность, повышает умственную и физическую активность. Поддержание этих показателей является актуальной физиологической проблемой, и в данной статье речь пойдет об этих показателях.*

***Ключевые слова:** воспитание, спорт, легкая атлетика, результат.*

The importance of the topic. Physical education and sports play an important role in the formation of a physically and mentally healthy young generation. Attention to the development of physical culture and sports in our country has increased at the level of state policy. The laws adopted in this regard open wide opportunities for the development of physical culture and sports. For people of different ages, movement is an indicator of a full life and activity. As a result of human walking and running, energy consumption increases and the supply of blood, oxygen and nutrients to tissues and cells improves. The structure of the heart muscle is strengthened, the work of the endocrine glands and the nervous system, which control the body, is activated. One of the urgent problems is the choice of functionality, the disclosure of the potential of the child from childhood, the choice of the right loads based on management. [1]

From the first days of independence of the Republic of Uzbekistan, great attention is paid to the participation of the younger generation in sports. Creating a healthy lifestyle in our country, creating modern conditions for regular physical culture and mass sports of the population, especially the younger generation, strengthening the health of young people through sports competitions, confidence in the will and opportunities of physical development, courage and patriotism. Extensive work is underway to improve the system of selection of talented athletes, as well as the further development of physical culture and mass sports. In this regard, on March 20, 2019, President ShavkatMirziyoyev announced that one of the five initiatives to raise the morale of young people and organize their leisure time is aimed at creating the necessary conditions for young people to demonstrate their abilities in the field of sports. It has a positive effect on the growth of longevity, thereby increasing the activity of man in society, the formation of a stable economy of society.(1) Along with the mental and moral upbringing of our youth, the role of physical education, which plays a key role in the formation and development of their organism, is invaluable. Indeed, the future of the country is closely linked with the development of our youth, who work in harmony, both mentally, spiritually and physically. [3]

The Olympic Games are the most prestigious and significant competitions of our

time. Athletics has always been represented in the program of the Olympic Games, from the games in Ancient Greece to the modern Olympic Games. Today, track and field athletics remains the most representative sport in the program of the Olympic Games. At the 2020 Olympic Games in Tokyo (postponed to 2021), the competition program will include 49 athletics disciplines [4].

Athletics is one of the most ancient sports, which today remains the most popular and loved on all continents. It is one of the most accessible and democratic sports [4]. Athletics is one of the most popular sports in terms of the number of people involved. The simplicity and accessibility of athletics exercises allows athletes from different countries and continents to participate in competitions and achieve success. Today, athletes from developing countries are able to compete and beat athletes from developed countries in athletics competitions [5].

During the entire existence of the modern Olympic movement, the athletics program has undergone significant changes, which are an actualizing factor for studying the accumulated historical experience, for assessing further prospects for its development. [6]

The main objectives of the program "Content of the modernization of the system of continuous education and increasing the efficiency of education to a new level in 2008-2012", developed with the aim of deepening reforms in the education system within the framework of the "National Training Program": expanding the scope of scientific research in the field of pedagogy, opening a wide range of research on pedagogical diagnostics, an individual approach to the student's personality, the introduction of a comprehensive support mechanism; achieving high results in the process of long-term training is also a priority to become a competitive athlete in the future, striving for the goal in training, confirms the desirability of starting a calculated learning process from childhood. [7]

The most urgent problem today is the development of students of some types of athletics: running at various distances and long jumps, high and long jumps, javelin,

discus and all-around, improving the physical shape and physical qualities and the training process of athletes. In modern high-performance sports, loads are carried out within the limits of biological capabilities. As a result of regular athletics, walking and running exercises, the bone structure is strengthened, the joints become mobile, muscle strength increases, and metabolism improves. In addition, walking and running exercises help in the formation of correct posture, regulation of metabolic processes, blood circulation and respiration, as a result, his physical condition improves and his health improves.

At the same time, attention was drawn to the activities of teachers who are currently effectively teaching athletics and methods of teaching it at the faculty. The degree of resistance to fatigue during exercise in training activities is called the quality of endurance.

The main means of developing general endurance is a long run with low intensity. This creates favorable conditions for expanding the functional "boundaries" of all organs and systems and ensures their high level of organization.

Other effective means of developing endurance are various cyclic exercises and outdoor sports.

An effective way to develop general endurance is to run the course in a rhythmic, varied way.

Special strength develops in two directions. General endurance, developed using activities with a more cyclic nature, endurance is developed through training, tools that are specialized in the types of exercises that the student specializes in.

Another feature is that special endurance exercises are performed at a pace close to the competition. [8]

It should be noted that the training of the physical qualities of student-athletes, in particular, makes it possible to develop dexterity, strength, speed, endurance. This is necessary for the daily work and educational activities of athletes. In athletics, the process of learning the technique of running 400 meters was observed. The performance of each task given by the teacher to the students was monitored and

analyzed. It was noted that there were differences from previous results obtained after this exercise. For all indicators, the results were found to be higher than the pre-load results. In particular, it was noted that blood pressure and the number of breaths per minute varied depending on the time when the students ran 400 meters. During running, all muscles are in active movement. There is a strong excitement, especially in the muscles of the legs. However, it is important to detect the occurrence of movements in the left and right muscles of the forearm, especially in cases after exercise. It was at this time that the strength of the right and left shoulder muscles was determined to determine the level of muscle strength. [9]

At the same time, in the postoperative period, there was a slight decrease in the strength of the shoulder muscles compared with the period before training. This is because the shoulder muscles, like all muscles, move in an active state while running. This condition is also characterized by the appearance of symptoms of muscle fatigue.

Thus, it is recommended to accept, take into account, implement developmental physiology in athletics, taking into account anthropometric and especially physiometric indicators individually for a student-athlete; these physical activities must be gradually increased and gradually performed in strict accordance with the age characteristics of the body; Considering that the volume and intensity of physical activity are inversely proportional to each other, it is recommended to determine the above physiometric parameters in order to justify the joint physical and mental development of students studying in higher educational institutions, colleges and lyceums. [10]

A healthy lifestyle is all behavioral responses and human activities that have a beneficial effect on health and promote health. A healthy lifestyle is a broad concept that includes all the basic elements of an individual's behavior in his daily activities [3].

The difficulties of the socio-economic reform of Russian society have led to the fact that there is a threat to the existence of man as a kind of socio-biological being and society as a social system [4].

Sprinting is one of the most popular and massive types of athletics. A significant aggravation of competition in the international sports arena, a multiple increase in the volume and intensity of the training load compared to previous decades make it very important to search for new ways in organizing the educational and training process of sprinters [2]. The term " speed qualities.

Speed qualities must be constantly developed, bringing the body's capabilities to a new level. But the possibility of increasing the speed is very limited. In the process of sports training, an increase in the speed of movements is achieved not only by influencing this physical quality, but also in a different way - through the development of power and speed-strength qualities, speed endurance, and improvement of the technique of movements [2].

At present, the indicators of physical development of children are determined not only by the functional properties of morpho, but also by the level of biological development of the organism. Changes in physical development indicators depend on age, and the younger the child, the higher the rates. Physical development depends on gender and social conditions.

Non-compliance with hygienic requirements in the family and in educational institutions has a negative impact on the physical development of the young organism, as well as on its mental formation. (1)

High school age period: This period lasts from 12 to 15 years. This period is characterized by rapid growth and weight gain. Body proportions are sharply closer to those of an adult. Secondary sexual symptoms appear during puberty (13-14 years for boys, 11-12 years for girls) and increased exposure to gonadal hormones. The functions of the pituitary and thyroid glands increase, the thymus undergoes re-development (involution). The brain acts as the "head and distributor of all the functions of the body" of the large hemispheres. The balance and mobility of the propulsion and braking processes are improved, and the functions of acceleration and generalization are complicated, especially due to the development of the secondary signaling system. 8. High school or aspirin age. This period lasts from 13 to 18 years in a child, from 15 to

16 to 19 to 20 years in a boy. This period is characterized by an increase in the function of the gonads, the completion of the development of secondary sexual characteristics. The functions of the endocrine glands, especially the pituitary and thyroid glands, are also enhanced. With the exception of the thymus gland, its involution continues. (8.10)

Changes in the hormonal background affect the conditioned reflex activity of aspirin, and the deterioration of signal differentiation is accompanied by widespread irradiation. In boys, "ammunition" movement of the ashes, legs and body is observed. The latent stages of conditioned reflex reactions increase, speech becomes sluggish, responses become stereotyped, and the formation of new connections to sound signals becomes more difficult. All this indicates a decrease in the activity of the second alarm system. Girls of this age are characterized by a decrease in the ability to work, high sensitivity, and vegetative reactions. For some aspirin learners, it is difficult to compose complex sentences, draw logical conclusions, and memorize learning materials. The second phase of puberty (13-15 years for girls and 15-17 years for boys) is a difficult period of development. In a state of mental stability, there can be a sharp transition to depression and vice versa, severe criticism of older people, sadness, frequent crying in girls. Negative effects are often observed. The hormonal remodeling period requires careful and sensible treatment of aspirin. Conflicts between aspirin and parents and teachers are often the result of children's inability to properly assess the characteristics of OAF during this period. The main conditions for overcoming this period without disturbances and setbacks are a healthy routine, calm, benevolent spirit, fun for uspirin, including exercise. At the age of 15-18, the role of the second signaling system increases again, and memory improves. At this age, the development of OAF is largely complete, and it achieves high functional perfection. (6)

The health of a person depends on the state of the musculoskeletal system, in many respects, such as walking, working, and physical health. Adequate attention should be paid to the musculoskeletal system of the child from birth from the moment of birth. If he sits incorrectly on the desk, engages in strenuous physical activity that is

not appropriate for his age, if he wears very wide or narrow shoes and always looks at the ground, there will be a wide change in his stature.

As a result, the thorax narrows, there are not enough conditions for the proper functioning of the limbs, the legs become flat, you get tired quickly when walking, you can not run fast. In girls, scoliosis is a complication of the birth process, which can lead to severe injuries to the mother and child. (2,3)

Environmental conditions, genetic programs and other factors Acceleration of growth and development under the influence of external factors is called acceleration (lat. Acceleratio - acceleration uv), the term was first coined by the German scientist R. Cox entered biology and medicine in 1935. Acceleration affects not only physical growth but also mental development. Usually group and period accelerations differ. The fact that some children of a certain age are superior to their physical and mental peers is an example of group acceleration. Examples of acceleration of growth and development in modern children and adolescents compared to previous generations, the onset of puberty, the accelerated development of sensory and somatic systems. Over the next 30 to 50 years, the body weight of the cubs increased by 500 g and the body length by 2.0 to 2.5 cm. It was noted that in 15-year-old adolescents, body length increased by 6-10 centimeters and body weight by 3-10 kg. Acceleration of the cardiovascular, respiratory and musculoskeletal systems has led to the "rejuvenation" of sports, ie an increase in the number of young people among athletes. Acceleration of physical performance leads to acceleration of mental development. Spiritual acceleration can also occur due to the widespread use of the media today: radio, television, computers and the Internet, as well as the increase in the volume of information. Similarly, reversal is observed during puberty. For example, compared to the 1900s, the sexual maturation of boys and girls has now accelerated by an average of 2-3 years. In Czechoslovakia, the onset of menstruation in girls in 1914 was 14 years, and by the end of the twentieth century it was 12 years. Changes in the natural and social environment have a major impact on children's acceleration. Acceleration often occurs with changes in social, natural conditions. For example, the alimentary factor,

ie the improvement of nutrition, its high concentration and variety in terms of quantity and energy compared to previous lands, is one of the factors accelerating growth and development. Again, heterosis is a relative predominance in the physical development of children born due to the proliferation of marriages between young people of different nationalities, continents and countries as a result of extensive population migration. Due to urbanization, that is, the increase in urban population and the acceleration of the exchange of information in these conditions, the physical and especially mental development of children is accelerated. . In recent years, the improvement of social and socio-hygienic conditions can lead to an acceleration, creating an opportunity to reduce the incidence of diseases. According to some literature, mutations have appeared in Karaganda under the influence of cosmic rays, which can also lead to acceleration. There are also negative aspects to the acceleration itself. For example, over the past 50 years, the increase in the weight of newborns by 1 to 1.5 kg has increased the tendency of children to become obese. Obesity, on the other hand, causes many diseases, most commonly cancer. (7,8)

Changes in the hormonal background affect the conditioned reflex activity of aspirin, and the deterioration of signal differentiation is accompanied by widespread irradiation. In boys, "ammunition" movement of the ashes, legs and body is observed. The latent stages of conditioned reflex reactions increase, speech becomes sluggish, responses become stereotyped, and the formation of new connections to sound signals becomes more difficult. All this indicates a decrease in the activity of the second alarm system. Girls of this age are characterized by a decrease in the ability to work, high sensitivity, and vegetative reactions. For some aspirin learners, it is difficult to compose complex sentences, draw logical conclusions, and memorize learning materials. The second phase of puberty (13-15 years for girls and 15-17 years for boys) is a difficult period of development. In a state of mental stability, there can be a sharp transition to depression and vice versa, severe criticism of older people, sadness, frequent crying in girls.

Conclusion. Sport within the framework of physical culture arises at the dawn of civilization from the universal property of a person - competitiveness, the eternal desire to take the lead in competition with rivals. In modern conditions, physical culture and sports in the historical consciousness and way of life of peoples are a generally recognized social institution. As for the specifics of sports in the conditions of modern civilization, for a part of the population it acts as a healing factor in the form of leisure, recreation, entertainment, for a small social group it is a profession, everyday work in the form of professional sports.

REFERENCES

1. R.Yuldasheva. *"Educational significance of Uzbek folk games"*. Tashkent, Teacher Publishing House, 1992.
2. Mahmud Sattor. *"Uzbek customs"*. Tashkent, "Science Publishing House" 1993.
3. B.Melikulova. *National games are a mirror of national spirituality*.
4. Takeja H., Suzuki K. *Anticoagulant and fibrinolytic system of the injured vascular endothelial cells. Rinsko. Biori. 1994; 4: 333-339.*
5. Zuscher T.F., Tarner F.C., Tschudi M.R. *Endotelial dysfunction in coronary artery disease. Ann. Rev. Med. 2013; 44: 395-418.*
6. V. V. Afanasiev, M. R. Abdusalamov, V. M. Meshkov, and S. M. Brestovitsky; *Salivary stone disease: diagnosis and treatment using sialolithotripsy / Ed. V.V. Afanasiev. M.: GOU VUNMTs of the Ministry of Health of the Russian Federation. - 2003.-96 p.*
7. Baluda V.P., Sokolov E.I., Baluda M.V. *Cuff test in the diagnosis of the state of the vascular link of the hemostasis system // Gematol. and transfusiol. -1987; 9:51-53.*
8. Blinova T.V. *Platelet-vascular, coagulation hemostasis and rheological properties of blood in patients with erosive and ulcerative lesions of the stomach and duodenum. Abstract diss... cand. honey. Sciences. Saratov. 1999; 20 s.*
9. Imomjonovich I. I., Amirkulovna A. G. *Methods of early detection of rejection in a kidney transplant from a relative donor //Academicia Globe: Inderscience Research. - 2021. - Vol. 2. - No. 05. - S. 293-295.*
10. Tarasenko L.M., Sukhanova G.A., Mishchenko V.P., Neporada K.S. *Salivary glands (biochemistry, physiology, clinical aspects). Tomsk: NTL Publishing House, 2002. - 124 p.*

QO‘CHQOR NORQOBIL IJODINING MAVZULAR OLAMI

Primova Ro‘zigul Abduqodirovna,

Buxoro davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining taniqli vakili Qo‘chqor Norqobil ijodidan o‘rin olgan xilma-xil mavzular xususida so‘z yuritilgan. Qo‘chqor Norqobil ijodida aks etgan mavzularning serqirraligi, ularni yoritishda muallifning ijodkor sifatidagi mahorati masalalariga diqqat qaratilgan.

Kalit so‘zlar: adabiyot, Qo‘chqor Norqobil, mavzular xilma-xilligi, nasr, badiiy mahorat, ijodiy qobiliyat, badiiy obraz, badiiy g‘oya.

THE WORLD OF TOPICS OF QO‘CHQOR NORQOBIL

Primova Ro‘zigul Abduqodirovna,

Master of Bukhara State University

Abstract. This article talks about various topics from the work of the famous representative of modern Uzbek literature, Kochkor Norqabil. Attention is paid to the variety of topics reflected in the work of Kochkor Norqabil, and the author’s skill as a creator in covering them.

Keywords: literature, Kochkor Norqabil, variety of topics, prose, artistic skill, creative ability, artistic image, artistic idea.

МИР ТЕМ МЕТОДОВ КУЧКАР НОРКОБИЛ

Примова Рўзигул Абдуқодировна,

Магистрант государственного университета Бухара

Абстрактный. В данной статье речь идет о различных темах из творчества известного представителя современной узбекской литературы Кочкора Норкабила. Обращается внимание на разнообразие тем, отраженных в творчестве Кочкора Норкабила, и мастерство автора как творца в их освещении.

Ключевые слова: литература, Кочкор Норкабил, тематика, проза, художественное мастерство, творческая способность, художественный образ, художественная мысль.

O‘zbek adabiyotining ko‘plab namunalari xilma-xilligi, mavzuiy jihatdan turfaligi bilan bir-biridan ajralib turadi. Ta’kidlash lozimki, ushbu holat adabiyotda mavjud muhit, qalam tebratayotgan ijodkorlarning ilm saviyasi, ijodiy mahorati bilan bevosita bog‘liqdir. Chunonchi, xalq og‘zaki ijodida, asosan, sevgi-muhabbat, qahramonlik kabi mavzular yetakchilik qilsa, mumtoz adabiy asarlarda yor vasli madhi, tasavvuf, tariqat kabi masalalar oldingi o‘ringa chiqqan. Mustaqillik yillariga kelib esa ushbu mavzular ko‘lamining yanada kengayganligiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Ana shunday xilma-xil mavzuiy takomillashish iste’dodli ijodkor Qo‘chqor Norqobil asarlarida ham ko‘zga tashlanadi.

“Kaftimdagi qizg‘aldoq”, “Xosiyatli dunyo”, “Kulib tur, azizim”, “Nur soyada qolmaydi²⁰” va shu kabi qator asarlar muallifi hisoblanmish Qo‘chqor Norqobil ijodiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, unda turli mavzuga adib ijodkor hamda journalist va ayni paytda, mohir qalamkash, fidoyi, vatanparvar shaxs sifatida yondashilganining guvohi bo‘lishimiz mumkin. Bu esa asarlarida namoyon bo‘lgan mavzular ko‘lamining naqadar kengligi, serqirraligini ta’minlagan omillardan hisoblanadi. Shu jihatdan Qo‘chqor Norqobil ijodining mavzular olamini, ijodkor asarlarida aks etgan adabiy turlarga mansubligi nuqtai nazaridan uch guruhga ajratish maqsadga muvofiq:

- a) ijodkor nazmida aks etgan mavzular;
- b) ijodkor nasrida aks etgan mavzular;
- c) ijodkor dramatik asarlarida aks etgan mavzuiy guruhlar.

²⁰ <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/qo-chqor-norqobil-1968>

Demak, muallif ijodini tahlil qilar ekanmiz, eng avvalo, adib qalamining adabiyotdagi qaysi jabhalarda namoyon bo'lganligini aniqlashimiz maqsadga muvofiqdir.

Qo'chqor Norqobil she'riyatida ilgari surilgan mavzularga diqqat qiladigan bo'lsak, ularning samimiylikka yo'g'rilganligiga guvoh bo'lamiz, shoir ijodida turli mavzular, jumladan, ishq-muhabbat, ona-Vatan, bundan tashqari, turli ijodkorlar vafotiga atalgan bag'ishlovlar ham o'rin olgandir. Jumladan, Qo'chqor Norqobilning "Yoniq yulduz uchdi" she'ri aynan Abdulla Oripov vafotiga atalgan bag'ishlov bo'lib, unda Qo'chqor Norqobil aynan Abdulla Oripovning o'zini emas, balki shoir atrofidagi insonlarni – onasi, ayoli, farzandi yoinki shoirning Vatanini – e'tirof etadi:

Yoniq yulduz uchdi – samovot qalqdi,

Hatto titrab ketdi yerda gul bandi.

Otangiz shu yulduz o'rnida balqdi,

Abdulla Orifning farzandi²¹.

Qo'chqor Norqobil aynan ijodkor atrofidagi shaxslarga murojaat qilish orqali Abdulla Oripovni yod etadi hamda o'zining shoirlik mahoratini yaqqol namoyon etadi.

Qo'chqor Norqobil nasr yo'nalishida ham barakali ijod qilgan adib sanaladi. Nasriy ijodidagi asosiy mavzu yo'nalishi bu urush tasviri bilan bog'liq. Biroq shuni ham e'tiborga olish lozimki, adibning urush muammosi ilgari surilgan asarlarini ikki yo'nalishga ajratish mumkin:

- a) aynan urush mavzusi aks etgan asarlar;
- b) urush qahramonlarining ruhiyati tasvirlangan asarlar;
- c) urush va asar qahramonlari ruhiyati qarama-qarshiligi yuzaga kelgan asarlar.

Shuni alohida qayd etish lozimki, urush mavzusi ifodalangan asarlarida adib qalamiga xos bo'lgan samimiylik, tabiiylik, oddiylik va ulkan global muammolarning aks etganligi bilan yaqqol namoyon bo'lgan. Jumladan, Qo'chqor Norqobilning "Ustun" nomli qisqa hikoyasida ijodkor urush mavzusini tasvirlagan bo'lsa-da, biroq ushbu nom zamirida ota timsoli yorqin ifodalangan. Asar qahramoni sanalmish otaning

²¹ <https://kh-davron.uz/tag/qochqor-norqobil>

o‘z farzandiga qarata aytgan ushbu so‘zlari har bir qanday kishining yuragini larzaga solishi, shubhasiz:

“...Otamni urush o‘ldirganini bilasan-a? Uch yoshimda yetim qoldim. Otam meni yetim qildi. Lekin, lekin sen meni yetim qilma, bolam...”²². Asar qahramonining otasi tomonidan ifoda etilgan ushbu so‘zlarga nazar tashlay turib, kishi ruhiyatida turli sezimlar paydo bo‘ladi. Ya’ni farzand uchun ota ustun bo‘lsa, ota uchun farzand tayanch ekanligi sohir qalam ila muallif tomonidan mohirona aks ettirilgan. “Ustun” asari qayg‘uli holat tasviri bilan boshlangan bo‘lsa-da, biroq uning xursandchilik ila yakun topishi Qo‘chqor Norqobilning yozuvchi sifatida kerakli nuqtada keskin burilish yasay oladigan ijodkor ekanligidan dalolat beradi: “...Xudoga shukur, otajonim hayot... U og‘ir kunda otamni suyagan edi, men otamga ustun bo‘lolmagan kez usun otamga bir o‘g‘ilday suyanch bo‘lgan edi...”²³ Demak, asar voqealarining yakun topishida o‘zgarishning yuzaga kelishi yomonlikdan yaxshilik tomon siljishi mumkinligiga kitobxon nuqtayi nazarini qaratishga ko‘maklashadi.

Ta’kidlash lozimki, Qo‘chqor Norqobil nasridagi asosiy mavzu yo‘nalishi bu urush davri voqeligi bilan bo‘g‘liq sanalib, muallif qalamiga mansub “Daryo ortidagi yig‘i” qissasi ham aynan shu mavzu asosiga qurilgandir. Bu asarda ikki qarama-qarshilik bir-biri bilan olishadi, ya’ni inson tuyg‘ulari hamda urushning fojiaiy oqibatlari. Yozuvchi Shukur Xolmirzayev bu haqida quyidagi fikrlarni ifoda etgan:

“...asarning maqsadini – urush fojiasini – urushning inson ruhiyatidagi o‘zgartirishlarini, ruhdagi iztirobli to‘lg‘oqlarni tasvirlash va oqibat uning fojia natijasini ko‘rsatishdan iborat bo‘lsa, hali yosh, dunyoviy adabiyotning bu boradagi tajribalari bilan endi tanisha boshlagan va shu asno o‘zini kashf etayotgan yozuvchiga naqadar og‘irlik tushadi”²⁴. Demak, Qo‘chqor Norqobil o‘z asarlari orqali mohir qalamkashga xos bo‘lgan psixologik tasvir mahoratini ham yaqqol namoyon etgan.

“Osmon ostidagi sir” nomli qissada urush va kishi ruhiyatidagi o‘zgarishlar tasviri omixta qilinadi, ya’ni muallifning ko‘plab nasriy asarlarida urush mavzusining

²² [tg://openmessage?user_id=1874910296&message_id=211294](https://openmessage?user_id=1874910296&message_id=211294)

²³ [tg://openmessage?user_id=1874910296&message_id=211294](https://openmessage?user_id=1874910296&message_id=211294)

²⁴ <https://yoshlikjurnali.uz/yoshlik-xazinasidan/jarohatli-qalb-bitiklari/>

o'zigina namoyon bo'lgan bo'lsa, ushbu asarida urushning inson ruhiyatiga ta'siri, uning falsafiy mohiyati kabi jihatlar namoyon bo'ladi. Demak, muallif nasridan o'rin olgan urush manzarasi hamda uning psixologik tasviri nasriy yo'nalishdagi ijod namunalarini boyitishga xizmat qildi²⁵.

Qo'chqor Norqobil ijodidagi uchinchi mavzuiy guruh bu ijodkor dramatik asarlaridan o'rin olgan muammolar sanaladi. Ma'lumki, Qo'chqor Norqobil "Taqdir sinovlari", "Quyoshni sen uyg'otasan", "Nur soyada qolmaydi", "Omad biz tomonda", "Suv ko'rmay etik yechma", "Zamindan olis ketma"²⁶ kabi qator dramatik asarlar muallifi sanaladi. Ijodkor dramatismidan o'rin olgan mavzulardan biri bu insoniyat taqdiri hisoblanadi. Xususan, "Tog'lardek baland bo'!" nomli dramasida ijodkor shaxsning umri davomida kechmish-kechirmishlari, taqdir sinovlari, o'zi faoliyat yuritayotgan kasbida duch kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklar xususida so'z yuritadi. Bundan tashqari, asar insonning ruhiy olami, uning qalbi kabi ruhiyat olamiga bog'liq bo'lgan mavzuga ham bag'ishlangandir.

Xulosa sifatida aytishimiz mumkinki, Qo'chqor Norqobil o'z adabiy muhitida xilma-xil mavzularni aks ettirgan ijodkor sanaladi. Ishq-muhabbat, urush tasviri, kishi ruhiyatiga bog'liq bo'lgan manzaralar, inson taqdirining naqadar chigal ekanligi va shu kabi mavzularni mahorat bilan yoritgan Qo'chqor Norqobil ijodkor sifatidagi qobiliyatini zamonaviy o'zbek adabiyotida yorqin aks ettira olgan desak, aslo mubolag'a bo'lmaydi.

ADABIYOTLAR

1. *Qo'chqor Norqobil. Osmon ostidagi sir. Elektron nashr. www.ziyouz.com*
2. <https://kh-davron.uz/tag/qochqor-norqobil>
3. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/qo-chqor-norqobil-1968>
4. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/qo-chqor-norqobil-1968>
5. <https://yoshlikjurnali.uz/yoshlik-xazinasidan/jarohatli-qalb-bitiklari/>
6. tg://openmessage?user_id=1874910296&message_id=211294

²⁵ Qo'chqor Norqobil. Osmon ostidagi sir. Elektron nashr. www.ziyouz.com

²⁶ <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/qo-chqor-norqobil-1968>

BUXORO YAHUDIYLARINING MILLIY BAYRAM VA MAROSIMLARI

Rasulova Mohichehra Maston qizi

Etnografiya, etnologiya va antropologiya 2-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: **Ahmadov A.A**

BuxDU Arxeologiya va Buxoro tarixi kafedrası t.f.f.d., (PhD)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Buxoro yahudiylarining milliy bayramlari va marosimlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan.*

***Kalit soʻzlar:** Shabat, masa, sukkot, hanukka, Rosh Hashanah, Purim, Yom kipur, Pasxa, sinagoga.*

Tarixdan maʼlumki, har bir xalq, millat oʻzining oʻtmishi, madaniyati, qadriyatları bilan alohida ajralib turadi. Asrlar davomida yurtimizda yashab kelayotgan Buxoro yahudiylari ham yuqoridagi fikrimizning yorqin dalili desak xato boʻlmaydi. Buxoro yahudiylari turmush tarzining ajralmas bir boʻlagi hisoblangan marosimlari, bayramlari haqida soʻz yuritar ekanmiz ularning oʻziga xos xususiyatlarini ajratish mumkin.

- Ishni tugatish, taqiqlash. Biroq, “Shabat ” va “Yom Kipur” bayramlaridan tashqari barcha bayramlarda taomlar pishirishga ruxsat etiladi

- “Xushchaqchaqlik qilishga undov ” (Yom Kipur va roʻzadorlardan tashqari). Bayramlarda motam tutilmaydi va hatto marhumlar uchun yetti kunlik motam ham bayramdan keyingi kunga qoldiriladi.

- Bayramona taom. Bayram taomlarining tartibi odatda bir xil: birinchidan, sharob (kiddush) ustida duo qilinadi, keyin qoʻllarni yuvish marosimi boʻladi, keyin nonga duo qilinadi va ovqatning oʻziga oʻtiladi

-“Muqaddas yig‘ilish”, ya’ni jamiyatning barcha a’zolarini bayram marosimlari va ibodat qilish uchun yig‘ilishi

-“Avdala” marosimini o‘tkazish – bayram va haftaning ish kunlarini ajratish.

- Barcha yahudiy bayramlari kechqurun, quyosh botganda boshlanadi, chunki bu vaqtda yangi kun tug‘iladi degan tushuncha mavjud.[1]

Yahudiylar urf-odatlarini ushbu xalq va din tarixi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, aksariyat bayram va marosimlari muqaddas kitoblarida keltirilgan voqealar va yahudiy xalqining fojiali kunlarini xotirlash maqsadida o‘tkaziladi.

Asosiy bayram – Shabat. Haftaning yettinchi kuni kundalik ishni to‘xtatish –Eski Ahdning asosiy amrlaridan biridir, unda shunday deyiladi: “Shabat kunini eslang va uni sharaflang: olti kun ishlang va barcha ishlaringizni tugating, yettinchi kuni esa - barcha ishingizni faqat Xudo uchun qiling”. Shuning uchun yahudiy yilining asosiy bayrami har hafta bo‘ladi.[3]

Shabat kuni Shabat shamlarini yoritgan paytdan boshlab yahudiylar uyiga kirgan hisoblanadi. Juma kuni kechqurun, har doim quyosh botishidan oldin, uy egasi Shabat shamlarini yoritadi va shamni yoritishda duo o‘qiladi. Shundan so‘ng, shanba boshlangan deb hisoblanadi.

Shabat bayrami munosabati shanba kuni Buxoro yahudiylari uchun dam olish kuni hisoblanib, hatto kundalik turmushdagi ishlar bilan ham shug‘ullanmasliklari zarur. Kunni faqat bayramona tarzda o‘tkazishadi.

Rosh Hashanah (Yahudiylarning yangi yili – aniq tarjimada “yil boshi”) bu yangi yilning diniy bayrami emas. Bu bayram ma’naviy ahamiyatga ega, insoniyatning tug‘ilgan kuni va dunyoning yaratilishi kuni hisoblanadi. Bu birinchi odam, Odam ato, aynan shu kunda yaratilgan deb ishoniladi.[5] Rosh Hashanah bayrami yangi yil boshlanishi va eski yilning nihoyasi ramzi hisoblanadi. Bu paytda yahudiylarga o‘tgan yil davomida o‘z harakatlarini tahlil qilib, yil boshiga tayyorgarlik ko‘rish topshiriladi. Shu kuni dasturxon “to‘kin-sochin” bo‘lib, yilning baxtli kelishiga tilak bildiriladi. Ko‘plab taomlar tortiladi. Ushbu bayram sentabr yoki oktabr oyi boshlarida nishonlanadi.[4]

Yom Kipur (Qiyomat kuni) - Xudo odamlarning harakatlarini tahlil qilib, ularning taqdirini hal qiladigan qiyomat kuni. Bu insonning o'z harakatlari va fikrlari haqida o'ylashdan boshqa narsa qilmasligi kerak bo'lgan yagona kundir. [1] Ushbu kunda Buxoro yahudiylari qilgan barcha gunohlari uchun tavba qilishadi. Yom Kipur marosimi munosabati bilan yahudiylar ro'za tutishlari shart va kunni ibodat bilan o'tkazishadi. Ushbu bayram sentabr yoki oktabr oyida nishonlanadi.

Sukkot – chayla yoki chodirlar bayrami Yom Kipur dan 4 kun o'tib boshlanadi va bir hafta davom etadi. Bu vaqt mobaynida urf-odatga ko'ra, yahudiylarning Misrdan chiqib ketib keyin sahroda sarson bo'lib yurishlarini eslab, sukka (chaylada)da ovqatlanishga buyurilgan.[2]

Hanukka bayrami yahudiylarning mo'jizakor bayramlaridan sanalib, e'tiqodga ko'ra mazkur bayram miloddan avvalgi 164-yilda Iyeguda Makkavey qo'shining Shoh Antioh ustidan erishgan g'alabasi sharafiga nishonlanadi Afsonaga ko'ra, ma'badda lampalardagi olovni yoqish uchun faqat bir kunlik moy mavjud edi, ammo mo'jizaviy ravishda u 8 kunga yetdi. Shu kunlarda bu voqeani xotirlab, maxsus chiroq – hanukkada har kuni bittadan sham yonib turadi. Ushbu bayram dekabr oyida nishonlanadi.[1]

Yahudiylar tarixida yahudiy xalqining tarqalishi bilan bog'liq to'rtta qayg'uli sana mavjud. Bu kunlar ro'za tutish, maxsus ibodatlar va urf-odatlar bilan xotirlanadi. Bular:

- 1.Navuxodonosor tomonidan Quddusni qamal qilinishining boshlanishi;
- 2.Quddus devorining birinchi buzilishi;
- 3.Birinchi va ikkinchi ibodatxonalarining vayron bo'lishi;
- 4.Gedaliyaning ro'zasi – Gedaliyaning o'ldirilishi, birinchi ma'badni vayron qilishning oxirgi oqibati – Yahudiylarning Isroildan butunlay quvulishi.[4]

Ro'zaning asosiy maqsadi qalblarni uyg'otish va tavbaga yo'l ochish, yomon ishlar, baxtsizliklarga olib kelgan voqealar haqida eslatishdir. Jamoat ro'zalari

yahudiy xalqining tavba qilish, xotirlash orqali uygʻotishi uchun joriy qilingan. Baxtsizliklar toʻxtashi uchun har bir kishi oʻz harakatlari haqida oʻylashi, tushunishi va tavba qilishi kerak.

Buxoro yahudiylari urf-odatlariga koʻra voyaga yetgan oʻgʻil va qiz bolalar uchun ham marosimlar oʻtkaziladi. Oʻgʻil bolarning 13 yoshga toʻlganligi munosabati “ Bar-misva” , qiz bolalar uchun “ Bat-misva” yaʼni 12 yoshga toʻlganligi munosabati bilan sinagogada oʻtkaziladigan marosimlardir. Ushbu bayram oʻzbeklarning oʻn uch yilda bir marta nishonlaydigan muchal bayramiga oʻxshab ketishi bilan ajralib turadi.

Xulosa qilib aytganda Buxoro yahudiylarining oʻziga xos marosim va bayramlari anʼanalari doimiy ravishda oʻtkazilib kelingan. Har bir millat oʻz moddiy va maʼnaviy madaniyatini qaysi hududga koʻchib borgan boʻlsa ham doimiy ravishda qoʻllanilib kelinganligini koʻrishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мухамедов Ш. Бухарские евреи (вопросы религии, истории, праздники и обычаи). –Бухоро. Издательство “Бухоро”, 2007.
2. Emelyanenko T. *Central Asian Jewish Costume // Facing West: Oriental Jews of Central Asia and the Caucasus.* –Amsterdam. 1997
3. Амитин-Шапиро З. *Очерк правового быта среднеазиатских евреев.* – Ташкент; Самарканд: Узбекское государственное изд-во, 1931
4. Гитлин С. *Исторические судьбы евреев Средней Азии.* Тель-Авив. “Медиа-Галь”, 2008
5. Бабаханов И.М. *К вопросу о происхождении евреев-мусульман в Бухаре // Советская этнография.* 1951
6. Datxayev Y.I.. *О Бухарских евреях.* Нью-Йорк.1995

IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI AZART O‘YINLARING RIVOJLANISH TARIXI

Xolliev Abdulxamid Urmanovich

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada internetning hamda ijtimoiy tarmoqlarda ommalashib borayotgan azart (qimor) o‘yinlarning kelib chiqishi, rivojlanish tarixi va qonunchilikda belgilangan javobgarliklar to‘g‘risida ma’lumotlarlar keltirilgan.

***Kalit so‘zlar.** Internet, “Karib” mojarosi, ijtimoiy tarmog‘, azart (qimor) o‘yin, sport, psixalogiya, javobgarlik.*

ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ АЗАРТНЫХ ИГРЫ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

АННОТАЦИЯ

В этой статье представлена информация о происхождении, истории развития и юридической ответственности азартных игр в Интернете и социальных сетях.

***Ключевые слова.** Интернет, «Карибский» скандал, социальная сеть, азартные игры, спорт, психология, ответственность.*

Insonning qimorga intilishi qadim zamonlarga borib taqaladi. Insoniyat tarixida kimdir qandaydir oson yo‘l bilan qandaydir boylikni qo‘lga kiritishga uringani borasida son-sanoqsiz misollar topish mumkin. Qimor o‘yinlari tarixi insoniyat tarixida chuqur ildiz otgan. Qadimga Misr qazilmalarida hozirgi qimor suyaklariga o‘xshash narsalar bir necha marta topilgan.

Ularning eng qadimgilari eramizdan avvalgi 3500-yillarga mansubdir. O‘shandan beri, qimor o‘yinlari biznesi oldinga qarab katta qadam qo‘ydi, yildan-yilga tez boyib ketishni istaydiganlarni o‘z qatoriga qo‘shib bordi.

Oxirgi yillarda bir o‘yin tizimining o‘rnini boshqa bir o‘yin tizimi egallab borayotganini ko‘rish mumkin. O‘yin avtomatlari joylashgan binolarni yopish haqida qaror chiqishi bilan ularning o‘rnini yangi texnologiyalar egallayapti.

Biroq hamma odamlar ham bu dardga muhtalo bo‘lmagan, aholining katta qismi ko‘ngilocharliklarning bu turi ortida qanday yovuzlik yashiringanini biladi va undan o‘zini olib qochishga harakat qiladi. Lekin shunga qaramay, jon-jahdi bilan va tez qiziqib ketadigan o‘yinchilar kam sonli bo‘lsada, bu ish bilan bog‘liq bo‘lmagan o‘z yaqinlariga ko‘plab muammolar tug‘diradi. Ushbu maqolada mukkasidan ketgan o‘yinchilar psixologiyasini ochib berish va shu tariqa o‘ta salbiy hodisalarning oldini olish va bunday odamlarga yordam ko‘rsatish usullarini aniqlashga harakat qilib ko‘riladi.

Zamonaviy addiktologiyada (asosan turli qaramliklar masalalarini o‘rganadigan ilmiy fan) insoning o‘yinlarga muteligini o‘rganishga muhim e‘tibor qaratiladi. Bu baloga qarshi kurashda asosiy muammo shu bilan izohlanadiki, o‘yinlar biznesi sanoatining keskin rivojlanishi sababli oxirgi paytga kelib bu muammo olimlar e‘tiborini jalb qilmoqda. Bungacha ushbu holatga etarlicha e‘tibor qaratilmagan, chunki o‘yinga qaramlik kam sonli xarakterga ega bo‘lgan.

Ushbu muammoga doir maxsus adabiyotlarni tahlil qilishda qiziq bir narsa ma‘lum bo‘di. Barcha mutaxassislar, psixologlar ham, psixiatrlar ham shu borada yakdil bir fikr bildiradiki, o‘yinlarga mutelik (maxsus adabiyotlarda – «ludomaniya» va «gembling») ichki tabiati bo‘yicha giyohvandlik va surunkali alkogolizm kasalliklariga tenglashtiriladi. Muayyan holatlarda o‘yinlarga mutelikni davolashda psixofarmakologiya vositalariga murojaat qilinadi va bemor statsionar davolash uchun psixiatriya dispanseriga joylashtiriladi.

Uammo shunda haki, o'ning ahvoli qanchalik og'ir ekanligini o'yinchining o'zi baholay olmaydi, o'zini mutlaqo sog'lomman va o'zimni-o'zim nazorat qila olaman deb o'ylaydi. Bu fikrlar bilan u davolanish yo'llarini yopadi va yildan-yilga tanazzulga yuz tutib boradi. SHu sababdan asosiy e'tiborni shunga qaratish kerakki, qimor o'yinlariga ortiqcha qiziqish namoyon etadigan muayyan kishilarga bu muammo osonlik bilan bartaraf qilish mumkin bo'lgan oddiy bir qiziqish emas, balki kasallik xarakteriga ega ekanligini etkazish lozim.

O'yinlarga mutelik xavfi nafqat individual, balki ijtimoiy xarakterga ham ega bo'lishi mumkin. Bu o'yinchi juda katta miqdorda pul yutqazib, oilasini ham o'sib borayotgan qarz botqog'iga botqizgan holalarda kuzatiladi. Qoidaga ko'ra, bunday odamlarni na ularning doimo yutqazishi, na oilasi jiddiy moliyaviy qiyinchiliklar his qilayotgani to'xtata olmaydi. Ko'pincha o'yin uchun pul topish maqsadida o'yinchi qonunlarni buzadi va jinoyat sodir etadi.

Ushbu muammo bilan shug'ullanuvchi etakchi mutaxassislar fikriga ko'ra, o'yinlarga patologik bog'lanib qolganlik quyidagi sabablarga ko'ra o'ta dolzarb ahamiyatga ega bo'ladi:

Jiddiy ijtimoiy va moliyaviy muammolar mavjudligi. Xususan, o'rtachalashtirilgan ma'lumotlarga ko'ra, patologik o'yinchilar orasida: 23 foizi jiddiy moliyaviy qiyinchiliklar his qiladi;

35 foizi ajrashib ketgan, 80 foizi oiladagi o'zaro munosabatlar borasida jiddiy muammolar mavjud.

Noqonuniy harakatlar keng tarqalgan: o'yinchilarning 60 foizi jinoiy ishlar bo'yicha jalb qilingan.

O'z joniga qasd qilish ehtimoli riski yuqori: patologik o'yinchilarning 13 foizdan 40 foizgacha bo'lgan qismi o'z joniga qasd qilishga urinib ko'radi;

32–70 foizi (turli baholarga ko'ra) o'z joniga qasd qilish haqida o'ylaydi. Ma'lumotlar V.D. Mendeleovichning «Addiktologiya bo'yicha qo'llanma» kitobidan olingan.

Raqamlarning o‘zi hamma narsani aytib turibdi. Agar vaqtida chora ko‘rilmasa, bu muammo ertami-kechmi, bilvosita bo‘lsada, har birimizga daxl qiladi. Nima bo‘lganda ham bu muammo ijtimoiy xarakterga ega. Umuman olganda, jamiyat ushbu hodisning salbiy xarakterga ega ekanligini biladi, shu asosida bu faoliyat sohasini taqiqlaydigan yoki cheklaydigan qarorlar qabul qilinadi²⁷.

Gardkamchilikka asoslangan o‘yinlarni anglatuvchi arabcha “qimor” so‘ziga (“maysir” atamasi ham shu ma’noda ishlatiladi) bir nechta ta’riflar berilgan. Abu Ubayd: “Xatarli ushbu o‘yinda qaysi guruh boshqalarning mulki(mablag‘i)ni olib ketishi ma’lum bo‘lmaydi²⁸” degan. Al-Baliy esa: “G‘olib mag‘lubning mulkini oladigan har qanday o‘yin shunday deb ataladi²⁹” deydi. SHunday qilib, **“qimor” – ishtirokchilar o‘rtasida bellashuv va raqobat, xatarga asoslangan munosabat bo‘lib, unda g‘olibning mukofoti mag‘lubning mulki evaziga paydo bo‘ladi.**

Qimor o‘yinlaridan qanday manfaat topish mumkin?

inson shaxsiyatini namoyon qilish, bahsda yutib chiqish orqali o‘z kibru-havosini qanoatlantirish, o‘yin-kulgu, xursandchilik, sayru-tomosha, bellashuvga bo‘lgan ishtiyoqlarini qondirish;

mag‘lubning mulkini yutib olish imkoniyati;

shuhrat qozonish imkoniyati;

tashkilotchilar uchun daromad (tashkilotchi jamoat tashkiloti yoki xususiy shaxs bo‘lishi mumkin);

kambag‘allar uchun daromad (xayriya lotereyalari o‘tkazilgan taqdirda);

davlat xazinasiga tushumlar (qimorxonaga egalari, tashkilotchilar va g‘oliblar olgan foydadan yig‘ilgan soliqlar hisobiga).

²⁷ <https://islamonline.uz>. 2022 йил. 6 октябрь соат 17.33

²⁸ Абу Убайд.”Ал-амвал”. 592-б.

²⁹ Ал-Балий “Ал-муталлий ала абваб ал-муқний” 256-б.

Qimor o‘yinlarining zarari

halol mexnat qilmasdan tasodifiy omad hisobiga pul topish odatining shakllanishi;

dangasalikka ko‘nikish;

o‘rganib qolish, ya‘ni xuddi xamr yoki giyohvand moddalar singari qimor o‘yinlari insonni qamrab oladi va asta sekin o‘z domiga torta boshlaydi. Ba‘zan mana shunday mayl haddan ziyod o‘rganishga, ya‘ni berilib ketishga olib boradi – o‘z butlariga sodiqlardagina shunday bo‘ladi.

Aynan shu sabablarga ko‘ra, qimor o‘yinlari Alloh taolo tomonidan Qur‘oni karimda xamr, butlar va fol cho‘plari bilan bir qatorda yodga olinadi.

“Ey iymon keltirganlar! Albatta, xamr, qimor, butlar va (fol ochadigan) cho‘plar iflosdir. Shaytonning ishidir. Bas, undan chetda bo‘ling. Shoyadki, najot topsangiz. Albatta, shayton xamr va qimor tufayli oralaringizga adovat va yomon ko‘rishlikni solishni hamda sizlarni Allohning zikridan va namozdan to‘shishni xohlaydi. Endi to‘xtarsizlar?!” (Moida surasi, 90-91 oyatlar)

Inson yutqazishi bilan unda qayta o‘ynash, o‘zi uchun “Qasos” olish, obro‘cini saqlab qolish va yutqazgan pullarni qaytarib olish fikri paydo bo‘ladi. Agar yutib olsa, o‘yinni yana davom ettirish, g‘alabadan shavqlanish, o‘zidan g‘ururlanish, unda yanada ko‘proq shuhrat va pul topishni istagi paydo bo‘ladi;

o‘yin so‘kinish, uyat so‘zlar aytish, nomaqbul gaplar bilan bo‘ladi. YUrak iltifotsiz bo‘lib qoladi, kishi namozdan, diniy va maishiy majburiyatlardan chalg‘iydi (xususan, oila va bolalar oldidagi majburiyatlarga bee‘tiborlik qilishni boshlaydi);

qimor o‘yinlari – iqtisodiy faoliyat emas, bunda jamiyat boyimaydi, pullar bir qo‘ldan ikkinchisiga o‘tadi, xolos;

qimor o‘yinlari oilalarning buzilishiga, insonlarni jinoyatga etaklaydi(o‘g‘rilik, o‘z-o‘zini o‘ldirish, amaldorlarga pora berishga, ularni esa pora hisobidan yashashga o‘rgatadi;

lotereya o'ynaydiganlarning aksariyati aholining kambag'al qatlamiga taalluqli bo'ladi;

yutganlar juda kam, yutqazganlar esa juda ko'p bo'ladi.

Ko'rinib turibdiki ijtimoiy tarmoqlardagi azart o'yinlar o'ynayotgan yoshlar, harbiy xizmatchilar yoki boshqa bir kasbda faoliyat olib borayotgan insonlar o'zlari bilmagan xolda azart o'yinlarga bog'lanib qolishi va uning domidan chiqish imkoniyatlari ozligi ma'lum bo'lmoqda³⁰.

1680-yilda AQSH lari Virjiniya shtatida aholining yuqori sinf qatlami orasida ot poygalariga pul tikish evaziga qimor o'yini paydo bo'lgan.

Ispaniya va Germaniyada rassomlar tomonidan 1423-yilda yog'och va misga o'ymakorlik san'ati ixtiro qilinishi bilan kartochkalar yasala boshlandi, ular dastlab fol ochish uchun xizmat qilgan, keyin esa fol ochishga asoslangan o'yinlar, ya'ni tasodifiy (qimor) o'yinlar vositasiga aylangan.

Qimor uylari egalarini ta'qib qilish to'g'risidagi birinchi qonun 1541 yilda Angliyada qabul qilingan.

Fransiyada ushbu qimor o'yinlarning gullab-yashnagan davri XIII va XIV asrlar bo'lib, o'sha davrda (hozirgacha ko'pchilik qimor o'yinlari frantsuzcha nomlarini saqlab qolgan) qimor o'yinlar zodagonlarning sevimli mashg'ulotiga aylangan.

17-asrda Rossiyada tasodifiy (qimor) o'yinlar mavjud bo'lib, ular karta va don o'yinlari bo'lgan, bu o'yinlar hukumat tomonidan ta'qib qilingan va bu gubernatorlarga buni nazorat qilishni buyurilgan.

Pyotr I davrida harbiylarga pul evaziga karta o'ynash yoki zar o'ynash qat'iyan man etilgan (Harbiy Nizomning 59-moddasi; Dengiz qoidalari, IV kitob, I bob, 15, 19-bandlar), keyin esa bunday taqiq uzaytirildi. har kimga: o'yinda qo'lga kiritilgan pulning uch baravar jarima tahdidi ostida pul o'ynash har kimga taqiqlangan (1717 yil 17 (28) dekabrda 3127-sonli qaror)³¹.

³⁰ <https://islommoliyasi.uz/uz/qimor/> 2022 йил. 7 октябр соат 16.21

³¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Азартная_игра. 2022 йил. 11 ноябр соат 17.21

Xristian cherkovi qimor o'yinlariga salbiy munosabatda bo'lib, bunday o'yinlar cherkov tomonidan tasdiqlanmagan va salbiy ijtimoiy oqibatlarga olib kelishi mumkin bo'lgan tez asossiz foyda olish ishtiyoqini uyg'otadi, deb ta'kidlaydi. Qimor o'yinlariga bo'lgan ishtiyoq pravoslavlikda ham, katoliklikda ham ruhoniylar darajasidan otilish sababidir; va pravoslavlikda oddiy odamni chiqarib yuborish sababi. Bu muqaddas havoriylarning 42-qoidasi:

Ijtimoiy tarmoqlardagi azart o'yinlar barchasi internet orqali amalga oshirilishi hammamizga ma'lum. Bugungi kunda internet ommaviy axborot va kommunikatsiya tizimining eng tez rivojlanib borayotgan bo'g'ini hisoblanadi. Hozirda internetdan nafaqat kompyuter tarmog'i, balki uyali telefon orqali ham foydalanish mumkin. Bu internet kishilar hayotining ajralmas qismiga aylanib borayotganligini ko'rsatadi.

Internetning kelib chiqish tarixi.

Internet - bu jahon kompyuter tarmoqlari majmuidir. Internet kupgina imkoniyatlarga ega. 1960 - yillari "Karib" mojarosidan so'ng, AQSHning ilmiy markazlaridan biri bo'lgan "**RAND CORPORATION**" korxonasi, birinchi marta butun mamlakatni qamrab oladigan markazlashmagan kompyuter tarmog'ini yaratishni taklif qildi. Bu loyixani amalga oshirishdan maqsad xarbiy muassasalar, ilmiy va o'quv markazlari kompyuterlarini bir tarmoqqa birlashtirishni markazlashtirish edi. Maqsad yadro quroli hujumida ham, tarmoqning bir necha qismi ishdan chiqqan xolda ham ishlash faoliyatini saqlab qoladigan sistemani yaratish edi. Bunday sistemani tarmoqlar soni ko'p bo'lgandagina amalga oshirsa bo'lar edi. Shunday qilib, Internet asos solindi.

XX asrning 70-yillari boshlarida AQSH Mudofaa Vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "ARPANET" aloqa tarmog'i asos bo'lgan. "ARPANET" — buzilgan aloqa bo'g'inlarni avtomatik ravishda aylanib o'tishga va tarmoqdagi kompyuterlarning ma'lumot almashishiga imkon yaratuvchi kommunikatsiyalar paketidir. "ARPANET" tarmog'i birinchi marta ishga tushirilganda 4 ta kompyuter orasida maxsus kabel orqali bor-yo'g'i 2 minut davomida axborot almashinilgan.

Boshida olimlarning tadqiqot ishlarida foydalanilgan tarmoq, keyinchalik ularning safsata sotishning kompyuterlashgan zanjiriga aylandi. Ammo shunday tarmoq yaratishning o'zi katta muvaffiqiyat edi. 1970 - yillarda tarmoq ancha o'sdi. Endi tarmoqning tuzilishi unga xoxlagan kompyuterni ulash imkoniyatini beradi. Keyinchalik 1974 - yilda tarmoqlarni birlashtiruvchi TCP/IP protokoli tuzildi va tarmoqning rivojlanishiga turtki bo'ldi. Chunki tarmoqqa ixtiyoriy kompyuterni ulash imkoniyati paydo bo'ldi. **1983 - yilda “ARPANET”, “INTERNET”** deb atala boshlandi va u juda kuchli, bir - biri bilan bog'langan kompyuterlar va tarmoqlar to'plamidan iborat sistemaga aylandi. 1980 - yillar “INTERNET” ning keskin ush davri bo'ldi. Kompyuterlarning markazlashmagan boshqarish tarmog'i bilan bog'lanish sxemasi butun dunyoga tarqaldi va chet el tarmoqlari tashkilotchilari AQSH tarmog'iga ulanishga rozi bo'lishdi.

1987 - yili Internetga ulangan kompyuterlar soni 10 000 ta bo'lsa, 1989 - yili 100 000 taga etdi³².

Qimor va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlar uchun qonunchilikda belgilangan javobgarliklar.

Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi Kodeksning 111-moddasida: Hayvonlarga nisbatan shafqatsiz munosabatda bo'lish ularning o'limiga yoxud mayib bo'lishiga olib kelsa, huddi shuningdek hayvonlarni qiynash, bazaviy hisoblash miqdorining bir baravaridan uch baravarigacha miqdorda jarima solishga sabab bo'ladi.

Bundan tashqari, mazkur Kodeksning 191-moddasida: Qimor va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o'yinlarda qonunga xilof ravishda ishtirok etish — ana shu o'yinlar buyumlarini, shuningdek o'yinga tikilgan hamda o'yindagi yutuq bo'lgan pullar, ashyolar va boshqa qimmatbaho buyumlarni musodara qilib, bazaviy hisoblash miqdorining uch baravaridan besh baravarigacha miqdorda jarima solinishiga sabab bo'ladi.

³² <https://myblog.uz.>> 2021/07/20 “Интернет нима, у қандай ишлайди” 2022 йил. 11 ноябр соат 13.00

Jinoyat kodeksining 278-moddasida: Qimor va tavakkalchilikka asoslangan boshqa o‘yinlarni qonunga xilof ravishda tashkil etish yoki o‘tkazish, shu jumladan ana shunday o‘yinlar uchun qimorxonalar tashkil etish yoki ularni saqlash — etti yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazoladi³³.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. <https://islamonline.uz>. 2022 йил. 6 октябрь соат 17.33
2. АбуУбайд. "Ал-амвал". 592-б.
3. Ал-Балий "Ал-муталлий ала абваб ал-муқний" 256-б.
4. <https://islommoliyasi.uz/uz/qimor/> 2022 йил. 7 октябрь соат 16.21
5. [https://ru.wikipedia.org>wiki> Азартная игра](https://ru.wikipedia.org/wiki/Азартная_игра). 2022 йил. 11 ноябр соат 17.21
6. [https://myblog.uz.>](https://myblog.uz) 2021/07/20 "Интернет нима, у қандай ишлайди" 2022 йил. 11 ноябр соат 13.00
7. [https://iiv.uz/news/qimor-va-tavakkalchilikka-asoslangan-boshqa-oyinlar-boyicha-eslatma 2023](https://iiv.uz/news/qimor-va-tavakkalchilikka-asoslangan-boshqa-oyinlar-boyicha-eslatma-2023) й 24 март.

³³ [https://iiv.uz/news/qimor-va-tavakkalchilikka-asoslangan-boshqa-oyinlar-boyicha-eslatma 2023](https://iiv.uz/news/qimor-va-tavakkalchilikka-asoslangan-boshqa-oyinlar-boyicha-eslatma-2023) й 24 март.

ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND MITIGATION METHODS IN THE CEMENT MANUFACTURING INDUSTRY

Qosimova Karima Yodgor qizi

Student of the "Ecology and Environmental Protection" department of the
Karshi Institute of Engineering and Economics

qosimovakarima77@gmail.com,

***Abstract.** It is shown that cement production takes a significant place in the pollution of the natural environment. General information about the negative impact of emissions from industrial production is given. The main pollutants of the environment and environmental protection measures are considered.*

***Key words:** cement, mining, ecology, waste, natural resources, raw materials, technologies.*

ЦЕМЕНТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ САНОАТИДАГИ ЭКОЛОГИК МУАММОЛАР ВА САЛБИЙ ТАЪСИРНИ КАМАЙТИРИШ УСУЛЛАРИ

***Аннотация.** Цемент ишлаб чиқариши атроф-муҳит ифлосланишида муҳим ўрин тутуши кўрсатилган. Саноат ишлаб чиқаришидан чиқадиган чиқиндиларнинг салбий таъсири ҳақида умумий маълумот берилган. Асосий экологик ифлослантувчи моддалар ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоралари кўриб чиқилган.*

***Калит сўзлар:** цемент, тоғ-кончилик саноати, экология, чиқиндилар, табиий ресурслар, хом ашё, технология.*

Cement production has been shown to play an important role in environmental pollution. General information about the negative effects of waste from industrial

production is given. Major environmental pollutants and environmental protection measures are reviewed.

Cement production and consumption is one of the types of industrial products that characterize the country's economic potential. It occupies a leading position among building materials. It is in the greatest demand in the construction industry, and more than 2 billion tons of products are produced in the world every year, and this figure is constantly growing. In the context of the implementation of large construction projects, there is a steady increase in cement production and an increase in the exploitation of raw material deposits for the cement industry.

The construction materials industry of the Republic of Uzbekistan is rapidly developing today due to the dynamic growth of active construction. It is considered one of the main components of the republic's economy and is important for its sustainable development in the most important long-term perspective. In order to further improve the construction industry, to form mechanisms for the consistent development of architecture and construction bodies and institutions, to ensure the efficiency of the state management system, and to gradually introduce digital technologies, the strategy of modernization, rapid and innovative development of the construction industry of the Republic of Uzbekistan in 2021-2025 was approved by the Presidential Decree. [1].

The Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan annually approves the balance of cement production and consumption in order to optimize the volume of supply, to meet the cement needs of the sectors of the republic's economy in a stable and rhythmic manner, including the implementation of the most important national development and modernization programs, large investment projects.

In order to create favorable conditions for the rapid development and diversification of the industry, to attract investments in the processing of local mineral raw materials, and to increase the export of construction materials, the parameters for expanding the base of raw materials of the construction industry have been approved by the government. These target parameters have been developed by the government

keeping in mind the increasing demand for construction products. According to the decree, it is planned to systematically increase the volume of cement production in the country by 2 times [2].

According to information, the total volume of cement production in the republic in 2022 will be 15.2 mln. tons and increased by 7% compared to 2021 (14.2 million tons). Currently, the design capacity of cement production in the republic is 27.1 mln. reached tons. As part of the target list of investment projects for cement production for 2022-2023, the government: It is planned to build two cement plants in Andijan, Namangan, Samarkand and Fergana regions, and one cement plant each in Jizzakh, Kashkadarya, Navoi, and Tashkent regions [3].

In the cement industry, carbonate rocks such as limestone, chalk, shale limestone, marble, limestone tuff, etc. are used. These rocks consist mainly of calcium carbonate CaCO_2 . Limestone and chalk are used more often, their sediment origin determines the diversity of their chemical composition and physical properties. The quality of carbonate rocks depends on the structure, the amount of impurities and the uniformity of their distribution in the raw material mass. Rocks with a constant chemical composition and the same fine crystal structure are relatively more favorable. Depending on the quality of the raw materials, the combustion temperature, furnace performance and product characteristics change. High-density marble-like limestones are more difficult to burn than ordinary limestones. A special type of carbonate raw material is marl - a transitional rock from limestones to clays formed by sedimentation. The most valuable raw material is calcareous marl (it contains 75-80% limestone and 20-25% clay). According to its chemical composition, it is close to the ready-made portland cement raw material mixture, its use simplifies the technology of portland cement production. Such marls, whose composition corresponds to the composition of Portland cement raw mix, are called natural. Clay rocks composed of fine particles (smaller than 0.001 mm) are the second main component of Portland cement raw material mixtures. Clay rocks vary considerably in structure and physical properties. Along with clay, soil, silt soil and clay shale are used in the cement industry [4].

The choice of the most optimal method of development of cement production in a certain area involves taking into account many factors that affect the economic characteristics of the enterprise, the social and environmental situation in the area. When studying the problem of choosing a method of development of cement production, analyzing the factors affecting the increase in efficiency, it should be noted that the amount of factors and the degree of their influence will depend on the conditions of the location of the enterprise:

- economic and ecological, which determines economic and environmental security;
- natural-climatic and infrastructural conditions, which determine the living conditions of workers;
- mine-geological and mine-technical conditions that determine the level of safety and comfort of work.

Thus, the problem of determining the factors that determine the economic, ecological and social situation in the area and have the greatest impact on decision-making after the commissioning of new facilities becomes of fundamental importance.

Cement production involves significant environmental issues from the extraction of natural resources to the production of the finished product.

These include:

1. Seizure of significant land areas from economic turnover;
2. Changing the natural landscape;
3. Pollution of underground and surface water;
4. Formation of rock wastes as a result of mining and low level of their use (about 20%);
5. Atmospheric pollution with gas emissions. Currently, the negative impact is very large. According to experts, up to 25% of all CO₂ emissions in the world come from the construction industry, including more than 80% of cement, brick, mortar and steel production [5];

6. Release of cement dust into the atmosphere during loading of products, as well as emissions from smoke pipes and emissions of volatile components;

7. Other emissions that negatively affect people living nearby, such as noise, vibration, odor, polluted industrial water.

The number one problem in the fight against environmental pollution in cement production is gaseous emissions from the kiln system. The most harmful and main gases released into the atmosphere are nitrogen oxides and sulfur dioxide. Other less harmful compounds are volatile organic compounds, carbon monoxide or carbon dioxide, ammonia, hydrogen chloride, and heavy metals. An important environmental problem of cement production is the great ecotoxicological risk of cement dust. A high level of ecotoxicological risk for cement dust is determined by its qualities such as high dispersion and high adsorption potential, that is, the ability to absorb liquid and gaseous substances, including toxic substances.

Cement production, along with other types of production such as metallurgy or chemical industry, has the effect of accumulating harmful effects for all living beings and primarily for humans living in the vicinity of cement production plants [6, 7]. At the same time, it should be noted that cement production is one of the most energy-intensive industries (from 42 to 52% of all costs), so supplying energy to enterprises is one of the technical obstacles in the introduction of electric filters and a number of other environmental protection equipment. and turning off this equipment is one of the ways to reduce the cost of cement. Taking into account the scale of raw material extraction and cement production, it becomes clear that the level of technological discipline of production needs to be significantly increased. The essence of the matter is that, on the basis of the new management elements available today, it is possible to significantly improve the organization of management of raw material extraction and production of final products in quarries. For this, it is necessary to conduct an environmental audit and certify enterprises according to standards.

The most important environmental measures are the replacement of natural mineral raw materials with production waste. A number of secondary products of other

sectors used as raw materials in cement production are very close to the cement raw material mixture in terms of chemical composition. They can replace clay and partial components in its composition. As a rule, such secondary products undergo heat treatment in the main production, do not contain CaCO_2 and may even contain a number of clinker minerals. Therefore, their inclusion in the composition of raw materials allows to reduce the combustion temperature and increase the efficiency of furnaces.

The cement industry has great potential for the efficient disposal of stone crushing wastes from the mining complex, which today are excluded from economic circulation and inefficiently stored in landfills.

The use of secondary products and wastes from other sectors in the cement industry is an important step in the development of technologies that help in the rational use of natural resources and environmental protection.

Suitability of industrial waste as a component of the raw material mixture is determined in a specific case on the basis of special studies.

One of the ways to reduce the negative impact of cement production on the environment is the introduction of modern technologies. To make a decision on the introduction of modern technological and ecological equipment, it is necessary to conduct a preliminary environmental and economic assessment based on the determination of the impact of options on the final cost of production. Since there is currently no single methodology for calculating the cost of many non-metallic building materials, it is necessary to develop a suitable methodology that takes into account environmental costs for each enterprise.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-6119 of 27.11.202 "On approval of the strategy of modernization, rapid and innovative development of the construction network of the Republic of Uzbekistan for 2021-2025".

2. *Decision of the President of the Republic of Uzbekistan PQ-4335 dated 05/23/2019 No. PQ-4335 "On additional measures for rapid development of the construction materials industry".*

3. *С начала года в Узбекистане запустили 7 цементных заводов. Электронный источник. URL: <https://uz.sputniknews.ru/20221206/s-nachala-goda-v-uzbekistane-zapustili-7-tsementnyx-zavodov-30527204.html>.*

4. *Производство цемента. Информационно-технический справочник по наилучшим доступным технологиям. Москва. Бюро НДТ, 2015. 305 с.*

5. *Петрова А.И. Эколого-технологические перспективы развития цементной промышленности. Электронный источник. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ekologo-tehnologicheskie-perspektivy-razvitiya-tsementnoy-promyshlennosti/viewer>.*

6. *Ярбобоев Т.Н. Комилов Б., Қосимова К. Геологик-қидирув ишлари билан боғлиқ экологик муаммолар // Eurasian journal of academic research. ООО «Innovative Academy RSC». Volume 2 Issue 5, May 2022. P. 353-357.*

7. *Ярбобоев Т.Н., Қосимова К. Тоғ-кончилик саноатининг экологик муаммолари // TA'LIM FIDOYILARI Respublika ilmiy-uslubiy jurnali. Iyul 2022 1-qism. 57-64 b.*

HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA FRAZEOLOGIYANING O‘RNI

Akhmedov O. S. – DSc. Professor, O‘zJDTU

Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna

Urganch Davlat Universiteti 2-bosqich magistranti

***Annotatsiya:** Maqola ingliz tilidagi frazeologik birliklarni tahlil qilishga bag‘ishlangan, tasniflar berilgan. Boshqa Yevropa tillaridagi o‘xshash frazeologik birliklar ko‘rib chiqiladi, o‘xshashlik va farqlar ko‘rsatiladi.*

***Kalit so‘zlar:** frazeologiya, idioma, umumiy, madaniy, xalqaro, milliy, bir qirrali, ikki qirrali, ko‘p qirrali.*

***Abstract:** The article is devoted to the analysis of phraseological units in the English language, classifications are given. Similar phraseological units in other European languages are examined, similarities and differences are shown.*

***Key words:** phraseology, idiom, general, cultural, international, national, one-sided, two-sided, multi-sided.*

***Аннотация:** Статья посвящена анализу фразеологизмов английского языка, даются классификации. Рассмотрены сходные фразеологизмы в других европейских языках, показаны сходства и различия.*

***Ключевые слова:** фразеология, фразеологизм, общий, культурный, интернациональный, национальный, односторонний, двусторонний, многосторонний.*

Frazeologiya eng majoziy va "konservativ" til quyi tizimlaridan biridir. Lugʻatdan farqli oʻlaroq, u til oʻzgarishiga kamroq moyil boʻlib, eskirgan soʻzlarni, arxaik shakllarni saqlaydi. Barqaror kombinatsiyalarning muhim qismi xalq hayotining turli haqiqatlari, tarix faktlari, xalq eʼtiqodlari, urf-odatlar, marosimlari bilan bogʻliq. Frazeologik birliklar ona tilida soʻzlashuvchilarning qimmatli faktografik manbaidir. Frazeologiya - "injiq va tushunarsiz" narsa. Daniyalik tilshunos O. Espersen shunday deydi. "Tilda soʻzlardan tashqari, baʼzida soʻz bilan bir xil boʻlgan butun ogʻzaki komplekslarning mavjudligi haqiqati yorqin ekspresivlik, obrazlilik va hissiyot bilan ajralib turadigan lingvistik hodisalardir. Bunday lingvistik birliklar qiziqish uygʻotadi va tadqiqot uchun sababdir".

Ushbu maqolaning maqsadi ingliz frazeologik birliklarini zamonaviy tildagi tuzilish, semantika va funktsiyalar nuqtai nazaridan koʻrib chiqish va ularni boshqa bir qator tillardagi oʻxshashlik bilan taqqoslashdir. Frazeologik birliklarning lingvistik ahamiyati katta, chunki ular tilning leksik tizimidagi baʼzi boʻshliqlarni toʻldiradilar, obʼektlar, xususiyatlar, jarayonlar, holatlar, vaziyatlarni belgilaydilar. Frazeologik birliklar-tarkibiy qismlari bir-biri bilan shunchalik bogʻliq boʻlgan soʻzlarning birikmasi, butunning maʼnosi uning qismlari qiymatlari yigʻindisidan kelib chiqmaydi (Kupin A. V., 1972). Frazeologik birliklar - toʻliq yoki qisman qayta talqin qilingan maʼnoga ega boʻlgan leksemalarning barqaror kombinatsiyasi.

Frazeologiya masalalari bilan koʻplab taniqli tilshunoslar, masalan, V. V. Vinogradov, A. I. Smirnitkiy, A. V. kunin, I. V. Arnold, A. N. Ginsburg, N. N. Amosova va boshqalar shugʻullanishgan. Tilshunoslar orasida frazeologiyaning koʻplab muammolari boʻyicha fikrlarning birligi yoʻq, masalan: frazeologik birliklar va soʻz oʻrtasidagi munosabatlar, ibora, jumla, frazeologik birliklarning tasniflash tamoyillari, frazeologik lugʻatlarni tuzish, frazeologik birliklarning semantik va grammatik xususiyatlari, frazeologik birliklarning bir tildan boshqasiga tarjima qilish muammosi. Ushbu muammolarning qiyinchiliklari frazeologik birliklar juda heterojen birliklar ekanligi bilan izohlanadi, ular fonemalar, morfemalar yoki soʻzlarga qaraganda tilda oʻrganish qiyinroq. Baʼzi tilshunoslar frazeologiya barcha iboralarni

o'rganishi kerak, deb hisoblashadi, boshqalari esa faqat semantik siljishga ega bo'lgan elementni o'z ichiga olgan iboralarni ko'rib chiqish kerak deb hisoblashadi, ya'ni, majoziy qiymat. Frazeologik birliklar - bu nutq so'zlarini qurish uchun ishlatiladigan super so'z (bir nechta so'zlardan), tayyor shaklda, doimiy va kontekstdan mustaqil ma'noga ega bo'lgan til birligi. Frazeologik birlikning kattaligi ikki so'zli birikmadan jumlagacha qadar bo'lishi mumkin. Frazeologik birliklarlar polisemiya, sinonimiya va antonimiyaga ega bo'lishi mumkin. Frazeologiya alohida tilshunoslik intizomi sifatida fransuz tilshunosligi Gi. Balli tufayli paydo bo'ldi. Keyin B. A. Larin frazeologik birliklarning birinchi semantik tasnifining asosini yaratdi, u uchta yo'nalishdan iborat edi:

1. O'zgaruvchan kombinatsiyalar (warm regards);
2. Frazeologik birikmalar (icy silence);
3. So'zning tor ma'nosida frazeologik birliklar (wash one's dirty linen in public)

Ingliz tilida barcha frazeologizmlar idiomalar deb ataladi. Idiomalarning manbalari quyidagilar bo'lishi mumkin:

1. Folklor- **Beggars can't be choosers.**
2. Professional nutq- to play the first fiddle.
3. Muqaddas kitob- one cannot be too careful.
4. Adabiy iqtiboslar- she built for herself (to build a castle in the air.) a most magnificent castle.

Frazeologik birliklar hayotning barcha sohalarida va bilim sohalarida mavjud. Ular tematik guruhlarni tashkil qiladi:

1. Shaxsning harakati, faoliyati va holatini belgilash (to take care of smb).
2. Hayvonlar (to be smb's true dog).
3. Dengiz ishi bilan bog'liq (to trim one's sails to the wind).
4. Harbiy ish bilan bog'liq (to let off stream).
5. San'at bilan bog'liq (to take the lead).
6. Din bilan bog'liq (ask for bread and be given a stone).

Eng ko‘p sonli frazeologik birliklar guruhlarini inson faoliyatini ko‘rsatadigan birinchi guruhdir. Buning sababi shundaki, bunday frazeologik birliklar voqelikni aks ettiradi va inson hayoti to‘g‘risida ma‘lumot beradi. Dengiz frazeologizmlari ingliz tilida ham ko‘p hisoblanadi. Bu buyuk Britaniyada navigatsiyaning katta ahamiyati bilan bog‘liq. Ingliz va rus tillarida diniy frazeologik birliklarning ko‘pligi Bibliyaning barcha nasroniy xalqlariga yaxshi ma‘lum ekanligi bilan izohlanadi. Injil frazeologiyasida uzoq, noyob tarixiy tajriba saqlanib qolgan. Til frazeologik birliklar orasida siz quyidagilarni topishingiz mumkin: tarixiylik (to keep no man’s land – держать бесхозную), arxaizmlar (to meet one in the duke’s walk – драться на дуэли); she‘rlar (to give one’s lions – приняться за работу); varvarizmlar (to be rich s Croesus – быть богатым как Крез) deb nomlangan. Frazeologiyada umumiy jargon mavjud: forget the wind up – дрейфовать, shuningdek maxsus jargon: siyosiy- to tap the barrel – присвоить государственные деньги; sport- to see one’s back – дать себя победить; aviatsiya - to hit the ground – совершить посадку; ; dengiz- to catch the boat – явиться вовремя; vulgarizmlar – to have the hump – приуныть, скинуть. Frazeologik birliklar orasida frazeologik neologizmlarni ham topish mumkin. (To throw a wobby – неожиданно разозлиться.)

A. I. Smirnitskiy frazeologik birliklarning tarkibiy tasnifini yaratdi: 1) bir qirrali, 2) ikki qirrali va 3) ko‘p qirrali frazeologik birliklar. Ushbu turdagi frazeologik birliklarning har biri o‘ziga xos kichik turlarga ega.

1. Bir qirrali.

a) fe‘l-ravish, semantik va grammatik markazlar birinchi komponentda (to give up) joylashgan.

b) ikkinchi komponentda semantik markaz, birinчисida grammatik markaz (to be tired of).

c) nominal komponentda semantik markazga ega bo‘lgan predlogli va ba‘zan grammatik markazning yo‘qligi (by heart, in order to).

2. Ikki qirrali.

a) atribut-nominal (black art).

b) fe'l-substantiv (to take the floor).

C) ergash gaplarning ekvivalenti sifatida takrorlash (now or never).

3. Ko'p qirrali.

a) ravishli (every day).

Ingliz va rus frazeologik birliklarini tahlil qilib, ularning o'xshashligi va farqlarini ko'rib, biz nemis va fransuz tillarida o'xshash frazeologik birliklarni ko'rib chiqishga qaror qildik. Ushbu kuzatish bizni frazeologik birliklarning kelib chiqishi, semantikasi va tillardagi funktsiyalari bo'yicha ma'lum taqsimlanishiga olib keldi. Biz ko'plab xalqaro frazeologik birliklarni topdik.

1. Rus. Человек предполагает, бог располагает.

Ing. Man proposes, God disposes.

Fr. L'homme propose, Dieu dispose.

Nem. Der Mensch denkt, Gott lenkt.

2. Rus. У страха глаза велики.

Ing. The devil is not so black as he is painted.

Fr. La peur donne les ailes.

Nem. Furcht macht Baine.

3. Rus. Лучше поздно, чем никогда.

Ing. Better late than never.

Fr. Vaut mieux tard que jamais.

Nem. Besser spat als nie.

Ko'p sonli xalqaro frazeologik birliklar Yevropa xalqlarining umumiy, madaniy qadriyatlar va tajribalari mavjudligini ko'rsatadi, bu ularning tillarida aks etadi. Faqat ingliz tiliga xos bo'lgan, boshqa tillarda ekvivalenti bo'lmagan sof milliy frazeologik birliklar mavjud: The child is father of the man; Never say die; It is a great life, if you don't weaken; It's a poor heart that never rejoices. Biz frazeologik birliklarda sinonimiya hodisasini eslatib o'tdik. Keling, ba'zi misollar keltiraylik.

1. Rus.: яблоко от яблони недалеко падает.

От худого семени не жди доброго племени.

Каков батька, таковы и детки.

Кто о то кого, тот и в того.

Роль фразеологизмов в лексической системе языка

Ing.: Like father, like son.

Like mother, like daughter.

Like master, like man.

A tree is known by its fruits.

Know the breed, know the dog.

Fra.: L'enfant tient de son pere.

Nem.: Der Apple fällt nicht weit vom stamm.

2. Russ.: В гостях хорошо, а дома лучше.

На чужбине родная земля во сне снится.

Дома и стены помогают.

На чужой стороншке рад своей вороншке.

Ingl.: East or West home is best.

There is no place like home.

Dry bread at home is better than roast meat abroad.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, tillarda frazeologik birliklarning tuzilishi, funksiyalarning semantikasi nuqtai nazaridan juda xilma-xilligi mavjudligi nafaqat leksikada, balki tilning umumiy til tizimida ham muhim o‘rin tutadi. Tilni o‘rganayotganda, uning xalq tarixi, tajribasi va madaniyati – tilni yorqin, jonli, ifodali qiladigan va inson fikrlari va his-tuyg‘ularining barcha boyliklarini ifoda etish va etkazish imkoniyatini beradigan frazeologiya tomonidan yaratilgan lug‘atning o‘ziga xos qismini bilmasdan turib amalga oshirish mumkin emas. Frazeologik birliklar tabiiy tilning muhim qismidir. Ular murakkab ma’nolarni ixcham va ta’sirchan tarzda ifodalovchi turg‘un iboralardir. Ularning kompozitsion emasligi va obrazlilik ularni ona tili bo‘lmaganlar uchun o‘rganishni qiyinlashtiradi, lekin ularning barqarorligi va chastotasi ularni muhim aloqa vositasiga aylantiradi. Frazeologik birliklarning

qo'llanilishini tushunib, til va uning qo'llanishi haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirib, atrofimizdagilar bilan yanada samarali muloqot qilishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Birix A.N., Mokienko V.M., Stepanov A.I. *Rus frazeologiyasi. Tarixiy va etimologik lug'at.* M., 2005, AST nashriyoti.

[2] Bukovskaya M.V. *Umumiy ingliz maqollari lug'ati.* M. 1988 yil, "Rus tili".

[3] Jespersen O. *Growth and structure of the English Language.* Oxford., 1945.

[4] *Longman Dictionary of English Idioms.* J.B., London, 1980.

[5] *Oxford Advanced Learner's Dictionary.* Oxford, 2005.

[6] Larin B.A. *Frazeologiyaga oid insholar. Olimlar ilovasi. LTU, № 198, filol seriyasi. fanlar, jild. 24 1965 yil.*

[7] Kunin A.V. *Zamonaviy ingliz tili frazeologiyasi.* M., 1972 yil.

**ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ЖОРИЙ
ЭТИШ-ДАВР ТАЛАБИ**

Muminova M. Y,

Чирчиқ Давлат педогоика университети

Chirchik State Pedagogical University.

e-mail: munojatmuminova91@gmail.com

Himmataliev D. O

Чирчиқ Давлат педогоика университети

Chirchik State Pedagogical University.

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада таълим муассасаларида методик ишларни ташиқил этишининг замонавий ёндошувлари, таълим-тарбия жараёнига инновацияларни жорий этиши орқали таълим самарадорлигига эришиши йиқллари тўғрисида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Таълим тизими, таълим-тарбия, инновация, педагогик жараён, интеграция, методик ишлар, ўқитувчи фаолияти, ўқувчи.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются современные подходы к организации методической работы в общеобразовательных учреждениях, пути достижения эффективности обучения за счёт внедрения инноваций в образовательный процесс.

Ключевые слова: Система образования, образование, инновации, педагогический процесс, интеграция, методическая работа, деятельность учителя, ученик.

CURRENT INTRODUCTION OF INNOVATIONS IN THE EDUCATION SYSTEM IS THE REQUIREMENT OF THE TIME

ABSTRACT

This article discusses modern approaches to the organization of methodological work in educational institutions, ways to achieve learning efficiency through the introduction of innovations in the educational process.

Key words: *Education system, education, innovations, pedagogical process, integration, methodical work, teacher's activity, student.*

Ҳар қандай жамиятнинг, давлатнинг ривожланиши бу таълим тизимидаги самарали ислоҳотларнинг, тизимга киритилаётган инновацияларнинг ижобий натижасидир. Аввало, таълим тизимини ислоҳ қилмай, таълимда инновацияларни жорий қилмай илм-фан ютуқларига эриша олмаймиз. Ҳозирги давр таълим тараққиёти янги йўналиш - инновацион фаолиятни майдонга олиб чиқди. «Инновацион педагогика» термини ва унга хос бўлган тадқиқотлар XX асрнинг 60-йилларида Ғарбий Европа ва АҚШда пайдо бўлган. Дастлаб инновацион фаолият Ф.Н.Гоноболин, С.М.Годнин, В.И.Загвязинский, В.А.Кан-Калик, Н.В.Кузмина, В.А.Слатенин, А.И.Ҳербаков ишларида тадқиқ етилган. Бу тадқиқотларда инновацион фаолият амалиёти ва илғор педагогик тажрибаларни кенг ёйиш нуқтаи назаридан ёритилган. Х.Барнет, Дж.Бассет, Д.Гамилтон, Н.Гросс, М.Майез, А.Хейвлок, Д.Чен, Р.Едем ишларида инновацион тараққиётларни бошқариш, таълимдаги ўзгаришларни ташкил этиш, инновациянинг «Ҳаёти ва фаолияти» учун зарур бўлган шарт шароитлар масалалари таҳлил қилинган. Таълимда инновация аввало новаторлар, изланувчан ижодкорлар, таълим фидойиларининг педагогик фаолиятида кузатилади. Ҳозирги кунда мамлакатимизда инновацион технологиялар

иқтисодчилар, тадбиркорлар, ишлаб чиқарувчилар ҳаракатида кўплаб учрамоқда ва у жуда катта натижалар бермоқда.

Юқори малакали кадрларнинг бош звеноси инновацион йўналишдаги мактабгача таълим ташкилотлари ва мактаблардир. Хусусий мактабгача таълим ташкилотлари, мактабгача таълим ва бошланғич таълим комплекси, 2–4-синфлар бўйича ихтисослашган синфлар, 5–9-синфлар бўйича ихтисослашган синфлар, умумтаълим мактаблари, ихтисослашган мактаб-интернатлар, университет ва институтлар қошидаги фанлар блок тизимида чуқурлаштириб ўрганиладиган, олий ўқув юртига киришга тайёрлайдиган академик лицейлар, муסיқа, санъат ва бошқа йўналишдаги мактаблар, янги йўналишли касб-ҳунар коллежлари шулар жумласидандир.

Мамлакатимизда ана шундай янги йўналишдаги таълим муассасалари очилиши баробарида таълим жараёнини инновациялар асосида ташкил этишни ва бошқаришни тақозо этади. Инновация сўзи инглизча сўз бўлиб-«инновацион» янгилик киритиш деган маънони билдиради, яъни тизим ички тузилишини ўзгартириш, деб таърифланади. Таълим тизимида ҳам инновацияларни жорий этиш ўз ижобий натижаларини бермоқда. Таълимдаги инновацион фаолият таълим соҳасидаги инновацияларнинг пайдо бўлишига қаратилган комплекс фаолиятни ўз ичига олади. Бу инновациялар таълим жараёнини ташкил этишнинг усул ва усуллари, таълим ва тарбия жараёнида фойдаланиладиган ресурслар, илмий назариялар ва тушунчалар бўлиши мумкин. Таълим муассасасини илмий-методик бошқаришда инновацион таълимга нисбатан кучли эҳтиёж сезилмоқда. Инновациялар таълим фаолияти жараёнида ҳам ривожланади. Ўқув жараёнида таълим оловчиларнинг назарий ва амалий билимларини ривожлантириш амалга оширилади, кейинчалик улар инновацияларни яратиш билан боғлиқ бўлган амалий ҳаётнинг турли соҳаларида қўлланилиши мумкин. «Инновацион» (инглизча «ин» – «янги», «вацион» – «киритиш, тадбиқ этиш») ва ноанъанавий таълим усуллари – анъанавий усулда бошқарилаётган таълим тизимига нисбатан педагогик жараёнлар амалиётида

ўзининг ижобий натижасини бермоқда. Сабаби, анъанавий усулларда бошқарилаётган таълим жараёнига кўра, ўқувчилар дарс давомида пассив иштирок этадилар. Улар ўқитувчининг маърузасини тинглаб, қабул қилувчи – информатор сифатида намоён бўладилар. Инновацион ва ноанъанавий таълимда эса, барча ўқувчилар фаол иштирок этадилар. Инновацион жараён ўзига тааллуқли бўлган бир неча босқич ва воситалар жамланиши натижасида илмий-ижтимоий янгилик ёки ғояга айланади. Инновацияларни педагогик жараёнга киритиш 4 босқичда амалга оширилади:

- Муаммоли таҳлил асосида аниқлаш;
- Мўлжалланаётган таълим тизимини лойиҳалаш;
- Ўзгаришлар ва янгиликларни режалаштириш;
- Ўзгаришларни амалга ошириш.

Бунда янгилик киритиш инновация натижаси сифатида қаралади, инновация жараёни эса умумий тарзда қуйидаги уч босқичда ривожланади: ғояларни бериш (илмий янгилик очиш), ғояларни амалий жиҳатдан ишлаб чиқиш (янгилик яратиш ёки янгиликни киритиш) ва уни амалиётга тадбиқ этиш (янгиликни амалиётга тадбиқ этиш).

Инновацион технологияларни қуйидаги йўналишларда амалиётга тадбиқ этиш мумкин:

- ўқувчиларнинг эътибори ўзлаштириш лозим бўлган билимлар мажмуига эмас, балки билимларни эгаллашга имкон берувчи услуб ва усулларга қаратиш. Бошқача айтганда, технология ўқувчиларни уқиб олиш кўникмаси билан қуроллантириш, уларнинг ахборот олиш ва ишлов бериш усулларини эгаллашларига ёрдам бериш;

- инновацион технология ўқувчининг фикрлашини ривожлантиришга: ўйлашга, тафакур қилишга ўргатиш. Ўқувчилар технологиядан фойдаланиб ўқув материални таҳлил қилиш, солиштириш, умумлаштириш, исботлай олиш, ҳаёл суриш ва фикрлаш кўникмаларини хосил қилиш.

- барча таълим муассасаларида педагог кадрлар учун ижодий муҳит яратиш, илмий ва педагогик ҳамжамиятда ташаббуслар ва янгиликларга қизиқишларига шарт шароитлар яратиш;

- янгилик яратувчи ва ундан фойдаланувчиларнинг шахсий-профессионал хусусиятларини ва инновацияларнинг аҳамиятини англаш, ҳар бир субъектнинг юқори даражадаги масъулияти ҳамда жавобгарлигини ҳисобга олиш;

- энг истиқболли янгиликлар ва маҳсулдор лойиҳаларни реал амал қилиб турган таълим тизимларига интеграциялаш ҳамда тўпланган инновацияларни доимий амал қиладиган изланувчан ва экспериментал таълим тизимлари режимига ўтказиш:

мактабда ижодий ўсиш учун ишчан, соғлом муҳит яратишни таъминловчи «Мақтабда ижодкор ўқитувчини излаш, танлаш ва истеъдодини такомиллаштиришнинг ташхис дастури»ни ишлаб чиқиш.

Замонавий шароитда таълим-тарбия жараёнларини технологиялаштириш кам куч ва вақт сарфлаган ҳолда кутилаётган натижани қўлга киритишга имкон беради, ўқитиш сифатини яхшилаб, самарадорлигини оширади.

Педагогик соҳадаги барча инновациялар жамият ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг ҳозирги босқичига аниқ мос келишига асосланади. Ҳозирги вақтда улар ўқувчиларнинг мустақиллигини ривожлантиришга, ўз-ўзини ўрганиш ва ўз-ўзини ривожлантириш қобилиятларини шакллантиришга, ўқув дастурларини механик равишда эмас, балки онгли равишда ўзлаштиришга қаратилиши керак.

Педагогик инновациялар педагогик фаолиятга янгиликларнинг изчил олиб кирилишини тавсифлайди. Педагогик инновацияларнинг дидактик имкониятларига кўра таълим тизими ва жараёни ривожланиб боради. Ўқитувчининг инновацион фаолияти педагогик жамоани ҳаракатга келтирувчи олға ундовчи бунёдкорликка рағбатлантирувчи куч сифатида намаён бўлиб, таълим жанаёнининг сифатини кафолатлайди. Шу сабабли ҳар бир ўқитувчи

инновацияларнинг моҳиятини тўла тушунган ҳолда ўз фаолятига изчил тадбиқ
эта олиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пўлатов Ш.П. Таълим менежменти ёхуд таълим муассасасини илмий-
методик бошқариш технологияси “Ёш куч”, 2017

2. Рахматуллаев Д. Таълим сифати бошқаруви “Фан ва технология”, 2015

3. Пўлатов Ш.П. Таълим менежменти ёхуд таълим ташкилотини илмий-
методик бошқаришга инновацион ёндошув “Ёш куч”, 2022

4. Аҳлиддинов Р.Ш. Таълим бошқаруви самарадорлигини ошириш
истиқболлари “Халқ таълими”, 2002

CHAVANDOZLARNI TAYYORLASH JARAYONI BILAN KORDINATSIYA TIZIMINI ASOSLASH

Abduxamidov Nuxriddin Nishonxo‘jayovich

O‘zDJTSU 2-bosqich magistranti’

ANNOTASIYA

Ushbu maqolada chavondozlarni tayyorlash jaroyoni bilan kordinatsiya tizimini asoslash, E.G. Martirosov usuli orqali o‘rganildi. Ushbu tizim, birinchi nobatda sportchi va sport otlari o‘lchovlarini antropometrik ko‘rsatkichlarini, yuqori asabiy foliyat ko‘rsatkichlari, chavandoz va otning fizalogik ma’lumotlari, shuningdek ularning natijaga ta’sir qilish darajasini o‘z ichiga oladi

Kalit so‘zlar: *Jismoniy tarbiya, yilqichilik, ot sporti, sog‘lomlashtirish tadbirlari, chavondozlarni tayyorlash, kordinatsiya tizimini, otning fizalogik ma’lumotlari*

АННОТАЦИЯ

В данной статье изучены основы координационной системы с процессом подготовки всадников по методике Е.Г. Мартиросова. В эту систему, прежде всего, входят промеры спортсменов и спортивных лошадей, антропометрические показатели, показатели высокой нервной деятельности, физиологические данные всадника и лошади, а также степень их влияния на результат.

Ключевые слова: *физическое воспитание, коневодство, конный спорт, оздоровительные мероприятия, подготовка всадников, координационная система, физиологическая информация лошади.*

ANNOTATION

In this article, the foundation of the coordination system with the process of training riders was studied using the method of E.G. Martirosov. This system, first of all, includes measurements of athletes and sports horses, anthropometric indicators, indicators of high nervous activity, physiological data of the rider and the horse, as well as the degree of their influence on the result.

Key words: *physical education, horse breeding, horse sports, health measures, training of riders, coordination system, physiological information of a horse*

Sport yutuqlarining zamonaviy darajasi nafaqat mashg'ulot metodologiyasini takomillashtirishga, balki tana tizimlarining o'zaro bog'liqligini, ularning sport yutuqlariga ta'sirini o'rganishga ham talab qiladi (Chernomorets O. M., 1990; Zaitseva V. V., Sonkin V. D., 1994). Olimpiya sport turlariga kelsak, ularning aksariyati natijaga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni, ayniqsa ot sporti turlarini aniqlaydi degan xulosaga kelish mumkin.

Ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, mualliflar sport o'zgarishlarining motor va psixologik fazilatlarini afzal ko'rishadi, ammo shunga qaramay, morfofunktsional ko'rsatkichlarning yuqori prognostikligiga ishora qiladilar. Albatta, morfofunktsional ko'rsatkichlarni hisobga olish yosh sportchilarni dastlabki tanlash va yo'naltirish uchun juda muhimdir. Biroq, o'zbekiston Respublikasida sportning professionallashuvi, xalqaro maydonda qattiq raqobat, ekstremal jismoniy va ruhiy stresslar, yuqori malakali sportchilarni tayyorlash uchun moliyaviy xarajatlarning sezilarli darajada oshishi munosabati bilan sportni takomillashtirish bosqichida otliqlarni tanlash dolzarb muammolardan biri hisoblanadi.

Ilmiy yangilik

Ilmiy yangilik ot sportida seleksiya muammosini ishlab chiqishda va sport natijalarini yaxshilashda, ya'ni ushbu muammoni "muvofiqlashtirish" tizimini tahlil qilish asosida hal qilishda eng murakkab yondashuvda to'liq namoyon bo'ladi.

Dissertatsiyada birinchi marta:

- Sakrashga (konkur) ixtisoslashgan turli malakali chavandozlarning somatometrik ko'rsatkichlarini tahlil qildi;

- otning tashqi xususiyatlari va sport natijasi o'rtasidagi bog'liqlik tahlili o'tkazildi;

- yosh chavandozlarga tegishli sport otlarida yurak-qon tomir, asab tizimi va ularning sport natijalariga ta'siri bo'yicha tadqiqotlar o'tkazildi;

- "muvofiqlashtirish" tizimining turli nisbatlarining sport natijasiga ta'siri eksperimental tarzda aniqlandi;

- sportni yanada takomillashtirish uchun chavandozlar va otlarni tanlashning ilmiy asoslangan holda asosiy mezonlari eksperimental tarzda aniqlandi.

Tadqiqot maqsadi: ot sportida sport mashg'ulotlarini tanlash va takomillashtirish maqsadida "chavandoz-ot" tizimining asosiy ko'rsatkichlarining nisbatlarini ishlab chiqish va eksperimental asoslashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari: Chavandozning somatometrik xususiyatlarini va otlarning o'lchovlarini, ularning o'zaro bog'liqligini va turli malakali sportchilarda sport natijalariga ta'sirini aniqlash.

Chavandoz va otning yurak-qon tomir va nafas olish tizimlarining holatini aniqlash, ularning oliy nerv faoliyati turlarini tahlil qilish, bu ko'rsatkichlarning sport natijasi bilan bog'liqligini o'rnatish.

"Chavandoz-ot" tizimining asosiy ko'rsatkichlarining sport natijalariga ta'sirini eksperimental ravishda asoslash.

Tadqiqot usullari: Ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, pedagogik tajriba va matematik –statistik tahlil

Tadqiqotni tashkillashtirish: Sakrash bo'yicha ixtisoslashgan boshlang'ich guruhning ayol sportchilari, shuningdek musobaqalarda doimiy ravishda qatnashadigan sport otlari.

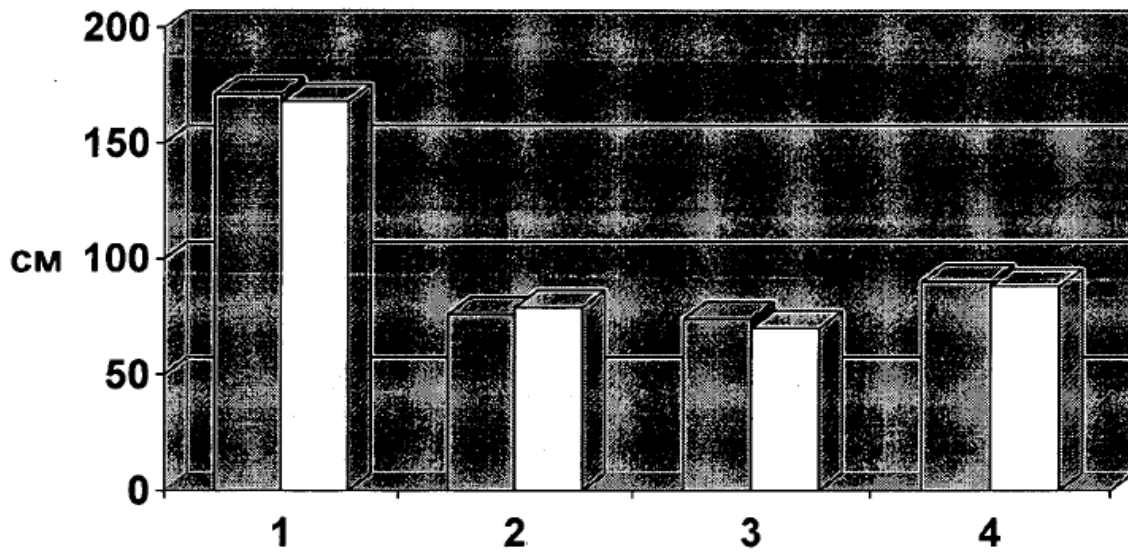
Tadqiqot natijalari va uning muhokamasi: Umumiy gipotezani sinab ko'rish va qo'yilgan vazifalarni hal qilish uchun pedagogik tajriba o'tkazildi.

Nazorat va eksperimental guruhdagi ot sportchilarning tana o'lchamlarining mutlaq ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi			Tajriba guruhi			farqlarning ishonchliligi.
	M	T	CY	M	III	CY	
	Yosh	23,47	4,17	11,78	23,76	5,65	
Tajriba	10,13	5,16	51,09	10,67	5,81	54,51	Ishonchsiz
Boyi	168,6	6,88	4,08	170,4	5,40	1,66	Ishonchsiz
Og'irligi	59,87	9,56	1,97	60,93	2,82	8,87	Ishonchsiz
Tana uzunligi	78,87	5,25	6,82	76,87	1,60	2,03	P <0,001
Qo'l uzunligi	71,70	6,55	9,14	74,37	2,01	2,71	P <0,001
Yelkaning uzunligi	30,30	3,05	10,04	30,80	1,18	3,82	Ishonchsiz
Bilak uzunligi	25,30	2,27	3,99	25,40	1,38	5,43	Ishonchsiz
Oyoq uzunligi	88,00	5,02	5,71	91,17	1,82	2,00	P <0,001
Son uzunligi	43,60	2,69	3,18	43,93	1,07	2,43	Ishonchsiz
Pastki oyoq uzunligi	39,37	2,37	2,02	41,00	1,77	4,32	P <0,001
ko'krak atrofi	93,57	5,05	3,39	92,50	6,93	7,49	Ishonchsiz

Tajriba guruhga qaraganda nazorat guruhida aniqroq bo'lgan individual antropometrik ko'rsatkichlarning juda keng doiradagi o'zgaruvchanligiga e'tibor qaratiladi. Tana vazni, qo'llarning uzunligi, yelkalari va ko'krak aylanasi bo'yicha eng katta qiymatga yetadi.

Boshqa ko'rsatkichlarning o'zgaruvchanligi ahamiyatsiz, bu ularning barqarorligini ko'rsatadi.

Tajribaviy Nazorat

Tajriba va nazorat guruhlarining ot sportchilarida, tana uzunligi ko'rsatkichlari (1), tana korpusiniyong uzunligi (2), qo'l uzunligi (3), oyoq uzunligi

o'tkazilgan korrelyatsiya tahlili ot sportchilarining antropometrik ko'rsatkichlari va sport natijalari o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni aniqladi. Shunday qilib, tajriba guruhida sport natijasi va tana vazni ($r = 694$), tana uzunligi ($r = 600$), qo'l uzunligi ($r = 559$) o'rtasida yaqin aloqalar aniqlandi. Natija va sportchilarning yoshi ($r = 814$), ish staji ($r = 742$) o'rtasidagi yaqin bog'liqlikni qayd etilgan.

XULOSALAR

Ot sporti sportchilari va ularning otlarini tekshirishning adabiy manbalarini va pedagogik eksperiment davomida olingan natijalarni o'rganish asosida, boshlang'ich ixtisoslashuv otlilarini tayyorlashni boshqarish, shu jumladan sport tanlovining turli bosqichlari "kordinatsiya" tizimining asosiy ko'rsatkichlarining nisbatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerakligini tan olish kerak. Ushbu tizim, birinchi navbatda, ot o'lchovlarining antropometrik ko'rsatkichlari, yuqori asabiy faoliyat ko'rsatkichlari, chavandoz va otning fiziologik ma'lumotlari, shuningdek ularning natijaga ta'sir qilish darajasini o'z ichiga olishi kerak.

1. Muvofiqlashtirish" tizimini tavsiflovchi asosiy ko'rsatkichlar aniqlandi:
- antropometrik sport ko'rsatkichlariga ta'sir qildi (tana og'irligi, $r = 0,57$, tana uzunligi, $r = 0,56$, tana korpus uzunligi, $r = 0,54$, qo'l uzunligi, $r = 0,58$);

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *Автократов Д.М. Экстерьер лошади. - М.: Сельхозгиз 1931. - 183 с.*
2. *Алексеев В.Г. Преодоление препятствий. - М.: изд. Физкультура и Спорт, 1955. - 17с.*
3. *Алексеев В.Г., Овчинников Н.Ф. Еще раз о недостатках в конном спорте // Теор. и практ. физ. культ. - 1956. - №3. - С. 185-188.*
4. *Амосов Н.М., Антомонов Ю.Г. Моделирование в биокибернетике // Моделирование в биологии и медицине. - Киев: Наукова думка, 1975. - С.26-38.*
5. *Андреева И.В. Об экстерьере спортивных лошадей // Коневодство и конный спорт. - 1970. - №12. - С.21*
6. *Андреева И.В. Взаимосвязь экстерьерных особенностей с работоспособностью спортивных лошадей // Совершенствование племенной работы и технологии в животноводстве. - М.: Московская Ветеринарная Академия, 1971. - Т.71. - С.70-74*

IKKI KARRALI INTEGRALNI MAPLE DASTURI YORDAMIDA HISOBLASH USULLARI

Aktamov Feruz Sanaqulovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Algebra va matematik analiz kafedrası tayanch doktoranti

feruzaktamov28@gmail.com

Jo'rayev Firdavs Umed o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Matematika va informatika fakulteti 2-kurs talabasi

zuraevfirdavs1@gmail.com

ANNOTATSIYA

Karrali integrallarni MAPLE matematik paketi yordamida yechish. MAPLE matematik paketi yordamida karrali integrallarni yechishning imkoniyatlari va qulayliklari. Karrali integrallarni MAPLE matematik yordamida yechishni ko'rgazmalilikligi va karrali integrallarni MAPLE matematik paketida yechishning odatdagi usullardan farqlari.

Kalit so'zlar: MAPLE, ikki karrali integrallar, yuza, hajim, soha, grafik.

ABSTRACT

Solving multiple integrals using the MAPLE mathematical package. Opportunities and convenience of solving multiple integrals using the MAPLE mathematical package. Visualization of solving multiple integrals using MAPLE math and differences from usual methods of solving multiple integrals in MAPLE math package.

Key words: MAPLE, double integrals, surface, volume, area, graph

KIRISH

Matematik analiz fanining muhim bo'limlaridan bittasi karrali integrallar hisoblanadi. Karrali integral tekislikning ma'lum sohasida uch o'lchovli yoki n o'lchovli fazoda berilgan funksiyalardan olingan integral. Bu yerda talabalarda shunday muamo yuzaga keladiki, qandaydir D sohada aniqlangan ikki o'zgaruvchili funksiyaning grafigini tassavur qilish va hosil bo'lgan jismni doskada ifodalash bir muncha qiyinchiliklar tug'diradi. Bunday hollarda ayniqsa uch o'lchovli fazoda jismni tasvirlash uchun matematik paketlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Hozirgi kunda eng zamonaviy paketlardan biri MAPLE shu muamolarni hal qilishda muqobil yechim hisoblanadi. Dastlab biz ikki karrali integralga ta'rif beramiz va ikki karrali integralni MAPLE matematik paketi yordamida yechishning bir nechta usullarini keltirib, ularga doir bir nechta misollar yechimlarini ko'rsatamiz.

Ta'rif: Oxy tekislikning yopiq D sohasida $z = f(x, y)$ funksiya aniqlangan va uzluksiz bo'lsin. D sohani ixtiyoriy ravishda umumiy ichki nuqtalarga ega bo'lmagan va yuzalari ΔS_i ga teng bo'lgan n ta D_i ($i = \overline{1, n}$) elementar sohalarga bo'lamiz. Har bir D_i sohada ixtiyoriy $P(x_i; y_i)$ nuqtani tanlaymiz, $z = f(x, y)$ funksiyaning bu nuqtadagi qiymati $f(x_i, y_i)$ ni hisoblab, uni ΔS_i ga ko'paytiramiz va barcha bunday ko'paytmalarning yig'indisini tuzamiz:

$$I_n = \sum_{i=1}^n f(x_i, y_i) \Delta S_i$$

Bu yig'indiga $f(x, y)$ funksiyaning D sohadagi integral yig'indisi deyiladi.

D_i soha chegaraviy nuqtalari orasidagi masofalarning eng kattasiga shu yuzaning diametri deyiladi va d_i bilan belgilanadi, bunda $n \rightarrow \infty$ da $d_i \rightarrow 0$. Agar (1.1) integral yig'indining $\max d_i \rightarrow 0$ dagi chekli limiti D sohani bo'laklarga bo'lish usuliga va bu bo'laklarda $P(x_i; y_i)$ nuqtani tanlash usuliga bog'liq bo'lmagan holda

mavjud bo'lsa, bu limitga $f(x, y)$ funksiyadan D soha bo'yicha olingan ikki karrali integral deyiladi va $\iint_D f(x, y) dS$ bilan belgilanadi:

$$\iint_D f(x, y) dS = \lim_{\max d_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n f(x_i, y_i) \Delta S,$$

yoki,

$$\iint_D f(x, y) dx dy = \lim_{\max d_i \rightarrow 0} \sum_{i=1}^n f(x_i, y_i) \Delta x_i \cdot y_i$$

bo'ladi.

1. Ikki karrali integralni **int()** buyrug'i yordamida hisoblash.

Bu buyruq quydagi tartibda yozilsa bizga ikki karrali integralni hisoblab beradi.

Int funksiyasi ichiga funksiya va uning o'zgarish oraliqlarini kiritamiz va uni yana shunga tenglab natijani olamiz faqat bunda integralni hisoblash jarayoni ko'rinmaydi. Buni ko'rish uchun "simplify" buyrug'idan foydalanamiz va natijalarni olamiz.

2. Ikki karrali integralni Student paketidagi **Doubleint()** funksiyasi yordamida hisoblash.

Doubleint() funksiyasi yordamida ikki karrali integralni hisoblash uchun with(student): Doubleint buyrug'i ichiga funksiya va o'zgaruvchilarning o'zgarish oralig'i kiritib natija olamiz.

3. Ikki karrali integralni **Student[MultivariateCalculus]** paketining **MultiInt()** funksiyasi yordamida hisoblash.

Student[MultivariateCalculus] paketidagi MultiInt() funksiyasi yordamida ikki karrali integral quydagicha hisoblanadi. MultiInt() funksiyasi ichiga ikki karrali integral ostidagi funksiya, o'zgaruvchilarning o'zgarish oralig'i va oxirida output=steps deb natijani olamiz.

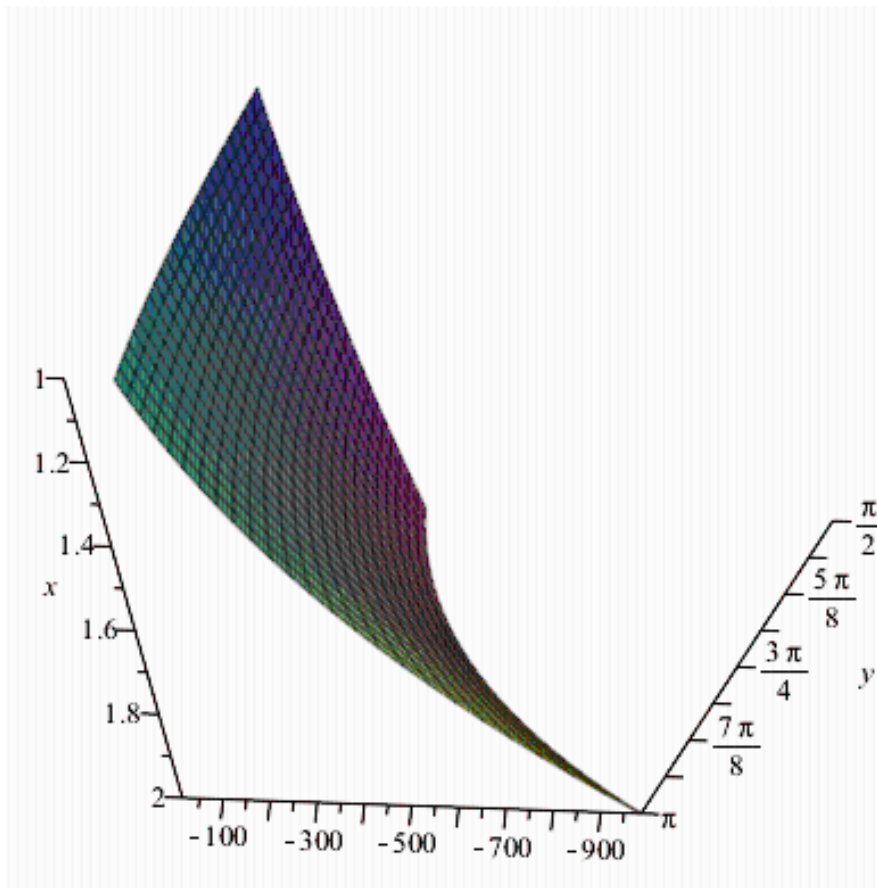
4. Ikki karrali integralni **VectorCalculus** paketining **int()** funksiyasi yordamida hisoblash.

VectorCalculus paketining int() funksiyasi bilan hisoblashda with(VectorCalculus) va int buyrug'idan foydalanamiz. Int() funksiyasi ichiga ikki karrali integral ostidagi funksiyani va Region funksiya ichiga o'zgarish oraliqlarini kiritib natijani olamiz.

Endi shularga oid misollarni ko'rib chiqamiz.

1-misol: $\iint_D (xy - 4x^3y^3) dx dy$, $D: x=1, y=x^3, y=-\sqrt{x}$ hisoblang.

$> \text{plot3d}(x \cdot y - 4 \cdot x^3 \cdot y^3, x = 1 \dots 2, y = \frac{\pi}{2} \dots \pi, \text{axes} = \text{frame})$

Ikki karrali integralni int() buyrug'i yordamida hisoblash.

$>$

$$\text{Int}\left(\text{Int}\left((x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3)', y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2\right), x = 0 \dots 1\right) = \text{int}\left(\text{int}\left(x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3, y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2\right), x = 0 \dots 1\right);$$

$$\int_0^1 \int_{-\sqrt{x}}^{x^2} (-4x^3 y^3 + xy) dy dx = 0$$

$$\text{Int}\left((x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3), y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2\right) = \text{int}\left(x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3, y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2\right);$$

$$\int_{-\sqrt{x}}^{x^2} (-4x^3 y^3 + xy) dy = -x^3 (x^8 - x^2) + \frac{1}{2} x (x^4 - x)$$

simplify(rhs(%));

$$-x^{11} + \frac{3}{2} x^5 - \frac{1}{2} x^2$$

$$\text{Int}(\%, x = 0 \dots 1) = \text{int}(\%, x = 0 \dots 1);$$

$$\int_0^1 \left(-x^{11} + \frac{3}{2} x^5 - \frac{1}{2} x^2\right) dx = 0$$

Ikki karrali integralni Student paketidagi **Doubleint()** funksiyasi yordamida hisoblash.

$$> \text{with(student)} : \text{Doubleint}\left((x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3), y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2, x = 0 \dots 1\right) : \% = \text{value}(\%);$$

$$\int_0^1 \int_{-\sqrt{x}}^{x^2} (-4x^3 y^3 + xy) dy dx = 0$$

Ikki karrali integralni **Student[MultivariateCalculus]** paketining **MultiInt()** funksiyasi yordamida hisoblash.

with(Student[MultivariateCalculus]);

$$\text{MultiInt}\left(x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3, y = -x^{\frac{1}{2}} \dots x^2, x = 0 \dots 1, \text{output} = \text{steps}\right);$$

[**∫**], *ApproximateInt, ApproximateIntTutor, AreParallel, AreSkew, CenterOfMass, ChangeOfVariables, Contains, CrossSection, CrossSectionTutor, Del, DirectionalDerivative, DirectionalDerivativeTutor, Distance, Equal, FunctionAverage, GetDimension, GetDirection, GetIntersection, GetNormal, GetPlot, GetPoint, GetRepresentation, Gradient, GradientTutor, Intersects, Jacobian, LagrangeMultipliers, Line, MultiInt, Nabla, Plane, Revert, SecondDerivativeTest, SurfaceArea, TaylorApproximation, TaylorApproximationTutor*]

$$\begin{aligned}
& \int_0^1 \int_{-\sqrt{x}}^{x^2} (-4x^3 y^3 + xy) dy dx \\
&= \int_0^1 \left(\left(-y^4 x^3 + \frac{1}{2} y^2 x \right) \Big|_{y=-\sqrt{x} \cdot x^2} \right) dx \\
&= \int_0^1 \left(-x^3 (x^8 - x^2) + \frac{x(x^4 - x)}{2} \right) dx \\
&= \left(-\frac{1}{12} x^{12} + \frac{1}{4} x^6 - \frac{1}{6} x^3 \right) \Big|_{x=0..1}
\end{aligned}$$

Ikki karrali integralni **VectorCalculus** paketining **int()** funksiyasi yordamida hisoblash.

$$with(VectorCalculus) : int(x \cdot y - 4x^3 \cdot y^3, [x, y] = Region(0..1, -x^{\frac{1}{2}} \cdot x^2));$$

Demak, yuqoridagi 4 ta usulda bizga berilgan

$$\iint_D (xy - 4x^3 y^3) dx dy, \quad D: x=1, y=x^3, y=-\sqrt{x}$$

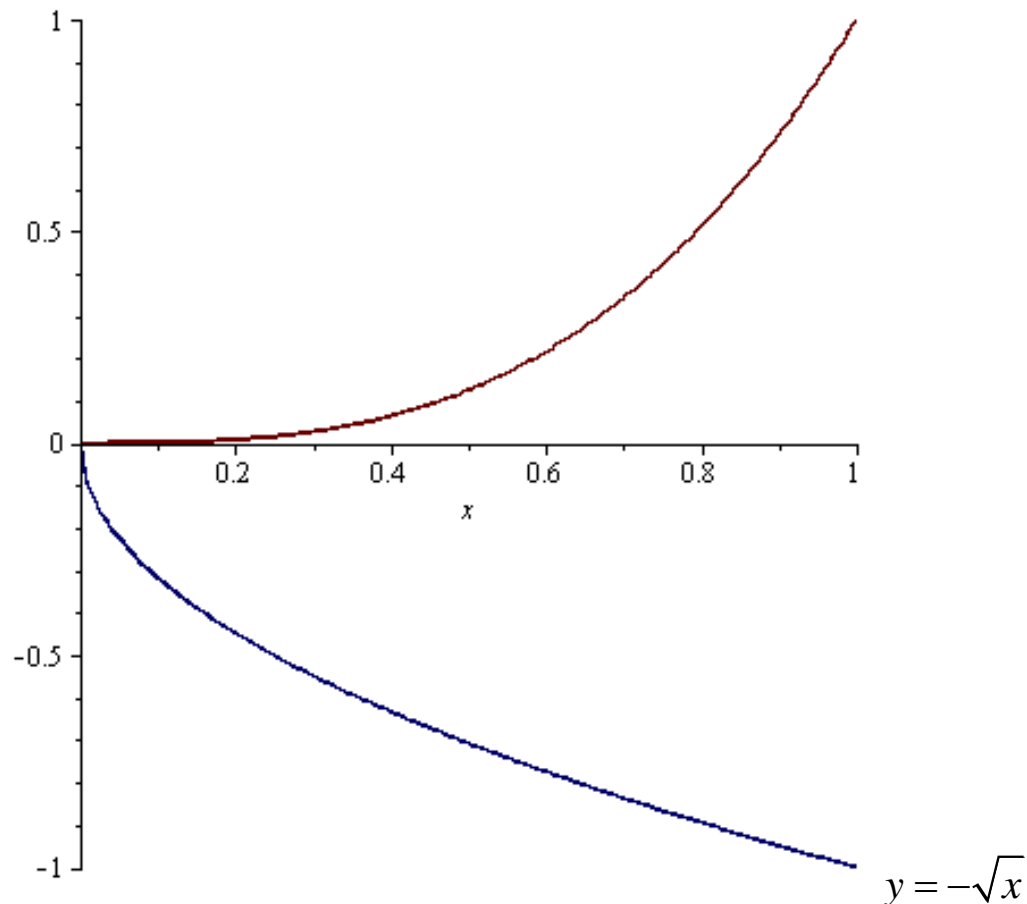
ning qiymati nolga teng bo'ldi. Shuni endi biz bilgan matematik usul bilan yechib ko'ramiz.

$$I = \iint_D (xy - 4x^3 y^3) dx dy, \quad D: x=1, y=x^3, y=-\sqrt{x}$$

Birinchi navbatda bizga berilgan D so

hani chizib olamiz.

$$> plot\left(\left[x^3, -x^{\frac{1}{2}}\right], x=0..1\right); \quad y=x^3$$

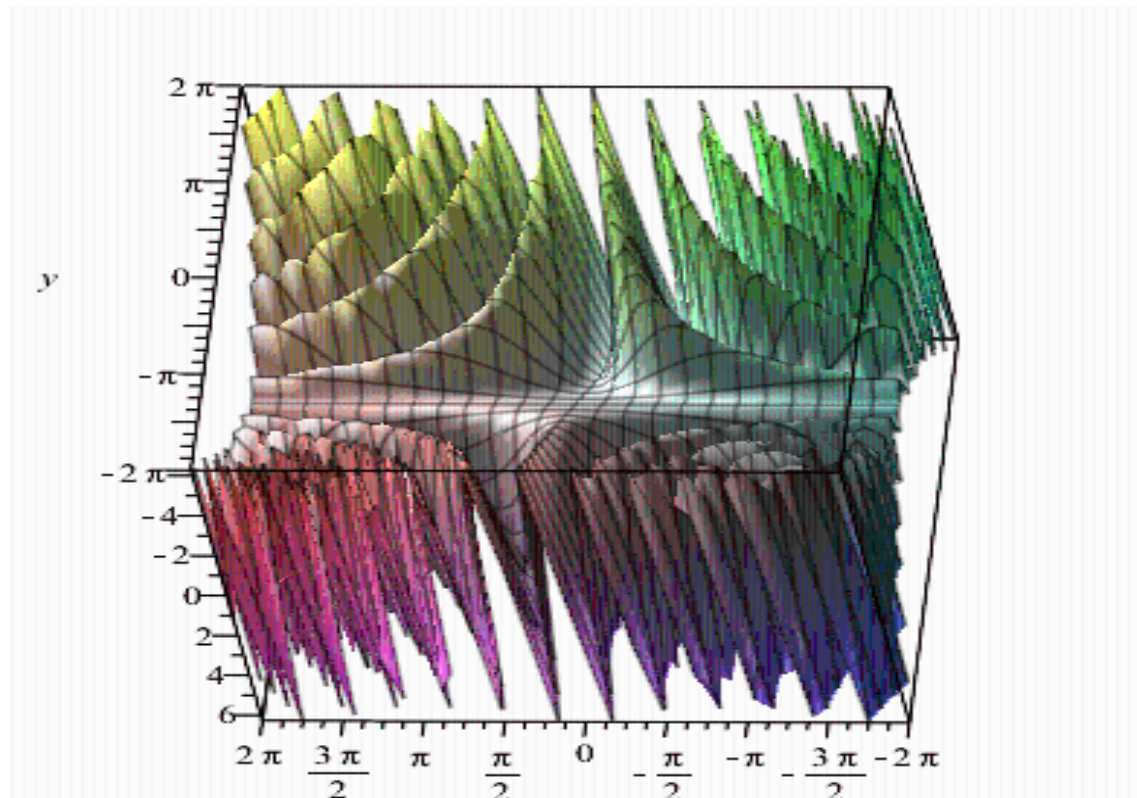
Demak, D soha quydagicha ekan. $D = \{(x, y) : 0 \leq x \leq 1, -\sqrt{x} \leq y \leq x^3\}$

Shundan foydalanib, quydagi ikki karrali integralni tuzamiz va uni hisoblaymiz:

$$\begin{aligned}
 I &= \iint_D (xy - 4x^3y^3) dx dy = \int_0^1 dx \int_{-\sqrt{x}}^{x^3} (xy - 4x^3y^3) dy = \int_0^1 \left(x \cdot \frac{y^2}{2} - x^3y^3 \right)_{-\sqrt{x}}^{x^3} dx = \\
 &= \int_0^1 \left(\frac{x^7}{2} - x^{15} - \frac{x^2}{2} + x^5 \right) dx = \left(\frac{x^8}{16} - \frac{x^{16}}{16} - \frac{x^3}{6} + \frac{x^6}{6} \right)_0^1 = 0
 \end{aligned}$$

2-misol: $\iint_D y \cos(xy) dx dy$, $y = \frac{\pi}{2}$, $y = \pi$, $x = 1$, $x = 2$ hisoblang.

> *smartplot3d(y*cos(x*y))*

Ikki karrali integralni **int()** buyrug'i yordamida hisoblash.

$$\text{Int}\left('y \cdot \cos(x \cdot y)', y = \frac{\pi}{2} .. \pi\right) = \text{int}\left(y \cdot \cos(x \cdot y), y = \frac{\pi}{2} .. \pi\right);$$

$$\int_{\frac{1}{2}\pi}^{\pi} y \cos(xy) dy = -\frac{1}{2} \frac{\pi \sin\left(\frac{1}{2}x\pi\right)x - 2\pi \sin(x\pi)x + 2\cos\left(\frac{1}{2}x\pi\right) - 2\cos(x\pi)}{x^2}$$

simplify(rhs(%));

$$-\frac{1}{2} \frac{\pi \sin\left(\frac{1}{2}x\pi\right)x - 2\pi \sin(x\pi)x + 2\cos\left(\frac{1}{2}x\pi\right) - 2\cos(x\pi)}{x^2}$$

Int(%, x = 1 .. 2) = int(%, x = 1 .. 2);

$$\int_1^2 \left(-\frac{1}{2} \frac{\pi \sin\left(\frac{1}{2}x\pi\right)x - 2\pi \sin(x\pi)x + 2\cos\left(\frac{1}{2}x\pi\right) - 2\cos(x\pi)}{x^2} \right) dx = -\cos\left(\frac{1}{2}\pi\right) + \frac{3}{2}\cos(\pi) - \frac{1}{2}\cos(2\pi)$$

Ikki karrali integralni **Student[MultivariateCalculus]** paketining **MultiInt()** funksiyasi yordamida hisoblash.

with(Student[MultivariateCalculus]);

MultiInt($y \cdot \cos(x \cdot y)$, $y = \frac{\pi}{2} .. \pi$, $x = 1 .. 2$, *output = steps*);

[*'*; *ApproximateInt*, *ApproximateIntTutor*, *AreParallel*, *AreSkew*, *CenterOfMass*, *ChangeOfVariables*, *Contains*, *CrossSection*, *CrossSectionTutor*, *Del*, *DirectionalDerivative*, *DirectionalDerivativeTutor*, *Distance*, *Equal*, *FunctionAverage*, *GetDimension*, *GetDirection*, *GetIntersection*, *GetNormal*, *GetPlot*, *GetPoint*, *GetRepresentation*, *Gradient*, *GradientTutor*, *Intersects*, *Jacobian*, *LagrangeMultipliers*, *Line*, *MultiInt*, *Nabla*, *Plane*, *Revert*, *SecondDerivativeTest*, *SurfaceArea*, *TaylorApproximation*, *TaylorApproximationTutor*]

$$\int_1^2 \int_{\frac{\pi}{2}}^{\pi} y \cos(xy) \, dy \, dx$$

$$= \int_1^2 \left(\frac{\cos(xy) + y \sin(xy) x}{x^2} \Big|_{y = \frac{\pi}{2}}^{\pi} \right) dx$$

$$= \int_1^2 \frac{\pi \sin\left(\frac{x\pi}{2}\right) x - 2\pi \sin(x\pi) x + 2\cos\left(\frac{x\pi}{2}\right) - 2\cos(x\pi)}{2x^2} dx$$

$$= 1 \left(-\frac{\pi \operatorname{Si}\left(\frac{x\pi}{2}\right)}{2} + \pi \operatorname{Si}(x\pi) - \frac{\pi \left(-\frac{2\cos\left(\frac{x\pi}{2}\right)}{x\pi} - \operatorname{Si}\left(\frac{x\pi}{2}\right) \right)}{2} + \pi \left(-\frac{\cos(x\pi)}{x\pi} - \operatorname{Si}(x\pi) - \frac{1}{x\pi} \right) + \frac{1}{x} \right) \Big|_{x=1}^2$$

$$-\cos\left(\frac{1}{2}\pi\right) + \frac{3}{2}\cos(\pi) - \frac{1}{2}\cos(2\pi)$$

Ikki karrali integralni Student paketidagi **Doubleint()** funksiyasi yordamida hisoblash.

with(student) : Doubleint($(y \cdot \cos(x \cdot y))$, $y = \frac{\pi}{2} .. \pi$, $x = 1 .. 2$) : % = *value*(%);

$$\int_1^2 \int_{\frac{1}{2}\pi}^{\pi} y \cos(xy) \, dy \, dx = -\cos\left(\frac{1}{2}\pi\right) + \frac{3}{2}\cos(\pi) - \frac{1}{2}\cos(2\pi)$$

Ikki karrali integralni **VectorCalculus** paketining **int()** funksiyasi yordamida hisoblash.

with(VectorCalculus) : int $\left(y \cdot \cos(x \cdot y), [x, y] = \text{Region}\left(1..2, \frac{\pi}{2}..pi\right)\right);$

$$-\cos\left(\frac{1}{2}\pi\right) + \frac{3}{2}\cos(\pi) - \frac{1}{2}\cos(2\pi)$$

Endi bu misolda ham berilgan D sohani chizamiz.

$> \text{plot}\left(\left[\frac{3.14}{2}, 3.14\right], x = 1..2\right);$

Demak, bizning D soha quydagicha bo'ladi.

$$D = \left\{ (x, y) : 1 \leq x \leq 2, \frac{\pi}{2} \leq y \leq \pi \right\}$$

bo'ladi. Shundan foydalanib quydagicha integral tuzamiz.

$$\begin{aligned} \iint_D (y \cos(xy)) dx dy &= \int_{\frac{\pi}{2}}^{\pi} dy \int_1^2 (y \cos(xy)) dx = \int_{\frac{\pi}{2}}^{\pi} y \frac{1}{y} \sin(xy) \Big|_1^2 = \int_{\frac{\pi}{2}}^{\pi} (\sin 2x - \sin x) dx = \\ &= \left(-\frac{1}{2} \cos 2x + \cos x \right) \Big|_{\frac{\pi}{2}}^{\pi} = -\frac{1}{2} \cos 2\pi + \cos \pi + \frac{1}{2} \cos \pi - \cos \frac{\pi}{2} = \\ &= -\frac{1}{2} \cos 2\pi + \frac{3}{2} \cos \pi - \cos \frac{\pi}{2} \end{aligned}$$

XULOSA

Demak, xulosa qilsak yuqorida keltirilgan ikki karrali integralni hisoblash bo'ycha bir nechta usullarni ko'rib o'tdik. Bu usullar talabalarga ikki karrali integral ostidagi funktsiyani grafigini tassavur qilish imkoniyatini taqdim etdi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. T.Azlarov, H.Mansurov *Matematik analiz Toshkent "O'qituvchi" 1994*
2. A.Gaziyev, I.Isroilov, M.Yaxshiboyev *Matematik analizdan misol masalalar Toshkent-2021.*

3. Aktamov F.S., Soatmurotov H.A. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida matematikaning trigonometriya bo'limini o'qitishning zamonaviy usullari. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal (GIIRJ)* ISSN (E): 2347-6915 Vol. 10, Issue 10, Oct. (2022), Tom 10, № 10, 822-828 b.

4. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida bazi bir elementar funksiyalarning hosilasini olishning innovatsion uslublari. Aktamov Feruz 2019/12 *Fizika, matematika va informatika (ilmiy-uslubiy jurnal)* 2019, № 6, 31-38 b.

5. Ba'zi geometric masalalarni tengsizliklar yordamida yechish. Aktamov Feruz 2020/3 *Fizika, matematika va informatika (ilmiy-uslubiy jurnal)* 2020, № 3, 67-71 b.

6. Маҳкамов, Э. М., Қулжонов, Н. Ж., Актамов, Ф. С., Раупова, М. (2021). Таълимда Финландия ўқитиш тизимининг қўлланилишининг тахлилий тамоиллари математика фани мисолида. *Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 3)*, 119-124.

7. Aktamov F.S., Jo'rayev F.U. Aniq integrallarni taqribiy hisoblashning ba'zi usullari. *Journal of integrated education and research. January 2023 2(1)* ISSN: 2181-3558

TA'LIM VA TARBIYADA NAZARIYA VA AMALIYOT BIRLIGI

Зарипова Динара Рустамовна

ЎР ИИБ 2 сонли академик лицей ўқитувчиси

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada, o'zbek xalqining ta'lim va tarbiyada ulkan merosga ega ekanligi, ta'lim va tarbiyada, nazariya va amaliyot birligini uyg'unlikda olib borish qanchalar zarur bo'lishi bilan birga, sharq allomalarining bu boradagi aytgan fikrlari haqida ma'lumotlar bayon qilindi.

***Kalit so'zlar:** ta'lim, tarbiya, nazariya va amaloyot birligi, ta'lim to'g'risida qonun, muhit, Farobiy talimoti*

АННОТАЦИЯ

В этой статье была изложена информация о том, что узбекский народ имеет огромное наследие в образовании и воспитании, насколько необходимо гармонично вести единство теории и практики в образовании и воспитании, а также мнения восточных ученых по этому вопросу.

***Ключевые слова:** образование, воспитание, единство теории и практики, закон Об образовании, среда, учение Фараби*

Ta'lim - insonga o'qitish, tushuntirish asosida nazariy bilim berish, tarbiya - nazariy fazilatlarni, ma'lum hunarni egallash uchun zarur bo'lgan xulq me'yorlarini va amaliy malakalarini o'rgatishdir deya ta'kidlanadi. Ma'lumki uzoq va boy tarixga ega bo'lgan o'zbek xalqi o'zining ta'lim-tarbiyaga oid ulkan merosiga ega. Bu meros bugungi avlodni insonparvarlik, mehr-muhabbat, oqibat, mehnatsevarlik, vatanparvarlik, mardlik, yuksak axloq ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Har bir inson

dunyoga kelar ekan, u o'sib, ulg'ayib kamol topadi. Uning insoniyligi, axloq-odobi, xulq-atvori, dastavval, o'z oilasida shakllanadi. Demak, oila tarbiya maskanidir. Yosh avlod qalbida vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish har bir otaonaning, tarbiyachi-murabbiylarning, jamoatchilikning Vatan oldidagi burchlaridir. Shuningdek, ta'lim va tarbiya sohasida e'tiborni kuchaytirish va bu bilan bir qatorda, nazariya va amaliyot birligini yoshlar va jamiyatga keng miqyosida tadbiq qilish uchun hukumatimiz tomonidan qabul qilingan bir qator qonun va qarorlar mavjud. Jumladan, O'zbekiston Respublikasini Ta'lim to'grisidagi qonunining 1-bob 3-moddasida *“Ta'lim – ta'im oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek uning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon”* ekanligi ta'kidlab otilgan.

Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch” kitobida “Inson qalbiga yo'l, avvalo, ta'lim va tarbiyadan boshlanadi”, deyiladi. Juda o'rinli fikr. Ta'lim-tarbiyaning ham, siyosiy-mafkuraviy va xalqaro munosabatlarning ham ochqichi til ekanligi ayni haqiqat. SHunday ekan, nafaqat ta'lim balki tarbiya ham har doim o'zining dolzarbligicha qolaveradi. Uning nazariy va amaliy asoslarini chuqur o'rganish asnosida ko'proq hayotga tatbiq etish har qachongidan ham zarur. Amaliyot bu nazariya natijasini, samarasini belgilovchi mezon ekanligini unutmaslik kerak.

Tarbiya – ijtimoiy hodisa. U kishilik jamiyati paydo bo'lgan davrdan beri mavjud. Inson yer yuzidagi eng mukammal zot bo'lishi uchun avvalo tarbiyalanishi zarur va u ko'p qirrali, uzoq davom etadigan jarayondir. Bolani o'rab olgan muhitning hammasi – odamlar, narsalar, hodisalar uning ongida, xulq-atvorida muayyan darajada iz qoldiradi, uni o'zgartiradi va o'stiradi. Har bir ota-ona tarbiyaning o'ziga xos nazariy hamda amaliy qonun-qoidalarini o'zlashtirib, ularga amal qilishi lozim. Negaki, oilada bola tarbiyasi g'oyat nozik, murakkab masala bo'lib, ota-onadan bilim, katta tarbiyachilik mahoratini talab qiladi. Shuni aytish joizki, bolaga berilyotgan ta'lim va tarbiyada uni o'sib kelayotgan muhiti ta'sir ko'rsatadi. Bolani har qanch bilimli bo'lishini istaga ota-ona, farzandini o'qib ta'lim olishi uchun muhit yaratib berishi

maqsadga muvofiq bo‘ladi. Zero, har bir bola artofdagilarni ko‘rishi orqali, ularning xatti-harakatlaridan o‘rganadi.

Prezidentimiz Murojaatnomada “Biz o‘z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug‘ maqsadni qo‘ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Ulug‘beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta’lim va tarbiyani rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g‘oyamizning asosiy ustunlari bo‘lib xizmat qilishi lozim”ligini ta’kidladi. Shunday ekan, ta’limda tarbiya qanchalar muhim ekanligini, har qanday bilimli inson tarbiyasiz hechkim ekanligini uqtirib o‘tish joiz. Farobiy ta’limotiga ko‘ra: *“Ta’lim faqat so‘z va o‘rganish bilan bo‘ladi. Tarbiya esa, amaliy ish tajriba bilan. Ta’lim degan so‘z xalqlar va shaharliklar o‘rtasida tug‘ma fazilat va amaliy kasb-hunar fazilatlarini birlashtirish degan so‘zdir.”* deya ta’kidlagan. Hamda, Farobiy quyida ta’lim-tarbiya berish usullarini ikkiga bo‘ladi:

Birinchi usul: Qanoatbaxsh so‘zlar, chorlovchi, ilhomlantiruvchi so‘zlar yordamida odat hosil qilinadi, malakalar vujudga keltiriladi, odamdagi g‘ayrat, kasbga intilish harakatga aylantiriladi.

Ikkinchi usul: Majbur etish yo‘lidir. Bu usul gapga ko‘nmovchi qaysar shaharliklar va boshqa sahroi xalqlarga nisbatan ishlatiladi. Chunki ular o‘z istaklaricha, so‘z bilan g‘ayratga kiradiganlardan emasdir. Farobiy shunday deydi: *“Har kimki ilm-hikmatni o‘rganaman desa, uni yoshligidan boshlasin, sog‘-salomatligi yaxshi bo‘lsin, yaxshi axloq va odobli bolsin, so‘zining uddasidan chiqsin, yomon ishlardan saqlanadigan bolsin, barcha qonun-qoidalarni bilsin, bilimdon va notiq bo‘lsin, ilmi va dono kishilarni hurmat qilsin, ilm va ahli ilmdan mol-dunyosini ayamasin, barcha real, moddiy narsalar to‘g‘risida bilimga ega bo‘lsin”*. Farobiyning ushbu g‘oyalari hozirgi paytda bolalarga ta’lim va tarbiya berishda o‘qituvchi, murabbiylar uchun eng yaxshi yo‘l va ko‘rsatma bo‘ladi. Ushbu jumladan

anglanadiki, bizning o'zbek xalqi naqadar ma'vaviy bilimlarga boy, balki yuksak ma'naviyatli shaxslar o'tganligi bilan faxrlansa arziydi.

Nazariya va amaliyot birligi uni doim chambarchas bir-biriga bog'lab o'rgatish qanchalar samarali ekanligini Jomiy o'zining "Silsilat-uz zahab" (Oltin tizmalar) dostonidagi "Sevimli aziz farzandimga nasihat" bobida, eng avvalo har bir yosh bilim olishi zarurligi, chunki inson umri juda qisqa bo'lib, bu umrni behuda o'tkazmasligi, ammo bilim olgandan so'ng unga amal qilish lozimligini ta'kidlaydi va amaliyotsiz ilm ham behuda ekanligini alohida uqtirib o'tadi.

Shunday ekan har jabhada ajdodlarimiz meros qilib qoldirgan bilimlarni o'rganib ularni hozirgi kunda tadbiq qilishimiz, har qanday yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarga yechim boladi deya ta'kitlashim mumkin.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. *Gulmurod Niyozov, Malohat Ahmedova "Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari" Toshkent – "Noshir" - 2011*
2. *Samarqand shahar 3-DMTT tarbiyasini Po'latova Manzura "Oila, mahalla va jamiyat hamkorligining tarbiyadagi o'rni" maqola.*
3. <https://www.uwed.uz/uz/news/fulltext/1427>
4. <http://notiq.uz/archives/4110>

МЕТОДИКА ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАЗМИНОЧНОГО МАССАЖА В ВЕЛОСПОРТЕ

Хамраев Сардор Собиржон угли

Узбекский государственный университет физической
культуры и спорта, г.Чирчик, Узбекистан.

sardorshoxalixan@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы и определены преимущества в методике предварительного разминочного массажа в велоспорте. В частности, научно обоснована возможность повышения решить такие важные задачи, как общая подготовка спортсмена к предстоящей физической нагрузке и специальная подготовка.

Ключевые слова: сила, выносливость, траектория движения, велосипед, гонщик, судья, гонка, участие, результат, чемпион, время, улучшение.

ANNOTATSIYA

Мақолада велосипед спортидаги олдиндан иситиш массажининг афзалликлари тахлил қилиниб ва аниқланади. Хусусан умумий таергарлик даврида махсус ва жимоний таёргарлик нисбатини ошириш каби муҳим вазифаларни ошириш имконияти илмий асосланган.

Kalit soʻzlar: kuch, chidamlilik, traektoriya, velosiped, poygachi, hakam, poyga, ishtirok etish, natija, chempion, vaqt, takomillashtirish.

Keywords: strength, endurance, trajectory, bike, rider, judge, race, participation, result, champion, time, improvement.

В последние годы в велосипедном спорте, как и во всех видах спортивной деятельности, наблюдается большой поток информации. Это связано с необходимостью поиска тех резервов, которые могут обеспечить рост спортивных результатов.

Цель данной статьи: познакомить тренеров, студентов познакомить с методикой предварительного разминочного массажа в велоспорте.

Данный вид массажа применяется непосредственно перед нагрузкой. Целью является оказание помощи спортсмену перед тренировкой, и увеличение функциональных возможности организма перед выступлением на соревнованиях.

Предварительный спортивный массаж состоит из нескольких подвидов, каждый из которых выполняет определенные задачи и имеет свою методику:

1. Разминочный массаж.
2. Массаж в предстартовых состояниях (тонизирующий и успокаивающий)
3. Согревающий массаж.

Его применение необходимо перед выступлением на соревновании или перед тренировкой. После проведения разминочного массажа увеличивается работоспособность к моменту выполнения упражнения, старта и т. д. Сеанс такого массажа благоприятствует перераспределению крови в организме и улучшению кровоснабжения работающих мышц, а также увеличению притока крови по венам к сердцу.

Во время проведения разминочного массажа нужно применять приемы, которые наиболее эффективно влияют на кровообращение. К этим приемам относятся двойное кольцевое разминание и двойной гриф. Их необходимо применять в комплексе с выжиманием, валянием и потряхиванием. Экспериментально установлено, что число сердечных сокращений увеличивается под действием разминания.

Кроме того, сеанс разминочного массажа помогает подготовить дыхательную систему к нагрузке. Он влияет на частоту и глубину дыхания и

играет не последнюю роль в регулировании и согласованности функций дыхания, кровообращения и других систем и органов перед предстоящей нагрузкой.

Разминочный массаж необходим и для облегчения процессов терморегуляции. Если перед физической нагрузкой не проводился сеанс массажа, теплопродукция превышает теплоотдачу и происходит повышение температуры тела.

Благодаря разминочному массажу деятельность физиологических процессов теплоотдачи облегчается, т. к. во время массирования происходит расширение сосудов кожи и усиление работы потовых желез.

Разминочный массаж оказывает большое влияние на скорость двигательной реакции. Увеличение скорости двигательной реакции происходит после 6-минутного разминочного массажа, что очень важно для таких видов спорта, как фехтование, бокс и др.

С помощью разминочного массажа можно решить такие важные задачи, как общая подготовка спортсмена к предстоящей физической нагрузке и специальная подготовка.

Разминочный массаж, продолжительность которого в зависимости от вида спорта составляет 15-25 минут, имеет следующий набор приемов:

1. Выжимание.
2. Растирание (в основном на суставах). Применяются следующие виды растирания:
 - щипцеобразное;
 - подушечками пальцев обеих рук;
 - основанием ладони и буграми больших пальцев прямолинейно и кругообразно;
 - фалангами пальцев, согнутых в кулак.
3. Разминание.

Разминание должно занимать 80% времени, отпущенного на весь сеанс массажа.

В целом, умение применять полученные знания по разминочному массажу для велосипедистов позволит создать условия для обеспечения качественного тренировочного процесса, целенаправленной подготовки спортсменов велосипедистов.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Анатомия человека: Учебник /М.Ф.Иваницкий, Б.А.Никитюка, А.А.Гладышев, Ф.В.Судзиловский. - М.: Тера-Спорт, 2003 - С. 624.*
2. *Верхошанский Ю. В. Горизонты научной теории и методологии спортивной тренировки // Теория и практика физической культуры. - 1998. - № 7. - С. 43.*
3. *Волков Н. И. Биоэнергетика напряженной мышечной деятельности человека и способы повышения работоспособности спортсменов: автореф. дис..., д-ра биол. наук - М, 1990. - 48 с.*
4. *Курамышин Ю.Ф. Методы обучения двигательным действиям и развитие физических качеств //Теория и технология применения: Учеб.пособие. - СПб., 1998. - С. 217.*
5. *Озолин Н. Г. Настольная книга тренера: наука побеждать - М.: Аст: Астрель, 2003.- 861 с.*
6. *Радченко А. С. Адаптивные реакции у спортсменов при мышечной работе аэробного характера // Физиология человека. - 2001. - Т.27, № 2. - С. 122 -130.*

OLIIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINI HARBIY- VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ASOSIY JIHALTLARI

H. Safoyev

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Oliy ta'lim muassasalari talabalarini harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy jihatlari belgilab berilishi bilan bir qatorda ularda Vatanimizning kuch-qudratini mustahkamlash, uning dovrug'ini olam uzra yoyish, shuhratiga shuhrat qo'shish har bir talaba-yoshning burchi ekanligi yoritib o'tilgan

Shuningdek, maqolada Ta'lim jarayonining shaxsga yo'nalganligi, o'quv mashg'ulotlarining sifatli tashkil etilishi, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, metodikasi, texnologiyasi zamonaviy talab va ehtiyojlar bo'yicha taklif va tavsiyalar ko'rsatib o'tilgan.

***Kalit so'zlar:** Vatanparvarlik, totuvlik, kuch-qudrat, ta'lim-tarbiy, talaba-yosh, xalq og'zaki, pedagogik, innovatsion, harbiy-vatanparvarlik.*

Hozirgi kunda yurtimizda erkin va obod hayot, inson erki va manfaatlarini ustuvor biluvchi xalqparvar davlatni barpo etish, elimiz turmushini xech kimdan kam bo'lmaydigan darajaga ko'tarish, jahon maydonida munosib o'rin egallash yo'lida barcha sohalarda olib borilayotgan bunyodkorlik ishlarimiz va qo'lga kiritayotgan yutuqlarimiz natijasida mamlakatimizning qudrati va iqtisodiy salohiyati tobora ortib, aholimizning hayot darajasi va sifati yuksalib bormoqda.

Bugun biz erishgan yutuqlarimizning xalqaro hamjamiyat tomonidan tanolinayotgani, Vatanimizning jahon mamlakatlari orasida munosib obro' e'tibor va mavqega egaligi to'g'risida faxr bilan gapirishga haqlimiz. Biz erishayotgan va

Vatanimizning obro'sini yanada ko'tarayotgan bunday yutuqlarda mehnatkash va olijanob xalqimizning mardligi va matonati, fidokorona mehnati, shijoati, bularning zamirida esa, eng avvalo, xalqimizning chinakam vatanparvarlik xislatlari yaqqol aks etib turibdi.

Shu nuqtayi nazardan bugungi kunda yoshlarning ta'lim olishi, kasb-hunar egallashi, yetuk insonlar bo'lib ulg'ayishi yo'lida zamonaviy, ilg'or-innovatsion shart-sharoitlarni yaratib berish uchun barcha imkoniyatlar yaratilmoqda. Chunki yosh avlodni har-tomonlama qo'llab-quvvatlash, ma'naviy yetuk, jismonan sog'lom, vatanparvar va fidoyi etib tarbiyalash, huquq hamda manfaatlarini himoya qilishga bo'lgan e'tibor qancha kuchli bo'lsa, uning samarasi ham shuncha yuqori bo'ladi. Shu bois O'zbekiston jamiyatining faol qatlami sifatida e'tirof etiluvchi yoshlar qatlamiga "muammo" deb emas, balki yurt ravnaqini ta'minlovchi katta kuch, davlatning strategik resursi sifatida qaralmoqda. Natijada bugun yuksak bilimli, zamonaviy fikrlaydigan, qat'iy pozitsiyaga ega yoshlar mamlakatning ertangi taraqqiyotida tobora hal qiluvchi kuchga aylanib bormoqda.

Talaba-yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ta'limning ijtimoiy va shaxsiy yo'naltirilgan qadriyati sifatida qaralishi ta'lim-tarbiya jarayoniga, o'quv rejalari, dasturlari, darsliklari, metodik adabiyotlarda puxta gavdalantirilishi zarur. Bu ishni amalga oshirishda xalq pedagogikasi – xalq og'zaki ijodi muhim manba hisoblanadi. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida bosqichma-bosqich tarbiyalash – bugungi kunda pedagogika fanining asosiy yo'nalishlaridan biridir. Buning uchun turli variativ dasturlar, moslashuvchan shakllar, samarali metodlar, qulay vositalar, pedagogik mos sharoitlar va axborot texnologiyalarini ishlab chiqish talab etiladi. Aynan ijodiy-pedagogik, innovatsion yondashish ta'limning asosiy qadriyati – harbiy-vatanparvarlikni muvaffaqiyatli shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi keskin o'zgarishlar, yangi ijtimoiy munosabatlarning o'rnatilishi, jamiyatning yangi qadriyatlarini shakllanishi milliy ta'lim tizimining maqsad va vazifalarini qaytadan sinchiklab ko'zdan kechirish hamda unga tanqidiy baho berishni taqozo qilmoqda.

Ta'lim jarayonining shaxsga yo'nalganligi, o'quv mashg'ulotlarining sifatli tashkil etilishi, ta'lim-tarbiyaning mazmuni, metodikasi, texnologiyasi zamonaviy talab va ehtiyojlarga mosligi ta'minlanmoqda.

Bu ishlarni amalga oshirishda yosh avlodning yetuk mutaxassis kadrlar bo'lib yetishishi, ularning chinakam vatanparvarlik xislatlarini o'ziga singdirishi, shu jumladan, Vatan himoyasiga doim tayyor turishi, harbiy soxa bo'yicha mutaxassislar esa o'z kasblarini puxta egallagan, jasur, mard, bilimdon, fidoyi bo'lishlarini ta'minlash lozim.

Shu nuqtayi nazardan so'nggi yillarda talaba-yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning zamonaviy texnologiyalarini ishlab chiqish talab qilinmoqda. Chunki shiddat bilan rivojlanayotgan axborot texnologiyalari asrida vatanparvarlik ruhini yoshlar ongiga singdirish dolzarb muammoga aylangan va asosiy vazifaligicha qolmoqda.

Bu yo'nalishdagi ishlarni aniq maqsadli va tizimli tashkil qilish maqsadida vazifalarni va ijrochilarni belgilash, ijrosini ta'minlash, tegishli nazorat olib borish masalalari yuzasidan O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish bo'yicha tegishli qonunlar, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, Vazirlar Maxkamasining qarorlari qabul qilingan va ular ijrosi ta'minlanib kelmoqda.

Hozirgi kunda mamlakatimiz xavfsizligini ta'minlash va hududiy yaxlitligini saqlash, jamiyatimizda tinchlik va hamjihatlikni mustaxkamlash katta ahamiyatga ega. Shu munosabat bilan yurtimiz kelajagini ta'minlashda yoshlarni vatanparvarlik va harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning ahamiyati katta.

Hozirgi notinch zamonda har bir shaxsning vatanparvarlik sifatleri yanada yaqqol namoyon bo'ladi. Bu esa dunyoning turli mintakalarida ruy berayotgan qaltis vaziyatlar tufayli Vatan mudofaasini mustaxkamlash, uning himoyasi uchun tayyor turish vazifalarini keltirib chiqaradi.

Shu sabablarga ko'ra hozirda yoshlarning harbiy vatanparvarlik tarbiyasi Vatanimiz xavfsizligini ta'minlash uchun zarur bo'lib, bunday tarbiyani zamonaviy

talablar darajasida amalga oshirish talab etiladi. Buning uchun yoshlarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini ushbu yo‘nalishdagi mavjud tajribalar, erishilgan ijobiy natijalarni hisobga olgan holda muntazam rivojlantirib, faollashtirib borish masalasi davr talabidir.

Shunday ekan, harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ta‘limning ijtimoiy-shaxsiy qadriyati sifatida qaraladi, uni amalga oshirishda xalq pedagogikasi, talaba shaxsiga e‘tibor va davlat ta‘lim siyosatining boshqa metodologik ko‘rsatmalari muhim o‘rin egallaydi. Pedagogika fani ta‘limni rivojlantirishda faol bo‘lishi va harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash doirasida muhim muammolarni hal etishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida PF-4947-son 07.02.2017*

2. *Pedagogika nazariyasi va tarixi. Iqism. Pedagogika nazariyasi. Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik./ M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. “Iqtisod-moliya”, 2007.-380 b.*

3. *Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Xalq merosi nashriyoti. 1993.*

4. *Olimov Temir. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Progressive Academic Publishing, UK. 2019. 98-101 pages. (13.00.00.№3).*

NUTQIY KOMPETENSIYALARNING O'RGANILISH METODOLOGIYASI

Roziqova Ra'no Rustamovna

Buxoro davlat pedagogika instituti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) II bosqich magistranti

ranorozikova1@email.uz

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda nutqiy kompetensiyalarning paydo bo'lishi, rivojlanishi va fanga kirib kelishi haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan. Mamlakatimizda nutqiy kompetensiyalarni rivojlantirish borasida izlanishlar olib borayotgan olimlar haqida ham kiritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: *nutq, kompetensiya, globallashuv, kompetensiyaviy yondashuv, tayanch kompetensiyalar, fanga oid kompetensiyalar, nutqiy rivojlanish.*

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni qayta isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar qilishni talab etmoqda. XXI asr dunyoning ko'pgina rivojlangan davlatlarida ta'lim mazmunini modernizatsiya qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida ta'lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni amalda joriy etish masalasiga katta e'tibor qaratilmoqda.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim – ta'lim oluvchilarda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini o'z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo'llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim turidir.

Mazkur masala yuzasidan Yevropa Kengashi 1996-yilda “Yevropa uchun tayanch kompetensiyalar” mavzusidagi ilmiy-amaliy mavzudagi Simpozium tashkil etib, unda

Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlarning uzluksiz ta'lim tizimi uchun dastlabki tayanch kompetensiyalar belgilangan Yevropa Parlamenti amaliy tajriba vatakliflar asosida 2006-yil 18-dekabrda Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar Uzluksiz ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan sakkizta tayanch kompetensiyalarni tavsiya etgan. Bular quyidagicha nomlanadi:

1. Ona tilida muloqot qila olish;
2. Chet tilida muloqot qila olish;
3. Matematik savodxonlik, fan va texnikaga oid kompetensiyalar;
4. Information texnologiyalardan foydalanish;
5. O'rganish uchun o'qish va mustaqil bilim olish kompetensiyasi;
6. Ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi;
7. Tashabbuskorlik va tadbirkorlik kompetensiyasi;
8. Turli madaniyatlar, qadriyatlarni tushunish va o'z madaniyatiga ega bo'lish kompetensiyasi.

Amerika Qo'shma Shtatlari ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan to'rt xil turdagi tayanch kompetensiyalarni tavsiya etgan:

1. Fikrlash yo'llari yoki ko'p qirrali fikrlashga oid kompetensiyalar (kretiv, innovatsion, tanqidiy fikrlash, muammolarni mustaqil hal eta olish, qaror qabul qila olish, o'rganish uchun doimiy o'qish, metabolish (метопознание)).
2. Samarali ishlash yo'llariga oid kompetensiyalar. Jamoada ishlay olish, hamkorlikda, birgalikda ishlay olish, sohasi bo'yicha samarali muloqot qila olish kabi kompetensiyalardan iborat.
3. Mehnat qilishning samarali metodlari va vositalaridan foydalana olish kompetensiyasi. Axborotlardan foydalana olish savodxonligi. AKT sohasidagi savodxonlik.
4. Dunyoda, jamiyatda yashay olish kompetensiyasi. Fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, o'z kasbi doirasida yuqori cho'qqilarga erishish, shaxs sifatida ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lish.

Janubiy Koreya ta'lim tizimi jarayonida shakllantirilishi lozim bo'lgan oltita tayanch kompetensiyalarni tavsiya qilgan:

1. Soha bo'yicha mavqega erishishga oid kompetensiyalar;
2. Mustaqil bilim olish kompetensiyasi;
3. Muammolarni hal qilish kompetensiyasi;
4. Kreativ fikrlash, ijodkorlik kompetensiyasi;
5. Kommunikativ kompetensiya;
6. Fuqarolik kompetensiyasi.

Dunyo rivojlangan davlatlari orasida O'zbekiston birinchilardan bo'lib barcha uchun muhim bo'lgan mazkur muammoni hal etishga doir konseptual-nazariy asoslar yaratildi va tizimli ravishda amaliyotga joriy etib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ta'limning uzluksizligi, barkamol shaxsni tarbiyalashga yo'naltirilganligidan kelib chiqqan holda, umumiy o'rta, o'rta maxsus, akademik litsey va kasb-hunar ta'limida o'qitiladigan umumta'lim fanlari mazmunining izchilligini ta'minlash maqsadida tayanch kompetensiyalar hamda har bir o'quv fani mazmunidan kelib chiqqan holda fanga oid umumiy kompetensiyalar belgilanadi.

1. Kommunikativ kompetensiya;
2. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi;
3. O'zini-o'zi rivojlantirish kompetensiyasi;
4. Faol fuqarolik kompetensiyasi;
5. Umummadaniy kompetensiya;
6. Matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan foydalanish kompetensiyasi kabilar.

Fanga oid kompetensiyalar esa quyidagilar:

1. Nutqiy kompetensiya;
2. Lingvistik kompetensiya.

Biz ta'lim tizimimizda barcha kompetensiyalarni o'zida jamlagan shaxslarni tarbiyalashni maqsad qilib olganmiz. Mazkur maqsadni hayotda o'z isbotini topishda

O‘zbekiston Respublikasining “Talim to‘g‘risida”gi Qonuni va “Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi” huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

“Kadrlar tayyorlash Milliy dastur”i O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonunining qoidalariga muvofiq ravishda, milliy tajribaning tahlili va ta’lim tizimidagi, jahon miqyosidagi yutular asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo‘ljalni to‘g‘ri ola bilish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo‘naltirigandir. Ilmiy tadqiqotlar va yo‘nalishlar tahlili bolalar nutqiy kompetensiyalarining turli xususiyatlari hamda ularning ilmiy adabiyotlarda o‘rganilganlik darajasini aniqlash imkonini beradi.

Bolalar nutqini rivojlantirish masalalarini tadqiq etish o‘tgan asrning 50-yillarida boshlangan. 1979-yildan boshlab to bugungi kungacha bolalarga ona tili va o‘zga (rus, ingliz) o‘qitish muammosini o‘zbek olimlari, metodistlari, psixologlarining tadqiqot obyekti sanaladi. (F.R.Qodirova, R.M.Qodirova, G.X.Jumasheva, D.R.Babayeva, D.Abdurahimova, L.R.Mirjalilova, N.Sh.Nurmuhammedova va boshqalar). Barcha tadqiqotlar bolalar nutqini va uning rivojlanishini alohida ajratilgan holda emas, balki katta yoshli kishining Pedagog, ota-ona va boshqalar) bolaga pedagogik ta’siri bilan o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqadilar. Ushbu yondashuv o‘rinlidir, chunki, fandagi zamonaviy tadqiqotlar nutqni shakllantirish va ijtimoiy o‘zaro hamkorlik - o‘zaro bog‘liq jarayonlardir, ammo u stixiyali jarayon emas, degan fikrga asoslanadi.

Bolalarda nutq kompetensiyalarni rivojlantirishni rag‘batlantiruvchi yoki unga to‘sqinlik qiluvchi kuchlarni aniqlash ushbu jarayonga aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik ta’sir ko‘rsatishini tashkil etish kalitidir. V.I.Loginova, Y.S.Lyaxovskaya, V.V.Gerbova, Y.M. Strunina va boshqalarning tadqiqotlarida bolalar ona tili leksikasini o‘zlashtirib olishlarining o‘ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Bolalarning ravon nutqi tadqiqotchilari Y.I.Tixeyeva, Y.A.Flerina, A.M.Lyushina, L.A.Penyevskaya va boshqalar bolalarning og‘zaki nutqi va hikoya qilishni o‘zlashtirishining o‘ziga xos xususiyatlari, dialogic va monologik nutqning

o‘zaro bog‘liqligini chuqur tushunish asosiga quriladigan ravon nutqni o‘qitish tizimiga asos solishgan. Ular tomonidan bolalar hikoyalari tasniflab chiqilgan bo‘lib, uning asosini fikr bildirish manbasi: predmetlarni tavsiflash, adabiy matnlarni hikoya qilib berish, suratga qarab hikoya qilish, shaxsiy va jamoa tajribasidan misol keltirish, ijodiy hikoya qilishlar tashkil etadi.

Shunisi diqqatliki, M.Sh. Rasulova, N.U. Bikboyeva, A.G. Grigoryans, R.M. Qodirova, F.M. Qodirova, G.X.Jumasheva, S. G‘oziyeva kabi bir guruh olimlar tomonidan bazaviy umumta’lim dasturlaridan samarali foydalanish yuzasidan metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Hozirgi paytda bolalarning yuqori darajada aqliy va nutqiy rivojlanishini, ularning til qobiliyatlari shakllanishini ta’minlash imkonini beruvchi bolalar o‘quvini tashkil etishning maqbul shaklini qidirish ishlari olib borilmoqda. Nazariy va amliy tadqiqotlarda bunday o‘quvning mazmuni va shakllari haqidagi masalalar hal etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *O‘zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dastur”i.: 1997.*
2. *Ishmuhammedov R., Yo‘ldosheva M. Ta’lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. Toshkent – 2017.*
3. *Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi (darslik). – T. : “Barkamol fayz media”, 2018, -432 bet.*
4. *Barakayevich Q.S., Baxtiyorova A.S. (2021). Xalqaro dastur talablari asosida innovatsion ta’lim muhitini yaratish. Integration of science, education and practice, scientific-methodical journal, 1(02), 132-137*

WORD FORMATION OF PART OF SPEECH NOUN AFFIXATION AND SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES

Elmirzayeva Maftuna Do'smurod qizi

Teacher at the International Innovation University
of Philology and teaching language department

elmirzayevamaftuna1211@gmail.com

ANNOTATION

In this given article we analyzed the linguistic features of word formation. There are some similarities and differences between word formation system of Uzbek and English languages. In the article we tried to solve different problems of using affixes and to compare the resemblance and different sides typologically in formation of noun in English and Uzbek languages using the method of affixation. study some ways of word formation and to clarify the theme we presented a lot examples.

Key words: *compound words, classification of compounds, word formation, main ways, conversion, affixation, suffix, prefix, infix, derivative words, components, word stems, abbreviation, acronyms and initialisms.*

It is clear that word-building is one of the main ways of enriching vocabulary. In contrast to word formation, word stems are mainly used as a building material in word addition. As a result of word formation and word attachment, new compound words are formed. They are formed by adding affixes to a whole compound word. Affixation According to Brussmann [2006], affixation is the process of word formation in which stem is expanded by the addition of an affix[p.25]. So, affixation is a morphological process whereby a bound morpheme (an affix) is attached to the base. Moreover, affix is added to the base form or stem of a word in order to modify its meaning or create a

new meaning. Richards and Schmidt [2002] say that affixes are bound to form that can be added: 1) To the beginning of a word (prefix), usually inserted before the word. 2) To end of a word (suffix), usually inserted after the word. 3) Within a word (infix), usually inserted into a word[p.17]. In other words, affixation is divided according to the place they can add to the base. Prefix (affixes that precede the root), example un– as in unhealthy suffix (affixes that follow the root), example ly– as in happily and infix (affixes that are inserted within the root). In contrast, root is the morpheme in which the rest of the word is built. A base is any structure to which affix may be added. While stem is any base to which grammatical affix may be added.

They are formed by adding affixes to a whole compound word. (blue-eyed, dress-maker). But, nevertheless, the process of making such words is done, first of all, by adding cores. (blue + eye = blue-eyed, dress + make = dress-maker). So here the core becomes the main word-forming element of the compound word. There are four **main ways** of word-building in modern English: affixation, composition, conversion abbreviation [8]

Affixation (xushxabar, saylgoh) ,**word-composition** (oqqush, temiryo‘l), **conversion** (kasal, g‘olib), **abbreviation** (O‘zMU) .

Affixation or derivation.

Affixation is one of the most productive ways of word-building throughout the history of English. It consists in adding an affix to the stem of a definite part of speech[2].

Suffixes(-age,-ance,-ant,-ee,-ence,--er/or, -ery,-full,-ion) can change parts of speech as the following:

adjective-to-noun: shortage (‘етишмовчилик, камлик’)

-ness (happy → happiness),

-ness (sad → sadness)

adjective-to-verb: -ize (modern → modernize)

noun-to-adjective: -al (recreation → recreational)

noun-to-verb: -fy (glory → glorify)

verb-to-adjective: -able (wash → washable)

verb-to-noun: -ance (deliver → deliverance)

Prefixation (dis-, anti-,de-,em-,en-,in-,im-, inter-,mid-,non-...) is the formation of words by means of adding a prefix to the stem. In English it is characteristic for forming verbs. Semantic classification of prefixes:

a) prefixes of negative meaning, such as : in- (invaluable), non- (nonferrous)

b) prefixes denoting repetition or reversal actions, such as: de- (decolonize), re- (redo), dis- (discomfort),

c) prefixes denoting time, space, degree relations, such as : inter- (international) , hyper- (hyperactive), ex- (ex-president), pre- (pre-election).

All prefixes were borrowed from other languages in the Uzbek language.

Circumfix (un-imagin-able, un-accept-able,in-advisab-ly,..) is an affix, a morpheme that is placed around another morpheme. Circumfixes contrast with prefixes, attached to the beginning of the words; suffixes, that are attached at the end; and infixes, inserted in the middle.

Infix (-pr-, -mu-, -co-, -os-, -me-, -cir-, -ne-, -fu-, -bac-...) is a word element (a type of affix) that can be inserted within the base form of a word—rather than at its beginning or end—to create a new word or intensify meaning. The process of inserting an infix is called infixation.

¹Webster's New International Dictionary, Second Edition, Springfield, Mass., 1949. P. 98

In some cases, it is more difficult to determine the nature of the construction of compound words. (compare, for example, first nighter - coming to the theater premiere, out-of-towner - living out of town, to weekend - spending the weekend). These help to

conduct word formation analysis. Regardless of their morphological structure, such new structures fall into the category of compound words.

Thus, compounds like *first nighter*, *out-of-towner* are derivative words (first-night + land, out-of-town + land): 1) core + base; 2) core + core + base; 3) stem + stem.

Conversion is a characteristic feature of the English word-building system. It is also called affixless derivation or zero-suffixation [4;99] Conversion refers to the process of changing or converting the class of a word without changing its form.

Examples:

Noun

to verb: bottle (The wine was brewed in France but bottled in Hong Kong.),

Verb to noun: hit (He scored a hit in his first shot.),

Adjective to noun: crazy (Stop shouting and running around like a crazy.),

Adjective to verb: dirty (Don't sit on the floor. You might dirty your dress.)

Conversion is treated differently by different scientists, e.g. prof. A.I. Smirntitsky treats conversion as a morphological way of forming words when one part of speech is formed from another part of speech by changing its paradigm. Conversion is the main way of forming verbs in Modern English [6;58]. Verbs can be formed from nouns of different semantic groups and have different meanings because of that:

a) verbs have instrumental meaning if they are formed from nouns denoting parts of a human body e.g. to eye, to finger, to elbow, to shoulder etc. They have instrumental meaning if they are formed from nouns denoting tools, machines, instruments, weapons, e.g. to hammer, to machine-gun, to rifle.

b) verbs can denote an action characteristic of the living being denoted by the noun from which they have been converted, e.g. to crowd, to wolf.

c) verbs can denote acquisition, addition or deprivation if they are formed from nouns denoting an object, e.g. to fish, to dust, to peel, to paper.

d) verbs can denote an action performed at the place denoted by the noun from which they have been converted, e.g. to park, to garage, to bottle, to corner.

e) verbs can denote an action performed at the time denoted by the noun from which they have been converted e.g. to winter, to week-end

Haspelmath, M. Morphology. London: MacMillan Press LTD.2003
p.56-60

An abbreviation, simply put, is a shortened form of a word. In writing, abbreviations are useful when you need to squeeze a lot of writing into a small space. You can also use them in place of long or cumbersome phrases to make your sentences easier to read. One thing to remember about abbreviations is that certain ones are considered informal. If you are writing something very formal, it's better to err on the side of spelling things out. The other thing to remember is that some readers may not know what an abbreviation means. If the abbreviation is obscure or unfamiliar, make sure to explain what it means the first time you use it.

Acronyms and initialisms. Abbreviations come in a few different varieties. Both acronyms and initialisms are abbreviations that are formed by combining the initial letter or letters of each word into a longer name or phrase. Typically, acronyms and initialisms are written in all capital letters to distinguish them from ordinary words. (When fully spelled out, the words in acronyms and initialisms do not need to be capitalized unless they entail a proper noun.)

An acronym is pronounced as a single word, rather than as a series of letters. *NASA*, for instance, is an acronym. It stands for **N**ational **A**eronautics and **S**pace **A**dmistration. Occasionally, an acronym becomes so commonplace that it evolves into an ordinary word that people no longer think of as an acronym. The words *scuba* and *laser*, for instance, originated as acronyms (self contained **u**nderwater **b**reathing **a**pparatus and **l**ight **a**mplification by **s**timulated **e**mission of **r**adiation, respectively).

Initialisms are similar to acronyms in that they are also formed using the first letter of each word in a longer phrase. Unlike acronyms, however, initialisms are pronounced as a series of letters. *NFL* (National Football League), for example, is pronounced *en-*

eff-ell. If you need to use an indefinite article before an acronym or initialism, use the initial *sound* of the word (not necessarily the initial letter) guide your choice. Internet slang often takes the form of initialisms: LOL, IDK, IMO, BRB. Although this type of slang isn't appropriate for important correspondence like emails to your professor or colleagues, or in online comments when you want to be taken seriously, it can be handy for informal online chatting, especially if you type slowly. Abbreviations for courtesy titles and academic degrees. Titles such as *mister*, *miss*, and *doctor*, as well as the names of academic degrees such as *bachelor of arts* and *doctor of philosophy* are almost always abbreviated. In American English, title abbreviations are followed by a period; in British English, the period is omitted.

The most common title abbreviations include:

Mr. = Mister

Mrs. = Mistress (pronounced "missus")

Ms. = (pronounced "miss" or "miz")

Sr. = Senior

Jr. = Junior

Dr. = Doctor

Mr. Green asked Ms. Grey if she had met Dr. Jekyl. (American style)

Mr Green asked Ms Grey if she had met Dr Jekyl. (British style)

The most common academic degree abbreviations include:

B.S. = Bachelor of science

B.A. = Bachelor of Arts

M.A. = Master of Arts

M.B.A. = Master of Business Administration

Ph.D. = Doctor of Philosophy

The periods are optional with abbreviations of academic degrees. Follow whichever style your style guide recommends, or just choose one and use it consistently. When an academic degree is used like a title, it follows a person's name and is set off by commas:

Graphical abbreviations are the result of shortening of words and word-groups only in written speech while orally the corresponding full forms are used. They are used for the economy of space and effort in writing. The oldest group of graphical abbreviations in English is of Latin origin [9].

There are also graphical abbreviations of native origin, where in the spelling we have abbreviations of words and word-groups of the corresponding English equivalents in the full form:

- a) days of the week, e.g. Mon - Monday, Tue - Tuesday etc
- b) names of months, e.g. Apr - April, Aug - August etc.
- c) names of counties in UK, e.g. Yorks - Yorkshire, Berks -Berkshire etc
- d) names of states in USA, e.g. Ala - Alabama, Alas - Alaska etc.
- e) names of address, e.g. Mr., Mrs., Ms., Dr. etc.
- f) military ranks, e.g. capt. -captain, col. - colonel, sgt - sergeant etc.
- g) scientific degrees, e.g. B.A. - Bachelor of Arts, D.M. - Doctor of Medicine .
- h) units of time, length, weight, e.g. f. / ft -foot/feet, sec. - second, in. –inch.

REFERENCES

1. *Webster's New International Dictionary, Second Edition, Springfield, Mass., 1949. P. 98*
2. *Jespersen, O. A Modern English Grammar on Historical Principles. Copenhagen, 1942, Part VI; Marchand, H. The Categories and Types of Present - day English Word - Formation. Wiesbaden, 1960 va 6. P. 162-163.*
3. *Barxudarov L.C., D.A. Shteling Grammatika angliyskogo yazika.-M.: V.sh,1973*
4. *Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language. Moscow, 2014 . p.99*
5. *Haskina E.M. Productive ways of word formation in modern English. Foreign languages at school. 2015 ; 6:*
6. *Haspelmath, M. Morphology. London: MacMillan Press LTD.2003 p.56-60*
7. *Katamba, F. English words. London: Ruotledge.2005 p.36-50*

ABOUT THE LIFE AND WORK OF CHULPAN

Rajabaliyev Nurbek Sharafovich

Cadet of the Academy of Internal Affairs

ABSTRACT

Abdulhamid Chulpan was a famous writer and teacher, whose life and work had a profound impact on the literature and culture of the region. The purpose of this article is to provide an overview of Chulpan's life and work, focusing on his contributions to literature and education. The article begins with a brief biography of Chulpan, describing his early years and development as a writer and teacher. Then his main literary works are examined, emphasizing their significance in the context of the literature and culture of the region. Finally, the article explores Chulpan's role as an educator and his efforts to promote language and culture in schools and universities. Analyzing the life and work of Chulpan, this article offers new ideas and perspectives on the cultural and educational processes in the region and sheds light on the long legacy of one of the most famous cultural figures.

Key words: *Abdulhamid Chulpan, literature, culture, education, language promotion.*

Introduction:

Chulpan, one of the most prominent writers of Uzbekistan, lived and worked in difficult times for his country and the whole country - during the formation of Soviet power. His talent and perseverance in his work brought him many successes in the literary field, but unfortunately, they did not save him from the political repressions of that time. Despite the fact that Chulpan was rehabilitated posthumously, his work was forgotten for several decades. However, nowadays interest in his work is being revived, and many people are rediscovering the talented Uzbek writer. In this article, we will

look at the life and work of Chulpan, his contribution to Uzbek literature, as well as his overcoming difficulties and obstacles on the path to success.

Body:

One of the most prominent writers of the period under review is Abdulhamid Suleiman (1897-1938), who used the pseudonym "Chulpan" (which means "morning star") in most of his works. This talented person left a deep mark in the history of Russian literature. He was born in 1897 in Andijan. His father wanted to give him a good education, and so Abdulhamid attended the local school and continued to study at the madrasas of Andijan and Tashkent. He not only studies traditional subjects such as languages and the Koran, which are compulsory, but also expands his knowledge of Eastern philosophy, logic and history with great interest, and also immerses himself in the world of classical poetry, which he perceives as unique and beautiful. Due to his outstanding ability in learning languages, Abdulhamid Suleiman can read the original works of Firdausi, Saadi, Hafiz, Omar Khayyam and many other great poets of the past.

Later, he enters a Russian-native school, where he studies the language of Pushkin and Dostoyevsky, whose works he loves and appreciates highly. Thanks to the study of the Russian language, the poet also gets acquainted with European culture.

Thus, we can conclude that Abdulhamid Suleiman acquired a fairly broad education, especially for his time.

Chulpan's creative career began with the publication of the poem "To Relatives of the Turkestans" in the newspaper "Sadoi Turkiston". Within a few days of this, he also published his first story in the same newspaper, followed by the article "What is Literature?" and the story "Doctor Muhammadiyor".

Chulpan's talent is also manifested in other genres of literature. For example, in 1917 he wrote the drama Khalil the Artisan, and three years later, the play Yarkinay,

which continued to be played on the stages of drama theaters in the Turkestan region for many years.

During this period, Chulpan lived a rich life filled with various events. After the events of 1917, he lived for some time in Orenburg, and then returned to Tashkent, where he worked at the Turkestan-Russian Telegraph Agency (TurkRosTA) until 1920. During this period, he wrote a lot, published and became one of the most popular writers of his time.

In 1920, the collection "Young Uzbek Poets" was released, containing 13 poems by Chulpan, which became one of the first editions of Uzbek poetry. After that, the poet released several separate collections of poems, such as "Awakening" (1922), "Sources" (1923), and "Morning Charms" (1926), which attracted the attention of not only the public, but also many literary scholars operating both in Turkestan, as well as beyond.

In December 1923, the critic V. Mahmud noted in the Turkestan newspaper that Chulpan was a new poet of the Uzbeks, whose collections "Sources", "Awakening" and "Morning Charms" reflect the current state and consciousness of the Uzbek people. They sound the language and melody of Uzbekistan, and reflect the feelings, pains and worries of the Uzbeks. In 1924, the Turkologist A. Samoilovich published a short but very emotional article about the poet, in which he first translated into Russian several poems by Chulpan.

In the mid-1920s, Chulpan was busy working in Moscow, where he was a literary consultant to the drama studio of the House of Education. As always, he continued to work actively, including writing the novel "Night and Day", several plays, poems and engaged in translations. Translations probably contributed to his creative development. During this period, Chulpan's skill increased significantly. Perhaps this is what led to the fact that in 1927 articles appeared in which the writer was accused of "bourgeois-

nationalist views." This sparked an open campaign against Chulpan, which subsided somewhat by the early 1930s. This allowed Chulpan to intensify his creative activity. For two years before his arrest in 1937, Chulpan was very productive. He translated several works into Uzbek, including Lakhuti's Journey through Europe, Pushkin's Dubrovsky and Boris Godunov, Gorky's Mother and Yegor Bulychov, and completed his novel Night and Day (1936) and published a collection of poems "Soz" (1935). When members of the Writers' Union reproached him for not working enough, Chulpan replied: "... if you give more, it means hacking, but I don't want to hack," showing a worthy reaction.

Despite the fact that the writer created works, threats still hung over him in the form of "lead clouds" in 1937. A year after his arrest, on October 5, 1938, Chulpan was shot. He was rehabilitated in 1956, but only at the end of the eighties his works began to be published again, analyzed and returned to readers under his good name. Unfortunately, not all of Chulpan's work is available to the Russian-speaking reader today. We hope that this is a temporary phenomenon and the work of the outstanding Uzbek writer will become accessible and popular among the world community.

Conclusion:

In conclusion, it can be noted that Chulpan was an outstanding Uzbek writer who left an indelible mark on the history of Uzbek literature. His work was not only in demand in his native country, but also abroad. He worked in various genres, including poetry, prose, dramaturgy and translation. Despite political persecution, Chulpan continued to create and remained true to his principles to the very end. His tragic fate has become a symbol of many Uzbek writers who suffered from repression during that period of time. However, thanks to the rehabilitation in 1956 and the efforts made in recent years to restore and preserve his legacy, Chulpan's work continues to live and delight its readers.

LIST OF REFERENCES

1. *Chulpan, Abdulhamid. Night and day: a novel. Moscow: Goslitizdat, 1936.*
2. *Chulpan, Abdulhamid. Soz: Poems. Tashkent: State. publishing house of the Uzbek SSR, 1935.*
3. *Mukhamedov, N. Abdulkhamid Chulpan: Biographical sketch. Tashkent: Fiction, 1971.*
4. *Abdullaev, Abdurakhman. Abdulkhamid Chulpan: Life and work. Tashkent: Khalq suzi, 2005.*
5. *Asimov, Abdullah. Abdulkhamid Chulpan: Biographical sketch. Tashkent: Maorif, 2009.*
6. *Lebedev, Sergei. Abdulkhamid Chulpan: Poems. M.: Fiction, 1961.*
7. *Majidova, Gulnara. Abdulhamid*
8. *Chulpan: creativity and destiny. Tashkent: Fan, 2018.*
9. *Uzbek Soviet Encyclopedia. Volume 5. Tashkent: UzSE, 1975.*

GEPATIT BNING KLINIK BELGILARI, ULARNI DAVOLASH VA OLDINI OLISHNING PROFILAKTIK CHORA TADBIRLARI

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna

Pediatriya fakulteti 3-bosqich 321-guruh talabasi

Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi

Farmaseftika 4-bosqich 413-guruh talabasi

Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi

Pediatriya fakulteti 305-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Gepatit B butun dunyo bo'yicha xavfli kasallik hisoblanib, insonlarda o'tkir hamda surunkali infeksiyani keltirib chiqaradi. Dunyo bo'ylab 400million insonlar surunkali hepatit B virusi tashuvchisi ekanligi taxmin qilinmoqda, bu har yili 600 000 kishi seroz, jigar yetishmovchiligi va gepatosellulyar karsinoma sababli o'limga olib keladi. Dunyo aholisining taxminan 88 % virus tarqalgan hududlarda yashaydi. Kattalar orasida surunkali hepatit B infeksiyasi 2% dan ko'prog'ini tashkil qiladi. Gepatit B klinik faol bo'lmagan oddiy turidan o'tkir simptomatik hepatitga yoki o'tkir bosqichda kamdan kam hollarda fyumenant hepatitga va faol bo'lmagan hepatit B sirt antigeni tashuvchisi holatidan, turli darajadagi gistalogik og'irlikdagi surunkali gepatitdan seroz va uning asoratlarigacha o'zgarib turadi. Surunkali hepatit B bilan o'g'rigan bemorlarning 15-40% seroz va jigar kasalligining so'nggi bosqichiga o'tadi. 1991-yilda emlash dasturlarini amalga oshirish bilan kasallikni aholi orasida keskin tarqalishining oldini olishga erishildi.

Kalit so'zlar: *antigenlar, nukleokapsid, eksperimental tadqiqotlar, jismoniy zo'riqish, vaksinatsiya, diagnostika, saraton.*

Gepatit B virusi gepadenaviruslar oilasiga kiradi. Gepatit B virusning zarrachasini 1970-yili D.Dyen bemor najasidan elektron mikroskop yordamida topgan, shu sababli Dyen zarrachasi deb ham nom olgan. Virion yoki Dyen zarrachasi sfera shaklda bo'lib o'lchami 42-45 nm. Virusning mag'zi nukleokapsid ikoseadr tip simmetriyaga ega, 180 ta kapsomerlardan tashkil topgan. Virion tashqi tomondan lipoproteindan iborat qobiq bilan o'ralgan. Virion tarkibida DNK, oqsil, ferment, lipid va uglevodlar bor. Virus tarkibida DNK-polimeraza va proteinkinaza fermentlari mavjud. Gepatit B virusining tashqi qobig'i murakkab tuzilishga ega bo'lib virus va hujayra oqsilidan tashkil topgan. Virus tarkibida dastlab Avstraliya anttigeni degan HBs antigeni va HBc, Hbe, HBx antigenlari bor. HBs antigen bo'lmagan holda qonda topiladi, protektivlik xossasiga ega.

Gepatit B ning manbai bemor va virus tashib yuruvchilar hisoblanadi. Virus asosan parentral yo'l bilan yaxshi sterillanmagan tibbiyot asboblari (shpristlar, igna, skalpel va tish davolashda ishlatiladigan asboblari) hamda jinsiy aloqa orqali yuqadi. Odam uchun 0,00 ml plazma yoki qon yuqumli miqdor hisoblanadi. Virus odam organizmidagi barcha biologik suyuqliklarda bo'ladi, shuning uchun onadan bolaga yo'ldosh orqali, ko'krak sutidan ham o'tadi. Bu infeksiyon kasallik xavfli infeksiya kasalliklari qatoriga kiradi. Virusning yashirin davri uzoq, 30kundan 180kungacha. Gepatit B virusining organizmga kirish darvozolari qon tomirlar bo'lganligi sababli, virus infeksiyon jarayonning boshidan qonga tushadi va butun organizmga tarqalib, gepatotsit hujayralariga yopishadi. Bu virus gepatotsit hujayralarini lizisga olib kelmaydi, ya'ni Gepatit B virusi simptomatik ta'sir ko'rsatmaydi. Shuning uchun jigardagi asosiy patologik jarayon virusning gepatotsit hujayrasiga kirishidan boshlanmasdan, balki immunotsitlarni hujayraning tashqi membronasida virus antigenlari aniqlash vaqtidan boshlanadi. Shunday qilib, Gepatit B virusida gepatotsit hujayralarning zararlanishi immunopatologik jarayonga asoslangan. Gepatit B virusining xilma-xilligi (o'tkir, o'rtacha o'tkir, surunkali, persistensiyalovchi) kasallik qo'zg'atuvchi antigenlarning gepatotsit hujayralari bilan o'zaro ta'sirlashishiga bog'liq.

Gepatit B kasalligining yengil, o'rtacha, va og'ir kurslariga ega bo'lishi mumkin, shu jumladan flyumenant gepatit ko'p hollarda bemorning o'limi bilan yakunlanadi. Gepatit B da o'lim darajasi 0,4-1% ni tashkil qiladi. Quyidagi omillar o'tkir gepatit B ning yanada og'ir kechishiga yordam beradi: qandli diabet, oshqozan yarasi, tizimli qon kasalliklari, giyohvand moddalarni istemol qilish og'ir jismoniy zo'riqish kabi kasalliklar. Gepatit B va gepatit C birga kelsa og'ir tarzda davom etadi, ba'zan o'limga olib keladi. Gepatit B surunkali rivojlanib 5-10% hollarda qayd etiladi va ularning aksariyati D virusi infeksiyasining qo'shilishi bilan bog'liq. Surunkali gepatit B bilan og'rigan bemorlarning 15-20% da serozga bosqichma-bosqich (5-10 yil) o'tish kuzatiladi. Gepatit B klinik jihatdan OITS ga o'xshaydi. Bu ikki kasallik orsidagi o'xshashliklar katta, teskari transkriptaza funksiyasiga ega bo'lgan virusga xos ferment-DNK polimeraza mavjudligi gepatit B virusini yashirin retrovirus deb atashga imkon beradi. OITS va gepatit B ning ko'plab epidemiologik xususiyatlarining umumiylikiga e'tibor qaratiladi. Har ikkala holatda ham yuqish yo'llari ham bir xil; jinsiy aloqa, parentral manipulatsiya paytida manipulatsiya paytida viruslar bilan ifloslangan asboblar, infeksiya bilan kasallangan insonning qoni, onadan homilaga tug'uruq vaqtida tug'ish yo'li infeksiyalari orqali, shunga ko'ra OITS va gepatit B ning organizm uchun xavf omillari umumiy deb yuritiladi.

Dunyoning turli mamlakatlarida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, birlamchi jigar saratonining barcha holatlarining 80% gepatit B bilan bog'liq. U ko'pincha jigar sirrozi bilan 40-50 yoshdan oshgan odamlarda uchraydi. Shu bilan birga yoshlar orasida ham birlamchi jigar saratoni tez-tez ro'yxatga olinishi kuzatilaotganini ta'kidlash lozim.

Nazariy jihatdan gepatit B ning onkogen ta'sirini amalga oshirishning bir necha usullari mavjud. Bu gepatit B ning DNKsida onkogen funksiyaga ega bo'lgan nuklein ketma-ketliklarning mavjudligi, ya'ni onkogenlar. Birlamchi jigar saratoni bilan og'rigan bemorlarning qonida gepatit B ning X geni tomonidan kodlangan oqsillar ni aniqlash bilvosita bu antigenning saraton rivojlanishidagi rolini ko'rsatadi. Bundan tashqari, gepatit B bu jigar o'simtasining rivojlanishiga olib keladigan biologik

mutagen xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Gepatit B virusi va jigar saratoni o'rtasidagi munosabat gepatit B ga qarshi emlash ham birlamchi jigar saratoni kasallanishni kamaytiradi.

Gepatit B ning tashilishi gepatitning klinik, morfologik va biokimyoviy belgilari bo'lmaganida HbsAgni 6 oydan ortiq vaqt davomida aniqlash bilan baholanadi. Hozirgi vaqtda gepatit B ning tashilishiga tananing patalogik funksiyasi sifatida qaraladi. HbsAg ning uzoq muddatli sintezi gepatit B DNKsining gepatotsitlar genomiga integratsiyalashuvi bilan bog'liq. Birinchi marta gepatit B tashishning integrativ tabiati haqidagi gipotezani V.M Udanov va S. Xirshman 70-yillarning oxirida eksperimental tarzda tasdiqlagan. HBsAg tashuvchilari gepatit B virusining asosiy rezervuarini tashkil etadi. Hozirgi kunda dunyoda 300 mlndan ortiq asimptomatik virus tashuvchilar yashaydi, shundan 5 mlnga yaqini mamlakatimizda notekis taqsimlangani tekshiruvlar natijasida tasdiqlangan. Tashuvchanlik holati 10 yilgacha yoki undan ko'proq davom etishi mumkin. Har yili HBsAg tashuvchilarining 1-2% antigenni o'z-o'zidan yo'q qiladi. Ushbu hodisaning sabablari va mexanizmlari hali aniqlanmagan va mavhumligicha qolmoqda. Hozirgi vaqtda gepatotsitdan integratsiyalangan gepatit DNK genomini istisno qiladigan samarali uslub va vositalar ishlab chiqilmagan. Gepatit Bga qarshi vaksining yaratilishi insoniyatning eng muhim yutuqlaridan biridir. Vaksining asosi gepatit B sirt antigenidir, chunki unga antikori bo'lgan odamlar yana kasallanmasligi aniqlangan. Antigenning manbai HBsAg tashuvchilarining zardobi yoki plazmasi ekanligi aniqlandi. Antigen tozalandi, faolsizlantirildi, alyuminiy gidroksidida adsorbsiya qilindi va vaksina preparati sifatida ishlatildi. Antigen ishlab chiqarish manbasiga ko'ra, bunday vaksinalar "plazma" sifatida belgilangan. Yaratilgan ushbu vaksina yuqori yuqori immunogen ta'sirga ega va ancha samarali edi, shu bilan birga bir qator kamchiliklarga ham ega edi. Patalogik xolat qayd etilmagan bo'lsa ham, nazariy xavfning mavjudligi vaksina sifatida qo'llanishga qarshilik qiluvchi omil bo'lib qoldi. Kasallikni tashxislash uchun zamonaviy diagnostika usullari (Biokimyoviy markerlar- ALT, AST, gidroksid fosfataza, gamma) ishonchli va samarali bo'lganligi sababli keng qo'llanilmoqda.

Albumin, umumiy qon oqsili, protrombin, umumiy qon miqdori va tyrli antiviral preparatlar bilan antiviral davolash shifoxonalarda keng qo‘llanilmoqda va ijobiy natijaga erishilmoqda.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR

- 1. Janesh K Gupta, Anju Sinha, M A Lumsden, Martha Hickey “Cochrane Library”*
- 2. Lapasov S. X, Xakimova L.R. Abdulakulova M.X. Valieva M.X Cyberleninka*
- 3. The Jurnal of Uralogy, march 1981, pages 271-276 Wayne C. Waltzer*
- 4. Archives of Medical science 11 (1) 67-77, 2015 Joanna Matuszkiewicz-Rowinska, Jolanta Malyyszko, Monika Wieliczko*
- 5. Ceska Gynekologie, 01 apr 2012, 77(2) 167-171*
- 6. ScienceDirect 19 November 1983, Pages 1158-1160*

AYOLLARDA GISTREKTAMIYAGA OLIB KELUVCHI OMILLAR

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna

Samarqand Davlat tibbiyot universiteti

Pediatriya fakulteti 3-bosqich 321-guruh

Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi

Farmaseftika fakulteti 4-bosqich 413- guruh talabasi

Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi

Pediatriya fakulteti 305-guruh talabasi.

ANNOTATSIYA

Maqolaning mazmuni ayollarda kuzatiladigan gistrektomiya hodisasi va bunga olib keluvchi omillarni kengroq yoritishdan iborat. Gistrektomiya aslida nima - bu ayolda bachadon miomasi, endometrioz, anomal qon ketishi va saraton kasalliklari sababli bachadonni va bachadon bo'ynini olib tashlashga olib keladigan jarrohlik amaliyoti hisoblanadi. Ayollarda gistrektomiyaga olib keluvchi yetakchi omillar orasida bachadon miomasi qo'shimcha ravishda liomioma yoki mioma deb ham ataluvchi bachadon o'smasi yetakchi o'rinni egallaydi. Bachadon miomasi ko'p holatlarda organizm uchun zararsiz hisoblanadi lekin 25% holatda klinik jarrohlik amaliyotini talab qiladi. Bunda ayollarda, ayollar hayz siklining buzilishi ya'ni uzoq muddatli va og'riqli qon ketishi, chanoq sohasidada bosimning ortishi, og'riq va kamdan-kam hollarda reproduktiv disfunktsiyaga sabab bo'ladi. Bu esa ham iqtisodiy ham ma'naviy jihatdan inson hayotiga ta'siri katta hisoblanadi. Bachadon miomasini davolashning asosiy usuli gistrektomiya hisoblanib, bundan tashqari turli minimal invaziv muolajalar ham ishlab chiqilgan, ammo bundan tashqari turli davolash

muolajalaridan keyin ham bachadon miomalarining paydo bo'lishi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda.

Kalit so'zlar: *steroid garmon, irsiy moyillik, progestin, progestron, bachadon bo'yni, o'sma, invaziv terapiya, ontogenez, reproduktiv garmonlar.*

Miomalar jinsiy bezlarning steroidlari estrogen va progestronga javob beradi va ularning o'zgarishi reproduktiv garmonlardagi ontogenez va hayot siklidagi o'zgarishlar bilan yonma-yon hisoblanadi. O'tish davridagi qizlarda bachadon miomalari deyarli kuzatilmagan ammo vaqti-vaqti bilan turli klinik ko'rinishlari bilan murojaat etgan o'smir qizlar qayd etilgan. Miomalarning patofiziologiyasi tibbiyotda yaxshi o'rganilmagan bo'lib, irsiy moyillik, shuningdek steroid garmonlar konsentratsiyasi, o'smalarning shakllanishi va o'sishida asosiy rol o'ynaydi. Endometriumning funksiyasi va tuzilishini o'rganish mioma bilan bog'liq qon ketishining patogenezini tushinish uchun muhimdir. Bachadon miomalari turli klinik simptomlarni keltirib chiqarmasa, vaqt o'tishi bilan o'z-o'zidan so'rilib ketishi va ayol organizmiga zarar yetkazmasligi mumkin. Bunday holatlarda dori-vositalar va hech qanday Jarrohlik amaliyotlarisiz faqat kutish orqali ijobiy natijaga erishish mumkin. Ko'pchilik hollarda miomalar klinik ko'rik va tasodifiy ko'rik vaqtida aniqlanadi. Miomalar anomal bachadon qon ketishlari, tos bo'shlig'i bosimiga, ichak disfunktsiyasi, tez-tez va qisqa nuddatda suydik chiqarish va siydikni tutib turolmaslik, bel og'rig'i, ich qotishi kabi belgilar bilan namoyon bo'ladi. Bu esa ayollarda noqulaylik hissi va shifokorga murojaat qilishga undovchi asosiy ahamiyatsizdek tuyilgan ammo klinik belgilarning to'planishi natijasida sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqaruchi omillar hisoblanadi.

BAAda ikki yil mobaynida bachadon miomasi bilan murojaat qilgan ayollar kuzatilgan, ulardagi klinik belgilar manba asosida o'rganilgan va bir-biriga solishtirilgan. kasallikning ayollarda kechishi, qo'llanilgan terapevtik davo choralari, ularning ayollar organizmi va ularga nisbatan ayollar organizmining javob reaksiyasi va turli organizmdagi kasalliklar orasidagi klinik simptomlar farqlari xususida

izlanishlar olib borilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra oldingi va o'z tajribalariga asoslanib olingan tibbiy ma'luotlar o'rtasida hech qanday farq yo'qligini tasdiqladi. 5 yillik kuzatuv tahlillarini solishtirib ko'rishganda ham aniq yechim topa olishmadi. Miyomektomiyani qo'llash bilan jarayon biroz yengillashgandek, kasallikning qisman davosini topilgandek edi ammo bu ham juda past sifatli va kam sonli bemorlar orasida o'tkazilganligi tufayli nisbiylikicha qoldi. Shifokorlar bachadon miomasi va jarrohlik amaliyoti o'rtasidagi katta asoratlar xavfi bo'yicha farq borligi haqida aniq dalil to'play olmadilar. Ammo bachadon miomasida kichik asoratlarning yuqori darajasi va dastlabki protseduradan keyin ikki-besh yil ichida jarrohlik amaliyotiga qayta murojaat qilishlariga olib kelishi tahlillar asosida qayta tasdiqlandi. Agar ayollarning 7 foizi gaterektomiya yoki miemoektomiyadan keyingi 2 yil ichida qo'shimcha jarrohlik amaliyotini talab qiladi deb hisoblasak, 15 foizdan 32 foizgacha miomada 2 yil ichida qo'shimcha jarrohlik amaliyotini talab qiladi. Jarrohlik operatsiyalari orasida bu o'sish inson salomatligiga ma'naviy va qolaversa iqtisodiy jihatdan ham jiddiy zarar yetkazadi deya ma'lumot qoldiradi manbalarda. (1)

Yana bir boshqa manbada ayollarning 80 Foizida menopauzaga qadar radiologik yoki patologik belgilar mavjudligi to'g'risida so'z yuritiladi. Miomalar salomatlikka, shuningdek, ijtimoiy, va jismoniy va mehnat faoliyatiga sezilarli ta'siri aytib o'tiladi. Gistrektomiya simptomatik mioma uchun ayollar uchun eng maqbul va qulay yechim hisoblanib kuzatuvga oliganlarning 88.8 % shu usulni afzal ko'rishgan. Bachadon miomasi 35 yoshdan oshganlarning 40% da uchraydi. Ba'zilar asimptomatik, ammo 50% gacha terapiyani talab qiladigan alomatlar paydo bo'ladi. Simptomlar orasida og'ir hayzli qon ketishidan kelib chiqqan anemiya, tos a'zoldagi og'riqlar, dismenoreya, bepushtlik va va hayot sifatining pastligi kiradi.(2) Jarrohlik davolanishning birinchi va asosiy tanlovidir.(2) So'nggi yillarda operatsiyadan oldingi va keyingi natijalarni yaxshilash uchun tibbiy muolajalar qilinmoqda. Biroq, bunday davolash muolajalari qimmatga tushmoqda, miomaning o'sishi estrogen tomonidan rag'batlantiriladi. Gonadotropin garmonlari chiqaradigan analoglar gipoestrogenizm holatini keltirib chiqaradi, bu esa miomani qisqartiradi, ammo bu moddalar uzoq

muddat qo'llanilganda qabul qilinishi mumkin bo'lmagan yondosh ta'sirlarni keltirib chiqarishi mumkin va bu ham davolashdagi nisbiy tushunchani keltirib chiqaradi. Shunday ta'sirga ega bo'lgan boshqa potensial gormonal davolashlar orasida progestinlar va selektiv progesteron retseptorlari modulyatorlari ham bor. Biz bachadon miomasi uchun jarrohlik, miomektamiya histrektomiya yoki endometrial rezeksiyadan oldin tibbiy terapiyani, davolashsiz yoki boshqa tibbiy terapiya bilan randomizatsiyalangan taqqoslash usulini kiritdik. Ma'lumotlarni yig'dik va dastlabki xulosalarni tasdiqladik. Biz The Cochae Collaboration tomonidan kutilgan standart uslubiy protseduralardan foydalandik deyiladi Cochrane Database of Systematic Reviewsda.(3)

Miomalarning aksaryati asimptomatikdir, ya'ni tibbiy davochoralari va jarrohlik amaliyotlarini talab etmaydigan xavfsiz o'smalar. Simptomatik mioma uchun gastrektomia maqbul yechim hisoblanadi. Biroq, bachadonni saqlab qolishni xohlaydigan ayollar uchun bu yechim emas. Muqobil davolash usullarining erishilishi mumkin bo'lgan natijasi muolajalarning mumkin bo'lgan xavflariga nisbatan ehtiyotkorlik bilan yondashilishi lozim.(4) Tibbiy davolash bachadon miomasi bilan og'rigan ayolning ehtiyojlariga moslashtirilishi va simptomlarni yengillashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak. Tibbiy davolanishning narxi va yondosh ta'sirlari doim ham kutilganidek bo'lavermaydi. Farzand ko.rishni xohlamaydigan va muqobil variantlar va xavflar to'g'risida tegishli shifokoridan tasavvurga ega bo'lgan ayollarda bachadon miomasining simptomatik davolashda yakuniy davolash usuli sifatida gastrektomiya qo'llaniladi. (5) Bachadonni saqlab qolmoqchi bo'lgan ayollar uchun esa miomektamiya maqbul yechim hisoblanadi. Ammo ayollarga yana qayta mioma paydo bo'lishi va yana jarrohlik amaliyotini talab qilishi mumkinligi tog'risida ogohlantirilishlari lozim. Gistreskopik miomektomiya simptomatik intrakavitar miomani davolashda birinchi darajali konservativ jarrohlik amaliyoti sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Miomalarni gisterskopik olib tashlashda davom etayotagn suyuqlik balansini diqqat bilan kuzatib boorish muhimdir. Bachadonni saqlab qolishni istagan, ammo kelajakda tug'ishni istamaydigan ayollarda simptomatik intramural yoki

subseroz miomasi bo'lgan tanlangan ayollar uchun laparoskopik mioliz miyemoektomiya yoki gistroektomiyaga o'xshash, alternative bo'lishi mumkin. Bachadonni saqlab qolishni xohlovchi simptomatik bachadon miomasi bo'lgan ayollarga davo sifatida bachadon arteryasi okklyuziyasi taklif qilinishi mumkin.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR

- *Janesh K Gupta, Anju Sinha, M A Lumsden, Martha Hickey "Cochrane Library"*
-
- *The Jurnal of Uralogy, march 1981, pages 271-276 Wayne C. Waltzer*
- *Archives of Medical science 11 (1) 67-77, 2015 Joanna Matuszkiewicz-Rowinska, Jolanta Malyyszko, Monika Wieliczko*
- *Ceska Gynekologie, 01 apr 2012, 77(2) 167-171*
- *ScienceDirect 19 November 1983, Pages 1158-1160*

BOLALARDA UCHRAYDIGAN STOMATITLARNING XILMA-XILLIGI. DAVOLASH VA PROFILAKTIKASI

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna

Pediatric fakulteti 3-bosqich 321-guruh talabasi

Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi

Farmaseftika fakulteti 4-bosqich 413-guruh talabasi

Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi

Pediatric fakulteti 3-bosqich 305-guruh talabasi.

ANNOTATSIYA

Maqolaning mazmuni bolalardagi stomatitning sabablari, kasallik kelib chiqishining turiga bevosita bog'liqligini o'rganishdan iborat. Stomatit- og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining yallig'lanish jarayoni hisoblanadi. Bolalarda viruslar, zamburug' va bakteriyalar, shuningdek allergik yallig'lanish sababli stomatit turlarining kelib chiqishini kuzatishimiz mumkin. Stomatit har qanday yoshdagi bolalarda, chaqaloqlardan maktab o'quvchilarigacha bo'lgan og'iz bo'shlig'ining eng keng tarqalgan kasalliklaridan biridir, ba'zan kattalarda ham uchrab turadi. Bolalarning ushbu kasallikka alohida moyilligi yoshligida og'iz bo'shlig'i shilliq qavatining kattalarnikiga qaraganda yumshoqroq va ingichka bo'lishi bilan izohlanadi.

***Kalit so'zlar:** gerpetik stomatit, bakterial stomatit, kandidoz stomatit, lzaerterapiya, immun sistemasi, yiringli yallig'lanish, og'iz bo'shlig'i*

Hozirgi kunga kelib bolalarda stomatitni davolash uchun yagona klinik davochoralari yo'q bo'lib, har bir bemor bola pediatr stomatologga tashrif buyurganidan

keyin tekshiruvlar va xulosalar asosida turiga qarab ambulator va statsionar profilaktik chora tadbirlar olib boriladi. Stomatitning har bir turiga riopya qilish kerak bo'lgan qator tavsiyalar mavjud. Kasallik vaqtida juda issiq yoki juda sovuq ovqatni iste'mol qilishni, shuningdek og'iz bo'shlig'i shilliq qavatini ta'sirleydigan har qanday ovqat turlariga nisbatan qat'iy parhez tutish kasallikni og'ir asoratlarni yuzaga kelishini oldini oladi. Bundan tashqari maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarning og'iz bo'shlig'i gigienasini qat'iy nazorat ostiga olish talab etiladi.

Gerpetik virusli stomatit keng tarqalgan stomatit turlaridan biri hisoblanadi. Qo'zg'atuvchisi herpes virusi hisoblanib, uzoq vaqt mobaynida o'zini namoyon qilmasligi mumkin. Bola organizmdagi immun sistemasi susayishi bilan herpes virusi faollashadi. Virusli tabiati tufayli virus juda yuqumli hisoblanadi. Odatda 1 yoshdan 3 yoshgacha bo'lgan bolalarda uchraydi. Gerpetik stomatit infeksiyasi havo-tomchi yo'li bilan, shuningdek, kontakt, onadan bolaga (oziqlantirish orqali), quyiladigan qon bilan yuqishga moyil hisoblanadi. Bundan tashqari infeksiya bolalar o'yinchoqlari, idish-tovoqlar va boshqa narsalar orqali ham yuqishi mumkin. Immuniteti sust rivojlangan bolalarda virus tanaga kirib, shilliq qavatining eng shikastlangan joylariga joylashadi. Bunday joylar, bolaning lablarini tishlaganidan keyin paydo bo'ladigan kichik yaralar bo'lishi mumkin. Gerpetik stomatitning belgilari kasallikning rivojlanish shakli va bosqichiga qarab o'zgaradi. Virusli infeksiyaning umumiy belgilari: bo'yin va jag' osti limfa tugunlarining shishishi, tana haroratining ko'tarilishi, tanglay shilliq qavatidagi pufakchalar, og'izda qizarish, og'riq, qichishish belgilari yuzaga keladi. Kattalarda virusli gerpetik stomatit og'irroq kechadi. Bolalik davrida og'ir turi bilan kasallangan kishida esa yana ham og'ir asoratlar bilan namoyon bo'ladi. Belgilari: sariq qobiqli yaralar, lablar bir biriga yopishadi, gipersalivatsiya, isitma, oq rangli qoplamalar yuzaga keladi. (1)

Kandidoz stomatit og'iz bo'shlig'ining tabiiy shartli patogen mikroflorasi hisoblanadi. Immun sistemasi pasayishi bilan zamburug'lar ko'paya boshlaydi. Va og'iz bo'shlig'ining shilliq qavatiga ta'sir qiladi. Og'iz bo'shlig'i shilliq qavati oq karash bilan qoplanadi. Og'iz qurishi, to'qimalarning shishishi, eroziyalarning qonashi

kuzatiladi. Metabolik kasalliklar, qandli diabet, endokrin tizimi kasalliklari, gipovitaminoz, oshqozon-ichak trakti kasalliklari, uzoq muddatli antibiotik terapiyasi, kandidoz stomatit belgilari yallig‘lanishning rivojlanish darajasiga, bemor tanasining xususiyatlariga, yoshiga qarab o‘zgaradi. Bunda shilliq qavat shishadi, yutunishi qiyinlashadi, ovqatlanish vaqtida og‘riq va noqulaylik, bemorning ishtahasi yo‘qoladi, infeksiya ichakka kirganida qorin og‘rigi va ovqat hazm qilish muammolari paydo bo‘ladi. Yiringli yaralar shikastlanganda metall ta‘mini beradi.(2)

Aftoz stomatit oval-yumaloq yasmiq donasidek kattalikdagi og‘riqli, asta-sekin tuzaladigan yallig‘lanish jarayoni hisoblanadi. Yallig‘lanishning dastlabki bosqichlarida bola og‘zidagi og‘riqdan shikoyat qiladi. Keyinchalik shilliq qavatda yumaloq, kulrang-sarg‘ish rangli aniq chegaralarga ega yaralar paydo bo‘ladi. Davolanishdan keyin chandiqlar hosil bo‘lmaydi. Aftoz stomatitda patologik holatlarning kuchayishi yiliga 1-2 marotaba sodir bo‘ladi. Bunda bola tez-tez qayt qiladi, oshqozon-ichak kasalliklari, gelmentik invaziyalar kuzatiladi. Surunkali aftozli stomatit kuchlanish va remessiya davri o‘zgarishi bilan yuzaga keladi. Yaralar paydo bo‘ladi tuzaladi bir qancha vaqtdan keyin yana qaytalashi mumkin. Ba’zilarida belgilar namoyon bo‘lmaydi. Ba’zilarida hatto yara paydo bo‘lganida ham belgilarni namoyon qilmaydi. Uning belgilari zaif immun tizimiga ega surunkali kasalliklar bilan kasallangan bolalarda yaqqol va og‘ir klinik ko‘rinishlarda yuzaga keladi. Kasallikning rivojlanish xavfini oshiradigan omillar: Genetik moyillik, og‘iz bo‘shlig‘ining mexanik shikastlanishi, oziq-ovqat maxsulotlariga allergiya (kleykovina, dengiz mahsulotlari, ziravor, pomidor, pishloqlar, sitrus mevalar iste‘mol qilgandan keyin rivojlanadi).(3) Avitaminoz- bu kasallik bilan og‘rigan bemorlarda foliy kislota, rux, selen, C va B vitaminlari yetishmaydi. Bir-biri bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lgan tizim; i kasalliklar- immun tanqisligi sindiromi, oshqozon-ichak difteriyasi, qon aylanish tizimi kasalliklari, Virusli va bakterial infeksiyalar, og‘iz bo‘shlig‘ining noto‘g‘ri parvarish qilinishi, steroid bo‘lmagan yallig‘lanishga qarshi dori vositalari, stress shular jumlasidandir.

Bakterial stomatit- sanitariya gigieniya qoidalariga amal qilmaslik natijasida ya‘ni ifloslangan qo‘llar keltirib chiqaradigan kasallikdir. Rivojlanishining sababi og‘izga

kirgan bakterial infeksiya hisoblanadi. Bakterial infeksiyaning yuqishi asosan shilliq avatining butunligi buzilganda tez yuzaga keladi: og'izdagi yara, yonoq va lablarning tishlangan ichki yuzasi, yangi chiqqan tish va shu kabi boshqa alomatlar bilan yuzaga keladi. Kasallikning yana bir shakli tug'iriy yo'llari orqali tug'ish paytida olingan infeksiyalarni o'z ichiga oladi, ayniqsa onaning teri tanosil kasalliklarini. Uning namoyon bo'lishi yuqorida ta'kidlanganidek bolaning immun tizimiga bo'liq. Ko'pincha milklarning yallig'lanishi yoki ular ustida iflos kulrang plyonkalarining paydo bo'lishi bilan kechadi. Bola ovqatlanayotganida og'riqni his qiladi, ayniqsa achchiq, tuzlangan va sitrus mevalarni va boshqa oziq-ovqat mahsulotlarini iste'mol qilgan vaqt. Og'izning shilliq qavati va til shishadi, qizaradi va qichishish achishish belgilarini namoyon qiladi. Keyinchalik shu sohada pufakchalar paydo bo'ladi. Bu pufakchalar tezda yorilib, qon ketadi yoki yaraga aylanadi. Yallig'lanish jarayoni juda o'riqli va og'izdan chirigan xidga o'xshash badbo'y hid kelishi bilan tavsiflanadi. Bolaning tana harorati ko'tariladi, bosh va bo'g'inlar og'riydi, bolaning uyqusi buziladi injiq va behol bo'lib qoladi. (4)

Tish shifokori stomatitni dastlabki obyektiv tekshiruvdayoq aniqlay olishi mumkin. Ammo ba'zi holatlarda laboratoriya testlari talab qilinadi. Stomatit og'iz bo'shlig'ining bir nechta sohalarining tutashgan kasalliklaridan bo'lganligi sababli bu sohada bir nechta tor soha mutaxasislarining birgalikda hamkorliklarini talab qiladi. Pediatr, stomatolog, dermatolog, immunolog-allergist, otorinolaringolog kabi mutahasislar bilan ishlash orqali bu yallig'lanish kasalliklarning oldini olishda ijobiy natijaga erishish mumkin. (5)

Samarqand shahar bolalar ko'p tarmoqli klinikasining "pulmunologiya" va "Gastroentrologiya" bo'limida 11.04.2022 yildan 14.03.2023 yilgacha bo'lgan vaqt oralig'ida davolanib ketgan 40 nafar bolalar orasida kuzatish ishlari olib borildi. Olingan tadqiqot natijalariga ko'ra 40 nafar bolalarning 67,5% o'g'il bolalarga tog'ri keladi. Bunday shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, kasallik immun tizimi sust kishilarda rivojlanishini takidlagan xolda qizlarga nisbatan yosh o'smir o'g'il bolalarda immunitet sust bo'ladi deyishimiz mumkin. Bundan tashqari murojaat qilganlarning

80% dan ortig'ini maktabgacha bo'lgan bo'lgan bolalar tashkil etadi. Bu degani kichik maktab yoshigacha bo'lgan bolalarda sanitariya va gigiena qoidalarni to'g'ri tashkil etadi. Avvalo ota-onalarimiz, ayniqsa onalarimizga farzandlari ozodaligi va sog'lom ovqatlantirish orqali ijobiy natijaga erishish mumkinligini ular uchun tushunarli bo'lgan tilda yetkazish hisoblanadi. O'rganilgan bolalarning yarimida dori-preperatlar bilan davo choralari olib borilgan. Qolgan yarimida esa dori-preperatlar bilan hamkorlikda lazer terapiya ham olib borilgan. Lazerterapiya olib borilgan bemorlarda, uni rad etgan bemorlarga nisbatan ijobiy natija yaqqolroq va kasallikning belgilari qayta uchrash xolatlari kuzatilmagan. Bundan kelib chiqib shunday xulosaga kelishimiz mumkinki dori-preperatlar bilan birgalikda lazerterapiya qo'llanilsa kasallikka nisbatan organizm kurashuvchanligi ortadi va kasallikning yana qaytalanishining oldini olishga erishgan bo'lamiz.

ADABIYOTLAR VA MANBALAR

1. *Early human development* 89 (5) 277-281, 2013/ *Milca Jeric, Damir Roje, Nina Medic, Tomislav Strinic, Zoran Mestrovic, Marco Vulic.*
2. *CYBERLENINKA* Назимова А. Ф. Красникова Марина Борисовна. Трубина Татьяна Борисовна, Трубин Владимир Борисович
3. М. И. Кахиани *ЖУРНАЛ АКУШЕРСТВА и ЖЕНСКИХЪ БОЛЕЗНЕЙ*
4. *ВОРОНЦОВ И. М./ Материалы 2-го Российского форума « мат и дитя»- М.. 1994- С 242-243*
5. Доценко В. А. *Эколого-гигиеническая концепция питания человека/ Дценко В. А. Гигиена и санитария.*

FUNCTIONAL STYLISTIC FEATURES OF DOWNLOADS IN ENGLISH AND UZBEK AND TRANSLATION ISSUES

Nurmuhammedova Dilshoda

Master's student of NamSU

ANNOTATION

This article explores shifts in meaning of terms, which take place in a translation process. The analysis of shifts was made on the basis of various newspaper texts and their translations. In the first part of the article we take a close look at some scientific conceptions and approaches to the problem of translation quality assessment of both Russian and foreign scientists.

Keywords: *translation shifts, translation quality assessment, terms, minor errors, major errors*

Introduction

This article is devoted to the analysis of the texts of newspaper articles in which the terms occur, and their translations into Russian with the determination of the degree of discrepancy in the meaning of the word during translation. The analysis is based on newspaper texts various British and American editions and their translations. Since the birth of the science of translation, researchers have been concerned about the question assessment of the quality of translation, since in the process of translation inevitably there are losses in meaning or appear as a result of the use of translation transformations additional meanings that are not present in the original text. By misusing a particular word or using the wrong synonym in a translation, the translator runs the risk of changing the meaning of the text and its impact on the reader.

LITERATURE ANALYSIS.

Particle in modern German, English, Russian, Turkish, Uzbek some studies on presuppositions mutual analogy in their meaning, are created. On the topic of particle in Uzbek language M. Askarova O.Bazarov R.Rasulav U.E.Rahimov Z.Isakov A.B.Pardaev. Their comparative with the English and German language particle there are also partially studied works. But the features of particle events in the lexical-grammatical system have not yet been specially studied in our linguistics of conjugation. Therefore, based on the existing theoretical descriptions of this particle, studying the features of their expression in English and Uzbek, their methods of translation in comparative aspect and one of the necessary issues.

According to the appearance of the particle in the Uzbek language will have to learn in two these are:

1. Word particle: ахир, ҳатто (ки), наҳот (ки), ҳам, ғирт, фақат, атиги, нақ, худди, қоқ, ҳеч, сира, на...

2. Added particle: -ми, -чи, -а, -я, -у, -ю, - ку, -да, -оқ, -ёқ, -е, -гина, -кина, -қина, -ки, - дир....

In this place, it should be said that the English particle, in principle, is in the form of a word. In the Uzbek language, on the contrary, the particle in the form of an addition occupies a large place. Partikl words, similar to prepositions in terms of form, perform the function particle within the framework of three constructions in English. In particular, words that express a grammatic connection with other words, but do not have a clear lexical meaning – phraseology, quasy – modal verbs

and participle in the context of English-defining phrases perform the grammatic function of particle.

RESULT

Although all functional styles are in a unique way, various features are interrelated as a system, despite the fact that language is the main feature of a group of communication tools, it will not be enough to determine the requested functional style. Each functional style depends on a stable system at the stage of development of the

literary language, but it sometimes changes frequently as it passes from one period to the next. Therefore, the functional styles of the language are considered a historical series (category). Examples are enough to prove this concept. Consequently, the poetry (artistic) style of the functional style began to function as an independent style in the second half of the 16th century; newspaper style is separated from journalistic style; Like other functional styles, the style of speaking has undergone significant changes. The development of each style is predetermined by changes in the norms of the standard English and Uzbek languages. Changes in social conditions, scientific progress, and the development of cultural life have a great impact on this. The traditionally distinguished functional styles — scientific (popular science), formal, journalistic (popular), colloquial, artistic — are language subsystems, each of which is unique at five main levels: phonetic, morphological, lexical. , has syntactic and text structure features. Functional styles are distinguished by the possibility or not of the use of certain elements and structures, as well as their communication systems. For example, phonetic tools are important for the style of speaking: compliance with pronunciation standards, wide use of intonation; for the scientific method - syntactic: clear syntactic structure, direct order of words, wide use of words, wide use of various specific and specific systems, at the text level : logical, clear presentation structure (newspaper or magazine article). The text of the official style is characterized by the presence of special terms (commercial, legal, etc.), stamps, specialized foreign expressions, abbreviations, mixed words, absence of figurative means at the lexical level; at the syntactic level - complex structures are formed by the wide use of sentences in the passive tense of the verb.

CONCLUSION

Functional styles are found in written and spoken form. The speech style is characterized by the presence of short sentences, two-syllable words, phonetic and syntactic abbreviations. Artistic style combines three sub-styles: poetic style of language, emotional (artistic) prose style and dramatic style. There are common characteristics for each of these sub-styles and for individual sub-styles as well. Artistic

texts also have a number of difficulties, because they combine logical-intellectual information with figurative-emotional information. Reading popular style texts can be difficult. It should be noted that the peculiarity of this style is that some of the texts are scientific, and some are close to texts of other styles. Texts on journalism are distinguished by their coverage of political vocabulary, phraseological units, abbreviations, realisms, newspaper articles, expressions and various topics. Newspaper and magazine publications have a variety of headlines, including advertising and emotionally appealing ones. Two types of popular style are found in oral speech: speech style and the text of radio and television programs, as well as newspaper style in written speech. The written forms of the popular style are essays (philosophical, literary, moral) and journalistic articles (political, social, economic, etc.). The general purpose of the journalistic style is to influence public opinion, to convince the reader or listener that the opinion given by the author is the only true one, and to encourage him to accept the expressed opinion.

REFERENCES

1. Hashimova, N., & Sattorov, T. (2021). *USAGE OF ENGLISH MILITARY TERMINOLOGIES AS A NEUTRAL AND COLLOQUIAL VOCABULARY. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758), 2(11), 162-167.*
2. Khoshimova, N. A. (2021). *ASSOCIATIVE FIELDS OF THE COLLECTIVE AND INDIVIDUAL CONSCIOUS. Theoretical & Applied Science, (5), 436-439.*
3. Bahridinov, M. M., Turgunov, D. B., & Tojiboyev, I. M. (2020). *SOME PROBLEMS OF LEXICAL INVESTIGATION OF THE NOVEL ULYSSES BY JAMES JOYCE. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(1), 208-212.*
4. Mirzaev, A. B. U. (2022). *IMPROVING EFL/ESL CLASSROOMS THROUGH USING ONLINE PLATFORMS: NEARPOD–AS AN EXAMPLE OF TOP-RATED ONLINE EDUCATIONAL PLATFORMS. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(4), 264-270.*
5. Kochkorova, Z. A. Q. (2021). *Translation aspects of the verbalizers of the concept of" wedding". ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(9), 989-994.*

HARBIY XIZMATCHILARNI MA'NAViy-AXLOQIY TARBIYASINING JANGOVR FAOLIYATDAGI O'RNI

Xamrayev Laziz Erkinovich

JXU magistranti

ANNOTATSIYA

Jangovor harakatlar aqliy jihatlarni talab etadi. Ma'naviy jihatlarga ega bo'lmagan qurolbardor o'z vakolatidan to'g'ri foydalana olmasligi mumkin. Ushbu maqolada harbiy xizmatchilarning jangovor faoliyatida ma'naviy-axloqiy tarbiyaning o'rni xususida muhokama olib boriladi.

Kalit so'zlar: *Harbiy xizmatchi, jangovor faoliyat, qurol, ma'naviy-axloqiy tarbiya, psixologiya, metod.*

KIRISH

Bugungi tahdidga to'la zamonda mamlakatning harbiy salohiyati muhim omilga aylanib borayotgani sir emas. Davlatning harbiy potentsiali faqatgina unda mavjud harbiy qurol-yaroqdagina emas, balki harbiy xizmatchilarning kompetentligiga chuqur bog'liq. Ushbu soha vakillarining ma'naviy-axloqiy tarbiyasi bunda yetakchi rol o'ynab bormoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

XXI asrda globallashuv jarayonining jadallashuvi natijasida dunyo mamlakatlarining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va harbiy sohalardagi taraqqiyoti yangi bosqichga ko'tarildi. Mazkur jarayonda yoshlarning millat mentalitetiga sodiqligini saqlab qolish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga daxldorlik tuyg'usini yanada yuksaltirish, ona yurtga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash asosiy vazifa sanaladi. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining parlamentg murojaatnomasida alohida e'tibor qaratilib, xususan, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan

dasturiy g'oya asosida, yoshlarni ona yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularda tashabbuskorlik, fidoyilik, axloqiy fazilatlarni shakllantirish – o'ta sharafli vazifa ekanligi ta'kidlab o'tilgandi [3].

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Axloqiy-ruhiy tarbiya bilan axloqiy-ruhiy tayyorgarlikni farqiga borish uchun tarbiya va tayyorgarlik tushunchalarining farqini bilish lozim.

Tarbiya (arabchadan – rivojlantirish; parvarish qilish, o'stirish; o'rgatish; ilm berish)

1. Ta'lim, axloq-odob o'rgatib, singdirib, insonni voyaga yetkazish, ulg'aytirish, o'stirish.

2. Insonda ish-hunar, odobaxloq va sh.k.ni shakllantirish, rivojlantirishga, uning jamiyatda yashashi uchun kerak bo'lgan xislatlarga ega bo'lishini ta'minlashga qaratilgan ishamallar majmui.

Tayyorgarlik 1. Tayyor holga kelish, keltirish ishlari; tayyorlash, tayyorlanish harakati; hozirlik.

Milliy ruh - millatning ichki ruhiy holati, kechinmalari, his tuyg'ulari, ma'naviy dunyosi, o'y fikrlari, maqsad va maslagi hamda kayfiyatini ifodalovchi tushunchadir.

Milliy iftixor - Millatga xos moddiy yoki ma'naviy yutuq, muvaffaqiyat bilan faxrlanish tuyg'usini ifodalaydigan tushincha. U inson ma'naviy kamolotining qirralaridan birini namoyon etadi.

Milliy g'urur - shaxs, ijtimoiy guruhning muayyan millatga mansubligidan faxrlanish hissi. Bu tuyg'u o'zini-o'zi anglashning shakllaridan biri bo'lib, ajdodlar qoldirgan moddiy, ma'naviy meros, o'z xalqining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissi, qadr-qimmat, obro' e'tiboridan faxrlanish hissini ifodalaydi. U shaxs va ijtimoiy guruh hulq atvorini muayyantarzda yo'naltiradi, tartibga soladi.

Jangovar ruh – harbiy xizmatchilar va bo'linmalarning og'ir va murrakab vaziyatda jismoniy va ruhiy zo'riqishlarni yengib o'tib, jangovar vazifani bajarishga shayligini hamda g'alabaga bo'lgan ishonchini anglatadigan tushuncha. Ruhiy tayyorgarlik harbiy xizmatchilarning jangovar ruhini mustaxkamlashda muxim o'rin

tutadi. An'anaviy tarzda ruhiy tayyorgarlikni jangovar tayyorgarlik tizimidan, qo'shinlar o'quvlari va amaliy parvozlardan ajratib bo'lmaydi va qo'shinlarning barcha turdagi jangovar tayyorgarlik jarayonlari hamda o'quv-jangovar faoliyati davomida amalga oshiriladi.

Ruhiy tayyorgarlikning asosiy maqsadi harbiy xizmatchilar va harbiy jamoalarning yuqori asabiy-ruhiy, jismoniy va ruhiy zo'riqishlarga bardoshlilik hamda og'ir hamda ekstremal vaziyatlarda harakatlanish **qobiliyatlarini shakllantirishdir.**

Jangovar tayyorgarlik jarayonida jangdagi ruhiy omillarni tiklash uchun qo'mondonlik tarkibi ruhiy tayyorgarlikning turli usullaridan foydalanishi lozim. Ruhiy tayyorgarlik usuli deganda jangning ruhiy omillarini modellashtirish usullari tushuniladi.

Hozirgi axborot makonidagi qarama-qarshilik, odamlar, ayniqsa yoshavlodning ongi va qalbi uchun kurash kuchaygan sharoitda harbiy- vatanparvarlik ruhidagi tarbiyaning o'rni va ahamiyati tobora ortib borayotganligini alohida qayd etish maqsadga muvofiq [2]. Armiya moddiy jihatdan eng zamonaviy va zarur vositalar bilan ta'minlangan bo'lishi mumkin, lekin axloqiy jihatdan zaifligi, jangovar ruhi, Vatanga sodiqlik va muhabbat, uning taqdiri uchun mas'uliyat hissi yo'qligi yoki loqaydlik tuzatib bo'lmas oqibatlariga olib kelishi mumkin. Shu boisiyoshlarni harbiy faoliyatga kirib kelishida va ijtimoiylashuvida ular ongiga milliy qadriyatlarining muhim xususiyatlarini singdirish dolzarbahamiyat kasb etadi.

Vatanparvar so'ziga kishilarning o'sgan joyi, yurti, tarixan muayyan xalqqa tegishli hududda istiqomat qilishi hamda uning tabiati, aholisi, o'ziga xos taraqqiyoti, tili, dini, madaniyati va urf-odatlarini majmui tushuniladi. Vatanparvarlik – kishilarning ona yurtiga, o'z vataniga muhabbat va sadoqatini ifodalaydigan tushuncha bo'lib, bu barcha xalqlar va millatlar, uchun umumiy bo'lgan, asrlar davomida sayqallanib kelgan umuminsoniy tuyg'u, ma'naviy qadriyatlardan hisoblanib, axloqiy tamoyillar asosida insonning o'z vataniga muhabbatini uni asrabavaylashga bo'lgan tuyg'ularining yig'indisidir.

Harbiy xizmatchilarning ma'naviy-ma'rifiy saviyasini oshirishda bir qator mezonlar mavjud bo'lib ularning ayrimlari haqida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq.

Jasur bobolarimizning yurt uchun qilgan mislsiz jasoratlaridan saboq olib,ularning an'alarini davom etirish. Bunda farzandlarga yoshligidan boshlab o'z mamlakatining ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy, shu bilan birga harbiy qobiliyatining ustun jihatlarini singdirib borish muhim ahamit kasb etib, bunga boshlang'ich ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonida erishish mumkin bo'ladi. Zero xalqimizning "yoshlikda olingan bilim toshga o'yilgan naqsh kabidir" degan maqoli bejizga aytilmagan. Bu borada barcha sohalarda dunyodagi yuqori mavqeni egallashga harakat qilayotgan Xitoy Xalq Respublikasi misolida mamlakatning ikki million vatanparvar yoshlari butun bir davlatning ommaviy axborot vositalarini va uning mudofaasiga kiber hujumning oldini olishga qanchalik ulkan hissa qo'shayotganini ta'kidlashjoiz.

o'zbekistonda bu borada samarali ishlar olib borilayotkanligi lekin sezilarli darajada o'zgarishlar bo'lmayotkanini ayta olmaymiz.bu yo'lda tegishli aynan vatanparvarlik yosinda ko'p isloxatlar olib borip ularni yoshligidan ongiga singdirishimiz kelajakda esa kim ayta oladikiularadan yurtimizning rivojlanishiga yoki havsizligiga katta xissa qo'shadigan olim, harbiy xizmatchi yo davlat arboblari chiqmaydi dep?!Ularning o'zimizda qolishi ayni vaqtda bizning ularga qiladigan tarbiyamiz bu yo'lni rivojlantirib ancha ishlar olib borishi va isloh qilish kerakligini bilishimiz darkor.

Harbiy qism va bo'linmalarda tarixiy sarkardalarning harbiy san'ati, mamlakat xavfsizligi va mudofaasiga qo'shgan hissasi haqidagi ma'lumotlarning doimiy ravishda berib borilishi ham dolzarbahamiyatga ega. Bu orqali bir tomondan ularning jangovor kayfiyatining oshirilishiga, ikkinchi tarafdin esa vatanparvarlik tuyg'ularinining vatan qadriyatining chuqurroq singdirilishiga erishiladi. Shu bilan birga yoshlar orasida vatanparvarlikka undovchi ma'naviy-ma'rifiyadbirlarni sifat bosqichiga alohida e'tibor qaratish ham maqsadga muvofiq.

Harbiy xizmatchilarga mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy- iqtisodiy islohotlar, qabul qilinayotgan qonun hujjatlari, davlat dasturlarini mazmun-mohiyatini tizimli va izchil ravishda yetkazish hamda dunyoda va yon atrofimizda sodir bo'layotgan hoisalarga nisbatanularda ongli munosabat va faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish, burchga sadoqat ruhida taryuiyalash ham muhim omillardan hisoblanadi. Bu boradayosh harbiy xizmatchi va xodimlarni kasbiy sotsializatsiyasi masalasigaalohida e'tibor qaratish darkor.

XULOSA VA MUNOZARA

Xulosa qilib aytganda, yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini takomillashtirish, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar jarayoniga jalb qilish, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish hozirgi kunning muhim vazifalaridan sanaladi. Bunda ma'naviy-ma'rifiy mezonlarni alohida e'tiborga olgan holda harbiy xizmatchi yoshlarning ijtimoiylashuvidamazkur qadriyatlarning rolini anglash kun tartibidagi dolzarb masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida". Xalq so'zi. 2017 yil 6 iyul*
- 2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishidagi nutqi. Xalq so'zi. 2020 yil 11 yanvar*
- 3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Xalq so'zi. 2020 yil 25 yanvar.*

OMMAVIY TARTIBSIZLIKLARDA MILLIY GWARDIYA HARBIY XIZMATCHILARINING MUZOKARA OLIB BORISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor o‘g‘li

Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada milliy gvardiya harbiy xizmatchilarining ommaviy tartibsizliklarda muzokara olib borish san'atining psixologik jihatlari, metodlari muhokama etiladi va ayrim tavsiyalar keltiriladi.

***Kalit so‘zlar:** Ommaviy tartibsizlik, ijtimoiylashuv, muloqot, psixologiya, suhbat, muzokara.*

KIRISH

Bugun mustaqil yurtimiz fuqarolari psixologiyasida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, ulardagi hayotda, uning qadriyatlariga, kasb-kori, oilasi va yaqinlariga bo‘lgan munosabatlarida tobora milliy istiqloq mafkurasining asosiy mazmun va mohiyatlari mujassamlashmoqda. Shu ma’noda psixologiya fanining muhim tarmog‘i bo‘lmish *ijtimoiy psixologiya* oldida turgan vazifalar ko‘lami va salmog‘i kattadir. Bu borada milliy gvardiya harbiy xizmatchilari faoliyatiga alohida to‘xtalib o‘tish maqsadga muvofiq. Xizmat yuzasidan ayrim ommaviy tartibsizliklar holatida tegishli xodimlarning ijtimoiy psixologiyasi, muloqot kompetensiyalari muhim o‘rin egallaydi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Jamiyat miqyosida ro‘y beradigan ommaviy hodisalar ijtimoiy psixologiya uchun tadbqiqiy ahamiyatga ega. Ijtimoiy psixologiyada ommaviy hodisalar deganda turli kishilar guruhida shaxslararo munosabatlar va o‘zaro ta’sir jarayonlari; milliy etnopsixologiya hamda sinflar psixologiyasi muammolari; milliy madaniyat, urf-

odatlar, an'analar, udumlar, aqidalarning shaxs shakllanishidagi roli; olomon psixologiyasiga oid psixologik qonuniyatlar; turli guruhlarda odamlarning bir-birini idrok qilishlariva tushunishlari, o'zaro ta'sir masalalari tushuniladi.

Chunki alohida shaxs tarbiyasida ommaviy hodisalarning, katta guruhlarning tasirini inkor etish - masalaga bir yoqlama yondashish bilanbarobardir. Masalan, shaxs uchun u mansub bo'lgan millat, elat yoki xalqning ruhiyati, uning ongidagi asrlar davomida saqlanib kelayotgan ananalar, rasm-rusumlar, aqidalar, udumlar, faoliyat stereotiplari kabilar o'z muayyan tasir kuchiga ega.

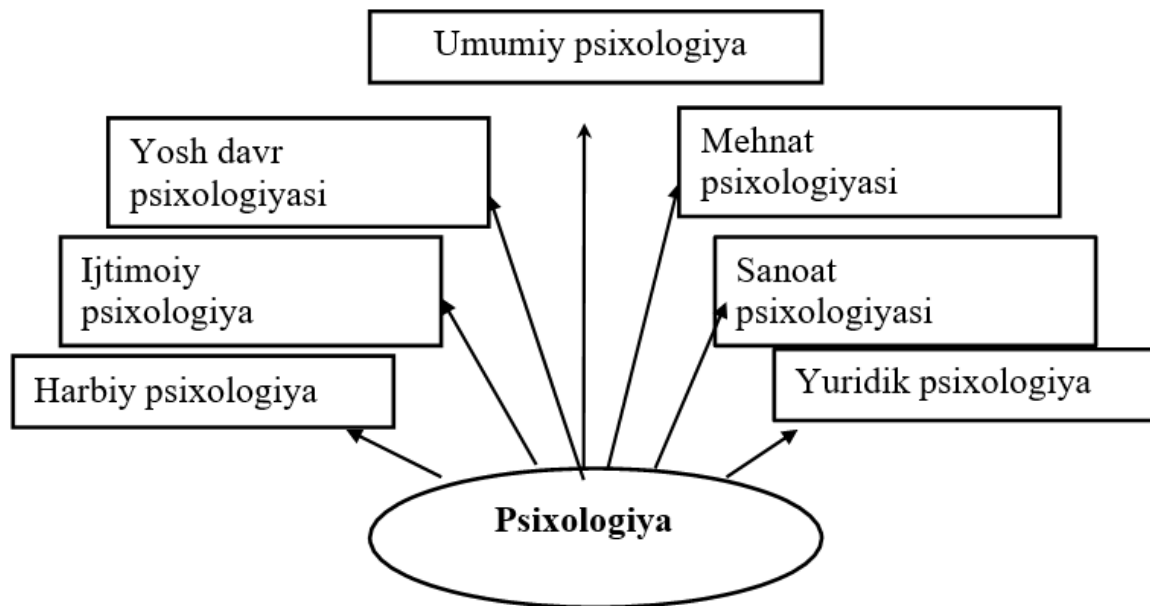
TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Ommaviy tartibsizliklarda muzokara o'tkazishning eng asosiy va yuqorida ta'kidlab o'tilgan muammolarni o'z ichiga olgan masalalardan biri - *bu muomaladir*. Psixolog olimlarnng fikricha, bugungi kunda ijtimoiy psixologiyaningpredmeti ham va uning doirasida o'tkaziladigan barcha tadqiqotlarning umumiy ob'ekti ham muomaladir. Uning inson hayotida tutgan o'rnini aniqlash turli ijtimoiy faoliyatlar sharoitida samara beradigan muomala turlari va uslublarini yoritish, uning sof psixologik mexanizmlarini tadqiq etish, fanning eng muhim tadbiquiy yo'nalishlaridandir. Shuning uchun ham har bir konkret sharoitda shaxslararo muloqot samaradorligini oshirish omillarini o'rganish hozirgi ijtimoiy psixologiyadagi muhim muammolardandir.

Har bir shaxs doimo ijtimoiy o'zaro ta'sir tizimida mavjud bo'ladiki, undau to'g'ri harakat qilish uchun o'zgalarni tushunishga harakat qilishi, o'zgalar rolini qabul qilishga tayyor bo'lishi lozim. Lekin o'zgalar rolini to'g'ri qabul qilish uchun unda -umumlashtirilgan o'zga" obrazi bo'lishi lozimki, bu obraz shaxslararo muloqot jarayonida, har bir shaxs uchunibratli bo'lgan kishilar guruhi bilan muloqotda bo'lish jarayonida shakllanadn. Ya'ni shaxs faolligi tan olinadi, bu esa fan tarixida o'ta progressiv hol edi.

Ommaviy tartibsizliklarda muzokara olib borishning so'rov metodi ham yuqori samara keltiradi [3].

Psixologiyaning asosiy tarmoqlari:

So'rov metodi

So'roq metodlari. So'roq metodlari ijtimoiy psixologik tadqiqotlarda keng qo'llaniladi, ayniqsa, anketa so'rovi va intervyu metodlari. **Yozma so'roq yoki anketaning** afzalligi shundaki, uning yordamida bir vaqtning o'zida ko'pgina odamlar fikrini o'rganish mumkin bo'ladi. Unga kiritilgan savollar, ulardan kutiladigan javoblar (yopiq anketa), yoki erkin o'z fikrini bayon etish imkoniyatini beruvchi (ochiq anketa) so'rovnomalar aniq va ravon tilda javob beruvchilar tushunish darajasiga monand tuzilgan bo'lsa, shubhasiz, qimmatli birlamchi materiallar to'planadi.

So'roqning ham erkin va standartlashtirilgan shakllari mavjud bo'lib, birinchisida oldindan nimalar so'ralishi qat'iy belgilab olinmaydi, ikkinchi shaklida esa, xattoki, komp'yuterda dasturi ishlab chiqilib, minglab odamlarda bir xil talablar doirasida so'roq o'tkazilishi nazarda tutiladi.

Bu metodlarni qo'llashni qator metodologik qiyinchiliklari mavjud, chunki, bu yerda doim shaxslararo o'zaro munosabatlar, o'zaro ta'sir shakllari mavjud bo'lib, tadqiqotchining sub'ektiv munosabatlarini ham inkor qilib bo'lmaydi. Tadqiqot mobaynida shaxslararo idrok va sub'ektiv bir-birini tushunishga qaratilgan barcha qonuniyatlar ishlaydi. Shunga qaramay, juda ko'p ijtimoiy psixologik ma'lumotlarni to'plashda so'roq metodlari eng qulay usullar sifatida ishlatib kelinmokda [4].

Shunday qilib, so'roq metodlari tadqiqotchi bilan tekshiriluvchining bevosita (suhbat, intervyu) yoki bilvosita (anketa) muloqoti tufayli birlamchi ma'lumotlar to'plash usulidir. Odamlar tilidan yozma yoki og'zaki tarzda olingan fikrlar ma'lumotlarning manbai bo'lib xizmat qiladi. Eng yaxshi suhbat yoki intervyu bu bevosita, erkin fikr almashinuvi sharoitida o'zaro fikr almashinuviga qaratilgan muloqotdir.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, ommaviy tartibsizliklar yuzaga kelganda muzokara olib borishda yuqorida keltirib o'tilgan psixologik metodlarni qo'llash milliy gvardiya harbiy xizmatchilari faoliyatini tubdan yaxshilab, samaradorlik ko'rsatkichlarining yaxshilanishi shubhasiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1. Karimova V.M., Akramova F.A. Psixologiya. T.: 2010, 185 b.*
- 2. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. T.: 2019, 94 b.*
- 3. Drujinina V. "Psixologiya". Darslik. "Piter", 2014 yil.*
- 4. Bolotova A.K., Makarova I.V. Amaliy psixologiya: Universitetlar uchun darslik. - M. Aspect Press, 2012 - 383 b.*
- 5. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2012. 1-2 kitob.*

IMPLEMENTING TOLERANCE IN LANGUAGE TEACHING

Ergashev Azamat Sokhib ugli

Master's student of Namangan State University

ABSTRACT

In communication, aggression can lead to contradictions, failure of communication, but tolerance is one of the most effective means to avoid aggression and guarantee the continuation of communication. The main content of this study is to analyze problems caused by verbal aggression on communication, show the role and approaches of tolerance in the regulation of linguistic means and situations.

Keywords: *Tolerance, aggression, Aggressiveness, Communication, Cultural linguistics, Linguistic barrier, Linguistic situation.*

1. INTRODUCTION

Communication is a key part of modern life, and people rely on it to exchange information, achieve their goals and maintain relationships. Communication depends on both interpersonal and non-personal factors. For example, in family life, communication takes place in the form of talking with other family members or discussing important matters with relatives. In school life, communication takes place when teachers give lectures to students or discuss lessons with classmates. When you make official documents such as government documents or bills, you use communication to express your feelings while making requests or giving feedbacks. In the process of forming communication, various factors affect its effectiveness and results: the expressive means used by one person (words), the communicative principles used by that person (e.g., truthfulness), other factors like cultural background etc.

2. Social, cultural, and personal factors influence communication.

As a social development organization of speech, language learning also has a linguistic level, the human personality, cultural differences, social psychology and others. In addition to linguistic personality and culture, language learning also focuses on problems associated with interaction between the addresser and the addressee in communication practice in order to better understand the real purpose and basis for the use of appropriate expressive methods.

Communication is a joint specificity of motives, goals, plans and strategies which depend on ways of thinking and position both parties have regarding personal education levels, religious and cultural differences in the community. Therefore study of communicative methods also needs to focus on functions of speech.

The scientist Sidorov views speech as an impelled need for universal sign coordination, correlated with reality (linguistic and non-linguistic), expedient, internal or internal and external activity of the individual, performed in the form of speech-psychological actions and operations using the sign resources of the language system based on the communicative ability and experience of its implementation [9].

The communicative approach to language focuses on the study of the final result—the effect of linguistic communication—and can be called pragmatics. In this approach, linguistics is considered to be an integral characteristic in terms of mutual influence among interlocutors in the process of communication [8]. The communicative-pragmatic approach involves taking into account significant components of language units, which are associated with a person who uses language as a tool of communication and makes his choice to achieve tasks set when orienting in a situation as a whole, social characteristics of the addressee and so on [13].

As defined in "Stylistic Encyclopedic Dictionary of Russian Language", communication is the expression of text by means of linguistic interaction to communicate, understood as the ratio of semantic roles as given the reactions of the recipient (including the second I), as well as explication in the text of signs actually dialogue.

3. Correlation between linguistic aggressiveness and tolerance

In negotiations, tolerance is manifested in two ways: verbal aggression and linguistic tolerance.

Negative cultural faux pas are not easily forgiven, and they make the most negative impression. Overcoming the cultural barrier is impossible without a tolerant perception of reality, which is manifested in the loyal and friendly attitude of at least one of the communicants to another. Tolerant perception in negotiations is manifested in linguistic tolerance, which is an essential component of linguistic competence.

Linguistic competence helps to achieve optimal results in dialogues, as often during conflicts there are situations caused by the fact that "parties defend their positions in every possible way and force their opponent to make concessions. At the same time, they often resort to false or one-sided arguments." [11]. According to Shcherbinina, such situations are a prerequisite for the emergence of discontent and conflict which hinders the implementation of important tasks: communication has a destructive effect on consciousness of participants in communication, makes it difficult to fully exchange information, significantly reduces the possibility of mutual understanding of communicants, blocks the development of a common strategy of interaction." [16].

Barod and Richardson defined aggression as any form of behavior aimed at insulting or harming another living being who does not want such treatment [3].

Vakhrushev noted that "there are different strategies for overcoming verbal aggression: reflection, empathy and tolerance. And it is tolerance, or rather, its linguistic refraction, that is the most successful and effective strategy for overcoming verbal aggression" [4].

5. Conclusion

The study of linguistic aggressiveness and tolerance in communication is a topical topic. Mastering linguistic tolerance helps to solve the problem of verbal aggression in communication, reduce the level of discourse, reduce the negative impact of discourse, express a tolerant attitude to the object, and ultimately achieve a communicative

intention. The study of linguistic tolerance and verbal aggressiveness complements existing principles and standards for intercultural communication education; it has practical significance in cross-cultural communication training for professionals as well as theoretical significance in aspect language culturology.

REFERENCES

- [1] V.Yu. Apresyan, *Implicit aggression in language/ / Computer linguistics and intellectual technologies: Tr. Intern. Conf. "Dialog 2003", Moscow: Nauka, 2003, pp. 32-35.*
- [2] H. Bally, *General linguistics and questions of the French language / Sh. Bally. - Moscow: Izd-vo inostr. lit-ry, 1955, p. –416.*
- [3] R. Baron, D. Richardson, *Aggression. St. Petersburg: Piter, 1998. p.–336.*
- [4] A.A. Vakhrushev, *Verbal aggression and language tolerance in intercultural business communication / Bulletin of the chelyabinsk state university. 2010. No. 4. pp. 53–58.*
- [5] T.M. Dridze, *Interpretational characteristics and interpretation of texts (taking into account the specifics of interpretational shifts) // Semantic perception of a speech message (in the conditions of mass communication). Moscow, 1976.*
- [6] O.P. Ermakova, *Tolerance and some features of the Russian mentality in the mirror of language: - Moscow: OLMA-PRES, 2005*
- [7] M.N. Kozhina, *Stylistic encyclopedic dictionary of the Russian language /M. N. Kozhina. - M.: Flint, 2003, p.– 696.*
- [8] G.V. Kolshansky, *Pragmatika yazyka / Kolshansky G. V. // Linguistics and methodology in higher school: sb. nauch. tr. / Kolshansky G. V.. - M.: Prosveshchenie, 1980. pp. 3–8.*
- [9] E.V. Sidorov, *General theory of speech communication: Textbook. — M.: Publishing House of the Russian State University, 2010.*
- [10] I.A. Sternin, *Tolerance and communication // Philosophical problems of tolerance – M.: OLMAPRESS, 2005.*

[11] Unt, I. *The art of negotiating 12. ro. M.: Balance Club, 2004. p.–152.*

[12] D.N. Ushakov, *Explanatory dictionary of the modern Russian language/Ed.d-RA filol. Tatyanchenko N. F. – M., 2005*

[13] N.I. Formanovskaya, *Speech communication: a communicative and pragmatic approach / N. I. Formanovskaya, Moscow: Russian Language, 2002, p.–216.*

[14] T.V. Chernysheva, *Stylistic analysis as the basis of linguistic expertise of a conflict text. The Russian language in its natural and legal existence. Barnaul, 2000, pp. 206–213.*

[15] Yu.V. Shcherbinina, *Verbal aggression. - ed. 2-E.- M.: LKI Publishing House, 2008*

[16] Yu.V. Shcherbinina, *Russian language: Speech aggression and ways to overcome it: Textbook. - Moscow: Flint : Nauka, 2004.*

[17] Yu.V Shcherbinina, *Verbal aggression. – M.: Komkniga, 2006, p.–360.*

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	Ibragimova Nigora Najmiddin qizi. (2023). O'RTA MAKTABNING 5-6-SINF O'QUVCHILARIDA TASVIRIY SAN'AT ASARLARINI BADIY IDROK ETISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 4–6. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832890
2	Istamova Shakhzoda Islomovna. (2023). SHUKUR KHOLMIRZAYEV IS A LIVING WRITER. GOLDEN BRAIN, 1(10), 7–10. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832908
3	Istamova Shahzoda Islom qizi. (2023). XX ASR BOSHIDAGI O'ZBEK TEATRLARINING IJTIMOY - BADIY XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 11–14. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832914
4	Asatullayeva Iroda Asror qizi, Xaydarov Asadbek Xamidullo o'g'li, & Mamarajabova Go'zalxon Sadirjon qizi. (2023). QALQONSIMON BEZNING O'ZGARISHIDA KELIB CHIQUADIGAN KASALLIKLAR. Innovative development in educational activities, 1(10), 15–19. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832920
5	Jabborova Aziza Jobirovna. (2023). HOW WOULD YOU MEASURE CREATIVITY AND INNOVATION? WHY?. GOLDEN BRAIN, 1(10), 20–24. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832932
6	Ahadov Abdullo Amrullojon o'g'li. (2023). HYDROGEN ENERGY IN SOLVING PROBLEMS OF SUPERCONDUCTIVITY. GOLDEN BRAIN, 1(10), 25–32. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832956
7	Shodiyeva Dildora G'iyosovna, Annayev Muxriddin G'iyos o'g'li, Mamarasulova Nafisa Isrofilovna, & Odilova Gulnoza Maqsudovna. (2023). BERBERIS INTEGERRIMA BUNGENING IKKILAMCHI METABOLITLARINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI VA BIOTEKNOLOGIK AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 33–43. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832960
8	Турдиева Мохира Журакуловна. (2023). ОИЛА-ЖАМИЯТ ТАЯНЧИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 44–49. https://doi.org/10.5281/zenodo.7832976

9

Nazarov Asror Allanazarovich. (2023). USING AN APPROXIMATE METHOD OF SELECTING REDUCER SHAFTS IN PERFORMING A COURSE PROJECT IN THE SCIENCE OF MACHINE DETAILS. GOLDEN BRAIN, 1(10), 50–56. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7832982>

10

Nazarov Asror Allanazarovich, & Zhonuzokov Choriyor. (2023). ANALYSIS OF INFLUENCE OF ROAD SURFACE QUALITY ON TRAFFIC SAFETY. GOLDEN BRAIN, 1(10), 57–61. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7832986>

11

A.A.Zaitov, & D.A.Bozorova. (2023). KOORDINATALAR SISTEMALARIGA OID MASALA. GOLDEN BRAIN, 1(10), 62–67. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7832992>

12

Alevtina Aleksandrovna Muradova, & Ramazon Qodir o'g'li Qosimov. (2023). IoT ASOSIDA AQLLI QISHLOQ XO'JALIGIDA M2M TEXNOLOGIYASINI QO'LLASH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 68–76. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7832996>

13

Ikromov Ahmadjon Shavkat o'g'li. (2023). AVTOMOBIL SUG'URTASIDA SUG'URTA QOPLAMALARI DINAMIKASIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR. GOLDEN BRAIN, 1(10), 77–83. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833027>

14

Usmonov Kuvonchbek Mannonovich. (2023). FAVVORA QUDUQLARIDA ASFALTSMOLAPARAFIN TO'PLANISHIGA QARSHI KURASHNING ISSIQLIK VA FIZIKAVIY USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 84–87. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833031>

15

Азада Махаммадкәрім қызы Абдуғафурова, & Ж.А.Байзаков. (2023). АРЫСТАНДАЙ АЙБАРЛЫ БОЛҒАН МАҒЖАН ЖҰМАБАЕВ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 88–90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833039>

16

Эшмуратов Бегзод, & Шарипова Н.И. (2023). ТРУДНОСТИ ИЗУЧЕНИЯ ФОНЕТИКИ РУССКОГО ЯЗЫКА УЧАЩИМИСЯ ШКОЛ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 91–96. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833049>

17

Хамраева С.Б, Кадирова Д.Н, & Даминов А.Д. (2023). ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ПОЛИУРЕТАНОВОЙ НИТИ НА ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ И ФИЗИКО-МЕХАНИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ЭЛАСТИЧНОЙ ТКАНИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 97–105. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833061>

18

Obidjonova Nodiraxon Ismoiljon qizi. (2023). MAKTAB O'QUVCHILARDA MUSTAQIL SO'Z TURKUMLARI BO'YICHA BILIM VA KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISHNING NOAN'ANAVIY TEXNOLOGIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 106–111.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833066>

19

Shamsiddinova Saodat Baxriddin qizi. (2023). ALISHER NAVOIYNING "MAHBUB UL-QULUB" ASARIDA UMUMINSONIY XISLATLAR. GOLDEN BRAIN, 1(10), 112–114. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833076>

20

Бурханов Б.Н, Усаров А.А, & Темиров Ф.Н. (2023). ОПРЕДЕЛЕНИЕ ИЗМЕНЕНИИ МЕЖМОЛЕКУЛЯРНЫЙ «СВОБОДНЫЙ ОБЪЁМ» ЖИДКОСТЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ДАВЛЕНИЯХ ПО ГИПЕРАКУСТИЧЕСКИМ ДАННИМ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 115–119.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833084>

21

Muydinov Muhammadzair Zafarjon o'g'li. (2023). ANVAR OBIDJONNING IJOD LABARATORIYASINING SHAKLLANISHIGA BIR NAZAR. GOLDEN BRAIN, 1(10), 120–125. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833094>

22

Ахмедов Мақсуд Шарипович. (2023). КОЛЕБАНИЕ ТРЕХСЛОЙНЫХ ПЛАСТИН С ПУЛЬСИРУЮЩИМ СЛОЕМ ЖИДКОСТИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 126–133. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833118>

23

Юлдошева Озода Олимжоновна. (2023). ИНТЕРПОЛИРОВАНИЕ СПЛАЙНАМИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 134–138.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833156>

24

Soatov Mirmuhsin Maxmatmurot o'g'li. (2023). BOLALAR VA O'SMIRLARDA TEMIR TANQISLIGI ANEMIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 139–145. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833168>

25

Xaydarova Nazokat Rustam qizi. (2023). 13-15 YOSHLI O'SMIRLARNING JISMONIY MADANIYAT DARSII VA SPORT MASHG'ULOTLARI JARAYONIDA O'Z- O'ZINI TARBIYALASH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 146–149. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833179>

26

Хамроева Зилола Кахрамоновна. (2023). МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ МАТЕМАТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У ШКОЛЬНИКОВ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 150–157. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833185>

27

Panjiyev Hikmat Ahadillayevich, & Shukurov Zovqiddin Baxtiyor o'g'li. (2023). **KARBONATLI JINSLARNI HOSIL BO'LISHI VA SANOATDAGI AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 158–162.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833208>

28

Baxtiyorova Gulhayo Shavkatjon qizi. (2023). **HEMINGUEY ASARLARIDAGI VOQEA VA VAQT RIVOJI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 163–166.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833218>

29

Razokova Nargiza Kamarovna. (2023). **SONLARNI 99 SONIGA KO'PAYTIRISH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 167–172.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833224>

30

Kurbanova Xurliman Amangeldiyevna, & Almamadova Sakinabonu. (2023). **JISMONIY TARBIYA MASHG'ULOTLARINING BOLALAR SALOMATLIK HOLATI VA JISMONIY RIVOJLANISHIGA TA'SIRI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 173–177.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833230>

31

Izbosarov Boburjon Baxriddinovich, & Ne'matov Iftixor Ilg'or o'g'li. (2023). **O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA PUL MUOMALASI VA KREDIT TIZIMI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 178–181.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833243>

32

Хамидов Ахмад Мухамадханович, & Гадаев Нодиржон Носиржонович. (2023). **БУХОРО ВИЛОЯТИ СУҒОРИЛАДИГАН МАЙДОНЛАРИДА ҒЎЗАНИ ГИДРОМОДУЛЬ РАЙОНЛАР БЎЙИЧА ИЛМИЙ АСОСЛАНГАН СУҒОРИШ ТАРТИБЛАРИНИ КОМПЬЮТЕР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ АСОСИДА ИШЛАБ ЧИҚИШ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 182–192.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833248>

33

Anvarbekov Hikmatillo, Axmedov Azimjon, & Qodirov Xalilillo. (2023). **THE POTENTIAL AND IMPORTANCE OF DIPLOMATIC ETIQUETTE. GOLDEN BRAIN, 1(10), 193–198.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833261>

34

Anvarbekov Hikmatillo Valisherjon o'g'li, & Qodirov Xalilillo. (2023). **GLOBALIZATION AND THE SPREAD OF ENGLISH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 199–205.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833273>

35

Ziyodullaeva Marjona. (2023). **MARKETING OPPORTUNITIES ON DEVELOPING TOURISM. GOLDEN BRAIN, 1(10), 206–210.**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833283>

36

Байдуллава Гүлжайнар, & Жандос Абдуазимович Байзаков. (2023). ХАЛЫҚ АРАСЫНДА "ШАЛ" АТАНҒАН ТІЛЕУКЕ ҚҰЛЕКЕҰЛЫ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 211–213. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833291>

37

Байдуллаева Гулжайнар Бектай қызы, & Өсербай Байкабылов. (2023). ҚАЗАҚ ТІЛІ БІЛІМІНДЕГІ ЛЕКСИКАЛОГИЯНЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТЫ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 214–217. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833302>

38

Ганишер Гафирович Юнусов, & Олим Исмоилович Жураев. (2023). ИССЛЕДОВАНИЕ ОСАЖДЕНИЯ ЧАСТИЦ ОТКРЫТОГО МНОГОФАЗНОГО ПОТОКА В УЧАСТКЕ РАЗВЕТВЛЕНИЯ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 218–226. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833312>

39

Omonov Sherzod Baxtiyor o'g'li, Taniyeva Farzona Xolmo'min qizi, & Keldiyorova Zarinabonu Sherzod qizi. (2023). PEDAGOG XODIMLARNING TA'LIMDA INNOVATSION YONDASHUVI VA INTERFAOL TEXNALOGIYALARNING AHAMIYATI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 227–234. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833319>

40

Aziz Sami Elbek Fayoz o'g'li. (2023). RUBOB VA RUBOBSIMON CHOLG'ULARNING SHAKLLANISH TARIXI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 235–240. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833326>

41

Shakirova Zarina Rustam qizi. (2023). NAVOIY SHAHRI SANOAT CHIQINDILARINING EKOLOGIK USULDA BARTARAF ETISH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 241–244. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833338>

42

Toshova Shaxnoza Tojnorovna. (2023). OILANING MAKTABGACHA TA'LIM MUASASASI BILAN OLIB BORILADIGAN FAOLIYATIDAGI HAMKORLIGINI TASHKIL ETILISHI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 245–250. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833346>

43

Toshova Gulnoza Tojnorovna. (2023). INGLIZ TILI DARSLARIDA REPRODUKTIV KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV MASHQLAR. GOLDEN BRAIN, 1(10), 251–254. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833352>

44

Omonov Baxtiyor Yusupovich. (2023). TRIGONOMETRIYA TARIXI HAQIDA. GOLDEN BRAIN, 1(10), 255–259. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833358>

45

Qahhorova Mavluda Mukarramovna, & Abdiolimova Qizlarxon Subhonali qizi. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK XALQLARIDA NIKOH BILAN BOG'LIQ LEKSIK BIRLIKLARNING QIYOSIY TADQIQI. Innovative development in educational activities, 1(10), 260–265. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833366>

46

Муртозаева Нилуфар Жуманазаровна. (2023). COMMUNICATIVE APPROACH IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING. GOLDEN BRAIN, 1(10), 266–274. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833415>

47

Mastura Karimova. (2023). THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF ALLUSION AND ITS IMPORTANCE IN LITERATURE. GOLDEN BRAIN, 1(10), 275–279. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833431>

48

Bobonazarova Gulxayo Habibulla qizi. (2023). JEK LONDON HAYOTINING "MARTIN IDEN" ASARIDAGI AKSI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 280–283. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833459>

49

Qarshiyeva Shaxnoza Doniyor qizi. (2023). BOSHLANG'ICH SINFDAN O'QUVCHILARNI MEHNATGA PSIXOLOGIK JIHATDAN TAYYORLASH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 284–286. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833463>

50

Mamarasulova Fotima. (2023). SCIENTIFIC AND THEORETICAL BASIS AND RESEARCH OF THE POETICS OF STYLE IN LITERATURE. GOLDEN BRAIN, 1(10), 287–292. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833469>

51

Zuhra Adizova. (2023). SYMBOL AND ARTISTIC-PHILOSOPHICAL OBSERVATION IN TODAY'S UZBEK PROSE. GOLDEN BRAIN, 1(10), 293–299. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833475>

52

Nematjonova N.B., & Zhumabayeva X. (2023). A.P. CHEKHOV AS AN IDEA. GOLDEN BRAIN, 1(10), 300–303. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833483>

53

Qosimov Mirolimjon Abdufattox o'g'li. (2023). HARBIY JAMOALARDAGI NIZOM QOIDALARINI BUZILISHI IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK MUHITGA SALBIY TA'SIR KO'RSATUVCHI OMIL SIFATIDA. GOLDEN BRAIN, 1(10), 304–310. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833489>

54

Ravshanov Bexruz Xasanovich. (2023). BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI TAYYORLASHDA INFOKOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARNING ROLI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 311–316.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833493>

55

M.A.Qaxramonova, N.O.Bozorova, & U.U.Usmonov. (2023). O'TA O'TKAZUVCHANLIK SOHASIDA NOBEL MUKOFOTI SOVRIDORLARI VA AMALIY AHAMIYATI HAQIDA. GOLDEN BRAIN, 1(10), 317–321.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833497>

56

Ахмедов Малик Баракаевич, & Равшанов Бехруз Хасанович. (2023). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ У МОЛОДЕЖИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 322–328.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833503>

57

Safoyev Hasan Aminovich, & Mamurov Baxrom Baxshulloyevich. (2023). BOLALARNI TARBIYASI VA RIVOJLANISHIDA O'YINLARDAN FOYDALANISH MUAMMOSI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 329–338.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833508>

58

Рахимов Махмуд Шодмонович. (2023). ЁШЛАРНИ ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА ОММАВИЙ СПОРТГА ЖАЛБ ҚИЛИШ ХАМДА ЖИСМОНИЙ КЎНИКМА ВА МАЛАКАЛАРИНИ САМАРАЛИ РИВОЖЛАНТИРИШ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 339–344.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833513>

59

Хайитов Жумакул Негматович. (2023). ВЫЯВИТЬ МЕДИКО-СОЦИАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА. GOLDEN BRAIN, 1(10), 345–353. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833522>

60

Ergashev Shohruh Bahromjonovich. (2023). HARBIY XIZMATCHILARDA DINIY BAG'RIKENGLIKNI RIVOJLANTIRISHNING SHAKL, METOD VA VOSITALARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 354–357.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833528>

61

Safoyev Hasan Aminovich. (2023). MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF PHYSIOLOGICAL INDICATORS IN ATHLETES. GOLDEN BRAIN, 1(10), 358–367. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833532>

62

Primova Ro'zigul Abduqodirovna. (2023). QO'CHQOR NORQOBIL IJODINING MAVZULAR OLAMI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 368–372. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833538>

63

Rasulova Mohichehra Maston qizi, & Ahmadov A.A. (2023). BUXORO YAHUDIYLARINING MILLIY BAYRAM VA MAROSIMLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 373–376. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833546>

64

Xolliev Abdulxamid Urmanovich. (2023). IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI AZART O'YINLARING RIVOJLANISH TARIXI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 377–385. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833558>

65

Qosimova Karima Yodgor qizi. (2023). ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND MITIGATION METHODS IN THE CEMENT MANUFACTURING INDUSTRY. GOLDEN BRAIN, 1(10), 386–392. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833564>

66

Akhmedov O. S, & Sapayeva Zeyvar Jamolatdinovna. (2023). HOZIRGI ZAMON TILSHUNOSLIGIDA FRAZELOGIYANING O'RNI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 393–399. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833572>

67

Muminova M.Y, & Himmataliev D.O. (2023). ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ-ДАВР ТАЛАБИ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 400–405. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833579>

68

Abduxamidov Nuxriddin Nishonxo'jayovich. (2023). CHAVANDOZLARNI TAYYORLASH JARAYONI BILAN KORDINATSIYA TIZIMINI ASOSLASH. GOLDEN BRAIN, 1(10), 406–411. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833592>

69

Aktamov Feruz Sanaqulovich, & Jo'rayev Firdavs Umed o'g'li. (2023). IKKI KARRALI INTEGRALNI MAPLE DASTURI YORDAMIDA HISOBLASH USULLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 412–422. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833607>

70

Зарипова Динара Рустамовна. (2023). TA'LIM VA TARBIYADA NAZARIYA VA AMALIYOT BIRLIGI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 423–426. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833614>

71

Хамраев Сардор Собиржон угли. (2023). МЕТОДИКА ПРЕДВАРИТЕЛЬНОГО РАЗМИНОЧНОГО МАССАЖА В БЕЛОСПОРТЕ. GOLDEN BRAIN, 1(10), 427–430. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833618>

72

H. Safoyev. (2023). OLIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINI HARBIY-VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING ASOSIY JIHATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 431–434. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833624>

73

Roziqova Ra'no Rustamovna. (2023). NUTQIY KOMPETENSIYALARNING O'RGANILISH METODOLOGIYASI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 435–439. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833632>

74

Elmirzayeva Maftuna Do'smurod qizi. (2023). WORD FORMATION OF PART OF SPEECH NOUN AFFIXATION AND SIMILARITIES AND DIFFERENCES IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. GOLDEN BRAIN, 1(10), 440–446. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833637>

75

Rajabaliyev Nurbek Sharafovich. (2023). ABOUT THE LIFE AND WORK OF CHULPAN. GOLDEN BRAIN, 1(10), 447–451. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833639>

76

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna, Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi, & Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi. (2023). GEPATIT BNING KLINIK BELGILARI, ULARNI DAVOLASH VA OLDINI OLISHNING PROFILAKTIK CHORA TADBIRLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 452–456. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833643>

77

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna, Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi, & Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi. (2023). AYOLLARDA GISTREKTAMIYAGA OLIB KELUVCHI OMILLAR. GOLDEN BRAIN, 1(10), 457–461. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7833647>

78

Mamadiyorova Mashhura Mashrabovna, Xamrayeva Muxlisa Farmon qizi, & Otamurodova Muxlisa Olimjon qizi. (2023). BOLALARDA UCHRAYDIGAN STOMATITLARNING XILMA-XILLIGI. DAVOLASH VA PROFILAKTIKASI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 462–466.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833671>

79

Nurmuhammedova Dilshoda. (2023). FUNCTIONAL STYLISTIC FEATURES OF DOWNLOADS IN ENGLISH AND UZBEK AND TRANSLATION ISSUES. GOLDEN BRAIN, 1(10), 467–470.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833683>

80

Xamrayev Laziz Erkinovich. (2023). HARBIY XIZMATCHILARNI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASINING JANGOVR FAOLIYATDAGI O'RNI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 471–475.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833732>

81

Abdurahmonov Azizbek Baxtiyor o'g'li. (2023). OMMAVIY TARTIBSIZLIKLARDA MILLIY GVARDIYA HARBIY XIZMATCHILARINING MUZOKARA OLIB BORISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. GOLDEN BRAIN, 1(10), 476–479.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833740>

82

Ergashev Azamat Sokhib ugli. (2023). IMPLEMENTING TOLERANCE IN LANGUAGE TEACHING. GOLDEN BRAIN, 1(10), 480–484.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7833806>